

AHMED AVNİ KONUK

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-7-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Dr. Selçuk Eraydın

Prof. Dr. Mustafa Tahrallı - Doç. Dr. Necdet Tosun

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahrallı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Yedinci Cild Fihristi

–Mesnevî IV. Cildinin İlk Yarısı–

Takdim	9
[Mesnevî-i Şerîf'in VII. Cildinin DİBÂCESİ]	11
O âşıkın hikâyesinin tamâmıdır ki, polisten kendisinin meçhûlü olan bir bağa kaçıp ma'sûkayı bağda buldu	32
O vâizin hikâyesidir ki, her va'zın başlangıcında zâlimlerin ve katı kalblilerin ve i'tikâdsızların duâsını ederdi	43
Îsâ (a.s.)dan: "Yâ Rûhullâh, vücûdda bütün müşkillerden daha müşkil nedir?" diye sordular	50
Âşıkın hıyânet etmesi ve ma'sûkanın onun üzerine bağırması kıssası	53
Karısını yabancı ile berâber tutan o sûfinin kıssası	63
Ömer (r.a.)ın ahdinde olan o hırsızın hikâyesi	65
Kadının ma'sûku çarşaf altında gizlemesi ilh.	70
Kadının, "O cihâz kaydında değildir, onun murâdı setr ve salâhtır" demesi ilh.	73
Hak Teâlâ'nın kendisine Semî ve Basîr ve Alîm demesindeki garaz beyânındadır	77
Misâl-i dünyâ, külhan gibidir ve takvâ hamâm gibidir	83
O debbâğın kıssasıdır ki, misk satanların çarşısında ıtr ve misk kokusundan bî-hûş ve hasta oldu	88
Debbâğın kardeşinin debbâğa gizlice köpek pisliği kokusu ile muâlece etmesi	95

O âşıkın telbîs ve nikâb ile kendi günâhından özür dilemesi ve ma'sûkanın onu anlaması	100
Âşıkın ömrünü ma'sûkun reddetmesi ve onun telbîsini onun yüzüne çarpması ..	104
Ali (k.v.)ye o yahûdînin, "Eğer Hakk'ın muhâfızlığına i'timâdın varsa, bu köşkün başından kendi at!" demesi ve Emîrû'l-Mü'minîn Ali'nin ona cevâb söylemesi ..	112
Mescid-i Aksâ'nın kıssası ve keçi boynuzu ağacı bitmesi ve Dâvud (a.s.)ın Süleymân'dan evvel o mescidin binâsına azm etmesi	123
"İnneme'l-mü'minûne ihvetün, "Ve'l-ulemâu ke-nefsin vâhidetin," âyet ve hadîsinin şerhi	129
Mescid-i Aksâ binâsı kıssasının bakıyyesi	149
Osmân (r.a.)ın hilâfetinin başlangıcının ve onun hutbesinin kıssası ilh.	154
Onun beyânındadır ki, hükemâ "Âdem âlem-i sagîrdır" derler ve hükemâ-yı ilâhî "Âdem âlem-i kebîrdır," derler	164
Bu hadîs-i şerîfin tefsîridir ki, "Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir ilh.	169
Belkîs'in Sebâ şehriden Süleymân (a.s.) tarafına hediye göndermesinin kıssası ..	177
Şeyh Abdullâh Mağribî'nin (kaddesallâhu rûhahû) kerâmâtı ve nûru	186
Süleymân (a.s.)ın "Belkîs'in resûllerini o hediyeler ile berâber geri çevirmesidir ki, Belkîs tarafına geri getirmiş olsunlar	190
Bir attârın kıssasıdır ki, onun terâzîsinin dirhemi baş yıkayıcı kil idi ilh.	194
Süleymân (a.s.)ın Belkîs'in elçilerine dildârlık etmesi ve okşaması ilh.	200
Bir dervîşin cemâat-i meşâyihî rû'yâda görmesi ve ibâdetten kalıyorum diye onlardan, kesbe meşgûl olmaksızın, helâl rızık niyâz etmesi	207
O dervîşin, "Mâdemki ben meşâyihin kerâmâtı sebebiyle rızık buldum, bu altını o odun taşıyana vereyim!" diye niyet etmesi	209
Süleymân (a.s.)ın elçileri îmân için Belkîs'in hicretinin ta'ciline teşvîki	216
İbrâhîm b. Edhem (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz)in sebep-i hicreti ve Horasan mülkünü terki	218
O susamış adamın hikâyesidir ki, ceviz ağacının üzerinden çukurda olan su ırmağına ceviz dökerdi ve suya erişemezdi; tâ ki ceviz düşmesiyle suyun sesini işitsin ve onu latîf semâ' gibi, suyun sesi taraba getirsin	225
Süleymân (a.s.)ın "Şirk üzerinde ısrârı düşünme ve te'hîr etme!" diye Belkîs'in önüne tehdîd göndermesi	235
Süleymân (a.s.)ın: "Senin îmânın hakkında hâlis olarak emr-i ilâhî için benim cehdim vardır. Ne senin nefsinde ve ne hüsnünde ve ne mülkünde benim bir zerre garazım yoktur. Allâh (azze ve celle)nin nûruyla gözün açıldığı vakit, kendin görürsün" diye Belkîs'a ızhâr etmesi	244

İbrâhîm Edhem (rahmetullâhı aleyh) kıssasının bakıyyesi	248
Ehl-i Sebâ kıssasının bakıyyesi ilh.	252
Belkîs'in mülkten âzâd olması ve onun şevk-i îmândan sarhoş olması ve vakt-i hicrette onun himmetinin tahtından gayri mülk-i dünyânın hepsinden munkatı' olmasına iltifâtı.	257
Belkîs'in tahtının Sebâ'dan ihzân hakkında Süleymân (a.s.)'ın tedbîr etmesi	271
Mustafâ (s.a.v.)'i, memeden kesilmesi akabinde gâib ettiği için Halîme'nin putlardan muâvenet istemesi ilh.	276
Halîme'nin putların istiânesine delâlet eden o ihtiyar Arab'ın hikâyesi	280
Muhammed (s.a.v.)'i Halîme'nin gâib etmesinden Mustafâ'nın ceddi olan Abdûlmuttalib' in haber bulması ve onu şehir etrâfında araması ilh.	289
Mustafâ (a.s.)'ın ceddi Abdûlmuttalib'e Kâ'be'nin içinden cevâb gelmesi	292
"Onu nereden bulayım?" diye Muhamed (s.a.v.)'in mevziinden Abdûlmuttalib'in nişân istemesi ilh.	302
Belkîs'i rahmete da'vet kıssasının bakıyyesi	304
Âdemînin dünyâyâ kâni' olmasının ve talebde onun hırsının meseli ve onun rûhânîlerin devletinden gafleti ki, onun ebnâ-yı cinsidirler ilh.	306
Süleymân (a.s.)'ın, "Fırsat ganîmettir!" diye Belkîs'in da'vetinin bakıyyesi	319
Süleymân (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı Hudâ'nın ta'lîmi ve vahyi ile O'nun bildiği hikmetler için imâret etmesi ilh.	324
Şâirin kıssası, şâhın ihsân vermesi; Ebu'l-Hasan adlı vezîrin muzâaf kılması	338
Şâirin yine ihsân ümidi ile birkaç sene sonra tekrâr gelmesi ilh.	341
Bu alçak vezîrin, şâhın mürüvvetini ifsâd husûsundaki kötü re'yliliği, Fir'avn'ın vezîrine ya'ni Hâmân'a benzemesi	358
Cinnin Süleymân (a.s.)'ın makâmına oturması ve onun Süleymân (a.s.)'ın işlerine teşbîh etmesi ilh.	364
Tamâm olduktan sonra her gün Süleymân'ın ibâdet ve âbidlerin ve mu'tekiflerin irşâdı için Mescid-i Aksâ'ya gelmesi ilh.	371
Âlem-i ilimde mezar kazıcılık olmazdan evvel, Kâbil'in mezar kazıcılığı kargadan öğrenmesi	375
O sûfinin kıssası ki, gülistân içinde başını dizine koyup murâkib idi ilh.	391
Mescid-i Aksâ'nın köşesinde harrûb bitmesi ve Süleymân (a.s.)'ın gamgîn olması kıssası	396
Onun beyânındadır ki, kötü cevherli kimse için ilim ve mâl ve câh husûlû onun fazîhatıdır ilh.	413
"Yâ eyyühe'l-Müzemmil" âyet-i kerîmesinin tefsîri	418

Onun beyânındadır ki, cevâbın terki cevâbdır. "Ahmağın cevâbı sükûttur" bu sözün mukarriridir ilh.	432
Mustafâ (s.a.v.)in bu hadîsinin tefsîri hakkındadır ki, buyururlar: "Muhakkak Allah Teâlâ melâikeyi yarattı ve onlarda akli terkîb etti ilh."	434
Bu "Kalblerinde maraz olan kimselere gelince, o maraz onların murdarlıklarına murdarlık ziyâde eder" (Tevbe, 9/125) âyetinin tefsîri ilh.	446
Aklın nefis ile mücâdelesî; Mecnûn'un deve ile nizâ'ı gibi ki ilh.	448
O gulâmın noksan ücret sebebiyle pâdişâh tarafına kıssa-i şikâyeti yazmasının kıssasıdır	457
O büyük sarıklı fakîhin ve onun sarığını kapam kimsenin ve "Aç da gör, ne götürüyorsun!" diye onun bağırmasının hikâyesidir	464
Dünyânın ehl-i dünyâyâ lisân-ı hâl ile nasîhati ve ondan vefâ tutuculara kendinin vefâsızlığını göstermesi	467
Onun beyânındadır ki ârife nûr-ı Hak'dan bir gıdâ vardır der ki: "Ben Rabbimin indinde geceledim; bana yedirdi ve içirdi" ilh.	479
"Fe-evcese fînefsihî hîfeten kulnâ lâ tehaf inneke ente'l-aliyyu" âyet-i kerîmesinin tefsîri	490
Müddeînin da'vâdan zecrî ve ona mütâbaat ile emr etmek beyânındadır	497
O gulâmın ücret talebi ile mektûb yazması kıssasının bakıyyesi	504
O medh edicinin hikâyesidir ki, nâmûs cihetinden memdûhun şükrünü ederdi ilh. ..	511
İlâhî olan tabîblerin gönül ve din hastalıklarını mürîdin ve yabancının sîmâsında ve onun sözünün lahninde ve onun gözünün renginde ve bütün bunlar olmaksızın dahi gönül yolundan anlaması ilh.	528
Ebu'l-Hasan Harakânî (r.a.)in doğmasından senelerce evvel Ebâ Yezîd'in müjde vermesi ilh.	531
Resûl (a.s.)in "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum!" kavli	541
Bâyezîd (kaddesallâhu rûhahû) hazretlerinin vefâtından senelerce sonra Ebu'l-Hasan Harakânî (kaddesallâhu rûhahû)nun doğması	546
O gulâmın ta'yînâtının eksikliği hikâyesine rücû' ve sûfinin taâmullahdan kalbinin ve canının ta'yînâtı beyânındadır	549

Takdim

Mesnevî'nin 4. cildinin şerhine âit 7. ve 8. ciltlerini takdim ederken bu çalışmamızla ilgili birkaç husûsu okuyuculara duyurmak istiyoruz. *Mesnevî-i Şerif Şerhî*'nin şimdiye kadar yayımlanmış 1., 2., 5. ve 6. ciltlerini bilgisayarda dizen merhum Dr. Selçuk Eraydın'ın hazırlamış olduğu ciltler, elinizdeki bu 7. ciltle son bulmaktadır. Böylece yayımını 13 cilt olarak tasarladığımız *Şerh*'in (5) cildini rahmetli arkadaşımız hazırlamış olmaktadır. Bu 7. cildin Farsça beyitlerinin muk_bele ve tashihleri, önceki ciltlerde olduğu gibi, arkadaşımız Doç. Dr. Necdet Tosun tarafından yapılmıştır. İlk 7 ciltteki değerli yardım ve katkılarından dolayı kendisine teşekkürlerimizi burada ifâde etmeyi bir borç biliriz.

Önceki 3.,4.,5. ve 6. ciltlerdeki noksan Farsça-Arapça beyit ve ibâreleri yazan Dr. Sâfi Arpaguş arkadaşımız, *Şerh*'in 8.cildinin tamâmını bilgisayarda yazmış, böylece yayına hazırlama çalışmalarımız sona ermiştir. Bu cildin birlikte yaptığımız muk_belesi ise yakında tamamlanacaktır. 8.cildin bu 7.ciltten kısa bir müddet sonra baskıya verilebileceğini umuyoruz.

Daha önce 1.ve 2.ciltleri, şimdi de 3.cildi okuyarak tesbit ettiği dizgi ve okuma yanlışlarını bize bildiren Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu Bey'e, gördüğü birkaç yanlış haber veren Doç. Dr. Hülya Küçük Hanım'a ve Farsça beyit ve ibârelerde, yalnız yazılan veya kelime sonunda yer alan "yâ" harflerinin altında iki noktanın bulunmaması gerektiğine dikkatimizi çeken Yrd. Doç. Dr. Nusrettin Bolelli arkadaşımıza ayrıca teşekkür ederiz. Teknik sebeplerden ileri gelen bu imlâ yanlış 5. ve 6.ciltlerde ve ikinci baskısı yapılan 2.ciltte düzeltilmiştir ve bundan sonra da bu husûsa dikkat edilecektir.

1.ve 3.ciltlerin ilk baskısı için hazırlamış olduğumuz ikişer sayfalık yanlış-doğru cetveli, ayrı iki yaprak hâlinde, 7.cilt içinde verilmiştir. Elinde bu ciltlerin ilk baskısı bulunan okuyucularımızdan özür diler ve tesbit edebildiğimiz yanlışları bu cetvellere göre düzeltmelerini ricâ ederiz. İkinci baskı nüshalar ise zâten düzeltilmiş olarak yayımlanacaktır. Bu *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'ni yayımlamaya teşebbüs eden, son olarak bu 7.cildi ve toplam (5) cildi hazırlayan Selçuk Eraydın'ı, tasavvuf ve kültür hayatımıza çok kıymetli tam bir *Mesnevî-i Şerif Şerhi* kazandıran Ahmed Avni Konuk Bey'i rahmet ve fâtihalarla anar, yazım ve mukabeleleri yapılmış sonraki ciltleri de en kısa zamanda yayımlamayı Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederiz.

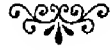
Prof. Dr. Mustafa Tahralı

24 Eylül 2006/Fatih-İstanbul

[Mesnevî-i Şerîf'in IV. Cildinin
DİBÂCESİ]

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَقَّ حَمْدِهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ . أَمَّا
بَعْدُ فَهَذَا الظَّنُّ الرَّابِعُ إِلَى أَحْسَنِ الْمَرَايِعِ وَاجَلِّ الْمَنَافِعِ تَسَرُّ قُلُوبِ الْعَارِفِينَ بِمُطَالَعَتِهِ كَسُرُورِ
الرِّيَاضِ بِصَوْتِ الْغَمَامِ وَأَنْسِ الْعُيُونِ بِطَيْبِ الْمَنَامِ فِيهِ ارْتِيَا حُ الْأَرْوَاحِ وَشَفَاءُ الْأَشْبَاحِ وَهُوَ كَمَا
يَسْتَهْيِيهِ الْمُخْلِصُونَ وَيَهْوُونَهُ وَيَطْلُبُهُ السَّالِكُونَ وَيَتَمَنُونَهُ لِلْعُيُونِ قَرَّةٌ وَلِلنَّفُوسِ مَسْرَةٌ أَطْيَبُ الثَّمَارِ
لِمَنْ اجْتَنَى وَاجَلِّ الْمُرَادَاتِ وَالْمُنَى مُوَصِّلُ الْعَلِيلِ إِلَى طَيْبِهِ وَهَادِي الْمُحِبِّ إِلَى حَبِيبِهِ وَهُوَ
بِحَمْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ وَأَنْفَسِ الرِّغَائِبِ مُجَدِّدُ عَهْدِ الْأَلْفَةِ وَمُسَهِّلُ عُسْرَةِ
أَصْحَابِ الْكُلْفَةِ يَزِيدُ النَّظْرُ فِيهِ أَسْفًا لِمَنْ بَعْدَ وَسُرُورًا وَشُكْرًا لِمَنْ سَعِدَ بِتَضَمُّنِ صَدْرِهِ مَا يَتَضَمَّنُ
صُدُورُ الْغَانِيَاتِ مِنَ الْحُلُلِ جَزَاءٌ لِأَهْلِ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ فَهُوَ كَبْدَرٌ طَلَعَ وَجَدٌ رَجَعَ زَائِدٌ عَلَى تَأْمِيلِ
الْأَمَلِينَ وَرَائِدٌ لِرُودِ الْعَامِلِينَ يَرْفَعُ الْأَمَلَ بَعْدَ انْخِفَاضِهِ وَيَبْسِطُ الرَّجَاءَ بَعْدَ انْقِبَاضِهِ كَشَمْسٍ

أَشْرَقَتْ مِنْ بَيْنِ غَمَامَةٍ تَفَرَّقَتْ نُورٌ لِأَصْحَابِنَا وَ كُنْزٌ لِعَاقِبَانَا وَ نَسْتُلُ اللَّهَ التَّوْفِيقَ لِشُكْرِهِ فَإِنَّهُ قَيَّدُ
لِلْعَتِيدِ وَ صَيِّدُ لِلْمَزِيدِ وَ لَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ

شعر

وَمِمَّا شَجَانِي أَنَّنِي كُنْتُ نَائِمًا
إِلَى أَنْ دَعَتْ وَرَقَاءُ فِي غُصْنِ أَيْكَةٍ
فَلَوْ قَبْلَ مَبْكَاهَا بَكَيْتُ صَبَابَةً
وَلَكِنْ بَكَتْ قَبْلِي فَهَجَّجَ لِي الْبَكَاءُ
أَعْلَلُ مِنْ بَرْدِ بَطِيبِ التَّنَسُّمِ
تَغَرَّدَ مَبْكَاهَا بِحُسْنِ التَّرْنَمِ
لِسُعْدَى شَفَيْتُ النَّفْسَ قَبْلَ التَّنَدُّمِ
بَكَاهَا فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمَتَقَدِّمِ

رَحِمَ اللَّهُ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ وَالْمُنْجِزِينَ وَالْمُتَنَجِّزِينَ بِفَضْلِهِ وَ كَرَمِهِ وَ جَزِيلِ آيَاتِهِ وَ نِعَمَائِهِ
فَهُوَ خَيْرُ الْمَسْئُولِ وَ أَكْرَمُ الْمَأْمُولِ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَ هُوَ أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ وَ خَيْرُ الْمُؤَنِّسِينَ وَ خَيْرُ
الْوَارِثِينَ وَ خَيْرُ مُخْلِفٍ وَ رَزَاقُ الْعَابِدِينَ الزَّارِعِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْأَكْرَمِينَ وَ عَلَى
جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

Tercüme ve îzâh:

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَقَّ حَمْدِهِ وَ الْعِزَّةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ صَحْبِهِ وَ ذُرِّيَّتِهِ أَمَّا بَعْدُ .

"Allah Teâlâ'ya hamdin hakkıyla hamd ederim ve halkın hayırlısı olan Muhammed'in âline ve ashâbına ve zürriyyâtına salât ve selâm ederim. Sonrasına gelince:"

فَهَذَا الظَّنُّ الرَّابِعُ إِلَى أَحْسَنِ الْمَرَابِعِ وَ أَجَلِ الْمَنَافِعِ

"Bu dördüncü göç, bahâra mahsûs olan ikâmetgâhların en güzeline ve menfaatlerin en büyüğüdür."

"Za'n", bir yerden bir yere intikâl ve göç etmek ma'nâsınadır. "Merâbi"" ilk baharda oturacak yerler demektir. Ya'ni "Bu Mesnevî-i Şerîf'in III. cildinden, IV. cildine intikâl, bahar mevsiminde teferrüc için intikâl olunan mahallerin en güzeli mesâbesindedir; ve bu intikâl, ma'nevî menfaatlerin en büyüğüne vâki' olur.

تُسَرُّ قُلُوبُ الْعَارِفِينَ بِمُطَالَعَتِهِ كَسُرُورِ الرِّيَاضِ بِصَوْتِ الْغَمَامِ وَ أَنْسِ الْعَيُونَ بِطِيبِ الْمَنَامِ

“Âriflerin kalbleri onun mütâlaasıyla, bulutların sadâsıyla, bahçelerin sü-rûru ve gözlerin latîf uykuya enîs olması gibi mesrûr olur.”

Bahçeler, bulutların gök gürlmesi sadâsıyla ve gözler latîf uykunun enî-si olduğu vakit nasıl mesrûr olur ise, bu IV. cildin mütâlaasıyla âriflerin kalb-leri de öylece mesrûr olur.

Hind nüshalarında “bi-savti'l-gamâm” yerine “bi-savbi'l-gamâm” vâki' olmuştur. “Savb”, yağmurlu buluta ve şiddetle dökülen yağmura derler. Bu sûrette ma'nâ: “Bahçeler, bulutların şiddetle dökülen yağmuru sebebiyle mesrûr olduğu gibi” demek olur.

فِيهِ ارْتِيَا حُ الْآرَوَاحُ وَ شَفَاءُ الْأَشْبَاحِ

“Onda rûhların ferahlanması ve cisimlerin şifâsı vardır.”

Bu cild-i râbî'deki maârif ve hakâyık sebebiyle rûhların ferahlanması ve cisimlerin de ille ve emrâz-ı sûriyyeyeden şifâsı vardır. Cisimlerin şifâsı budur ki, tefekkür rûhunun hâssasıdır, rûh fikr-i latîf ile meşgûl olduğu vakit ferahla-nır ve rûhunun ferahlanmasından a'sâb da râhat olur. A'sâb râhat olunca da-marlardaki kanın deverânı ve kalbin darabânı da muntazam olup, cisimde sıhhat ve şifâ eseri zâhir olur. Nitekim bu ma'nâda *Mesnevî-i Şerîf* de:

ما بقى تو استخوان و ريشهء

ای برادر تو همان اندیشهء

ور بود خاری تو هیمةء گلخنی

گر گلست اندیشهء تو گلشنی

“Ey birâder sen ancak düşüncesin; senin mütebâkîn kemik ve elyâftır. Eğer se-nin düşüncen gül ise, gülşene mensûbsun ve eğer diken olursa, sen külhâna mensûb olan odunsun” buyurulmuş idi.

وَ هُوَ كَمَا يَشْتَهِيهِ الْمُخْلِصُونَ وَ يَهْوَوْنَهُ وَ يَطْلُبُهُ السَّالِكُونَ وَ يَتَمَنَوْنَهُ

“Ve o muhlislerin istedikleri ve sevdikleri gibidir; ve sâlikler onu isterler ve kasd ederler.”

Ve o IV. cild, ihlâs sâhibi olanların tam istedikleri ve sevdikleri gibi olan maârif ve hakâyıkı muhtevîdir; ve tarîk-ı Hak sâlikleri o maânî ve hakâyıkı isterler ve kasd-ı sülûkleri onları öğrenmektir.

لِلْعَيْنِ قُرَّةٌ وَ لِلنَّفْسِ مَسْرَّةٌ أَطْيَبُ الثَّمَارِ لِمَنْ اجْتَنَى وَ أَجَلُ الْمُرَادَاتِ وَ الْمُنَى

“Gözlerin aydını ve nefislerin meserretidir. Toplayan kimse için, yemişle-rin en iyisi, murâdların ve maksûdların en büyüğüdür.”

“İctinâ”, ağaçtan meyve toplamak ve devşirmek ma'nâsınadır. Bu IV. cild-i Mesnevî kalb ve akıl gözlerinin nûru ve tâlib-i ma'rifet olanların nefislerinin, ya'ni kendiliklerinin sevinci ve sürûrudur. Bu IV. cild bir ma'rifet ağacıdır ve her bir beyti onun yemişidir. Rağbet edip toplayan kimseler için, ma'rifet yemişlerinin en iyisi ve ehl-i sülûkün murâdlarının ve maksûdlarının en büyüğüdür.

مَوْصِلُ الْعَلِيلِ إِلَى طَبِيبِهِ وَهَادِي الْمُحِبِّ إِلَى حَبِيبِهِ وَهُوَ
بِحَمْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَعْظَمِ الْمَوَاهِبِ وَأَنْفَسِ الرِّغَائِبِ

“Ve o alîli tabîbe ulaştırıcı ve muhibbi de habîbine hidâyet edicidir. Ve o Allah Teâlâ'nın hamdi sebebiyle mevhibelerin en büyüğü cinsindendir ve mergûb olan şeylerin en nefisidir.”

Bu IV. cild şimdiye kadar ilhâmât-ı ilâhiyyeye vâki' olan hamd sebebiyle, mevâhib ve atâyâ-yı ilâhiyyenin en büyükleri zümresindendir; ve sâlikler içinde mergûb ve makbûl olan maârifin en nefisidir.

مَجْدِدُ عَهْدِ الْأُلْفَةِ وَ مُسَهِّلُ عُسْرَةِ أَصْحَابِ الْكُلْفَةِ

“Ahdin ülfetini bekleyicidir; külfet sâhiblerinin güçlüğüne kolaylaştıncıdır.”

Âlem-i ervâhdaki “Elestü bi-Rabbiküm” hitâbında “Belâ!” cevâbı ahdinin ülfetini ve alışkanlığını, bu âlem-i kesâfette yenileyicidir; ve tarîk-ı Hak sâliklerinin müşküllerini halledip, kendilerini külfetten kurtarır ve güçlüklerini de kolaylaştırır.

يَزِيدُ النَّظْرَ فِيهِ اسْفًا لِمَنْ بَعْدَ وَ سُرُورًا وَ شُكْرًا لِمَنْ سَعَدَ

“Ona nazar, uzak olan kimse için esefi ve saîd olan kimseye sürûru ve şükrü ziyâde edicidir.”

Bu IV. cilde nazar edip mütâlaa etmek, buna nazardan uzak kalmış olan kimse için teessüfü ve onu mütâlaa ederek, mûcibi ile amel etmek sûretiyle nâil-i saâdet olan kimseye dahi sürûru ve Cenâb-ı Hakk'a şükrü ziyâde edicidir.

يَتَّعَمَّنُ صَدْرُهُ مَا يَتَّعَمَّنُ صُدُورُ الْغَايَاتِ مِنَ الْحُلَلِ جَزَاءً لِأَهْلِ الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ

“Onun göğsü, gâniyelerin göğüsleri süslerden tazammun ettiği şeyi, ilim ve amel ehli için cezâyı tazammun eder.”

“Gāniye” kelimesini *Kāmûs* dört ma'nâda gösterir:

1. Nâs kendisine rağbet edip, kendisi kimseye tâlib olmayan kadın.
2. Pek güzel olup, süse ihtiyâcı olmayan kadın.
3. Ebeveyninin evinde ikâmet edip, oradan uzaklaşmayan kadın.
4. Zevci olsun, olmasın affe ve genç ve güzel kadın.

Bu ibârede, dördüncü ma'nâ münâsibdir. Ya'ni bu IV. cildin sadrı ve içi, affe ve genç ve güzel kadınların göğüslerini süsledikleri pırlanta ve mücevherâtın iç yüzü olan letâfetleri tazammun eder; ve ilim ve amel ehli için de, maddî ve ma'nevî mükâfâtı tazammun eder.

فَهُوَ كَبِيرٌ طَلَعَ وَ جَدٌّ رَجَعَ

“İmdi o ayın on dördü gibidir ki doğdu ve ced gibidir ki, rücû' etti.”

“Cedd”, büyük baba ve onun babası; ve baht ve iyi tâli'; ve haz ve nasîb; ve kadir ve vak'; ve rızık ve kısmet; ve ırmak kenarı ma'nâlarıdır. Ve “rec'”, geri döndürmek ve söz muhâtaba nef' vermek; ve yağmur ve su durağı yer ki, orada su anaför yapar; ve göl ve sel suyunun mümted olduğu yer; ve yüksek su akıntısının yukarısına denir ki, orada su toplanmaz. Şurrâh-ı kirâm “Bir bahttır ki, geri geldi” ma'nâsını münâsib görmüşlerdir. Fakîr dahi şu ma'nâyı da münâsib görürüm: “Bu IV. cild ayın on dördü gibi gâyet parlak olarak doğdu; ve maârif-i ilâhiyye ve ulûm-ı ledünniyye selinin mümted olduğu bir mahaldir ki, III. cilde kadar akar; o ulûm seli geri geldi.”

زَائِدٌ عَلَى تَأْمِيلِ الْأَمَلِينَ وَ رَائِدٌ لِرُودِ الْعَامِلِينَ

“Umucuların umması üzerine ziyâde edicidir; âmillerin revdi için zâiddir.”

“Âmil”, ümîd ve recâ ma'nâsına olan “emel”den, ümîd edici ve umucu; ve “te'mîl”, ummak demektir. “Râid”, değirmenin sapı, otlak aramak için ileriye gönderdikleri adam ma'nâsıdır. “Revd”, esen rüzgâr ve taleb etmek, öteye beriye gidip gelmek, ya'ni piyasa etmek. “Âmil”, amel edici ve bir işin mütevellîsi demektir. Ya'ni “Bu IV. cild ma'rifet tahsîlini umanların umdukları ma'rifetten daha ziyâdesini muhtevîdir; ve tarîk-ı Hak mütevellîsi olan kâmil-lerin kâfile-i sâlikîne zâd-ı ma'nevî olan ma'rifetin talebi için ileri gönderdikleri adam mesâbesindedir.”

Hind nüshalarında ذَائِدٌ كَذَوْدِ الْعَامِلِينَ vâki'dir. “Zevd”, def' ve tard etmek ve koynun sürüsünü sürmek; ve “zâid”, hürmet ve hakîkati himâye eden hamiyetli adam ma'nâsıdır. Bu sûrette ma'nâ: “Bu IV. cild, âmillerin ve hâkimlerin def' ve tard etmesi gibi, bâtılı tard ve def' ve hakîkati himâye edicidir” demek olur.

يَرْفَعُ الْأَمَلَ بَعْدَ انْخِفَاضِهِ وَيَسْطُرُ الرَّجَاءَ بَعْدَ انْقِبَاضِهِ كَشَمْسٍ
أَشْرَقَتْ مِنْ بَيْنِ غَمَامَةٍ تَفَرَّقَتْ نُورٌ لِأَصْحَابِنَا وَكَتَنَزٌ لِأَعْقَابِنَا

“Emeli alçalmasından sonra yükseltir ve ümîdi inkıbazdan dolayı bast eder. Güneş gibidir ki, dağılan bulut arasından işrâk eyledi. Ashâbımız için bir nûr ve a'kâbımız için bir hazînedir.”

Bu IV. cild, emeli ve ümîdi alçalmasından sonra yükseltir ve kuvvet verir. Ve recâyı, havf galebesiyle vâki' olan inkıbâzdan sonra bast eder. Ya'ni kalb-deki recâyı takviye eder; ve güneş gibidir ki, I. ve II. ve III. cildin mütâlaasıyla semâ-yı kalbinden parçalanıp dağılan sıfât-ı nefsâniyye bulutları arasından parladı. Zamânımızda bizimle sohbet eden kimseler için bir nûr ve bizden sonra gelecek olup, bizim tarîk ve silkimize sâlik ihvân-ı dînimiz için bir hazînedir.

وَنَسْتَلُ اللَّهَ التَّوْفِيقَ لَشُكْرِهِ فَإِنَّهُ قَيِّدٌ لِلْعَبِيدِ وَصَيِّدٌ لِلْمَزِيدِ وَلَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ

“Biz onun şükrü için Allah'dan tevfiik isteriz; zîrâ o mevcûdun bağıdır ve mezîd için sayddır. Ve Allâh'ın dilediği şeyin gayri mevcûd olmaz.”

Biz bu IV. cildin şükrü için Allah Teâlâ hazretlerinden tevfiik isteriz; ya'ni bunun ızhârı hakkındaki irâdemizin, kendi irâdesine muvâfık getirmesini niyâz ederiz. Zîrâ o şükür, mevcûd olan ni'meti tesbît eden bir bağıdır ve ziyâdenin de avidir. Ya'ni şükr etmek, ni'metin ziyâdesini avlamak demektir. Nitekim âyet-i kerîmede لَنْ شُكْرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni “Eğer şükrederseniz, elbette ni'metinizi ziyâde ederim” buyrulur. Ve Allah'ın dilediği şeyin gayri, bu âlem-i şehâdetle mevcûd olmaz; nitekim hadîs-i şerîfde مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ ya'ni “Allah'ın dilediği şey mevcûd olur ve dilemediği şey mevcûd olmaz” buyurulmuştur. Şiir:

وَمِمَّا شَجَانِي أَنِّي كُنْتُ نَائِمًا   أَعْلَلُّ مِنْ بَرْدِ بَطِيبِ التَّنَسُّمِ
إِلَى أَنْ دَعَتْ وَرَقَاءُ فِي غُصْنِ أَيْكَةٍ   تَغَرَّدَ مَبْكَاهَا بِحُسْنِ التَّرَنُّمِ

“Beni mahzûn eden şeydendir ki, ben serin havadan latîf teneffüs ile meşgûl olduğum halde, meşe dalındaki güvercinin da'vetine kadar nâim idim. Yüksek ses ve latîf elhân ile öttü. Onun ağlaması güzel terennümle idi.”

“Şecv”, Kāmûs'un beyânına göre, iki zıd ma'nâyı câmi' bir kelimedir. Hem bir adamı gamnâk etmek ve hem de tarabnâk etmek ma'nâsında müsta'meldir. Şurrâh-ı kirâm gamnâk ve mahzûn etmek ma'nâsını almışlardır.

“Ü'allilü”, “ta'lîl” masdarındandır. Ve “ta'lîl”, bir şey ile meşgûl olmak ma'nâsınadır. “Tenessüm”, teneffüs demektir. “Verkâ”, güvercin; “eyke”, meşe ağacı; “tegarrud”, “gard” ma'nâsınadır ve “gard” dördüncü bâbdan masdar olup, kuş yüksek sesle ve latîf elhân ile tegannî etmek ma'nâsınadır. Hind nüshalarında “tagarrud” yerine “teferrüd” kelimesi mündericidir. Bu sûrette ma'nâ “Onun ağlaması, hüsn-i terennüm ile teferrüd etti ve sâirlerinden mümtâz oldu” demek olur. Ya'ni ben nefes-i rahmânî ile latîf teneffüs ile meşgûl olduğum halde, meşe ağacı mesâbesinde olan bu vücûd-ı izâfî şeceresinin bir dalı olan bir cisme taalluk eden bir rûh güvercini, beni *Mesnevî*'yi inşâda da'vet edinceye kadar, bu inşâd emrinde uykuda idim. O rûh-ı latîf yüksek ses ile ve latîf elhanla öttü; ya'ni zamîrini harf ve savt ile ve elfâz ile ızhâr etti. Onun bu hakâyika olan aşkı sebebiyle ağlaması güzel terennümle idi. Veyâhud sâir güvercinlerin ağlamasından teferrüd etti ve mümtâz oldu. Ben, o beni uyandıncaya kadar sâkit kaldığıma mahzûn ve gamnâk oldum. Veyâhud beni uyandırmasından tarabnâk oldum.

“Güvercin”den murâd, *Mesnevî-i Şerîf*'in ızhârını taleb eden Hüsâmeddîn Çelebi efendimiz hazretleri olduğu ebyât-ı âtiye ile anlaşılır.

فَلَوْ قَبْلَ مَبْكَاهَا بَكَيْتُ صَبَابَةً   لِسُعْدَى شَفَيْتُ النَّفْسَ قَبْلَ التَّندَمِ
وَلَكِنْ بَكَتْ قَبْلِي فَهَيَّجَ لِيَ الْبُكَاءُ   مَبْكَاهَا فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمَتَقَدِّمِ

“İmdi eğer onun ağlamasından evvel, su'dâya muhabbet cihetinden ben ağlaya idim, nefse nedâmetten evvel şifâ verir idim. Velâkin benden evvel ağladı. Onun ağlaması, beni ağlamaya tahrîk etti. Öyle ise fazl mütekaddim içindir, dedim.

“Su'dâ”, “saâdet”ten ism-i tafdîlin müennesidir. *Lisân-ı Arab*'da rûhun müennes i'tibâr olunduğuna işâret buyrulur. Nitekim I. cildde 1997 numaralı beyitte şöyle buyurulmuş idi: این حمیرا لفظ تأنیشت و جان نام تأنیشت نهند این تازیان
Ya'ni “Bu humeyrâ ve lafz-ı cân dahi te'nîsidir. Bu Arablar ona te'nîs nâmını koyarlar.” Binâenaleyh “su'dâ” kelimesi, müennes olan rûh-ı saîd demek olur.

Ya'ni Hüsâmeddîn Çelebi'nin rûh-ı şerîfinin ağlamasından evvel, onun rûh-ı saîdine muhabbetten nâşî, benim rûhum ağlaya idi ve hakâyıkın terennümüne başlaya idi, nefis âleminde pûyân olan sâliklerin nedâmetinden evvel, bu *Mesnevî-i Şerîf* ile, onların nefislerine şifâ ve sağlık verir idim. Velâkin cenâb-ı Hüsâmeddîn'in rûh-ı şerîfi, benim rûhumdan evvel ağladı ve

Mesnevî'nin ızhârına tâlib oldu. Onun ağlaması, beni de ağlamaya tahrîk etti. Öyle ise bu ızhâr-ı hakâyıkın talebi husûsunda benden ileriye geçti ve fazl, ileriye geçmiş olan kimseye mahsûstur.

رَحِمَ اللَّهُ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالْمُتَأَخِّرِينَ وَالْمُنَجِّزِينَ وَالْمُتَجَزِّينَ بِفَضْلِهِ وَكَرَمِهِ وَجَزِيلِ آيَاتِهِ وَ
نِعَمَائِهِ فَهُوَ خَيْرُ الْمَسْئُولِ وَ أَكْرَمُ الْمَأْمُولِ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ وَ خَيْرُ الْمُؤَنِّسِينَ
وَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ وَ خَيْرُ مُخْلَفٍ وَ رِزَاقٌ لِلْعَابِدِينَ الزَّارِعِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الْأَكْرَمِينَ
وَ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ .

“Allah Teâlâ ileri geçenlere ve geri kalanlara ve va'dini yerine getirenlere ve ahdini tekellüfle îfâ edenlere, fazl ve keremi ile ve çok atıyyeleri ve ni'metleri ile rahmet etsin. O Hak Teâlâ mes'ûlün hayırlısı ve me'mûlün ekremidir. Allah Teâlâ hayırlı hıfz edicidir ve O, rahmet edenlerin en ziyâde rahmet edenidir. Ve mûnislerin hayırlısıdır ve vârislerin hayırlısıdır ve arkaya kalanın hayırlısıdır; ve ekip biçici olan âbidlerin Rezzâk'ıdır. Ve sallallahu alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi'l-ekremîn ve alâ cemî'-i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.”

ای ضیاء الحق حسام الدین تویی   که گذشت از مه بنورت مثنوی

1. Ey Hüsâmeddîn, Hakk'ın ziyâsı sensin; zîrâ Mesnevî senin nûrunla aydan geçti.

Diğer cildlerde dahi îzâh olunduğu üzere, bu *Mesnevî-i Şerîf*, Hz. Pîr efendimizin mümtâz ve pek sevdiği müridlerinden Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin talebi üzerine inşâd ve ümmet-i Muhammed'e taraf-ı Hak'dan ihsân buyurulmuştur. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin nihâyetsiz bir deryâ-yı hakikat olan kalb-i şerîflerinden, bu *Mesnevî-i Şerîf* incilerini çekip çıkaran, Çelebi hazretlerinin gâyet vâsi' olan isti'dâd-ı şerîfleri olmuştur. Nitekim ان الله يلقن الحكمة على ya'ni "Allah Teâlâ hikmeti, dinleyenlerin isti'dâdı mikdârınca vâizlerin lisânı üzerine telkîn eder" buyurulmuştur. Bu ma'nâ, yukarılarda geçtiği gibi, âtîde de gelecektir. Ya'ni "Ey Hakk'ın ziyâsı olan sevgili müridim Hüsâmeddîn, sen Hakk'ın ziyâsısın; zîrâ bu *Mesnevî-i Şerîf* senin isti'dâdının ma'nevî olan nûru sebebiyle ayın hissî ve zâhirî olan nûrunu geçti." Zîrâ hissî olan nûru hayvanlar bile hisseder; fakat ma'nevî olan nûru, ancak insanlar idrâk eder.

همت عالی تو ای مُرتجاً   می کشد این را خدا داند کجا

2. Ey mürtecâ, senin yüksek olan himmetin, bunu nereye çeker, Hudâ bilir!

"Ey recânın mahall-i husûlû, senin isti'dâdın gâyet vâsi' ve himmetin dahi bu isti'dâdın icâbı olarak pek yüksektir. Senin yüksek olan himmetin artık

bu *Mesnevî-i Şerîf*'i hangi mertebeye ve ondaki esrâr ve hakâyıkı nerelere kadar çekeceğini Allah Teâlâ bilir!" Zîrâ isti'dâdât, a'yân-ı sâbitenin ahvâlidir ve a'yân-ı sâbite ahvâli ise sırr-ı kader olup, ale'l-kâide ancak zuhûr ettikçe ma'lûm olur ve müstesnâ olarak enbiyâya ve evliyâyâ Hakk'ın keşf ettiği kadar mekşûf olur. Bu hakîkate binâen Kur'ân-ı Kerîm'de *قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ* وَ مَا أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَىٰ (Ahkâf, 46/9) ya'nî "Ey Resûlüm, de ki: [Ben peygamberlerin ilki değilim.] Ben benim ile ve sizin ile ne işlenir bilmem. Ben ancak bana vahy olunan şeye tâbi' olurum" buyrulur. Binâenaleyh vâris-i kâmil olan Hz. Pîr dahi bu âyet-i kerîme hükmüne tebean buyrurlar ki: "İlhâm-ı ilâhî ile inşâd ettiğim bu *Mesnevî*'yi, senin yüksek olan himmetin[in] nerelere kadar çekeceğini ben bilmem; ancak Hak Teâlâ bilir. Ve ben ancak ilhâma tâbiim ve senin cezbîn sebebiyle ne kadar ilhâm olursan, o kadar söylerim."

گردن این مثنوی را بستهء میکشی آن سوی که دانستهء

3. *Bu Mesnevî'nin gerdanını bağlamışsın, bilmiş olduğun o tarafa çekiyorsun.*

Şahsiyyet-i ma'neviyyesi olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'in boynuna himmetinin ipini takıp, ayn-ı sâbitenin isti'dâdınca, ma'lûm olan tarafa çekiyorsun.

مثنوی پویان کشنده نا پدید نا پدید از غافلۃ کش نیست دید

4. *Mesnevî koşucu, çekici nâ-pedîddir, bir gâfilden nâ-pedîddir ki, onun görüşü yoktur.*

Silsile-i kelimât ve elfâz üzerinde bu *Mesnevî-i Şerîf* koşucudur ve onu çekip ileriye götüren senin himmetin ise zâhirde gizlidir. Fakat bu çeken, basar-ı basîreti olmayan bir gâfilden gizlidir; zîrâ basar-ı basîreti olanlar, çekilene mutlakâ bir çekici lâzım olduğunu görürler.

مثنوی را چون تو مبدأ بودهء گر فزون گردد تو اش افزودهء

5. *Mâdemki Mesnevî'ye sen mebd'e' olmuşsun, eğer ziyâde olursa, onu sen ziyâde etmişsin.*

Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, mâdemki *Mesnevî*'ye başlangıç olan sensin ve onu senin parlak olan isti'dâdın çekiyor, eğer cildler ve cildlerdeki esrâr ve hakâyık-ı ilâhiyye ziyâde olursa, o ziyâde dahi senin yüzünden vâki' olur.

چون چنین خواهی خدا خواهد چنین میدهد حق آرزوی متقین

6. *Mâdemki sen böyle istersin, Hudâ dahi böyle ister; Hak müttakîlerin arzûsunu verir.*

Bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin makâm-ı ittihadı bulduğuna işâret buyrulur. Zîrâ bu makâmda Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri şöyle buyurmuştur: "Otuz yıl vardır ki Hak buyurdu, ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim, Hak onu yapar." Sipehsâlâr hazretleri bu sözün tefsîrinde buyururlar ki: "Zîrâ mebâdî-i sülûkde henüz onun irâdesi, irâde-i Hak'da müstehtek değil idi, otuz yıl kendi nefsinin Hakk'ın evâmîr ve nevâhîsine mutâvaata sevk eyledi ve otuz yıldan sonra onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu; ve onda Hakk'ın irâdesinden gayri kalmadı ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur." Bunun gibi Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinin istediği ancak Hakk'ın istediği olur ve Hak müttakîlerin arzûsunu verir, zîrâ müttakîlerin arzûsu, ancak Hakk'ın irâde ettiği şeydir.

کان لله بودهء در ما مضی تاکه کان الله پیش آمد جزا

7. *Mâzîde "Kâne lillah" olmuş idin; tâ ki cezâ olarak "Kânallah" öne geldi.*

Ey müttakî, sen geçmiş olan hayâtında "Allah için olmuş idin," ya'ni bilcümle muâmelâtını nîzâ-yı ilâhî dâiresinde tedvîr etmiş idin; senin bu tarz muâmelâların mükâfâtı olarak önüne âkıbet "kânallahu lehû" ya'ni, "Allah'ın da senin için olması" vâki' oldu. Nitekim hadîs-i şerîfde من كان لله كان الله له ya'ni "Kim ki Allah için olursa, Allah onun için olur" buyurulmuştur; bu hâl ittihad makâmında vâki' olur, nitekim yukarıda îzâh olundu.

مثنوی از تو هزاران شکر داشت در دعا و شکر کفها بر فراشت

8. *Mesnevî senden binlerce şükür tuttu. Duâda ve şükürde eller kaldırdı.*

Ya'ni Mesnevî kable'z-zuhûr âlem-i gaybdan idi ve âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdette zuhûr, rahmet-i ilâhiyyeye mazhariyettir. Zîrâ vücûd, ayn-ı rahmettir. Binâenaleyh Mesnevî mertebe-i gaybdan, vücûd-ı izâfî âlemine senin cezbî sebebiyle gelmek sûretiyle, rahmet-i ilâhiyyeye mazhariyetinden dolayı sana teşekkür etti ve duâ ve şükür husûsunda el kaldırdı.

در لب و کفش خدا شکر تو دید فضل کرد و لطف فرمود و مزید

9. *Hudâ onun dudağında ve elinde senin şükrünü gördü; fazl etti ve lutuf ve ziyâdelik buyurdu.*

Hak Teâlâ *Mesnevî*'nin şahsiyyet-i ma'neviyyesinin dudağında ve elinde senin şükrünü gördü; ona fazl ve ihsân etti ve lutuf ve ziyâdelik buyurdu. Yâhud "*Mesnevî*'nin dudağı"ndan murâd, iki mısra'dan ibâret olan beyitlerdir; ve her bir mısra' bir dudak mesâbesindedir. Ve "keff"den murâd, *Mesnevî* sa-hîfeleridir ki, bunlarda münderic olan kelimât ve maânî, cenâb-ı Hüsâmed-dîn'in himmet-i âlîsiyle vâki' olan cezbine şâkirdirler.

زانکه شاکر را زیادت وعده است   آنچنانکه قرب مزد سجده است

10. *Zîrâ şâkire ziyâde olmak va'dedir; nitekim kurb, secdenin ücretidir.*

Bu *Mesnevî* şükr edicidir ve لَنْ شُكْرْتُمْ لَّا زَيْدُنْكُمْ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Şükr ederseniz, sizin ni'metlerinizi elbette ziyâde ederim" âyet-i kerîmesinde, şükr eden kimseye ni'metin ziyâdeleştirileceği va'd-i ilâhî iktizâsındandır. Nitekim Hakk'ın inâyetine şükr için vâki' olan secdenin ücreti de, Hakk'a yaklaşmaktır. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur.

گفت و اسجد و اقترب یزدان ما   قرب جان شد سجده ابدان ما

11. *Hâlîkımız "Secde et ve yaklaş!" buyurdu. Bizim bedenlerimizin secdesi, canın yaklaşması oldu.*

گر زیادت میشود زین رو بود   نه از برای بوش و های و هو بود

12. *Eğer ziyâde olursa bu yüzden olur, hod-nümâlık ve hây u hûy için olmaz.*

"Bevş", kerr ü fer ve hod-nümâlık, ya'ni kendini göstericilik ve halka kendini satıcılık demektir. "Hây u hûy", etrâfına adamlar toplayıp debdebe ve ihtişâm görüntüleri yapmak demektir. Ya'ni "Eğer *Mesnevî-i Şerîf*'in cildleri ta-addüd edip, ziyâdeleşir ve metn-i şerîfinde esrâr ve hakâyık çoğalır ise, bu şükür yüzünden olur, yoksa ilim ve ma'rifet satıp, halka kendini göstermek ve başına birçok eşhâsı toplayıp debdebe ve ihtişâm görüntüleri peydâ etmek için değildir."

با تو ما چون رز بتابستان خوشیم   حکم داری هین بکش تا می کشیم

13. *Biz seninle asma çubuğunun yaz mevsimiyle olduğu gibi hoşuz. Hüküm tutarsın, âgâh ol, çek, biz de çekelim!*

Asma çubuğu yaz mevsiminde mahsûl verir ve üzümünden şarâb yapıp içerler ve şarhoş olurlar. Ey Hüsâmeddîn, sen yaz mevsimi gibisin, ben de as-

ma çubuğu gibiyim ve bu *Mesnevî* ebyâtı da üzüm salkımları gibidir; ve ebyât-ı şerîfe içindeki maânî de, rûhun şarâb-ı ma'nevîsidir; onu içen sâlikler sarhoş olurlar. Binâenaleyh ey Hüsâmeddîn'im bu *Mesnevî* senin hükmün altındadır, onu âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdete çek ki, biz de çekelim ve *Mesnevî* ebyâtının inşâdına devâm edelim.

خوش بکش این کاروانرا تا بحج ای امیر صبر مفتاح الفرج

14. *Bu kervanı hacca kadar güzel çek; ey sürûrun anahtarı olan sabrın emîri!*

"Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in silsile-i ebyâtını, isti'dâdının kasdı olan Kâ'be-i zâta kadar güzel çek ve bâtınından onun bir an evvel itmâmını isteme ve bu husûsda acele etme; zîrâ hadîs-i şerîfde *الصبر مفتاح الفرج* ya'ni "Sabır, sürûrun anahtarıdır" buyurulmuştur. Ey sürûrun anahtarı olan sabrın mutasarrıfı Hüsâmeddîn'im!"

Ba'zı nüshalarda sabır ile miftâh arasında vâv-ı âtîfa vardır. Bu sûrette ma'nâ "Hem sabrın kendisinin ve hem de sabrın sıfatı olan sürûrun anahtarının mutasarrıfı ve emîri" demek olur. Ve ba'zı nüshalarda da; "ey emîr" sabra muzâf olmayıp, bir hitâb-ı müstakildir; ve "sabır" harf-i ta'rîf ile olup, aynen hadîs-i şerîfin ibâresi nakl edilmiş bir tarzdadır. Bu sûrette ma'nâ: "Ey emîr, sabır sürûrun miftâhıdır" demek olur. Ankaravî hazretleri sahîh olan nüshada "harf-i ta'rîf" olmadığını beyân buyururlar.

حج زیارت کردن خانه بود حج رب البيت مردانه بود

15. *Hac, hâneyi ziyâret etmek olur; beyt sâhibinin haccı merdâne olur:*

"Hac", lügatte kasd etmek ve ıstılâh-ı şer'îde usûlü dâiresinde Kâ'be evini ziyâret etmektir. Kuvve-i bedenîyye ve mâliyyesi olan her mü'min için bu farzı edâ etmek kolaydır; fakat evin sâhibi olan Zât-ı Hakk'ı kasd ve ziyâret, her yiğidin kârı değildir, merdlerin işidir. Beyit:

حاجی بره کعبه و من طالب دیدار او خانه همی جوید و من صاحب خانه

"Hacı Kâ'be yolunda ve ben ise dîdâr-ı Hakk'ın tâlibiyim; o evi arar ve ister, ben ise hânenin sâhibini arar ve isterim."

Bu beyt-i şerîfdeki nükte budur ki *Mesnevî*'nin sûreti elfâz ve ebyât ve türlü türlü sanâyi'-i şüriyye ve hikâyât-ı latîfedir; biraz akıl ve zekâsı olanlar buna müteveccih olup, zevk alırlar, fakat *Mesnevî*'den maksûd olan bunlar değildir, vahdet-i zâtîyyedir; nitekim *Mesnevî*'de buyurulur:

هر چه بینی غیر آن واحد بتست

مثنوی ما دکان وحدتست

"Bizim Mesnevî'miz vahdet dükkânıdır; o vâhidin gayri olarak her neyi görür isen o puttur."

Ve Mesnevî'den bu vahdet-i zâtiyyeyi görmek ve onu kasd ve ziyâret etmek merdâne olur.

که تو خورشیدی و این دو وصفها

ز آن ضیا گفتم حسام الدین ترا

16. Ey Hüsâmeddîn ondan dolayı sana ziyâ dedim ki, sen güneşsin; ve bu iki vasıflar,

تیغ خورشید از ضیا باشد یقین

کین حسام و این ضیا یکتست هین

17. Ki, bu Hüsâm ve bu ziyâ birdir âgâh ol! Güneşin kılıcı muhakkak ziyâdan olur.

Ey Hüsâmeddîn'im, sana ondan dolayı "ziyâ" dedim ki, "hüsâm", lügatte keskin kılıç ma'nâsınadır; küfürde muannid olan kâfirleri kesip, zulmet-i küfrü izâle eder; ve sen güneşsin, güneş dahi ziyâsiyle zulmet-i leyli izâle eder. Şu halde "hüsâm" ve "ziyâ" bu iki vasıflar birdir, zîrâ güneşin kılıcı ziyâ cinsinden olup, zulmet-i tabîyyeyi keser.

آن خورشید این فرو خوان از نبا

نور از آن ماه باشد وین ضیا

18. Nûr ayın lâıykıdır ve ziyâ güneşin lâıykıdır. Bunu Kur'ân'da oku!

"Nûr", ayın lâıykıdır; çünkü ay güneşten aldığı ziyâdan münevver olur ve arza o nûru neşr eder, onun nûru kendinden değildir. "Ziyâ" ise güneşin lâıykıdır; zîrâ güneşin ziyâsı zâtından zuhûr eder. Ve ziyânın menşei harârettir ve o harâret güneşte vardır, ayda yoktur. Cenâb-ı Hak güneş hakkında سَرَّاجًا وَهَاجًا (Nebe', 78/13) ya'ni "Çok yanıcı bir kandil" vasfıyla tavsîf buyurdu. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا (Yûnus, 10/5) ya'ni "O öyle Allah'dır ki güneşi ziyâ ve ayı nûr yaptı" buyurulur. Bu güneşin ve ayın vasfını Kur'ân'dan oku!

"Nebâ", nûn'un fethiyle, haber ma'nâsınadır; "haber"den murâd Kur'ân-ı Kerîm olur. Ve nûn'un zaîmıyla "nübî", Kur'ân demek olup, kâfiyeye riâyeten "yâ", elife kalb olunmuştur.

وان قمر را نور خواند این را نگر

شمس را قرآن ضیا خواند ای پدر

19. Ey baba, Kur'ân güneşe ziyâ ta'bîr etti; ve o kamere de nûr ta'bîr etti, buna bak!

شمس چون عالی تر آمد خود ز ماه پس ضیا از نور افزون دان بجاء

20. *Vaktâki güneş muhakkak aydan daha âlî geldi, binâenaleyh câh sebebiyle ziyâyı da nûrdan efdal bil!*

Güneş açık bir sûrette kadir ve menzilet i'tibâriyle aydan daha yüksek olunca, ziyâyı da nûrdan efdal bil. Bunun gibi insân-ı kâmilin ve ulemâ-yı billâhın aydınlığı kendi zâtından ve hakikatindendir; ve ulemâ-yı zâhirin ve insân-ı nâkısın aydınlığı ârizîdir, kendinden değildir.

پس کس اندر نور مه منهج ندید چون بر آمد آفتاب آن شد پدید

21. *Çok kimse ayın nûrundan açık yolu görmedi; vaktâki güneş zâhir oldu, o âşikâr oldu.*

Ay aydınlığı güneşin ziyâsı mertebesinde olmadığı için çok kimseler, es-nâ-yı seferde açık ve doğru yolu görmedi; ancak güneş doğduğu vakit, o yol zâhir oldu. Bunun gibi ulemâ-yı zâhirin ilminden doğru yol olan hakikat-ı tevhîdî ibâdullahın çoğu görmediler; ancak güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmillerin telkîn ettikleri ulûm-ı ledünniyye ziyâsıyla o doğru yolu gördüler. Meselâ ulemâ-yı zâhir "Hak, bu vücûd-ı kesîf sâhibi olan âlem-i şehâdeti ilmi ile ihâta etmiştir ve Zât'ı ile ihâta etmemiştir ve sereyân-ı Zâtî yoktur; zî-râ Zât-ı Hak bu âlemden münezzehdir," derler. Eğer kendilerine hitâben: "Bu âlemin fezâda kapladığı bir mahal vardır, bu mahal Zât-ı Hakk'ın vücûdundan hâriç midir? Eğer hâriç ise, Hakk'ın hudûdu ayrı ve bu eşyânın hudûdu ayrı olur. Bu ise Zât-ı Hakk'ı tahdîd olduğundan bâtıldır!" diye sorulsa, aslâ mukni' bir cevâb veremezler. Fakat ulûm-i ledünniyye sâhibi olan insân-ı kâmil, Hakk'ı hem tenzîh ve hem de teşbîh sûretiyle gâyet mukni' cevaplar verir. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de ve Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinin *Fusûsu'l-Hikem*'inde ve sâir âsâr-ı aliyyesinde bu cevâblar gâyet açık ve mukni' bir sûrette mûndericidir.

آفتاب اعراض را کامل نمود لا جرم بازارها در روز بود

22. *Güneş a'râzı kâmil gösterdi; şübhesiz pazarlar gündüzde oldu.*

Güneş renk ve vasıf gibi birtakım arazları kemâliyle gösterdi; onun bu gösterişinden dolayı pazarlar ve alış verişler gündüzde yapıldı; zîrâ gece ay aydınlığında ve sun'î ışıklar altında yapılan alış verişlerde, hem alıcı ve hem de satıcı aldanır. Alıcı, aldığı kumaşın rengini lâyıkıyla fark edemez. Meselâ

san rengin muhtelif derecâtı vardır, onlar bu ışıklar altında fark olunamaz ve satıcı da ba'zan kalp parayı lâıyıkıyla temyîz edemez. İşte ilm-i zâhîrinin aydınlığı da, ay aydınlığı kadardır. Fakat ulûm-ı ledünniyye, güneşin ziyâsı gibidir. Nitekim bu *Mesnevî*'yi okuyanlar, aradaki farkı derhal görürler. "A'râz", "araz"ın cem'idir. Araz, renkler gibi, kendi zâtıyla kâim olmayıp bir cevherin ve maddenin vücûduyla berâber zâhir olan şeye derler; cevherin zıddıdır; ve metâ' ma'nâsına da gelir.

تا که قلب و نقد نیک آید پدید   تا بود از غبن و از حيله بعيد

23. *Tâ ki kalp ve nakd iyi zuhûra gele, tâ kî gabinden ve hîleden uzak ola!*

"Kalp", geçmez para; "nakd", geçer para ma'nâsınadır. "Gabn", alış verişte aldanmak demektir. Ya'ni "Herkes geçer para ile, geçmez parayı tefrîk etmek ve alış verişte aldanmaktan ve hîleden uzak olmak için gündüzü bekler ve gece alış verişinden tevakkî eder."

تا که نورش کامل آمد در زمین   تاجران را رحمة للعالمین

24. *Tâ ki onun nûru, yeryüzünde tâcirlere, âlemlere rahmet olarak kâmil geldi.*

Ya'ni "Güneşin nûru ve aydınlığı yeryüzünde zâhirî ticâret edicilere ve işlerini lâıyıkıyla görmek için âlem halkına rahmet-i ilâhiyye olarak kâmil bir hâlde zâhir olduğu gibi, güneş gibi olan insân-ı kâmilin nûru da âhiret tâcirlerine ve hidâyet ve selâmet-bahş olmak husûsunda umûma rahmet olmak üzere kâmil olarak geldi." Zîrâ ehl-i şerîatı, şerîat dâiresinde ve ehl-i tarîkatı, tarîkat dâiresinde ve ehl-i hakikat ve ma'rifeti de, hakikat ve ma'rifet dâiresinde irşâd eder. Ve ehl-i felsefeyi ve münkirleri akıl ve mantık dâiresinde ilzâm ve iskât eder. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in münderecâtı bu sözlerimizin açık delîlidir.

لیک بر قلاب مبغوضست سخت   زآنکه زو شد کاسد او را نقد و رخت

25. *Fakat kalb-zene [=kalpazan] pek mebgûzdur; zîrâ ondan dolayı onun için nakid ve ve raht kâsid oldu.*

"Kallâb", kalb-zen [=kalpazan] ve sahtekâr ma'nâsınadır. Ya'ni "Zâhir bir güneş, kalp para sürmek ve kötü eşyâ satmak isteyenlerin indinde pek mebgûzdur. Onlar gece alış verişinden pek memnûn olurlar; ve çünkü onların işleri temiz değildir ve onların süreceği kalp nakid ve çürük eşyâ, güneşin nû-

rundan kâsîd olur." İşte güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmilin önünde kalp para ve çürük mal mesâbesinde olan ulûm-ı istidlâlî de böyledir. Bu ilmin sâhiblerini, ilimleri ancak zulmet-i tabîat içinde sürebilirler. Nitekim ulûm-ı zâhiriyyede allâme-i cihân olan Fahreddîn-i Râzî (rahmetullahi aleyh)i, Necmeddîn-i Kübrâ (k.s.) hazretlerinin önünde "Vücûd-ı Hakk'ı bin bir delîl ile isbât etmiştir!" diye medh ettikleri vakit, hazret: "Demek ki, bin bir şübhesi varmış!" cevâbını vermiş ve medh edenleri hayrette bırakmıştır. Zîrâ delîl, şübheyi izâle için ikâme olunur.

پس عدو جان صرافست قلب دشمن درویش که بود غیر کلب

26. *İmdi kalp, sarrâfın canının düşmanıdır; dervişin düşmanı köpekten gayri kim olur?*

Kalp para, kendisinin kalplığını meydana çıkardığı için, sarrâfın düşman-ı cânıdır. Binâenaleyh sarrâf mesâbesinde olan dervişin ve fakr-ı ihtiyârî sâhibinin düşmanı da, kalp para mesâbesinde ve köpek, meşreb ve tabîatında olan nefsânî kimselerden başka kim olabilir?

انبیا با دشمنان بر می تنند . ن ملائک رب سلم می زند

27. *Enbiyâ düşmanlar ile uğraşırlar; arkadan melekler "Rabbi sellim!" vururlar.*

"Tenîden", dokumak, bir şeyin etrâfında dolaşmak, peydâ etmek ve teveccüh ve iltifat etmek; ve "firîb dâden", ya'ni aldatmak ma'nâlarıdır. Şur-râh-ı kirâm "cenk etmek" ma'nâsını vermişlerdir. Lügatlerde bu ma'nâyı bulamadım; ve bir şeyin etrâfında dolaşmak, o şey ile meşgûl olmak demek olduğundan, bu ma'nâyı münâsib gördüm. Ya'ni "Peygamberler hakikat düşmanlarını doğru yola getirmekle meşgûl olurlar ve melâike-i kirâm dahi "Yâ Rab, sen selâmet ver!" diye duâ edip derler,

کین چراغی را که هست او نورگار از پفِ دمه‌ای دزدان دور دار

28. *Ki: "Bu bir çerâğî ki, o nûrludur, hırsızların nefeslerinin püfünden uzak tut!"*

"Gâr", edât-ı fâiliyyettir; "nûr-gâr", nûrlu ve nûr sâhibi demek olur. Ya'ni melâike derler ki: "Yâ Rab, bu yeryüzünde yakmış olduğun bu nûrlu hidâyet çerâğını, îmân ve hidâyet hırsızlarının nefeslerinin püf diyerek söndürmesinden uzak tut!" "Hırsızlar"dan murâd, münkirler ve "nefeslerinin püfü"nden murâd, bâtil sözleri ve iddiâlarıdır.

Bu beyt-i şerîfin birinci mısra'ında دَاعِيَا وَ نَذِيرَا وَمُبَشِّرَا (Ahzâb, 33/45-46) ya'ni "Ey Peygamber'im, biz seni şâhid ve mübeşşir ve nezîr ve O'nun izniyle Allah'a da'vet edici ve nûrlu bir çerâğ ve kandil olarak gönderdik" âyet-i kerîmesine ve ikinci mısra'da da sûre-i Tevbe'de vâki' يُرِيدُونَ أَن يُطْفِئُوا نَوْرَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ (Tevbe, 9/32) ya'ni "Onlar Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek isterler" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

دزد و قلابست خصم نور بس   زین دو ای فریادرس فریاد رس

29. *Nûrun düşmanı ancak hırsız ve kalb-zendir. Ey feryâda erişici, bu ikiden feryâda eriş!*

"Hırsız"dan murâd, şeyâtîn-i cin ve insdir, ya'ni görünmeyen şeytanlar ile, görünen insan şeytanları ve münkirlerdir. Ve "kalb-zen"den murâd, ehl-i riyâ ve nefis sâhibi olan müddeî-i kâzib ve mürşidlik da'vâsında bulunan nâkislardır. Bunlar nûr-ı nübüvvetin düşmanlarıdır. Melekler, "Bu iki sınıfın elinden feryâd eden kullarının imdâdına yetiş!" diye Hakk'a niyâz ederler.

روشنی بر دفتر چارم بریز   کآفتاب از چرخ چارم کرد خیز

30. *Dördüncü cild üzerine aydınlık dök; zîrâ güneş dördüncü felekten kıyâm etti.*

Bu hitâb melâike lisânından Hakk'a niyâz olduğuna göre: "Yâ Rab, nûr-ı nübüvvet olan ulûm-ı bâtineyi, rûh-ı küllî-i Muhammedî mertebesinden, vâris-i kâmil olan Hz. Celâleddîn'in inşâd buyurduğu bu *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildi üzerine dök. Zîrâ rûh-ı küllî-i Muhammedî güneşi, senin vücûd-ı hakîkînin tenezzülâtı feleklerinin dördüncü feleğinden kıyâm etti." O felekler dahi, felek-i Ahadiyyet ve felek-i Vahdet ve felek-i Vâhidiyyet ve felek-i rûh-dur demek münâsib olur. Ve cenâb-ı Pîr lisânından olduğuna göre, Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerine hitâb olur. Ya'ni: "Ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, sen güneşsin; vâsi' isti'dâdın ile bu IV. cild *Mesnevî* üzerine, nûr-ı nübüvvet olan o ulûm-ı bâtineyi dök; zîrâ bu zâhirî güneş, arza nazaran, dördüncü felekten kıyâm etti ve mihveri etrâfindan devir ve hareket etti ve arzı ziyâlandırıdı."

هین ز چارم نور ده خورشید وار   تا بتابد بر بلاد و بر دیار

31. *Âgâh ol, güneş gibi dördüncüden nûr ver, tâ ki beldeler ve diyâr üzerine doğsun!*

Ey Hüsâmeddîn'im *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildi, dördüncü feleğin mümâsîlidir ve sen de güneşsin; binâenaleyh güneş gibi IV. cildten nûr ver, tâ ki senin nûr-ı hakîkatin şehirler ve memleketler üzerine doğsun!" Hâdisât-ı asriyemiz bu beyt-i şerîfin sıdkına fiilen delâlet etmektedir. El-Yevm *Mesnevî-i Şerîf* Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da ve Almanya'da ve İsviçre'de ellerde gezip, tercüme edilmektedir. Ve İngiltere'de müsteşrik Mr. Nicholson tarafından III. cilde kadar tercüme ve tab' edilmiştir. Ve Almanya'da tedrîs olunmaktadır. Hindistan'da mecûsîlerin evlerinde bile birer aded *Mesnevî* bulunduğu, oranın ahvâline vâkıf bir zât tarafından haber verilmiştir.

هر کش افسانه بخواند افسانه است   وآنکه دیدش نقد خود مردانه است

32. *Her kim ona masal derse, masaldır; ve o kimse ki onu nakd gördü, merdânedir.*

Ya'ni *Mesnevî-i Şerîf*'de hikâye perdeleri arkasında Kur'ân ve ahâdis-i şerîfenin maânî-i bâtineleri ve nefsin ve şeytanın hal ve desâisi ehl-i zekâvete tefhîm edilmekte olduğundan idrâki noksan ve muhâkemâtı sakîm olan ehl-i zâhîrden bir tâife *Mesnevî-i Şerîf*'i hikâye kitabından ibâret görmektedir. Binâenaleyh "Her kim bu *Mesnevî*'ye masal kitabı derse, onun anlayışına göre masaldır, zîrâ o yalnız perdeyi ve hikâyenin zâhirini görüyor. Nazarı perdenin arkasına nüfûz edemiyor;" veyâhut "O kimsenin kendi varlığı bir efsâne ve masaldır, ya'ni kıymetsiz bir mevcûdiyettir; fakat o hikâye perdeleri arkasında, kendi nefsinin sıfatlarını ve noksanlarını görüp mütenebbih olan ve kendinin hâl-i hâzırını bilen kimsenin hareketi mertçedir."

آب نیلست و بقبطی خون نمود   قوم موسی را نه خون بود آب بود

33. *Nil suyudur ve Kıbtî'ye kan göründü. Mûsâ'nın kavmine kan değil idi, su idi.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf* Mısır'ın Nîl nehrinin suyu gibidir. Mûsâ (a.s.)a muhâlif ve Fir'avn'a tâbi' olan Kıbtîler'e Nîl suyu kan görüldüğü gibi, Fir'avn mesâbesinde bulunan nefislerine tâbi' olan kimselere nâhoş görünür. Halbuki yine o Nîl suyu Mûsâ (a.s.)a tâbi' olanlara, kan değil idi, harâreti söndüren su idi. Bunun gibi Mûsâ-yı rûha tâbi' olan kimselere bu *Mesnevî-i Şerîf* âb-ı hayâttır.

دشمن این حرف این دم در نظر   شد ممثل سر نگون اندر سقر

34. *Bu sözün düşmanı sakarda baş aşağı olarak, bu demde nazarda mümessel oldu.*

“Sakar”, Abdülkerîm Cîlî hazretleri *el-İnsânu'l-Kâmil* isimindeki eserinde buyurur ki: “Sakar, tabakât-ı cehennemden mütekebbirlere mahsûs olan bir tabakadır. Hak Teâlâ hazretleri ona Müzill ismiyle tecellî buyurdu.” Ve Kur’ân-ı Kerîm’de Kureyş’in ekâbirinden Velîd ibnü'l-Mugîre Kur’ân’ı dinlediği vakit: *يا أيها السحرة إن هذا الا قول البشر* ya’ni “Bu ancak sâhirlerden taallüm olunan sihirdir ve ancak beşer sözüdür” dedi; ve tekebbüründen îmân etmedi. Cenâb-ı Hak onun hakkında *سَأَصْلِيهِ سَقَرًا* (Müddessir, 74/26) ya’ni “Ben onu sakara idhâl edeceğim!” buyurdu.

Bu beyt-i şerîfin sebep-i inşâdî hakkında *Nefehâtü'l-Üns*’de Mevlânâ Câmî hazretleri Çelebi Hüsâmeddîn hazretlerinden naklen şöyle buyururlar: “Cenâb-ı Mevlânâ’nın müridleri *Mesnevî-i Şerîf*’i müctemian okudukları vakit, ehl-i huzûr onun nûrunda müstağrak olurlar ve ricâlü'l-gayb ellerinde sopalar ve kılıçlar olduğu halde o mecliste hâzır olurlar; ve her kim kibir ve enâniyeti ve adem-i ihlâsı cihetiyle i’tirâz edip, kabûl etmezse, îmânının kökünü ve dîninin dallarını keserler ve çeke çeke sakara götürürler; ben keşfen böyle görüyorum.” Bu mukaddimeye göre bu beyt-i şerîfin îzâhen ma’nâsı böyle olur: “Ey Hüsâmeddîn’im! Bu *Mesnevî-i Şerîf*’in mu’terizi ve düşmanı bu demde cehennemin sakar isimindeki tabakasına baş aşağı gittiği, sana âlem-i misâlde gösterildi.”

ای حسام الدین تو دیدی حال او حق نمودت پاسخ افعال او

35. Ey Hüsâmeddîn, sen onun hâlini gördün, Hak onun fiillerinin cevâbını sana gösterdi.

Mesnevî-i Şerîf’i beğenmeyen ve i’tirâz eden o münkirin hâlini gördün. Hak Teâlâ hazretleri onun fiil-i inkârının cevâbını ve cezâsını sana âlem-i gaybda sûret-i misâliyyede gösterdi.

دیدهء غیبت چو غیبست اوستاد کم مبادا زین جهان این دید و داد

36. Mâdemki senin gayb gözüün, gayb gibi üstâddır, cihândan bu görüş ve insâf eksik olmasın!

Ma’lûm olsun ki, ahvâl-i gaybiyyeyi müşâhede üç sûretle olur: Birisi akıl ve zekâ vâsıtasıyladır ki, bu müşâhede havâss-ı beşeriyyedendir ve bu müşâhedenin kuvveti akıl ve zekânın derecâtına tâbî’dir. Meselâ zengin olan bir âkil isrâf ve sefâhet, fakr u zarûreti intâc edeceğini görüp, tevakkî eder. Bu hâl, olacak şeyi, olmadan evvel görmek demektir.

İkincisi kuvve-i rûhiyye vâsıtasıyladır ki, olacak şeyi âlem-i misâlde his gözüyle görür gibi, kalb gözüyle müşâhede etmektir. Bu müşâhedenin kuvveti dahi, rûhun derece-i kuvvetine tâbi'dir. Bu hâl emir ve nehy-i şerîate tamâmı ile riâyetkâr olmakla berâber, mürşid-i kâmil terbiyesiyle nefsin sıfâtını, sıfât-ı rûhiyyeye mağlûb etmek sûretiyle olur. Bu bâbdaki tafsîlât-ı sâire Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki eser-i şerîfinin on yedinci bâbının, birinci ve ikinci bâblarında münderiç olup, fakîr tarafından yazılmış olan şerhde îzâh edilmiştir.

Üçüncüsü, dîn-i Hakk'a sâlik olmadığı halde, riyâzet ve sıfât-ı nefsâniyelerine muhâlefet sûretiyle, kendilerinden ahvâl-i rûhiyye sâdır olan kimselerdir. Fakat onların müşâhedeleri galatât-ı vehmiyye ve ilkâât-ı İblîsiyye ile karışık olduğundan, keşifleri mu'teber değildir ve onlardan kuvve-i rûhiyyeleri sebebiyle vâki' olan hârikalara lisân-ı şer' de "istidrâc" derler. Hind fakîrleri ve Tibet lamaları ve sâir edyân-ı mensûha mücâhidleri bu sınıftadırlar.

İmdi Çelebi Hüsameddîn hazretlerinin müşâhedât-ı gaybiyyeleri, ikinci sınıftan olduğundan, cenâb-ı Pîr buyururlar ki: "Senin gayb gözün, ya'ni kalb ve rûh gözün, âlem-i gaybın kendi gibi üstâd ve muallimdir. Bu kalb gözüyle görüş ve ona göre hükümde insâf, bu cihândan, ya'ni bu âlem-i kesâfetten eksik olmasın ve bu gibi sâhib-i velâyet kimseler bu âlemde dâimâ zuhûr etsin."

Birinci mısırâ'daki "o sitâd"daki "o" zamîr-i gâib ve "sitâd", kâim olmak ma'nâsına olan "istâden" masdarnın muhaffefi olarak mâzî olduğu takdirde ma'nâ: "Mâdemki senin gayb gözün, gayb gibidir, o gayb gözün kâim oldu, bu cihândan, bu görüş ve insâf eksik olmasın" demek olur.

این حکایت را کہ نقد وقت ماست   گرتماش میکنی اینجا رواست

37. *Bu hikâye ki, bizim vaktimizin nakdidir, eğer burada onu tamâm edersen revâdır.*

"Hikâye"den murâd, III. cildin nihâyetinde nâ-tamâm kalan "Âşıkın hikâyesi"dir ki, polis korkusundan gece bir bağa kaçmış idi.

ناکسانرا ترک کن بهر کسان   قصه را پایان بر و مخلص رسان

38. *Kesler için, nâ-kesleri terk et; kıssayı nihâyete götür ve mahlasa eriştir.*

Mesnevî-i Şerîf'in münkirlerinin ve mu'terizlerinin ahvâlini söylemekten vazgeç de, *Mesnevî* âşıkı olan muhlislerin ve ehliyet sâhibi olan kimselerin

istifâdelerini te'mîn et; bizim vaktimizin nakdi olan âşıkın kıssasını netîceye eriştir.

این حکایت گر نشد آنجا تمام چارمین جلدست آرش در نظام

39. *Bu hikâye eğer orada tamâm olmadı ise, 4. cild vardır, onu nizâma getir!*

تمامی حکایت آن عاشق که از عسس گریخته در باغی مجهول خود
معشوقه را در باغ یافت و عسس را از شادی دعای خیر می کرد
و می گفت که عسی ان تکرهوا شیئا و هو خیر لکم و عسی
ان تحبوا شیئا و هو شر لکم

O âşıkın hikâyesinin tamâmıdır ki, polisten kendisinin meçhûlü olan bir bağa kaçıp, ma'sûkayı bağda buldu ve sevincinden polise hayır duâ ederdi ve derdi ki . . . . عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا الْخَ (Bakara, 2/216) ya'ni "Gâh bir şeyi kerîh görürsünüz, halbuki o sizin için hayırlıdır ve gâh bir şeyi seversiniz, halbuki o sizin için şerlidir"

اندر آن بودیم کآن شخص از عسس راند اندر باغ از خوفی فرس

40. *Onda idik ki, o şahıs polisten ziyâde havfından dolayı bağa at sürdü.*
[40]

III. cildin nihâyetinde bu âşık kıssasında orada kalmış idik ki, o ma'sûkasını arayan âşık, gece polis korkusundan dolayı bir bağa atını sürmüş ve oraya kaçmış idi.

بود اندر باغ آن صاحب جمال کز غمش این در عنا بد هشت سال

41. *O sâhib-cemâl bağ içinde idi ki, bu onun gamından sekiz yıl meşakkat içinde idi.*

O âşıkın ma'sûku olan cemâl sâhibi kadın, o kaçtığı bağın içinde idi ki, bu bîcâre âşık, o kadının gam-ı aşkıdan sekiz yıl renc ve meşakkat içinde idi.

سایه او را نبود امکان دید   همچو عنقا نام او را می شنید

42. *Onun gölgesini görmenin imkânı olmadı, ankâ kuşu gibi onun adını işitir idi.*

جز یکی لقیه که اول از قضا   بروی افتاد و شد او را دلربا

43. *'Bir mülâkâtta gayri ki, ibtidâ kazâ cihetinden onun üzerine vâki' oldu; ve onun için gönül kapıcı oldu.*

Ya'ni "O bîçâre âşık bidâyette kazârâ ve tesâdüfen vâki' olan mülâkâtdan gayri, onu bir daha göremedi ve ilk tesâdüfte o ma'sûk o delikanlının gönlünü kapıcı oldu." "Lakye", masdar binâ-i merredir. "Bir kerre vâki' olan mülâkât" demek olur.

بعد از آن بسیار می کوشید او   خود مجالش می نداد آن تند خو

44. *Ondan sonra o çok çalıştı, halbuki o sert huylu ona mecâl vermedi.*

O delikanlı âşık, ma'sûkasını görmek için çok çalıştı, halbuki o sert huylu ma'sûkası o âşıkı görmek mecâlini vermedi.

نه بلا به چاره بودش نه بمال   چشم پر و بی طمع بود آن نهال

45. *Ona ne yalvarma ile, ne de mal ile çâre oldu. O nihâl tok gözlü ve tama'sız idi.*

Hind nüshalarında "çeşm-i pür" yerine "sîyr-çeşm" vâki'dir; o da "tok gözlü" demek olur. "Nihâl", tâze fidân ma'nâsına olup, delikanlının ma'sûkasının sıfat-ı teşbîhiyesidir.

عاشق هر پیشه و مطلبی   حق بیآلود اول کارش لبی

46. *Her bir san'atın ve matlabin âşıkı ki vardır, Hak onun işinin evveline bir dudak bulaştırdı.*

"Leb âlûden", ya'ni "dudak bulaştırmak", çeşni ve zevk vermekten kinâyedir. Ya'ni "Bu âlem-i vücûdda her bir san'atın ve her bir matlabin âşıkı vardır. Onun o san'ata veyâ matlaba âşık olması, Hak Teâlâ hazretleri tarafından başlangıçta o âşık ve tâlibe bir çeşni ve zevk duyurmasından ileri gelir. Ve âşıkın rûhunun dudağı o çeşniye bulaşınca, artık ma'sûkasının ve matlabinin arkasından koşar.

چون بدان آسیب در جست آمدند پیش پاشان می نهد هر روز بند

47. *Uaktâki o âsîb sebebiyle talebe geldiler, onların ayaklarının önüne her gün bağ koyar.*

“Âsîb”, tesâdüm ve çarpışmak ma'nâsınadır. Ya'ni “Uaktâki o âşık ve tâlib olan kimselere bidâyette ma'şûk ve matlûbları olması mukadder olan şeyle ansızın çarpışma ve tesâdüm vâki' oldu, bu çarpışma sebebiyle rûhları mahzûz oldu. Ondan sonra, onun arkasından koştular; fakat onlar, ma'şûka ve matlûblarının arkasından koştukça, Hak Teâlâ onların ayaklarının önüne bağ koyar ve onlar o bağ ve mânia yüzünden meşakkate giriftâr olurlar.” Çünkü mezâhir-ı kevniyye, esmâ-i ilâhiyyenin meclâsıdır; onlarda âsâr ve ahkâm-ı esmâ zuhûr etmek îcâb eder ve Hak Teâlâ hazretlerinin “Mu'tî” ism-i celîli, bir şeyin i'tâsını îcâb ettiği gibi, “Mâni” ism-i celîli dahi o şeyin vürûduñu men' etmeğe teşebbüs eder. Ve bu men', tâlibin aşkını ve çalışmasını tezyîd eder.

چون در افکندش بجست و جوی کار بعد از آن در بست که کابین بیآر

48. *Uaktâki onu kârın cüst ü cûsuna bıraktı, ondan sonra kâbîn getir diye karpıyı bağladı.*

“Kâbîn”, nikâh-ı şer'îde, gelin için ta'yîn olunan mihr-i müeccel ve muaccel demektir. Bu beyt-i şerîfde tâlibin matlûbu olan şey, “gelin”e ve o matlûba vusûl, “zifâf”a ve tâlibin matlûba vusûlüne kadar vâki' olan sa'y ve gayreti ve meşakkati, “mihr-i müeccel ve muaccel”e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni “Hak Teâlâ tâlibin rûhunun dudağına bir lezzet ve çeşni sürüp onu o matlûbun cüst ü cûsuna bıraktığı vakit, araya birtakım hâiller ve mâni'ler koyup der ki: “Matlûbuna kavuşmak için, mihr mesâbesinde olan sa'y u gayret getir ve meşakkat ve zahmet çek!”

هم بر آن بو می تند و می روند هر دمی راجی و آیس میشوند

49. *O koku üzerine de dolanırlar ve giderler; her bir dem umucu ve me'yûs olurlar.*

Ya'ni “Tâlibler, Hakk'ın ilk koklattığı koku üzerine doğru giderler ve onun etrâfında dolaşırlar. Her an o matlûba vusûlü umarlar; fakat araya hâil olan mânialar sebebiyle de ona vusûlden me'yûs olup, ümîdsiz kalırlar ve birbirine zıd olan bu iki duygu içinde imrâr-ı vakt ederler.” “Âyis”, dördüncü bâbdan “iyâs” masdarından ism-i fâildir, “me'yûs” ma'nâsınadır.

هر کسی را هست امیدی بری   که گشادندش در آن روزی دری

50. *Her bir kimsenin bir meyveye azîm ümîdi vardır ki, bir gün ona o husûs-
[50] ta bir kapı açtılar.*

“Ümîdî”de “yâ” yâ-yı ta’zîmdir. “Ber”, meyve ve semere ve matlûb ma’nâlarıdır. Ya’ni “Her bir kimsenin bir meyveyi ve matlûbu elde etmek için azîm ümîdi vardır ki, o ümîdin arkasında koşar ki, nihâyet bir gün o tâ-libe matlûbu husûsunda bir kapı açtılar.”

باز در بستندش و آن در پرست   بر همان امید آتشی شدست

51. *Tekrâr ona kapıyı kapadılar; ve kapıya tapıcı yine o ümîd üzerine âteş-pâ
olmuştur.*

“Âteş-pâ şuden”, ya’ni “ateş ayaklı olmak”, harâretle yürümek ve çabuk olmaktan kinâyedir. Ya’ni “Evvelâ matlûba vusûl ümîdinin kapısını açarlar ve sonra yine kaparlar; ve tâlib o açılmış olan kapının tekrâr açılmasına inti-zâren bekler ve o kapıya tapıcı olur ve o kapıyı kendine kible ittihâz eder ve kapının tekrâr açılması ümîdi üzerine harâretle çalışır.”

چون در آمد خوش در آن باغ آن جوان   خود فرو شد پا بگنجش ناگهان

52. *Uaktâki o delikanlı o bağa hoş olarak girdi, onun ayağı ansızın defîneye
battı.*

O delikanlı polis korkusundan, gece o bağa gönlü hoş olarak girdi; ma’şû-kasını hiç ummadığı halde, orada görüverince, ayağı yer altında gizli olan bir hazîneye batmış gibi oldu ve son derece sevindi.

مر عسس را ساخته یزدان سبب   تا ز بیم او دود در باغ شب

53. *Muhakkak Hâlık polisi sebep kılmıştır, tâ ki o korkudan gece bağa koşsun.*

بیند آن معشوقه را او با چراغ   طالب انگشتی در جوی باغ

54. *O, bağın ırmağında çerâğ ile yüzüğün tâlibi olarak o ma’şûkayı görsün.*

Ya’ni “O âşık gece polise yakalanmak korkusundan dolayı bağa kaçmak ve orada yüzüğünü bağın ırmağına düşürüp bir fener ile o yüzüğü aramakla meşgûl olan o ma’şûkasını görmek için Hak Teâlâ muhakkak polisi sebep kılmıştır.”

پس قرین می کرد از ذوق آن نفس   با ثنای حق دعای آن عسس

55. *Böyle olunca o dem zevkından Hakk'ın senâsına o polisin duâsını karîn etti.*

O âşık delikanlı bağda polis yüzünden ma'sûkasını bulunca, o anda kemâl-i zevkından Hakk'a şükr etti ve Hakk'ın şükür ve senâsına polisin duâsını da zamm etti de dedi:

که زیان کردم عسس را از گریز   بیست چندان سیم و زر بر وی بریز

56. *Ki: "Kaçmadan asese ziyân ettim, yirmi kadar gümüş ve altını onun üzerine dök!"*

"Yâ Rab, kaçtığım için, polise zararım dokundu, zîrâ beni tutmuş olsa idi, zâbıta nizâmı mûcibince benden cezâ-yı nakdî alacaktı; kaçtım, beni tutamadı ve cezâ-yı nakdîyi de alamadı. İlâhî ben ondan kaçtım, ma'sûku buldum, ona mükâfât olarak benden alacak olduğu yirmi kadar gümüş ve altını, onun üzerine dök ve ona diğer bir sebeble ihsân et!"

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîflerin müfâdından, eski zamanlarda alınacak cezâ-yı nakdîlerin, polislere tahsîs olunduğu anlaşılmaktadır.

از عوانی مر و را آزاد کن   آنچنانکه شادم او را شاد کن

57. *"Avvânlıktan onu âzâd et, ben şâd olduğum gibi, onu da şâd et!"*

"Yâ Rab, onu zâbıta me'murluğundan âzâd et; ben onun yüzünden nasıl sevinmiş isem, onu da bu şerli işten âzâd etmek sûretiyle sevindir!"

سعد دارش این جهان و آن جهان   از عوانی و سگی اش را رهان

58. *"Bu cihândan ve o cihândan onu sa'd tut, avvânlıktan ve köpeklikten onu kurtar!"*

"Beni korkutan polisi bu dünyâda ve o âhirette mübârek ve sa'd tut; ve onu saîd olan kullann zümresine ilhâk et! Polis neferliğinden ve onu bunu ısıran köpeklere mümâsil bir yaşayıştan kurtar!" Zîrâ zâbıta me'murlannın pek çoğu her bir devirde halka zâlimâne muâmele ederler ve köpekler gibi onu, bunu ısırırlar. Bu beyt-i şerîf Selçuk hükûmeti devrinde inşâd buyurulmuştur ve o devirdeki hürriyyet-i kelâmı açık bir sûrette isbât eder. Asrımızın medeniyet devrinde bu sözlere tahammül edecek hükûmet adamları enderdir.

گر چه خوی آن عوان هست ای خدا که هماره خلق را خواهد بلا

59. "Ey Hudâ, gerçi o avvânın huyu vardır ki, dâimâ halk için belâ ister."

"Ey Hudâ, gerçi o polis me'mûru dâimâ halkın başına bir belâ gelmesini istemek huyuna mâliktir ve ister ki birisi hükûmetin nizâmına ve kânûnuna muhâlefet etsin de, bu da ona musallat olup, kesesinden parasını alsın."

گر خبر آید که شه جرمی نهاد بر مسلمانان شود او زفت و شاد

60. "Eğer şâhın bir cürüm koyduğu haberi gelse, o müslümanlar üzerine kavî ve şâd olur."

"Eğer zâbıta me'murluğuna hükümdâr-ı zamânın beyi bir fiil-i memnû' vaz' ederek, onu işleyenlerin dûçâr-ı cezâ olacağı haberi gelse, polis me'mûru o fiile mütecâsir olanları yakalamak için bir faâliyete gelir ve bir av tutacağı fikriyle mesrûr olur.

ور خبر آید که شه رحمت نمود از مسلمانان فکند آنرا بجود

61. "Ve eğer şâhın merhamet gösterdiği, müslümanlardan cûd ile onu kaldırdığı haberi gelse;"

مائی در جان او افتد از آن صد چنین ادبارها دارد عوان

62. "Ondan onun cânına bir mâtem düşer, avvân yüz böyle idbârlar tutar."

Ya'ni "Hükümdâr, halka merhamet edip, cûd ve kerem sebebiyle evvelce vaz' ettiği yasağı kaldırsa, polis me'mûrunun canına bu müsâade-i şâhîden dolayı bir mâtem ve elem düşer. O polis me'mûru bu nevi'den yüz misli bahtsızlık tutar." Ya'ni bu müsâadenin vukû'undan ve yasağın kaldırılmasından müteessir olup halkı tecrîm için bahânelear aramak bahtsızlığına giriftâr olur. Bir insan için bundan daha büyük idbâr ve bahtsızlık olmaz; binâenaleyh böyle bir kimsenin bu idbârdan kurtulmasına duâ etmek lâzımdır.

او عوانرا در دعا در می کشید کز عوان او را چنان رحمت رسید

63. O avvânı duâyâ çekti; zîrâ avvândan ona böyle rahmet erişti.

"Avvân" ba'zı şârihlerin mütâlaasına göre feth ve teşdîd ile, mübâlağa ile ism-i fâil olup, lügaten, "çok yardım edici" demek olur. Teşdîdsiz "avân" sûretinde okunması zarûret-i vezn içindir. Zâbıta ve polis me'mûru ma'nâsında

müsta'meldir. Ya'ni "Âşık o avvânı duâya çekti ve onun için hayır ile duâ etti; zîrâ avvândan ona böyle bir lutuf ve rahmet vâki' oldu."

بر همه زهر و برو تریاق بود   آن عوان پیوند آن مشتاق بود

64. *Cümle üzerine zehir ve onun üzerine tiryâk idi; o avvân o müştâkın râbıtası oldu.*

Polis me'mûru, umûma nazaran zehir gibi idi; fakat o âşık delikanlı üzerine tiryâk ve panzehir gibi idi; zîrâ o polis, o ma'sûkuna müştâk olan âşıkın matlûbuna vusûlünün bir râbıtası ve bağı oldu.

پس بد مطلق نباشد در جهان   بد بنسبت باشد این را هم بدان

65. *Binâenaleyh cihânda kubh-ı mutlak olmaz, kötû nisbet ile olur, bunu da bil!*

Ya'ni "Cihânda hiçbir şey sûret-i mutlakada kötüdür denemez. Kötülük nisbet üzerinedir; ya'ni birine nisbeten kötüdür ve diğesine nisbeten iyidir." Nitekim polis me'mûru umûma nisbeten kötüdür; fakat âşık delikanlıya nisbeten iyidir; çünkü onu ma'sûkuna kavuşturdu.

در زمانه هیچ زهر و قند نیست   که یکی را پا دگر را بند نیست

66. *Zamanda aslâ zehir ve şeker yoktur; zîrâ birine ayak, diğesine bağ değildir.*

"Bu vücûd-ı izâfinin devâmı zamânında ve hiçbir vaktinde mutlak olarak zehir ve mutlak olarak şeker yoktur; zîrâ birine ayak değildir, yürümesi için ayak bağıdır; ve diğesine de ayak bağı değildir, yürümesine mâni' olmaz." Meselâ ateş, evi yanan adam için iyi değildir; yemek pişiren ve soğuktan üşüyen adam için iyidir. Ve kezâ bal hakkında Hak Teâlâ hazretleri (Nahl, 16/69) ya'ni " Onda nâsa şifâ vardır" buyurduğu halde, vücûdunda harâret olan kimse için muzırdır; vücûdunda bürûdet bulunan kimse için de şifâdır. İşte eşyânın hepsi böyledir.

مر یکی را پا دگر را پای بند   مر یکی را زهر بر دیگر چو قند

67. *Muhakkak birine ayak, diğesine ayak bağıdır; muhakkak birine zehir, diğesine şeker gibidir.*

Vücûd-ı izâfî âlemindeki eşyâdan her biri muhakkak birine fâide ve diğesine zarardır.

زهر ماران مار را باشد حیات   نسبتش با آدمی باشد ممات

68. *Yılanların zehri yılanı hayât olur; o âdeme nisbetle memât olur.*

خلق آبی را بود دریا چو باغ   خلق خاکی را بود آن مرگ و داغ

69. *Suya mensûb halk için deryâ bağ gibi olur; toprağa mensûb halk için o ölüm ve dağ olur.*

“Dâğ”, kızgın demir ile et üzerine nişân vaz’ etmek ma’nâsınadır, acı ve elem demek olur. Nitekim “dâğ-ı derûn” derler. Ya’ni “Deniz, suda yaşayan balık vesâir mahlûkât için latîf bir bağ gibi olur; karada yaşayan mahlûkât için ölüm ve elem olur.” Eğer biri denize düşse ya boğulup ölür veyâhud kurtuluncaya kadar elem ve zahmet çeker.

همچنین بر می شمر ای مرد کار   نسبت این از یکی تا صد هزار

70. *Ey iş adamı, bunun nisbetini birden yüz bine kadar böyle say!*

“Yüz bin” ta’bîri, hasr için değildir, kesret ma’nâsınadır. “İş adamı”ndan murâd, hikem ve maârif-i ilâhiyye tâlibi olan kimsedir. Ya’ni “Ey ma’rifet-i ilâhiyye ve hikem-i rabbâniyye tâlibi olan kimse, bu vücûd-ı izâfî âlemindeki eşyânın birbirine olan nisbetlerini ilâ-mâ-lâ-nihâye böyle say!”

زید اندر حق آن شیطان بود   در حق شخصی دیگر سلطان بود

71. *Zeyd onun hakkında şeytan olur; dîğər bir şahsın hakkında sultân olur.*

Meselâ Zeyd, ya’ni herhangi bir şahıs, birisi hakkında şeytan gibi menfûr ve dîğər birisi hakkında da sultân gibi makbûl ve mu’teber olur.

آن بگوید زید صدیق و سنیست   وین بگوید زید گبر و کُشتنیست

72. *O der ki: “Zeyd siddîk ve âlîdir”; ve bu der ki: “Zeyd kâfir ve öldürülmeğe lâyıktır.”*

“Senî”, âlî ve yüce; “gebr”, mecûsî demek ise de, burada mutlakan kâfir ma’nâsınadır. “Küştenî”deki “yâ”, yâ-yı liyâkattır.

زید یک ذاتست بر آن یک جنان   او بران دیگر همه رنج و زیان

73. *Zeyd bir zâttır, o bir üzerine kalbdır; o dîğeri üzerine hep renc ve ziyân-
dır.*

Halbuki Zeyd bir zât ve bir şahıstan ibârettir; fakat o bir zât, birine kalb gibi sevgili ve kıymetli ve dîğeri zahmet ve zarar gibi menfûrdur.

گر تو خواهی کو ترا باشد شکر پس ورا از چشم عشاقش نگر

74. Eğer sen istersen ki o senin için şeker olsun; imdi ona onun âşıkının gözünden bak!

Cenâb-ı Pîr-i destgîr, buraya kadar tefâzul ve tekâbül-i esmâ cihetinden olan nazarı sâliklere beyân buyurdu. Bu beyt-i şerîfde de sâlikin nazarını, cem'iyet-i esmâiyyeye tevcih edip buyururlar ki: "Ey sâlik, sen niseb ve hasâis-i esmâiyye dâiresinde mahsûr kalma. Nazarını bu mertebeden yükselt de muhâlefetten kurtul ve kâinât ile sulh-i umûmî akd et; ve herkese bir mertebeden değil, onların kendi mertebelerinden nazar edip, ma'zûr tut!" Eğer böyle yaparsan, nazarında zehir ile şeker birleşir. Nitekim bu ma'nâda ârifin biri lisân-ı Hak'dan şöyle buyurur:

هر آن نقشی که در صحرا نهادیم تو زیبا بین که ما زیبا نهادیم
سر مویی ز زلف خود نمودیم جهانرا در پس غوغا نهادیم
مشو احوال مسما جز یکی نیست اگر چه این همه اسما نهادیم

"İzhâr ettiğimiz her bir sûreti, sen yakışıklı gör ki, biz yakışıklı koyduk. Kendi zülfümüzden bir kıl ucu gösterdik, cihânı kavga arkasına koyduk. Şaşı olma, müsemmâ birden başka değildir; gerçi bütün bu esmâyı koyduk."

منگر از چشم خودت آن خوب را بین بچشم طالبان مطلوب را

75. O güzele kendi gözünden bakma; matlûbu, tâliblerin gözüyle gör!

Âlem-i vücûdda bir şahsın güzel gördüğü şeye, kendi gözünden ve kendi zevk ve mertebenden bakma, herhangi bir matlûbu, o matlûbun tâliblerinin gözüyle ve onların mertebeleriyle temâşâ et!

چشم تو بر بند ز آن خوش چشم تو عاریت کن چشم از عشاق او

76. Sen o hoş gözden dolayı kendi gözünü bağla, onun âşıklarından göz âriyet et!

Ma'lûm olsun ki, ma'sûk ya hakîkî veyâ izâfî ve mecâzî olur. Ma'sûk-i mecâzî eşhâsa göre tahallûf eder, birinin ma'sûku olur, dîğeri olmaz. Fa-

kat ma'sûk-ı hakîkînin âşıkları arasında ihtilâf yoktur, onlar nisebden kurtulmuş ve bilcümle eşyâda niseb sâhibi olan Vücûd-ı vâhidu'l-aynı müşâhede etmekte bulunmuşlardır. Bunlar insân-ı kâmillerdir ve bunların gayri olan kimseler insân-ı nâkıs olup, dâire-i nisebde mahsûrdurlar, onlarda insân-ı kâmilin gözü ve görüşü yoktur. Bu ma'nâya binâen cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: "Sen insân-ı kâmilin o latîf olan gözünden ve görüşünden dolayı, kendi gözünü ve görüşünü bağla; o vücûd-ı hakîkînin âşığı olan bu kâmillerden âriyet olarak göz ve görüş al!" Ya'ni insân-ı kâmilin görüp söylediği ilim ve irfânı al ve eşyâya bu ilim ve irfân ile nazar et ve kendi gözünü ve görüşünü terk et, demek olur.

Bu beyt-i şerîfde "tevhîd-i ilmî" mertebesine işâret buyurulur.

بلکه آزو کن عاریت چشم و نظر پس ز چشم او بروی او نگر

77. *Belki gözü ve görüşü ondan âriyet et; binâenaleyh onun gözünden, onun yüzüne bak!*

Bu beyt-i şerîfde, yukarıda zikr olunan "tevhîd-i ilmî" mertebesinden "tevhîd-i hâlî" mertebesine terakkîye teşvîk ve makâm-ı ittihâda işâret buyurulur. Ya'ni "Gözü ve görüşü onun uşşâkından âriyet almak mertebesinden ileriye geçerek, ma'sûk-ı hakîkîden âriyet al! Binâenaleyh إذا احببت عبدا كنت له يا'ni "Ben kulumu sevdiğim vakit onun sem'i ve basarı ve lisânı ve eli ben olurum. İmdi benimle iştir, benim ile görür, benim ile söyler ve benim ile tutar ilh..." hadîs-i kudûsinde beyân buyurulduğu vech ile, Hak Teâlâ senin basarın olsun, O'nun basarından, O'nun vech-i pâkine bak! Nazarında فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Nereye dönersen, Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinin sırrı sana zâhir olsun.

Bu ma'nâya işâreten Seyyid Nizâm hazretlerinin mahdûmu Seyyid Seyfullah hazretleri buyururlar. Beyit:

Görünen O, gösteren O, hem gören
Yâ Nizâmoğlu iki görmek neden?

Ve diğer bir zât dahi buyurur. Beyit:

Gören Oldur O'nu göz nice görsün
Tutan Oldur O'nu el nice tutsun

تا شوی ایمن ز سیری و ملال   گفت کان الله له زین ذوالجلال

78. *Tâ ki, tokluktan ve bıkkınlıktan emîn olasın; bundan dolayı Zü'l-celâ "Kânallahu leh" buyurdu.*

Bu beyt-i şerîfde makâm-ı ittihâdda vâki' olan "seyr-i fillah"a işâret buyurulur. Zîrâ "seyr-i fillah"da tecelliyât-ı Hakk'a doymak ve ondan bıkmak ve usanmak yoktur. Ve çünkü bu seyrin ne tekerrürü ne de nihâyeti vardır. Doymak ve bıkmak nihâyeti olan ve tekerrür eden şeyden olur.

Hulâsa-i ma'nâ budur: "Gözü ve görüşü, ma'sûk-ı hakîkiden âriyet aldığı vakit tokluktan ve usanmadan emîn olursun; zîrâ senin gözün ve görüşün, O'nun gözü ve görüşü olur ve ittihâd vâki' olur. Bu makâma ve bu seyre işâretten dolayı Cenâb-ı Zü'l-celâl hazretleri hadîs-i kudsîsinde *كنت له* ya'ni "Ben onun için olurum" buyurdu. İkinci mısra'da *كان الله له* ya'ni "Allah onun için olur" buyurulması ve *كنت له* ibâresinin aynen zikir olunması zarûret-i şî'riyyeden dolayı vâki' olmuştur. Ve ma'nâsı, hadîs-i kudsînin ma'nâsıdır. Ancak sîga i'tibâriyle biri mâzî-i gâib ve diğeri mâzî-mütekellimdir. Ve âtîdeki beyt-i şerîf fakîre lâyih olan bu ma'nâyı müeyyiddir. Esâsen *من كان لله كان الله له* ["Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur"] hadîs-i şerîfi de, bu hadîs-i kudsîyi te'yîden şeref-vârid olmuştur.

چشم او من باشم و دست و دلش   تا رهد از مُدبِرِهَا مقبلش

79. *"Onun gözü ve eli ve onun kalbi ben olurum; tâ ki onun mukbilliği müdbirlikten kurtulur."*

كنت له بصرا ويدا ya'ni "Ben onun basan ve eli olurum" hadîs-i kudsîsine işârettir. "Mukbillik"den murâd, rûhâniyet ve "müdbirlik"den murâd, nefsâniyettir. Ya'ni "Zü'l-celâl olan Hz. Hak bu makâm-ı ittihâdda bulunan kullan hakkında: "Ben onun basarı ve eli ve kalbi olurum, tâ ki onun rûhâniyeti, nefsâniyetten kurtulur."

هر چه مکروهست چون شد او دلیل   سوی محبوبت حبیبست و جلیل

80. *Her ne şey ki mekrûhtur, o senin mahbûbunun tarafına delîl olduğu vakit*
[80] *habîbdir ve celîldir.*

Ya'ni "Zâhirde kerîh görünen herhangi bir şey, eğer senin mahbûbunun tarafına delîl olup, seni o mahbûbuna kavuşturur ise o şey her ne kadar zâhirde mekrûh ise de, senin indinde mahbûbdur ve azîmdir." Nitekim bu ma'nâyı tavzîhen âtîdeki kıssa îrâd buyurulur.

حکایت آن واعظ که هر آغاز تذکیر دعاء ظالمان و سخت دلان و بی اعتقادان کردی

O vâizin hikâyesidir ki, her va'zının başlangıcında zâlimlerin ve katı kalblilerin ve i'tikâdsızların duâsını ederdi

آن یکی واعظ چو بر تحت آمدی قاطعان راه را داعی شدی

81. O vâizin biri kürsîye çıktığı vakit, yol kesenlere duâ edici olurdu.

دست بر می داشت یارب رحم ران بر بدان و مفسدان و طاغیان

82. El kaldırırdı, (derdi ki:) "Yâ Rab, merhamet sür, kötüler ve müfsidler ve tâgîler üzerine!"

بر همه تسخر کنان اهل خیر بر همه کافر دلان و اهل دیر

83. "Bütün ehl-i hayrın istihzâ edicilerine, bütün kâfir gönüllülere ve kilise ehline!"

او نکردی آن دعا بر اصفیا می نکردی جز خبیثانرا دعا

84. O, o duâyı asfiyâyâ etmezdi, habîslerden başkasına duâ etmezdi.

مر ورا گفتند کین معهود نیست دعوت اهل ضلالت جود نیست

85. Ona dediler ki: "Muhakkak bu ma'rûf değildir, ehl-i dalâletin duâsı mürüvvet değildir!"

"Ma'hûd", ma'rûf ve mukarrer ma'nâsınadır. Kötülere duâ eden o vâize dediler ki: "Zâlimlere duâ etmek inde's-sulehâ ma'rûf ve mukarrer bir şey değildir; esâsen ehl-i dalâlete hayır duâ etmek, kerem ve mürüvvet değildir!"

گفت نیکویی ازینها دیده ام پس دعا شان زین سبب بگزیده ام

86. Dedi: "İyiliği bunlardan görmüşüm, binâenaleyh onların duâsını bu sebebdan ihtiyâr etmişim!"

خُبْتُ و ظلم و جور چندان ساختند   که مرا از شر بخیر انداختند

87. "O kadar hubs ve zulüm ve cevr yaptılar ki, beni şerden hayra attılar."

"Hubs", murdarlık ve "cevr", haddi tecâvüz etmek ve yoldan çıkmak demektir. Ya'ni, "O fenâ kimseler benim hakkımda o kadar murdarlık ve zulüm yaptılar ve haddi tecâvüz ettiler ki, nihâyet beni şerden hayra attılar."

هر گهی که رو بدنیا کردمی   من ازیشان زخم و ضربت خوردمی

88. "Her bir vakit ki, dünyâyâ teveccüh ederdim, ben onlardan yara ve darbe yerdim."

کردمی از زخم آن جانب پناه   باز آوردندمی گرگان براه

89. "Darbeden dolayı o tarafı melce' yapardım, kurtlar tekrâr beni yola getirirlerdi."

"Ben dünyâ tarafına teveccüh ederdim; onlar beni hasedlerinden beni yırtarlardı ve ben de onların elinden Hakk'a ilticâ ederdim. Binâenaleyh kurt meşrebinde olan zâlimler tekrâr beni tarîk-i Hakk'a getirirler idi. Ben fesâda meyl ettikçe, onların darbeleri yüzünden salâha rücû' ederdim."

چون سبب ساز صلاح من شدند   پس دعاشان بر منست ای هوشمند

90. "Uktâki benim salâhuma sebab düzücü oldular, binâenaleyh ey âkıl, onların duâsı benim üzerime lâzımdır!"

بنده می نالد بحق از درد و نیش   صد شکایت می کند از رنج خویش

91. Kul derdinden ve nîşden Hakk'a feryâd eder, kendi rencinden yüz şikâyet eder.

"Nîş", arı iğnesi ve ucu sivri ve batıcı şey ma'nâsına geldiği gibi, zehir ma'nâsına da müsta'meldir. Burada zehr-i keder ma'nâsını vermek münâsib olur.

حق همی گوید که آخر رنج و درد   مر ترا لابه کنان و راست کرد

92. Hak der ki: "Nihâyet meşakkat ve dert seni yalvarıcı ve doğru yaptı!"

Ya'ni, "Sen râhat hâli içinde beni hatırına bile getirmes idin; hastalık ve fakr u zarûret gibi sıkıntılar nihâyet seni bana yalvarıcı ve sâdık yaptı ve: Aman yâ Rab demeğe başladın!"

این گله زآن نعمتی کن کت زند از در ما دور و مطرودت کند

93. *Bu şikâyeti o bir ni'metten et ki seni vurur; seni bizim kapımızdan uzak ve matrûd eder".*

"Dert ve meşakkat, mâdemki seni bizim kapımıza tevcih ediyor, ondan şikâyet etme! Asıl şikâyeti ni'met ve râhattan et ki, senin doğru yolunu vuruyor ve seni gaflete düşürüp, bizim kapımızdan uzak ve matrûd ediyor."

در حقیقت هر عدو داروی تست کیمیا و نافع و دلجوی تست

94. *Hakîkatte her düşman senin ilâcındır; senin kîmyân ve nâfi'in ve gönül arayıcındır.*

Seni dert ve meşakkate düşüren her düşman, hakîkatte senin illetinin ilâcındır; senin bakır gibi olan nefsinin altın yapmak için kimyâdır ve sana fâide vericidir ve senin gönlünü arayıp teshîr edici olan bir mahbûbundur. O düşman sana zâhirde menfûr ve mel'ûn görünür ise de, hakîkatte ve ma'nâda senin salâhına hizmet ediyor.

که ازو اندر گریزی در خلا استعانت جویی از لطف خدا

95. *Zîrâ sen ondan halvete kaçarsın, Hudâ'nın lutfundan yardım istersin.*

Düşmanın sana fâideli olmasının sebebi budur ki, sen o düşmanın şerrinden tenhâ bir yere kaçarsın ve onun belâsından kurtulmak için Hakk'ın lutfundan yardım istersin. Senin Hak'dan gafletin, en büyük felâket ve bedbahtlıktır; Hakk'a teveccühün ise büyük bir devlet ve ikbâldir. İşte bu devleti sana düşman te'mîn ediyor.

در حقیقت دوستان دشمنند که ز حضرت دور و مشغولت کنند

96. *Hakîkatte senin dostların düşmandırlar, zîrâ seni Hazret'den uzak ve meşgûl ederler.*

Dünyânın ahvâli, ma'nâ cihetinden aksidir; dünyânın râhatı, âhiretin meşakkati ve dünyânın meşakkati, âhiretin râhatıdır. Ve dünyânın dostu, âhiretin düşmanı ve dünyânın düşmanı, âhiretin dostudur. Binâenaleyh hakîkatte senin dünyâ dostların, senin âhiretinin düşmanıdırlar; zîrâ seni Hz. Hak'dan uzaklaştırıp, dünyâ ile meşgûl ederler ve seni ale'd-devâm gaflete düşürürler. Nitekim bu dünyâ dostları hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:

(Kehf, 18/28) Ya'ni "Kalbini bizim zikrimizden gâfil kılan ve hevâ-yi nefsânîsine tâbi' olan kimselere itâat etme!"

هست حیوانی که نامش اُشْغُرست او بزخم چوب زفت و لَمْتُرست

97. *Bir hayvan vardır ki, onun adı porsuktur, o sopa darbesiyle iri ve semiz olur.*
"Üşgur" ve "üşgur", porsuk denilen hayvandır.

تا که چوبش می زنی به می شود او بزخم چوب فَرَبَه می شود

98. *Sen ona sopa vurdukça iyi olur; o sopa darbesiyle semiz olur.*

نفس مؤمن اشغری آمد یقین کو بزخم و رنج زفتست و سمن

99. *Mü'minin nefsi muhakkak bir porsuk geldi, zîrâ o darbe ve renc ile iri ve semizdir.*

"Nefis"den murâd, burada mü'minin zâtı ve varlığıdır ki, nefs-i nâtıkasıdır. Onun nefs-i nâtıkası muhakkak bir porsuk meşrebindedir; riyâzet ve mücâhede sopalarının darbelerinden iri ve semiz olur, ya'ni süfliyetten ulviyete terakkî eder.

زین سبب بر انبیاء رنج و شکست از همه خلق جهان افزون ترست

100. *Bu sebebdan enbiyâ üzerine renc ve inkisâr, cihân halkının cümlesinden daha ziyâdedir.*

Nitekim hadîs-i şerîfde اشد البلاء على الانبياء ثم الاولياء ثم الامثل فالامثل ya'ni "Belânın en şiddetlisi enbiyâ üzerinedir, sonra evliyâ, sonra ale't-tevâlî onlara benzeyenler üzerinedir" buyurulmuştur.

تا ز جانها جان شان شد زفت تر که ندیدند آن بلا قومی دگر

101. *Nihâyet onların cânı, canlardan daha cesîm oldu, zîrâ o belâyı başka bir tâife görmediler.*

Nihâyet peygamberlerin nefs-i nâtıkalan ve canlan, başkalannın nefs-i nâtıkalanndan daha cesîm oldu. Zîrâ onların ma'rûz kaldıkları belâları başkalan görmediler.

پوست از دارو بلاکش می شود چون اَدیم طائفی خوش می شود

102. *Deri ilâçtan belâ-keş olur; Tâif sahtiyânî gibi latîf olur.*

"Hayvan derisi birtakım kimyevî ilâçlar sürülmek sûretiyle terbiye edilir ve bu eczâlar altında belâ çekici olur. Ondan Tâif şehrinde yapılan sahtiyân gibi latîf bir hâle gelir."

Tâif, Mekke-i Mükerrreme'nin 18 kilometre garbında vâki' bir şehrin ismi-
dir; orada yapılan sahtiyânların letâfeti meşhûrdur.

ور نه تلخ و تیز مالیدی در او گنده گشتی ناخوش و نا پاک بو

103. *Ve eğer acıyı ve keskini ona sürmese idi, kokmuş, nâhoş ve pis kokulu olurdu.*

Ve eğer deriye kireç vesâire gibi acı ve keskin mevâddı sürmese idi, o deri leş gibi kokmuş bir hâle gelir ve etrâfa pis koku neşr ederdi.

آدمی را پوست نا مدبوغ دان از رطوبتها شده زشت و گران

104. *Âdemîyi dibâgat olunmamış deri bil, rutûbetlerden çirkin ve sakîl olmuştur.*

İnsan tab'an dibâgat olunmamış bir deri gibidir; onun ahkâm-ı tabîyye dâiresinde yaşaması ve nefsinin huzûzâtına meclûben yemesi ve içmesi dolayısıyla cismi rutûbetlerden müteaffin ve sakîl olmuştur. Bir taraftan terler ve vücûdunun mesâmâtından yağ sızar ve bir taraftan karnındaki taaffünât ve mülevvesât kendisini sakîl bir hâle getirir.

تلخ و تیز و مالش بسیار ده تا شود پاک و لطیف و با فره

105. *Çok acıyı ve keskini ve sürüş ver, tâ ki temiz ve latîf ve ziyâde olsun!*

"Ey sâlik, hayvan postu gibi olan nefesine, çok acı olan riyâzeti ve keskin olan mücâhedeyi ve ibâdât-ı muhtelif ilâcını sür, tâ ki temiz ve latîf ve porsuk gibi ziyâde ve semiz olsun; ya'ni rûhâniyet mertebesine terakkî etsin!" "Firih", ziyâde ma'nâsına olup, burada "fazîlet" ma'nâsı vermek de münâsib olur.

ور نمی تانی رضا ده ای عیار گر خدا رنجت دهد بی اختیار

106. *Ve eğer kâdir değil isen ey ayyâr, eğer Hudâ sana ihtiyârsız renc verirse, rızâ ver!*

"Ayyâr", çok dolaşan ve çok hareket eden kimseye derler. "Ayâr", sahihu'l-vezn ve hâlis demektir. Ve "ıyâr", azık ve taâm getiren deve ma'nâsına-

dır. Burada her üçü de birer vecih ile tevcîh olunabilir. “Ey hakîkate vusûl için kapı kapı dolaşan sâlik; veyâhut ey îmânî hâlis olan; veyâhud ey âhirete azık ve taâm getiren nefis devesi, sen kendi irâden ve ihtiyârın ile riyâzete ve mücâhedeye kâdir değil isen, eğer Hak Teâlâ hazretleri sana, senin ihtiyârın olmaksızın bir meşakkat verirse, ondan şikâyet etme, râzı ol!”

که بلای دوست تطهیر شماسست علم او بالای تدبیر شماسست

107. *Zîrâ dostun belâsı, sizin tathîrinizdir; onun ilmi, sizin tedbîrinizin bâlâsıdır.*

“Hakîkî dost olan Hak Teâlâ hazretleri eğer size bir belâ verirse, sizi temizlemek içindir. Çünkü O'nun ilmi, sizin tedbîrinizin fevkindedir. Hak Teâlâ sizin hakkınızda hayırlı olan muâmeleyi bilir.” Cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde bu ma'nâyı îzâhen şu gazeli inşâd buyurmuşlardır:

کسی که بر نمدی چوب زد نه آن ز جفاست	ولی غرض همه آن تا جدا شود ز غبار
غبارهاست درون تو از حجاب منی	همی برون نشود آن غبار از یکبار
بهر جفا و بهر زخم اندک اندک آن	رود بچهرهء دل گه بخواب و گه بیدار
اگر بخواب گریزی بخواب در بینی	جفای یار و سقطهای آن نکو گردار
تراش چوب نه بهر هلاکت چوبست	برای مصلحتی راست در کف نجار
ازین سبب همه شر طریق حق خیرست	که بنده را بنماید صفاش آخر کار
به بین پیوست که دباغ در پلیدیها	همی بپالد آن را هزار بار هزار
که تا برون رود از پوست علت پنهان	اگر چه پوست نداند ز اندک و بسیار

“Bir kimse ki, kilime sopa vurur, o cefâdan dolayı değildir; fakat hep ondan garaz, tozdan ayrılmak içindir. Senin kalbinde benlik hicâbından tozlar vardır; o toz birden bire çıkmaz. Her bir cefâ ile ve her bir darbe ile o azar azar gâh uykuda ve gâh uyanık olarak gönül çehresinden gider. Eğer uykuya kaçır isen, yârin cefâsını o iyi fiillinin tekdîrlerini uykuda görürsün. Tahtanın yontulması, tahtanın helâki için değildir, dülgerin elinde bir maslahat içindir. Bu sebepten Hak yolunun bütün şerri hayırdır; zîrâ kula onun safâsı işin sonunda görünür. Deriye bak ki debbâğ, murdarlıklar içinde onu bin def'a bin [antır!] Tâ ki deriden gizli illet dışarıya çıksın; her ne kadar deri azdan ve çoktan bilmezse de.”

چون صفا بیند بلا شیرین شود خوش شود دارو چو صحبتین شود

108. *Uaktâki safâ görür, belâ tatlı olur; sıhhat görücü olduğu vakit ilâç hoş olur.*

Belâyı çeken kimse, bu belâdan saffet hâsıl olduğunu gördüğü vakit, artık belâ ona tatlı olur ve şikâyet etmez. Nitekim hasta, kendisine iyilik geldiğini gördüğü vakit, acı ilâç artık ona latîf gelmeğe başlar ve ilâcın acılığından şikâyet etmez.

برد بیند خویش را در عین مات پس بگوید اُقتلونی یا ثقات

109. *Matın aynı içinde kendini bürd görür, binâenaleyh "Uktulûnî yâ sikât!" der.*

"Mat", mağlûb ve "bürd", gâlib ma'nâsına olarak şatranç oyunu istilâhındandır. Ya'ni, "Sûrette acı olan belâ, ma'nâda tatlı olunca, mağlûbiyetin aynı içinde kendini gâlib görür ve acılık içinde tatlılık bulur; binâenaleyh Hz. Mansûr'un اُقتلونی یا ثقات ya'ni "Ey mu'temedler, beni öldürün, muhakkak benim katlimde hayat vardır!" buyurduğu gibi, [“Ey mu'temedler beni öldürün!”] der. "Sikât", "sika"nın cem'i olup, "mu'temedler" ma'nâsındır.

این عوان در حق غیرى سود شد ليك اندر حق خود مردود شد

110. *Bu avvân başkasının hakkında fâide oldu, fakat kendi hakkında merdûd oldu.*

Fakat bu zikr ettiğimiz polis memûrunun hâli, yukarıdaki beyânımızın tersine oldu; ya'ni gâlibiyetin aynı içinde mağlûb oldu; sûret-i zâhirede gâlib ve fakat ma'nâda mağlûb ve makhûr oldu; ve başkaları hakkında fâide ve kendi hakkında merdûd oldu.

رحم ایمانى ازو بیریده شد کین شیطانى برو پیچیده شد

111. *Îmâna mensûb olan merhamet ondan kesildi; şeytana mensûb olan kîn onun üzerine sarıldı.*

Îmânın şânından ve muktezâsından olan merhamet, o zâbıta me'mûrunun kalbinden kesildi ve nez' olundu. Nitekim hadîs-i şerîfde لا تنزع الرحمة الا من شقى ya'ni "Rahmet ancak şakî olan kimseden nez' olunur" buyurulur. Ve kezâ لا يدخل الجنة الا رحيم ya'ni "Cennete rahîm olan kimsenin gayri girmez" buyurulur. Ve rahmet nez' olunduktan sonra, onun yerine şeytana mensûb olan kîn ona müstevlî oldu.

کارگاه خشم گشت و کین وری   کینه دان اصل ضلال و کافرایی

112. *Kinciliğin ve öfkenin kârgâhı oldu; dalâlin ve kâfirliğin aslını kîn bil!*

O avvân, kin tutuculuğun ve öfkenin menba'ı ve fabrikası oldu; dalâletin ve kâfirliğin aslı kîn olduğunu bil; zîrâ şeytanın şeytanlığı ve merdûdluğu be-nî-Âdem'e olan kînindendir.

سؤال کردند از عیسی علیه السلام که با روح الله در وجود از همه صعبها صعبتر چیست

Îsâ (a.s.)dan "Yâ Rûhullah vücûdda bütün müşkillerden daha müşkil nedir?" diye sordular

گفت عیسی را یکی هشیار سر   چیست در هستی ز جمله صعبتر

113. *Bir başı akıllı Îsâ'ya "Cümleden daha müşkil nedir?" dedi.*

Ya'ni Îsâ (a.s.)ın ahd-i nübüvvetinde aklı başında ve idrâki yerinde olan bir kimse, Îsâ (a.s.) hazretlerine, "Bu varlık âleminde ve isneyniyyet mertebesinde mevcûd olan güçlüklerden en müşkil olan şey nedir?" diye sordu.

Bu beyt-i şerîf, şu hadîs-i Nebvî'ye müsteniddir: ان رجلا سأل عيسى فقال يا عيسى ما اشد الاشياء قال غضب الرب فقال و بم النجاة منه قال اذا غضبت ان تترك غضبك Ya'ni "Bir kimse Îsâ (a.s.)a sordu ki: "Yâ Îsâ, eşyânın eşeddi nedir?" "Rabb'in gazabıdır," dedi. O kimse yine sordu ki: "Ondan kurtuluş ne iledir?" Dedi ki: "Öfkelendiğin vakit, öfkeni terk etmendir."

گفتمش ای جان صعبتر خشم خدا   که از آن دوزخ همی لرزد چو ما

114. *Ona: "Ey cân, Hakk'ın gazabıdır ki, ondan cehennem de bizim gibi titrer!" dedi.*

گفت ازین خشم خدا چه بود امان   گفت ترك خشم خویش اندر زمان

115. *"Hudâ'nın bu gazabından amân ne olur?" dedi. "Zamânında kendi öfkesini terk etmektir" dedi.*

O kimse tekrâr Hz. İsâ'ya, "Bu gazab-ı ilâhîden amân ve necât ne ile mümkün olur?" diye sordu. Hazret dahi: "Öfkelendiğin zaman, kendi öfkeni terk etmek ve öfkenin hükmü ile amel etmemektir" buyurdu.

Ma'lûm olsun ki, öfke elinde olmayarak zuhûr eden bir hâl ve bir şe'ndir. Onun terk-i vukû'una imkân yoktur; terk olunacak şey öfkenin iktizâsı olan ameldir. Binâenaleyh öfke vaktinde sabr edip o öfkenin sevk edeceği fiili icrâ etmemektir. Nitekim "Öfke ile kalkan, ziyân ile oturur" darb-ı meseli meşhûrdur. Ve Cenâb-ı Hak öfkesi olmayanları değil, öfkelendiği halde, bu öfkesini hazm edenleri الْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ (Âl-i İmrân, 3/134) ["Öfkelerini yutarlar"] âyet-i kerîmesinde sevdiğini beyân buyurur. Ve hadîs-i kudsîde de يا ابن آدم اذكرني حين تغضب اذكرك حين اغضب ya'ni "Ey Âdem oğlu, öfken vaktinde beni zikr et ki, ben de öfkem vaktinde seni zikr edeyim" buyurulur.

پس عوان که معدن این خشم گشت   خشم زشتش از سبع هم در گذشت

116. *İmdi avvân ki, bu öfkenin ma'deni oldu, onun çirkin öfkesi yırtıcıdan da geçti.*

İmdi zâlim olan zâbita me'mûru ki, halka karşı bu öfkenin menba'ı ve fabrikası oldu, onun öfkesi yırtıcı hayvanların öfkesini bile geçti.

چه امیدستش برحمت جز مگر   باز گردد زآن صفت آن بی هنر

117. *Onun rahmete ne ümîdi vardır, meğer ki o hünersiz bu sıfattan geri döne!*

Zâbita me'mûru halka karşı, mahzâ öfkesinin muktezâsı olarak zâlimâne muâmele ettikçe, rahmet-i ilâhiyyeden hissemend olmak ümîdini beslemesin. Başka bir hüneri ve ma'rifeti olmadığı cihetle bu vazîfeyi deruhte etmiş olan o kimse, meğer ki bu zulüm ve gazab sıfatını terk edip, insâniyet duygusuyla harekete rücû' etsin ve halk hakkında âdilâne muâmele yapsın. O vakit rahmet-i ilâhiyyeye mazhar olmak ümîdinde bulunabilir.

گرچه عالم را ازیشان چاره نیست   این سخن اندر ضلال افکندنیست

118. *Gerçi âleme onlardan çâre yoktur, bu söz onları dalâlete bırakmamaklıktır.*

Gerçi âlemin avvânlardan kurtulacak yolu yoktur ve zâbita me'mûrları muhakkak âleme lâzımdır; zîrâ âlemde avvânlar olmasa, Hakk'ın hışım ve gazab sıfatı muattal kalır ve sıfât ve esmâ ise ta'tîl kabûl etmez. Ve eğer onlar olmasa, âlemde kötü fiil işleyenlerin cezâsı verilmez ve halbuki cezâ-yı

a'mâl onlann a'yânı iktizâsınca zarûrîdir. Fakat bu hakikat böyle söylendiği vakit, bu hizmetle muvazzaf olanlar kendilerini insanların hayırlısı telakkî ederek dalâlete düşerler ve halkın başına büsbütün belâ kesilirler. Binâenaleyh onlara bu gibi sözleri söylemekten ziyâde, insâf ve adâlet tavsiyesi daha hayırlı olur. Cenâb-ı Pîr'in bu beyânât-ı aliyyesi, zâbıta me'mûrlarının ale'l-kâide halka karşı hasmâne muâmele etmek âdetinde bulundukları içindir. Bunlann arasında zulme ma'rûz kalan benî-beşerin muâvenetinde bulunanları da vardır. Nitekim Ubeydullah Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidîyye*'sinde buyurur ki: "Yasavulun (zâbıta me'mûrunun) binisi salâh-ı hâl ile me'lûf olduğundan ara sıra Hızır (a.s.)'la mülâkât eder imiş. Bir gün kendi kendine demiş ki: "Kudretim yettiği kadar ibâdât ve tâata gayret ediyorum, Hızır (a.s.)'ın şeref-i sohbeti dahi nasîb oldu; bundan sonra bu me'mûriyet dağdağasından bir köşeye çekilmek sûretiyle istirâhat-ı kalb dâiresinde ibâdetle meşgûl olayım!" der ve me'mûriyetinden isti'fâ eder. Hızır (a.s.) mûmâileyhin sohbetine gelmez olur. Yasavul bundan ziyâde muztarib olur. Bir gün cenâb-ı Hızır yine zâhir olur, yasavul der ki: "Sultânım, ben senin şeref-i sohbetine daha ziyâde müşerref olmak için me'mûriyetimden çekilip ibâdetle meşgûl olduğum halde, beni terk ettiniz; sebebi nedir?" Cenâb-ı Hızır buyurur ki: "Sen evvelce yasavul idin ve zâbıta eline düşen müslûmanlann imdâdına koşup, onları zâlimlerin zulmünden kurtarırdın. Ben de senin bu hizmetini tahsînen gelip seninle sohbet eder idim. Zîrâ Hakk'ın âbid kulları çoktur, fakat zaleme elinden mazlûmları kurtaran kulları azdır, vaktâki sen bu hayırlı işi terk ettin, ben de senin sohbetini terk ettim." Yasavul bu cevâbı alınca, tekrâr eski vazîfesini talep etmek üzere, hükûmete mürâcaat etmiştir.

Zâbıta me'mûru olmakla berâber beşeriyetin ve nefsâniyetinin icâbâtına tâbi' olmayan kimseler pek az olduğu için, cenâb-ı Pîr avvânlık vazîfesini takbîh buyurmuşlardır.

چاره نبود هم جهان را از چمن لیک نبود آن چمن ماء معین

119. *Cihâna dahi çemînden çâre yoktur, fakat o çemîn mâ-i maîn olmaz.*

"Çemîn", sidik ve kazûrât ve kokmuş su ve murdârlık; ve "mâ-i maîn" akarsu ma'nâlarıdır. Cihâna kokmuş su da lâzımdır, çünkü o gibi murdârlıklann vücûdu da bir hikmet iktizâsıdır; fakat kokmuş su, akan temiz su gibi olmaz, o başka, o başkadır. Bir insanlann indinde menfûr, diğeri makbûldür; zîrâ vücûdda habîs ve tayyib vardır; habîs olan şeyler habîsler ve tayyib olan şeyler de tayyib olanlar içindir.

قصهء خیانت کردن عاشق و بانگ بر زدن معشوقه بروی

Âşıkın hıyânet etmesi ve ma'sûkanın onun üzerine bağırması kıssası

چونکه تنها اش بدید آن ساده مرد زود او قصد کنار و بوسه کرد

120. *Uaktâki o sâde adam onu yalnız gördü, o hemen kucaklayıp, öpmeğe kasd etti.*
[120]

Zâbıta korkusundan bağa kaçan âşık ve o düz ve basît adam vaktâki ma'sûkasını ansızın o bağda gördü, hemen kucaklayıp öpmeğe kasd etti.

بانگ بروی زد بهیئت آن نگار که مرو گستاخ ادب را هوش دار

121. *O niğâr, "Küstah gıtme, edeb için akıl tut!" diye ona heybetle bağırdı.*

Âşık delikanlı kadına sarılınca, o ma'sûka, "Edebsizlik etme, edebini muhâfaza için akıl dâiresine gel!" diye ona heybetle bağırdı. Zîrâ terbiyesizlik ve edebsizlik, akılsızlık icâbıdır; ve akıl, insanı dâimâ muhîtinin kavâid-i mer'iyesine da'vet eder. Ve "edeb", kâide ma'nâsınadır. Binâenaleyh bir kimsenin âkil olup olmadığını anlamak için elde mîzân edebdir.

گفت آخر خلوتست و خلق نی آب حاضر تشنهء همچون منی

122. *Dedi: "Nihâyet tenhâlık vardır ve halk yoktur; su, benim gibi susamış hâzırdır."*

Âşık o ma'sûkanın sözüne cevâben dedi: "Benim filime niçin i'tirâz ediyorsun? Burada sen ile benden başka kimse yoktur. Sen susamış bir kimsenin önünde su gibisin ve ben de susamış bir kimseyim. Şu ile susamış bir kimse bir yerde ictimâ' edince, sabr etmek mümkün olur mu?"

کس نمی جنبید درین جا جز که باد کیست حاضر چیست مانع زین مراد

123. *"Burada rüzgârdan başka kimse kımıldamaz; hâzır olan kimdir, bu murâddan mâni' olan nedir?"*

İkinci mısra'daki "zîn murâd" yerine, Hind nüshalarında "zîn güşâd" vâki'dir; ve "güşâd", inbisât ve hoş vakit olmak ma'nâsına olup, burada "vuslat" murâd olunur. Ankaravî nüshasında her ne kadar "murâd" yazılmış ise de, tercümede "fetih ve zaferden mâni' kimdir?" denilmiştir. Ve "feth" in Fârisîsi ise "küşâd"dır.

گفت ای ابله تو شیدا بوده
ابلهی وز عاقلان نشنوده

124. *Dedi: "Ey ahmak, sen deli olmuşsun; ahmaksın ve âküllerden işitmemişsin."*

Ma'sûka, âşıkın sözüne cevâben dedi: "Ey ahmak, sen büsbütün akıldan tecerrüd edip deli olmuşsun. Evet ahmaksın ve çünkü âküllerin sözünü dinleyip zihnine nakş etmemişsin."

باد را دیدی که می جنبد بدان
باد جنبانیست اینجا باد ران

125. *Rüzgârı gördün kımıldıyor; onunla berâber burada rüzgâr sürücü olan bir rüzgâr kımıldatıcı vardır.*

Ya'ni, rüzgâr kendi kendine hareket etmez, elbette onu kımıldatan bir sebep vardır; ve o sebebin dahi bir müsebbibi vardır ve müsebbib sebebi sevk ediyor ve o sebep de rüzgârı kımıldatıyor.

مِرْوَحَه تصریف صنع ایزدش
زد برین باد و همی جنباندش

126. *Tasrîf yelpâzesi Hâlık'ın sun'udur, o rüzgâr üzerine vurur ve onu kımıldatır.*

"Mirveha", yelpâze ve "tasrîf", döndürmek ve idâre etmek ma'nâlarıdır. "Mirveha"dan murâd, rüzgânı tahrîk eden sebebedir. Ya'ni "Rüzgânı tahrîk eden sebebin tasrîfi ve idâresi Hâlık'ın sun'u ve fiilidir. O sebep veyâ fiil rüzgâr üzerine vurur, onu kımıldatır." Rüzgânı tahrîk eden sebep budur ki: Sıcak hava, soğuk havadan ve râtib havâ, yâbis havadan daha hafif olduğundan tazyîk-ı havâ her vakit arzın her noktasında bir olmaz. Hadd-i vasatî olan 760 milimetreden ba'zan fazla, ba'zan eksik olur. Tazyîk-ı hava, hadd-i vasatîden ziyâde olan noktalara "yüksek tazyîk-i nesîmî merkezi" ve az olan yerlere de "alçak tazyîk-ı nesîmî merkezi" vardır denir. Hava seyyâl bir cisim olduğundan, dâimâ muvâzenesini muhâfazaya çalışır; fakat havanın sıcaklığı mütebeddil olduğundan alçak ve yüksek tazyîk-i nesîmî merkezinin teşekkülü, hava zerrelerinin bir tarafta çok, diğer tarafta az olmasını intâc eder ve

muvâzene bozulur. Tekrâr muvâzene husûlü için hava zerreleri birbiri üzerinden kayar ve bu sûretle tebdîl-i mevki' etmeleri, rüzgâr husûlüne sebep olur. Binâenaleyh rüzgârlar, yüksek tazyîk-ı nesîmî merkezinin bulunduğu mevki'den, alçak tazyîk-ı nesîmî merkezinin bulunduğu mevki'e doğru eser. Hulâsa yüksek tazyîk-ı nesîmî gösteren yerler, rüzgâr tevlîd eder ve bunlara coğrafyâ-yı tabîi istilâhında "antisiklon" derler; ve alçak tazyîk-ı nesîmî gösteren yerler ise, rüzgârları celb ve da'vet eder; ve bunlara "siklon" derler. Mîm'in fethiyle "merveha", ova ve sahrâ ve her taraftan rüzgâr esen ma'nâsınadır. Eğer "merveha" bu ma'nâyâ alınırsa "mervaha-i tasrîf" ta'bîriyle, yüksek tazyîk-ı nesîmî gösteren merkezler ile, alçak tazyîk-ı nesîmî gösteren merkezlere işâret buyurulmuş olur ki, rüzgârları döndüren bu mervehaların sun'-ı Hak olduğu vâreste-i îzâhdır.

جزو بادی که بحکم ما درست باد بیزن تا نجنبانی نجست

127. *Rüzgâra mensûb olan cüz' ki, bizim hükmümüzdedir; sen yelpâzeyi kılmıdatmadıkça sıçramaz.*

Meselâ oda içindeki hava, rüzgâra mensûb olan bir cüz'dür ve bizim meskenimizde ve hükmümüzün altındadır; fakat sen yelpâzeyi kılmıdatmadıkça hareket etmez ve havada cereyân vâki' olmaz. "Be-hükm-i mâ der-est"deki "der" tekmi'l-i vezn için zâid olarak gelmiştir. "Der-hükm-i mâst" takdîrindedir.

جنبش این جزو باد ای ساده مرد بی تو و بی باد بیزن سر نکرد

128. *Ey sâde adam, bu rüzgârın cüz'ünün hareketi, sensiz ve yelpâzesiz zuhûr etmez.*

"Ser kerden", şürû' etmek ve zuhûr etmek ve peydâ olmak ma'nâlarına gelir. Burada zuhûr etmek ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni "Ey akli zayıf olan adam, bu oda içindeki rüzgârın cüz'ünün hareketi zâhir olmak için, senin vücûdun ve yelpâzenin vücûdu lâzımdır."

جنبش باد نفس کاندلر لبست تابع تحریف جان و قالبست

129. *Ağızda olan nefes rüzgârının hareketi, canın ve kalıbın idâresine tâbi'dir.*

Meselâ bir ateşi üfleme için, ağızdan çıkaracağın rüzgârın hareketi evvelâ canının irâdesine ve kalıbının idâresine tâbi'dir. Canın irâdesi olup da, ağızının sıhhati ve selâmeti yerinde olmasa, üfleme müşkil olur; ve eğer canın olmasa, cismin büsbütün hareketsiz kalır.

گاه دم را مدح و پیغمی کنی   گاه دم را هجو و دشنامی کنی

130. *Nefesi gâh medh ve habere mensûb edersin; nefesi gâh hicve ve sögmeye*
[130] *mensûb edersin.*

Ya'ni "Nefesini ba'zan bir kimsenin medhi veyâ bir haberin teblîği için ve ba'zan dahi birisini hiciv ve zem ve söğüp saymak için kullanırsın." Binâena-leyh nefesi irâdene göre tahrîk eden senin varlığındır ve senliğindir.

پس بدان احوال دیگر بادها   که ز جزوی کل همی بیند نهی

131. *Böyle olunca rüzgârların dâîr hallerini bil, zîrâ bir cüz'den akıl küllü görür.*

"Senin nefesin, rüzgârın bir cüz'üdür ve sen bu cüz'ü irâden vechi ile gâh iyilikte ve gâh fenâlıkta kullanırsın. Rüzgârların hallerini de buna kıyâs et.!" Zîrâ rüzgârın muharriki vardır ve bu muharrik rüzgân kendi irâdesine göre tahrîk eder; gâh lutuf için ve gâh kahr için kullanır. İmdi sen kendi hâlini böyle bildiğin vakit, aklın ile, cüz' olan nefesinden küll olan rüzgârların başka başka hallerini görürsün. "Nühâ", akıl demektir.

باد را حق گه بهاری می کند   در دیش زین لطف عاری می کند

132. *Hak rüzgârı gâh bahâra mensûb kılar, kış vaktinde onu bu lutuftan ârî kılar.*

Hak Teâlâ rüzgâra bahâr vaktinde letâfet verir ve kış vaktinde yine o rüzgân bu lutuftan ârî kılıp kar tipisi ve fırtınalar şeklinde kahrhârâne estirir.

بر گروه عاد صرصر می کند   باز بر هودش معطر می کند

133. *Âd'ın gürûhu üzerine sarsar yapar, yine onu Hûd üzerine muattar eder.*

Hak Teâlâ Âd kavminin üzerine rüzgânı cezâ olmak üzere şedîd ve gürültülü ve soğuk yapar; yine o rüzgârı o kavmin peygamberi üzerine lutuf olarak muattar yapar.

می کند يك باد را یزدان سموم   مر صبا را می کند خرم قدوم

134. *Hâlık bir rüzgârı semûm yapar, sabânın kudûmunu da hürrem yapar.*

"Semûm", sam yeli demek olup, pek sıcak eser ve hayvânât ve nebâtâtı helâk eder. Ve "sümûm", zehir ma'nâsına "semm" in cem'idir. Burada iki ma'nâ da münâsibdir.

- باد دم را بر تو بنهاد او اساس تا کتی هر باد را بر وی قیاس
 135. *Her rüzgârı onun üzerine kıyâs etmen için, nefes rüzgârını o senin üzerine esas koydu.*

Senin nefes rüzgârın savt ile elfâza tebeddül ettiği vakit ya medh eder ve-yâ zemmeder. İşte âfâkî olan rüzgârı da, kendi nefesinin rüzgârına kıyâs et; o da lutuf ve kahr için eser.

- دم نمیگردد سخن بی لطف و قهر بر گروهی شهد و بر قومیست زهر
 136. *Nefes, lutufsuz ve kahursız söz olmaz; bir gürûh üzerine bal, bir kavim üzerine zehirdir.*

Ya'ni, nefes, ya lutuf veyâ kahr için söze tebeddül eder ve söz kisvesine bürünür. Ve söz libâsına büründüğü vakit, bir tâife hakkında bal gibi tatlı ve bir tâife hakkında da zehir gibi acı olur.

- مروحه جنبان بی انعام کس وز برای قهر هر پشه و مگس
 137. *Yelpâze bir kimsenin in'âmı için ve her sivrisineğin ve sineğin kahrı için hareket edicidir.*

Ya'ni, bir kimse yelpâzeyi salladığı vakit, bir kimsenin istirâhati ve ni'meti için ve fakat sivrisinek ile âdî sinekleri kahr ile kaçırmak için sallar.

- مروحه تقدیر ربانی چرا پر نباشد ز امتحان و ابتلا
 138. *Takdîr-i rabbânî yelpâzesi niçin imtihandan ve ibtilâdan dolu olmaşın?*
 Takdîr-i ilâhî yelpâzesi tarafından tahrîk olunan rüzgâr, niçin lutuf ve kahr ile imtihan ve ibtilâdan dolu olmasın?

- چونکه جزو باد دم یا مروحه نیست الا مُفسِدَه یا مُصلِحَه
 139. *Mâdemki rüzgârın cüz'ü olan nefes yâhud yelpâze ifsâd ve ıslâh edicinin gayri değildir,*

- این شمال و این صبا و این دبور کی بود از لطف و از انعام دور
 140. ^[140] *Bu şimâl ve bu sabâ ve bu batı rüzgârı ne vakit lutfıtan ve in'âmdan uzak olur?*

- یک کف گندم ز انباری ببین فہم کن کآن جملہ باشد این چنین
 141. *Bir anbardan bir avuç buğdayı gör, anla ki cümlesi böyle olur.*

کل باد از برج باد آسمان کی جهد بی مروحهء آن باد ران

142. *Rûzgârın küllü, o rûzgâr sürücünün yelpâzesi olmaksızın, göğün rûzgâr burcundan ne vakit sıçrar?*

Burç hakkındaki îzâhât III. cildin 2392 numaralı beytinde bir mikdâr geçti. Burada da birâz îzâhât münâsib görüldü: Ehl-i nücûm arzın vüs'atine nazaran göğü on iki burca taksîm etmişlerdir ki, onlar da şunlardır: 1. Hamel, 2. Sevr, 3. Cevzâ, 4. Seretân, 5. Esed, 6. Sünbüle, 7. Mîzân, 8. Akreb, 9. Kavs, 10. Cedy, 11. Delv, 12. Hût. Bu on iki burcu üçer üçer dörde taksîm edip, her birini anâsır-ı erbaadan birisine nisbet etmişlerdir. Bunlardan "Hamel, Esed, Kavs" âteşî; ve "Sevr, Sünbüle, Cedy" hâkî; ve "Cevzâ, Mîzân, Delv" bâdî; ve "Seretân, Akreb, Hût" âbîdir.

Bu beyt-i şerîfde "göğün rûzgâr burcu"ndan murâd, "Cevzâ, Mîzân ve Delv" burclarıdır. Coğrafyâ-yı tabîide rûzgârların sebab-i zuhûru ve envâ'ı, bir dereceye kadar tesbît ve bu cereyân-ı havâilerin küre-i arzın hareket-i mihveriyyesi sebebiyle dûçâr-ı inhirâf olduğu da tasdîk edilmiş ise de, hareket-i mihveriyyesi esnâsında, arzın hangi burcun hizâsında ne gibi te'sîre ma'rûz kaldığı keşf edilmiş bir şey değildir. "Sürücünün yelpâzesi"nden murâd, coğrafyâ-yı tabîide beyân olunan rûzgârların esbâb-ı zuhûrudur.

بر سر خرمن بوقت انتقاد نیک فلاحان ز حق جویند باد

143. *Harman başında intikâd vaktinde iyi fellâhlar, Hak'dan rûzgâr isterler.*

"İntikâd", burada buğdayı samandan ayırmak demektir. "Rûzgâr sürücü"-nün Hak olduğunu bilen iyi ve îmânlı rençberler harman başında buğdayı samandan ayırmak için rûzgârlar isterler. Zamânımızda, yine Hakk'ın in'âmı olan akıl ve zekâ sâyesinde bu tefrîk ba'zı yerlerde îcâd olunan makineler sâyesinde icrâ olunur.

تا جدا گردد ز گندم کاهها یا به انباری رود یا چاهها

144. *Tâ ki samanlar buğdaydan ayrı ola, ya anbara gide, yâhud kuyulara!*

Rençberler rûzgârı, samanları buğdaydan ayırıp ya buğday anbarına veyâhud buğday saklamak için anbar ittihâz ettikleri kuyulara koymak için isterler.

چون بماند دیر آن باد وزان جمله را بینی بحق لابه کنان

145. *O esici rûzgâr geç kaldığı vakit, cümleyi Hakk'a yalvarıcı görürsün.*

Rüzgânın esmesi geciktiği vakit, rençberlerin hepsi: “Yâ Rab bize rüzgâr ihsân et, işimizi görelim!” diye Hakk’a yalvarmağa başlarlar.

همچنين در طلق آن باد ولاد   گر نيآيد بانگ درد آيد كه داد

146. *O doğum yeli de, ağrı vaktinde böyledir, eğer gelmezse, amân diye dert sadâsı gelir.*

Ya’ni, doğum vaktinde kadının rahminde, Hakk’ın izni ile birtakım yeller (gazlar) peydâ olarak, rahmin elastikî olan civârını tazyîk edip genişletir ve genişleyen rahimden çocuk mehbile doğru kayar ve kolaylıkla dışarıya çıkar. Ve bu yollar kâfî derecede peydâ oluncaya kadar, kadın ağrı çekip, amân diye bağırır. Uzvun teşekkülüne âit olan müşkilât bittabi’ bu kâide hâricindedir ki, ahvâl-i mümâsilede tibben ebe doktorlara ihtiyâç hâsıl olur.

گر نمیدانند کش راننده اوست   باد را پس کردن زاری چه هوست

147. *Eğer onu sürücü o olduğunu bilmezler ise, hava için figân etmek ne huydur?*

“Eğer o rüzgârı sürücü Hak olduğunu bilmiyor iseler, çiftçilerin hava talebi için figân etmeleri nasıl bir hây u hûy olur?” Ya’ni onların Hakk’a yalvarmalarını boş bir gürültüden ve hây u hûydan ibâret olmuş olur. Onlar bu duâyı ve niyâzı mahzâ rüzgârı bir sürücü ve sevk edici olduğunu bildikleri için yaparlar. Hind nüshalarında “hûst” yerine “خوست” vâki’dir. Bu sûrette ma’nâ “Havâ için figân etmek ne huydur, ya’ni nasıl boş bir huydur!” demek olur.

اهل کشتی همچنین جویای باد   جمله خواهانش ازین رب العباد

148. *Gemi ehli dahi böyle rüzgâr isteyicidirler; hepsi onu ibâdın Rabb’inden isteyicidir.*

Yelken gemisi halkı dahi gemilerinin yürümesi için rüzgâra muhtâcdır ve hepsi o rüzgârı kulların mürebbîsi olan Hak’dan niyâz ederler.

Zamân-ı Hz. Pîr’de gemilerin yelken ile yürüdüklerini beyâna hâcet yoktur; zîrâ buhâr makineleri ile yürüyen gemilerin icâdı 1222 sene-i hicriyyesinde vâki’dir. Cenâb-ı Pîr efendimiz ise 672 sene-i hicriyyesinde âlem-i bekâya rihlet buyurmuşlardır.

همچنين در درد دندانها زباد   دفع می خواهی بسوز و اعتقاد

149. *Yelden olan diş ağrısı da böyledir, sûz ile ve i’tikâd ile def’i istersin.*

Romatizmadan ve yel kapmasından dolayı vâki' olan diş ağrısı da böyledir. Ya'ni o yeli oraya sevk eden vardır, sen o yelin def'ini, o yeli sevk edenin vücûduna i'tikâd ve niyâz ile istersin.

از خدا لایه کنان آن جندیان   که بده باد ظفر ای کامران

150. O cündîler, "Ey kâmrân, zafer rûzgârı ver!" diye Hudâ'dan niyâz edicilerdir.

"Cünd", ordu ve "cündî", orduya mensûb demektir. "Kâm", maksûd ve murâd; ve "rân", "rânden" masdarından emr-i hâzır, "kâmrân" vasf-ı terkîbîdir; "murâdını süren" ve "irâdesini infâz eden" demek olur. Evvelden tâmmu'l-i'tikâd olan gâzîler indinde harbe mübâşeretten evvel rûzgâr kendilerinin arkasından eserse, galebeye ve önden ve düşman tarafından eserse mağlûbiyete işâret olduğu tecrübe edilmiş olduğu için, orduya mensûb olanlar: "Ey irâdesi nâfiz olan Hâlık'ımız, bize zafer rûzgârı ver!" diye duâ ederler imiş. Veyâhud "Düşman tarafını harb esnâsında şaşırtacak ve işlerini bozacak kadar kuvvetli bir fırtına ve kasırga ver!" diye duâ edilmiş olmak ma'nâsı da vârid olur.

رُقْعَةٌ تعویذ میخوانند نیز   در شکنجه طلق زن ازهر عزیز

151. Kadının doğum ağrısı işkencesinde dahi, her azîzden nüsha kâğıdı isterler.

"Ta'vîz", birtakım ma'nevî mazarratlardan masûn olmak için taşınan nüsha (muska) ve "ruk'a", yazılmış kâğıt ve "talk", doğum ağrısı demektir. Ya'ni "Kadının doğum ağrısı tuttuğu vakit, bu eziyetten kurtulmak için mazannadan olan her bir zâttan yazılmış bir nüsha kağıdı isterler. İmâm-ı Gazzâlî hazretleri *el-Mümküzü mine'd-Dalâl* isimindeki kitâbında şöyle buyurur: من الخواص العجيبة المجربة في معالجة الحامل التي عسر عليها الطلق بهذا الشكل:

د	ط	ب
ج	هـ	ز
ح	ا	و

٤	٩	٢
٣	٥	٧
٨	١	٦

يكتب على خرقتين لم يصبهما الماء و تنظر اليهما الحامل بعينها و تضعهما تحت قدميها فيسرع الولد في الحال الى الخروج Ya'ni "Doğum ağrısı müşkil olan hâmilenin muâlecesi hakkında bu şekil, mücerreb olan havâss-ı acîbedendir. Bu şekiller, hiç yıkanmamış

olan iki bez parçası üzerine yazılır ve hâmile gözüyle onlara bakar ve iki ayaklarının altına vaz' olunur, çocuk fi'l-hâl hurûca acele eder."

Ve Ankaravî hazretleri dahi buyurur ki: "Eğer bir kadının doğurması güç olursa, bu âyetleri bir kağıda yazıp, suya bırakmalı; o kadın o sudan yüzüne ve gözüne sürüp, biraz da içmeli; çok geçmeyip bi-iznillah kurtulur. Âyetler budur:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَاذًا خَفَتِ مِنَ النَّفْسِ . إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ (Kasas, 28/7) ["Mu-sâ'nın ânasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize bırakiver. Hiç korkup kaygılanma; çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız! diye bildirdik".] بِسْمِ اللَّهِ خَالِقِ النَّفْسِ مِنْ النَّفْسِ . إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ (İnşikâk, 84/1-5) ["Gök yarıldığı, Rabb'ine kulak verip boyun eğecek hâle getirildiği zaman, yer dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabb'ini dinleyip, O'na itâate mecbûr kılındığı vakit."] بِسْمِ اللَّهِ مَخْرَجِ النَّفْسِ مِنَ النَّفْسِ . يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ (Târık, 86/7) ["Sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar."]

که فرستد باد رب العالمین

پس همه دانسته اند آنرا یقین

152. *Binâenaleyh hep yakînen bunu bilmişlerdir ki, yeli âlemlerin Rabb'i gönderir.*

این که با جنبیده جنباننده هست

پس یقین در عقل هر داننده هست

153. *Böyle olunca her bilicinin akli nezdinde bu vardır ki, kımıldayan ile berâber, kımıldatan vardır.*

İlim sâhibi olan her bir kimse aklen hükm eder ki, kımıldayan bir şey ile berâber, mutlakâ onu bir kımıldatıcı vardır; zîrâ hiçbir şey bilâ-sebeb sükûnetini harekete tebdîl edemez.

فهم کن آنرا باظهار اثر

گر تو او را می بینی در نظر

154. *Eğer sen onu nazarda görmüyor isen, onu eserin ızhârı sebebiyle anla!*

Eğer sen kımıldayan şeyde kımıldatanı âşikâre olarak gözle görmüyor isen, kımıldamak eserini ızhâr etmesi sebebiyle, onun varlığını anla!

لیک از جنبیدن تن جان بدان

تن بجان جنبد نمی بینی تو جان

155. *Ten can ile kımıldar, sen canı görmüyorsun, fakat tenin kımıldamasından canı bil!*

گفت او گر ابلهم من در ادب   زیرکم اندر وفا و در طلب

156. O dedi: "Eğer ben edebde ahmak isem, vefâda ve talebde zekâyım."

Ma'sûkanın tevbîhi üzerine o küstâh olan âşık dedi: "Ey ma'sûkam, eğer ben edebde ahmak isem, sana karşı vefâkâr olmakta ve seni talebde zekâyım."

گفت ادب این بود خود که دیده شد   آن دگر را خود همی دانی تو لُد

157. "Dedi: Edebin bu idi ki, işte görülmüş oldu; o dîğerini de sen cedel edici bilirsın."

"Lüd", cedel edici ma'nâsınadır. *Kāmûs*'da dîğer ma'nâları da vardır. *Müntehabü'l-Lügāt*'da bu ma'nâ gösterilmiştir. Ya'ni iffet sâhibi olan ma'sûka, âşıkâ cevâben dedi ki: "Evet, bana mülâkî olur olmaz, beni kucaklamağa ve öpmeğe kasd etmek sûretiyle edebini gösterdin. O bana karşı vefâkâr olmak ve beni taleb etmek husûsundaki zekâvetini ise, vakt-i mülâkâtta benimle cidâle kıyâm etmiş olan senin senliğın bilir. Zîrâ aşıkta vefâ, ma'sûkaya mülâkât zamânında, onun murâdınca hareketi iktizâ eder; yoksa onun murâdına muhâlif edepsizlik, hayvâniyetten başka bir şey değildir; ve hayvânda ise, insanlara mahsûs olan aşk yoktur, nitekim Mevlânâ Câmî hazretleri bir rubâîsinde şöyle buyurur. Rubâî:

عشق ار نه کمال نسل آدم بودی   آوازه عشق در جهان کم بودی

ور شهوت نفس عشق ی‌تر و گاو   سر دفتر عاشقان عالم بودی

"Eğer aşk, nesl-i Âdem'in kemâli olmasa idi, aşkın sıyt u şöhreti cihânda nâkıs olurdu. Ve eğer nefsin şehveti aşk olaydı, eşek ve öküz âlemin âşıklarının defterinin başında olurdu."

خود ادب این بود و آن دیگر دفین   زین بتر باشد که دیدمیش یقین

158. *Muhakkak edeb bu idi ve dîğeri defîn idi; o bizim bu yakînen gördüğümüzden beter olur.*

Bana mülâkâtın zamânında kemâl-i iffetle hareket etmen muhakkak edeb idi; ve senin söylediğın vefâkârlığın ve talebdeki zekâvetin, senin senliğinde medfûn ve mestûr idi. Mâdemki biz edeb-i zâhirindeki zekâvetini gördük, zâhir bâtının ünvânı olduğundan, o bâtındaki hâlinin dahi zâhirinden daha berbâd olduğuna hükm ederiz.

- هر چه زين كوزه تراود بعد ازين يك نمط خواهد بدن جمله چنين
159. *Her ne şey ki bundan sonra bu testiden sızar, hepsi böyle bir minvâl olacaktır.*

كل اناء يترشح بما فيه ya'ni "Her bir kap, içinde olan şeyi sızdırır" kâidesince, ey aşk ve vefâ ve taleb da'vâsında bulunan kimse, senin vücûdunun testisinden bundan sonra hep yapmış olduğun edepsizliğin nazîri sızacaktır.

قصه آن صوفی که زنرا با بیگانه گرفت

Karısını yabancı ile berâber tutan o sûfînin kıssasıdır

- صوفی آمد بسوی خانه روز خانه يك در بود و زن با كفشدوز
160. *Bir sûfî gündüz evi tarafına geldi; ev bir kapılı ve kadın kunduracı ile*
[158] *berâber idi.*

"Sûfî" ta'bîri hakkında muhtelif sebebler zikr ederler. Bir tâife tâbi'-i şerî-at olan ehl-i mücâhede ve riyâzettir, derler; ve ba'zıları "sûf", ya'ni yün libâs giyenlere verilen isimdir derler; ve ba'zıları da sûfîyi "safâ" ve "safvet"ten müştak addedip safvet-i kalb sâhibi olanlara mahsûs isimdir derler. Ya'ni "Sûfinin birisi gündüz ansızın evine geldi; evi gâyet basît bir kapılı idi ve kadın dahi zanparası olan kurduracıyı içeriye almış ve onunla zevke dalmış idi."

- جفت گشته بارهئ خویش زن اندران يك حجره از وسواس تن
161. *Kadın ten vesvesesinden nâşî o bir oda içinde, kendi bendesiyle çift olmuş idi.*

"Ten vesvesesi"nden murâd, burada meşrû' ve gayr-i meşrû' olan münâsebet-i cinsiyyedir. "Rehî", köle ve bende ma'nâsınadır. "Sâika-i şehvetle kadına köle olmuş" ma'nâsı murâd buyurulur. Hind nüshalarında "rehî" yerine "harîf" vâki' olmuştur. Ve "harîf", işte ve san'atta müşterek ve hem-nişîn ma'nâsına gelir. Ya'ni "Kadın, cisminin vesvesesinden dolayı vâki'

olan ateş şehvetini söndürmek için, kendisine esîr olan zanparasıyla veyâ-
hud zinâda kendisiyle müşterek olan kunduracı ile çift olmuş ve mukârenet
kılmış idi.”

چون بزد صوفی بجد در چاشتگاه   هر دو درماندند نه حيله نه راه

162. *Uaktâki sūfî cidd ile kuşluk vaktinde kapıyı çaldı, her ikisi âciz kaldılar.
Ne hîle ne de yol var idi.*

Sûfî âdeti olmadığı halde ansızın kuşluk vaktinde evine gelip kapıyı çaldı.
Her ikisi de âciz kaldılar; çünkü kaçmak için ne tedbîr ve hîleye imkân ve ne
de kaçacak bir yol yok idi.

هیچ معهودش نبْد کو آن زمان   سوی خانه باز گردد از دکان

163. *Aslâ onun ma'hûdu değil idi ki, o zaman dükkândan ev tarafına geri
dönsün.*

Böyle bir vakitte sūfînin evine gelmesi mu'tâd değil idi.

قاصدا آن روز بی وقت آن مروع   از خیالی کردتا خانه رجوع

164. *Kasâ edici olarak o gün o korkutulmuş bir hayâlden dolayı eve kadar va-
kitsiz rücû' etti.*

O korkutulmuş olan sūfî, kadını basmak hayâlinden dolayı o gün kasden
eve kadar böyle vakitsiz olarak rücû' etti.

اعتماد زن بر آن کو هیچ بار   این زمان تا خانه نآمد او ز کار

165. *Kadının i'timâdı, onun üzerine idi ki, hiçbir kerre bu zaman o işten eve
gelmedi.*

Kadının kocası olan sūfînin hiçbir kerre işinden böyle vakitte eve gelmi-
yeceğine dâir kat'ıyyen i'timâd etmiş idi ve hiç ummaz idi.

آن قیاسش راست نآمد از قضا   گرچه ستارست او بدهد سزا

166. *Onun o kıyâsı kazâ cihetinden doğru gelmedi, vâkıa o settârdır, lâıyıkı
verir.*

Kadının kocasının hareketi hakkındaki bu kıyâsı, kazâ-yı ilâhî cihetinden
isâbet etmedi ve doğru gelmedi. Vâkıâ Hak Teâlâ hazretleri kullarının ayıpla-

rını ve kabâhatlerini son derece örtücüdür; fakat kabâhatı icrâda ısrâr edince Âdil ism-i şerîfiyle tecellî buyurup, lâıyık olan cezâsını verir. Nitekim âyet-i kerîmede نَبِيُّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ (Hicr, 15/49,50) ya'ni "Ey Resûl'üm kullanma haber ver ki, muhakkak ben Gafûr ve Rahîmim ve muhakkak benim azâbım azâb-ı elîmdir" buyurulur.

چونکہ بد کردی بتزس ایمن مباحش زانکہ تخمست و برویاند خداهش

167. *Vaktâki kötülük ettin, kork, emîn olma; zîrâ ki tohumdur ve Hudâ onu bitirir.*

Vaktâki nefsinin vesvesesine uyup, emr-i ilâhîye muhâlefet ve kötülük et-tin kork, tekrâr o kötülüğü yapmağa cesâret etme ve Hakk'ın seni hemen muâheze etmediğine bakıp azâbından emîn olma! Zîrâ kötülük arz-ı vücûda tohum ekmek gibidir ve Hak Teâlâ o kötülük tohumunun meyvesini inbât eder ve bitirir. Nitekim âyet-i kerîmede وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) "Ve kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür" buyurulur.

چند گاهی او پیوشاند کہ تا آیدت زآن بد پشیمان و حیا

168. *O kötülükten sana pişmanlık ve utanma gelmek için, o ne kadar vakit örter.*

Ya'ni "Ey âsî, sen birtakım fenâlıklar yaparsın, fakat Hak Teâlâ hemen o kötülüklerin cezâsını vermez; seni afv etmek için pişman olmanı ve utanma-nı ister; ve birçok vakit senin kabâhatlarını setr edip, meydana çıkarmaz ve halk nazarında seni rezîl etmez."

حکایت آن دزد کہ در عهد عمر رضی اللہ عنہ بود

Ömer (r.a.)'ın ahdinde olan o hırsızın hikâyesi

داد دزدی را بجلاَد و عوان

عهد عمر آن امیر مؤمنان

169. *Ömer'in ahdinde o mü'minlerin emîri hırsızı cellâda ve zâbita me'mûru-na verdi.*

H. Ömer (r.a.) hilâfeti zamânında, hakkında hadd-i şer'î ikâme olunmak, ya'ni eli kesilmek üzere bir hırsız cellâda ve zâbta memûruna verdi.

بانگ زد آن دزد که ای میر یار   اولین بارست جرم زینهار

170. O hırsız: "Ey memleketin beyi, amân, benim cürmüm birinci def'adır, di-
[168] ye bağırdı.

گفت عمر حاش لله که خدا   بار اول قهر بارد در جزا

171. Ömer dedi: "Hâşâ lillah ki, Hudâ cezâda ilk def'ada kahr yağdır-
sın!"

H. Ömer (r.a.) hırsıza cevâben buyurdu ki: "Allah Teâlâ hazretlerini noksan sıfatlardan tenzîh ederim ki, o Hudâ-yı müteâl, seni birinci def'a yaptığın hırsızlık sebebiyle yakalatarak, hakkında kahrını yağdırsın. Sen mutlakâ bu hırsızlıkta musırr oldun ki, bu kahr-ı ilâhî sana geldi; zîrâ Hak Teâlâ hazretleri hadîs-i kudsîde سبقت رحمتی علی غضبی ya'ni "Benim rahmetim gazabımı geçmiştir" buyurur.

بارها پوشد پی اظهار فضل   باز گیرد از پی اظهار عدل

172. İzhâr-ı fazl için def'alarca örter, ızhâr-ı adl için dahi yakalar.

Hak Teâlâ hazretleri kabâhat yapan kulları hakkında fazlını ve lutfunu ızhâr etmek için, o kabâhatları def'alarca örter, meydana çıkarmaz ve cezâ vermez; fakat kul edepsizliğinde devâm ederse ve yaptığından utanıp pişmân olmazsa, adlını ızhâr etmek için de onu yakalar ve kabâhatini meydana çıkarıp rezîl eder.

Ma'lûm olsun ki, bu dünyâda Hakk'ın muâhazesi adamına göre türlü türlü vâki' olur. Eğer halktan utanıp ma'siyete gizli devâm eden bir adam ise, onun aybını halk nazarında meydana çıkarıp rüsvây eder; ve halktan utanmayan bir adam ise, onun cismini türlü türlü ta'zîb eder. Kimine hastalık verir, kiminin elindeki serveti ve sâ mânı alır, kimine hükûmet me'mûrlarını musallat eder ve sâir bu gibi esbâb-ı ta'zîbi o kulunun üzerine havâle eyler.

تا که این هر دو صفت ظاهر شود   آن مبشر گردد این منذر شود

173. Tâ ki, bu her iki sıfat zâhir ola; o mübeşşir ola, bu münzir ola!

Tâ ki, Hakk'ın lutuf ve kahır ve fazl ve adl sıfatları, ya'ni bu iki mütekâbil sıfatlar zâhir ola; fazl sıfatı, iyiliğin müjdecisi ve adl sıfatı da kötülüğün korkutucusu ola.

بارها زن نیز این بد کرده بود   سهل بگذشت آن و سهلش می نمود

174. *Def'alarca kadın dahi bu kötülüğü yapmış idi; o kolay geçti ve ona kolay göründü.*

Sûfinin karısı dahi bu kötü olan fiil-i zinâyı def'alarca yapmış idi; o yaptıkları kolay geçti ve mestûr kaldı ve bir müşkilâta ma'rûz kalmadı; binâenaleyh ona bir kötü fiilin icrâsı, âtisi için de kolay göründü.

این نمیدانست عقل پای سست   که سبب دائم ز جو ناید درست

175. *Ayağı gevşek olan akıl bunu bilmedi ki, testi dâimâ ırmaktan sağlam gelmez.*

Tenin vesvesesine karşı ayağı gevşek olan akıl, bu hakîkati bilemedi ki, testi her vakit ırmaktan sağlam gelmez, ba'zan da yolda kınılır. Bunun gibi bu fiil-i zinâdan dahi her zânî sağlam kurtulamaz, fiil-i haddi tecâvüz edince, ya belsoğukluğu veyâ firengî ve verem gibi hastalıklara giriftâr olup, âkıbeti pek vahîm bir hâle gelir.

آنچنانش تنگ آورد آن قضا   که منافق را کند مرگ فجأ

176. *O kazâ onu öyle dara getirdi ki, füc'eten ölüm münâfığa yapar.*

O kadın fiil-i zinâ ile meşgûl iken, kazâ-yı ilâhî ile kocasının birden bire eve gelmesi onu öyle bir tazyîk hâline getirdi ki,, füc'eten ölümün münâfığı yakalaması gibi oldu. Ya'ni füc'eten ölüm geldiği vakit münâfık ne hâle gelirse, kadın da ansızın kocasının gelmesiyle o hâle girdi.

Ma'lûmdur ki, münâfık zâhiren mü'min görünür, fakat içinden münkirdir; zâhiren mü'min görünmesi maddî menfaati elde etmek sevkıyledir. Vaktâki ansızın ölüm gelir, maddî menfaat perdeleri kapanır ve âlem-i ma'nâ açılır ve onun iç yüzünün rezâleti meydana çıkar; bu kadın da bunun gibi oldu.

نی طریق و نی رفیق و نی امان   دست کرده آن فرشته سوی جای

177. *Ne yol ve ne arkadaş ve ne de emân vardır; o melek can tarafına el atmış.*

O münâfığın kaçacağı ne bir yol ve ne de kendini himâye edebilecek bir arkadaş ve ne de sığınacak bir mahal vardır. Ölüm meleği olan Azrâîl (a.s.) onun canı tarafına el atmış. İşte o münâfık böyle sıkıntılı bir vaziyet içindedir.

آنچنان کین زن در آن حجرهء جفا خشک شد او و حریفش ز ابتلا

178. Nitekim bu kadın o hücre-i cefâda ve onun harîfi ibtilâdan kuru oldu.

Nitekim kötü fiiliyle zevcini incittiği o odada ve onun harîfi ve zanparası bu baskın ibtilâsından dona kaldı.

گفت صوفی با دل خود که ای دو گبر از شما کینه کشم لیکن بصیر

179. Sûfî kendi kalbi ile dedi ki: "Ey iki kâfir, sizden intikâm alayım, lâkin sabr ile!"

Sûfî zâten evine vakitsiz olarak şübhelendiği için gelmiş idi; kapının geç açılması büsbütün şübhesini takviye ederek kendi kendine dedi ki: "Ey iki kâfir, sizin kötü fiilinizin intikâmını alayım, lâkin sabır ile hareket edeyim."

لیک نا دانسته آرم این نفس تا که هر گوشی ننوشت این جرس

180. [178] "Fakat bu demde bilmemiş getiririm, tâ ki her bir kulak bu çingırağı işitmesin!"

"Bu fesâda vâkıfım, fakat şimdilik kendimi bilmemiş olan kimse yerine koyarım, tâ ki bu kötülüğün vukû'u dostun ve düşmanın kulaklarına gitmesin ve etrâfa yayılsın; zîrâ dostun kulağına giderse, müteessir olur ve düşmanlar işitirse sevinirler."

از شما کینه کشد پنهان مُحَقِّق اندک اندک همچو بیماری دقّ

181. Muhikk sizden intikâmı azar azar dikk hastalığı gibi gizli çeker.

"Muhikk", ihkaktan ism-i fâil, ihkāk-ı Hak edici demektir ki, murâd Hak Teâlâ hazretleridir. "Dikk", vücûdu yavaş yavaş eritip, insanı öldüren bir nevi marazdır. Ya'ni "İhkāk-ı Hak edici olan Hak Teâlâ hazretleri adliyle sizden gizlice intikâm alır. "Dikk" hastalığına mübtelâ olan kimse günden güne eridiği halde, kendini iyi olur ve sıhhat bulur zannettiği ve helâkinin farkına varmadığı gibi, Hak Teâlâ da sizden farkına varmaksızın yavaş yavaş gizli intikâm alır." Nitekim âyet-i kerîmede وَأَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلَمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ

بَعَثَ وَ أَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ (Zümer, 39/55) ya'ni "Size ansızın azâb gelmezden evvel, Rabb'inize rücû' edin ve O'na teslîm olun; azâb geldiği halde şuûrunuz olmaz" buyrulur. Filhakîka da bu âlemde çok kimseler türlü türlü azâblara dû-çâr oldukları halde, yaptıkları fenâlıkların mukâbili olduğunun aslâ farkında olmazlar.

مرد دق باشد چو یخ هر لحظه کم لیک پندارد بهر دم بهترم

182. *Dikk adamı buz gibi her lahzada eksik olur; fakat her demde daha iyiyim zanneder.*

Dikk illetine mübtelâ olan adam, her an buz gibi eriyip zayıflar; fakat dâimâ kendisinin daha iyi olduğunu zanneder.

همچو کفتاری که میگیرندش او غره آن گفت کین کفتار کو

183. *Sırtlan gibi ki, onu tutarlar, o o sözü'n mağrûrudur ki, "Bu sırtlan nerededir?"*

Ya'ni, avcılar sırtlanı yuvasında gördükleri vakit, "Yâhû burada sırtlan yoktur, sırtlan vardır diyorlar, hani yâ sırtlan nerededir?" derler ve sırtlan da, beni görmüyorlar, diye aldanıp yerinden kımıldamaz imiş. Avcılar nihâyet yaklaşıp, ayağına ip takarlar ve bu sûretle avlarlar imiş. "Keftâr", sırtlan demektir. Günâh yapıp da, Hakk'ın müsâmahasına aldananlar, ahmak sırtlan gibidir; nihâyet bir gün cezâ ipi ayağına takıldığı vakit tutulduğunu anlar.

هیچ پنهان خانه آن زن را نبود سمنج و دهلیز و ره بالا نبود

184. *O kadının hiç gizli odası yok idi, bodrum ve kapı aralığı ve tavan arası yok idi.*

نی تنوری که در آن پنهان شود نی چوالی که حجاب آن شود

185. *Ne bir fırın vardı ki, onda gizlensin, ne bir çuval vardı ki, onun perdesi olsun.*

همچو عرصه روز پهن رستخیز نی گو و نی پشته نی جای گریز

186. *Kuyâmet gününün arsası gibi ki, ne çukur ve ne tepe, ne de kaçacak yer var!*

“Gev”, alçak zemîn ve çukur ma'nâsınadır, diğer ma'nâları da vardır. Kadının evi, arsa-i kıyâmete teşbîh buyurulmuştur; ve arsa-i kıyâmet hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا (Tâhâ, 20/105-107) Ya'ni “Ey Resûlüm sana kıyâmet gününde dağların nasıl olacağını soruyorlar, de ki: “Rabb'im onları bir parçala-yış parçalar ki, arzı döndürür bırakır, sen o arzda iniş ve yokuş göremezsın.”

معشوق را زیر چادر کردن زن جهت تبلیس و بهانه گفتن زن که ان کیدکن عظیم

Kadının ma'sûku çarşaf altında gizlemesi, kadının telbîs ve bahâne cihetinden söz söylemesi. Zîrâ “İnne keydekünne azîm!”

Kadın, zanparasını saklayacak hiçbir yer bulamadığından, üzerine kendi büründüğü çarşafı örttü ve onu kadın kıyâfetine soktu ve zevci olan sûfiye de telbîs ve hîle cihetinden de söz söyledi; zîrâ Hak Teâlâ âyet-i kerîmede kadınlar hakkında “Ey kadınlar, sizin mekriniz azîmdir” (Yûsuf, 12/28) buyurur.

چادر خود را براو افکند زود   مرد را زن ساخت و در را بر گشود

187. Çabuk kendi çarşafını onun üstüne örttü, erkeği kadın yaptı ve kapıyı açtı.

زیر چادر مرد را رسوا و عیان   سخت پیدا چون شتر بر ناودان

188. Çarşaf altı erkek için rûsvâ ve âşikârdır; oluk üzerinde deve gibi pek zâhirdir.

Kadın çarşafı altında erkek rezîl ve belli bir haldedir; oluk üzerinde devenin durması ne kadar nazar-ı dikkati celb eder ve münâsebitsiz olursa, erkek de çarşaf altında öyledir.

از تعجب گفت صوفی چیست این   هرگز این را من ندیدم کیست این

189. Sûfî taaccübden, “Bu nedir; ben bunu hiç görmedim, bu kimdir?” dedi.

گفت خاتون نیست از اعیان شهر   مرورا از مال و اقبالست بهر

190. [188] "Şehrin a'yânından bir hanımdır; muhakkak ona mal ve ikbâlden nasîb vardır."

"Behr", behrenin muhaffefidir, hisse ve nasîb demektir. Ya'ni "Şehrimizin eşrâfından bir hanımdır, mal ve ikbâl sâhibidir."

در بیستم تا کسی بیگانهء   در نیاید زود نادانانهء

191. Yabancı bir kimse bilmiyerek hemen içeriye girmesin diye, kapıyı kapadım.

Ma'lûmdur ki, yer odalarında oturan fakîr âileler hava ve aydınlık almak için ekseriyâ sokak kapılarını açık bulundururlar; ba'zı fakîr mahallelerinde zamânımızda da emsâli çoktur. Sûfinin evi de bu kabîlden imiş ve sûfî evine geldiği vakit, kapıyı açık bulup girer imiş. Bu hâle binâen kadın kapının kapalı olmasının sebebini de îzâha mecbûr olmuş oluyor.

گفت صوفی چیستش هین خدمتی   تا بر آرم بی سپاس و منتی

192. Sûfî dedi: "Onun işi nedir, tâ ki şükûrsüz ve minnetsiz îfâ edeyim?"

Ya'ni "Bu mu'teber ve zengîn hanımın ne işi varmış ki bize gelmiş; eğer bir hizmeti varsa, bana karşı teşekkür etmesine ve minnet altında kalmasına hâcet olmayarak onun o hizmetini îfâ edeyim."

گفت میلش خویشی و پیوستگیست   نیک خاتون نیست حق داند که کیست

193. Dedi: "Onun meyli akrabâlık ve ulaşmaklıktır, iyi hanımdır, Hak bilir ki kimdir?"

"Peyvestegî", ittisâl ve ulaşmak demektir ki, burada sıhriyet murâd olunur.

خواست دختر را ببیند زیر دست   اتفاقا دختر اندر مکتبست

194. "İstedi ki, el altından kızı göre, kız da tesâdüfen mektebdedir."

"Zîr dest", el altından ta'bîrî, gizliden kinâyedir. Ya'ni "Bu iyi hanım bizim kızımızı gizlice görmek için "görücü" olarak gelmiş; kızımız da tesâdüfen mektebe gitti, göremedi."

باز گفت ار آرد باشد یا سپوس می کنم او را بجان و دل عروس

195. *Hem dedi ki: "Gerek un, gerek kepek olsun, onu cân u dil ile gelin ederim."*

Ya'ni "Kızınız ne halde olursa olsun makbûlümdür, onu candan ve gönülden kabûl edip, gelin olarak alırım."

يك پسر دارد كه اندر شهر نيست خوب و زيرك چابك و مكتب كنيست

196. *"Bir oğlu vardır ki, şehirde yoktur, güzel ve zekî ve çevik ve kâtibdir."*

"Mekteb", masdar-ı mîmîdir ve "mekteb-kün", vasf-ı terkîbî olup, "kitâbet edici" demektir. Hind nüshalarında "Mekseb künîst" sûretindedir; ma'nâsı, "kesb edici" demektir. Ya'ni "Bu hanımın bir oğlu vardır ki, şehirde nazîri yoktur, güzeldir, zekîdir ve hamarattır ve kâtibdir, yâhud kesb edicidir."

گفت صوفی ما فقیر و زار و کم قوم خاتون منعمند و محتشم

197. *Sûfî dedi: "Biz fakîriz ve zayıfız ve nâkısız; hanımın âilesi mün'am ve muhteşemdir."*

"Mün'am", ism-i mef'ûl, in'âm olunmuş ve "muhteşem", debdebeli ve kul ve halâyık sâhibi. Ya'ni "Fakîriz ve emr-i taayyüşte zayıf ve nâkısız; hanımın âilesi ise, Hakk'ın ni'metlerine mazhar olmuş ve kul ve halâyık ve ihtişâm sâhibi bulunmuşlardır."

شرط كفويت بود در ازدواج يك در از چوب و در ديگر ز عاج

198. *İzdivâcda küfviyet şart olur; bir kapı tahtadan ve diğer kapı fildişinden!*

Halbuki izdivâcda zevce ile zevce hâlen ve şerâfeten birbirinin dengi olmak şarttır. Küfviyetsiz izdivâc, bir kanadı tahtadan, diğer kanadı fildişinden yapılmış kapıya benzer ki, çirkinliği ve münâsebetsizliği meydandadır.

کفو باید هر دو جفت اندر نکاح ورنه تنگ آید نماند ارتیاح

199. *Nikâhda her iki çift küfüv gerektir ve yoksa dar gelir, irtiyâh kalmaz.*

"İrtiyâh", ferahlanmak, râhat etmek demektir. Ya'ni "Nikâhda karı koca, hâlen ve şerâfeten birbirinin dengi olmak lâzımdır; aksi halde onların yaşayışlarına darlık ve geçimsizlik gelir, aralarında râhat ve huzûr kalmaz." Zamanımızda bu hâlin zâhir misalleri pek çoktur.

گفتن زن که او در بند جهاز نیست مراد او ستر و صلاحست و جواب
گفتن صوفی این را سر پوشیده

Kadının, "O cihâz kaydında değildir; onun murâdı setr ve salâhdır"
demesi ve sūfinin buna başı örtülmüş olarak cevâb vermesi

گفت گفتم من چنین عذری واو گفت نی من نیستم اسباب جو
200. [198] Dedi ki: "Ben ona böyle bir özü söyledi ve o, "Hayır ben esbâb iste-
yici değilim!" dedi.

Kadın sūfiye cevâben dedi: "Ben bu hanıma senin söylediğin fakîrlik ve
küfüvsüzlük özür ve bahânesini söyledim, o da bana dedi ki: "Hayır, ben ci-
hâz ve para pul isteyici değilim!"

ما ز مال و زر ملول و تخمه ایم ما بحرص و جمع نی چون عامه ایم
201. "Biz maldan ve altından bıkmışız ve doymuşuz, biz avâm gibi hırs ve
cem'de değiliz!"

قصد ما سترست پاکی و صلاح در دو عالم خود بدآن باشد فلاح
202. "Bizim maksadımız setrdir ve temizlik ve salâhdır; muhakkak iki âlem-
de felâh onunladır."

"Bizim maksadımız mestûre ve kalbi temiz ve salâh sâhibi bir kız almaktır
ki, muhakkak dünyâda ve âhirette felâh ve necât kadın için bu meziyet iledir."

باز صوفی عذر درویشی بگفت و آن مکرر کرد تا نبود نهفت
203. Sūfi yine fakîrlik özrünü söyledi ve gizli olmamak için onu tekrâr etti.

Sūfi yine fakîrlik özrünü söyledi ki, bundan maksadı iffet ve nâmûs cihe-
tinden karısının fakîrliğine işâret etti ve bu nükte gizli kalmamak için onu ka-
rısına karşı tekrâr etti.

گفت زن من هم مکرر کرده ام   بی جهازی را مقرر کرده ام

204. *Kadın dedi: "Ben de tekrâr etmişim, cihâzsızlığı mukarrer etmişim."*

Kadının sûfinin işâretini anlıyamayıp kelâmı zâhirine haml ederek dedi: "Evet ben de bu fakîrlik meselesini tekrâr ettim ve cihâzımız olmadığını kat'an söyledim."

اعتقاد اوست راسختر ز کوه   که ز صد فقرش نمی آید شکوه

205. *Onun i'tikâdı dağdan daha sâbittir, zîrâ ona yüz fakrdan şikûh gelmez.*

"Şükûh", haşmet ve büyüklük ve mehâbet ve şân ve şevket; ve "şikûh" korku ma'nâsınadır (*Burhân ve Gıyâsü'l-Lügât*).

او همی گوید مرادم عفتست   از شما مقصود صدق و همتست

206. *"O diyor ki, murâdım iffettir, sizden maksûd olan sıdk ve himmettir."*

"O hanım diyor ki: "Benim murâdım zenginlik değil, ancak iffettir; sizden matlûb ve maksûd olan kızınızı bize vermek husûsunda sıdk ve himmettir." Bir fâhişe kadının şerîk-i cürmü muvâcehesinde, setr-i cürm için söylediği bu âlî sözlerin nazîrini zamânımızda da ahlâk düşkünlerinden dinlemekteyiz.

گفت صوفی خود جهاز و مال ما   دید و می بیند هویدا و خفا

207. *Sûfî dedi: "Bizim cihâzımızı ve malımızı gördü ve âşikâr ve gizli olarak görüyor."*

Hind nüshalannda "Hüveydâ nî hafâ", ya'ni "Gizli değil, âşikâr olarak görüyor" demek olur. Bu beyt-i şerîf dahi kadına ta'nîzdir. Ya'ni "Bu kadın yerine koyduğün erkek, bizim cihâzımız olan iffetimizi ve malımız olan zevcemizin kıymetini gördü ve âşikâr olarak da görüyor" ma'nâsınadır.

خانهء تنگی مقام یک تنی   که درو پنهان نماند سوزنی

208. *"Dar bir ev, bir kişilik mahal ki, onda bir iğne gizli kalmaz!"*

Sûfî bu sözüyle hem kadına ve hem de çarşaf altındaki erkeğe ta'rîz etmektedir.

باز ستر و پاکی و زهد و صلاح   او ز ما به داند اندر انتصاح

209. *"Setri ve temizliği ve zühd ve salâhı da, kabûl-i nasîhat husûsunda o bizden iyi bilir!"*

Bu da çarşaf altındaki erkeğe ta'rîzdir. Ya'ni "Bu sahte hanım, mestûreliğin ve temizliğin ve zühd ve salâhın bizde olmadığını, bizden daha iyi bilir." Binâenaleyh ona bu yolda nasîhat kabûl ettirmeğe ihtiyâç yoktur.

به ز ما می داند او احوال ستر   وز پس و پیش و سر و دنبال ستر

210. "O setr hallerini ve setrin arkasını ve önünü ve başını ve kuyruğunu bizden daha iyi bilir."

Bu sözler dahi zü'l-vecheyndir. Bir vechi "O mu'teber ve şerâfeti hanım, mestûreliğin ne olduğunu, tepeden turnağa kadar bilir" demektir. Diğer vechi: "Bu sahte hanım ki, senin zanparandır, seninle üryân münâsebette bulunduğu cihetle, senin mestûr olan cemî-i a'zânı bizden daha iyi bilir," demek olur.

ظاهراً او بی جهاز و خادمست   وز صلاح و ستر او خود عالمست

211. "O zâhiren cihâzsızdır ve hâdimsizdir; ve o salâhdan ve setrden muhakkak âlimdir."

Ya'ni "Bizim kızımızın cihâzsız ve hizmetçisiz olduğu zâhirdir, bunu isbâta hâcet yoktur. Salâha ve mestûreliğe gelince, seninle münâsebette bulunan bu çarşaf altındaki erkek hanım bizim âilemizde salâh ve mestûrelik olup olmadığını âlimdir; bu hallerimizi o pek yakından bilir."

شرح مستوری ز بابا شرط نیست   چون برو پیدا چو روز روشنیست

212. *Mestûreliğin şerhi, babadan şart değildir, çünkü onun üzerine gündüz gibi aydınlıktır.*

Binâenaleyh kızımızın mestûreliğini şerh ve tafsîl etmek ve isbâta kalkmak babasına taalluk eden bir mesele hâlinden çıkmıştır; çünkü o çarşaf altındaki hanıma gündüz gibi aydınlıktır ve zâhirdir.

Ma'lûm olsun ki, sûfî karısından şübhe etmiş ve ansızın evine gelip, zanparasıyla berâber basmış ve karısının hîlesini anladığı halde, vâki' olan mükâlemesinde onu îkâz için iki vecihli cevâblar vermekle iktifâ edip rezâletini meydana çıkarmamıştır. Nitekim yukarıda 180 numaralı beyitte لیک نا دانسته
لیک نا دانسته [Fakat bu demde bilmemiş getiririm, tâ ki her bir kulak bu çingırağı işitmesin"] demiş idi. Sûfî bu tarz-ı hareketi sûre-i Nûr'da olan (Nûr, 24/19) إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ya'ni "O kimse ki mü'minler arasında fâhişe münteşir olduğuna hoşlanırlar; onlara dünyâda ve âhirette azâb vardır" âyet-i kerîmesi hükmüne tebean

ihtiyâr etti; ve 181 numaralı beyitte de . . . الخ ["Mu-
hikk sizden intikâmı azar azar dikk hastalığı gibi, gizli çeker"] deyip, onların
emrini Hakk'a havâle eyledi. Cenâb-ı Pîr bu hikâyeden maksûd ne olduğunu
beyânen buyururlar ki:

این حکایت را بدان گفتم که تا لاف کم بافی چو رسوا شد خطا

213. *Bu hikâyeyi o sebeble söyledim, tâ ki asılsız da'vâ etmiyesin, çünkü kabâ-
hat rüsvâ oldu.*

"Lâf", hadden ziyâde söz ve asılsız da'vâ ve öğünmek ma'nâlarına gelir.
"Lâf bâfiden", öğünmekten kinâyedir. Ya'ni, "Ey kendini medh eden müd-
deî-i kâzib, kendini az öv; zîrâ nefsinin rezâleti benim önümde zâhir ve rüs-
vây oldu."

مر ترا هم ای بدعوی مستزاد این بدست اجتهد و اعتقاد

214. *Ey da'vâda müstezâd olan, muhakkak sana dahi ictihâd ve i'tikâd bu ol-
muştur.*

Ey bâtını, sûfinin karısı gibi bozuk olduğu halde, iffet ve salâh da'vâsın-
da hadden ziyâde söz söyleyen kimse, senin ictihâdın ve i'tikâdın dahi sûfi-
nin karısı gibi aybını lisân ile örtmek cihetine masrûf olmuştur.

Ma'lûm olsun ki, evliyâ-yı Hak herkesin rezâlet-i bâtınıyesini keşfen gö-
rürler ve rezâletlerini sûfi gibi ızhâr etmeyip, onları îkâz için iki vecihli söz
söylerler. Fakîr bu hâli kendi nefsimde mürşidim Selânikli Mesnevîhân Meh-
med Es'ad Dede efendi (k.s.) hazretlerinden defâatle müşâhede ettim. Hazret
benim ayıplarımı ya bir hikâye ile veyâhud iki vecihli sözler ile anlatırlar idi.

چون زن صوفی تو خائن بودهء دام مکر اندر دغا بگشودهء

215. *Çünkü sen sûfinin karısı gibi hâin olmuşsun, hilekârlıkta mekr tuzağını
açmışsın.*

Ya'ni, "Sen, sûfinin karısı gibi içi başka, dışı başka olmuşsun; ve için hâ-
in, dışın dost görünür. Hilekârlık emrinde lisânınla halkı aldatmak tuzağını
kurmuşsun."

که زهر ناشسته رویی کپ زنی شرم داری وز خدای خویش نی

216. *Zîrâ her yüzü yıkanmamıştan dolayı lâf vurursun, utanırsın ve kendi
Hudâ'ndan değil.*

Ya'ni kalblerinin yüzü sıfât-ı nefsânîyye kirlerinden yıkanmamış olan halka karşı, kendini medh edip ma'rifet ve iffet ve hüsn-i ahlâk da'vâsında bulunursun ve aybın, onların muvâcehesinde meydana çıkmaktan utanırsın. Lisânla onlara hilekârâne sözler söylersin, halbuki senin zâhirine ve bâtınına vâkıf olan Semî' ve Basîr ve Alîm olan Allah'ından utanmazsın, onu kendi dolaplarından gâfil zannedersin.

بیان آنکه غرض از سمیع و بصیر و علیم گفتن خدای تعالی را

Hak Teâlâ'nın kendisine Semî' ve Basîr ve Alîm demesindeki garaz beyânındadır

از پی آن گفت حق خود را بصیر که بود دید ویت هر دم نذیر

217. *Hak onun için kendisine Basîr dedi ki, O'nun görüşü seni her dem korkutucu ola.*

Ya'ni Hakk'ın zât-ı ahadiyyesi bir sıfatla mevsûf ve na't ile men'ût ve isim ile müsemma olmaktan münezzehtir. Zîrâ sıfatla mevsûf ve na't ile men'ût ve isim ile mevsûm olsa, ma'lûm olmak icâb eder. Halbuki zât-ı ahadiyyenin hiçbir sûretle idrâki mümkün değildir. Onun için hadîs-i şerîfde "Allah'ın zâtında tefekkür etmeyiniz!" buyurulmuştur. Sıfât ve esmâ ancak ulûhiyetinin zâhiri olan âlem-i kevnde mevzû'-i bahs olabilir. Zîrâ âlâ' ve niam-ı ilâhiyye âlem-i halkta zâhirdir; onun için hadîs-i şerîfde "Allah'ın âlâsında ve ni'metlerinde tefekkür ediniz!" buyurulmuştur. Binâenaleyh Hak, mertebe-i vahdetinde ulûhiyetle muttasıf; ve ulûhiyet ile muttasıf olunca, onun zımındaki Hayat ve İlim ve Semî' ve Basîr ve İrâde ve Kudret gibi sıfatlar ile de muttasıf olur. Bunun için Hak Teâlâ âlem-i kevnde zâhir olan kullarına inzâl buyurduğu kelâm-ı şerîfinde onları korkutmak için *إِنَّهُ كَانَ بَعَادَةً خَبِيرًا بِصِيرًا* (İsrâ, 17/30) ya'ni "O kullarından haberdardır ve görücüdür" buyurulmuştur.

از پی آن گفت حق خود را سمیع تا بیندی لب ز گفتار شنیع

218. *Hak onun için kendisine Semî' dedi, tâ ki şenî sözden dudağını bağlayasın.*

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (Bakara, 2/137) ["O işitendir, bilendir"] buyrulur.

از پی آن گفت حق خود را علیم تا نیندیشی فسادى تو ز بیم

219. *Hak onun için kendisine Alîm dedi ki, tâ ki sen korkudan bir fesâd düşünmeyesin!*

نیست اینها بر خدا اسم علم که سیه کافور دارد نام هم

220. *Bunlar Hudâ üzerine ism-i alem değildir; zîrâ zencinin dahi "Kâfûr" adı vardır.*

Yukarıda isim, sıfatın zâhiridir demiş idik, binâenaleyh isimler sıfatlardan müştak olur; ve ism-i alemlerde ise ma'nâ-yı vasfî yoktur. Nitekim zenci bir kölenin rengi kapkara olduğu halde, ona ism-i alem olarak "Kâfûr" derler. Halbuki "Kâfûr" denilen madde beyazdır ve zencide ise beyazlık sıfatı yoktur. İşte Hakk'ın Basîr ve Semî ve Alîm gibi isimleri, ma'nâ-yı vasfîyi hâiz olduklarından bittabi' ism-i alem değildirler. İsm-i alemlerde ma'nâ-yı vasfî olmadığının her an misâlleri gözümüz önündedir. Meselâ bir kimseyi "Semîh" diye çağırırız. Halbuki onda semâhat sıfatı yoktur, bil'akis bahîldir. Sâirleri de bu misallere kıyâs olunsun.

اسم مشتقست و اوصاف قدیم نی مثال علت اولی سقیم

221. *İsim müştaktır ve evsâf kadîmdir, illet-i ûlâ misâli sakîm değildir.*

Hakk'ın ismi sıfatlardan müştaktır ve O'nun vasıfları zât-ı ulûhiyyeti gibi kadîmdir. Meselâ Hâlikîyet sıfatı kadîmdir ve bu sıfat Hâlik ismini îcâb eder ve mahlûk ise bu ismin mazhandır. Binâenaleyh isimlerin sebep ve illetleri sıfatlardır ve mezâhirin zuhûrunun sebepleri ve illetleri de isimlerdir; fakat bizim söylediğimiz bu sebep ve illet, hükemânın "illet-i ûlâ" nazariyyesi gibi sakîm ve yanlış değildir. Zîrâ hükemânın hükmü, istidlâlî ve nazarîdir ve bizim sözümüz ilm-i tecellîdir. Hükemâ "İlet-i ûlâ, akl-ı evveldir ve illetlerin illeti Hak'dır" derler. Bunların bu sözünden âlemin Hak'la olan münâsebeti illet ve ma'lûliyyet cihetinden olmak ve âlemin zuhûru zâtının iktizâsından olup, Hakk'ın irâdesiyle olmamak lâzım gelir; ve Hak, âlemin halkına mecbûr olmak iktizâ eder. Bu ise yanlış ve bâtıldır. Halbuki ilm-i tecellîde de illet ve ma'lûliyyet vardır, fakat hükemânın dediği gibi değildir; o da budur ki: "Muhakkak illet, kendisinin illeti olan ma'lûlun illeti olur." Şöyle ki "illet," zât-ı ahadiyye-

dir. "Ma'lûl," ademde sâbit olan "şey"dir. Zîrâ ademde sâbit olan şeyin îcâdını mûcib olan Hakk'ın vücûdudur ve bu ademde sâbit olan şeyin îcâdında illet vücûd-ı Hak'dır ve sâbit olan şey ise ma'lûldür. Ve illetin kendi ma'lûlü için ma'lûl olmasına gelince, o da bu vech ile olur. Ma'dûm olan a'yân-ı sâbite ki, illet olan zât-ı ahadiyyenin ma'lûlûdür. İsti'dâd ve kâbiliyetleriyle ilm-i ilâhîde sübûtları hâlinde illet olan zât-ı ahadiyyeden, kendilerinin îcâdını talep ederler; zîrâ "ma'lûl" olan a'yân-ı sâbitenin talepleri olmasa idi, onların "illet"i olan zât-ı ahadiyye, onları îcâd etmez idi; ve zât-ı ahadiyye olmasa idi, onun ma'lûlû olan a'yân-ı sâbite dahi mevcûd olmaz idi. Binâenaleyh mûcid olan Hak, mevcûdun îcâdında illet olduğu gibi, Hakk'ın îcâdâtına illet dahi, a'yân-ı sâbitenin kendi isti'dâdlarıyla Hak üzerine hükm edip, îcâdı ondan talep etmesi ve Hakk'ın dahi onların zuhûrunu irâde buyurmasıdır. Şu halde "illet," illet olmakla berâber, kendi "ma'lûl"ünün dahi ma'lûlü olur. Ve kezâlik ma'lûl dahi, ma'lûl olmakla berâber, kendi illetinin illeti olur; ta'bîr-i diğere ile zât-ı ahadiyye hem "illet" ve hem de "ma'lûl" olduğu gibi, a'yân-ı sâbite dahi hem ma'lûl ve hem de illet olur. Bu ilm-i tecellî, beyt-i şerîfde beyân buyurulduğu vech ile, isimlerin sıfatlardan müştak ve sıfatların dahi kadîm olması esâsına müstennidir. Hind nüshalarında birinci mısra' اسم مشتقست ز اوصاف قدیم sûretindedir. Ma'nâsı "İsim, evsâf-ı kadîmden müştaktır" demek olur. Bu babdaki tafsîlât ve misâl-i kevnî ile îzâhât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'de yazılan şerhde Fass-ı İlyâsî'de mündericidir.

ور نه تَسْخَرُ باشد و طَنْز و دها   کر را سامع ضَرِیرانرا ضیا

222. *Ve yoksa teshar ve tanz ve dehâ olur, sağır için işitici, körler için ziyâ.*

"Teshar", tef'al ve anber vezninde "suhur"dan müştaktır, bir adamı istihzâ etmek ma'nâsıdır. "Tanz", ta'n etmek. "Dehâ"nın birkaç ma'nâsı vardır, burada cür'et demektir. Ya'ni eğer Hak, evsâf-ı kadîme ile mevsûf olmasa ve isimler dahi sıfatlardan müştak bulunmasa, zenciye "Kâfûr" demek kabîlinden alay ve istihzâ olur veyâhud câhil bir kimseyi ta'n için "allâme" demek kabîlinden olur ve Hakk'a karşı cür'et ve cesâret olur. Ve kezâ sağırda sem'iyyet sıfatı yok iken işitici ve körlerde görücülük sıfatı olmadığı halde, ehl-i ziyâ, ya'ni gözleri aydın demek olur.

یا عَلمٌ باشد حیّی نام و قیح   یا سیاه زشت را نام صبیح

223. *Yâhud utanıcı nâm vakîhin alemleri olur, yâhud çirkin zenciye sabîhin adı olur.*

Hakk'ın isimleri, evsâf-ı kadîmesinden müştak olmasa, hayâsız bir kimseye, "Utanıcı" ism-i alemleri verilmiş olur; veyâhud çirkin, kara yüzlü bir zenciye "Güzel" ism-i alemleri konulmuş olur.

طفلك نوزاده را حاجی لقب   یا لقب غازی نهی بهر نسب

224. *Yeni doğmuş çocuğa "Hacı" lakabını, yâhud neseb için Gâzî lakabını koyarsın.*

Bunlar da sıfatsız isimlerdir ki, hakikat değildir; belki kevn-i lâhik alâkasıyla mecâzdır, ya'ni âtîde çocuğun büyüyüp, "hacı" olmasını temennîdir; ve kezâ bu çocuğun babası "gâzî" idi, babasının sıfatına ittibâen, ona da "gâzî" diyelim gibi bir mütâlaadan dolayı "Gâzî" ismi veriliyor. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretlerinin "esmâ-i hüsnâ"sından hiçbirisi böyle değildir.

گر بگویند این لقبها در مدیح   تا ندارد آن صفت نبود صحیح

225. *Eğer memdûh hakkında bu lakabları söyleseler, o sıfata mâlik olmadıkça sahîh olmaz.*

Ya'ni bu "Hacı" ve "Gâzî" lakabları, hacca gidip çocuk hacı olmadıkça ve muhârebeye gidip gâzî olmadıkça sahîh ve hakikat olmaz; ancak kevn-i lâhik alâkasıyla mecâz olur.

تسخر و طنزی بود آن یا جنون   پاک حق عما يقول الظالمون

226. *O istihzâ ve ta'n veyâhud cünûn olur; Hak zâlimlerin dediği şeyden mukaddestir.*

Hakk'ın isimlerini bu kabilden bilmek istihzâ ve ta'n veyâhud delilik olur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri zâlimlerin dedikleri şeyden pâk ve mukaddestir.

من همی دانستم پیش از وصال   که نکو رویی و لیکن بد خصال

227. *"Ben visâlden evvel seni bilirdim ki, iyi yüzlüsün ve fakat fenâ ahlâklısın!"*

Bu beyt-i şerîfde polisten bağa kaçıp, ma'sûkasını bulan âşıkın kıssasına rücû olunur; ve onun ma'sûkası, kendisine hitâben der ki: "Ben senin bana burada vuslatından evvel iyi yüzlü, ya'ni şeklen yakışıklı ve fakat ahlâken ve sîreten fenâ olduğunu bilirdim."

من همی دانستم پیش از لقا   کز ستیزه راسخی اندر شقا
228. "Ben mülâkâtan evvel seni bilirdim ki inâddan şekâvette sâbitsin."

"Ben seninle vâki' olan mülâkâtan evvel, senin hazz-ı nefsine muannî-dâne bir sûrette mâil ve şekâvette sâbit olduğunu bilirdim."

چونکه چشم سرخ باشد در عمش   دامنش ز آن درد اگر کم بینمش
229. "Uaktâki kızıl göz ameşde olur, eğer onu az görsem de, onu o dertten bilirim."

"Ameş", göz kapaklarını kıpkırmızı eden tarahon hastalığıdır; gözün kuvvetini kesr eder. Bu beyitte şârihlerin ihtilâfları vardır, fakat fakîrin anladığı budur: "Ameş denilen marazda göz kırmızı olur. Eğer ben o gözü az görmüş olsam bile, onu ya'ni o gözün hâlini, o hastalıktan bilirim." Ya'ni ben senin kalb gözünde şehvet hastalığı olduğunu, evvelce bana göndermiş olduğun mektûblardan gördüm. Her ne kadar onu fiilen görmeyip az, ya'ni tarîk-ı istidlâl ile gördüm ise de, senin görüşünün hâlini o marazdan bilirim, demek olur. Vallâhu a'lem!

تو مرا چون بره دیدی بی شبان   تو گمان بردی ندارم پاسبان
230. [228] "Sen beni çobansız kuzu gibi gördün, sen bekçim olmadığını zannettin."
"Sen beni bu bağda çobansız bir kuzu gibi görüp, benim bekçim ve muhâfızım olmadığını zannederek üzerime kurt gibi saldırdın."

عاشقان از درد ز آن نالیده اند   که نظر نا جایگه مالیده اند
231. "Âşıklar ondan dolayı dertten inlediler ki, nazarı mahal olmayan yere sürmüşlerdir."

Ya'ni, mezâhir-i kevnîyyede zâhir olan güzellikler, hüsn-i mutlak sâhibi olan Hakk'ındır. Bu güzelliğe âşık olanlar nazarlarını, o mazharın "ayn"ına diktikleri için, bu nazarlar mahalline dikilmiş olmaz. İşte o mecâzî âşıklar, fânî olan o mezâhiri gâib ettikleri vakit, bu yanlış nazarları sebebiyle dertten inlediler ve ağladılar.

بی شبان دانسته اند آن طَبِّی را   رایگان دانسته اند آن سَبِّی را
232. "O âhûyu çobansız bilmişlerdir, o esîri bedâva bilmişlerdir."

"Zaby", âhû; "Seby", esîr demektir; burada hüsn-i mukayyedden kinâyedir. Ya'ni, "O mecâzî âşıklar, sahrâ-yı hüsnde gezen ve âhûlar mesâbesinde olan mazhar-ı cemîli sâhibsiz ve çobansız bilmişlerdir ve o hüsn-i mukayyedi bedâva ve kıymetsiz bilmişlerdir."

تا ز غمزه تیر آمد بر جگر   که منم حارس گرافه کم نگر
233. *Âkıbet "Hâris benim, beyhûde nazar etme!" diye gamzeden ciğer üzerine ok geldi.*

"Âkıbet o hüsn-i mukayyedin sâhibi ve hârisi benim; o mazharın aynına, beyhûde nazar etme!" diye hüsn-i mutlak sâhibi olan Hakk'ın gamzesinden o âşık-ı mecâzînin ciğeri üzerine kahr ve gayret oku geldi."

Nefehâtü'l-Üns'de evliyâullahın birinden menkûldür ki: "Bir gün gözüm bir sâhib-i cemâl kimseye ilişti, dikkatle baktım; onu müteâkib yanımdan sırtına birçok kebe yüklenmiş bir adam geçiyordu. O kebelerden birisinin ucu gözümün içine dokundu, öyle bir acı peydâ oldu ki, gözüm çıktı zannettim. Sırrıma nidâ olundu ki: "Bir nazara bir tokat! Eğer sen nazarını ziyâde edersen, biz de tokatı artırırız!"

کی کم از برّه کم از بزغاله ام   که نباشد حارس از دنباله ام
234. *"Ben ne vakit kuzudan aşağıyım ve oğlaktan aşağıyım ki, benim kuyruğumdan hâris olmasın!"*

"Berre", kuzu; "büzgâle", keçi yavrusu, oğlak.

حارس دارم که ملکش می سزد   داند او بادی که بر من می وزد
235. *"Bir bekçim vardır ki, mülk ona lâyıktır, benim üzerime esen rüzgârı o bilir!"*

"Benim gizlide ve âşikârede bir bekçim vardır ki, bilcümle eşyânın mâlik-i hakîkîsi olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, mülk O'na lâyıktır. Nitekim âyet-i kerîmede *وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَٱلْاَرْضِ* (Mâide, 5/17) ya'ni "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır" buyrulur. Ve bilcümle tasarrufât yerde ve göklerde O'nundur. Binâenaleyh benim üzerime esen tecellî rüzgârlarını O bilir."

سرد بود آن باد یا گرم آن علیم   نیست غافل نیست غائب ای سقیم
236. *"O rüzgâr soğuk mudur, yâhud sıcak mıdır O bilici gâfil değildir, gâib değildir ey sakîm!"*

"Benim üzerime esen tecellî rüzgârları celâlî midir ve kahrî midir, yâhud cemâlî ve latîf midir? O mübâlağa ile bilici olan Hak Teâlâ hazretleri onları bil-

mekten gâfil değildir. وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ (Mücâdele, 58/6) ["Ve Allah her şeye şahiddir"] âyet-i kerîmesi mücibince gâib değildir, hâzırdır, ey fikri sakîm olan kimse!"

نفس شهوانی ز حق کَرست و کور من بدل کوریت می دیدم ز دور

237. "Şehvânî olan nefis Hak'dan sağır ve kördür; ben senin körlüğünü uzaktan kalb ile gördüm."

Şehvânî olan nefis, ya'ni kendisinde hayvanlık sıfatı gâlib olan kimse, hak sözleri işitmekten sağırdır ve Hakk'ı görmekten kördür. Ben seninle mü-lâkâtdan mukaddem, bana gönderdiğin mektublardaki sözlerden senin körlüğünü uzaktan kalb ile ve basar-ı basîretle görüyordum idim."

هشت سالت ز آن نپرسیدم بهیچ که پُرت دیدم ز جهل و بیچ بیچ

238. "Ondan dolayı seni sekiz yıl hiç sormadım, zîrâ seni cehilden ve eğri büğrülükten dolu gördüm."

"Senin nefsânî ve hayvânî olduğunu bildiğimden dolayı seni sekiz yıl hiç arayıp sormadım, yazdığın mektublarına cevâb vermedim, çünkü senin kalbini cehilden ve eğri büğrülükten dolmuş gördüm."

خود چه پرسم آنکه او باشد بتون که تو چونی چون بود او سرنگون

239. "Halbuki külhanda olan o kimseyi, sen nasılsın, o niçin ma'kûsdur diye ne sorayım!"

"Tabîat-ı hayvâniyye külhanı içinde yaşayan kimseyi, sen nasılsın diye kendisine hitâben ve yâhud o ne haldedir ve niçin o böyle tabîat kuyusuna baş aşağı düşmüştür diye başkalarından niçin sorayım, zîrâ senin hâlin bellidir."

مثال دنیا چون گلخن و تقوی چون حمام

Misâl-i dünyâ külhan gibidir ve takvâ hamam gibidir

شهوت دنیا مثال گلخنست که ازو حمام تقوی روشنست

240. [238] Dünyânın şehveti külhan misâlidir ki, takvâ hamamı ondan aydınlıktır.

"Şehvet", bilcümle huzûzât-ı nefsâniyye ve ezvâk-ı maddiyye-i dünyeviyyedir. Ferîdûn ibn Ahmed Sipehsâlâr hazretleri menâkıbında buyurur ki: "Takvânın zâhiri Hak Teâlâ'dan havf sebebiyle maâsîden perhîz etmekten ibâret olduğundan *التقوى محافظة اداب الشريعة* ya'ni "Takvâ âdâb-ı şerâatin muhâfazasıdır" denilmiştir. Ve takvâ, kendisinde huzûzât-ı nefsin olduğu için, Hak (celle ve alâ) hazretlerinin harâm ettiği şeylerden perhîz etmekten ibâret olduğuna nazaran *التقوى ترك حظوظ النفس* ya'ni "Takvâ, huzûz-ı nefsin terkidir" denilmiştir. Ve takvâ, husûl-i kemâle mâni' olan her şeyden imtinâ' olduğuna göre *التقوى كل ما يبعدك عن الله عز وجل* ya'ni "Takvâ seni Hak Teâlâ'dan teb'îd eden şeylerin kâffesinden ictinâbdır" denilmiştir. Tâ ki muktezâ-yı sülûk ve vusûl olan şey o kimseye hâsıl olsun. Takvâda zıkr olunan bu makâm, sâlik-i mütakînin ibtidâ-yı makâmıdır. Zîrâ takvânın makâm-ı a'lâsı, nazarı mâsivallahdan bilkülliye kat' edip, gayr ile meşgûliyeti kendine harâm-ı mahz bilmektir. Nitekim Ca'fer-i Sâdık (r.a.) buyurmuştur: *التقوى ان لا يرى في قلبك شيئا سوى الله تعالى* Ya'ni "Takvâ, kalbinde Hak Teâlâ hazretlerinden gayri bir şey görmemendir." Ve Şeyh Nasrâbâdî buyurur ki: *التقوى ان يتقى العبد عن ما سوى الله تعالى* ya'ni "Takvâ, abdin Allah Teâlâ hazretlerinin gayrinden ittikâsıdır."

ليك قسم متقى زين تون صفاست   زآنکه در گرمابه است و در نقاست

241. *Fakat müttakî kısmı bu külhandan sâfıdır, zîrâ ki hamâm içindedir ve temizliktedir.*

Ya'ni, takvâ sâhibi, dünyâ külhanından sâfıdır, çünkü o takvâ hamamı içinde şehvât ve huzûzât-ı nefsâniyye kirlerinden yıkanıp, temizlenmektedir.

اغنيا ماندهء سرگین کشان   بهر آتش کردن گرمابه دان

242. *Zenginler hamamcılara ateş etmekten dolayı tezek çekicilerdir.*

Ma'lûmdur ki, zenginlik insanlar tarafından alelumûm huzûzât-ı nefsâniyyenin kemâli ile icrâsı maksadına müsteniden arzû olunur. Bunun istisnâsı da bulunur ise de kâiçe değildir. Meselâ bir kimse fukarâya muâvenet ve muhtâçların imdâdına yetişmek ve kendisi ancak zarûret mikdânı intifâ' etmek niyeti ile zenginlik isteyebilir; fakat bu niyette bulunan gâyet nâdirdir. Ve *نعم المال للرجل الصالح* ya'ni "Mal, sâlih adam için ne güzeldir!" hadîs-i şerîfi, bu gibi nâdir olan sulehâ hakkındadır. Bunlara "ağniyâ-yı şâkirîn" dahi derler ki, indallahda mertebeleri büyüktür. Fakat bunlar da ehl-i takvâdan ma'dûd oldukları cihetle, beyt-i şerîfde beyân buyurulan zenginlerden hâric

kalırlar. Ya'ni, "Dünyâ külhandır ve takvâ hamamdır ve zenginler ise, takvâ hamamını kızdırmak için tezek taşıyan külhancılar mesâbesindedir." Ya'ni ehl-i takvâ, zenginleri, şehvet-i nefsânîyye kesbinde görürler ve o şehvetin hayâli kalblerine gelir, onu yakarlar ve ondan ihtirâz ederler; onların içinde temizlendikleri takvâ hamamı ziyâde kızışmış olur.

اندر ایشان حرص بنهاده خدا   تا بود گرمابه گرم و بانوا

243. *Hamam sıcak ve azıklı olmak için Hudâ onlara hırs koymuştur.*

Ehl-i takvânın, içinde temizlendikleri takvâ hamamı sıcak olmak ve tahâret levâzımı tamam olmak için, Hak Teâlâ o hamam külhanına gübre taşıyıcı olan zenginlere hırs şehveti[ni] onların üzerine havâle etmiştir.

ترك اين تون گوی و در گرمابه ران   ترك تون را عين آن گرمابه دان

244. *Bu külhanı terk et ve hamama sür ve külhanın terkini o hamamın aynı bil!*

"Bu şehvet-i nefsânî külhanını terk et ve himmetini takvâ hamamı tarafına sür ve şehvet külhanının terkini, o takvâ hamamının aynı bil!" Ya'ni şehvet-i nefsânîyi terk etmek, takvânın aynıdır.

هر که در تونست او چون خادمست   مر ورا که صابرست و حازمست

245. *Her kim külhandadır, o hâdim gibidir; o kimseye sâbirdir ve hâzimidir.*

Şehvet-i dünyâ içinde olan her bir kimse, o şehvete sabr eden ve hazm ve ihtiyât eden kimse, hizmetçi gibidir.

هر که در حمام شد سیمای او   هست پیدا بر رخ زیبای او

246. *Her kim ki hamama gitti, onun alâmeti, onun güzel yanağı üzerinde zâhirdir.*

"Sîmâ", yüzdeki alâmet ve nişan ve kırmızı renk ma'nâsınadır. Ya'ni "Takvâ hamamı içinde yıkananların yüzlerinde alâmet-i tahâret vardır." Nitekim âyet-i kerîmede سِيمًا هُمْ فِي وَجْهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ (Fetih, 48/29) ya'ni "Onların yüzlerinde, secdeler eserinden onların alâmeti vardır" buyrulur.

تونیانرا نیز سیمای آشکار   از لباس و از دخان و از غبار

247. *Külhana mensûb olanların sîmâsı da, libâsdan ve dumandan ve tozdan âşikârdır.*

"Külhana mensûb olanlar"dan murâd, ehl-i dünyâdır ki, onlar ahvâl-i âhreti düşünmek istemezler, huzûzât-ı dünyeviyyeye can verirler. "Libâs"da murâd, onların zâhirî süsleridir; ve "duman"dan murâd, içlerinde kaynaya şehvet kazanının dumanları olan sözleri ve kelâm-ı zâhirîleridir. Nitekim âyet kerîmede وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ (Muhammed, 47/30) ["Sen onları konuşma tarzlarından tanırsın"] buyrulur. Ve "toz"dan murâd, onların ef'âlidir. Ya'ni "Ehl-dünyânın alâmeti de zâhirdir. Onlar elbise-i müzeyyenelerinden ve sözlerinde ve fiillerinden belli olurlar." Nitekim âyet-i kerîmede يُعَرِّفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ (Rahmân, 55/41) ya'ni "Mücrimler alâmetleriyle tanınır" buyrulur.

گر نبینی روش بویش را بگیر
بو عصا آمد برای هر ضریر

248. *Eğer onun yüzünü göremezsen, onun kokusunu al; koku her kör için as geldi.*

"Koku"dan murâd, ahlâktır. Ya'ni "Eğer sen o dünyâ ehlinin vech-i bâtinîsini göremiyor isen, insanın bâtınının aynası olan ahlâkına bak; zîrâ ehl-i dünyâ, yalancı, menfaatperest ve cem'-i mâla harîs olur."

گر نداری بو در آرش درسخن
از حدیث نو بدان راز کهن

249. *Eğer koku tutmaz isen, onu söze getir, yeni sözden eski râzı bil!*

"Eğer sen ehl-i dünyâdan herhangi birinin ahvâl ve ahlâkına vâkıf değil isen, onu söze getir; o söylesin, sen dinle, onun yeni sözlerinden, bâtınındaki eski sırrını bil!" Zîrâ herkes sözünde kendi bâtınının ahvâlini izhâr eder. Ne kadar setr ederse etsin, mutlakâ sözünden mâhiyyet-i asliyyesi anlaşılır.

پس بگوید تونی صاحب ذهب
یست سلّه چرک بردم تا بشب

250. *İmdi külhana mensûb olan altın sâhibi, "Akşama kadar yirmi küfe pislik taşıdım!" der.*

Ya'ni o söze getirdiğin ehl-i dünyâ sana, kalbinin meyil ve alâkasından bahse başlayıp, "Bugün akşama kadar yirmi kese akçe kazandım!" der ki, bu söz bir külhancının: "Ben bugün külhanı kızdırmak için akşama kadar yirmi küfe tezek taşıdım!" demesinin nazîridir. "Selle", sepet ve küfe demektir. "Çirk", gübre ve pislik ve kir pas ma'nâsındır.

حرص تو چون آتشست اندر جهان
باز کرده هر زبانه صد دهان

251. *Senin hırsın cihânda ateş gibidir, her zebânesi yüz ağız açmış.*

"Zebâne", ateş alevinin ucu demektir. Ya'ni, "Ey ehl-i dünyâ, senin hır-sın dünyâda ateş gibidir; o ateşin alevinin her ucu, yüz ağız açmış muzahre-fât-ı dünyeviyyeyi yutmak ister."

پیش عقل این زر چو سرگین نا خوشست   گرچه چون سرگین فروغ آتشت

252. *Akıl indinde bu altın, gübre gibi nâhoştur; gerçi gübre gibi ateşin ziyâsıdır.*

Ya'ni "Gübre ve tezek hamamı kızdırmak için lâzım olan bir maddedir. Her ne kadar tezeğin böyle bir hizmeti olur ise de, yine kendisi ve kokusu nâhoş-tur. Ehl-i dünyânın rağbet ettiği altın dahi her ne kadar dünyâyı ma'mûr edip, gözler kamaştıracı tezyînât vücûda getiren bir madde ise de, akl-ı kâmil indinde gübre gibi nâhoştur; ve âlem-i bâtında kokusu fenâdır." O kokuyu rûhâniyeti kuvvetli olanlar duyup istikrâh ederler.

آفتابی که دم از آتش زند   چرک تر را لایق آتش کند

253. *Bir güneş ki ateşten dem vurur, râtib gübreyi ateşin lâyıkı eder.*

"Güneş"den murâd, insân-ı kâmilidir. "Çirk-i ter" ya'ni "râtib gübre"den murâd, zâhir altın ve mal, "ateş"ten murâd, âteş-i takvâdır. Ya'ni "İnsân-ı kâmil ki, âteş-i takvâdan dem vurur, ıslak tezek mesâbesinde olan zâhirî al-tını ve malı âteş-i takvâyâ lâyık eder."

آفتاب آن سنگ را هم کرد زر   تا بتون حرص افتد صد شرر

254. *Güneş o taşı da altın etti, tâ ki hırs külhanına yüz şerer düşe.*

Ya'ni "İnsân-ı kâmil o taş ve cemâd olan cismi de altına, ya'ni altın gibi kıymetdâr olan rûha tebdîl eder; nihâyet hırs külhanına takvâ ateşinden yüz kıvılcım düşer, ya'ni hırsı yakar."

آنکه گوید مال گرد آورده ام   چیست یعنی چرک چندین برده ام

255. *O kimse ki der: "Mal cem' etmişim!" Nedir? Ya'ni "Bu kadar gübre götürmüşüm!"*

Şehvet-i dünyâ külhanında olan kimse söze geldiği vakit: "Bu kadar mal kazandım ve topladım!" der. Bu ne demektir? Bu söz hakîkatte. "Bu kadar pis-lik taşıdım!" demek olur.

این سخن گرچه که رسوائی فراست   در میان تونیان زین فخرهاست

256. *Bu söz gerçi ki, rüsvâyılık artırıcıdır, külhancılar arasında fahrlar vardır.*

Ehl-i dünyânın: "Bugün şu kadar para kazandım!" demesi hakîkatte rüs-vâyılık ve kepâzeliği ziyâdeleştirir; fakat ne yapalım ki bu külhancılar arasın-da bu nevi' iftihârlar vardır."

گر تو شش سله کشیدی تا بشب من کشیدم بیست سله بی کرب

257. "Eğer sen geceye kadar altı küfe çektin ise, ben zahmetsiz yirmi küfe çek-tim!"

Ya'ni külhancılar arasında müftehirâne sözler cinsinden olmak üzere biri-si dîğerine: "Eğer sen geceye kadar altı küfe gübre taşıdın ise, ben senden da-ha fazla olarak yirmi küfe taşıdım, hem de hiç zahmet çekmedim ve yorul-madım!" der. "Kereb", bî-ârâm olmak ve gamnâk olmak ma'nâsınadır (*Ken-zü'l-Lügât*).

آنکه در تون زاد و پاکی را ندید بوی مشک آید برو رنجی پدید

258. O kimse ki külhanda doğru ve temizliği görmedi, misk kokusu onun üze-rine bir renc olarak zâhir gelir.

Ya'ni bir kimseye alıştığı fenâ bir şey, iyi gelir ve hakîkatte iyiyi görse, on-dan zahmet ve elem çeker.

قصه آن دباغ که در بازار عطاران از بوی عطر و مشک بیهوش و رنجور شد

O debbâğın kıssasıdır ki, misk satanların çarşısında ıtr ve misk kokusundan bî-hûş ve hasta oldu

آن یکی افتاد بیهوش و خمید چونکه در بازار عطاران رسید

259. O birisi attarlar çarşısına eriştiği vakit, bî-hûş olarak düştü ve iki kat oldu.

بوی عطرش زد ز عطاران راد تا بگردیدش بسر بر جا افتاد

260. [258] Hakîm olan attarlardan ona ıtr kokusu çarptı, âkıbet onun başı döndü, yer üzerine düştü.

"Râd" kelimesinin dört ma'nâsı vardır. "Kerîm" ve "şücâ" ve "hakîm" ve "söz söyleyici". Burada hakîm ma'nâsı münâsibdir; zîrâ ıtrıyât tertûb ve îcâdı emr-i hikmettendir.

همچو مردار اوفتاد و بيبخبر   نيم روز اندر ميان ره گذر

261. O günün yarısında yol ortasında leş gibi bî-haber olarak düştü.

O debbâğ, misk kokusundan bayılıp herkesin gelip geçtiği yol üzerinde yıkıldı ve bir ölü gibi havâssi muattal oldu.

جمع آمد خلق بروی آن زمان   جمله گان لا حول گو درمان کنان

262. O zaman halkın hepsi "lâ havle" deyici, dermân edici olarak onun üzerine toplandı.

Debbâğın baygın bir halde düştüğünü gören halkın cümlesi "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" ["Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsûstur"] diyerek onun tedâvîsine koştular.

آن یکی کف بر دل او می براند   وز گلاب آن دیگری بر وی فشاند

263. O birisi avucunu onun kalbi üzerine sürdü ve o diğeri onun üzerine gül suyundan saçtı.

او نمی دانست کاندن مرتعه   از گلاب آمد ورا آن واقعه

264. O bilmezdi ki, ona o vâkıa, otlakta gül suyundan geldi.

"Merte'a", otlak ve otlayacak mahal (Velî Muhammed Ekberâbâdî). Ve Şeyh Muhammed Efdal buyurmuştur ki: "Merte'a", otlamak ma'nâsınadır ve burada mecâz tarîkıyle "pazar" murâd olunur. Ya'ni "O debbâğın yüzüne gül suyu döken kimse bu bayılmak vak'asının o debbâğa gül suyundan hâsıl olduğunu bilmedi."

آن یکی دستش همی مالید سر   و آن دگر کهگیل همی آورد تر

265. O birisi onun elini ve başını oğdu; ve o diğeri yaş samanlı çamur getirdi.

"Kehgil", "kâh"ın muhaffefi olan "keh" ile "gil"den mürekkebdır, saman karıştırılmış çamur demektir. Ya'ni "Halk, baygın bir halde olan debbâğın başına üstüler; kimi onun elini ve başını oğuştururdu ve kimi ıslak samanlı çamur getirip başına koyardı." Tabîatinde son derece bürûdet gâlib olanlara

"Sar'", lügatte baş aşağı düşmek ve "masrû'", baş aşağı düşmüş demektir. Ve "taş ez bâm üftâden", ya'ni "leğen damdan düşmek", rûsvaylık ve harâblıktan kinâyedir.

يك برادر داشت او دباغ زفت   گریز و دانا ییامد زود و تفت

271. *Onun iri, gürpüz ve âlim bir birâderi var idi, çabuk ve harâretle geldi.*

"Gürpüz", ifrât ile zekî ve mekkâr ve muhîl ma'nâsınadır. Ya'ni "Baygın olan debbâğın iri ve fart-ı zekâ sâhibi ve âlim bir kadeşi var idi, aldığı haber üzerine, hemen harâretle koşup geldi."

اندکی سرگین سگ در آستین   خلق را بشکافت و آمد باحنین

272. *Yeninde biraz köpek pisliği olduğu halde, halkı yardı, hanîn ile geldi.*

"Hanîn", âh u nâle ma'nâsınadır.

گفت من رنجش همی دایم ز چیست   چون سبب دانی دوا کردن جلیس

273. *Dedi ki: "Ben onun marazını biliyorum, nedendir, sebebi bildiğin vakit, ilâç yapmak âşikârdır."*

Ya'ni, "Bir hastanın evvelen marazını teşhîs etmek lâzımdır; hastalık anlaşılmadan körü körüne ilâç yapmak doğru değildir. Ben onun hastalığının neden ileri geldiğini biliyorum; hastalığın sebebi belli olduğu vakit, tedâvîsi kolay ve ilâcı da zâhir olur."

چون سبب معلوم نبود مشکست   داروی رنج و درآن صد محملت

274. *Sebeb ma'lûm olmadığı vakit, marazın ilâcı müşkildir ve onda yüz ihtimâl vardır.*

چون بدانستی سبب او سهل شد   دانش اسباب دفع جهل شد

275. *Uaktâki sebebi bildin, o kolay oldu; sebeblerin bilişi cehlin def'i oldu.*

Marazın sebebini bildiğin vakit, onun tedâvîsi kolay olur; zîrâ her bir şeyin sebebi ma'lûm olunca, ilmin zıddı olan cehil mündefi' olur ve cehil mündefi' olunca da ihtilâf kalkar.

گفت با خود هستش اندر مغز و رگ   توی بر تو بوی آن سرگین سگ

276. *Kendi kendine dedi: "Onun beyrinde ve damarında kat kat o köpek pisliği kokusu vardır."*

Debbâğın kardeşi kendi kendine dedi ki: "Köpek pisliğinin kokusu, derileri dibâgat ettiği müddetçe, onun içine işlemiştir."

تا میان اندر حدث او تا بشب غرق دباغیست او روزی طلب

277. "O akşama kadar, beline kadar pislik içindedir; o rızık taleb edici olduğu halde debbâğlığın garkıdır."

"Hades", burada pislik demektir. "Rûzî taleb", vasf-ı terkîbîdir. "Taleb", "talebîden" masdar-ı ca'lîsinden emr-i hâzırdır. Ya'ni "Derileri köpek pisliği ile terbiye ettiklerinden, o benim debbâğ olan kardeşim akşamlara kadar, yan beline kadar pislik içine batmış ve rızık taleb edici olarak dibâgat san'atında müstağrak olmuştur."

پس چنین گفتست جالینوس مه آنچه عادت داشت بیمار آتش ده

278. 'Binâenaleyh büyük Calinos böyle demiştir: "Hasta o şeyi ki âdet etmiştir, onu ver!"

Binâenaleyh tıb fenninde üstâd olan Calinos, tıbbî bir kâide vaz' edip, demiştir ki: "Hasta, marazından evvel yemede, içmede ve giymede ne şeyi âdet etmiş ise, o hastaya o şeyi ver!"

کز خلاف عادتست آن رنج او پس دواى رنجش از معتاد جو

279. "Zîrâ onun o marazı hilâf-ı âdettendir, binâenaleyh onun marazının ilâcını mu'tâddan iste!"

Ya'ni "O hasta, alıştığı şey hilâfında hareket ettiği için, ona o hastalık gelmiştir; binâenaleyh onun marazının ilâcını, alıştığı şeye rücû' etmekten bekle!" Bu esas, tabâbetin rûhudur ki, biz bunu her an nefsimizde tecrübe etmekteyiz. Meselâ yazdan kışa intikâl ederken vücûdumuz alıştığı sıcaktan ayrılıp, soğuğa ma'rûz kalır; bu sebeble nezle ve grip gibi hastalıklar peydâ olur, bunların tedâvîsi ise, alışmış olduğu sıcak iledir.

چون جعل گشتست از سرگین کشی از گلاب آید جعل را بیهشی

280. [278] Pislik çekicilikten bok böceği gibi olmuştur; bok böceğine gül suyundan baygınlık gelir.

"Cuul", Türkçe'de "bok böceği" dedikleri bir hayvandır ki, pislikler içinde yaşar ve onları yuvarlak yuvarlak yapar. Ya'ni "Debbâğ dâimâ köpek pisliği

taşımaktan, bok böceği gibi pislik kokusundan zevk alır hâle gelmiştir, ona itnyât kokuları baygınlık verir.”

هم ازان سرگین سگ داروی اوست که برآن او را همی معتاد و خوست

281. "Onun ilâcı dahi o köpek pisliğindendir, zîrâ onun için onun üzerinde mu'tâd ve huy vardır."

"Mâdemki benim kardeşim köpek pisliği içinde yaşamağa alışmıştır, onun ilâcı da o alıştığı köpek pisliği kokusundan olur."

الخبثات الخبثین را بخوان روی و پشت این سخن را باز دان

282. *Habîslerin habîselerini oku, bu sözün yüzünü ve arkasını açık bil!*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nûr'da olan Ümmü'l-mü'minîn Hz. Âişe (radiyalâhu anhâ) hakkındaki âyet-i kerîmeye işâret buyrulur. Ya'ni الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ (Nûr, 24/26) ya'ni "Habîs olan kadınlar, habîs olan erkekler içindir ve habîs olan erkekler de, habîs olan kadınlar içindir; ve iyi olan kadınlar, iyi olan erkekler içindir; ve iyi olan erkekler, iyi olan kadınlar içindir" âyet-i kerîmesinin zâhirini ve bâtınını iyi anla! Zîrâ âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı zâhirîsi, kadınlar ile erkeklerin iyi ve kötülerine âiddir. Ma'nâ-yı bâtınîsi dahi gâyet vâsi'dir. Latîf ma'nâlar, latîfü'r-rûh olanlara mahsûstur; ve habîs ma'nâlar dahi, habîsü'r-rûh olanlara mahsûstur.

ناصرحان او را بعنبر یا گلاب می دوا سازند بهر فتح باب

283. *Nâsihler feth-i bâb için, ona anber ve gül suyu ile devâ tertîb ederler.*

Dünyâ külhanında mahbûs olanlara rûh-ı latîfin kapısını açmak için nasîhatçılar onlara anber ve gül suyu gibi latîf kokulu olan ma'nâları söyleyip, türlü türlü nasihat ederler.

مر خبیثانرا نسازد طیبات در خور و لایق نباشد ای ثقات

284. *Muhakkak tayyibât habîsleri düzeltmez, ey sikât münâsib ve lâyük olmaz.*

"Sika", mu'temed ma'nâsına olup, "sikât", onun cem'idir. "Ey akıl ve dirâyetlerine i'timâd olunmuş olan kimseler, muhakkak tayyib ve latîf olan nasâyih ve maânî, rûhları habîs olan şeyleri düzeltmez ve ıslâh etmez, zîrâ o le-tâfet-i ma'nâ, ona münâsib ve lâyük olmaz."

چون ز عطرِ وحی کثر گشتند و گم بد فغانشان که تطیرنا بکم

285. *Vaktâki vahyin ıtrından eğri ve güm oldular, onların figânı "Tatayyernâ biküm" diye oldu.*

Vaktâki o habîsler, peygamberlere vâki' olan vahyin ıtrından ve evliyâyâ vâki' olan ilhâmın miskinden bayılıp eğri oldular ve dalâlete düştüler; binâ-enaleyh onlann feryâd ve figânları: "Biz sizinle teşe'üm ediyoruz!" demek sû-retiyle vâki' oldu. Beyt-i şerîfde, sûre-i Yâsîn'de olan قَالُوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُم مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ (Yâsîn, 36/18) ya'ni "Münkirler dediler ki: Biz sizinle teşe'üm ediyoruz, eğer vazgeçmezseniz, biz sizi elbette taşlarız; ve bizden size elbette azâb-ı elîm temâs eder" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

رنج و بیماریست ما را این مقال نیست نیکو و عظمتان ما را بفال

286. *Bu söz bize elem ve hastalıktır; sizin va'zınız bize falda iyi değildir.*

Bu beyt-i şerîfe de münkirlerin lisânındandır. Ya'ni, enbiyâyâ ve evliyâyâ derler ki: "Sizin bu sözleriniz bize elem ve hastalık veriyor; zîrâ siz maâddan ve ölümden bahs ediyorsunuz; biz ölümü ve âhireti düşünerek kendimizi hasta etmek istemiyoruz, binâenaleyh sizin va'zınıza bizim için bir fâl-i hayır değildir."

گر بیاغازید نصیحی آشکار ما کنیم آن دم شما را سنگسار

287. *"Eğer açık bir nasîhata başlarsanız, o demde biz sizi recm ederiz."*

"Biz hayât-ı dünyâyı kendimize zehir yapmak istemeyiz; eğer siz bize karşı açık bir nasîhata başlayıp keyfimizi kaçırmağa başlarsanız, biz de sizi taşlarız."

ما بلغو و لهو فربه گشته ایم در نصیحت خویش را سرشته ایم

288. *"Biz lağv ve lehv ile semiz olmuşuz, kendimizi nasîhate bulaştırmamışız."*

"Lağv", burada resim ve âdeti kaldırmak ve kayd altından çıkmak ma'nâsınadır. "Lehv", oyun ve eğlence demektir. Ya'ni, münkirler nâsihlere derler ki: "Biz bu ölümlü dünyâda kayd ve külfet altında yaşamak istemeyiz; biz kayıtsızlık ve eğlence ile vücûdumuzu semirtmişiz; binâenaleyh kendimizi nasîhata bulaştırmayız." "Sirişten", yoğurmak ve karıştırmak ve bulaştırmak ma'nâsınadır.

هست قوت ما دروغ و لاف و لاغ   شورش معده است ما را زین بلاغ

289. "Bizim gıdâmız yalan ve boş söz ve ferahtır; bu açık teblîğden bize mi'de karışıklığı vardır."

"Bizim gıdâ-yı rûhumuz yalan ve boş sözler ve gülünecek latîfelerdir, biz bunlardan hoşlanınız. Sizin açık teblîğiniz bizim keyfimizi bozar ve mi'demi zi bulandırır."

رنج را صد تو و افزون می کنيد   عقل را دارو بافیون می کنيد

290. "Marazı yüz kat ziyâde ediyorsunuz, akla afyonla ilâç ediyorsunuz!"
[288]

Bu beyt-i şerîf, debbâğın kardeşi tarafından halka hitâben söylenmiş olmak münâsib olur. Ya'ni, "Ey halk, baygın bir halde olan kardeşime yaptığınız ilâçlar ile, onun marazını yüz kat ziyâde ediyorsunuz. Meselâ akla afyonla ilâç yapıyorsunuz, halbuki afyon bil'akis akli ma'lûl eder."

معالجه کردن برادر دباغ دباغ را بخفیه بیوی سرگین سگ

Debbâğın kardeşinin debbâğa gizlice köpek pisliği ile muâlece etmesi

خلق را می راند از وی آن جوان   تا علاجش را نبینند آن کسان

291. O delikanlı ondan halkı sürdü, tâ ki onun ilâcını o kimseler görmiyeler.

Baygın debbâğın kardeşi olan zekî debbâğ, onun başına üşmüş olan halkı, onun tarafından sürdü ve bu tedbîri, kardeşine yapacağı ilâcı o kimselerin görmemesi için yaptı.

سر بگوشش برد همچون رازگو   پس نهاد آن چیز بر بینی او

292. Sır söyleyici gibi başını onun kulağına götürdü, sonra o şeyi onun burnu üzerine koydu.

O zekî debbâğ, baygın debbâğın kulağına gûyâ gizli bir şey söylüyormuş gibi, başını onun kulağına götürdü, sonra da o getirdiği köpek pisliğini onun burnu üzerine koydu.

کو بکف سرگین سگ ساییده بود   داروی مغز پلید آن دیده بود

293. *Zîrâ o avucuna köpek pislîği sürmüş idi; murdar beynin ilâcı onu görmüş idi.*

Zîrâ o zekî debbâğ, avucuna köpek pislîği sürmüş ve herkes farkına varmaksızın, baygın kardeşinin burnuna tutmuş idi. Çünkü murdar olan debbâğ, kendisine ilâç olmak üzere, o köpek pislîğini görmüş idi.

ساعتی شد مرد جنیدن گرفت   خلق گفتند این فسونی بد شگفت

294. *Bir sâat oldu, adamı kımıldama tuttu; halk dediler ki: "Bu bir acîb efsûn oldu!"*

Debbâğ, köpek pislîği bulaşık olan avucunu, baygın debbâğın burnuna tutup koklatmak sûretiyle, bir müddet zaman geçti, hareketsiz yatan adam kımıldamağa başladı. Halk bu hâli görünce, köpek pislîği kokusundan ayıldığı-nı anlamadıkları için, "Bu adamın yaptığı efsûn acîb ve müessir bir efsûn oldu!" dediler.

کین بخواند افسون بگوش او دمید   مرده بود افسون بفریادش رسید

295. *Zîrâ bu efsûn okudu, onun kulağına üfürdü; ölmüş idi, onun feryâdına erişti.*

جنبش اهل فساد آن سو بود   که زنا و غمزه و ابرو بود

296. *Ehl-i fesâdın hareketi o tarafa olur ki, zinâ ve gamze ve kaş olur.*

"İşte ehl-i fesâd dahi, pislik kokusundan ayılıp, harekete gelen debbâğa benzerler. Onlar önlerinde fiil-i zinâ imkânı hâsıl olduğu vakit, canlanıp harekete gelirler; güzellerin göz işâretleri ve güzel kaşlarının temâşâsı onları tehyîc edip, harekete getirir." Ve eğer onlara hakâyık ve esrâr-ı ilâhiyyeden ve ahvâl-i berzahdan ve âhiretten bahs açılrsa, debbâğın misk kokusundan uyuşup bayıldığı gibi, uykuları gelir ve cisimleri hareketsiz kalır ve rehâvete dûçâr olurlar. Zîrâ onlar hakîkatte köpek pislîğinden daha berbâd olan şehevât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyye kokusundan zevk alırlar.

Hind nüshalarında, ikinci mısra' *که زنا و غمزه و ابرو بود* sûretindedir ki, ma'nâ böyle olur: "Ehl-i fesâdın hareketi o tarafa olur, zîrâ nâzdan ve gamzeden ve kaştan olur."

هر کرا مشک نصیحت سود نیست   لا جرم با بوی بد خو کرد نیست

297. *Her kime nasîhat miski fâide değildir, şübhesiz fenâ koku ile huy etmek lâıktır.*

Her kime ki ma'nâda misk ve anber olan nasâyih-i enbiyâ ve evliyâ fâide-bahş olmazsa, o kimsenin lâıkı muhakkak, huzûzât-ı nefsâniyyenin pis kokulanyla ülfet etmek olur.

مشرکانرا زآن نجس خواندست حق   کاندرون پُشک زادند از سبق

298. *Hak ondan dolayı müşriklere "neces" okumuştur; zîrâ sebakdan püşk içinde doğdular.*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tevbe'de olan *أَنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ* (Tevbe, 9/28) ya'ni "Müşrikler ancak necesdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Zîrâ müşrikler şehvât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı dünyeviyyenin bendeleridir; halbuki cisme taalluk eden şehvât ve huzûzât-ı cisim de, kendi gibi pis ve murdardır. "Bundan dolayı Hak Teâlâ müşriklere "neces" ta'bîr buyurdu. Zîrâ onlar ezelden cisim gübresi içinde doğdular ve rûhâniyetten zevk almadılar." "Püşk", keçi ve koyun ve deve ve at vesâire gübrelerine derler.

کرم کو زادست در سرگین بد   می نگرداند به عنبر خوی خود

299. *Kurt ki, fenâ gübre içinde doğmuştur, anber ile kendi huyunu döndürmez.*

"Nitekim pis olan gübre içinde doğup peydâ olan kurtcağız, zâhirî anber ile kendinin gübreden haz almak huyunu tebdîl etmez." Bunun gibi cisim gübresi içinde doğan o müşrikler dahi, anber mesâbesinde olan nasâyih-i enbiyâ ve evliyâ ile, şehvât-ı nefsâniyye ve huzûzât-ı cismâniyyeye dalmak âdetlerini terk ve tebdîl etmezler.

چون نزد بر وی نثار رش نور   او همه جسمست بی دل چون قشور

300. *Vaktâki reşş-i nûrun nisârı onun üzerine çarpmadı, o kabuklar gibi bütün içsiz cisimdir.*

Bu beyt-i şerîfde ان الله خلق الخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره فمن اصابه من ذلك النور ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine kendi nûrundan serpti, bu nûrdan isâbet eden kimse muhakkak mühtedî oldu; ve hatâ eden kimse muhakkak uzak dalâlet ile dalâlete düştü" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, bu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı zâhirîsi ve bâtınîsî vardır. Ma'nâ-yı zâhirîsi budur ki: "Hak Teâlâ ecrâm-ı semâviyyeyi ve üzerlerinde mahlûkâtı, tabîatı karanlık olan fezâda yarattı; ba'dehû kendi nûrundan onların zâhirine nûr ve ziyâ verdi. Bu nûru kabûle müstaid olan ecrâm, Cenâb-ı Hakk'ın murâd buyurduğu kadar yaşamak yolunu buldu; ve bu nûru kabûle müstaid olmayan ecrâm ise, fezâda uzak ve şaşkın bir devr içinde mahv oldu." Ma'nâ-yı bâtınîsi budur ki: "Hak Teâlâ halkı zulmânî olan hâl-i ademde takdîr buyurdu ki, bu ilm-i ilâhî mertebesidir; sonra onlara nûr-ı hidâyetini serpti. Kendisine bu nûr işâbet edenler saîd ve işâbet etmeyenler şakî oldular."

"Nisâr", burada "inâyet" ve "ihsân" demektir. Ya'ni "Vaktâki nûr-ı hidâyet serpilmesinin inâyet ve ihsânı o kimsenin üzerine çarpmadı, öyle bir kimse meyvenin içi olmayan kabukları gibi cisimden ibârettir ve onu tahrîk eden hayvanlarda olan rûhdur. O rûh-ı hayvânînin bâtını olan rûh-ı izâfî onlarda yoktur." Bu beyt-i şerîfde, nefh-i rûhun, âlem-i cismâniyette isti'dâd husûlünden sonra vâki' olduğuna işâret buyrulur. Nitekim âyeti kerîmede (Secde, 32/7,8) "وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ" (ya'ni "Allah Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı, sonra onun neslini zayıf sudan olan sülâleden yaptı; sonra onu tesviye etti ve ona kendi rûhundan nefh etti" buyrulur. "Kuşûr", kabuk ma'nâsına olan "kışır"ın cem'idir.

ور ز رش نور حق قسمیش داد   همچو رسم مصر سرگین مرغ زاد

301. *Ve eğer reşş-i nûrdan Hak ona bir nasîb vere idi, Mısır'ın âdeti gibi gübre piliç doğururdu.*

Ya'ni "Eğer Hak ilm-i ilâhîsinde nûr-ı hidâyetin serpintisinden o kimseye bir hisse ve nasîb vere idi, gübre yığınının ibâret olan bu cesedden rûh-ı izâfî kuşu doğardı." Nitekim Mısır'da gübre yığını içine tavuk yumurtalarını koyarlar, gübrenin dâimâ bir derecede olan harâretinin te'sîriyle, kuluçka tavuğun altındaki yumurtadan çıkan piliçler gibi piliçler çıkar.

لیک نی مرغ خسیس خانگی   بلکه مرغ دانش و فرزانیگی

302. *Fakat hasîs olan tavuk değil, belki ilim ve ferzânelik kuşu.*

Ya'ni "İlm-i ilâhîde ayn-ı sâbitesî nûr-ı hidâyetten nasîb alan kimsenin gübre yığını mesâbesinde olan cisiminden çıkan şey, hasîs ve ednâ olan ta-

vuk pilici değildir; belki ilim ve irfân ve hakîmlîk ve âriflik kuşudur ki, o da rûh-ı izâfîdir." "Ferzânegî", hakîmlîk ve zû-fünûn âriflik ve kuyûd-ı nefsanî-den tecerrüd ma'nâsınadır.

تو بدان مانی کز آن نوری تهی زآنکه بینی بر پلیدی می نهی

303. "Sen ona benzersin ki, o bir nûrdan boşsun, zîrâ ki burnunu murdarlık üzerine koyarsın!"

Bu beyt-i şerîf bağdaki ma'sûka lisânından polis korkusuyla bağa kaçan âşıka hitâbdır. Ya'ni "Ey bî-edeb olan âşık, sen nûr-ı hidâyetten nasîb almamışa benziyorsun; çünkü burnunu şehvet-i cismâniyye murdarlığı üzerine koyuyorsun ve tenin vesvesesine tâbi' oluyorsun, gulgüle-i rûhdan bî-habersin!"

از فراق زرد شد رخسار و رو برگ زردی میوهء نا پخته تو

304. "Fîrâktan senin yanağın ve yüzün sarı oldu; sen bir sarı yapraksın, olmamış meyvesin!"

"Benim ayrılığımдан dolayı yandın ve tutuştun ve bu sebebdan dolayı yüzünün rengi sarı oldu, ya'ni benzın sarardı ve soldu. Fakat bu âteş-i aşk seni pişirmedi, yalnız sararttı. Binâenaleyh sen bir sarı yaprak gibi kaldın, olmamış bir meyve hâlindesin." Bu kıssada mürşid-i kâmil ile, kemâle gelmeğe isti'dâdı olmayan mürîde işâret buyrulur.

دیگ ز آتش شد سیاه و دود فام گوشت از سختی چنین ماندست خام

305. "Tencere ateşten kara ve duman renkli oldu; et katılıktan böyle ham kalmıştır."

Bu beyt-i şerîfde cisim tencereye ve aşk ateşe ve aşkın cisim üzerindeki te'sîri tencerenin dumanlanmasına ve islenmesine ve et, kalb ve rûha ve sertlik, adem-i isti'dâda teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Ey mürîdim, sende aşk ateşi vardır ve ondan dolayı rengin sararmıştır, fakat kalb ve rûhundaki isti'dâdsızlık senin böyle ham ve nâkıs kalmana sebep olmuştur."

هشت سالت جوش دادم در فراق کم نشد يك ذره خامیت و نفاق

306. "Sekiz sene fîrâk içinde sana kaynayış verdim; senin hamlığın ve nifâkın bir zerre noksan olmadı."

“Ey mürîdim, seni terbiye için sekiz sene terk ettim ve sana bu sûretle bâ-tınında bir kaynayış verdim; fakat bugünkü mülâkâtımda görüyorum ki, se-nin hamlığın ve içindeki i'tirâz ve nifâk bir zerre bile eksilmemiştir.”

غورهء تو سنگ بسته از سقام   غورها اکنون مویزند و تو خام

307. “Sen illetten taş bağlamış bir koruksun, şimdi koruklar kuru üzüm oldu-lar ve sen ham!”

“Sen bâtınında olan nifâk hastalığından taş gibi kaskatı kalmış bir koruk-sun, halbuki senin gibi koruk olarak gelmiş olan mürîd arkadaşların, illet-i ni-fâkı ve nefsanî emrâzı terk edip, kemâle gelip üzüm oldular, ya'ni makâm-ı cem'e geldiler, sonra da kuru üzüm oldular, ya'ni cem'u'l-cem' makâmına geldiler; ve sen ise hâlâ ham ve fark içinde kaldın!”

عذر خواستن آن عاشق از گناه خویش بتلیس و روی پوش و فهم
کردن معشوقه آن را نیز

O âşıkın telbîs ve nikâb ile kendi günâhından
özür dilemesi ve ma'sûkanın onu dahi anlaması

گفت عاشق امتحان کردم مگیر   تا ببینم تو حریفی یه ستیر

308. Âşık dedi: “İmtihan ettim muâheze etme, tâ ki göreyim sen harîf misin, yâhud setîr mi?”

“Harîf”, işi ve san'atı bir olan kimsedir. Meselâ demirci, demircinin ve şe-kerci, şekercinin harîfidir. Ve fikirde ve meslekte müttehid olan adamlara da denir. Mısrâ':

Bizimle çün harîf oldun, çıkar hâtırdan efkârı

“Setîr”, setrden, sıfat-ı müşebbehe olup perhîzkâr ve afîf ma'nâsınadır. Ya'ni, âşık, ma'sûkuna dedi ki: “Ben senin huzûrunda lâubâlî ve bî-edebâne

olan hareketimle seni imtihan ve tecrübe ettim. Bakalım hevâ-yı nefsanî hususunda bana harîf misin, yoksa perhizkâr mısın, anlamak istedim."

Hind nüshalarında "harîfî" yerine "harîkî" yazılıdır, "perde yırtıcı" demektir. Bu sûretde ma'nâ: "Bakalım sen yırtıcı mısın, yoksa örtücü müsün?" demek olur.

من همی دانستم بی امتحان   لیک کی باشد خبر همچون عیان

309. "Ben seni imtihansız biliyor idim; fakat ne vakit haber, muâyene gibi olur?"

"Ben kemâlini bu mülâkattan evvel imtihan etmeksizin dahi istihbâr tarîkiyle biliyor idim; fakat haber, görmek gibi değildir." Nitekim hadîs-i şerîfde *لیس الخبر كالمعاينة* ya'ni "Haber, muâyene gibi değildir" buyurulmuştur.

آفتابی نام تو مشهور و فاش   چه زیانست ار بکردم ابتلاش

310. "Sen güneşsin, senin adın meşhûr ve zâhirdir; eğer ben onu imtihan ettim
[308] ise, ne ziyân vardır!"

Ya'ni, "Ey müşşidim, sen nâs arasında kemâlât ile meşhûrsun ve güneş gibi etrâfına nûr saçarsın; eğer ben o ilim ve irfân güneşini edebsizlik ederek imtihan ettim ise, o güneşe bu imtihandan ne ziyan vardır?" Beyit:

Kazârâ bir sapan taşı bir altın kâseyi kırsa
Ne artar kıymeti taşın ne kıymetten düşer kâse

تو منی من خویشتن را امتحان   میکنم هر روز در سود و زیان

311. "Sen bensin; ben her gün fâide ve ziyân içinde kendimi imtihân ediyorum."

"Ben senin muhabbetinde müstağrak olduğum cihetle sen bensin, ya'ni benim benliğim, senin senliğinde mahv ve müstağraktır. Mâdemki sen bensin, ben bu hareketimle kendimi imtihân ediyorum, zîrâ ben zâten her gün fâide ve kâr ve zarar ve ziyân içinde kendimi imtihân etmekteyim, bundan ne zarar olur?"

انیا را امتحان کرده عُدات   تا شده ظاهر ازیشان معجزات

312. "Adâvet ediciler peygamberleri imtihân etmiş, âkıbet onlardan mu'cizeler zâhir olmuştur."

امتحان چشم خود کردم بنور ای که چشم بد ز چشمان تو دور

313. "Kendi gözümü nûr ile imtihân ettim ey kimse; kötü göz, senin gözlerinden uzak olsun!"

"Sen benim gözüksün, ben seni imtihan etmekle, kendi gözümü, senin nûr-ı ilminle ve nûr-ı sıdkınla imtihan etmiş oluyorum. Ey benim gözüm olan ma'sûkum ve müşdidim, kötü göz, senin gözlerinden uzak olsun ve sana kimseler fenâ gözle bakmasın!"

این جهان همچون خرابست و تو گنج گر تفحص کردم از گنجت مرغ

314. "Bu cihân vîrâne gibidir ve sen defînesin, eğer senin defînenden tefahhus ettim ise incinme!"

ز آن چنین بی خردگی کردم گزاف تا زخم با دشمنان هر بار لاف

315. "Ondan dolayı böyle beyhûde bî-hurdegî ettim, tâ ki her def'a düşmanlara öğüneyim!"

"Güzâf", beyhûde ve abes. "Hurdegî", kârdanlık ve nüktedânlık demektir. "Bî-hurdegî" nâdânlık demek olur. "Lâf zeden", öğünmek. Ya'ni, "Senin huzûrunda seni tecrübe etmek nâdanlığını abes olarak ondan dolayı yaptım ki, senin düşmanlarına karşı sadâkat-ı hâlimden bahs ederek öğüneyim. Ben onu tecrübe ettim, şöyledir, böyledir diye medh edeyim!"

تا زبانم چون ترا نامی نهد چشم ازین دیده گواهیها دهد

316. "Tâ ki dilim sana bir ad koyduğu vakit, göz bu görülmüşten şahidlikler verir."

Ya'ni, "Dilim seni medh ederken, gözüm de gördüğü mûcib-i medh ahvâle şehâdet etsin!"

گر شدم در راه حرمت راه زن آمدم ای مه بشمشیر و کفن

317. "Eğer hürmet yolunda yol vurucu oldum ise, ey ay, kılıç ve kefen ile geldim."

Ya'ni, "Eğer hürmet ve riâyet yolunda şekâvet edip, yol vurucu oldum ise, ey ay gibi muhîtime nûr saçan efendim, işte sana kılıç ve kefen ile geldim, ya'ni beni cürmümün cezâsı olarak kılıçla öldür ve kefene sar, defn et, kanım sana helâl olsun!"

- جز بدست خود مبرم پا و سر   که ازین دستم نه از دست دگر
318. "Benim ayağımı ve başımı kendi elinin gayri ile kesme; zîrâ ben bu eldenim, başka elden değilim!"

Bu beyit, yukarıki beytin tetimmesidir; ya'ni "Ben kılıcı ve kefeni huzûru-na getirdim, eğer beni öldürmek istersen, kendi elin ile öldür, başkasına öldürtme, zîrâ ben senin elinin perverdesiyim, başka elin perverdesi değilim!"

- از جدائی باز میرانی سخن   هر چه خواهی کن و لیکن آن مکن
319. "Ayrılıktan açık söz sürersin, her ne istersen yap ve fakat onu yapma!"

"Ey benim ma'sûkum, ayrılıktan âşikâre sözler söylersin; ben senin firâ-kına dayanamam, bana her ne cezâyı istersen yap ve fakat bu ayrılık cezâ-sını yapma!"

- در سخن آباد این دم راه شد   گفت امکان نیست چون بیگاه شد
320. Sözde bu demin âbâdı yol oldu, söz mümkün değildir, çünkü geç oldu.

[318] Bu beyt-i şerîf hakkında şurrâh-ı kirâm muhtelif beyânatta bulunmuşlardır. Kimi Hz. Pîr'in lisânından ve kimi âşıkın beyânından demişlerdir. Fakat Hz. Pîr'in lisanından olduğu anlaşılıyor. İbâreye verilmiş ma'nâlar dahi muhtelifdir, fakîr kendi zehâbımı şöyle arz ediyorum: "Âbâd" kelimesi "în dem" in muzâfıdır. Ve "âbâd," ma'mûr demektir. "Dem", nefes ve söz ma'nâsıdır. "Râh", kâide demektir. Ya'ni, "Kelâm emrinde bu söylediğimiz sözü âbâd ve ma'mûr etmek yol ve kâide oldu; fakat söylemek mümkün değildir, çünkü geç oldu." Ve bu beyân-ı âlîden maksûd bu olur ki, biz bu âşık ile ma'sûk kıssasını söyledik, fakat maksad ne olduğunu îzâh etmedik; sözümüzü îzâhât ile ma'mûr etmek kâide îcâbından idi; velâkin bu bahsi burada uzatmak için geç kaldık.

- پوستها گفتیم و مغز آمد دفین   گر بمانیم این نماند همچین
321. Kabukları söyledik ve iç defîn geldi; eğer biz kalır isek, bu böyle kalmaz.

Ya'ni, bu âşık ve ma'sûk kıssasında söylediğimiz sözler, kıssanın kışn ve kabuğu mesâbesinde olan zâhiri idi ve onun iç yüzü kapalı kaldı; eğer Hak Teâlâ ömür ihsân edip de bu âlemde daha kalır isek, bu böyle kalmaz, o kıssanın içini ve maksadımızın ne olduğunu beyân ve îzâh ederiz.

رد کردن معشوقه عذر عاشق را و تلیس او را در روی او مالیدن

Âşıkın özrünü ma'şûkun reddetmesi ve onun telbîsini
onun yüzüne çarpması

در جوابش بر گشاد آن یار لب   کز سوی ما روز سوی تست شب

322. *O yâr onun cevâbında dudak açtı, dedi ki: "Bizim tarafımızdan gündüz, senin tarafın gecedir."*

Mürşid-i kâmil, fikrini saklayan mürîde cevâben söze başlayıp dedi ki: "Havâtır-ı kalbiyye bizim tarafımızdan gündüz gibi âşikârdır ve fakat senin tarafın gece gibi karanlık olduğu cihetle, senin indinde bu hâtırât-ı kalbiyye meçhûldür."

حیل‌های نیره اندر داوری   پیش بینایان چرا می آورد

323. *"Bulanık hîleleri hükûmet vaktinde görücülerin önüne niçin getirirsin?"*

"Başka türlü düşünüp, başka türlü söylemek gibi bulanık tedbîrleri hüküm ve adl zamânında bâtın gözü gören kâmillerin önüne niçin getirirsin ve onları hîle ve telbîsler ile aldatmağa çabalarsın?"

هر چه در دل داری از مکر و رموز   پیش ما رسوا و پیدا همچو روز

324. *"Mekir ve rumûzdan gönülde her ne tutarsan, bizim önümüzde gündüz gibi rûsvây ve âşikârdır."*

"Kalbinde hîleden ve gizli sözlerden her ne var ise, bizim gibi kâmillerin önünde, gündüz gibi meydandadır, sen ise gizledim zannedersin."

گر بیوشیمش ز بنده پروری   تو چرا بی رویی از حد می بری

325. *"Eğer onu bende-perverlikten nâşî örter isek, sen niçin yüz­süz­lüğü hadden götürüyorsun?"*

"Biz senin gün gibi âşikâr olarak gördüğümüz kalbindeki fenâ hâtıraları, bende perverliğimizden ve lutfumuzdan dolayı örtüyor ve senin yüzüne çarp-mıyor isek; sen yüzüzlüğü niçin haddinden fazla ileri götürüyorsun?"

خوش فرود آمد بسوی پایگاه

از پدر آموز کآدم در گناه

326. "Babadan öğren ki, Âdem günâhda mertebe tarafına hoş tenezzül etti."

"Pâygâh", mertebe ve menzilet demektir. Ya'ni "Bî-edeb beşerin babası olan Âdem (a.s.)dan edeb öğren ki, o hazret günâh içinde kendi kusûrunu i'tirâf etmek sûretiyle zillet tarafına hoşça bir tarzda tenezzül etti; onun bu tenezzülü, hakîkatte ind-i ilâhîde kadir ve menzilet tarafına oldu. Tevâzu' etti, Allah Teâlâ onu yükseltti."

بر دو پا استاد استغفار را

چون بدید آن عالم الاسرار را

327. "Uaktâki o esrâr âlemini gördü, istiğfâr için iki ayak üzerine durdu."

Âdem (a.s.) esrâr âlemini görüp, ahkâm-ı esmâya vâkıf olduğu vakit, istiğfâr için iki ayak üzere durdu; ya'ni mağfiret talebine kıyâm etti.

Ma'lûm olsun [ki], Âdem rûh-ı latîf ile nefs-i kesîfden mürekkebdir. Rûh-ı latîfi Hakk'a ve nefs-i kesîfi halka nâzırdır. Melâike ve âlem-i mele-kût ehli, nefs-i kesîf sâhibi olmadıklarından, onlardan ma'siyet sâdır ol-maz. Ma'siyet sâdır olmayınca, onlar Hakk'ın Gaffâr ism-i şerîfinin, ma-hall-i tecellîsi olmazlar. Bu ism-i şerîfin mahall-i tecellîsi ancak nefs-i kesîf sâhibi olan beşer olur ve bu ism-i şerîfin celb-i âsâr ve ahkâmı da ancak ta-leb-i mağfiret ileddir. Binâenaleyh beşer kendisinden ma'siyet sâdır olunca, derhâl istiğfâr etmek icâb eder. Adem-i istiğfâr, günâhda ısrâr ma'nâsını müş'ir olduğundan, neûzübillâh şekâvet alâmetidir. Resûl-i Ekrem Efendi-miz Ebâ Eyyûbe'l-Ensârî hazretlerinden bize mervî olan bir hadîs-i şerîfle-rinde bizlere bu hakîkati tebyîn buyururlar: **لو لا انکم تذنبون لذهب الله بکم و جاء** Ya'ni "Eğer siz günah yapmasanız, Allah Teâlâ sizi giderir ve bir kavim getirir ki, günah yaparlar, sonra da Allah Teâlâ'dan mağfiret isterler, Allah Teâlâ da onları mağfiret eder." Yanlış anlaşılmasın, bu beyânâtan insanın mutlakâ günâha meyl etmesi lâzım geleceği zehâbı hâsıl olmasın! İnsanın nefs-i kesîfi halka nâzır olduğundan, ondan hiç is-temediği halde aksırık gibi günâhlar sudûr edebilir. Hadîs-i şerîfde derhal istiğfâr tavsiye buyurulmaktadır. Âdem (a.s.) **وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا** (Bakara, 2/31) ["Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti"] âyet-i kerîmesinde beyân

buyurulduğu üzere, âlem-i esrârda bu hakîkati gördüğünden derhal istiğfâ-ra teşebbüs etti.

بر سر خاکستر آندہ نشست از بهانه شاخ تا شاخی نجست

328. *Gam küllü tarafına oturdu, bahânedan daldan dala sıçramadı.*

“Endüh”, “endüh”ün muhaffefidir. “Ehl-i mâtem gamının şiddetinden küllüklerde oturup üstünü başını küle ve toprağa bulaştırdığı için Âdem (a.s.) kendisinden sudûr eden zelle üzerine mâtem tutup, gam küllü tarafına oturdu; yoksa şöyle böyle olduğu için ben yaptığım kusûrda ma’zûrum, diyerek daldan dala, ya’ni bir hîleden bir hîleye sıçramadı.”

ربنا انا ظلمنا گفت بس چونکه جان داران بدید از پیش و پس

329. *Ancak, “Ey bizim Rabb’imiz, biz zulm ettik!” dedi. Çünkü önde ve arkada can tutucuları gördü.*

Ancak cürmünü i’tirâf edip, “Yâ Rab, biz nefsimize zulm ettik!” dedi. Çünkü zâhirde ve bâtında can tutucular olduğunu gördü “Can tutucular”dan murâd, zâhirde kuvâ-yı tabîyye ve bâtında melâike-i azâbdır. Nitekim birçok kavimler kuvâ-yı tabîyye ile helâk olup, berzahda melâike-i azâb ellerine geçtiler.

دید جانداران پنهان همچو جان دورباش هر یکی تا آسمان

330. *Her birinin yasakçı değneği göğre kadar olan can tutucuları, can gibi gizli gördü.*

“Dûr-bâş”, eski zamanda yasakçıların halkı ta’zîb için kullandıkları değnek ma’nâsınadır ki, iki çatallı idi. Hz. Âdem, Hakk’ın zâhirde ve bâtında âsîleri ta’zîbe me’mur buyurduğu can tutucuları, can gibi gizli gördü ki, her birinin elinde göğre kadar uzanmış yasakçı değneği vardır. “Yasakçı değneğin semâya kadar olduğu”nun beyânı, can tutucuların kuvvet ve azametini ve ellerinden kurtulmak mümkün olmadığını tasvîrdir. O can tutucular derler:

که هلا پیش سلیمان مور باش تا نه بشکافد ترا این دورباش

331. *Ki kendine gel, Süleyman’ın huzûrunda karınca ol, tâ ki seni bu yasakçı sopası parçalamasın!*

“Süleyman”dan murâd, mutasarrıf-ı hakîkî olan Hak’dır. Ya’ni “Ey şânî adem olan vücûd-ı izâfî sâhibi, vücûd-ı hakîkî sâhibi ve mutasarrıf-ı aslî olan

Hakk'ın muvâcehesinde, karınca gibi zayıf ve lâ-şey ol, tâ ki seni bu kuvâ-yı tabîi ve melâike-i azâb, bu yasakçı sôpalanyla seni parçalayıp helâk etmesin!"

جز مقام راستی یکدم مئیسٹ   هیچ لالا مرد را چون چشم نیست

332. *Doğruluk makâmının gayrinde bir dem durma; âdem için aslâ göz gibi lala olmaz.*

"Lala", çocuk mürebbîsi demektir. "Ey insan, bu hayât-ı dünyeviyyede sıdk ve istikâmet makâmının gayrinde bir an olsun oturma ve hiçbir nefes hîle ve hud'a yolunu tutma; zîrâ eğriliğin âkıbeti felâket olduğunu, bu gibilerin başlarına gelen felâketlerden ibret almak sûretiyle görmek mümkündür. Binâ-enaleyh âdem için aslâ bu basar-ı basîret gibi bir mürebbî olmaz."

کور اگر از پند پالوده شود   هر دمی او باز آلوده شود

333. *Kör, eğerçi nasîhattan sâf olur ise de, o her bir dem yine bulaşık olur.*

Basar-ı basîreti kör olan kimse, her ne kadar nasîhat dinlediği vakit onun te'sîriyle sâf olur ise de, o her bir dem yine nefsinin sıfâtıyla mülevves ve bulaşık olur.

آدم تو نیستی کور از نظر   لیک اذا جاء القضا عمی البصر

334. *Ey âdem, sen nazar cihetinden kör değilsin, fakat kazâ geldiği vakit, göz kör olur.*

Ey âdem, sen nazar-ı aklî cihetinden kör değilsin; aklının gözü seni dâimâ doğru yola götürebilir, binâenaleyh sana ni'met-i ilâhî olan o akıl gözünü açıp, yerinde kullanmak lâzımdır, o akıl gözü ancak kazâ-yı ilâhî geldiği vakit kör olur. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ infâz için takdîrini
Selb eder erbâb-ı aklın re'yini tedbîrini

عمرها باید بنادر گاه گاه   تا که بینا از قضا افتد بچاه

335. *Ömürler gerektir ki ara sıra, görücü nâdiren kazâ cihetinden kuyuya düşsün.*

Ve kazâ-yı ilâhî dahi öyle her vakit vâki' olmaz; ömürler, ya'ni çok vakitler lâzımdır ki, aklının gözüyle görücü olan kimse, kazâ cihetinden nâdiren,

ara sıra bir kuyuya düşsün! Binâenaleyh kazâ-yı ilâhî meçhûldür diye akıl gözünün gösterdiği yolu ta'kîb etmemek hamâkat olur.

کور را خود این قضا هم راه اوست که مر او را اوفتادن طبع و خوست

336. *Halbuki kör için bu kazâ onun hem-râhıdır, zîrâ onun için tab' ve huydur.*

Halbuki akıl gözü kör olan kimse için, bu kazâ onun yolunda kendisi ile berâberdir; zîrâ körü körüne yürüyen kimse için, kazâ kuyusuna düşmek bir tabîat ve huydur.

در حدث افتد نداند بوی چیست از منست این بوی یا آلود گiest

337. *Pisliğe düşer, bilmez ki koku nedir; bu koku benden midir, yâhud bulaşıklık mıdır?*

Meselâ zâhirî bir kör, pisliğe düşer, bir koku zâhir olur, bu kokunun menşei bilmez, der ki: "Acabâ bu koku benden midir, yoksa bana hâriçden mi bulaşmıştır?"

ور کسی بر وی کند مشکى نثار هم ز خود داند نه از احسان یار

338. *Ve eğer bir kimse onun üzerine bir misk saçsa dahi, yârin ihsânından değil, kendinden bilir.*

Aklının gözünü ta'tîl etmiş olan bir mürîde, mürşidinin nazarından bir hâl-i latîf vâki' olsa, onu mürşidinin ihsânından değil, kendi isti'dâdından bilir.

پس دو چشم روشن ای صاحب نظر مر ترا صد مادرست و صد پدر

339. *Öyle olunca, ey nazar sâhibi, iki aydın göz, senin için yüz ana ve yüz babadır!*

Binâenaleyh ey nazar-ı aklî sâhibi olan insan, Cenâb-ı Hakk'ın sana ihsânı olan iki aydın göz, seni himâye ve muhâfaza emrinde yüz ana ve yüz baba hükmündedir!

خاصه چشم دل که آن هفتاد توست وین دو چشم حس خوشه چین اوست

340. *Husûsiyle gönül gözü ki, o yetmiş kattır ve bu iki his gözü onun hûşe-çînidir.*

"Husûsiyle kalb gözü ki, o göz akıl gözünden yetmiş kat daha fazla görür ve bu iki zâhirî göz, o kalb gözünün tufeylîsi ve hûşe-çînidir." "Hûşe-çîn": "Hûşe" başak ve salkım demektir; "çîn", "çiden" masdanndan emr-i hâzır olup, iki kelime vâsf-ı terkîbî teşkîl eder, "başak toplayıcı" ma'nâsınadır; ve başak toplayıcılık, harman sonundaki döküntüleri toplayan fakîrlerin fiilidir. Ya'ni bu iki his gözü, rû'yette kalb gözünün kuvvetine muhtâctır demek olur.

صد گره زیر زبانه بسته اند

ای دریغاره زنان بنشسته اند

341. *Eyvâh, yol vurucular oturmuşlardır, benim dilimin altına yüz düğüm bağlamışlardır.*

Gönül gözünün, his gözünden yetmiş kat daha fazla olduğunu isbât için söylenecek çok sözler vardır, fakat teessüf olunur ki, şerîat nâmını vesîle it-tihâz ederek hakikat yolunu vurucular vardır. Fitne koparmak isterler; ben de o fitnenin koptuğunu istemem. Bu sebeble o yol vurucular benim dilimin altına yüz düğüm bağlamışlardır.

بس گران بندیست این معذور دار

پای بسته چون رود خوش راهوار

342. *Ayağı bağlanmış nasıl hoş-râhvâr gider! Bu çok ağır bir bağdır, ma'zûr tut!*

"Râhvâr", yorga yürüyen eşkin at demektir ki, halk galat olarak "râhvan" derler. Cenâb-ı Pîr efendimiz "kelâm"ı râhvâr ata, "nâkıs anlayanlar"ı da ayak bağına teşbîh buyururlar. "Latîf râhvâr atın ayağı bağlanırsa nasıl yürüyebilir? Bunun gibi, bizim hakâyık ve maânî-i ilâhiyyeye dâir olan sözlerimiz dahi, idrâkleri nâkıs olan kimselerin önünde lâyıkiyla cereyân edemez, onlar çok ağır bağdır. Ey mutafattın olan sâmi', eğer bu bahisleri açık söylemez isem, beni ma'zûr tut!"

کین سخن درُست و غیرت آسیا

این سخن اشکسته می آید دلا

343. *Ey gönül, bu söz kırık geliyor; zîrâ bu söz incidir ve gayret değirmendir.*

Ey gönül, söylemek istediğim maârif-i ilâhiyye sözleri kırık dökük geliyor; çünkü bu maânî-i ilâhiyye sözleri incidir ve gayret-i ilâhiyye ise değirmendir. O sözleri ezip, kırık ve dökük bir hâle getiriyor ve gayret-i ilâhiyye o esrâr ve maârifin nâ-mahremlere tevdîni men' eder.

توتیای دیدهء خسته شود

در اگر چه خرد و اشکسته شود

344. *İnci her ne kadar ufak ve kırılmış olursa, hasta gözün tûtiyâsı olur.*

Gerçi gayret-i ilâhiyye, maârif-i rabbâniyye hakkındaki kelâm incilerini ezip ufaklıyor ise de, şâyân-ı teessüf değildir; zîrâ inci ne kadar ufalanıp döğülmüş bir hâle gelirse, hastalanmış bir gözün tûtiyâsı ve ilâcı olur. Ve tıbb-ı atıkde göze, inci tozu sürmesiyle ilâç yaparlar.

ای در از اشکست خود بر سر مزن کز شکستن روشنی خواهد شدن

345. *Ey inci kırılmaklığından gam etme; zîrâ kırılmaktan aydınlık olacaktır.*

“Ber ser zeden”, mağmûm olmaktan kinâyedir. Zîrâ ehl-i mâtem iki elle-riyle başlarına vururlar. “Ey inci gibi olan sözlerim, gayret-i ilâhiyye değirmeni altında kırılmak ve öğütülmekten mağmûm olma, zîrâ inci döğüldüğü vakit, gözün kuvvetine sebep olur.”

همچنین اشکسته بسته گفتنیست حق کند آخر درستش کو غنیست

346. *Böyle kırılmış, bağlanmış söylemek lâıyktır; nihâyet Hak onu doğru yapar, O ganîdir.*

Ya’ni, zekî ve anlayışlı olan tâlib, Hakk’ın inâyetiyle bu sözden maksad ne olduğunu anlar.

گندم ار بشکست و از هم در شکست بر دکان آمد که نک نان درست

347. *Eğer buğday kırıldı ve birbirinden inkisâr içinde oldu ise, “İşte nân-ı der!” dir diye dükkân üzerine geldi.*

“Nân-ı der”; “der” nânın sıfatıdır ve Arabî’de teşdîd ile telaffuz olunup iyilik ve ganîmet ve hayır ma’nâlarına gelir. Burada “nân-ı hayr” ya’ni hayırlı ekmek ma’nâsı vermek münâsib olur. Ya’ni “Kırılmak her vakit fenâ bir şey değildir; nitekim buğday kırılır ve değirmende birbirinden ayrılıp un hâline geldikten sonra, ekmekçi dükkânında vücûd-ı beşere iyilik ve hayır olan ekmek olur.”

تو هم ای عاشق چو جرم گشت فاش آب و روغن ترک کن اشکسته باش

348. *Ey âşık mâdemki kabâhatın âşikâr oldu, sen dahi suyu ve yağı terk et, münkesir ol!*

“Âb u revgan”, doğru ile yalanın karıştırılmasından kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya’ni, mürşid-i kâmil, maksadını setr için hîle yapan mürîdine hitâben buyurur ki: “Ey mürîd-i âşık, mâdemki benim huzûrumda kabâhatın zâ-

hir oldu, artık doğruya yalanı karıştırıp beni iknâ'a çalışma ve inkisâr ve te-vâzu'u ihtiyâr et!"

آنکه فرزندان خاص آدمند   نفخهء انا ظلمنا می دمند

349. O kimseler ki, Âdem'in hâs evlâdıdırlar, "İnnâ zalemnâ" üfürüğünü okurlar.

Âdem (a.s.) zellesinden ve hatâsından dolayı, Havvâ ile berâber رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَ إِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Râbb'imiz, biz nefsimize zulm ettik ve eğer sen bizi mağfiret etmez [ve esirgemezsен], biz ziyân edicilerden oluruz" dediler. "Hz. Âdem'in hâs evlâdı olan kimseler dahi onların isrine tebean, bir kabâhatları vâki' olduğu vakit, "Yâ Rab, biz nefsimize zulm ettik!" münâcâtıyla nefes sarf ederler ve nefislerini tezkiyeden tevakkî ederler."

حاجت خود عرضه کن حجت مگو   همچو ابلیس لعین سخت رو

350. Kendi ihtiyâcını arz et, pek yüzlü bir İblîs-i laîn gibi hüccet söyleme!

[348] Binâenaleyh ey mürîd-i âşık, kendi nevâkıs-ı ahlâkıyyeni mürşidine karşı açıkça söylemek sûretiyle ihtiyâcât-ı mâ'neviyyeni arz et; pek yüzlü ve arsız bir İblîs-i laîn gibi, kendini kabâhatsız göstermek için hüccet ve delîl îrâdına cür'et etme. Zîrâ İblîs Cenâb-ı Hakk'a hitâben فِيمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (A'râf, 7/16) ya'ni "Sen beni azdırdın, ben de onlar için senin doğru yoluna oturayım", ya'ni benî-Âdem'i doğru yoldan azdırayım, dedi.

سخت رویی گر ورا شد عیب پوش   در ستیز و سخت رویی رو بکوش

351. Pek yüzlülük eğer onun için ayıb örtücü oldu ise, git sen de inâda ve pek yüzlülüğe çalış!

İblîs için Hakk'a karşı hüccet ikâmesiyle pek yüzlülük ve arsızlık, kabâhati örtücü ve afv ve mağfirete sebep oldu ise, git sen de bu inâd ve arsızlık yolunu tut!

آن ابو جهل از پیمبر معجزی   خواست همچو کینه ور ترك غزى

352. O Ebû Cehil Peygamber'den kinli bir Guz Türk'ü gibi bir mu'cize istedi.

"Guzz", Asya'da Türk kavminden bir tâifedir ki, gâyet zâlim ve hûn-rîz olurlar.

لیک آن صدیق حق معجز نخواست گفت این رو خود نگوید جز که راست

353. *Fakat o Hakk'ın Sıddîki mu'cize istemedi, dedi ki: "Bu yüz muhak-kak doğrudan başkasını söylemez!"*

Ya'ni, Ebû Cehil inâd ve da'vâ tarîkını ve Hz. Sıddîk-ı A'zam ise muvâfa-kat ve tevâzu' yolunu ihtiyâr etti. Binâenaleyh Ebû Cehil Peygamber'den mu'cize istedi ve Sıddîk-ı Ekber hazretleri ise بکاذب و جه لیس ya'ni "Bu bir yüzdür ki, kâzib değildir!" buyurdu. Biri enâniyetle imtîhân etti, diğeri tevâ-zu'la ittîbâ' etti.

کی رسد همچو تویی را کز منی امتحان همچو من یاری کنی

354. *Senin gibisine ne vakit lââyık olur ki, benlikten benim gibi bir yârı imtîhân edesin!*

Senin gibi bir nâkîsa, benlik sâikasıyla benim gibi nefsiyle alâkası kalma-mış olan bir dostu imtîhân etmek lââyık olur mu?

گفتن آن جهود علی را کرم الله وجهه که اگر اعتماد داری بر حافظئ حق
از سر این کوشک خود را در انداز و جواب گفتن امیر المؤمنین علی او را

Ali (kerremallahu vecchêhû) ya o yahûdînin, "Eğer Hakk'ın hâfızlığına i'timâdın varsa bu köşkün başından kendini at!" demesi ve Emîrül-Mü'mînîn Ali'nin ona cevâb söylemesi

مرتضی را گفت روزی یک عنود کو ز تعظیم خدا آگه نبود

355. *Murtazâ'ya bir gün ta'zîm-i Hudâ'dan âgâh olmayan bir anûd dedi:*

Aliyyü'l-Murtazâ (kerremallahu vecchêhû) efendimize, Allah Teâlâ hazret-lerinin azametinden gâfil bulunan bir inadcı yahûdî bir gün dedi ki:

بر سر بامی و قصری بس بلند حفظ حق را واقفی ای هوشمند

356. *"Ey akıllı, bir dam üzerinde ve pek yüksek bir köşk üzerinde de Hakk'ın hıfzına vâkıf mısın?"*

"Sen yer üzerinde Hakk'ın hıfzından bahs ediyorsun; pek yüksek bir binâ üzerinde de Hakk'ın bu hıfzına i'timâdın var mıdır?"

گفت آری او حفیظت و غنی هستی ما را ز طفلی و منی

357. *Dedi: "Evet O, bizim varlığımızı çocukluktan, menîlikten beri hıfz edici ve ganîdir!"*

"Menî", kelimesinde Arabî ve Fârisî olmak ihtimâlleri vardır. Arabî olursa, "nutfe" ma'nâsına gelir ve Fârisî olursa "yâ"-yı masdariyye ile, "benlik" demek olur. Ya'ni, İmâm-ı Ali (k.v.) yahûdiye cevâben buyurdu ki: "Evet bizim vücûdumuzu çocukluğumuzdan ve ana rahminde nutfe hâlimizden beri ve yâhud çocukluktan ve enâniyet zamânından beri, hıfz edicidir; ve O'nun hıfz etmesi, kendisine bunların hıfzı lâzım olmasından değildir, zîrâ O ihtiyâçdan ganîdir!"

گفت خود را اندر افکن هین زبام اعتمادی کن بحفظ حق تمام

358. *Dedi: "Hakk'ın hıfzına tamâmen i'timâd et, kendini damdan bırak!"*

تا یقین گردد مرا ایقان تو واعتقاد خوب با برهان تو

359. *"Tâ ki bana senin ikânın ve burhanlı olan güzel i'tikâdın yakîn ola!"*

Ya'ni, "Hakk'ın hıfzına yakînin olduğu benim indimde fiilen tahakkuk etmiş olmak için kendini damdan aşağıya at ve senin hıfz olunduğunu göreyim ve i'tikâdının kuvvetini anlıyayım." Yahûdînin inadı bu sözlerinden dahi zâhir oluyor. Eğer Şâh-ı velâyet bilfarz kendisini damdan atıp Hakk'ın muhâfazasını görse, yahûdi ancak Hz. Şâh'ın i'tikâdının kuvvetine inanacak, yoksa kendisi îmân etmiyecekti.

پس امیرش گفت خامش کن برو تا نگیرد جانت زین جرأت گرو

360. *Böyle olunca Emîr ona dedi: "Senin canın bu cür'etten rehin olmamak için sus, git!"*

Emîrü'l-mü'minîn o yahûdiye cevâben dedi: "Bu cür'et ve cesâretten dolayı canın kahr-ı ilâhînin mahbûsu olmamak için bu fikrini beyândan vazgeç, sus ve git!"

کی رسد مر بنده را که با خدا آزمایش پیش آرد ز ابتلا

361. *"Bendeye ne vakit lâıyk olur ki, Hudâ ile ibtilâ cihetinden tecrübeyi iletir getirsin!"*

"İbtîlâ", imtihân etmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kula lââyık değildir ki, Allah Teâlâ hazretlerini imtihân etmek için, herhangi bir husûsta tecrübeye teşebbüs etsin!"

بندہ را کی زہرہ باشد کز فضول امتحان حق کند ای گنج و گول

362. "Ey sersem ve ahmak bendenin ne vakit mecâli olur ki, fuzûlluktan Hakk'ı imtihân etsin?"

"Gic", perîşân ve perâkende-hâtır, dimâğî perîşân olmuş ve hayrân ve sersem. "Gûl", ahmak ve nâdân ma'nâsınadır. "Fuzûl", vazîfesinden hâriç ve zâid iş yapan kimse. Ya'ni, "Hakk'ı imtihân etmek kul için fuzûlluktur, Hakk'ın azameti muvâcehesinde zerre kadar bile bir mevcûdiyeti olamayan kulun ne haddi vardır ki, Hakk'ı imtihân etsin?"

آن خدا را می سزد کو امتحان پیش آرد هر دمی با بندگان

363. "O Hudâ'ya lââyık olur ki, o imtihânı her bir demde kullarına ileriye getire!"

Ya'ni "İmtihân ve tecrübe husûsu ancak Hakk'a lââyık olur ve Hak kullarını dâimâ imtihân ve tecrübe içinde tutar." Nitekim sûre-i Bakara'da (Bakara, 2/155) ya'ni "Ve biz sizi korku ve açlık ve emvâlden ve nefislerden ve semerâtan noksanlık cinsinden bir şeyle imtihân ederiz; ve ey Resûlüm sabr edenlere müjde ver!" buyrulur. Ve imtihâna müteallık olan âyât-ı kur'âniyye müteaddiddir.

تا بما ما را نماید آشکار که چه داریم از عقیده در سرآر

364. "Tâ bizi bize âşikâr göstere ki, sırlarda akîdeden ne tutarız?"

"Sirâr", ya müfâale bâbından masdar olur ki, ma'nâsı "sır söyleşmek"tir. Veyâhud sırrın cem'i olan "esrâr"ın muhaffefidir ki, ma'nâsı "gizliler" ve "örtülüler" demek olur. *Akrâbü'l-Mevârid*'de: "Serâr", ayın son gecesi ve sînin kesriyle "sirâr", avuç içindeki çizgiler ve alındaki çizgiler ve her bir şeydeki hutût ma'nâları gösterilmiştir. Bu ma'nâyâ göre "Hak Teâlâ bizi, bize âşikâr göstermek ve alnımızın yazısında gizli olan i'tikâdımızdan neye mâlik olduğumuz zâhir olmak için, bizi imtihân eder" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, imtihân-ı ilâhîde iki vecih vardır. Bir vechi budur ki: Rab-bü'l-erbâb olan Hak Teâlâ, her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından

marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temeyyüz ise zuhûr-ı ahkâmıdan sonra olur; ve zuhûr-ı ahkâm ise, ba'de'l-imtihân mümkündür. Eğer bu imtihân olmasa, her ayn-ı sâbitenin isti'dâd ve kâbiliyyet-i zâtiyyesinden ibâret olan hüccet-i hâliğa fiilen zâhir ve şuhûd ile tevessuk edememiş olur idi. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَاكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا (Nisâ, 4/41) Ya'ni "Her ümmet peygamberlerini şâhid getirdiğimiz vakit, onların hâli nasıl olur? Ey Resûlüm, seni de onların üzerine şâhid getirdik." Binâ-enaleyh bu imtihân bizi, bize âşikâr göstermek olur. Ve beyt-i şerîfdeki "sirâr", alın yazısı ma'nâsına geldiğine göre, sırr-ı kadere işâret buyurulur.

İmtihândaki ikinci vecih budur ki, Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizi imtihân ederiz, tâ ki sizden mücâhid olanları bilelim!" buyurur. Bu imtihân ancak Hakk'ın bizi bilmesi içindir. Ma'lûm olsun ki, ilm-i ilâhîde iki i'tibâr vardır. Birisi mertebe-i vahdette ve taayyün-i evvelde, Zât-ı ulûhiyyetin cemî'-i sıfât ve esmâsına mücmelen ilmidir. Bu ilim, kendi Zât'ına olan ilimden ibâret olduğundan, bu mertebede ilim, âlim ve ma'lûm arasında aslâ temeyyüz yoktur, cümlesi şey'-i vâhiddir ve bu ilim, ma'lûma tâbî' olan nevi'den değildir. Zîrâ Zât-ı kadîm ile berâber kadîmdir. İkincisi mertebe-i vâhidiyyete ve taayyün-i sâniye tenezzülünden sonra kendinde mündemiç olan bilcümle sıfâtın ve esmâsının sûretleri yekdiğerinden mütemeyyiz olarak ilm-i ilâhîde peydâ olduklarında, her birinin iktizâ-yı zâtîleri olan kâbiliyyet ve isti'dâdâtı ne ise, inkişâf eder ve bu kâbiliyyet ve isti'dâdât ba'de'l-inkişâf Hakk'ın tafsîlen ma'lûmu olurlar. İşte Hakk'ın bunlara taalluk eden ilmi, onların ma'lûmiyetlerinden sonra olduğundan, "İlm-i Hak, ma'lûma tâbî'dir" denildikte "ilm-i sıfâtî ve esmâî" anlaşılmalıdır. İmdi her iki vecihde de imtihân edici Hak'dır; kula, Hakk'ı imtihân etmek aslâ câiz değildir.

هیچ آدم گفت حق را که ترا امتحان کردم درین جرم و خطا

365. *Hiç Âdem Hakk'a dedi mi ki: "Bu cürüm ve hatâda seni imtihân ettim?"*

Ya'ni, hiç Âdem (a.s.) hatâyı irtikâb ettikten ve Hakk'ın itâbına mazhar olduktan sonra, Hakk'a hitâben dedi mi ki: "Yâ Rab, ben bu cürüm ve hatâyı, ancak senin lutuf ve keremini imtihân etmek için irtikâb ettim!"

تا بینم غایت حلم ترا آه کرا باشد مجال این کرا

366. *"Tâ ki senin hilminin gâyesini göreyim!" Ah bu kimin mecâli olur, kimin?*

Hız. Âdem: "Yâ Rab, bu kabâhatı senin hilminin derece-i gâyesini görmek için irtikâb ettim!" demedi. Âh! Bu imtihâna kullardan kimin mecâli olur, kimin?

عقل تو از بس که آمد خیره سر هست عذرت از گناه تو بتر

367. *Senin aklın çok cihetten sersem geldi; senin özrün, senin günâhından berterdir.*

Ey kâmilî imtihân eden nâkıs! Senin aklın çok vecihden sersem geldi ve sen imtihân etmek sözünü bir özür dilemek için kâmile karşı söyledin; fakat özrün kabâhatinden büyük oldu.

آنکه او افراشت سقف آسمان تو چه دانی کردن او را امتحان

368. *O ki gönül kubbesini yükseltti, onu imtihân etmeyi sen ne bilirsin?*

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ (Ra'd, 13/2) ya'ni "Öyle Allah'dır ki gökleri yükseltti" âyet-i kerîmesi mûcibince kubbe-i semâyı yükselten Allah Teâlâ hazretlerini sen imtihân etmeyi ne bilirsin ve onu kendi mahdûd dimâğınla nasıl imtihân edersin? Zîrâ imtihân etmek için, evvelâ iyiyi ve kötüyü tefrîk etmek lâzımdır, halbuki senin kısa nazarların birçok iyileri kötü ve birçok kötülerini de iyi görür.

ای ندانسته تو شر و خیر را امتحان خود را کن آنگه غیر را

369. *Ey hayrî ve şerri bilmemiş olan kimse, kendini imtihân et, sonra da başkasını!*

Binâenaleyh ey bu âlemde dar olan fikri ve nazarı ile hayrî ve şerri bilmemiş olan kimse, evvelen kendinin bu hâlini imtihân ve tecrübe et de, ondan sonra kendi nefsinin hâricine çıkıp, başkalarını imtihân et!

امتحان خود چو کردی ای فلان فارغ آیی ز امتحان دیگران

370. *Ey filân, eğer kendini imtihân ettin ise, başkalarının imtihânından fâriğ gelirsin.* [368]

Ey filân, eğer iyiyi kötüyü tefrîk edebilip edebilemediğini imtihân ve tecrübe ettin ve bu husûsta kendi nefsinin aczini anladın ise, artık başkalarının imtihânıyla meşgûl olamazsın.

چون بدانستی که شکر دانهء پس بدانی کاهل شکر خانهء

371. *Şeker dânesi olduğunu bildiğin vakit, şeker-hânenin ehli olduğunu da bilirsin.*

Eğer kendini imtihân ettikten sonra, eğer nefsinin şekerdânesi, ya'ni ilim ve ma'rifet ve hüsn-i ahlâk ile tatlılık menba'ı olduğunu bildin ise, şeker-hânenin ya'ni mertebe-i ma'rifetin ehli olduğunu bilirsin ve o zaman kalbine gelen vâidât-ı esrâr-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye şekerleri olur.

شکری نفرستدت ناجایگاه

پس بدان بی امتحانی که اله

372. *İmdi bil ki, imtihânsız İlâh, nâ-mahal yere şana bir şeker göndermez.*

Ey mürîd bil ki, Hak Teâlâ seni türlü türlü imtihânlardan geçirip, mertliğin ve vefâkârlığın ve emînliğin tahakkuk ettikten sonra, sana şeker gibi tatlı olan esrâr ve maârifini tevdi' eder; yoksa o şekeri bilâ-imtihân nâhak yere göndermez.

Menkabe: *Nefehâtü'l-Üns*'de mündericidir ki: Bir kimse Zünnûn-ı Mısırî hazretlerinin huzûruna gidip, kendisine esrâr-ı ilâhiyyeden bahis buyurmasını niyâz eder. Hz. Zünnûn: "Peka'lâ, bahs edeyim, fakat ondan evvel bir iş var, o hizmeti ifâ edip gel!" buyurur. Ve o adamın eline kapalı bir kutu verip, bunu al, böylece falan mahalde, falan kimseye götür der. O adam da kutuyu alıp, yola çıkar. Esnâ-yı râhda kutunun içinde bir şeyin hareket ettiğini hissederek. Merâk edip, içinde oynayan şeyin ne olduğunu anlamak için kutunun kapağını açar. Fâre varmış, kapak açılınca fâre sıçrayıp kaçar, o kimse mütehayyir kalır; kendi kendine düşünür: "Boş kutuyu, söylediği zâta mı götüreyim, yoksa avdet edip, meseleyi Hz. Zünnûn'a mı arz edeyim?" der. Avdet etmeyi münâsib bulur, keyfiyeti Hz. Zünnûn'a arz eder. Cenâb-ı Zünnûn buyurur ki: "Kendin gibi bir mahlûkun sana tevdi' ettiği bir sırrın muhâfazasında emîn değilsin, Hak Teâlâ'nın esrârına nasıl emîn olursun?"

چون سری نفرستدت در پایگاه

این بدان بی امتحان از علم شاه

373. *İmtihânsız bunu bil ki, mâdemki sen şâhın ilminden başsın, seni pâ-y-gâ-ha göndermez.*

Ya'ni, Hakk'ın imtihânına hâcet yoktur, sen ilm-i ilâhîde baş olarak sâbit oldun ve ayn-ı sâbiten reîs olmanı iktizâ etmiş ise, Hak Teâlâ seni, isti'dâd-ı ezelîne muhâlif olarak dün bir mertebeye indirmez; zîrâ Hak Hakîm'dir, her şeyi yerli yerine koyar.

در میان مسترح پر چمین

هیچ عاقل افکند در ثمین

374. *Hiç âkıl kıymetli inciye, pislik dolu olan helâ içine bırakır mı?*

Bu beyt-i şerîf, yukanki beytin ma'nâsını te'yîd için bir misâl-i zâhirîdir.

هیچ نفرستد بانبار کهی زآنکه گندم را حکیم آگهی

375. *Zîrâ ki bir âgâh olan hakîm, buğdayı aslâ saman anbarına göndermez.*

Bu da ikinci bir misâl-i zâhirîdir.

شیخ را که پیشوا و رهبرست گر مریدی امتحان کرد او خروست

376. *Pîşvâ ve rehber olan şeyhi, eğer bir mürid imtihan ederse, o eşektir.*

Hak yolunda kendisine iktidâ olunan bir mürşid-i kâmil, ma'nevî hastalıkların tabîbidir. Eğer bir mürid onu imtihan ederse ahmaktır. Nitekim hazâkati halk nazarında sâbit olan bir doktoru, ilm-i tubba vâkıf olmayan bir kimse, onun tabâbetdeki ilmini imtihan etmeğe teşebbüs ederse, bittabi' açık bir hamâkat olur. Zîrâ imtihan etmek, imtihan olunan kimsenin ilminin fevkında bir ilim sâhibi olmasına tevakkuf eder.

Menkabe: Muhammed Bahâeddîn-i Şâh-ı Nakşibend hazretleri bir gün as-hâbıyla otururken birisi gelip, bir sepet armudu hediye olmak üzere getirerek, hazretin önlerine koymuş; o hazret sünnet-i Peygamberî mûcibince, armutların sepetten çıkıp hâzırûna dağıtmışlar ve "Herkes aldığı armutları yemesin!" demişler. Hediye getiren zâta sormuş ki, "Bunları ne niyetle getirdin, doğrusunu söyle!" O kimse de: "Efendim sizin kerâmet sâhibi bir zât olduğunuzu söylediler, ben de imtihan için bu armutları getirdim. Kendi kendime dedim ki, bu armutlardan ikisine gizlice işâret ettim, bu armutları götürdüğüm vakit âdet-i vech ile hâzırûna taksîm ederler; eğer dedikleri doğru ise, bu işâret ettiğim armutları bana versinler." Cenâb-ı Şâh: "Bak bakalım, o armutlar sana verilmiş midir?" buyurmuşlar. O da: "Evet efendim, bana vermişsiniz!" demiş; onun üzerine Hz. Şâh buyurmuşlar ki: "Bir kimse ki, tarîk-ı peygamberîde yürür, onu imtihan etmek câiz değildir. Eğer biz o armutları sana vermese idik, sen bizden yüz çevirip gidecektin ve bundan zarar görecektin."

امتحانش گر کنی در راه دین هم تو گزیدی ممتحن ای بی یقین

377. *Eğer sen onu din yolunda imtihan edersen, ey yakînsiz, sen dahi mümtehan olursun.*

Ey kâmilin hâline yakîn ve hüsn-i i'tikâd sâhibi olmayan kimse! Eğer sen o kâmilî din yolunda imtihan ve tecrübe edersen, sen dahi imtihan olunmuş olursun.

Menkabe: *Nefehâtü'l-Üns*'de Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mürsî (k.s.) hazretlerinin menâkıbında müşârünileyh hazretleri İmâm-ı Yâfî hazretlerinden naklen buyurur ki: Selâtından biri, meşâyihden birini imtihân etti ve şeyhin dergâhına et getirdi. Ba'zısında boğazlanmış ve ba'zısında ölmüş koyun eti var idi. Şeyh eteklerini beline toplayıp müridlerine hitâben: "Ey dervîşler, bugün taâmda çâş-nîcilik benim vazîfemdir!" diyip, kap içindeki etleri ayırdı ve boğazlanmış hayvan etlerini dervîşlerin önüne koydu ve ölmüş hayvan etlerini de sultanın askerleri için tefrîk etti. Ve askere âit olanları ayırırken: الطيب للطيب والخبيث للخبيث ya'ni "İyi olan iyi için ve habîs olan da habîs içindir" derdi. Bu hâl sultanın gözü önünde cereyân ettiği cihetle, sultan o imtihândan pişmân olup istiğfâr etti.

Diğer menkabe: *Kezâ Nefehâtü'l-Üns*'de mezkûrdur ki; Şam ulemâsından Abdullah isminde bir zât nakl eder ki: Tahsîl-i ilim için Bağdad'a gittim. İbn Sekkâ isminde bir arkadaşım var idi. Bağdad'da Nizâmiye Medresesi'nde ibâdete meşgûl olup, sâlihleri ziyâret ederdik. Ve o vakitte Bağdad'da bir azîz var idi, gavs olduğu ve istediği vakitte görünür ve istemediği vakit görünmez, derler idi. Ben ve İbn Sekkâ ve henüz delikanlı olan Şeyh Abdülkâdir (k.s.) gavsın ziyâretine gittik. İbn Sekkâ yolda dedi ki: "Ben ondan, onun bilemeyeceği bir mes'ele sorayım." Ve ben dedim ki: "Ondan bir mes'ele sorayım, bakalım nasıldır?" Ve Şeyh Abdülkâdir dedi: "Maâzallah ki ben ondan bir şey sorayım! Ben huzûruna varıp, onun berekâtına muntazır olurum." Vaktâki huzûruna gittik, onu yerinde bulmadık; bir müddet oturduk, gördük ki yerinde oturur. Ba'dehû gazab ile İbn Sekkâ'ya baktı ve dedi: "Yazık sana ey İbn Sekkâ! Benden, benim bilmediğim bir mes'eleyi mi soracaksın? Soracağın mes'ele budur ve cevâbı da budur. Senden küfür ateşinin alevini görüyorum!" dedi. Sonra bana baktı da dedi ki: "Ey Abdullah, beni imtihân için, benden mes'ele sorarsın hâ! O mes'ele budur ve cevâbı da şudur. Dünyâ seni, muhakkak iki kulağına kadar gark edecektir, zîrâ benim hakkımda terk-i edeb ettin." Ondan sonra Şeyh Abdülkâdir'e baktı ve onu kendine yaklaştırdı ve muazzez tutup dedi ki: "Ey Abdülkâdir, edebin sâyesinde Allah'ı ve Resûl'ünü râzı ettin; gûyâ seni görürüm ki, Bağdad'da kürsîye çıkmışsın ve dersin ki: هذه على رقبة كل ولي الله Ya'ni "Bu benim iki ayaklarım, bütün veli-yullâhın boynu üzerindedir." Ve görürüm ki, o vaktin evliyâsı sana iclâl ve ikrâm için boyunlarını indirmişler." Ve bunu söyledikten sonra, derhal nazarımızdan gâib oldu ve sonra hiç görmedik; ve Şeyh Abdülkâdir için dediği şey vâki' oldu. Ve İbn Sekkâ akrânına fâik olacak derecede ilim tahsîl etti; halîfe onu elçi olarak Rum'a gönderdi. Ve Rum imparatoru ona hristiyan âlimleriy-

le münâzara ettirdi; hepsini ilzâm etti. İmparatorun nazarında muhterem göründü; imparatorun güzel bir kızı var idi, ona âşık oldu; imparatorundan istedi, hıristiyanlığı şart koydular, o da tanassur edip, kızı aldı ve dâimâ Hz. Gavs'ın sözünü yâd ederdi. Ve beni Şam'da zor ile evkâf tevliyeti üzerine nasb ettiler; ve dünyâ bana müteveccih oldu ve Hz. Gavs'ın sözü benim hakkımda da tahakkuk etti."

جرأت و جهلت شود عریان و فاش او برهنه کی شود زآن افتاش

378. *Senin cür'etin ve cehlin âşikâr olur. O bu iftitâşdan ne vakit üryân olur!*

Kâmili imtühân ve tecrübe etmenden dolayı, ancak senin bâtınındaki küstahlık ve edebsizlik ve cehâlet apaçık zâhir olur; senin o kâmili iftitâşından ya'ni tefûş ve tecrübe etmenden, onun ahvâl-i bâtinesi kat'â meydana çıkmaz; zîrâ kâmilin bâtını bî-renktir.

گر بیاید ذره سنجَد کوه را بر درد زآن که ترازوش ای فتا

379. *Eğer zerre gelir dağı tartarsa, ey delikanlı, o dağdan onun terâzîsi parçalanır.*

Bu beyt-i şerîfde insân-ı nâkıs "zerre"ye ve insân-ı kâmil "dağa;" ve insân-ı nâkısın akli "terâzî"ye teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "İnsân-ı nâkısın insân-ı kâmil akli ile muhâkemesi ve onu tecrübesi, bir zerrenin dağı tartmasına benzer. Binâenaleyh böyle bir imtihânda onun akli hayrete düşer ve sersem olur." Nitekim yukarıdaki menâkıbda zikr olunan ahvâl, tavr-ı akıl hâricinde olan şeylerdir ve akıllar hayrette kalmıştır.

کز قیاس خود ترازو می تند مرد حق را در ترازو می کند

380. *Zîrâ kendi kıyâsından terâzî peydâ eder; merd-i Hak'ı terâzide eder.*

[378]

Nâkıs, kâmil kendi kıyâsât-ı akliyyesinden îcâd ettiği bir terâzî ile tartar.

چون نه گنجد او بمیزان خرد پس ترازوی بخرد را بر درد

381. *Vaktâki o akıl mîzânına sığmaz, binâenaleyh akıl terâzîsini parçalar.*

امتحان همچون تصرف دان عمو تو تصرف بر چنان شاهی مجو

382. *Ey amca, imtihânı tasarruf gibi bil; sen öyle bir şâh üzerinde tasarruf isleme!*

Ya'ni, insân-ı kâmilî imtihân etmek, onun mevcûdiyeti üzerinde tasarruf ve tahakküm etmek gibidir. Halbuki insân-ı kâmil sûrette beşeriyet ve abdiyyet ile zâhir ise de, onun ma'nâsında hakikat vardır; zîrâ "Ben bir kulumu sevdiğim vakit, onun sem'i, basarı ve lisânı ve eli ve cemî-i kuvâsı olurum" ma'nâsındaki hadîs-i kudîsî mücibince, ondan zâhir olan Hak'dır ve Hakk'ın sıfâtıdır. Binâenaleyh kâmil üzerinde tasarruf etmek isteyen kimse, Hak üzerinde tasarruf etmek isteyen kimse gibi olur. Böyle olunca, aklını başına al da, böyle bir şâh üzerinde tasarruf etmek isteme!

چه تصرف کرد خواهد نقشها بر چنان نقاش بهر ابتلا

383. *Nakışlar, öyle bir nakkâş üzerinde imtihân için, ne tasarruf edecektir?*

Insân-ı nâkısın vücûdu, Hakk'ın nakşıdır; ve insân-ı kâmilin vücûdunda mutasarrıf Hak olduğundan, o insân-ı kâmil, nakkâş olan Hak menzilesinde olur. Bu ma'nâyâ göre nakışlar, öyle bir nakkâş olan kâmil üzerinde, onu imtihân için nasıl tasarruf edebilecektir; zîrâ onu imtihân ve tecrübe, Hakk'ı imtihân ve tecrübe etmek olur.

امتحانی گر بدانست و بدید نی که هم نقاش آن بر وی کشید

384. *Eğer bir imtihân gördü ve bildi ise, onu dahi nakkâş onun üzerine çekmedi mi?*

"Eğer o Hakk'ın nakşı olan insân-ı nâkıs, imtihânın ve tecrübenin ne demek olduğunu bildi ve gördü ise, nakkâş olan Hak, ilm-i ilâhîsinde sâbit olan onun isti'dâdına müsteniden bu bilmeyi ve görmeyi de, o nakış üzerine çekmedi mi?" Ya'ni kâmilî imtihân etmek isteyen bir kimseye, bu imtihân etmek hâtrasını, onun ayn-ı sâbitesi hükmünce, onun üzerine musallat eden dahi nakkâş olan Hak'dır.

چه قدر باشد خود این صورت کیست پیش صورتها که در علم ویست

385. *Onun ilminin önünde olan sûretlerin önünde, ne kadarı olur? Muhakkak bu sûret kimdir?*

"Kader", burada kuvvet ve tâkat ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hakk'ın ilminde olan a'yân-ı sâbite sûretlerinin önünde, bu suver-i unsuriyyenin ne kuvvet ve tâkatı olur? Bu sûretleri kukla gibi oynatan suver-i ilm-i ilâhîdir. Binâenaleyh muhakkak bu suver-i unsuriyye kimdir ki, o sûretteki havâss-i hamse-

nin akla verdiği idrâkât netîcesi olarak bir kâmilî imtîhân etmek dâîyesinin kıymeti olsun!"

وسوسهء این امتحان چون آمدت   بخت بد دان کآمد و گردن زدت

386. *Uaktâki bu imtihan vesvesesi sana geldi, kötü tâli' bil ki, geldi ve senin boynunu vurdu.*

Ey mürîd, sana insân-ı kâmilî imtihan ve tecrübe etmek vesvesesi geldiği vakit, bunun sana müteveccih bir sû'-i kazâ olduğunu bil! Eğer onun hükmünü icrâ edersem, ma'nen senin boynunu vurur.

چون چنین وسواس دیدی زود زود   باخدا گرد و درآ اندر سجود

387. *Uaktâki böyle vesvâsı gördün, çabuk çabuk Hudâ'ya dön ve sücûda gel!*

Sana böyle bir vesvese geldiği vakit, çabuk çabuk tövbe ve istiğfâr edip secdelere kapan!

سجده گه را ترکن از اشک روان   کای خدایا وا رهام زین گمان

388. *"Ey Hudâ, bu zandan beni kurtar!" diye akan göz yaşından secde mahallini ıslat!*

İnsanın kalbine def'i elinde olmayan birtakım fenâ hâtıralar gelir ve o hâtıraların vürûdunu istemediği halde, onlar kalbe musırırân vârid olur. Bu gibi ahvâlde derhâl Hâlık-ı havâtır olan Hak Teâlâ hazretlerine niyâz etmek icâb eder ve niyâz için de secdeye kapanmak münâsibdir; zîrâ beşere kurb-i ilâhî ancak secde hâlinde vâki' olur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde *وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ* (Alak; 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur. Ve secde hâli, abdin gâye-i tezellülüdür ve tezellül esnâsında ağlamak, kabûl-i niyâzda gâyet müessirdir.

آن زمان کت امتحان مطلوب شد   مسجد دین تو پر خرّوب شد

389. *İmtihân matlûb olduğu zaman, senin dînin mescidi pür-harrûb oldu.*

"Harrûb", keçi boynuzu demektir. Ve keçi boynuzu, neşv ü nemâ bulan mahaldeki ma'mûrelerin harâb olması, bu ağaçların hâssiyetinden imiş. Ya'ni, "Ey mürîd sana insân-ı kâmilî imtîhân etmek hâtırası gelir ve sen de bu hâtırânın hükmünü fiilen icrâ edersen, bil ki dînin binâ-yı mescidi olan mahalde, keçi boynuzu ağaçları bitti; ya'ni kalbindeki îmân ma'mûresi harâbe-zâra döndü."

قصهء مسجد اقصی و خروب رستن و عزم کردن داود علیه السلام
پیش از سلیمان بر بنای مسجد

Mescid-i Aksâ'nın kıssası ve keçi boynuzu ağa-
cı bitmesi ve Dâvud (a.s.)'ın Süleyman'dan evvel
o mescidin binâsına azm etmesi

چون در آمد عزم داودی بتنگ   که بسازد مسجد اقصی بسنگ

390. *Vaktâki Mescid-i Aksâ'yı taş ile yapsın diye, Dâvûd'a mensûb olan*
[388] *azim dara geldi.*

Ya'ni, vaktâki Mescid-i Aksâ'yı taş ile yapmak azmi Dâvûd (a.s.)'ı bâtının-
dan tazyîk etti ve mutlakan bu binâyı yapmak kasd ve azminde bulundu.

وحی کردش حق که ترك این بخوان   که ز دستت بر نیاید این مکان

391. *Hak ona vahy etti ki: "Bunun terkini oku; zîrâ bu mekân senin elinden*
zuhûra gelmez!"

Ya'ni, Hak Teâlâ hazretleri Dâvûd (a.s.)a vahiy tarîkıyle bildirdi ki: "Yâ
Dâvûd, Beyt-i Makdis binâsının terkini oku, ya'ni bu husûstaki azmini terk
et, zîrâ bu mahallin binâsı senin elinden zâhir olacak değildir!"

نیست در تقدیر ما آنکه تو این   مسجد اقصا بر آری ای گزین

392. *"O bizim takdîrimizde yoktur ki, sen bu Mescid-i Aksâ'yı zuhûra geti-*
resin."

Ya'ni, "Bizim ilm-i ezelîmizde senin bu Beyt-i Makdis'i binâ etmen mu-
kadder değildir!"

گفت جرم چیست ای دانای راز   که مرا گویی که مسجد را مساز

393. *Dedi: "Ey sır bilici, cürmüm nedir ki, bana mescidi yapma, diye söylersin?"*

Vahy-i ilâhîye cevâben Dâvûd (a.s.) dedi ki: "Ey bilcümle umûrun sırrını bilici olan Hâlik'ım, benim kabâhatım nedir ki bana Mescid-i Aksâ'yı yapma, diye emir buyurursun?"

گفت بی جرمی تو خونها کردهء خون مظلومان بگردن بردهء

394. *Dedi: "Sen kabâhatsizsin; sen kanlar etmişsin, mazlûmların kanını boynuna götürmüşsün."*

Cenâb-ı Hak, Dâvûd (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Yâ Dâvûd, filvâki' senin kabâhatin yoktur; ve fakat insanların kanlarını dökmüşsün, mazlûmların kanını boynuna almışsın."

که ز آواز تو خلقان بی شمار جان بدادند و شدند آنرا شکار

395. *"Zîrâ senin sesinden sayısız halâyık can verdiler ve ona şikâr oldular."*

خون بسی رفتست بر آواز تو بر صدای خوب جان پرداز تو

396. *"Senin âvâzın, senin can-perdâz olan güzel sadân üzerine çokluk kan gitmiştir."*

Ma'lûm olsun ki, Dâvûd (a.s.)ın kan dökücülüğü iki sûretle vâki' olmuştur; ve bu iki sûretle kan dökülmesinde o hazretin aslâ kabâhati yoktur. Biri budur: Emr-i ilâhî üzerine küffâr ile gazâ etmiş ve gazâ-yı meşrû' ile kanlar dökmüştür. İkincisi budur ki: Dâvûd (a.s.)ın sadâsı pek güzel ve pek muhrik olup münâcâta başladığı *يَا جِبَالُ أَوْبَى مَعَهُ وَالطَّيْرُ* (Sebe', 34/10) ["Ey dağlar ve kuşlar, onunla berâber tesbîh edin!"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, dağlar ve kuşlar, onun münâcâtına iştirâk ederler idi. Ve orada hâzır olup dinleyen insanlardan birçokları azîm cezebât-ı ilâhiyye te'sîriyle can verirler idi. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûnusî'de birinci sûretten bahs edip buyururlar ki: واعلم ان الشفقة على عباد الله احق بالرعاية من الغيرة في الله اراد داود عليه السلام بنیان بیت المقدس فبناء مراراً فكلما فرغ تهدم فشكا ذلك الى الله فاوحى الله اليه ان يبتى هذا لا يقوم على يدي من سفك الدماء فقال داود يارب الم يكن ذلك في سبيلك قال بلى ولكنهم اليسوا بعبادى قال يا رب فاجعل بنيانه على يدي من هو منى فاوحى الله اليه ان ابنك سليمان يبنيه فالغرض من هذه الحكاية مراعاة هذه النشأة الانسانية و . . . Ya'ni "Bil ki, Allah'ın kulları üzerine şefkat, fillah gayretten riâyete ehakdır. Dâvûd (a.s.) Beyt-i Makdis'i binâ etmek istedi. İmdi onu mirâren binâ etti; her ne vakit fâriğ olsa yıkılır idi. Böyle olunca Allah Teâlâ'ya bunu şikâyet etti. Allah Teâlâ ona vahy eyledi ki, "Muhakkak benim

bu beytim kanlar döken kimsenin iki eli üzerinde kâim olmaz!" İmdi Dâvûd (a.s.) dedi: "Yâ Rab, bu senin yolunda olmadı mı?" Hak Teâlâ buyurdu: "Evet, velâkin onlar benim kullarım değil midir?" Cenâb-ı Dâvûd dedi: "Yâ Rab, onun bünyânını benden olan kimsenin iki eli üzerinde kıl!" Böyle olunca Allah Teâlâ ona vahy etti ki: "Muhakkak senin oğlun Süleyman onu binâ eder." İmdi bu hikâyeden garaz bu neş'et-i insâniyyenin mürââtıdır ve muhakkak onun ikâmesi hedminden evlâdır." Ve Hakk'ın küffânın katlini emr etmesiyle berâber, kan döküldüğünü hoş görmemesi hakkındaki tafsîlât, fakîr tarafından yazılan *Fusûsu'l-Hikem* şerhinde tafsîl olunmuştur, burada beyânı uzun olur.

İmdi, cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu *Mesnevî-i Şerîf*'de ikinci vechi beyân buyurdıkları ve her iki sûretteki ma'nâ birleştiği cihetle, *Fusûs* ile *Mesnevî* arasında ihtilâf yoktur; ve cenâb-ı Pîr efendimizin ikinci sûreti beyân buyurmaları, âtîdeki esrâr ve hikemin beyânına bir mukaddime teşkil etmiştir.

گفت مغلوب تو بودم مست تو دست من بر بسته بود از دست تو

397. Dedi: "Senin mağlûbun, senin sarhoşun idim; benim elim, senin elinden bağlanmış oldu."

Dâvûd (a.s.) Hakk'a cevâben dedi ki: "Yâ Rab, ben senin şarâb-ı aşkının mağlûbu ve sarhoşu idim; o mağlûbiyet içinde etrâfımı gören gözüm yok idi; o hâl içinde benim irâdem ve kudretim, senin irâdene ve kudretine bağlanmış oldu."

نی که هر مغلوب شه مرحوم بود . نی که المغلوب کالمعدوم بود

398. "Değil midir ki, şâhın her mağlûbu merhûm ola; değil midir ki, mağlûb, ma'dûm gibi ola!"

Ya'ni, "fenâ-fillâh" hâli içinde abd kendisinden sâdır olan ef'âlden dolayı ma'zûrdur ve rahmetin mazharıdır. Zîrâ mağlûbu'l-hâl olan, ma'dûm gibi olur. Artık o abdin vücûd-ı abdânîsine âid olan ahkâm ve âsâr zuhûr edemez bir hâle gelir.

گفت این مغلوب معدوم نیست کو جز بنسبت نیست معدوم ایقنوا

399. Dedi: "Bu mağlûb bir ma'dûmdur ki, o nisbetin gayri ile ma'dûm değildir, ikân ediniz!"

Hak Teâlâ tekrâr Hz. Dâvûd'a hitâben buyurdu ki: "Yâ Dâvûd, bu fenâ-fillâh içindeki mağlûb bir ma'dûmdur ki, o ma'dûm nisbetin gayriyle değildir;

ancak nisbetle ma'dûmdur. Ya'ni izâfî ve mukayyed olan bir ma'dûmdur, yoksa ma'dûm-ı mutlak değildir. Bu ma'dûmiyetin böyle nisbî bir ma'dûmiyet olduğunu yakînen biliniz!" Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şöyledir:

گفت ای مغلوب معدومیت کو جز بنسبت نیست معدوم انصتوا

Tercüme ve izâh: *Hak Teâlâ buyurdu ki: "Ey mağlûbu'l-hâl olan Dâvûd, senin ma'dûmluğun nerede? Ma'dûm, nisbetin gayriyle değildir, bu husûsta sunuz!"*

Bu nüshanın şerhinde İmdâdullah (k.s.) şöyle buyururlar: "Hulâsa-i cevâb budur ki: Gerçi mağlûb idin ve ma'dûmu'l-ihtiyâr oldun; lâkin mâdemki bekâbillah ile bâkî oldun, binâenaleyh vücûdun kâmilidir ve sen Hakk'ın ihtiyârıyla muhtâr oldun. Bu ise ihtiyâr-ı kâmilidir; ve bu ihtiyâr ile, ıztırâr olamaz. Böyle olunca, ihtiyârın dahli vardır. Her ne kadar bu ihtiyâr içinde merhûm isen de, benim bu beytimin, ihlâk-i beşer ile ve bu ihtiyâr ile cem' olması mümkün değildir." Ve yine bu nüshanın şerhinde, Hind şârihlerinden Muhammed Emîr buyurur ki: "Sende hâsıl olan yokluk ve fenâ, cemî'-i esmâ ve sıfâta nisbetle değildir; ve senin cemî'-i esmâ ve sıfâtın fânî olmuş değildir; belki senin ba'zı sıfâtın, zât-ı Hakk'ın ba'zı sıfâtında fânî ve müstehlek olmuştur. Zîrâ mukayyed ve çûn için, Zât-ı mutlak ve bî-çûn olmak muhâldir. Ve lezzet-i visâl dahi bundan sonra sâbit olur. Beyit:

چه کنی وصل دلبری که ترا دیدن او هلاک جان آید

"Ne yaparsın, bir dilberin vaslını ki, onu görmek senin için helâk-i cân gelir."

Binâenaleyh bendeye fenânın fâidesi, c...da şâibe-i takayyüd ve ubûdiyet bâkî kalmamaktan ibârettir.

Yine Hind şârihlerinden Muhammed Eyyûb, Mîr Abdü'l-Fettâh ve Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî hazarâtı dahi bu nüshayı, bu meâlde şerh etmişlerdir.

اینچنین معدوم کو از خویش رفت بهترین هستها افتاد و زفت

400. "Böyle ma'dûm ki, o kendinden gitti, varlıkların daha iyisi ve kavîsi vâ-
[398] ki' oldu."

Hakîkati bâkî ve sıfâtı, sıfât-ı Hak'da fânî olmakla ma'dûm hükmünde olan o kimse, kendinin kendiliğinden gitti ve onun varlığı bütün varlıkların daha iyisi ve kuvvetlisi vâki' oldu; zîrâ onun varlığı Hakk'ın varlığıdır; binâenaleyh onun varlığı kâmilidir.

او بنسبت با صفات حق فناست در حقیقت در فنا او را بقاست

401. *O Hakk'ın sıfâtına nisbetle fenâdır, hakîkatte fenâ içinde onun için bekâ vardır.*

O ma'dûmun sıfât-ı beşerîyyesini, sıfât-ı Hak ifnâ etmiş ve o sıfât-ı beşerîyye yerine, Hakk'ın sıfâtı kâim olmuştur. Evvelce o mağlûb vücûd-ı beşerîsi ile kâim ve müteharrik iken, şimdi vücûd-ı hakîki-i Hakkânî ile kâim ve müteharrik olmuştur. Binâenaleyh hakîkatte o mağlûb için, bu fenâ içinde bekâ vardır; çünkü vücûd-ı mecâzî fânî, vücûd-ı Hakkânî bâkîdir. Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr'in lisân-ı şerîfinden, sâlikleri irşâden beyân buyurulur.

جمله ارواح در تدبیر اوست جمله اشباح هم در تیر اوست

402. *Ervâhın cümlesi onun tedbîrindedir; eşbâhın cümlesi de onun tîrindedir.*

Ya'ni, vücûd-ı Hakkânî ile bâkî olan insân-ı kâmil, ervâhda tasarruf ettiği gibi, ecsâmda da tasarruf eder. "Eşbâh", "şebah"ın cem'idir, ecsâm ve uzaktan görülen siyahlıklar ma'nâsınadır. Ve "tîr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, burada "kudret" ma'nâsınadır. Ya'ni sıfât-ı Hak'la kâim olan bir kimse, bir kimsenin rûhuna teveccüh ettiği vakit, ona te'sîr ilkâ eder; ve kezâ ecsâmda da tasarruf kudretini hâizdir. Menâkıb-ı evliyâda kâmillerin ervâhda ve ecsâmda tasarruflarının misâlleri pek çoktur. Ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'de de şimdiye kadar geçmiş ve âtîde de gelecektir. Bu beyt-i şerîf dahi Hz. Pîr lisân-ı şerîfindendir.

آنکه او مغلوب اندر لطف ماست نیست مضطر بلکه مختار ولاست

403. *"O kimse ki bizim lutfumuzda mağlûbdur, muztar değildir, belki muhtâr-ı velâdır."*

"Velâ", dostluk ve yakınlık ma'nâsına gelir. Bu beyt-i şerîf Hz. Dâvûd'a olan hitâb-ı ilâhîdendir. Ya'ni, "O kimse ki, lutf-i tecellîmizde mağlûb ve fânî olmuştur, artık o kimse muztar ve âciz değildir, dostluğun ve yakınlığın muhtândır, ya'ni onun irâdesi, Hakk'ın irâdesidir."

منتهای اختیار آنست خود کاختیارش گردد اینجا مفتقد

404. *İhtiyârın müntehâsı ise odur ki, burada onun ihtiyârı müftekad olur.*

"Müftekad", gâib edilmiş [demektir.] Ma'lûmdur ki, irâde Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır. Hakk'ın bu sıfâtı, efrâd-ı beşerden her birine isti'dâdî nis-

betinde aks edip cüz'iyetle zâhir olmuştur. Binâenaleyh insan irâde ve ihtiyâr sâhibidir; fakat onun bu ihtiyârının bir müntehâsı vardır. Bu müntehâ dahi, kendine cüz'iyetle mün'akis olan irâdeyi, kendi küllüne terk etmektir ki, burada onun ihtiyârı, gâib edilen olur.

اختیاری را نبودی چاشنی   گر نگشتی آخر او محو از منی

405. *Eğer o nihâyet benlikten mahv olmasa idi, bir ihtiyâr için çeşni olmaz idi.*

Irâde-i külliyye-i Hakk'ın, efrâd-ı beşerden her birine mün'akis olan per-tevi, onlarda bir müstakil ihtiyâr vehmi vücûda getirir; onlar dahi bu ihtiyâr-larını gâib etmemek için, ona sanırlar. Eğer bu ihtiyârlarını gâib etmek kor-kusu olmasa idi, efrâd-ı beşer, kendi ihtiyârlarının zevkini ve çeşnisini duy-mazlar ve ihtiyârlarının benliğine ve varlığına karşı lâkayd kalırlar idi. Binâ-enaleyh her bir şeyin lezzeti ve çeşnisi, onun iftikân ve gâib olması mülâha-zasından neş'et eder. Meselâ insanın gözü, gâib etmek korkusundan dolayı zevkli ve kıymetlidir.

در جهان گر لقمه و گر شربتست   لذت او فرع محو لذتست

406. *Cihânda gerek lokma ve gerek şerbet olsun, onun lezzeti, lezzetin mahvı-nın fer'idir.*

"Lokma"dan murâd, ekl ve yeme ve "şerbet"ten murâd, içme demek olur. Ya'ni, "Nitekim cihânda yemenin ve içmenin lezzeti, lezzetin mahvının fer'idir; zîrâ insanın yemeden ve içmeden duyduğu lezzet ve çeşni, o lezzetin mahvından bir fer'dir." Ve nitekim bir kimse hastalık sebebiyle yemenin ve içmenin lezzetini gâib ettiği vakit, keşke sıhhatim yerinde olsa idi de, soğanı kırıp tatlı tatlı ekmekle yese idim, dediği defâatle işitilmiştir. Bundan anlaşılır ki, zıddlar birbirinin fer'idir; ya'ni zevk, zevksizliğin ve zevksizlik dahi zevkin fer'idir; çünkü bu zıddlar birbirinin vücûdundan inkişâf eder.

گرچه از لذات بی تأثیر شد   لذتی بود او و لذت گیر شد

407. *Gerçi lezzetlerden te'sirsiz oldu; o bir lezzet oldu ve lezzet tutucu oldu.*

Ya'ni, "İhtiyârını, ihtiyâr-ı Hak'da fânî kılan kimse, gerçi bu ihtiyârının lez-zetlerinden ve çeşnilerinden te'sirsiz oldu; fakat o lezzetsizliğin zıddı bir lezzet ve bir zevk oldu ki, o dâimâ lezzet tutucu oldu." Zîrâ onun ihtiyâr-ı cüz'isinin zevki, ihtiyâr-ı küllî-i Hak'da fânî olduğu cihetle, artık o mağlûb, ihtiyâr-ı kül-lî-i Hakk'ın zevki ile mütezevvik oldu ve onun ihtiyârının müntehâsı bu oldu.

شرح انما المؤمنون اخوة و العلماء كنفس واحدة خاصة اتحاد داود و سليمان
 و سائر انبيا عليهم السلام که اگر یکی را از ایشان منکر شوی ایمان
 بهیچ نبی درست نباشد و این علامت اتحادست که اگر يك خانه از آن
 هزاران خانه ویران کنی آن همه ویران شود و يك دیوار قائم نماند
 که لا نفرق بین احد منهم و العاقل یکفیه الاشارة و این خود
 از اشارات گذشت

العلماء انما المؤمنون اخوة (Hucurât, 49/10) Ya'ni "Mü'minler kardeşirler" ve العلماء
 ya'ni "Ulemâ nefs-i vâhîde gibidir" âyet ve hadîsinin şerhi.
 Husûsiyle Dâvûd ve Süleymân ve sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın
 ittihâdı ki, eğer onlardan birini münkir olursan, hiçbirine î mân dürüst
 olmaz; ve bu ittihâdın alâmetidir; zîrâ o binlerce evlerden bir evi vîrân
 edersen, onun hepsi vîrân olur ve bir duvar kâim olmaz. Zîrâ لَا تَفْرُقُ بَيْنَ
 أَحَدٍ مِنْهُمْ (Bakara, 2/136) ya'ni "Biz onlardan birini tefrîk etmeyiz." Ve
 âkile işâret kâfidir; halbuki bu beyân işâretlerden ileri geçti

- کای گزین پیغمبر نیکو لقا پس خطاب آمد بداد از خدا
408. İmdi Hudâ'dan Dâvûd'a hitâb geldi ki: "Ey iyi şehreli olan güzîde pey-
 gamber!"
- لک مسجد را بسازد پور تو گرچه برناید بجهد و زور تو
409. "Gerçi senin cehdin ve kuvvetin ile zâhir olmaz; fakat mescidi senin oğ-
 lun yapar!"
- کرده او کردهء تست ای حکیم مؤمنانرا اتصالی دان قدیم
410. "Ey hakîm, onun fiili senin fiilindir; mü'minler için kadîm bir ittisâl bil!"
 [407]
- Ma'lûm olsun ki, î mân iki nevi'dir: Birisi î mân-ı tahkîkî, diğeri î mân-ı tak-
 lîdîdir. Her iki sınıf dahi mü'min iseler de لِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا (En'âm, 6/132)

[“Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır”] âyet-i kerîmesi mûcibince, her iki î mân arasında fark-ı küllî vardır. Maahâzâ î mân-ı tahkîkî, bir ma'nâ-yı küllî olduğu gibi, î mân-ı taklîdî dahi bir ma'nâ-yı küllîdir. Ve her iki î mân, î mân olmakta müttehiddir. Bunların her iki nev'i, ma'neviyetleri i'tibâriyle tecezzî kabûl etmez; fakat bu î mân sâhiblerinin sûretleri, her zamanda taaddüd eder. Sûretlerin taaddüdü, ma'nânın taaddüdünü îcâb etmez. İmdi sûretleri müteaddid olan mü'minler, ma'nâ-yı küllîde ittihâd ettikleri için, âyet-i kerîmede اٰمَنَ الْمُؤْمِنُونَ اٰخَوَةٌ (Hucurât, 49/10) [“Mü'minler kardeşirler”] buyurulmuştur. Âyet-i kerîmenin bu ma'nâsı hakîkî ve taklîdî î mân sâhiblerine şâmil ve âmm'dir. Ve العلماء كنفس واحدة [“Ulemâ nefsi vâhide gibidir”] hadîs-i şerîfi, bu umûmî ma'nâyı husûsileştirir ki, ulemâdan maksad, ulûm-i ledünniyye sâhibi olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır. Bu zevâtın î mânları, î mân-ı tahkîkîdir. Binâenaleyh beyt-i şerîfin birinci mısra'ında î mân-ı hakîkî sâhibleri arasındaki ittihâda ve ikinci mısra'da da umûm mü'minler arasındaki ittihâda işâret buyurulur. Ya'ni, “İ mân-ı tahkîkî sâhibi olan oğlun Hz. Süleyman'ın fiili, senin fiilindir ve zâten alelumûm î mân-ı tahkîkî ve î mân-ı taklîdî sâhibi olan mü'minler arasında î mânın ma'neviyeti i'tibâriyle kadîm bir ittisâl ve ittihâd vardır.”

جسمشان معدود لیکن جان یکی

مؤمنان معدود لیکن ایمان یکی

411. Mü'minler ma'dûddur, fakat î mân birdir; onların cisimleri ma'dûd, fakat cân birdir.

“Mü'minler cisimleri ve sûretleri i'tibâriyle taaddüd eder ve birbirinden ayrı görünürler; lâkin onların î mânları bir şeydir ve sûrette birbirinden ayrı olan mü'minler, ma'nâda müttehiddirler.” Nitekim mü'minlerin cisimleri de başka başkadır ve müteaddiddir; fakat şe'n-i ilâhî olan rûh-ı küllî birdir ki, o da rûh-ı a'zamdır. Ma'nâ-yı küllî olan î mân, eşhâs-ı muhtelifeye taalluku sûretiyle tecezzî etmediği gibi, rûh-ı küllî olan rûh-ı a'zam dahi kezâlik mü'minlerin eşhâs-ı muhtelifesine taalluk etmekle tecezzî etmez.

غیر فہم و جان کہ در گاو و خرسٹ آدمی ز عقل و جانی دیگرست

412. Öküzde ve eşekte olan fehim ve canın gayri, âdemî için başka bir akıl ve cân vardır.

Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfenin ma'nâsı tavazzuh edebilmek için Azîz Neseî hazretlerinin rûh ve cisim hakkındaki beyânâtından muktebes olan bir hulâsayı, mukaddime olarak arz ediyorum:

"Ma'lûm olsun ki, rûh birdir ve fakat rûhun merâtibi vardır ve her mertebede bir ismi vardır. Bu mertebelerin isimleri hasebiyle rûhun çok olduğunu zannederler. Halbuki rûh birden ziyâde değildir. Velâkin cismin dahi rûh gibi merâtibi vardır ve her birinin de bir adı vardır. Toprak, su ve hava ve ateş ümmühâtırlar. Her birinin bir sûreti ve bir ma'nâsı vardır. Sûreti zulmet ve ma'nâsı nûrdur. Sûretlerine "unsur" ve ma'nâlarına "tabîat" derler. Binâenaleyh dört unsur, dört tabîat olur; ve bunların cümlesine "ümme-hât" derler. Vaktâki bu ümmehâtı birbirine karıştırırlar, bir "mizâc" peydâ olur; ona "cisim" derler. Ve bu ümmehâtı birbirine karıştırdıkları vakit, onların ma'nâsını da karıştırmış olurlar; ve ondan dahi bir mizâc peydâ olur, ona da "rûh" derler. Binâenaleyh mizâc hem cisimde ve hem de rûhda olur. Ümmehât birbirine karışmamış oldukları müddetçe, onlara "anâsır" ve "tabâyî" derler ve karıştığı vakit "mizâc" peydâ olur, "cisim" ve "rûh" derler. Cismin muhtelif merâtibi vardır. Her bir mertebe bir isim alır; "cism-i cemâd," "cism-i nebât," "cism-i hayvân;" ve kezâ rûh dahi merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır. "Rûh-ı cemâd," "rûh-ı nebât," "rûh-ı hayvan" dır; ve "insan" envâ'-ı hayvandan bir nevi'dir. İşte hakikat-ı mizâc ve hakikat-ı cisim ve hakikat-ı rûh budur. "Cisim", âlem-i mülkdendir ve "rûh" âlem-i melekûtandır; ve "cisim", âlem-i halkdandır ve rûh âlem-i emirdendir. Rûh cevherdir ve cismin mükemmili ve muharrikidir. Mertebe-i nebâtta bittab', mertebe-i hayvanda bi'l-ihtiyâr ve mertebe-i insanda bi'l-fiil. Âdem "rûh-i nebâtî" ve "rûh-i hayvânî" ve "rûh-i nefsânî"de hayvanlar ile müşterektir; ve "rûh-i insan" bu üç rûh kabîlinden değildir; zîrâ âlem-i ulvîdendir. Ve nebâtî ve hayvânî rûhlar, âlem-i süflîdendir. Rûh-i hayvânî cüz'iyâtı müdriktir ve rûh-i insânî cüz'iyâtı ve külliyyâtı müdriktir. Rûh-i hayvânî nef' ve zararı müdriktir ve rûh-i insânî nef' ve zararı ve enfa' ve ezarı müdriktir; ve âlim ve mürîd ve kâdir ve semî' ve basîr ve mütekellimdir. Bilme vaktinde bütün âlimdir ve görme vaktinde serâpâ basîrdır ve işitme vaktinde tamâmen semî'dir ve kelâm vaktinde de bütün mütekellimdir. Bircümle sıfât hakkında da böyledir."

Ma'nâ-yı beyit: "İnsanın rûhu ve idrâki, öküzün ve eşeğin, ya'ni hayvanların rûhunun ve idrâkinin gayridir." Nitekim yukarıda îzâh olundu.

هست جانی در ولی آن دمی

باز غیر عقل و جان آدمی

413. *Yine âdemînin akıl ve canının gayri olarak bir velîde o deme mensûb bir can vardır.*

Azîz Nesefî hazretleri buyurur ki: "Hayvânâtın vücûdunda iş yapanlar vardır ve dâimâ iş içindedirler; ve onların işi budur ki, nûru zulmetten tefrîk ederler. Evvelâ gıdâyı ağza koyarlar, ağız kendi işini tamam eder ve kalbe verir; ve kalb kendi işini tamam edip, dimâğına verir; vaktâki dimâğa erişir ve dimâğ kendi işini tamam eder, urûc tamam olur ve nûr zulmetten ayrılır ve nûrun sıfâtı zâhir olur ve hayvan bilici ve یشitici ve görücü olur. Ve bu iksîrdir ve hayvânât dâimâ bu iksîr içindedir; ve insan bu iksîri nihâyete eriştirir ve iksîr âdemin yaptığı bu iksîrdir, her ne yerse, o şeylerin dâimâ canını alır ve eşyânın zübde ve hulâsasını zabt eder. Ya'ni nûru, zulmetten öyle ayırır ki, nûr kendini kemâhî bilir ve görür ve bu insân-ı kâmilin gayrinde olmaz. İnsân-ı kâmil bu iksîri kemâle eriştirir ve bu nûru zulmetten tamâmen tefrîk eder. Zîrâ bu nûr hiç başka bir mahalde kendini kemâhî bilmedi ve görmedi; ve insân-ı kâmilde kemâhî bildi ve gördü. İşte bu iksîr-i kâmil, rûh-ı menfûh-ı ilâhîdir. Binâenaleyh alelumûm insanların akıl ve idrâki, hayvanların rûhundan ve idrâkinden âlîdir ve insân-ı kâmilin rûhu ve idrâki ise, sâir insanların rûh ve idrâklerinden âlîdir."

تو مجو این اتحاد از روح باد

جان حیوانی ندارد اتحاد

414. *Hayvana mensûb olan can ittihâd tutmaz, sen hava rûhundan bu ittihâdı isteme!*

Hayvanlık mertebesindeki rûhda ittihâd yoktur; rûhun bu mertebesiyle diri olanlar arasında dâimâ muhâlefet ve cenk vardır. Sen havâ-yı hâricîden müvellidü'l-humûza gazını almak ve ciğerdeki karbon gazını dışanya çıkarmak sûretiyle diriliği devâm eden bu rûhdan bu ittihâdı isteme!

Ma'lûm olsun ki, insanlar rûh-i hayvânîde, hayvanlar ile müşterektir ve bu rûhun ahkâmı altında zebûn olanların rûh-i insânîleri kuvvede kalmış ve fiile gelememiş olur. Binâenaleyh mürşid-i kâmil terbiyesiyle mücâhede ve ri-yâzât ve tahsîl-i ma'rîfet hep bu kuvvede kalmış olan rûh-i insânî ahkâmının fiilen zuhûru maksadına müsteniddir; bu maksadı müdrik olmayan insanlarda rûh-i hayvânî ahkâmı zâhir olup, dâimâ birbirleriyle muhâlefet ve nizâ içindedirler ve birbirlerini hayvanlar gibi yırtıp helâk ederler ve biri diğêrinin hâlinden müteessir olmaz.

ور کشد بار این نگرده او گران

گر خورد این نان نگرده سیر آن

415. *Eğer bu ekmek yese, o tok olmaz; ve eğer bu, yük çekerse, o sakîl olmaz.*

Meselâ eğer biri karnını doyursa, diğèrinin karnı doymaz; ve birisi arkasına yük yüklense, diğèri onun sıkletini duymaz.

بلکه این شادی کند از مرگ او از حسد میرد چو بیند برگ او

416. *Belki bu onun ölümünden sevinir; vaktâki onun rızkını göre, hasedinden ölür.*

Rûh-i hayvânî le diri olan kimseler, o kadar birbirine muâriz ve muhâlifdir ki, birisi diğèrinin ölümünden sevinir; ve kezâ birisi diğèrinin servet ve ni'mete müstağrak olduğunu gördüğü vakit hasedinden patlar.

جان گرگان و سگان هر يك جداست متحد جانهای شیران خداست

417. *Kurtların ve köpeklerin canı her biri ayrıdır; canları müttehid olan, Hudâ'nın arslanlarıdır.*

Kurt ve köpek meşreb ve tabîatında olan kimselerin rûh-i hayvânîleri birbirinden ayrıdır; zîrâ rûh-i hayvânî cismin teşekkülüyle berâber peydâ olur. Ve mâdemki cisimler ayrıdır, o rûhlar dahi ayrıdır. Canları müttehid olanlar, Hakk'ın arslanları olan insân-ı kâmillerdir; zîrâ onların rûhu, menfûh-i ilâhî olan, rûh-i izâfidir. Her biri, diğèrinin hâlinden müteessir olur.

جمع گفتم جانها شان من باسم کآن یکی جان صد بود نسبت بجسم

418. *Onların canlarına ben isim ile cem' söyledim; zîrâ bu can, cisme nisbetle yüz olur.*

Ya'ni, ben, müttehid olan insân-ı kâmillerin canlarına da ism-i cemi' olarak "cânâ" dedim. Bu ta'bîrden, rûh-i hayvânî gibi onların canlarının dahi ayrı olduğu zehâbı hâsıl olur ise de, cismâniyet âleminde böyle söylemek îcâb eder; zîrâ müfred olan bu rûh-i izâfî, cisme nisbetle çok ve müteaddid görünür.

همچو آن يك نور خورشيد سما صد بود نسبت بصحن خانها

419. *Göğün güneşinin o bir nûru gibi, evlerin sahnına nisbet yüz olur.*

Rûh-i izâfinin hakîkatte bir olup, cisimlere nisbetle çok görünmesinin nazîri budur ki, göğün güneşi birdir ve onun nûru da kezâlik birdir; fakat o nûr ve ziyâ her evin sofasına ayrı ayrı aks eder ve evlerin sofalarının adedince çok görünür.

لیک یک باشد همه انوار شان چونکه بر گیری تو دیوار از میان

420. *Fakat sen ortadan duvarı kaldırdığın vakit, onların hep nûrları bir olur.*
[417]

Ya'ni "Güneşin bir olan ziyâsını ve nûrunu ayrı gösteren şey, sofaları birbirinden ayıran duvarlardır. Duvarları kaldırdığın vakit, sofalara aks eden ziyâların hepsi müttehid olur." Bunun gibi, rûh-i izâfî güneş gibi birdir, onu ayrı ve çok gösteren sofaların duvarları mesâbesinde olan cisimlerdir. Fakat rûh-i hayvânî mertebesi böyle değildir; zîrâ o cisimlerle berâber teşekkül edip, cismin fenâsıyla mahv olur. Ve yanan bir mumun sönmesi kabîlindendir; bu i'tibâr ile ayrı ayındır ve aslâ aralarında ittihâd yoktur.

فرق و اشکالات آید زین مقال زآنکه نبود مثل این باشد مثال

421. *Bu sözden fark ve işkâller gelir; zîrâ ki bu misl olmaz, misâl olur.*

"Misl", bir şeyin nazîri; ve "misâl" bir şeyin mümâsili ve müşâbihi ma'nâsındır. "Misl"de, bir şeyin bir şeye mutâbakatı olduğu ve "misâl"de de, bir şeyin diğer şeye ba'zı husûsâtta müşâbeheti olduğu anlaşılır. Ya'ni yukarıda rûh-i izâfînin cisimlere olan taalluku, ziyâ-yı şemsin, evlerin sofalarına in'ikâsına benzer denilmiş idi. Halbuki bu misâlden ba'zı ayrılıklar ve müşkilleri çıkar. Ayrılıklar budur ki: Ziyâ-yı şems evin sofasına ve duvarına inkisâm sûretiyle düşer ve rûh-i izâfî ise, cisimlere taallukda böyle münkasım olmaz; belki bir hakikat bunlarda müteayyen olur. Ve nûr, güneşin mübâyinidir ve güneşten münfasıldır. Rûh-i izâfî ise, latife-i ilâhiyye olup, Hak'dan münfasıl değildir ve Hak onunla berâberdir ve rûh hakikat-ı külliyyedir; ve mevcûd olan nûr, cüz'-i hakîkîdir. (Hind şârihlerinden İmdâdullah hazretleri).

Ve müşkilleri budur ki, mâdemki rûh bir hakikat olup, muhtelif ecsâma taalluk etmiştir, şu halde birinin vücûdunda olan rûh, diğerinin vücûdunda olan rûh olurdu ve bunun bildiğini, onun dahi bilmesi lâzım gelirdi; ve kezâ insân-ı nâkısın rûhu ile, insân-ı kâmilin rûhu arasında da fark olmamak icâb ederdi. (İsmâil-i Ankaravî hazretleri).

Binâenaleyh bu söylediğimiz misl ve nazîr değil, belki ba'zı cihetlerden benzemesi hasebiyle ancak bir misâldir.

فرقها بی حد بود از شخص شیر تا بشخص آدمی زاد دلیر

422. *Arslanın şahsından, şecî' olan benî-Âdem'in şahsına kadar, hadsiz farklar vardır.*

Meselâ şecâatli adama, arslan derler; ve cesâreti ve şecâati cihetinden arslana benzetirler; halbuki arslanın şahsı ve şekli ile, Âdem oğlunun şahsı ve şekli arasında nihâyetsiz farklar vardır.

لیک در وقت مثال ای خوش نظر اتحاد از روی جانبازی نگر

423. *Lâkin ey latîf bakışlı, vakt-i misâlde, canbâzlık cihetinden olan ittihâda bak!*

“Cânâzlık” burada “ma’nâ oyunculuğu” demektir; ve ma’nâ oyunculuğu da iki şeyin birbirine benzemesine sebep olan ma’nâdır. Arslanla insan arasındaki cesâret ve şecâat ma’nâsı gibi. Ya’ni bir şeyin misâli, o şeyin aynen nazîri demek değildir; belki birbirinin arasında bir veyâ daha ziyâde vech-i müşâbehet vardır demek olur. “Binâenaleyh, ey latîf bakışlı o kimse, sen misâl vaktinde iki şeyin müttehid olduğu ma’nâyâ bak ve aralarındaki vech-i müşâbeheti gör!”

کآن دلیر آخر مثال شیر بود نیست مثل شیر در جملهء حدود

424. *Zîrâ o şecî’ nihâyet arslan misâli oldu; ta’rîfâtın cümlesinde arslanın misli değildir.*

O şecî’ ve cesûr olan insan, nihâyet şecâatte ve cesârette arslanın misâli ve benzeri oldu; yoksa bütün arslanın ta’rîflerinde ve vasıflarında arslanın misli ve nazîri değildir.

متحد نقشی ندارد این سرا تا که مثلی وا نمایم من ترا

425. *Bu dünyâ evi müttehid bir nakış tutmaz; tâ ki ben sana bir misâli açık göstereyim.*

“Âlem-i hisde, rûhun sıfatlarıyla müttehid olan bir nakış ve bir sûret bulunamaz ki, ben sana bu husûsta açık bir misâl ve bir nazîr göstereyim.” Zîrâ bu dünyânın nakışları fânîdir ve inhilâl kabûl eder; ve rûh ise sâhib-i bekâdır ve inhilâl kabûl etmez. Binâenaleyh âlem-i fenâda, âlem-i bekâyâ mensûb olan rûhun misli ve nazîri bulunamaz.

هم مثال ناقصی دست آورم تا ز حیرانی خرد را وا خرم

426. *Aklı hayranlıktan satın almam için, nâkıs bir misâli bile ele getiririm.*

Binâenaleyh aklı hayranlığın esâretinden kurtarmak için, nâkıs olan bir misâli bile ele alarak, satın almak mecbûriyeti hâsıl olur; o misâl de budur ki:

شب بهر خانه چراغی می نهند   تا بنور آن ز ظلمت وا رهند

427. *Onun nûru sebebiyle zulmetten kurtulmaları için, gece her bir oda için bir çerâğ koyarlar.*

آن چراغ این تن بود نورش چو جان   هست محتاج فتیل این و آن

428. *O çerâğ bu ten olur, onun nûru rûh gibidir; bunun ve onun fitilinin muhtâcudur.*

Bu misâl, evvelki zamanlarda müsta'mel usûl-i tenvîre âid bir misâldir. Evvelki zamanlarda topraktan ma'mûl ayaklı bir çanak yaparlar ve bu zarfa "çerâğ" derler idi. Bu zarfın içine zeytinyağı ve pamuktan fitil yapıp, zeytinyağı ile meşbû' olan fitili yakarlar; bu çerâğın ışığı sâyesinde gecenin karanlığını izâle ederler idi. Sonraları mum yakmak taammüm etti ve ba'dehû petrol gazı lambaları icâd olundu. Hâl-i hâzırda ise elektrik tenvîrâtı taammüm etmeğe başladı. Ya'ni, gecenin zâhirî zulmetinden kurtulmak için, her evde çerâğ yakarlar. Hak Teâlâ hazretleri dahi adem-i izâfî zulmetinden kurtulmaları için, beşerin topraktan mahlûk olan cisim çerâğını yaktı. Nûr-ı cân zâhir olmak için bu çerâğın ve rûh-i hayvânînin fitiline muhtâçdır; ve cisim çerâğının ve rûh-i hayvânînin bekâsına sebep olan altı şeydir ki, onlar da tıb kitaplarında "sitte-i zarûriyye" nâmıyla zikr olunur: 1. Hava, 2. Me'kûl ve meşrûb, 3. Uyku ve uyanıklık hâli, 4. Hareket ve sükûn, 5. İstifrâğ ve ihtibâs, 6. Ağrâz-ı nefsâniyyedir. İşte bu ahvâl, çerâğın fitilleri mesâbesindedir.

آن چراغ شش فتیله این حواس   جملگی بر خواب و خور دارد اساس

429. *Altı fitilli o çerâğ, bu havâs hep uyku ve yemek üzerine esâs tutar.*

O altı fitilli olan çerâğ-ı cisim, o havâs-i hamse-i zâhire ve bâtine hep uyku ve yemek esâsı üzerine müsteniddir ki, bu iki hâl çerâğın altı fitilinin en mühimlerindenidir.

بی خور و بی خواب نرید نیم دم   با خور و با خواب نرید نیز هم

430. *Yemeksiz ve uykusuz yarım nefes yaşamaz; taâm ile ve uyku ile dahi yaşamaz.*

O cisim çerâğı dünyâda yemeksiz ve uykusuz yaşayamaz; ve fakat yemek ile ve uyku ile dahi yaşamaz; zîrâ bilcümle eşyâ her ân-ı gayr-i münkasimde tecellî-i kahrî ile ma'dûm ve onu müteâkib, nefes-i rahmânî ve tecellî-i lutfi

ile serîan mevcûd olur. Buna istilâh-ı muhakkıkînde “teceddüd-i emsâl” derler. O cismin büsbütün inhilâli mukadder olan zamâna kadar yemek ve uykuya ihtiyâcı bu âlem-i kesîfin iktizâsındandır. Binâenaleyh bir bakıma göre cismin yaşaması yemek ve uyku ile; ve bir bakıma göre de değildir.

بی فتیل و روغنش نبود بقا   با فتیل و روغن او هم بی وفا

431. *Fitilsiz ve yağsız ona bekâ olmaz, fitil ile ve yağ ile de o vefâsızdır.*

Bu âlem-i sûrette cisim çerâğının fitili ve yağı olmazsa, ondan zâhir olan rûh-i hayvânî nûrunun devâmı ve bekâsı olmaz. O nûr söner. Eğer nûrun sönmesi mukadder ise, yukarıda zikr olunan altı nevi' fitilin ve ekl ve şûrb yağının fâidesi olmaz. Binâenaleyh cismin eceli geldiği ve kıyâmeti kopacağı vakit, o cisim çerâğına hizmet etmenin hiçbir fâidesi ve te'sîri olamaz.

زآنکه نور علتی اش مرگ جوست   چون زید که روز روشن مرگ اوست

432. *Zîrâ ki onun illete mensûb olan nûru ölüm isteyicidir. Nasıl yaşar ki, aydınlık gündüz onun ölümüdür.*

Zîrâ ki o rûh-i hayvânînin illete ve emrâza mensûb olan nûru tab'an ölüm isteyicidir. O rûh nasıl yaşar ki, aydınlık olan gündüz, ya'ni tecellî-i zâtî-i Hak, âlem-i kesâfete ve zulmete mensûb olan o rûh-i hayvânînin ölümüdür, ya'ni aydınlık karanlığın ölümüdür; ve kezâ karanlık dahi, aydınlığın ölümüdür. İki zıddan birisi gâlib olunca, diğeri öldürür.

جمله حسهای بشر هم بی بقاست   زآنکه پیش نور روز حشر لاست

433. *Beşerin cümle hisleri dahi bekâsızdır, zîrâ ki haşr gününün nûru önünde lâdır.*

“Haşr”, toplanmak ve cem' olmak demektir. “Haşr günü”nden murâd, bütünün zuhûra münkalib olduğu gündür; ve “O günün nûru”ndan murâd, vücûd-ı hakîkî-i Hak nûrunun inkişâfıdır ki, o günde izâfî olan benlikler, fânî olur. Beyit:

Gel Hüdâyî'den al haber erken

Ben diyen gâfil utanır yârın

Ya'ni, cisim çerâğının tevâbiinden olan ve beşerin enâniyetini vücûda getiren havâss-i zâhire ve bâtinesi, cisim ile berâber bekâsızdır. Zîrâ ki haşr ve cem' gününün huzûrunda hepsi lâdır ve fânîdir; ve onların yokluğu ve fenâ-

sı, hakîkî olan yokluk ve fenâ değildir, belki izâfî olan yokluktur. Zîrâ vücûd-da sâbit olan bir şeyin adem-i mahz olması imkânı yoktur. Nitekim bu hakîkati erbâb-ı fen dahi sezmişlerdir.

نور حس و جان بابایان ما نیست کلی فانی و لا چون گیا

434. *Bizim babalarımızın hissi ve canı, ot gibi külliyyen fânî ve yok değildir.*

“Binâenaleyh bizim geçmiş ve vefât etmiş olan babalarımızın hissi ve canı, âlem-i ma’nâyı ve âhireti inkâr edenlerin dediği gibi külliyyen fânî ve yok olmuş değildir.”

Hind nüshalarında “bâbâyân-ı mâ” yerine “nâ-pâyân-ı mâ” yazılmıştır, ma’nâsı “Bizim hissimiz ve nihâyetsiz olan canımız külliyyen fânî ve lâ değildir” demek olur.

لیک مانند ستاره و ماهتاب جمله محوند از شعاع آفتاب

435. *Fakat yıldız ve mehtâb gibi, hep güneşin şuâından mahvıdır.*

Bizim hissimizin ve canımızın haşır ve cem’ gününde fânî oluşu, güneşin şuânın şiddetinden yıldızların ve mehtâbın nûrlarının mahv olmasına ve görünememelerine benzer. Halbuki gündüz yıldızların ve ayın nûru mevcûddur, külliyyen mahv ve fânî değildir; ancak güneşin şiddet-i ziyâsı onların nûrunu bastırıp, görünmez bir hâle getirmiştir.

آنچنانکه سوز و درد زخم کیّک محو گردد چون در آید مار الیک

436. *Nitekim pirenin darbesinin yakması ve acısı, sana yılanın yarası geldiği vakit mahv olur.*

“Keyk”, pire; “ileyk” Arabî terkîbdir, “sana” demek olur. Bu beyt-i şerîf dahi diğerk bir misâldir. Ya’ni, “Pirenin ısırmasından hâsıl olan acı ve yanma, o anda yılanın sokmasından hâsıl olan acı ve elem altında gizlenir; ve yılan sokmasının acısı, pire ısırmasının acısını bastırır.”

آنچنانکه عور اندر آب جست تا در آب از زخم زنبوران برست

437. *Nitekim çıplak, suda arıların zahmından kurtulmak için suya sıçradı.*

Bu da diğerk bir misâldir. Ya’ni, “Meselâ çıplak olan bir adamın üzerine arılar hücûm eder, o da onların hücûmundan ve sokmalarından kurtulmak için suya dalar.”

می کند زنبور بر بالا طواف چون برآرد سر ندارندش معاف

438. *Arılar onun fevkinde tavâf ederler; baş çıkardığı vakit, onu muâf tutmazlar.*

Ya'ni, anlar onun suya daldığı noktada, başı üzerinde dönüp dolaşırlar; o kimse sudan başını dışarıya çıkardığı vakit anları yine ona musallat olurlar.

"Arı"dan ve "su"dan murâd ne olduğu ebyât-ı âtiyede izâh buyrulur.

آب ذکر حق و زنبور این زمان هست یاد این فلان و آن فلان

439. *Su, Hakk'ın zikri ve arı bu zamân, bu falanın ve o falanın yâdidir.*

Ya'ni, "Hakk'ın zikri" sâf olan su gibidir ve "arı" dahi Hakk'ın bu zikri zamânında, bu falan ve o falan şeyin hâtırasıdır. Kalb Hakk'ın zikriyle meşgûl olduğu vakit, ona mâsivâ hâtıraları ve fikirleri musallat olup, anlar gibi o kalbin etrâfında dolaşıp dururlar.

دَم بخور در آب ذکر و صبر کن تا رهی از فکر و سواس کهن

440. *Zikir suyunun içinde nefesi yut ve sabr et, tâ ki fikirden ve eski vesveseden kurtulasın.*

Ey sâlik, âb-ı sâfî gibi olan Hakk'ın zikri esnâsında nefesini yut ve sabr et, tâ ki habs-i nefes ile vâki' olan zikir esnâsında, Hakk'ın gayrinin düşüncesi ve kendini bildiğin zamandan beri, sana ânz olan cisminin vesveseleri sana musallat olmasın. Nitekim suya dalan kimse, nefesini habs edip, su içinde kaldıkça, başında dolaşan anları onu sokamazlar.

بعد از آن تو طبع آن آب صفا خود بگیری جملگی سرتاپا

441. *Ondan sonra o safâ suyunun tab'ını muhakkak hep başdan ayağa kadar tutarsın.*

Ya'ni, habs-i nefes tarîkıyle Hakk'ı zikir ettiğin esnâda mâsivâ düşüncesinden ve tenin eski vesveselerinden kurtulduktan sonra انا جلیس من ذکرنی ya'ni "Ben, beni zikir eden kimsenin celîsiyim" hadîs-i kudsîsi mûcibince, Hak senin celîsin olur ve Hak senin celîsin olduğu vakit, senin sıfâtın, onun sıfâtı altında mahv ve müstehlek olur. Binâenaleyh sen o safâ suyunun hem-tab'ı olursun, ya'ni artık sende zâhir olan Hakk'ın sıfâtı olur.

آنچنان کز آب آن زنبور شر می گریزد از تو هم گیرد حذر

442. *Öyle ki, o şer arısı sudan kaçır, senden de korku tutar.*

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûnusî'de buyurur ki: لا يعلم قدر هذه النشأة الانسانية الا من ذكر الله الذكر المطلوب منه فانه تعالى جلس من ذكره والجلس مشهود للذاكر و متى لم يشاهد الذاكر الحق الذى هو جلس فليس بذاكر . . . Ya'ni "Muhakkak bu neş'et-i insâniyyenin kadrini, ancak ondan matlûb olan zikir ile Allah Teâlâ'yı zikr eden kimse bilir. Zîrâ Hak Teâlâ, onu zikr eden kimsenin celîsidir ve halbuki celîs, zâkirin meşhûdudur ve zâkir kendisinin celîsi olan Hakk'ı ne vakit müşâhede etmezse zâkir değildir. Zîrâ zikrullah abdin hey'et-i mecmû-asında sândir; onu zikr eden kimsenin lisânına hâs değildir ilh..." Ya'ni zâkirden matlûb olan lâyıki vech ile zikir, Allah Teâlâ'yı cemî'-i kuvâ ve a'zâsıyla havâtınını toplayarak bir kimsenin zikr etmesidir. Çünkü Hak Teâlâ kendisini zikr eden kimsenin celîsidir ve celîs olan kimse hâzırdır, gâib değildir. Binâenaleyh Allah Teâlâ zâkirin meşhûdudur; ve zâkirin, kendisinin celîsi olan Hakk'ı esnâ-yı zikirde müşâhede etmediği vakitlerde, o kimse Hakk'ı zâkir değildir; ve zâkirin bu müşâhedesini suver-i maddiyyenin müşâhedesini gibi hissî değildir, belki zevkîdir. Ve Hakk'ın zevkan müşâhedesini, ancak insana mahsûs olan bir keyfiyettir. Şu halde Hakk'ı zevkan müşâhedenin mahalli olan bu neş'et-i insâniyyenin kadrini esnâ-yı zikrinde Hakk'ı müşâhede eden bilir. İmdi ey sâlik, Hakk'ı lisânen zâhirin ve rûhen ve kalben bâtının ile zikr edersen başında dolaşan şer anları, senden korkup kaçarlara ve aslâ mâsivâ hâtırası hutûr etmez olur.

بعد از آن خواهی تو دور از آب باش که بسر هم طبع آبی خواجه تاش

443. *Ondan sonra istersen sen sudan uzak ol, zîrâ ey kapı yoldaşı sen sırda suyun hem-tab'ısın.*

Ya'ni, "Sen mâsivâ hâtıralarını nefy ederek, Allah Teâlâ'yı cemî'-i kuvân ve a'zân ile zikr ettiğin vakit, Hak senin bilcümle kuvânın ve a'zânın celîsi olacağından, bundan sonra istersen, lisân-ı zâhir ile Hakk'ı zikr etme; zîrâ ey Hak kapısında bizim ile yoldaş olan sâlik, artık sen bâtında zikr-i Hak'la hem-tab' olursun!" Ya'ni senin nefesin zikr-i Hak olur ve senin sıfâtın, O'nun sıfâtı altında mahv ve müstehlek olur. Bilfarz Hakk'ın zikrinden kurtulup, mâsivâ ile meşgûl olayım desen bile, yine zikr-i Hak'dan fâriğ olamazsın. Ve senin hâlin رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (Nûr, 24/37) ya'ni "Adamlar vardır ki, onları ticâret ve satış Allâh'ın zikrinden meşgûl etmez" âyet-i kerîmesinin mâ-sadakı olur ve bu hâl senin için bir mevt-i ihtiyârî olur.

بس کسانی کز جهان بگذشته اند لا نیند و در صفات آغشته اند

444. Çok kimseler ki cihândan geçmişlerdir, yok değildirler ve sıfâta karışmışlardır.

Ya'ni, çok kimseler vardır ki, bu dünyâda iken ihtiyârî ölüm ile ölmemişler ve bu âlemden tabîi ve ızırârî ölüm ile ölüp gitmişlerdir. Bu gidenler, ma'nâyı ve âhireti münkir olanların iddiâsı gibi, yok olmamışlardır. Ancak Hakk'ın sıfâtına karışmışlardır. Zîrâ ölümün hakîkatî adem değildir, belki rûhun bedenden ve ma'nânın sûretten alâkasını kesmesidir.

در صفات حق صفات جملشان همچو اختر پیش آن خور بی نشان

445. Cümlesinin sıfatları, Hakk'ın sıfatlarında, o güneşin huzûrunda yıldızlar gibi bî-nişândırlar.

İztırârî ölüm ile dünyâdan gidenlerin sıfatları, güneşin ziyâsı huzûrunda nûrları nişansız ve esersiz kalan yıldızlar gibi, Hakk'ın sıfâtının nûru altında zebûn ve bî-nişân kalırlar; ilm-i cüz'îleri, ilm-i küllî-i Hak'da ve hayât-ı cüz'îyyeleri sıfat-ı Hayât-ı Hak'da ve irâde-i cüz'îyyeleri, irâde-i külliyye-i Hak'da fânî olup, ilm-i ilâhîdeki hakîkatleri bâkîdir.

گر ز قرآن نقل خواهی ای حرون خوان جمیع هم لدينا محضرون

446. Ey serkeş, eğer Kur'ân'dan nakil istersen "Onların hepsi bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır"ı oku!

Ey ölümü adem sayan inadçı ve Kur'ân'ı te'vîl eden münkir! Eğer Kur'ân'dan ölümün adem olmadığına delîl-i naklî istersen Yâsîn sûre-i şerifesindeki وَ إِنَّ كُلَّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (Yâsîn, 36/32) ya'ni "Muhakkak bütün halk cem' edilip, bizim indimizde ihzâr olunmuşlardır" âyet-i kerîmesini oku!

محضرون معدوم نبود نیک بین تا بقای روحها دانی یقین

447. İyi bak, "Muhzarûn" ma'dûm olmaz, tâ ki rûhların bekâsını yakînen bilesin.

Ya'ni, âyet-i kerîmede "Muhzarûn" buyurulduğuna nazaran, ihzâr olunmuş olanlar, mevcûd olanlardan olur, yoksa ma'dûm olanları bir yere toplamak mümkün olmaz. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmedeki "Muhzarûn"dan rûhların fânî olmayıp, bâkî olduklarını yakînen bil; onların ma'dûmiyetleri izâfîdir, hakîkî değildir. Nitekim yukarıda îzâh olundu.

روح محبوب از بقایش در عذاب   روح واصل در بقا پاک از حجاب

448. *Maḥcûbun rûhu onun bekâsından azâbdadır; vâsılın rûhu bekâda hicâbdan pâktir.*

Ma'lûm olsun ki, hicâb iki kısımdır. Birisi hicâb-ı zulmânî ve diğeri hicâb-ı nûrânîdir. "Hicâb-ı zulmânî", nefsin sıfatları ve "hicâb-ı nûrânî" dahi rûhun sıfatlarıdır. Sâlik bu hayât-ı dünyeviyyede bu iki sıfatın lezzâtından fânî ve bu iki nevi' perdeleri yırtıp, Hakk'ın sıfatları altında mahv ve müstehlek olmadıkça Hakk'a vâsıl olamaz ve her insân-ı nâkısın rûhuna evvelen nefsinin ve sâniyen rûhunun benlikleri hicâb olur. Ve mevt-i ızırârî ile öldükten sonra, bu rûh, kendisinin bu hicâb içindeki bekâsından azâbda olur. Fakat bu âlemde insân-ı kâmil terbiyesiyle ve Hakk'ın inâyeti ile sülûk ve mücâhede netîcesinde Hakk'a vâsıl olanların rûhları ızırârî ölümden sonra, rûhlarının bekâsı içinde bu iki hicâbdan pâk ve ârî olur. Gerçi hicâb-ı rûhda bulunanlar dahi, ehl-i cennetten iseler de, onların makâmı, kâmillerin makâmı olan cennet-i hâs değildir. Nitekim Azîz Neseî hazretleri *Mebde'* ve *Meâd* risâlesinde şöyle buyururlar: "Her kim cennet-i hâs içinde bulunursa, râhat-ı mutlaka içindedir. Bu cennetin bâkîsi, derecât-ı cennetin diğeri mertebeleridir. Bu derecâtta olanlar lezzet ve râhat-ı mutlak içinde olmazlar; ve elem ve renc-i mutlak içinde de olmazlar. Cehennemden geçmişlerdir, bu vecihden lezzet ve râhat içindedirler; ve fakat kurb-ı hazret-i Zü'l-Celâl'den mahrûmdurlar. Bu vecihden âteş-i firâk içindedirler."

گفتمت هان تا نجویی اتحاد

زین چراغ حس حیوان المراد

449. *Bu hayvan hissi çerâğından murâdı sana söyledim; âgâh ol, tâ ki ittihâd istemiyesin!*

Bu hayvân hissinin ve rûhunun çerâğı olan cisimden murâd ve maksûd ne olduğunu yukarıda sana söyledim. Sakın sen o rûh-ı hayvânînin ittihâdını bekleme ve bu rûh-ı hayyânî ile diri olan insanların arasında ülfet ve ittihâdın devâmını ümîd etme! Bugün bir husûsta ittihâd ederlerse, yarın bir ihtilâf netîcesinde birbirlerini yırtarlar.

زود با ارواح قدس سالکان

روح خود را متصل کن ای فلان

450. *Ey falan, kendi rûhunu çabuk, sâliklerin ervâh-ı kudsüne muttasıl et!*
[448]

Yukanda îzâh olunduğu vech ile ittihâd ve i'tilâf ancak hakikat-i vâhide olan rûh-ı insânînin hâssasıdır, o rûh, rûh-ı kudsîdir; binâenaleyh ey falan kimse vakit fevt etmeden, çabuk kendi rûhunu, tarîk-ı Hak sâliklerinin kud-sî olan rûhları safına muttasıl kıl ve rûhundaki hayvâniyet sıfatını insânîye-te tahvîl et!

صد چراغت ار مِرند اَر یستند   پس جدا اند و یگانه نیستند

451. *Senin yüz çerâğın, gerek ölsünler, gerek dursunlar, imdi ayırdırlar ve müt-tehid değildirler.*

"Mirend", "mîrend" muzâri'-i cem'-i gâib sîgasının muhaffefidir. "Bîs-tend", "istâden" masdarından muzâri'-i cem'-i gâib sîgasıdır, "bâyistend" in muhaffefidir. Ya'ni, "Senin rûh-i hayvânî sâhibi olan yüz çerâğ, ya'ni cisim musâhibin olsa, ister ölüp âhirete intikâl etsinler, ister dünyâda diri olarak dursunlar, onlar birbirinden ayırdırlar ve aslâ aralarında ittihâd yoktur."

زآن همه جنگند این اصحاب ما   جنگ کس نشنید اندر انبیا

452. *Bundan dolayı bu bizim ashâbımız hep nizâ' ederler; enbiyâda kimse ni-zâ' işitmedi.*

Ya'ni "Rûh-i hayvânîler arasında ittihâd olmamasından dolayı, bu bizim musâhiblerimiz arasında dâimâ nizâ' ve muhâlefet mevcûddur; zîrâ onların rûhu henüz, rûh-i insânî mertebesini iktisâb edememiştir."

"În ashâb-ı mâ" ta'bîriyle, Hz. Pîr efendimizin zamân-ı şerîflerindeki mü-rîdlerine işâret buyurulmuş olması vâridir. Zîrâ zamân-ı şerîflerinde 'ba'zı kimseler: "Hz. Mevlânâ kâmil bir zâttır, fakat mü-rîdleri yaramaz adamlardır" demişler ve bu söz Hz. Pîr'e vâsıl olduğu vakit: "Eğer onlar iyi adamlar ol-muş olsa idi, ben onların mü-rîdi olurum" buyurmuşlardır. Velhâsıl rûh-i hayvânî arasında ittihâd yoktur; o ittihâd ancak rûh-i insânîye mahsûsdur. "Nitekim rûhları rûh-i kudsî ve izâfî olan enbiyâ-yı izâm ve onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâm aralarında kimse nizâ' ve muhâlefet işitmedi."

زآنکه نور انبیا خورشید بود   نور حس ما چراغ و شمع و دود

453. *Zîrâ ki enbiyânın nûru güneş idi; bizim hissimizin nûru çerâğ ve şem' ve dumandır.*

Ya'ni, "Peygamberlerin ervâh-ı kudsiyyelerinin nûru güneş gibidir ve gü-neşin ziyâsı ve nûru bir menba'dan çıkar; bu sebeble odalara aks eden nûr-

lar arasında ihtilâf yoktur. Fakat hissimizin ve rûh-ı hayvânîmizin nûru, çerâğın ve mumların nûruna ve onlardan çıkan dumanlara benzer; binâenaleyh birbirinden ayrılır."

يك بميرد يك بماند تا بروز يك بود پژمرده ديگر با فروز

454. *Biri söner, biri gündüze kadar kalır; biri soluk, diğeri parlak olur.*

"Meselâ yanan çerâğlardan birisi daha gündüz olmadan söner, diğeri sabâha kadar yanar, yâhud birisi pejmürde ve sönük sönük yanar, diğeri de bol alev ile parlak parlak yanar." Cisimlerin rûh-i hayvânîleri de böyledir, bünyelerin icâbına göre kimi kuvvetli yanar, kimi pejmürde ve sönük sönük yanar. Ya'ni kimi kaviyyü'l-bünye olarak yaşar, kimi zayıf ve ma'lûl olarak yaşar.

جان حیوانی بود حی از غدی هم بمیرد او بهر نیک و بدی

455. *Hayvana mensûb olan cân gıdâdan diri olur; o her bir iyide ve kötûde dahi ölür.*

Ya'ni, cism-i unsurîye taalluk eden rûh-i hayvânî, gerek sâlih olan ve gerek fâsik olan kimselerde alelumûm yemeden ve içmeden diri olur ve kuvvetlenir; ve bünye gıdâ ile kuvvet buldukça, o rûh-i hayvânînin kuvve-i dâfia ve câzibesi, ya'ni gazabı ve şehveti dahi şiddetli olur; fakat o rûh-i hayvânî ister sâlihde ve ister fâsikda olsun netîcede ölür ve fânî olur.

گر بمیرد این چراغ و طی شود خانهء همسایه مظلّم کی شود

456. *Eğer bu çerâğ söner ve dürülüp bükülürse, komşunun evi ne vakit karanlık olur?*

Ervâh-ı hayvâniyye arasında ittihâd olmadığına misâldir. Ya'ni, "Sûrî çerâğ, yağı bittiği için söner; veyâhud birisi tarafından fitili bükülüp söndürülürse, komşunun evi karanlık olmaz; zîrâ onun evindeki çerâğ yanar ve sönmez. Bunun gibi bir cisimdeki rûh-i hayvânî zâil olup o cisim ölürse, komşunun rûh-i hayvânîsi devâm eder."

نور این خانه چو بی این هم پیاست پس چراغ حس هر خانه جداست

457. *Mâdemki o evin nûru bunsuz dahi ayaktadır, binâenaleyh her evin his çerâğı ayrılır.*

Mâdemki o komşunun evinin çerâğı, bu komşunun çerâğı sönse dahi yanıyor; ve birinin rûh-i hayvânîsi öldüğü ve söndüğü vakit, diğerinin rûh-i hayvânîsi ayakta duruyor; bundan anlaşılıyor ki, her cismin rûh-i hayvânîsi diğerinden ayndır.

این مثال جان ربانی بود

نی مثال جان حیوانی بود

458. *Bu, hayvana mensûb olan canın misâli olur, Rabbânî olan canın misâli olmaz.*

Bu, yukarıdan beri verdiğimiz îzâhât, rûh-i hayvânînin misâlidir, Rabbânî ve kudsî olan rûh-i insânînin misâli değildir. O menfûh-i ilâhî olan rûh-i insânî ve izâfî başkadır.

باز از هندوی شب چون ماه زاد

بر سر هر روزنی نوری فتاد

459. *Gece hindûsu tarafından vaktâki ay doğdu, her bir pencerenin üzerine bir nûr düştü.*

"Bâz" kelimesinin çok ma'nâsı vardır, burada "cânib ve taraf" ma'nâsıdır. "Gece hindûsu"ndan murâd, rûh-i hayvânîdir; zîrâ rûh-i hayvânî zulmet-i tabîattan münbaisdir. "Ay"dan murâd, rûh-i izâfîdir. "Hindû", zenci köle ve câriye ma'nâsıdır. Ya'ni, "Cism-i insânînin hâmil olduğu rûh-i hayvânî, rûh-i insânî isti'dâdına gebedir; vaktâki rûh-i insânî isti'dâdına gebe olan ve zenci câriye mesâbesinde bulunan rûh-i hayvânî tarafından, rûh-i insânî ayı doğdu; cisimlerin her bir his pencerelerine bu nûr düştü ve in'ikâs etti." Binâenaleyh rûh-i insânî ayı ile nûrlanan her bir cisim, o nûru bir menba'dan aldı.

که نماد نور این بی آن دگر

نور آن صد خانه را تو یک شمر

460. *O yüz evin nûrunu sen bir say; zîrâ artık onsuz, bunun nûru kalmaz.*
[458]

Ya'ni, o rûh-i insânî nûruyla münevver olan yüz cisim evinin nûrunu sen bir say; zîrâ o rûh-i insânînin nûru olmaksızın, artık bu evin nûru kalmaz; ve birkaç cisim evi bu nûr ile münevver olmuş ise, onların nûru da kalmaz.

Bu beyt-i şerîfde enbiyânın ve her asırda vücûdları iksîr hükmündeki vâris-i hakîkî olan evliyâ-yı kirâmın rûh-i kudsîlerine işâret buyrulur. Zîrâ enbiyânın ve vârislerin rûhları güneş gibidir ve sâir efrâd-ı beşerin cisimleri ev-

ler gibidir. Efrâd-ı beşeriyyenin rûh-i hayvânîleri, onların güneş gibi olan rûh-i kudsîlerinden münevver olur; ve bunların gurûbu hâlinde cisimlere mün'akis olan onlann nûru zâil olup, beşer rûh-i hayvânîlerinin zulmeti altında kalırlar. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'in I. cildinde bu ma'nâyâ işâret buyrulur. Mesnevî:

خود جهان آن کسست و آگهست   هر ستاره بر فلک جزو مهست
او جهان کامل است و مفرداست   نسخهء کل وجود او را بدست
خود جهان آن يك کسست و باقیان   جمله اتباع و طفیل اند ای فلان

"Muhakkak cihân o bir kimsedir ve âgehdır; felek üzerinde her bir yıldız ayın cüz'üdür. O zât-ı cihân kâmil ve müfredır. Nüsha-i küll-i vücûd, onun için olmuştur. Muhakkak cihân o bir kimsedir ve bâkîleri hep etbâ' ve tufeyldır."

Ve bu ma'nâ Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki kitâb-ı şerîflerinin ibtidâlarında îzâh buyurulmuştur.

تا بود خورشید تابان بر افق   هست در هر خانه نور او قنق

461. *Parlayıcı güneş ufuk üzerinde oldukça, onun nûru her evde misâfirdir.*

"Kunuk", "konuk", Türkçe "konmak" masdarından ism-i masdar olup, misâfir ma'nâsınadır. Ya'ni, "Enbiyânın ve enbiyâdan sonra vâris-i kâmilin rûh-i kudsîsi güneşi ufuk-ı vücûd üzerinde bulundukça, onun nûru, cisim evlerindeki rûh-i hayvânî üzerlerinde misâfirdir ve cisim evleri onların nûrunun tufeylileridir."

باز چون خورشید جان آفل شود   نور جملهء خانها زائل شود

462. *Tekrâr can güneşi âfil olduğu vakit, bütün evlerin nûru zâil olur.*

Rûh-i kudsî sâhibi olan zamânın peygamberi ve onun vârisi olan kutb-ı zamân âfil olduğu ve âlem-i kevnden âlem-i ma'nâyâ gurûb eylediği vakit, onun ervâh-ı hayvâniyyeyê mün'akis olan nûru zâil olur ve ancak şerîat ulemâsının yıldızlar gibi olan rûhlannın nûru kalır.

این مثال نور آمد مثل نی   مر ترا هادی عدو را رهزنی

463. *Bu nûrun misâli geldi, misli değil; muhakkak senin için hâdî, düşman için reh-zendir.*

Ya'ni, bu yukarıda zikr olunan misâller, rûh-i ilâhî nûrunun misâli geldi; yoksa tamâmı tamâmına mutâbık olan o nûrun misli ve nazîri değildir. Ey müstaid olan sâlik, sen o misâllerde vech-i müşâbehetleri anlayıp vâsıl-ı hidâyet olursun ve ma'rifetin doğru yolunu bulursun. Fakat kendi idrâk ve irfânını yüksek görüp, i'tirâz ve cidâli kendisine rehber ittihâz eden hakikat yolu düşmanın bu misâller yolunu keser; ve meselâ i'tirâz edip der ki: "Sen rûh-i insânîye "hakikat" dedin ve onun nûrunu müttehîd gördün; ve enbiyâ ve evliyâ için "o nûru hâmillerdir" dedin. Şu halde enbiyâ ve evliyâ aralarında fark olmamak lâzım gelir. Ve husûsiyle enbiyâ aralarında *وَفَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ* (İsrâ', 17/55) ya'ni "Biz enbiyânın ba'zısını ba'zısı üzerine tafdîl ettik" âyet-i kenîmesi mücibince fâziliyyet ve mefzûliyyet sâbittir."

İşte bu kimsenin i'tirâzı, ma'rifetteki noksânından vâki' olur. Zîrâ bu misâlin inceliklerini idrâk edememiştir. Meselâ güneşin nûru menba'-ı vâhiden çıkar ve evin muhtelif pencerelerinden içeriye aks eder. Halbuki nûrun hakikatı birdir; fakat pencerelerin vüs'ati ve isti'dâdları muhtelifdir. Enbiyâ ve evliyâ aralarındaki fark dahi hakikatte ittihâd ile berâber böyledir.

بر مثال عنكبوت آن زشت خو   پردهای گنده را بر بافد او

464. *O çirkin huylu örümcek misâli üzere kokmuş perdeler örer.*

O kötü huylu mu'teriz ve mücâdil, o örümcekler tab' ve meşrebinde olup, ulûm-ı enbiyâ ve evliyânın önüne zayıf olan kendi nazar-ı fikrîsi ile peydâ ettiği birtakım hayâl perdelerini örer; ve bu çürük perdeler ile o maârif ve hakâyık-ı enbiyâ ve evliyâyı setr ettiğini, ya'ni ibtâl ve cerh eylediğini zaneder.

از لعاب خویش پردهء نور کرد   دیدهء ادراک خود را کور کرد

465. *Kendi salyasından nûra bir perde yaptı, kendi idrâkinin gözünü kör etti.*

O örümceğe benzeyen mu'teriz, örümceğin çıkardığı ince salyalar mesâbesinde olan kendi sözlerinden mahz-ı nûr olan ulûm-i enbiyâ ve evliyânın önüne bir perde çeker; bu çektiği perde ile, ancak kendi idrâkını kör eder.

گردن اسب ار بگیرد بر خورد   ور بگیرد پاش بستاند لکد

466. *Eğer atın boynunu tutarsa, müntefi' olur ve eğer atın ayağını tutarsa tepme alır.*

"At"dan murâd, kelâm-ı enbiyâ ve evliyâdır; ve "atın boynu"ndan murâd, o kelâmın lübbü ve esâsı ve bâtını; ve "ayak"ından murâd, o sözlerin zâhiri-
dir. Ya'ni, "Eğer kelâm-ı enbiyâ ve evliyânın lübbünü ve esâsını tutarsan, o
sözlerden müstefîd olursun; ve eğer zâhirini alıp, kıyâsât-ı fikriyyen ile i'tirâ-
zâta kalkarsan, o ma'nevî atın tekmelerini yersin."

کم نشین بر اسب توسن بی لگام عقل و دین را پیشرا کن و السلام

467. *Serkeş at üzerinde yularsız az otur; aklı ve dîni muktedâ et vesselâm!*

"Böyle olunca, sert huylu at mesâbesinde olan ma'rifet-i enbiyâ ve evli-
yâya ihtiyât yularını takmaksızın binme, ya'ni o ma'rifete ihtiyatsız yaklaşı-
ma; bu husûsta akl-ı selîmi ve dînin gösterdiği düstûrları muktedâ yap!" Zîrâ
akl-ı selîm anlıyamadığın maânîye i'tirâz cür'etinde bulunmamayı îcâb eder
ve dîn-i kibâra hürmeti tavsiye eder. Filhakîka erbâb-ı tarîkden ba'zılarına te-
sâdüf olunur ki, onlar Şeyh-i Ekber hazretlerinin maârif-i âliyesine "darlık"
isnâd etmek küstahlığında ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'in vahdet-i vücûda müteal-
lik olan beyânâtını doğru görememek edepsizliğinde bulunur ve bu i'tirâzı bir
zevk meselesi telakkî edip, kendilerini ma'zûr görürler. Halbuki dînin bu iki
muktedâlarının sözlerini adem-i kabûl, lübb-i Kur'ân ve ahâdîse muhâlefet
olduğundan, pek büyük bir zevksizlik ve azîm terbiyesizlik olur. Bunların bu
hakâyıka i'tirâzları, cenâb-ı Pîr efendimizin yukarıda buyurdukları gibi örüm-
cek salyasıyla ağ germek ve bu ördükleri ağlar vâsıtasıyla bu hakâyıkı ört-
meğe çalışmak kabîlindendir.

اندرین آهنگ منگر سنت و پست کاندین ره صبر و شق انفس ست

468. *Bu âhenge gevşek ve aşağı bakma; zîrâ bu yolda sabır ve nefsin meşak-
katleri vardır.*

"Şıkk", meşakkat ve sıkıntı ve zorluk ma'nâsınadır. Nitekim sûre-i Nahl'de
(Nahl, 16/7) وَ تَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ الْأُنْفُسُ ya'ni "Râkib sizin yük-
lerinizi bir şehir kadar yüklenir, siz ona ancak nefislerin meşakkatı ile bâliğ
ve vâsıl olursunuz" buyrulur. Ya'ni, "Bu enbiyâ ve evliyânın âheng-i ma'ri-
fetine gevşek ve alçak bakma; zîrâ bu ma'rifet yolunda nefislerin sabrı ve me-
şakkatı vardır." Ya'ni bu maârif ve hakâyıkın bilâ-i'tirâz kabûlü için rûhun,
nefs-i hayvânînin te'sîrâtı altından kurtulması îcâb eder; bu da akl-ı selîm
kuvveti ve dîn düstûrlarıyla nefsin benliğini ve enâniyetini ezmek ile olur. Bu
enâniyeti ezmek ise, gâyet meşakkatli ve sıkıntılıdır ve çok sabır lâzımdır.

بقیہ قصہء بنای مسجد اقصی

Mescid-i Aksâ binâsı kıssasının bakıyyesi

- چون سلیمان کرد آغاز بنا   پاک چون کعبہ همایون چو منی
469. *Uaktâki Süleymân, Kâ'be gibi mukaddes ve Minâ gibi mübârek olan binâyâ başladı.*

"Hümâyûn", burada "mübârek ve meymûn" ma'nâsınadır. Ve "Minâ", Mekke-i Mükerrreme'de hacıların kurbanlarını kestikleri mahallin ismidir.

- در بنا اش دیده می شد کرو فر   نی فسرده چون بناهای دگر
470. *Onun binâsında kerr ü fer görünmüş oluyordu; başka binâlar gibi donmuş*
[468] *değil idi.*

"Kerr ü fer", lügatte pehlivanların harbde ileri geri hareketlerine denir; burada canlılık ve hareket-i acibeden kinâyedir. Ya'ni, "Mescid-i Aksâ'nın binâsı esnâsında canlılık ve acib hareket görülmüş oluyordu. Bu mescidin binâsı, başka binâlar gibi cansız ve cemâd hâlinde değil idi."

- در بنا هر سنگ کز که می شکست   فاش سیروا بی همی گفت از نخست
471. *Binâda her taş ki dağdan kırılır idi, açık olarak ibtidâdan benim ile seyr*
ediniz derdi.

"Sîrû bî", terkîb-i Arabî'dir. "Bâ", maiyyet için olursa, "Benim ile berâber gidiniz" ma'nâsınadır. Ve "bâ", müteaddî için olduğu takdirde, "Beni götürünüz" demek olur. Ya'ni, "O binânın canlılığı bu idi ki, binâ esnâsında dağdan kırılacak olan taşlar daha kırılmazdan mukaddem âşikâre olarak "Beni kırın ve götürün!" diye söz söyler idi.

Ma'lûm olsun ki bilcümle eşyâda sereyân-ı Zâtî vâki' olduğundan, cemâdda dahi sıfât-ı ilâhiyyenin tecellîsi vardır. Fakat onların taayyünleri, bu sıfâtın zuhûruna müsâid olmadığından bâtındır. Bu hâlin delîl-i Kur'ânî'si

(İsrâ' 17/44) ya'ni "Hakk'ı hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur velâkin siz onların tesbîhlerini idrâk edemezsiniz" âyet-i kerîmesidir. Ve hamd ve tesbîh ancak zî-hayâtta vâki' olur ve onların bu hamd ve tesbîhi his kulağıyla işitilmez, ancak can kulağıyla işitilir. İşte bu binâ esnâsında Süleymân (a.s.) gibi bir nebiyy-i zîşânın feyz-i nazarıyla binâyı yapmakla meşgûl olanların can kulakları faâliyetle gelmiş ve taşların kelâmını âşikâr olarak işitmişlerdir.

همچو از آب و گل آدم کده نور ز آهک پارها تابان شده

472. *Âdem evinin suyundan ve çamurundan olduğu gibi, kireç parçalarından nûr parlayıcı olmuş idi.*

"Kede", hâne, ev; "âhek" kireç ve alçı ma'nâsınadır. "Âdem evi"nden murâd Âdem'in vücûdudur. "Âb ve kil"den murâd, âdemin vücûdunu terkîb eden anâsırdır. Ya'ni, "Âdemin cismini teşkîl eden anâsır-ı muhtelifeden Hakk'ın Nûr sıfâtı zâhir oluşu gibi, Mescid-i Aksâ'nın binâsını teşkîl eden kireç veyâ alçı parçalarından dahi Hakk'ın Nûr sıfâtı zâhir olurdu; ve o sıfâtın nûrunun zuhûru îcâbından olarak, onun taşları ve kireçleri âdem gibi nutuk ederdi."

سنگ بی حمال آینده شده و آن در و دیوارها زنده شده

473. *Taş hamalsız gelici olmuş ve o kapılar ve duvarlar diri olmuş idi.*

O binânın taşları cism-i insan gibi, kendi kendine hareket eder ve kapıları ve duvarları söz söyler ve dirilik eseri gösterirler idi.

حق همی گوید که دیوار بهشت نیست چون دیوارها بی جان و زشت

474. *Hak buyurur ki: "Cennetin duvarı, duvarlar gibi cansız ve çirkin değildir."*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Ankebût'da vâki' **وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ** (Ankebût, 29/64) ya'ni "Bu hayât-ı dünyâ nedir? Ancak oyun ve eğlencedir; ve muhakkak dâr-ı âhîret için hayât vardır, eğer bilseniz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni "Hak Teâlâ buyurur ki, cennetin duvarları ve binâsı, dünyânın duvarları ve binâları gibi sûrette cemâd ve cansız ve manzaraları taş ve toprak ve kum ve kerpiç gibi çirkin değildir."

Hind şârihlerinden Mîr Nûrullah bu beytin şerhinde vâki' olan bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle buyurur ki: "Lafz-ı "hayevân" iki fetha ile , aslında "hayât" ma'nâsında masdardır ve onun aslı "hayeyân"dır. Ve ikinci "yâ" harfini "vav" harfine tebdîl etmişlerdir. Ve "hayevân" lafzı, sâhib-i hayât ma'nâsında olarak daha çok müsta'meldir; ve örfde, ikinci harfin sükûnuyla [:hayvân] şöhret bulmuştur. Her ne kadar müfessirler lügatin aslına nazaran "hayevân"ı hayât ile tefsîr etmiş iseler de, Hz. Mevlânâ bu makâmda "hayvân" kelimesini, "can sâhibi" ma'nâsında isti'mâl buyurmuşlardır. "Mâdemki dâr-ı âhiret mahall-i hayâtıdır, gûyâ kendi hayâtıdır" ma'nâsını vermek dahi dîğer bir vecihdir.

چون در و دیوار تن با آگهیست   زنده باشد خانه چو شاهنشهیست

475. *Vaktâki tenin kapısı ve duvarı bir âgâh ile berâberdir, şâhenşâha mensûb hâne gibi diri olur.*

Nitekim cism-i beşerin göz, kulak ve burun ve ağız gibi kapılan ve duvar mesâbesindeki beşeresi ve adalâtı, âgâh olan ve idrâk sâhibi bulunan bir rûh ile berâber bulunduğu vakit o cisim, şâhenşâha mensûb hâne ve saray gibi diri olur ve o evde hareket ve envâr zâhir olur.

هم درخت و میوه هم آب زلال   با بهشتی در حدیث و در مقال

476. *Hem ağaç ve meyve ve hem âb-ı zülâl, cennetlik ile sözde ve makâldedir.*

Cennet dahi rûhun rûhu olan Hak ile berâber olduğu için, o cennetin ağaçları ve meyveleri ve lezîz suları, cennetlik olan kimseler ile konuşurlar ve onlara söz söylerler.

Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i kesâfet olan dünyâ dahi vücûd-ı Hak ile kâimdir; fakat bu kesâfet ve hiss-i hayvânî ve sıfât-ı nefsanî, rûh-i izâfiye perde olmuş ve her bir sûretin batinındaki kelâm ve idrâk gibi sıfât-ı rûhâniyye mestûr kalmıştır. Vaktâki âlem-i âhirette bu kesâfet ve hayvâniyet hissi ve nefsanîyet sıfatları zâil olup, rûhâniyet galebe eder, gizliler âşikâr olur. Nitekim kendisinin kesâfet ve cemâdlık sıfatları zâil olup, sıfât-ı rûhâniyyesi ahkâmı zâhir olan zevât eczâ-yı âlemin sözlerini ve tesbîhlerini bu dünyâda dahi işitirler. Nitekim Hz. Pîr III. cildde 1018 numarada غلغل اجزای عالم بشنوید از جمادی عالم جانها روید ya'ni "Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz; eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurmuşlar idi. Bu hâli iktisâb eden zevât-ı âliyenin kıyâmetleri kopmuş olup, cennet-i 'âcil içinde yaşamakta bulunmuş olurlar.

زآنکه جنت را نه زآلت بسته اند   بلکه از اعمال و نیت بسته اند

477. *Zîrâ cenneti âletten bağlamamışlardır, belki amellerden ve niyetlerden bağlamışlardır.*

Zîrâ ki cenneti kesîf olan mevâdd-ı unsuriyyeden yapmamışlardır; belki cennet ameller ve niyetler gibi a'râzdan binâ olunmuştur.

این بنا زآب و گل مرده بدست   وآن بنا از طاعت زنده شدست

478. *Bu binâ ölü olan su ve çamurdan olmuştur; ve o binâ tâattan diri olmuştur.*

Bu dünyânın binâları cemâd cinsinden, sudan ve çamurdan yapılmıştır; ve o âhiretin binâları ise bu dünyâda Hakk'a olan tâat ve ibâdâtın sûretleridir.

این باصل خویش ماند پر خلل   وآن باصل خود که علمست و عمل

479. *Bu pür-halel olarak kendi aslına benzer; ve o kendi aslına ki, ilim ve ameldir.*

Bu dünyâ binâlarının aslı dâimâ istihâlât içinde olan taş ve toprak cinsinden olduğundan, bunlar ile yapılan binâlar dahi pâyidâr olmaz; fakat âhiretin binâları ilim ve amelden yapıldığı ve ilim ve amel ise mevâdd-ı unsuriyye gibi bozulur bir şey olmadıkları cihetle, o binâlar dahi kendi asılları gibi pâyidâr olurlar.

هم سریر و قصر و هم تاج و ثیاب   با بهشتی در سؤال و در جواب

480. *Hem taht ve köşk ve hem tâc ve elbise, cennetlik ile suâlde ve cevâbdadır.*
[478]

Cennetin hem mekânı ve hem de libâsları, ehl-i cennet ile mükâleme ederler; ve suâl ve cevâbın hakâyık ve maârif ve esrâr-ı ilâhiyye üzerine olacağı vâreste-i îzâhdır.

فرش بی فراش پیچیده شود   خانه بی مکناس روییده شود

481. *Döşeme döşemecisiz bükülmüş, oda süpürgesiz süprülmüş.*

"Miknâs", süpürmek ma'nâsına olan "kens" masdarından ve ikinci bâbdan "miftâh" gibi ism-i âlet olup, "süpürge" ma'nâsındır. Ba'zı nüshalarda "kennâs" vâki'dir ki, mübâlağa ile ism-i fâil olup, "süpürücü" ma'nâsına gelir. "Cennetin döşemesi, döşemeciye hâcet kalmaksızın devşirilip bükülür ve odaları süpürgesiz veyâ süpürücüsüz süpürülür."

خانهء دل بین ز غم ژولیده شد   بی کناس از توبهء رویده شد

482. *Gönül evini gör! Gamdan perişân oldu, süpürücüsüz tövbeden süpürülmüş oldu.*

Cennetin odası süpürücüsüz nasıl süpürülür diye taaccüb etme, onun bu âlemde de misâli vardır. "Meselâ gönül evi gamdan tozlanıp perişân olur, zâhirde bir süpürücü olmadığı halde, tövbe ile kalb evinin tozları süpürülüp gider; binâenaleyh istiğfâra devâm kalbde gam ve gubârın izâlesinde müessir olur."

تخت او سیار بی حمال شد   حلقه و در مطرب و قوال شد

483. *Onun tahtı hamalsız seyr edici oldu; halkası ve kapısı mutrib ve kavvâl oldu.*

"Mutrib", saz çalan kimse; "kavvâl" kasâid ve gazel okuyan kimse demektir. Ya'ni, "Cennetin tahtı bir hamal tarafından nakl edilmeksizin kendi kendine yürür; ve halkası ve kapısı açılıp kapanırken sâzendelik ve hânenelik vazîfesini yapar."

هست در دل زندگی دار الخلود   در زبانم چون نمی آید چه سود

484. *Gönülde dirilik dârü'l-hulûddur, mâdemki dilime gelmiyor, ne fâide vardır?*

"Zindegî", dârü'l-hulûda muzâf olursa "Gönülde dârü'l-hulûdun diriliği vardır" demek olur. Ve eğer muzâf olmazsa "Gönülde dirilik dârü'l-hulûddur" demek olur. Ya'ni, "Gönlün diriliği ahvâli mâdem dile gelmiyor, lafz ve ibâre ile anlatmak mümkün olmuyor, bundan bahs etmek istemekte ne fâide vardır? Zîrâ ahvâl-i kalb zevkîdir ve vicdânîdir ve onunla ittisâf, riyâzât ve mücâhedâta mevkûfdur."

چون سلیمان در شدی هر بامداد   مسجد اندر بهر ارشاد عباد

485. *Uaktâki Süleymân her sabah ibâdı irşâd için, mescide gider idi.*

پند دادی گه بگفت و لحن و ساز   گه بفعل اعنی رکوعی با نماز

486. *Gâh söz ve lahn ve tertîb ile, gâh fiil ile ya'ni rükû'a mensûb namaz ile nasîhat verirdi.*

"Lahn", burada savt-ı mevzûn ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) mescide ibâdullahı irşâd için gâh söz ile nasîhat eder ve gâh Dâvûd (a.s.)'ın

Mezâmîr'ini mevzûn sadâ ve tegannî ile okurdu ve ibâdet saflarını tertîb ederdi. Gâh fiil ile nasîhat ederdi, ya'ni namaza mensûb olan rûkû'u ta'lîm ederdi.

پند فعلی خلق را جذاب تر   که رسد در جان هر با گوش و کر

487. *Fiile mensûb nasîhat, halkı daha ziyâde cezâ edicidir; zîrâ her kulaklının ve sağırın canına erişir.*

اندر آن وهم امیری کم بود   در حشم تأثیر آن محکم بود

488. *Onda emîrin vehmi az olur; haşemde onun te'sîri muhkem olur.*

"Fiilî olan nasîhatta nâsih, yaptığı fiil ile, halk arasına karışmış ve kendisini halk ile müsâvî bir derecede tutmuş olacağından, halk nazarında böyle bir nâsihin emîrliği vehmi az olur ve halk onun emîrliğinden ve tahakkümünden ziyâde, kendilerinin menfaat[in]e hâdim olduğuna kanâat getirirler. Bi-nâenaleyh tevâbi' ve taraftar peydâ etmek husûsunda o fiilî nasîhatın te'sîri kuvvetli olur." "Haşem", tebaa ve hademe ve leşker ma'nâlarına gelir.

قصه آغاز خلافت عثمان رضی الله عنه و خطبه وی و بیان آنکه

ناصر فعال به از ناصر قوال بقول

Osmân (r.a.)'ın hilâfetinin başlangıcının ve onun hutbesinin kıssası ve fa'âl olan nâsihin, kavî ile kavvâl olan nâsihden iyi olduğunun beyânı

قصه عثمان که بر منبر برفت   چون خلافت یافت بشتایید تفت

489. *Kıssa-i Osmân'dır ki, hilâfeti bulduğu vakit harâretle acele etti, minber üzerine gitti.*

Bu kıssa cihâr-yâr-i güzîn efendilerimizden Osmân Zinnûreyn (r.a.) hazretlerinin kıssasıdır ki, nevbet-i hilâfet kendilerine geldiği vakit, harâretle acele edip minber-i hitâbete gitti.

منبر مهتر که سه پایه بدست رفت بو بکر و دوم پایه نشست

490. *Minber-i a'zam ki, üç basamak olmuştur, Ebû Bekir gitti ve ikinci basamakta oturdu.*
[488]

Resûl-i zîşân Efendimiz'in hutbe okudukları minber-i a'zam, o hazretin âhireti teşriflerinden sonra üç basamak olmuştur. İkinci basamakta Ebû Bekir es-Siddîk (r.a.) hazretleri oturdu.

بر سوم پایه عمر در دور خویش از برای حرمت اسلام و کیش

491. *Ömer kendi devrinde İslâm'ın ve dînin hürmeti için, üçüncü basamak üzerinde idi.*

Hız. Siddîk'dan sonra minber-i şerîfe bir basamak daha ilâve olunup, Hız. Ömer (r.a.) kendi devr-i hilâfetinde İslâm'ın ve dînin hürmeti ve şerefi için bu ilâve olunan üçüncü basamak üstünde oturdu.

دور عثمان آمد او بالای تخت بر شد و بنشست آن محمود بخت

492. *Osman'ın devri geldi, o tahtın yukarısı üzerine gitti ve o bahtı mahmûd olan oturdu.*

Hız. Osman-ı Zinnûreyn'in devr-i hilâfeti geldi, o minberin yukarısına, ya'ni Resûl-i Ekrem'in oturduğu basamağa çıktı ve o bahtı mahmûd, ya'ni aşere-i mübeşşereden olan zât-ı muhterem orada oturdu.

پس سؤالش کرد شخصی بو الفضول کآن دو ننشستند بر جای رسول

493. *Böyle olunca ona bü'l-fudûl olan bir şahıs suâl etti ki: "O iki, Resûl'ün yeri üzerine oturmadılar.*

Hız. Osman'ın o makâmda oturduğunu gören bir boşboğaz küstah, o hazrete hitâben dedi ki: "Senden evvelki iki halîfe Resûl-i Ekrem'in yerine oturmadılar."

پس تو چون جستی ازیشان برتری چون برتبت تو ازیشان کمتری

494. *"Binâenaleyh sen niçin onlardan daha yükseklik istedin, mâdemki rûlbede onlardan aşağısın?"*

Ya'ni, "Sen sıra i'tibâriyle bu iki halîfeden daha aşağı rûtbede olduğun halde niçin Peygamber'in makâmına oturup, onlardan daha yüksek olmak kasdında bulundun?"

گفت اگر پایهء سوم را بسپرم   وهم آید که مثال عمرم

495. *Dedi: "Eğer üçüncü basamağa gidersem, Ömer misâliyim, diye vehim gelir."*

Hz. Osman cevâben buyurdu ki: "Eğer üçüncü basamakta otursam, halka ben Ömer misâliyim da'vâsında bulunduğum vehmi gelir ki, ben pâyede Ömer'den dûnum."

در دوم پایه شوم من جای جو   گویی بو بکرست و این هم مثل او

496. *"Ve eğer ben ikinci basamakta yer isteyici olursam, dersin ki, Ebû Bekir'dir, bu da onun mislidir."*

"Ve eğer ben ikinci basamakta otursam, o vakit dersin ki: "Bu basamak Ebû Bekir hazretlerindir ve bu da onun yerine oturmakla o hazretin nazîri ve misli olduğunu iddiâ ediyor." Hind nüshalarında ikinci mısra' *گویم مثل ابو بکرست او* ya'ni "Bana dersin ki, o Ebû Bekir mislidir" sûretindedir.

هست این بالا مقام مصطفی   وهم مثلی نیست با آن شه مرا

497. *"Bu yukarısı, makâm-ı Mustafâ'dır, benim için o şâh ile misliyet vehmi yoktur."*

Bu oturduğum yukarıdaki basamak, makâm-ı Mustafâ (s.a.v.)dir. Ben burada oturduğumdan dolayı, hiçbir kimseye benim ile o Şâh-ı enbiyâ arasında misliyet vehmi gelmez ve hiçbir kimse benim tarafımdan böyle iddiâ vukû' bulabileceğine ihtimâl vermez.

بعد از آن بر جای خطبه آن ودود   تا بقرب عصر لب خاموش بود

498. *Ondan sonra o vedûd, hutbe yerinde ikindi yaklaşıncaya kadar, sâkit dudaklı oldu.*

"Vedûd", mahbûb veyâ muhib ma'nâsınadır. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 31. faslında bu kıssayı ve bu kıssanın sırrını şöyle beyân buyururlar: "Osmân (r.a.) halîfe oldu, minbere çıktı; halk ne buyuracak diye muntazır idiler, sâkitâne nazar edip hiçbir şey söylemez idi. Halk üzerine bir hâl ve vecd nâzil oldu; öyle ki, dışarıya çıkmağa mecâlleri kalmadı ve yekdîğlerine nerede oturduklarına şuûrları olmadı. Yüz tezkîr ve va'z ve hutbe ile onlara öyle bir hoş hâl vâki' olmamış idi. Öyle fevâid ve mükâşefât hâsıl ve esrâr ma'lûm oldu ki, bu kadar amel ve va'z ile olmamış idi. Meclisin nihâyetine kadar böyle nazar eder ve bir şey buyurmaz idi. Aşağıya inmek iste-

dikte ان لكم امام فعال خير و احسن اليكم من امام قوال ya'ni "Sizin için fa'âl olan imam, kavvâl olan imâmdan hayırlı ve ahsendir" deyip indi. Doğru buyurdu. Mâ-demki kelâmdan murâd fâidedir ve tebdîl-i ahlâktır, söz söylemeksizin bu fâ-idenin ez'âfını hâsıl etmiş idiler ve bu fâidenin husûlü müyesser oldu; binâ-enaleyh buyurdıkları ayn-ı savâb idi. Gelelim kendisine "fa'âl" demesine. Gerçi minberde o hâl içinde zâhiren bir fiil icrâ etmedi ki onu, göz ile görmek mümkün olsun. Namaz kılmadı, hac etmedi, hutbe okumadı, bunlardan hiçbi-ri vâkı' olmadı. İmdi ma'lûmumuz olsun ki, amel ve fiil denilen şey, yalnız o sûretler değildir; belki bu sûretler, o amelin sûretidir, o amel ise candır. Nite-kim Mustafâ (s.a.v.) اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم ya'ni "Benim ashâbım yil-dızlar gibidir; hangisine iktidâ ederseniz, hidâyet bulursunuz" buyururlar idi. Bir kimse yıldızlara bakıp kat'-ı râh eder, hiç yıldızlar ona söz söyler mi? Ha-yır! Ancak mücerred o yıldızlara bakmak ile yolu tanır ve menzile vâsıl olur. İşte böylece senin evliyâ-yı Hakk'a nazar etmen ile, onların sende tasarrufu ve bî-kelâm ve bahs olarak maksûdların husûlü ve seni menzil-i vasla eriş-tirmeleri mümkündür."

زهره نی کس را که گوید هین بخوان یا برون آید ز مسجد آن زمان

499. *Kimsenin mecâli yok idi ki, "Âgâh ol, oku!" desin, yâhud o zaman mes-cidden dışarıya gelsin!*

هییتی بنشسته بد بر خاص و عام پر شده نور خدا آن صحن و بام

500. *Hâs ve âmm üzerine bir heybet oturmuş idi, o sofa ve tavan nûr-ı Hu-*
[498] *dâ dolmuş idi.*

هر که بینا ناظر نورش بدی کور ز آن خورشید هم گرم آمدی

501. *Her kim görücü idi, onun nûruna nâzır olurdu; köre dahi o güneşten ha-râret gelirdi.*

Kalb gözü açık olanlar o halîfe-i zîşânın nûr-ı bâtınına nâzır olurdu; kalb gözü kör olanlara dahi, o hakikat güneşinin nûrundan kalblerine bir harâret gelir ve müteessir olurlar idi.

پس ز گرمی فهم کردی چشم کور که بر آمد آفتابی بی فتور

502. *İmdi körün gözü harâretten fehmi ederdi ki, fütûrsuz bir güneş doğdu.*

"İmdi bâtın gözü kör olan kimseler za'fsız bir güneş doğduğunu, onun ha-râretinden anlardı." "Fütûr", za'f ve gevşeklik ma'nâsınadır. Kuvvetli bir ha-

kâkat güneşi doğduğunu kalbinde husûle gelen harâretten ve teessürden anlar demek olur.

لیک این گرمی گشاید دیدہ را تا ببیند عین ہر بشنیدہ را

503. *Fakat gözü bu harâret açar, tâ ki her işitilmişin "ayn" ını görsün.*

Ya'ni, "Kalb gözü kör olanlar bir veliyy-i kâmilin huzûrunda bulunduğu vakit, onun nûrundan kalbi harâretlenir ve müteessir olur. İşte bu harâret ve teessür, kalb gözünü açar ve sâlik esrâr ve hakâyıktan işittiklerini aynen bu açılan kalb gözüyle görür." Binâenaleyh evliyâ-yı Hakk'ın huzûrunda oturup, onun teveccühünden kalbi harâret bulmak ve müteessir olmak, kalb gözünün açılmasına sebep olur.

گرمیش را ضجرتی و حالتی زآن تبش دل را گشادی فُشحتی

504. *Onun harâretinin bir zacreti ve bir hâleti vardır, onun o harâretinden kalbde bir açılma, bir genişlik vardır.*

"Zacret", kararsızlık ve ıztırâb; "füshat", geniş olmak ve genişlik demektir. Ya'ni, "O hakikat güneşi olan veliyy-i kâmilin kalblere mün'akis olan nûrunun bir ıztırâbı ve bir hâli vardır ki, onun o harâretinden kalblerde bir feth-i ma'nevî ve açılma ve bir genişlik hâsıl olur." Ya'ni kâmilin nûru kalblere aks ettiği vakit bir zacret ve bir kararsızlık verir; fakat o harâretin zacretinden kalbde fetih ve genişlik vâki' olur.

کور چون شد گرم از ور قدم از فرح گوید کہ من بینا شدم

505. *Kör, nûr-ı kâdemden sıcak olduğu vakit, ferahından der ki: "Ben görücü oldum!"*

"Kalb gözü kör olan mürid, insân-ı kâmilin hâmil olduğu nûr-ı ilâhînin kalbine aks etmesinden dolayı harâretlendiği vakit, kalbinde hissettiği genişlik sebebiyle, "Artık ben kemâle geldim ve kalb gözüm görücü oldu!" der." Bu hâl birçok sâliklerde vâki' olmuş ve bu hâl içinde, kendilerini mürşid-i kâmil zannedip, halkı irşâda kıyâm edenler de bulunmuştur. Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî (k.s.) hazretleri *Avârifü'l-Maârif* nâmındaki kitabında, bunlar hakkında "sâlik-i ebter" buyurur. Bunlar tecellî-i rûhânîyi, tecellî-i rabbânî zannederler.

سخت خوش مستی ولی ای بو الحسن پارهء راهست تا بینا شدن

506. *Pek hoş sarhoşsun, fakat ey bü'l-hasen, görücü olmaya kadar bir parça yol vardır.*

Ya'ni, "Ey tecellî-i rûhânîye nâil olan kimse! Sen insân-ı kâmilin nûrunun te'sîriyle nâil olduğun bu tecellî-i rûhânîden latîf sarhoş bir haldesin; fakat ey bü'l-hasen tecellî-i rabbânîye nâiliyetle görücü olmaya kadar bir parça daha yol vardır." "Ebû'l-hasen" ta'bîri bu tecellî-i rûhânîye mazhar olan kimseye hitâb olunduğu anlaşılır; zîrâ rûh aslında hasen ve latîftir, çünkü halîfe-i Hak'dır. "Ebû" ta'bîri Arabî'de mâlikiyet ma'nâsı ifâde eder; meselâ "Ebu'd-dînâr", altın babası demektir.

صد چنین و الله اعلم بالصواب

این نصیب کور باشد ز آفتاب

507. *Bu, yüz bunun gibi körün güneşten nasîbi olur; ve Allah doğruyu en çok bilicidir.*

"Bu hâl ve bunun gibi yüz hâl, basar-ı basîreti açılmamış olan kimsenin, hakikat güneşi olan insân-ı kâmilin bâtınından nasîbi olur." Ma'lûm olsun ki, insân-ı kâmilin terbiyesinde bulunan sâliklere, o kâmilin nûrunun berekâtıyla ba'zı ahvâl zâhir olur; o sâlik bunları kendinin malı ve hâli zanneder ve bu münâsebetle kendisinde "Oldum!" vehmi hâsıl olur. Halbuki eğer insân-ı kâmil nazarını ondan çevirirse, o hallerin hepsi kapanır. Bu hâl, henüz yürümeğe heveskâr olan bir küçük çocuğun kollarından tutup babasının yürütmesine benzer. Çocuk yürürken sevinir, kendisi yürüyor zanneder; eğer babası kollarını bıraksa, düşer. Binâenaleyh o sâlik, kâmilin bâtının nûrunu görmemiştir, ancak kendisine mün'akis olan harâretinden hissetmiştir.

شرح او کی کار بو سینا بود

وآنکه او آن نور را بینا بود

508. *Ve o kimse, ki o nûru görücü olur, onun şerhi ne vakit Ebû Sînâ'nın kârı olur!*

"O nûr-ı ilâhîyi görücü olan kimsenin şerhi, hükemânın güzîdesi olan meşhûr Ebû Ali Sînâ'nın dahi kârı değildir." Zîrâ İbn Sînâ akıl ve zekâ sâhibidir ve basar-ı basîret sâhibi değildir. *Nefehâtü'l-Üns*'de mastûrdur ki: Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin halîfeleri Mecdüddîn-i Bağdâdî hazretleri vâkiasında Risâletpenâh (s.a.v.) Efendimiz'i görüp ما نقول فی حق ابن سینا ya'ni "Yâ

Resûlallah, İbn Sînâ hakkında ne buyurursunuz?" demiş, Server-i âlem Efen-
dimiz dahi هو رجل اراد ان يصل الى الله بلا واسطتى فحجبت يدي هكذا فسقط في النار ya'ni "O
bir adamdır ki, benim vâsıtam olmaksızın Allah'a vâsıl olmak istedi, iki elim-
le şöyle ittim, nâra sukût etti" buyurmuşlardır. Bundan anlaşılır ki İbn Sînâ
Peygamber'e değil, akıl ve zekâsına tâbî' olmuş bir kimsedir. İnsân-ı kâmilin
bâtını ise akıl ve zekâ ile bilinmekten pek uzaktır.

ور شود صد تو که باشد این زبان که بجنبا ند بکف پردهء عیان

509. *Ve eğer yüz kat olsa, bu dil kim olur ki, eliyle ayân perdesini kımıldat-
sın?*

"Ve eğer Ebû Ali Sînâ'nın ve emsâli hükemânın kuvve-i aklıyyesi ve ze-
kâsı yüz kat olsa, bu dil kim olur ki? Ya'ni kelâm-ı zâhirînin vüs'ati ve kud-
reti nedir ki, eliyle ya'ni belâgat-ı zâhirîsi ile, o kâmilin bâtınına örtülmüş
olan ayân ve hakikat perdesini kaldırmak için kımıldatsın!" Ya'ni kâmilin bâ-
tınındaki nûr, nûr-i Hak'dır ve onu ancak o kâmil gibi kâmil olan bir zât gö-
rür; fakat o nûrun beyânı harf ve savta gelmez ve o nûr üzerine çekilmiş olan
vücûd-ı izâfî perdesi, akıl ve zekâ kuvveti ile açılmaz.

وای بر وی گر بساید پرده را تیغ الهی کند دستش جدا

510. *Vay onun üzerine! Eğer perdeyi sıyrırsa, Allah'a mensûb olan kılıç
[508] onun elini cüdâ eder.*

Eğer bir kimse o perdeyi akıl ve zekâ kuvveti ile sıyrırsa, vay onun hâli-
ne! Allah'a mensûb celâl ve kahır kılıcı onun elini, ya'ni o kuvvetini kesip
oradan ayırır.

دست چه بود خود سرش را بر کند آن سری کز جہل سرها می کند

511. *El ne olur? Muhakkak onun başını koparır; o bir başı ki, cehilden sırlar
yapar.*

"El ne demek? O kahır-ı ilâhî kılıcı muhakkak onun zâhirî olan başını ko-
parır; ya'ni böyle bir kimsenin akıl ve zekâveti şöyle dursun, onun kâmilin
vücûdunu izâle eder ve o kahır kılıcının kestiği baş bir baştır ki, bilmediği ve
idrâk etmediği esrârdan, tahmînât-ı aklıyyesi ile bahs etmeğe kalkar."

İsmâîl-i Ankaravî hazretleri ikinci mısra'ı şerhan buyururlar ki: "Lâkin o
bir başı koparır ki, cehil ve gafletten mücerred tefâhür için esrâr-ı ilâhiyyeyi

nâmahrem olanlara ızhâr eder ve izn-i ilâhî olmaksızın o esrârdan bahs eder." İmdâdullah hazretlerinin mündleri Hasan Sâhib hazretleri buyurur ki: "Kendi cehli sebebiyle bir başı başlar yapar; ve bu ma'nâ gurûr ve tekebbürden kinâyedir." Şu halde ikinci mısra'daki (سرھا) "esrâr" değil, "başlar" ma'nâsına olur.

این بتقدیر سخن گفتم مرا   ورنه خود دستش کجا و آن کجا

512. *Bunu sana söz takdîriyle söyledim; ve yoksa onun eli nerede ve o nerede!*

Benim sana, "Dilin eli ayân perdesi açamaz!" dediğim söz takdîriyledir ve istiâre-i tahlîliyye kabîlindendir. Binâenaleyh bu beyânım bilfarz, dilin eli olaydı, demek olur ve yoksa nûr-ı Hak nerede, o lisânın muhayyel olan eli nerede!

خاله را خایه بدی خالو شدی   این بتقدیر آمدست ار او بدی

513. *"Teyzenin hâyesi olaydı dayı olurdu", bu takdîr ile gelmiştir, eğer olaydı.*

Meselâ "kadın olan teyzenin hayası olaydı, erkek olan dayı olurdu" darb-ı meseli bu takdîr ile gelmiştir ve söylenmiştir. Olmamış bir şey hakkında "eğer olaydı" demek olur.

از زبان تا چشم کو پاک از شکست   صد هزاران ساله گویم اندکست

514. *Dilden, inkisârdan pâk olan o göze kadar, yüz binlercesine söylersem, azdır.*

Ya'ni, "Lisân-ı zâhirîden, za'f ve inkisârdan pâk olan kalb gözüne vâsıl oluncaya kadar geçilecek akabeleri ve bu ikisi arasındaki farkı ve mesâfe-i ma'neviyyeyi yüz binlercesine söylesem, yine bitiremem."

هین مشو نومید نور از آسمان   حق چو خواهد می رسد در یک زمان

515. *Sakın nâ-ümîd olma, Hak dilerse nûr gökten bir anda erişir.*

Ey sâlik, kıyl u kâl mertebesinden, müşâhede mertebesine kadar çok mesâfât-ı ma'neviyye olmasından dolayı sakın me'yûs olma ve Hak'dan ümîdini kesme! Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri eğer dilerse, o bâtın gözünün nûru sana bir anda semâdan, ya'ni âlem-i ulvîden erişir.

"Semâ"dan murâd, mertebe-i ahadiyyettir, semâ-i mer'î değildir.

می رساند قدرتش در هر زمان

صد اثر در کانه از اختران

516. *Yıldızlardan kânlara, onun kudreti her zamanda yüz eser erıştırir.*

"Kân"dan murâd, arzdeki maâdin menba'landır. Bu beyt-i şerif, yukanda-ki beyt-i şerifde beyân buyurulan ma'nânın müsteb'ad olmadığına dâir hissî ve zâhirî misâldir. "Hakk'ın ihsânından ümîdini kesme; nitekim pek uzak mesâfât-ı hissiyye ve zâhiriyyede bulunan yıldızlardan Hak Teâlâ hazretleri arzın maâdin menba'larına her zamanda bir çok te'sîrler ilkâ buyurur." Ve ilm-i nücûma nazaran "yıldızlar"dan murâd, manzûme-i şemsiyyemizi teşkil eden seyyârâtır. Ve ilm-i nücûma nazaran ba'zı seyyârâtın, ma'deniyât üzere-ri- ne te'sîri şunlardır: Müşteri, kalay, elmas, tûtiyâ, kükürt, zernîh-i ahmer ve beyaz ve sarı renkteki taşlar; Merîh, demir, bakır, mîknâtîs ve zencefre; Zühre, inci, zeberced ve altın ve gümüş; Utârid, cıva, kehrübâ, firûze, kireç ve alçı-ilh... Bu husûsta daha ziyâde tafsîlât Hindistan'da tab' edilmiş olan *Matla'u'l-Ulûm* ve *Mecmau'l-Fünûn* nâmındaki eserin, ilm-i nücûm bahsinde mündericidir.

اختر حق در صفاتش راسخند

اختر گردون ظلم را ناسخند

517. *Feleğin yıldızları zulmetleri bozucudurlar; Hakk'ın yıldızları, onun sıfatlarında râsihtirler.*

Feleğin yıldızlarının arz üzerindeki te'sîri, ancak gecenin kesîf karanlığını bozup hafifleştiricidir. Hakk'ın yıldızları olan insân-ı kâmiller ise, Hakk'ın sıfatlarını hâmil ve bu sıfatların hükmü altında sâbit ve râsihtirler.

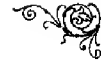
در اثر نزدیک آمد با زمین

چرخ پا نصد ساله راه ای مستعین

518. *Ey yardım isteyen! Beş yüz yıllık yol olan felek, eserde yeryüzüne yakın geldi.*

"Ey vücûd-ı unsurîsine felekten maddî yardım isteyen insan! Pek uzak mesâfede olan feleğin te'sîri, yeryüzüne yakın geliverdi." Nitekim ilm-i nücûma nazaran nutfе, rahm-i mâderde takarrur edince, Zühal seyyâresinin terbiyesinde olur. İkinci ayda Müşteri terbiye eder; üçüncü ayda Merîh, dördüncü ayda Güneş, beşinci ayda Zühre, altıncı ayda Utârid, yedinci ayda Kamer terbiye eder. Sekizinci ayda yine Zühal, dokuzuncu ayda yine Müşteri terbiyelerine girer. Maâdine olan te'sîrât dahi yukarıda bir nebze zikr olundu.

سه هزاران سال و پانصد تا زحل دم بدم خاصیتش آرد عمل

519. *Zühal'e kadar üç bin beş yüz senedir; onun hâssıyyeti dembedem amel getirir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz Zühal'e kadar olan mesâfeyi müneccimler indinde ta'yîn edilmiş olan mikdâra göre beyân buyurmuşlardır; maksad Zühal'in arza olan uzaklığını beyândır, ya'ni pek uzak mesâfede bulunan Zühal'in hâssıyyeti, arz üzerinde dâimâ icrâ-yı faâliyyet eder.

درهمش آرد چو سایه در ایاب طول سایه چیست پیش آفتاب

520. *Gölge gibi geri çekilmek husûsunda onu derhem getirir; güneşin önünde gölgenin tûlü nedir?*

Hak Teâlâ o Zühal'in te'sîrini izâle etmek husûsunda onun hâssıyyetini nizamsız bir hâle getirir ve izâle eder. Vücûd-ı hakîkî güneşinin önünde vücûd-ı izâfî gölgesinin uzayışının ve te'sîrinin ne hükmü olur?

"Derhem", bî-nizâm ve perîşân ve bî-demâğ ma'nâsınadır (*Bahâr-ı Acem*). Burada bî-nizâm ma'nâsı münâsib görüldü.

وز نفوس پاک اختر وش مدد سوی اخترهای گردون می رسد

521. *Ve nüfûs-ı pâkden yıldızlar gibi, feleğin yıldızları tarafına meded erişir.*

"Nüfûs-ı pâk"den murâd, sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil olan insân-ı kâmilidir. Ya'ni, "Yıldızlardan arza yardım geldiği gibi, sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmil olan insân-ı kâmillerden dahi feleğin yıldızları tarafına imdâd erişir." Zîrâ âlem-î sûretten maksûd insân-ı kâmilin vücûdu ve zuhûrudur. Nitekim aşağılarda beyân buyurulacaktır.

ظاهراً آن اختران قوام ما باطن ما گشته قوام سما

522. *O yıldızlar, zâhiren bizim kâim kılıcılarıdır; bizim bâtınımız semânın kâim kılıcıdır.*

"O seyyârâtın bizim vücûdât-ı unsuriyyemizin kıvâmına yardım gelir; fakat bizim bâtınımız ve ma'nâmız, o semânın ya'ni seyyârâtın vücûdlarının kıvâmına sebebedir." Eğer âlem-i sûretin hilkatinden maksûd olan insân-ı kâmil yetişmez bir hâle gelse, onlann vücûdlanna da lüzûm kalmaz. Nitekim "Sen olmasan eflâki yaratmaz idim" hadîs-i kud-sîsi bu ma'nânın burhânıdır.

در بیان آنکه حکما گویند آدمی عالم صغراست و حکمای الهی گویند
آدمی عالمی کبراست

Onun beyânındadır ki, hükemâ, "Âdem, âlem-i suğrâdır"
derler; ve hükemâ-yı ilâhî, "Âdem, âlem-i kübrâdır" derler

پس بصورت عالم اصغر تویی   پس بمعنی عالم اکبر تویی

523. 'Böyle olunca sûrette âlem-i asgar sensin, böyle olunca ma'nâda âlem-i ekber sensin.

Ya'ni hükemânın insana âlem-i suğrâ "en küçük âlem" demeleri, sûreti-ne nazarandır; binâenaleyh sûret âleminde arz ve semâvât insandan büyük ve insan ise onlardan pek küçüktür. Nitekim âyet-i kerîmede لَخَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ (Gâfir, 40/57) ya'ni "Semâvâtın ve arzın halkı elbette nâsın halkından ekberdir" buyrulur. Ve hükemâ-yı ilâhînin insana "âlem-i kübrâ" "en büyük âlem"dir demesi ma'nâsına nazarandır. Zîrâ hadîs-i kud-sîde insân-ı kâmil hakkında لَا يَسْعَى أَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسْعَى قَلْبُ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan mü'min kulunun kalbine sığıdım" buyrulur. Bu ma'nâyâ binâen İmâm-ı Ali (kerremallâhü vecchêhü ve radiyallahü anh) efendimiz şöyle buyururlar. Beyit:

دوائك منك و ما تشعر   دوائك منك و ما تبصر
و انت الكتاب المبين الذي   باحرفه يظهر المضممر
و تزعم انك جرم صغير   و فيك انطوى العالم الاكبر

"Senin ilâcın sendendir, halbuki senin vukûfun yoktur; ve senin illetin sendendir, halbuki sen görmüyorsun; ve sen apaçık bir kitâbsın ki, onun harfleriyle muzmer ve gizli olan zâhir olur. Ve sen küçük bir cirim olduğunuzu zu'm ediyorsun, halbuki sende âlem-i ekber dürülüp büküldü."

ظاهراً آن شاخ اصل میوه است   باطنا بهر ثمر شد شاخ هست

524. *Zâhiren o dal meyvenin aslıdır; bâtınen dal, meyve içinde mevcûd olur.*

Zâhirde ağacın dalı, meyvenin aslıdır ve yemiş o daldan peydâ olur; fakat bâtınına bakılırsa, o meyvenin zuhûru için ağaç dikilmiş ve dal mevcûd olmuştur. Meyvenin zuhûru maksûd olmasa idi, ağaç dikilmez idi.

گر نبودی میل و امید ثمر   کی نشاندی باغبان بیخ شجر

525. *Eğer meyve meyli ve ümîdi olmasa idi, bahçıvan ağacın kökünü ne vakit diker idi?*

پس بمعنی آن شجر از میوه زاد   گر بصورت از شجر بودش ولاد

526. *Böyle olunca, her ne kadar onun doğumu ağaçtan ise de, o ağaç ma'nâda meyveden doğdu.*

Her ne kadar meyvenin doğumu ağaçtan ise de, o ağaç ma'nâsına nazaran meyveden zuhûr etmiştir; çünkü ondan maksûd olan meyvedir ve şecere-i kevnin semeresi Âdem'dir. Binâenaleyh bu kevn ü mekân ağacı, kendisinden zuhûr edecek olan Âdem için halk olunmuştur.

مصطفی زین گفت کآدم و انبیا   خلف من باشند در زیر لوا

527. *Bundan dolayı Mustafâ buyurdu ki: "Âdem ve enbiyâ sancağ altında benim arkamda olurlar."*

Bu beyt-i şerîfde لا فخر و لا فخر لواء تحت لواءه و لا فخر لواءه و لا فخر لواءه "Âdem ve ondan gayri olan enbiyâ, yevm-i kıyâmette benim sancağım altında bulunduğu halde, benim iftîhârım yoktur" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, hakikat-ı muhammediyye felek-i muhît-i âmmıdır. Her ne olmuş ve olacak var ise, hepsi o hakîkatin taht-ı hîtasındadır. Âlem-i kevnîden maksûd, bu hakîkati hâmil olan insân-ı kâmilin zuhûrudur. Binâenaleyh o insân-ı kâmil sonra gelmiş olan öndür; nitekim âtîde buyururlar.

بهر این فرموده است آن ذو فنون   رمز نحن الآخرون السابقون

528. *O zû-fünûn "Biz sâbık olan âhirleriz" remzini bunun için buyurmuştur.*

Bu zikr olunan ma'nâdan dolayı, o zû-fünûn olan Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz hazretleri hadîs-i şerîflerinde نحن الآخرون السابقون ["Biz sâbık olan

âhirleriz"] buyururlar ki, "Biz vücûd-ı unsurîde sonradan geldik, halbuki hakikatimiz nazaran, bu âlem-i kevnden evveliz!" demek olur.

Ankaravî hazretleri buyururlar ki: "Biz" ta'bîr buyurmalarındaki nükte, o hazretin verese ve tebaası dahi bu hükümde dâhil olduğunu işrâb eder. *كنت نبيا و آدم بين الماء والطين* ya'ni "Âdem su ile çamur arasında olduğu halde ben nebî idim" hadîs-i şerîfi dahi bu ma'nâyı te'yîd buyurur.

گر بصورت من ز آدم زاده ام   من بمعنی جد جد افتاده ام

529. "Gerçi sûrette ben Âdem'den doğmuşum, ma'nâda ben ceddin ceddi vâki' olmuşum."

Cenâb-ı Pîr efendimiz verâsetleri hasebiyle lisân-ı nebevîden yukarıki hadîs-i şerîfi tefsîr buyururlar; ya'ni "Ben her ne kadar sûrette Âdem neslinden doğmuş isem de, ma'nâda silsile-i mevcûdâtın ceddinin ceddi vâki' olmuşum."

کز برای من بدش سجدهء ملک   وز بی من رفت بر هفتم فلک

530. "Zîrâ ki meleğin secdesi ona benim için olmuştur; ve o benim için yedinci feleğe gitmiştir."
[528]

Ya'ni, "Ben Âdem (a.s.)'ın sulbünde idim, onun için o mescûd oldu ve kendi mi'râcında benim hakikatimden feyz almak için, yedinci feleğe gitti." (Şerh-i İmdâdullah) (k.s.)

پس ز من زایید در معنی پدر   پس ز میوه زاد در معنی شجر

531. *Binâenaleyh peder ma'nâda benden doğdu; binâenaleyh ma'nâda ağaç meyveden doğdu.*

Sûret-i unsuriyyemin aslı olan babam, ma'nâda benden doğdu; zîrâ babam bir ağaç mesâbesinde idi ve ben ise meyve menzilesinde idim; binâenaleyh babamın şecer-i vücûdu, meyvenin zuhûru için olmakla, ma'nâda ağaç meyveden doğmuş oldu.

اول فکر آخر آمد در عمل   خاصهء فکری کو بود وصف ازل

532. *Fikrin evveli amelde âhir geldi; husûsiyle bir fikir ki, o vâsf-ı ezel ola.*

"Fikir"den murâd, sûret-i ilmiyye ve zihniyyedir. Meselâ bir mi'mâr evvelen zihninde yapacağı binânın sûretini ihzâr eder ve ba'dehû o sûret-i ilmiyyeyi hâriçde fiilen vücûda getirir; binâenaleyh fikrin evveli amelde âhir gel-

miş olur. Bu hâl idrâk sâhibi olan beşerin iktizâ-yı zâtîsidir. Husûsiyle bir sûret-i ilmiyye ki, o vâsf-ı ezel ola, ya'ni ilim, sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfat olup, Zât-ı ulûhiyyet gibi kadîmdir ve ezelîdir; bilcümle eşyânın hakâyıkı evvelen ilm-i ilâhîde sâbittir, ba'dehû hakâyık, vücûd-i ilmîden, vücûd-ı aynîye gelir.

حاصل اندر يك زمان از آسمان می رود می آید ایدر کاروان

533. *Elhâsıl işte bir anda gökten kervân gidiyor ve geliyor.*

"Âsumân"dan murâd, vâhidiyyet ve a'yân-ı sâbite mertebesidir; ve a'yân-ı sâbite, suver-i ilm-i ilâhîdir. Ya'ni, "Elhâsıl suver-i ilm-i ilâhî mertebesinden işte bir anda bu vücûdât-ı izâfiyye âlemine kervân geliyor ve gidiyor."

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Seb'e ibtidâsında olan *يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا* (Sebe', 34/2) ya'ni "Allah Teâlâ arza giren şeyi ve ondan çıkan şeyi ve gökten inen şeyi ve göğe urûc eden şeyi bilir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "İder", burada ve şimdi ve işte ma'nâlarına gelir.

بيست بر این کاروان این ره دراز کی مفازه زفت آید با مفاز

534. *Bu kervân üzerine bu yol uzun değildir; mefâze ne vakit müfâz olana azîm gelir?"*

"Mefâze", necât ve zafer ve helâk ma'nâlarına gelen "fevz"den müstaktır; ve mahall-i necât ve mahall-i helâk olan susuz çöl ve beyâbâna denir. Burada "mefâze"den murâd, âlem-i süflî ve sûret olan dünyâdır. Ve "müfâz", if'âl bâbından ism-i mef'ûl olup, "muzaffer kılınmış" demektir. Ve "müfâz"dan murâd, ma'nâdır. Ya'ni, "Ma'nâ kervânına bu âlem-i sûret yolu uzun ve uzak değildir; mahall-i helâk ve fenâ olan dünyâ sahrâsı ve sûret âlemi, ne vakit muzaffer ve hâkim olan maânî kervânına azîm ve müşkil gelir? Zîrâ sûret helâk olursa, ma'nâ bâkîdir."

دل به کعبه می رود در هر زمان جسم طبع دل بگیرد ز امتنان

535. *Her zamanda gönül Kâ'be'ye gidiyor; cisim ihsandan gönül tab'ını tutar.*

Ma'nâyâ âlem-i sûret yolunun uzak ve uzun gelmediğinin misâli budur ki, gönül her zaman hayâlen Kâ'be'ye gidiverir; fakat cisim yerinde durur, hayâl ise ma'nâdır. Binâenaleyh insan hayâlinde olan bir mahalle sür'at-i berkiyye ile gider. Bu hâl umûm insanlara şâmindir; fakat kâmillerin başka bir hâli olur ki, o da ihsân-ı ilâhî ile cisimlerinin gönül, ya'ni rûh tabîat ve hâssiyyetini iktisâb etmesidir. Binâenaleyh bu halde olan bir kâmil rûhiyle mütevec-

cih olduğu bir mahalde, rûhunun sür'ati ile, cismini de berâber ihzâr eder. Onun için kâmiller ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim ervâhımız cisimlerimizdir ve cisimlerimiz ervâhımızdır" buyurmuşlardır.

این دراز و کوتاهی مر جسم راست چه دراز و کوتاه آنجا که خداست

536. *Bu uzun ve kısalık muhakkak cisim içindir; uzun ve kısa nedir, orada ki, Hudâ vardır!*

Bu uzunluk ve kısalık ve eb'âd-ı sâire, kesîf olan cisme ve cismin ahkâmı altında zebûn olan ervâha mahsûstur. Cismin ahkâmından kurtulup, sıfât-ı Hak'la muttasıf olan ervâh ve ecsâm için uzunluğun ve kısalığın ve sâir eb'âdın ne hükmü ve te'sîri vardır?

چون خدا مر جسم را تبدیل کرد رفتنش بی فرسخ و بی میل کرد

537. *Hudâ cismi tebdîl ettiği vakit, onun gitmesini fersahsız ve mîlsiz etti.*

"Mîl" burada ma'nâ-yı lügavîsi i'tibâriyle yeryüzünde "göz erimi" kadar bir mesâfedir (*Burhân*). Ve "fersah," dört bin adımdır. Ya'ni "Hak Teâlâ cismi rûha tebdîl buyurduğu vakit, onun sûret âleminde yürümesini fersahsız ve mîlsiz eder. Nitekim Server-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in mi'râc-ı şerîfleri hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى (İsrâ 17/1) ya'ni "Nakâisden münezzeh olan Âllah Teâlâ hâzretleri kulunu bir gecede Mescid-i Harâm'dan, Mescid-i Aksâ'ya isrâ eyledi" buyurulur. Halbuki bir gecede Mescid-i Harâm'dan Kudüs-i Şerîf'e gelinmesi cisim için mümkün değildir.

صد امیدست این زمان بر دار گام عاشقانه ای فتی خل الكلام

538. *Bu zamanda yüz ümîd vardır; adımı âşıkça kaldır, ey delikanlı, kelâmı terk et!*

"Bu zamanda" ta'bîriyle cenâb-ı Pîr efendimiz, zamân-ı şerîflerini murâd buyururlar; zîrâ kendileri vâris-i kâmilidir ve onların huzûr ve terbiyeleri uşşâk-ı ilâhî için büyük bir fırsattır. Ya'ni, "Benim tarîkîme sâlik ve isrime tâbi' olan delikanlı, kıyl u kâli terk et de, Hak yolunda adımlarını âşıkça kaldır; zîrâ bu zamanda lutf-ı Hak'la verâset-i nebeviyyeyi hâizim ve benim feyz-i nazarım sebebiyle senin cismini rûha tebdîl için çok ümîdler vardır." Nitekim cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı şu beyt-i şerîflerinde sarâhaten beyân buyururlar.

بگشادند خزینه همه خلعت پوشید مصطفی باز بیآمد همه ایمان دارید

Nazmen tercüme:

"Açtılar kenz-i füyûzu olunuz hil'at-pûş
Mustafâ geldi yine, cümleiniz îmân ediniz."

گرچه پیله چشم بر هم می زنی در سفینه خفته ره می روی

539. Gerçi göz kapağını birbirine vuruyorsun; gemi içinde yatmışsın, yol gidiyorsun.

Ey sâlikim, gerçi sülûkünde gözün kapalıdır ve sana âlem-i rûhâniyyetten bir şey görünmüyor; fakat me'yûs olma ki, sen gemi içinde yatmış ve uyumuş olduğun [halde], kat'-ı mesâfe ediyorsun ve âlem-i hakîkate doğru gidiyorsun.

Bu beyt-i şerîf sâlik-i tarîk olanlara bir tebşîr-i azîmdir. Ma'lûm olsun ki, sâlikin keşifsiz ve gözü kapalı olarak gitmesi, keşifli gitmesinden daha hayırlıdır; zîrâ keşif yolu pek muhâtaralıdır. Sâlik için sukût tehlikeleri çoktur. Ubeydullah Ahrâr hazretleri *Risâle-i Vâlidîyye*'sinde buyurur ki: "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin bir mürîdi var idi, dâimâ çalışıp, zikr-i Hak'la meşgûl olur idi; fakat kendisine rûhânî bir keşif vâki' olmaz idi; arkadaşları onun böyle fûtûr getirmeksizin sa'yine taaccüb edip, Hz. Bâyezîd'e bu taaccüblerini arz ettiler. Hz. Bâyezîd onların sözünü dinledikten sonra buyurdu ki: Öyle ise ona "sultânü'z-zâkirîn" diyelim!"

تفسیر این حدیث کہ مثل امتی کمثل سفینة نوح من تمسک بها نجا و من تخلف عنها غرق

Bu hadîs-i şerîfin tefsîridir ki, "Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir. Ona temessük eden kimse necât buldu ve ondan tahallûf eden kimse boğuldu."

بهر این فرمود پیغمبر کہ من همچو کشتی ام بطوفان زمن

540. [538] Bunun için Peygamber buyurdu ki: "Ben zamânın tûfânında gemi gibiyim!"

Bu, yukarıda îzâh olunan ma'nâdan dolayı Resûl-i zîşân Efendimiz buyurdu ki: "Ben zamânın hicâbât-ı zulmâniyyesinde ve cehâlet tûfânında gemi gibiyim!" Bu beyt-i şerîfde yukandaki hadîs-i şenfin diğer bir rivâyetine işâret buyurulur. Zîrâ "Meselü ümmetî" rivâyet olunduğu gibi, "Meselî" ya'ni "Benim meselim" dahi rivâyet olunmuştur.

ما و اصحابیم چون کشتی نوح   هر که دست اندر زند یابد فتوح

541. "*Biz ve ashâbımız Nûh gemisi gibiyiz; her kim el vurursa, fütûh bulur.*"

Bu beyt-i şerîfde dahi rivâyet olana işâret buyurulur. Şânhlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri bu beytin şerhinde şöyle buyururlar: "Resûl-i Ekrem Efendimiz'in "ümme" lafzından, sahâbe-i kirâmı murâd buyurdukları anlaşılır ve zâhir olan dahi budur. Eğer kâmilen "ümme" murâd olunsa, gemiye mütemessik olacak kim olur? Ve bunda işâret vardır ki, ashâb-ı kirâma muhabbet farzdır ve eğer bir kimsenin ashâba muhabbeti olmazsa, necât bulamaz."

چونکه با شیخی تو دور از زشتی   روز و شب سیاری و در کشتی

542. *Şeyh ile olduğun vakit, sen çirkinlikten uzaksın; gündüz ve gece seyyârsın ve gemi içindesin.*

Bu beyt-i şerîfde ya'ni الشیخ فی قومه کالنبی فی امته "Kavmi içinde şeyh, ümmeti içinde peygamber gibidir" [buyurulmuştur]. Peygamber'e mütemessik olanlar nasıl Hz. Nûh'un gemisine temessük edip kurtulanlar gibi ise, bir şeyh-i kâmile temessük edenler dahi Peygamber'e mütemessik olup kurtulanlar gibi olur. "Ve kemâl-i sıdk ile bir şeyh-i kâmile sarılan sâlik, gece ve gündüz yürüyen gemi içindeki bir kimse gibi, Hak yolunda seyr ü seferdedir, fakat kendisinin kat'-ı mesâfe ettiğinden haberi yoktur."

در پناه جان جانبخشی تویی   خفتهء در کشتی و ره می روی

543. *Bir can bağışlayıcının canının hıfzındasın, gemi içinde uyumuşsun ve yol gidiyorsun.*

"Can-bahş"dan murâd, şeyh-i kâmilidir; zîrâ sâlikin rûh-i hayvânîsi altında zebûn ve mağlûb olan rûh-ı insânîsini faâliyete getirir.

مگسل از پیغمبر ایام خویش   تکیه کم کن بر فن و بر گام خویش

544. *Günlerinin peygamberinden munkatı' olma, kendinin fennine ve adımına i'timâd etme!*

"Ey sâlik, kendi asrının ve zamânının şeyh-i kâmilini bul ve onun sohbe-tinden munkatı' olma! Tarîk-ı Hak'da kendi aklına ve ilmine ve zekâvetinin adımlarına i'timâd etme." Zîrâ senin aklın ve ilmin ve zekâvetin, şeyh-i kâmilin ilim ve irfânı önünde gâyet çürüktür. Beyt-i Mısırî (k.s.) :

Pîrinle olan ahdi güt, nen var ise ko gît
Bildiklerini terk et, irfâna irem dersin

گرچه شیرى چون روى ره بى دليل همچو روبه در ضلالى و زليل

545. Her ne kadar arslan isen de, eğer yola delilsiz gidersen, tilki gibi dalâldesin ve zelîlsin.

Her ne kadar ilimde ve zekâda arslan gibi kavî ve şecî' isen de, eğer Hak yoluna delilsiz gidersen, ilmin ve zekâvetinin vâsıl olamadığı birtakım müşkilâta düşüp, tilki gibi korkak ve zelîl bir hâle gelirsin.

هين مير الا كه با پرهای شيخ تا بينى عون لشكرهای شيخ

546. Sakın şeyhin kanatlarının gayri ile uçma, tâ ki şeyhin askerlerinin yardımını göresin!

Sülûkünde ancak şeyhin re'y ve tedbîri ve vesâyâsı dâiresinde hareket et, aslâ kendi aklını ve tedbîrini kullanma ki, o şeyh-i kâmilin tasarrufât-ı ma'neviyyesini ve yardımını göresin!

Menkabe: Şeyh Ebu'l-Vefâ hazretleri bir mürîdini halvete koymuş. Her gün hâdim bu dervîşe bir çanak taâm ve bir testi su getirirmiş; dervîş dahi taâmı yer ve suyu içer, zikrullâha devâm edermiş. Bir gün kendi kendine demiş ki: "Tarîkde riyâzet ve mücâhede vardır, ben ise her gün bir çanak dolusu yemeği yer ve bir testi de suyu içerim, bu nasıl halvettir? Eğer hâdim yarın taâm ve su getirirse almam!" der ve öyle yapar. O gece halvet-hânesinde pek ziyâde acıkır ve bir lokma ekmek için kıvranır durur; aslâ kalbinde huzûr kalmaz. Ertesi gün Şeyh Vefâ hazretleri gelip ona der ki: "Yâhû! bu gece senin hâlin ne idi, sabâha kadar taâm zikrinde idin! Niçin getirilen taâmı yemedin; mürşidin senin tabîbindir, senin mizâcını ve tarz-ı tedâvîni bilmez mi?" Hâdime iki çanak taâm ve iki testi su getirmesini emr eder.

يك زمانى موج لطفش بال تست آتش قهرش دمی حمال تست

547. Bir zaman onun lutfunun dalgası, senin kanadındır; onun kahrının ateşi bir dem senin hamalındır.

“Şeyh-i kâmil ba’zan lutuf ve merhamet ile zâhir olur; onun bu lutuf ve merhameti, senin rûhuna bir kanat olup, seni yukarıya uçurur ve âlem-i melekûta eriştirir; ve ba’zan kahır ile zâhir olur, o da senin için fâidelidir.” Zîrâ seni dalâlet alçaklığından, hidâyet yüksekliğine çıkarır. Meskenet ve tevâzu’ ve zillet-i nefis yolunu gösterir. Meselâ Hz. Hüdâyî’nin şeyhi, dimâğında kadılık mertebesinden kalmış olan kibir ve enâniyet bakıyyesini izâle etmek için pazarda ciğer sattırmıştır. Bu ise sûrette kahır ve ma’nâda lutuftur. Menâkıb-ı evliyâda bunun nazîri çoktur.

قهر او را ضد لطفش کم شمر اتحاد هر دو بین اندر نظر

548. *Onun kahrını, onun lutfunun zıddı sayma; nazarda her ikisinin ittihâdını gör!*

Ya’ni, şeyh-i kâmilin kahrından müteessir olma ki, onun altında lutuf gizlidir; binâenaleyh onun muâmele-yi kahriyyesini de lutuftan ibâret gör ve nazar-ı aklîde bunların ikisini de müttehid gör!

يك زمان چون خاک سبزت می کند يك زمان پر باد و گبزت می کند

549. *Bir zaman seni toprak gibi yeşil eder; bir zaman pür-bâd ve kalın eder.*

“Pür-bâd”, tekebbürden kinâyedir. Ve “gebz”, kalın ma’nâsına olup, gurûr-ı nefsânî ile şişkinlikten kinâyedir. Ya’ni, “Şeyh-i kâmil bir zaman seni toprak gibi mütevâzi’ ve zelîl kılar; ve topraktan yeşillikler bittiği gibi, bu hâlin içinde senden dahi hüsn-i ahlâk ve ilim ve irfân yeşillikleri neşv ü nemâ bulur. Sen o vakit kendinin kemâle geldiğini zannedersin. Binâenaleyh seni sana göstermek için bir zaman dahi seni pür-bâd ya’ni mütekebbir ve kalın ve gurûr-ı nefsânî sebebiyle şişkin yapar.” Evvelki hâl-i tevâzuun ile, bu ikinci hâl-i gurûrunu ve şişkinliğini mukâyese edip, henüz nefsânî sıfatlarından kurtulamamış bir nâkıs olduğunu anlarsın.

جسم عارف را دهد وصف جماد تا برو روید گل و نسرين شاد

550. *Ârifin cismine cemâd vasfını verir, tâ ki latîf olan gül ve nesrîn bitsin.*
[548]

“Şâd”, burada latîf ma’nâsındadır. “Gül”, ma’lûm olan çiçektir. “Nesrîn”, beyaz gül ma’nâsındadır. Ya’ni, “Şeyh-i kâmil, ârifin cimini cemâd vasfıyla tavsîf eder veyâhud tasarruf-ı ma’nevîsiyle mürîdini mertebe-i irfâna getirir ve ona cemâdiyet vasfını verir, tâ ki ondan maârif-i ilâhiyye gülleri ve esrâr-ı ilâhiyye nesrînleri biter.”

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin yetmiş ikinci bâbında buyururlar ki: "Cemâdât, sâir müvelledâtdan daha ziyâde Hakk'ı ârifdir ve O'na âbiddir; zîrâ o, ma'rifet mertebesinde halk olunmuştur, aklı, şehveti ve tasarrufu yoktur. Onun takallübü nefsiyle değil, gayriyledir ve ancak musarrıfı Allah'dır ve tasrîf-i ilâhî ile musarrafdır. Binâenaleyh insanda sıfat-ı cemâdiyyetten a'lâ sıfat yoktur. Ba'dehû nebât ve ba'dehû hayvâniyettir; ve ondan sonra da derece-i cemâdiyyetten yükseldiği kadr olan şey üzerine, iddiâ-yı ulûhiyyet eden insandır. Ve bu rif'atten, onun için sûret-i ilâhiyye hâsıl olur ve onun sebebiyle aslından çıkar. Binâenaleyh taşlar neş'etlerinde asıllarından çıkmadıklarından abîd-i muhakkikîndir."

ليک او بيند نه بيند غير او جز بمغز پاک ندهد خلد بو

551. *Fakat o görür, onun gayri görmez; cennet pâk olan dimâğın gayrine koku vermez.*

Fakat cemâdiyet mertebesinde olup, kendisinden gül ve nesrîn biten ârifin hâlini ancak şeyh-i kâmil görür. Zîrâ ârif cennet-i 'âcil içindedir ve cennet ise, da'vâ-yı ulûhiyyet ve enâniyetten pâk olan dimâğın gayrisine koku vermez.

معز را خالی کن از انکار یار تا که ريحان يابد از گلزار يار

552. *Dimâğın yârin inkârından hâlî et, tâ ki yârin gülzârından reyhan bulsun!*

Böyle olunca enâniyetini terk edip, dimâğın yâr-ı sâdık olan şeyh-i kâmilin inkârından hâlî kıl; tâ ki o dimâğın, o yârin gülzârı olan rûh-ı latîfinden maârif ve esrâr-ı ilâhiyye reyhanının kokusunu bulsun!

تا بيایي بوی خلد از يار من چون محمد بوی رحمان از يمن

553. *Tâ ki Muhammed Yemen'den Rahmân'ın kokusunu bulduğu gibi, benim yârimden cennet kokusunu bulasın!*

Rivâyet olunur ki, Resûl-i zîşân Efendimiz ara sıra Yemen tarafına müteveccih olup koklarlar imiş. Sebebi kendilerinden sorulduğu vakit انی لاجد نفس ya'ni "Ben nefes-i Rahmân'ı Yemen tarafından buluyorum" buyurmuşlar. Bu kokunun menba'ı Usâm-ı Yemenî veyâhud Üveys Karanî hazretleri olduğunu muhakkikler beyân etmişlerdir. Herhangisi olursa olsun, insân-ı kâmilin rûh-ı latîfinden cennet-i zât kokusu geldiğine işâret buyurulur.

چون براق بر کشاند نیستی

در صف معراجیان گر بیستی

554. *Eğer mi'râca mensûb olanların safında durursan, yokluk seni Burâk gibi yukarıya çeker.*

"Mi'râca mensûb olanlar"dan murâd, evliyâullahdır; ve Burâk onların amellerinin sûretidir. Ya'ni "Eğer evliyâullah safında kâim olur ve onların amelleri gibi amel edersen, varlıktan, yokluk tarafına gelirsin ki, "fenâ-fillah" mertebesidir. Bu yokluk, ya'ni "fenâ-fillah" seni Burâk gibi yukarıya, ya'ni "bekâ-billah" mertebesine çeker."

بلکه چون معراج کلکی تا شکر

نی چو معراج زمینی تا قمر

555. *Arza mensûb olanın mi'râcı gibi kamere kadar değil, belki bir kamışın şekere kadar olan mi'râcı gibidir.*

"Zemîne mensûb olan"dan murâd, îmân sâhibi olan alâkât-ı dünyeviyyeden tecerrüd edememiş mü'mindir. Nitekim Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakâyık*'ında buyurur ki: "Bir kimsenin rûhu makâm-ı îmânda iken, beden-den mufârakat ederse, o rûhun terakkîsi felek-i kamere kadar olur." Ya'ni "Mi'râcîlerin safında bulunanları, yokluğun Burâk gibi yukarıya çekmesi, makâm-ı îmânda iken ölenlerin rûhlarının mi'râcı gibi felek-i kamere kadar değildir. Belki kamışın, şekere kadar olan mi'râcı gibidir." Ya'ni kamış kamışlık sıfatını bırakıp, şekerlik sıfatını iktisâb eder. Bunun gibi bu mi'râcda vücûd-ı abdânînin vücûd-ı Hakkânî'ye tebeddülü vâki' olur ve abd bu mertebede sıfât-ı Hak ile zâhir olur.

بل چو معراج جنینی تا نهی

نی چون معراج بخاری تا سما

556. *Bir buhârın semâya kadar mi'râcı gibi değil, belki bir cenînin akla kadar olan mi'râcı gibidir.*

Bu zikr ettiğimiz mi'râc, bir buhârın semâya urûc edip hevâ-yı nesîmîye kadar karışması gibi cismânî değildir; belki ana karnındaki bir cenînin doğup, büyüyüp kemâle gelerek, akıl mertebesine kadar çıkması gibi ma'nevî bir mi'râcdır.

سوی هستی آردت گر نیستی

خوش براقی گشت خنک نیستی

557. *Yokluk atı hoş bir Burâk oldu; eğer yok isen, seni varlık tarafına getirir.*

"Hing", siyâhı beyâzına gâlib olan at ma'nâsınadır. "Yokluk, ya'ni fenâ-fillah atı latîf bir Burâk oldu; eğer vücûd-ı mevhûmundan fânî isen, o Burâk seni varlık, ya'ni bekâ-billah tarafına getirir." "Burâk", Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mi'râc gecesinde bindiği hayvan sûretinde bir rekîbedir. Ve bu rekîbe onların amellerinin sûreti idi. Ve her bir mü'min[e] derece-i ilmine göre bir rekîbe muhassasdır. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber efendimiz *Fusûsu'l-Hikem*'de *Fass-ı Sâlihî*'de bu rekâibden bahs buyururlar.

کوه و دریاها سُمَشْ می کند   تا جهان حس را پس می کند

558. *Dağ ve denizler onun tırnağını messeder, hattâ his âlemini arkaya eder.*

"Süm", hayvan tırnağı demektir. Ya'ni, "O yokluk atı o kadar sür'atle yürür ki, dağlar ve deniz onun tırnağına değemez; hattâ his ve kesâfet âlemini kâmilin arkada bırakır" ve bu Burâk, seyrindeki sür'at ve şiddet sebebiyle dünyâ ve âhîret âfâkından bir anda uçurup, onların verâsı olan âlem-i hakî-kate îsâl eder.

پا بکش در کشتی و می رو روان   چون سوی معشوق جان جان روان

559. *Gemide, ayağı çek ve revân olarak yürü! Canın ma'sûku tarafına rûh-ı revân gibi.*

Hakikat şehrine seferde gemi mesâbesinde olan şeyh-i kâmilin hıfz u himâyesinde akıcı olarak ayağını çek, terakkî için oraya buraya başvurmaktan vazgeç! Can kendisinin ma'sûku olan Hak tarafına, nasıl akıp gidici ise, sen dahi öylece rûh-ı revân gibi o tarafa, şeyh-i kâmilin hıfz u himâyesinde akıp git!

دست نی و پای نی رو تا قدم   آنچنانکه تاخت جانها از عدم

560. *El yok ve ayak yok, kîdeme kadar git; nasıl ki canlar ademden koştı.*
[558]

Ya'ni, hakikat şehrine gidişte, elin ve ayağın, ya'ni cismâniyetin dahl ve te'sîri yoktur; oraya elsiz ve ayaksız olan rûh-ı revân, ya'ni rûh-ı izâfî ile gidilir. Binâenaleyh sen dahi elsiz ve ayaksız olarak rûhunla kîdeme, ya'ni Zât-ı Hakk'a kadar git! Nitekim o rûhlar adem-i izâfî âleminden, vücûd-ı izâfî âlemine elsiz ve ayaksız olarak koştular.

بر دریدی در سخن پردهء قیاس   گر نبودی سمع سامع را نعاس

561. *Eğer sâmi'in sem'inde uyku mukaddimesi olmasa idi, sözde kuyâs perdesi yırtılır idi.*

“Nuâs”, uyumak ve uyku mukaddimesi. Ya’ni, “Eğer sözümüzü dinleyen kimsenin sem’-i rûhunda uyku veyâ uyku mukaddimesi olmasa idi, rûhun hakikat-ı mi’râcî hakkındaki kıyâsât-ı fikriyye perdesi kelâmımız esnâsında yırtılır idi.” Ve ona hakikat-ı mi’râc münkeşif olurdu; fakat sâmi’in sem’i, tahmînât-ı akliyye uykusu içindedir.

ای فلک بر گفت او گوهر بیار از جهان او جهاننا شرم دار

562. *Ey felek onun kelâmı üzerine gevher yağdır; ey cihân onun cihânından utan!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz rûh-ı şenflerini gâib farzıyla buyururlar ki: “Ey felek-i zâhiri, o rûhumun cismimden harf ve savt ile çıkardığı kelâmlarına gevher yağdır! Ey dar olan sûret cihânı, o rûhumun geniş olan ma’nevî cihânından utan!”

Menhec-i Kavî’de buyurulur ki: “Felek ta’bîrî, kutb-ı zamâna râcî’dir, zî-râ felek zâhiri nasıl muhît ise, kutb-ı zamân dahi sûreti ve ma’nâyı muhîttir.”

گر بیاری گوهرت صد تا شود جامدت بیننده و گویا شود

563. *Eğer yağdırır isen, senin gevherin yüz kat olur, senin câmidin görücü ve söyleyici olur.*

Ey felek, eğer sen rûhlu sözlerim üzerine câmid gevher yağdırır isen, senin o gevherlerin o rûhlu sözlere mukârin olmakla, yüz kat olur; zîrâ o câmid olan gevherler zî-rûh olup, görücü ve söyleyici olur. Nitekim câmid olan etmek, zî-rûh olan insana gıdâ olmakla görücü ve söyleyici olur.

پس نثاری کرده باشی بهر خود چونکه هر سرمایهء تو صد شود

564. *Binâenaleyh kendin için nisâr etmiş olursun; çünkü senin her sermâyen yüz olur.*

Böyle olunca sen gevherlerini kendin için bezl ve nisâr etmiş olursun; çünkü senin câmid olan her sermâyen zî-rûh ve kâmil olmakla yüz olur; ve kâmil nâkısâ imdâd ettiği cihetle, senin o bezl ve nisânın, yine kendin için olur. Nitekim 521 numaralı beyt-i şerîfde yıldızlara kâmilin bâtınından imdâd vâki’ olduğu beyân buyurulmuş idi.

قصهء هديه فرستادن بلقيس از شهر سبا سوى سليمان عليه السلام

**Belkîs'in Sebâ şehrinden Süleyman (a.s.) tarafına hediye
göndermesinin kıssası**

هدیهء بلقيس چل اشتر بدست باز آنها جمله خشت زر بدست

565. *Belkîs'in hediyesi kırk deve olmuştur; onların yükü hep altın külçesi olmuştur.*

"Belkîs", Yemen'de Sebâ şehrinin melîkesi olan bir kadının ismidir; onlar güneşe ve yıldızlara taparlar idi. Süleymân (a.s.) ona mektûb göndererek dîne da'vet etti; o da Süleymân (a.s.)a kırk deve hediye gönderdi ki, her birinin üzerinde altın külçeleri var idi. Nitekim bu kıssa Kur'ân-ı Kerîm'de, sûre-i Neml'de beyân buyrulur. Ve hediye hakkındaki âyet-i kerîme budur: (Neml, 27/35) *وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظَرُوا بِمِ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ* Ya'ni "Muhakkak ben onlara hediye göndericiyim; imdi gönderilmişlerin ne ile döneceklerine nazar ediciyim."

چون بصحرای سلیمانی رسید فرش آنرا جمله زر پخته دید

566. *Uaktâki Süleymân'a mensûb olan sahrâya erişti, onun ferşini hep hâlis altın gördü.*

Bu hediyei Yemen'den Kuds-i Şerîf'e getirmekte olan me'mûrlar vaktâki Kuds-i Şerîf'e yaklaştılar, o civârdaki sahrânın ferşini ve zemînini hep hâlis altından döşenmiş bir halde gördüler.

بر سر زر تا چهل منزل براند تا که زر را در نظر آبی نماند

567. *Altının başı üzerinde kırk menzile kadar sürdü, tâ ki nazarda altının revnakı kalmadı.*

O hediye kâfilesi kırk menzil kadar altın döşenmiş zemîn üzerinde yürüdü, nazarlarında hediye olarak getirdikleri altının revnakı ve letâfeti kalmadı.

بارها گفتند زر را وا بریم   سوی مخزن ما چه پیکار اندریم

568. *Def'alar ile dediler ki: "Altını hazînemizin tarafına geri götürelim, biz ne cenkteyiz?"*

Hediyeyi getiren memurlar birbirleriyle konuşup dediler ki: "Yâhû! kırk menzil vardır ki, altın döşenmiş arazî üzerinde yürüyoruz; getirdiğimiz hediye'nin burada ne kıymeti olur. Bu getirdiğimiz altınları kendi hazînemize geri götürelim. Biz niçin münâzaa ediyoruz?" "Peykâr", cenk ve nizâ' ve "bî-kâr", fâidesiz ve lağv ve "abes" demektir. Ba'zı nüshada (بی کار) "bî-kâr"dır; bu halde ma'nâ: "Biz bunca abes içindeyiz", demek olur.

عرصهء کش خاک زر ده دهیست   زر بهدیه بردن آنجا ابلهیست

569. *Bir arsa ki, onun toprağı hâlis altındır, oraya hediye altın götürmek ahmaklıktır.*

"Dehdehî", hâlis ve kâmil-ayâr demektir.

ای بیرده عقل هدیه تا اله   عقل آنجا کمترست از خاک راه

570. *Ey akli ilâha kadar hediye götürmüş olan kimse, akıl orada yolun toprağından daha aşağıdır.*

Ey akli ve zekâvetine kıymet verip bu hediyesiyle huzûr-ı ilâhîde kendisinin makbûl kullar sırasına geçmesini zanneden bîçâre, akıl dediğin cevher-i ma'nevî, huzûr-ı ilâhîde yollarda çiğnenen topraktan daha aşağı ve kıymetsizdir.

چون کساد هدیه آنجا شد پدید   شرمساری شان همه وا پس کشید

571. *Uaktâki hediye'nin kesâdı orada zâhir oldu, onların utanmaklığı hepsini geri çekti.*

باز گفتند ار کساد و ار روا   چیست بڑ ما بنده فرمانیم ما

572. *Yine dediler: "Gerek kesâd ve gerek râyic olsun bize ne? 'Biz emir kuluyuz!'"*

گر زر و گر خاک ما را بردنیست   امر فرمانده بجای آوردنیست

573. *"Gerek altın ve gerek toprak, bizim için götürmek lâyıktır; emir vericinin emrini yerine getirmek lâzımdır!"*

“Eürdenî” ve “âverdenî” masdarlarının nihâyetindeki “yâ”lar “yâ-yı liyâkat”tır.

گر بفرمایند که کین واپس برید

574. Eğer emr ederlerse ki, "Bunu geri götürün! Fermân ile berâber hediye de geri götürün!"

Ya'ni, "Biz resûlûz ve elçiyiz; risâlette tasarruf câiz değildir. Gönderilen, gönderenin emrine tâbi'dir. Hükümdânımız olan Belkîs, Hz. Süleymân'a bunları hediye gönderdi. Bunların kıymeti olsun olmasın, yerine götürmekle mükellefiz. Eğer Hz. Süleyman: "Bunu geri götürün ve benim Belkîs'a verdiğim fermân ile berâber hediyeleri de yine geriye getirin! diye emr ederler, o vakit emre tebean geri götürürüz!" deyip huzûr-ı Süleymânî'ye girdiler."

خندش آمد چون سلیمان آن بدید
کز شما من کی طلب کردم ثرید

575. *Vaktâki Süleymân onu gördü, ona gülme geldi. (Dedi) ki: "Ben sizden ne vakit tirit istedim?"*

Süleymân (a.s.) onların getirdikleri altın külçelerini, taâmın gâyet muhtasarı ve ednâsı olan tiride teşbîh buyurdu. Ba'zı nüshalarda "serîd" yerine "mezîd" vâki'dir. Ma'nâ: "Ben sizden dîn üzerine ziyâde bir şey istemedim!" demek olur.

من نمی گویم مرا هدیه دهید بلکه گفتم لایق هدیه شوید

576. "Bana hediye veriniz demiyorum, belki hediyenin lâıyıkı olunuz! dedim."

Ya'ni, "Siz beni bir pâdişâh-ı sûrî zannedip, nezdime hediye ile geldiniz: ben ise nübüvvetim hasebiyle sizden hediye değil, î mân taleb ediyorum ve î mânınızın netîcesinde Hak Teâlâ tarafından ihsân buyurulacak olan ma'nevî hediyelere lâîyk olunuz! diyorum."

که مرا از غیب نادر هدیه‌هاست

577. "Zîrâ gaybdan bana mahsûs hediyeler vardır ki, beşer onu istemeğe dahi kâdir olmaz."

Bu beyt-i şerîfde **اعددت لعبادى الصالحين ما لا عين رأت و لا اذن سمعت و لا خطر على قلب بشر** ya'ni “Ben sâlih kullarım için göz görmedik ve kulak işitmedik ve beşerin kalbine hutûr etmedik şeyler hazırladım” hadîs-i kudsisine işâret buyrulur. Ya'ni

beşer, gördüğü ve işittiği ve kalbine hutûr ettiği şeyleri isteyebilir; bunun hâri-cinde şeylerin ne olduğunu bilmez ki, isteyebilsin.

می پرستید اخترى کو زر کند   رو باو آرید کو اختر کند

578. "Bir yıldızla taptınız ki, o altın yapar; ona teveccüh edin ki o yıldız yapar."

"Arz üzerine vâki' olan te'sîrinden altın husûle gelen bir yıldız taptınız. Bu yıldızla tapacağınıza, o yıldız yaratana teveccüh edip tapınız." Bu beyt-i şerîfden Sebe' kavminin Zühre yıldızına da taptıkları anlaşılır; zîrâ arzda te'sî-riyle altın husûle gelen yıldızın Zühre yıldızı olduğu, ilm-i nücûm kitâblann-da tasrîh olunmuştur. Nitekim yukarıda 516 numaralı beyitte geçti. Veyâhud "ahter"den murâd güneştir, zîrâ güneş dahi altın ma'denini terbiye eder.

می پرسید آفتاب چرخ را   خوار کرده جان عالی نرخ را

579. "Yüksek bahâlı olan canı hakîr edip, çerhin güneşine taptınız!"

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de vâki' olan şu âyet-i kerîmeye işâret buy-urulur: وَجَدْتَهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ (Neml, 27/24) Ya'ni "Hüdühüd Süleymân (a.s.) huzûrunda dedi: O Sebe' melikesini ve kavmini, Allah'ın gayri olarak güneşe secde eder bul-duk ve şeytan onlara amellerini söyledi, onları Allah'ın yolundan geri bırak-tı; imdi onlar mühtedî değildirler." Yukanki beyit ile, bu beyte nazaran Sebe' kavminin hem yıldızlara ve hem de güneşe taptıkları anlaşılır.

آفتاب از امر حق طباخ ماست   ابله‌ی باشد که گویم او خداست

580. "Güneş, Hakk'ın emrinden tabbâhımızdır; ahmaklık olur ki o Hudâ'dır
[578] diyeyim!"

Ya'ni, "Güneş arza harâretini salıverip Hakk'ın emriyle, bizim bahçeleri-mizdeki meyvelerimizi ve hubûbâtımızı pişiricidir. Benim ona Hudâ'dır diye tapmam ahmaklık olur!"

آفتاب گر بگیرد چون کنی   آن سیاهی زو تو چون بیرون کنی

581. "Eğer senin güneşini tutarsa ne yaparsın? O siyâhlığı sen ondan nasıl dı-şarıya edersin?"

"Sen güneşe Hâlık diye tapıyorsun, ya o güneşi yaratan Hâlık o güneşin nûrunu izâle edip karartırsa, o karartıyı sen ondan nasıl dışarıya çıkarabilir-

sin?" Nitekim bir kûsûf vâki' oluvermekle, gündüzün latîf olan revnakı kaçırıyor ve o manzaradan için sıkılıyor.

نی بدرگاه خدا آری صداع   که سیاهی را بیر واده شعاع

582. "Siyâhlığı götür ve şua'ı geri ver, diye Hudâ'nın dergâhına sudâ' getirmez misin?"

"Sudâ'", baş ağrısı demektir. "Sudâ' bürden", baş ağrısı götürmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Güneş kararıp, ortalık zulmet içinde kaldığı vakit, güneşin ma'bûd olduğunu unutup: "Ey bu karanlığı güneşe musallat eden, onun şua'ını ve ziyâsını geri ver!" diye Hudâ'nın dergâhına baş ağrısı götürürsün."

"Hudâ'nın dergâhı"ndan murâd, eğer huddâm-ı ilâhî olan melâike mecmâ'ı olursa ind-i ilâhîde istişfâ' için, onlara baş ağrısı vermek olur. Eğer doğrudan doğruya huzûr-ı Bârî olursa, alâ-tarîki't-teşbîh Hakk'ı, sıfât-ı kevnîyye ile tavsîf olur. Nitekim bu tavsîfin, Kur'ân-ı Kerîm'de de nazîri vardır: (Hadîd, 57/18) Ya'ni "Allah'a karz-ı hasenle ikrâz ediniz!" ve (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Şu kimseler ki, Allah'a ve Resûl'üne eziyet ettiler" ve (Enfâl, 8/13) ya'ni "Kim ki Allah'a ve Resûl'üne meşakkat verirse." Velhâsıl "istihzâ" ve "istihyâ" ve "mekr" gibi Hakk'ın alâ-tarîki't-teşbîh Kur'ân-ı Kerîm'de sıfât-ı kevnîyye ile ittisâfî mezkûrdur. Bu beyt-i şerîfdeki "sudâ'" ta'bîri dahi o kabildendir. Bu husûsta *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Eyyûbî'de izâhât vardır.

گر کشندت نیم شب خورشید کو   تا بنالی یا امان خواهی ازو

583. Eğer seni gece yarısı öldürseler, güneş nerede! Tâ ki feryâd edesin yâhud ondan amân diliyesin.

Ey güneşe tapan kavim! Bilfarz gece yansı seni öldürmeğe kasd etseler; güneş nerededir ki, amân ey ma'bûdum olan güneş, beni kurtar diye feryâd edesin?

حادثات اغلب بشب واقع شود   وآن زمان معبود تو غائب بود

584. Hâdisât ekseriyâ gecede vâki' olur, halbuki o zaman senin ma'bûdun gâib olur.

Ehl-i fesâd tarafından tecâvüz hâdiseleri, ekseriyâ geceleri vâki' olur. Halbuki kendine ma'bûd ittihâz ettiğin güneş, gece vakti meydanda yoktur.

سوی حق گر راستانه خم شوی   و ا رہی از اختران محرم شوی

585. *Eğer doğruca Hak tarafına bükülür isen, yıldızlardan kurtulursun, mahrem olursun.*

"Eğer mâsivâ-yı Hakk'ı kalbinden çıkıp doğruca ve kemâl-i hulûs ile Hak tarafına bükülür ve meyî edersen, zâhiren yıldızları ma'bûd ittihâz etmekten ve bâtinen onların müessir olduklarına i'tikâd eylemekten kurtulursun; ondan sonra Hakk'a ve Hakk'ın enbiyâsına ve evliyâsına mahrem ve musâhib olursun." Bu beyt-i şerîfde te'sîrâtı yıldızların zâtından bilen münecimlere de ta'rîz vardır.

چون شوی محرم گشایم با تو لب   تا بینی آفتابی نیم شب

586. *Mahrem olduğun vakit sana dudak açarım, âkıbet gece yarısında güneşi görürsün.*

İmdi Hakk'a ve Hakk'ın enbiyâ ve evliyâsına mahrem olduğun vakit, sana esrâr-ı ilâhiyyeye dâir sözler söylerim, âkıbet gece yansında hakikat güneşini görürsün; ve bu zulmet-i tabîat içinde nûr-ı Hakk'ı müşâhede edersin.

جز روان پاک او را شرق نی   در طلوعش روز و شب را فرق نی

587. *Revân-ı pâkden gayri onun şarkı yoktur, onun tulû'unda gecenin ve gündüzün farkı yoktur.*

Revân-ı pâkden, ya'ni menfûh-i ilâhî olan rûh-ı izâfiden gayri o hakikat güneşinin şarkı yoktur; o güneş ancak ufk-ı rûhdan doğar ve o güneş gece ve gündüz ile mukayyed değildir. Ufk-ı rûhdan tulû' ettiği vakit, ister âlemin sûreti gecesi ister gündüzü olsun müsâvîdir.

روز آن باشد که او شارق شود   شب نماند شب چو او بارق شود

588. *Gündüz o olur ki, o şârik ola, o bârık olduğu vakit, gece kalmaz gece!*

Asıl gündüz, o hakikat güneşinin doğduğu vakit olur; o güneş parlayıcı olduğu vakit, zâhiren ve bâtinen gece ve karanlık kalmaz.

چون نماید ذره پیش آفتاب   همچنانست آفتاب اندر لباب

589. *Güneşin önünde zerre nasıl görünürse lübâbda güneş öyledir.*

"Lübâb", *Müntehabü'l-Lügâ't* da her bir şeyin hâlisi ma'nâsınadır. Şu halde "Lübâb"dan murâd, nûr-i hâlis olan nûr-i ilâhîdir. Ya'ni, "Zâhirî güneşin

önünde zerreler nasıl küçük ve ehemmiyetsiz bir halde görünürse, nûr-ı sâf-ı ilâhînin önünde de o zâhirî güneş zerre mesâbesinde kalır."

Hind nüshalarında bu ikinci mısra' خور چنان باشد در آن انوار و تاب sûretindedir ki, ma'nâsı "O envâr ve tâb içinde güneş öyle olur" demektir.

آفتابی را که رخشان می شود دیده پیشش کند و حیران می شود

590. *Bir güneş ki parlayıcı olur, göz onun önünde kamaşık ve hayrân olur.*
[588]

Zâhirî güneş ki, âfâkda parlayıcı olur, his gözü o güneşin önünde kamaşık ve hayrân bir halde kalır ve ona bakmağa kâdir olamaz.

همچو ذره بینیش در نور عرش پیش نور بی حد موفور عرش

591. *Arşın nûrunda arşın hadsiz mevîfûr olan nûrunun önünde onu zerre gibi görürsün.*

Sen o göz kamaştıran zâhirî güneşi, nûr-ı sâf ve hâlis olan arşın nûrunda, arşın hadsiz çok olan nûrunun önünde zerre gibi görürsün.

خوار و مسکین بینی او را بیقرار دیده را قوت شده از کردگار

592. *Göze Kirdigâr'dan kuvvet olup, onu bî-karâr olarak zelîl ve miskîn görürsün.*

Bu beyt-i şerîf, suâl-i mukadderin cevâbıdır. Birisi çıkıp diyebilir ki: "Zâhirî güneşe bakmağa beşerin tâkatı yoktur; ondan pek çok şedîd ve kavî olan hakîkat güneşinin rû'yeti nasıl kâbil olur ki, göz onun indinde zâhirî güneşin zerre mesâbesinde kaldığını görebilsin?" Cevâben buyururlar ki: "Beşerin gözüne fâil-i hakîkî tarafından fevkalâde bir kuvvet ihsân olunur; o kuvvet sâyesinde göz, o zâhirî güneşi bî-karâr, ya'ni kendi mihveri etrâfında lâ-yenkati' devr edici olarak zelîl ve miskîn bir halde görür."

کیمیایی که ازو یک مائری بر دخان افتاد گشت آن اختری

593. *Bir kimyâger ki, ondan duman üzerine bir eser düştü, o bir yıldız oldu.*

"Me'ser", masdar-ı mîmîdir, "eser" ma'nâsınadır. "Kimyâyî"deki "yâ", isbât-ı san'at için kimyâcı ve kimyâger demektir. "Kimyâger"den murâd, Hak'dır. Ve bu beyt-i şerîfde, şu hadîs-i şerîfe işâret buyurulur: ان الله تعالى خلق ذرة بيضاء فنظر الجلال والهيبة فذابت حياء وصار نصفها ماء و نصفها نارا فحصل منها دخان فخلق يا'ni "Allah Teâlâ bir büyük inci yarattı,

Celâl ve heybeti ile nazar etti, hayâdan eridi. Onun yarısı su ve yarısı ateş oldu; ondan bir duman hâsıl oldu, semâvâtı dumandan ve arzı onun köpüğünden halk eyledi. İmdi onun arşı su üzerinde vâki' oldu." Manzûme-i şemsiyyemizin teşekkülü hakkında 1896 sene-i mîlâdîsinde Laplace tarafından ileri sürülen nazariye, bu hadîs-i şerîfin tefsîr ve îzâhından başka bir şey değildir. Bu nazariyyeye göre, manzûme-i şemsiyyenin menşei, sehâbe hâlinde gaz ve buhârdan mürekkebe yek-vücûd bir kütle olup, hey'et-i umûmiyyesiyle birlikte kendi etrâfında dönmekte idi. Yavaş yavaş bu kütle soğumuş ve tekâsûf etmiş ve bu tekâsûfû ta'kîb eden takallus sebebiyle gittikçe daha fazla bir sür'at sâhibi olmuş; vasat kısmı güneşi teşkîl etmiş ve bundan kopan ve ayrılan parçalar güneş etrâfında ve kendi etrâflarında dönmekte devâm etmişlerdir. Binâenaleyh arz ve güneş ve sâir seyyârât, dumandan ibâret olan sehâb-ı muzîden peydâ olmuşlar ve ba'dehû buhâr-ı nârîden, mâyi'-i nârîye inkılâb edip tasallub etmişlerdir. Velhâsıl yıldızların menşei duman, ya'ni sehâb-ı muzîdir ve (Fussilet, 41/11) "ثمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَ لِلْأَرْضِ ائْنِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ" ya'ni "Ba'dehû vücûd-ı mutlak-ı Hak semâya istivâ etti, halbuki o duman idi. İmdi semâya ve arza tav'an veyâ kerhen geliniz! buyurdu. Onlar dahi: Biz itâat edici olarak geldik, dediler" âyet-i kerîmesinde de bu ma'nâya işâret buyurulur. Bu bâbda daha ziyâde tafsîlât, fakîr tarafından *Fusûsu'l-Hikem*'e yazılan şerhin mukaddimesinde zikr edilmiştir.

تا در اکسیری که از وی نیم تاب   بر ظلامی زد بگيرش آفتاب

594. *Acîb bir iksîr ki, ondan yarım pertev bir karanlık üzerine vurdu, onu güneş kıldı.*

Bu beyt-i şerîfde dahi ان الله خلق الخلق في ظلمة ثم رش عليهم من نوره ya'ni "Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine nûrundan saçtı" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. "Zalâm", gece ibtidâsının karanlığı ma'nâsınadır.

Ehl-i hey'et indinde ma'lûmdur ki, fezâ-yı bî-nihâye, ayn-ı vücûd olmakla nûr-ı siyâh hâlinedir. Bu vücûd hiçbir vasıf ile mevsûf ve na't ile men'ût değildir; ve bu mertebe "kenz-i mahfî" mertebesidir. Eltaf-ı latîf olan vücûd-ı vâhid-i hakîkî, kendi kemâlâtını, zevk-i şuhûdî ile bilmeğe ve gayriyyet-i i'tibâriyye yüzünden bilinmeğe muhabbet ettiğinden, muhît olduğu fezâ-yı bî-nihâyede hubb-i zuhûrun harâreti ile, nefes-i rahmânîsini tenfis ve irsâl eyledi. Bu tenfis netîcesinde fezâ-yı lâ-yetenâhîde, ya'ni kendi vücûd-ı latîfinde öbek öbek inbisât eden nefes-i rahmânî, avâlim-i bî-nihâyenin heyûlâsı oldu. Ve nefesin şiddet-i irsâlinde, hareket hâsıl oldu. Ehl-i hey'et indinde bu

madde-i ûlâya “sehâb-ı müzî” ta’bîr olunur. Nitekim yukanki beytin îzâhında bir mikdâr beyân olundu. Velhâsıl vücûd-ı hakîkînin yarım bir tecellî-i nûrîsi, bir karanlık üzerine çarptı, onu güneş yapıverdi.

بو العجب میناگری کز یک عمل بست چندین خاصیت را بر زحل

595. Çok acîb bir mînâ-gerdir ki, bu amelden bu kadar hâssıyyeti Zühal üzerine bağladı.

“Mînâ”, Hind lisânından me’hûz olup, Fârisî’de altın veya bakır üzerinde yapılan bir nevi’ nakış ma’nâsında müsta’meldir ki esâsı billûrdan ibârettir. Ve bir nevi’ mâî ve lâciverdî taş ki, onunla ma’deniyât üzerinde envâ’-ı nakış icrâ olunur; ve sırça ve billûr ve sürâhî ve şişe denilen kap ve gökyüzü ma’nâlarına da gelir. “Kimyâ” ma’nâsında da müsta’meldir. Burada “kimyâ-ger” ma’nâsını vermek münâsib olur.

“Bir amel”den murâd, tecellî-i vâhiden ibârettir. İlm-i nücûma göre Zühal’in hâssıyyetleri şunlardır: Evvelen Zühal nahs-i ekber addolunur. Türkçe’de “en büyük uğursuzluk” demek olur. Ve arzda bu seyyâreye mensûb olan şeylerden ba’zıları numûne olarak zikr olundu:

Ma’deniyâtтан: Demir pasları ve kara ve sert taşlar.

Hubûbattan: Karanfil, karabiber, zeytin, ekşi nâr, mercimek ve keten.

Ağaçlardan: Mazi, helile, ceviz, zeytin, bâdem ve yemişlerinin kabukları sert olan ağaçlar.

Hayvanâtтан: Öküz, keçi, deve ve sincap, samur, kedi, fâre, büyük kara yılan ve akrep.

Tabâyi’ ve ef’âl ve ahvâlden: Çok fikir, vehim, hayret, uzlet, fîsk ve hîle, fakr-ı şedîd, buhl ile berâber servet ve hıyânet ve hıkd.

باقی اخترها و جوهرهای جان هم برین مقیاس ای طالب بدان

596. Bâkî yıldızları, ve cânın cevherlerini dahi, ey tâlib bu mikyâs üzere bil!

Zühal’den gayri olan seyyârâta dahi, Zühal gibi birtakım hâssıyyetler verilmiştir ki, onların ba’zıları yukarıda zikr olundu. Ey tâlib-i ma’rifet, sâir yıldızların teşekkülâtını dahi bu kıyâs üzere bil ve zâhirdeki yıldızlar nasıl bir hâssıyyet sâhibi iseler, rûhun cevherleri dahi, ma’nâda böyle hâssıyyet ve te’sîrât sâhibidir.

دیدہء حسى زبون آفتاب دیدہء ربانى جو و یاب

597. Hisse mensûb olan göz, güneşin zebûnudur; bir rabbânî gözü iste ve bul!

Bu zâhirî cismin gözü, zâhirî olan güneşin zebûnu ve mağlûbudur. Çünkü bu unsurî olan göz, unsurî olan güneşe bakamaz, derhal kamaşır. Fakat Rabb'in nûruyla münevver olan kalb ve rûh gözü, böyle nârî olan ışıklar ile aslâ kamaşmaz. Binâenaleyh böyle bir göz iste ve bul!

تا زبون گردد پیش آن نظر   شعاعات آفتاب با شرر

598. *Tâ ki şererli olan güneşin şa'şaaları, o nazar önünde zebûn olsun!*

Tâ ki şererli ve nârî olan güneşin şa'şaaları ve huzemât-ı ziyâiyyesi, o bulduğun rabbânî gözün nazarı ve bakışı önünde zebûn olsun!

کآن نظر نوری و این ناری بود   نار پیش نوریش ناری بود

599. *Zîrâ o nazar nûra ve bu nâra mensûb olur; nâr onun nûrunun önünde karanlık olur.*

Zîrâ o kalb ve rûhun nazarı, nûr-ı ilâhîye ve bu his gözü ise harâret-i garîziyyenin te'sîriyle fa'âl olduğundan nâra mensûb olur. Binâenaleyh nâr, rûh gözünün nûrunun önünde sönük ve karanlık ve zebûn olur.

کرامات و نور شیخ عبد الله المغربی قدس الله روحه

Şeyh Abdullah Mağribî'nin (kaddesallâhu rûhahû)
kerâmâtı ve nûru

گفت عبد الله شیخ مغربی   شصت سال از شب ندیدم من شی

600. [598] *Şeyh Abdullah Mağribî dedi: "Altmış yıl ben geceden bir gece görmedim."*

Nefehâtü'l-Üns'de Mevlânâ Câmî (k.s.) Şeyhu'l-İslâm hazretlerinden naklen buyurur ki: شیخ الاسلام گفت عبد الله مغربی هرگز تاریکی ندیده بود آنجا که خلق را تاریکی بودی ویرا روشنی بودی ya'ni "Şeyhu'l-İslâm buyurdu: Abdullah Mağribî aslâ karanlık görmemiş idi, oradaki halk için karanlık olurdu; onun için aydınlık olurdu."

من ندیدم ظلمتی در شصت سال   نی بروز و نی بشب نی ز اعتلال

601. "Ben altmış yıl içinde ne gündüzde ve ne de gecede ne i'tilâl cihetinden zulmet gördüm."

"İ'tilâl", illetlenmek ma'nâsına; burada aydınlık menba'ı olan güneşin küsûfuna ve ayın husûfuna işâret buyrulur. Abdullah Mağribî hazretleri buyururlar ki: "Ben altmış yıl içinde ne gündüzde bir karanlık yere girdiğimde ve ne de gecede ve ne de aydınlık menba'ı olan güneşin küsûfu ve ayın husûfu cihetinden, bir zulmet görmedim." Ba'zı nüshalarda نی ز اعتلال yerine اعتدال از اعتدال vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ: "Benim için hâsıl olan i'tidâl tab'ı cihetinden ve-yâhud gece ve gündüzün müsâvî olmasından" demek olur.

صوفیان گفتند صدق قال او   شب همی رفتیم در دنبال او

602. Sûfîler onun sıdk-ı hâlini dediler: "Gece onun arkasında gider idik."

Sûfîler o hazretin bu husûstaki beyânını tasdîkan dediler ki: "Biz gece karanlığında, onun arkasında gider idik."

در بیابانهای پر از خار و گُو   او چو ما را بدر ما را پیش رو

603. "Dikenlerden ve çukurlardan dolu olan sahrâlarda o mâh-ı bedir gibi bize pîşrev idi."

"O hazret dikenli ve çamurlu sahrâlarda ayın on dördü gibi karanlıklarda bizim önümüzde aydınlık vererek gider idi."

روی پس نا کرده می گفتی بشب   هین گو آمد میل کن در سوی چپ

604. "Gece arkaya teveccüh etmeyip, derdi: "Âgâh ol, çukur geldi, sol tarafa meyl et!"

باز گفتی بعد يك دم سوی راست   میل کن زیرا که خاری پیش ماست

605. "Bir dem sonra yine der idi: "Sağ tarafa meyl et, zîrâ ki önümüzde bir diken vardır!"

روز گشتی پاش را ما پای بوس   گشت و پایش چو پاهای عروس

606. "Gündüz olurdu; biz onun ayağını ayak öpücü olmuş idik ve onun ayakları gelin ayağı gibi idi."

نی ز خاک و نی ز گل بروی اثر   نه از خراش خار و آسیب حجر

607. "Ne topraktan ve ne çamurdan, ne diken tırmalamasından ve taş çarpmasından onun üzerinde eser var idi."

Ya'ni o hazretin ayağında hiçbir ârıza yok idi.

مغربی را مشرقی کرده خدای   کرده مغرب را چو مشرق نورزای

608. *Hudâ Mağribî'yi bir maşrık edip, mağribi maşrık gibi nûr doğdurucu eylemiş idi.*

Hak Teâlâ Mağrib diyârına mensûb olan Abdullah hazretlerinin vücûd-ı şerîfini, nûr-ı ilâhîsinin tulû'u için bir maşrık yapıp, onun rûhunun mağribi olan cismini maşrık gibi nûr doğurucu etti.

نور این شمس شمس فارسست   روز خاص و عام را او حارسست

609. *Bunun nûru binici olan güneşlerin güneşidir; hâs ve âmmın gündüzünü, o hârisdir.*

"Güneşler"den murâd ervâh-ı mü'minînin nûrudur. "Onların güneşi"nden murâd, rûh-ı kâmilin nûrudur. Ya'ni, "Abdullah Mağribî hazretlerinin nûru, ecsâd merkeblerine binici olan ervâh-ı mü'minîn güneşlerinin güneşidir; hâs ve âmmın eyyâm-ı rûhâniyyelerini hıfz edicidir."

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif mütâlaâtı vardır; fakîrin anladığı budur. Ankaravî hazretleri birinci mısra'ın ibâresini şöyle yazmışlardır: "Bu şemûsa mensûb olan şemsin nûru fârisdir." "Şemûs", şînin fethi ile, serkeş ve harûn ve mütekebbir ma'nâsına dahi gelir. Nitekim "feres -i şemûs" derler, serkeş at demektir. "Recül-i şemûs", serkeş ve mütekebbir adam demektir. Ya'ni, "Bu âlî-kadirliğe mensûb olan felek-i velâyet güneşinin nûru, meydân-ı aşk ve muhabbette fârisdir; ve avâm ve havâssın eyyâmını o kâmilin nûru hârisdir."

چون نباشد حارس آن نور مجید   که هزاران آفتاب آرد پدید

610. *O nûr-ı mecîd nasıl hâris olmasın ki, binlerce güneş zuhûra getirir.*
[608]

Kâmilde işrâk eden o nûr-ı ilâhî, nasıl hâris ve hâfız olmasın ki, o fezâ-yı bî-nihâyede binlerce güneş ve manzûmeler zuhûra getirir.

در میان اژدها و کژدمان

تو بنور او همی رو در امان

611. *Sen onun nûruyla ejderhâlar ve akrebler arasında emân içinde git!*

“Yılanlar ve akrebler”den murâd, sıfât-ı nefsâniyyedir; zîrâ kâmilin nûru sâyesinde sâlik, zulmet-i tabîât içinde gizlenmiş olan bu nefsin sıfatlarına muttali’ olup tevakkî eder ve kâmilin nûru onu bunlardan hıfz ve emân içinde bulundurur.

می کند هر رهزنی را چاک چاک

پیش پیشست می رود آن نور پاک

612. *O pâk olan nûr senin önünde ileri gider, her bir rehzeni parça parça eder.*

Ma'lûm olsun ki, tarîk-ı Hakk'a teveccüh eden sâliklerin yollarını vurucular birkaç nevi'dir. Birincisi nefis, ikincisi şeytan, üçüncüsü idrâk-i hakâyika isti'dâdı olmayan insanlardır. İdrâk-i hakâyika isti'dâdı olmayan insanlar dahi iki nevi'dir. Ya müteşerri'dir, ya fâsıktır. Müteşerri' olanlar Kitâb ve sünnetin zâhirine bakıp lübbünden ve hakikatinden gâfil olanlardır. Fâsıklar ise, nefsânî kimseler olduklarından, tarîk-i Hakk'a teveccüh etmek, onların hiç işlerine gelmez ve teveccüh edenleri de yollarından alıkoymağa çalışırlar. İşte bu yol vuruculardan sâlik kurtarabilecek olan ancak kâmilin rûh-ı pâkinin nûrudur. Bu nûr sâlike rehberlik edip, bu gibi rehzenlerden korur.

نورِ یسعی بین آیدیهیم بخوان

یومَ لَا یُخْرِی النَّبِیَّ رَا رَاسْت دَان

613. “*Yevme lâ yühzi' n-nebî*”yi doğru bil; “*Nûri yes'â beyne eydihim*”i oku!

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tahrîm'de olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: *یَوْمَ لَا یُخْرِی اللّٰهُ النَّبِیَّ وَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا مَعَهُ نُوْرُهُمْ یَسْعٰی بَیْنَ اَیْدِیْهِمْ وَ بِاَیْمَانِهِمْ یَقْرَءُوْنَ رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا* (Tahrîm, 66/8) Ya'ni “Allah Teâlâ nebîyi ve onunla berâber îmân edenleri yevm-i kıyâmette rüsvây etmez, onların nûru, onların önlerinde ve sağ yanlarında koşar. Derler ki: Ey bizim Rabb'imiz, bizim nûrumuzu itmâm et ve bizi mağfiret et; muhakkak sen her şeye kâdirsin.” Ya'ni, “Peygamberin nûruna tâbi' olanları Allah'ın rüsvây etmiyeceğini doğru bil ve o nûrun mü'minlerin önlerinde ve sağ yanlarında koştuğunu âyet-i kerîmeden oku!”

از خدا اینجا بخواید آزمون

گرچه گردد در قیامت آن فزون

614. *Gerçi kıyâmette o nûr ziyâde olur; Hudâ'dan burada tecrübe isteyiniz!*

Gerçi nebînin ve ona tâbi' olanların nûru kıyâmette ziyâde olur; ya'ni Hak Teâlâ رَبَّنَا اكْمَلْ لَنَا نُورَنَا (Tahrîm, 66/8) ["Bizim nûrumuzu tamamla!"] duâsını kabûl buyurup, bu nûrun kuvvetini çoğaltır; fakat bu hayât-ı dünyeviyyede dahi bu nûru kendi nefsinizde zevkan bulmak ve vicdânen tecrübe etmek üzere Hak'dan isteyiniz!

کو بیخشد هم بمیغ و هم بماغ نور جان والله اعلم بالبلاغ

615. *Zîrâ o hem buluta ve hem sise can nûru bağışlar; ve Allah belâğını en çok bilicidir.*

"Miğ", bulut ve siyâh ma'nâlarına gelir. "Mâğ"ın üç ma'nâsı vardır: 1.Sis, 2.Siyâh renkli su kuşu, 3. Siyâh ve beyaz güvercin. Burada "sis" demektir. "Bulut"tan murâd, nefs-i emmâre ve "sis"ten murâd, nefs-i levvâme ve mülhîmedir. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretleri lutuf ve inâyeti ile hem kesîf bulut mesâbesinde olan nefs-i emmâre ve hem de sis mesâbesinde bulunan nefs-i levvâme ve mülhîmeye can nûrunu bağışlayıp, nefs-i mutmainne mertebesine getirir; ve Allah Teâlâ nûr-ı cânı kime îsâl edeceğini ve bu nûru kabûle kimin müstaid olduğunu en çok bilicidir."

باز گردانیدن سلیه "سلیه السلام رسولان بلقیس را با آن هدیها که باز
آه ده بودند بسوی بلقیس

Süleymân (a.s.)'ın Belkîs'in resûllerini o hediyeler ile berâber geri çevirmesidir ki Belkîs tarafına geri getirmiş olsunlar

باز گردید ای رسولان خجل زر شما را دل بمن آرید دل

616. *"Ey utanan elçiler, geri dönün, altın sizin olsun, bana gönül getirin gönül!"*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Neml'de olan ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَنَخْرُجُنَّهُمْ مِنْهَا أَذَلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ (Neml, 27/37) ya'ni "Onlara geri dön, biz elbette bir ordu ile geliriz ki, onlar o orduya mukâbele edemezler; biz elbette onları zelîl ve hakîr oldukları halde memleketlerinden çıkarırız" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

این زر من بر سر آن زر نهید کورئ تن فرج استر را دهید

617. "Benim bu altınımı, o altın üzerine koyunuz; tenin körlüğüne katırın fercine veriniz!"

"Belkîs tarafına dönerken, benim kırk menzillik arâzi üzerine yayılmış olan altınlarımı da, o bana hediye olarak getirmiş olduğunuz altınlar üzerine koyup götürünüz. Altına harîs ve mâil olan cismin körlüğüne, katırın fercine veriniz!" Katır hâmile olduğu vakit helâk olur, onu haml ve helâkten muhâfaza ve erkek hayvan tarafından mukârenet vâki' olmamak için fercine bir kilit koyarlar. Zenginler bu kilidi evâilde altın halka olarak koyarlar imiş. Cenâb-ı Pîr efendimiz ehl-i dünyânın muhabbet ettiği altını tahkîr için lisân-ı Süleymânî'den bu ma'nâyı beyân buyururlar.

فرج استر لایق خلقه ز رست زر عاشق روی زرد و اصرست

618. Katırın ferci altın halkanın lâıykıdır; âşıkın altını sarı ve asfar yüzdür.

Kalb-i insânî, muhabbet-i ilâhiyye mahalli olmağa lâıyk iken, ona altın ve mal ve dünyâ muhabbetini koymak, o kalbi katır ferci derekesine indirmek demek olur. Binâenaleyh böyle sefil bir derekeye indirilmiş olan kalbe de, altın halka ve bağ lâıyktır. Ammâ kalbinde muhabbet-i ilâhiyye meknûz olan âşıkın altını, onun sapsarı olan yüzüdür.

که نظر گاه خداوندست آن کر نظر انداز خورشید ست کان

619. Zîrâ ki o Hudâvend'in nazargâhıdır, zîrâ ma'den, güneşin nazar-endâzlığındandır.

Zîrâ ki o âşıkın kalbi Hakk'ın nazar eylediği mahaldir; zâhirde arzdaki altın ma'deninin menba'ı, nasıl zâhirî güneşin nazar atıcılığından husûle gelirse, hakikat güneşi olan nazar-ı ilâhînin kalb-i âşıka tecellîsi dahi, onun altından daha kıymetli olan yüzünde sarılık peydâ olur. Nitekim bir gazellerinde Hz. Pîr şöyle buyururlar. Beyit:

بمن نگر بدو رخسار ز غفرانی من بگونه گونه علامات آن جهانی من

"Bana ve benim zağferân gibi sapsarı olan iki yanağıma, benim o cihâna mensûbluğumun türlü türlü alâmetlerine bak!"

کو نظر گاه شعاع آفتاب کو نظر گاه خداوند لباب

620. Güneş şuâ'ının mahall-i nazarı nerede! Lübbâb sâhibinin mahall-i nazarı nerede!

Ya'ni, "Zâhirî güneşin şua'ının mahall-i nazarı olan altın ma'deninin menba'ı nerede; akılların mutasarrıfı ve sâhibi olan Hakk'ın mahall-i nazarı bulunan kalb-i âşık nerede!" İkisinin arasında mertebe i'tibâriyle azîm farklar mevcûddur.

از گرفت من ز جان اسپر کنید   گرچه اکنون هم گرفتار منید

621. "Her ne kadar şimdi dahi benim giriftârım iseniz de, benim giriftimden candan siper ediniz!"

Ma'lûmdur ki, Süleymân (a.s.) Belkîs'a yazdığı mektûbda *أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأَتُونِي* (Neml, 27/31) ya'ni "Benim üzerime yükselmeyiniz ve bana müslimîn ve münkâd olarak geliniz!" buyurmuş ve onları tebaiyyete da'vet etmiş idi. Bu ma'nâya binâen buyurur ki: "Benim sizi giriftimden ve ahzimden, can ve ma'nâ cihetinden siper ve kalkan ittihâz ediniz! Zîrâ benim zâhiren sizi tutmam ve esîr etmem ve sizin üzerinizdeki tahakkümüm, hakîkatte canınıza müteveccih olan azâb-ı ilâhîye karşı bir kalkandır. Ve ben tasarruf-ı sûrî ve ma'nevî sâhibi bir peygamber olduğum cihetle, siz şimdi de benim giriftânım ve esîrimsiniz."

مرغ فتنهء دانه بر بامست او   پر گشاده بستهء دامست او

622. *Dânenin meftûnu olan kuş o dam üstündedir; kanat açıp, o tuzağın bağlanmışıdır.*

Bu beyit ve âtûdeki beyt-i şerîfler, yukanki beytin ikinci mısra'ını müeyyid olan bir misâldir. Ya'ni, "Sizin şimdi fiilen benim giriftânım olmayıp da ma'nen giriftânım olmanız şuna benzer ki, bir kuş dam üstünde serbest bir halde durur; fakat bâtını dânenin meftûnudur. Zâhirde kanadı açık ve serbest olmakla berâber, ma'nâda o dânenin tuzağına tutulmuştur."

چون بدانه داد او دلرا بجان   نا گرفته مرورا بگرفته دان

623. *Mâdemki o cân ile kalbini dâneğe verdi, tutulmamış iken, muhakkak onu tutulmuş bil!*

"Mâdemki o kuş canı ve ma'nâsı ile kalbini dâneğe rabt etti, o tutulmamış ve serbest bir halde iken, sen onun âkıbetine bak da tutulmuş bil!" Sizin hâliniz de bu kuşun hâline benzer; zîrâ sizin melikeniz olan Belkîs resûllerinin ne ile geri döneceklerini anlamak için, benim tarafıma nâzırdır. O her ne ka-

dar zâhirde taht-ı hükümrânîsinde serbest ise de, mâdemki onun nazarı, benim tarafımadır, onu benim kaydım altına girmiş ve tutulmuş bil!

آن نظرها که بدانه میکند   آن گره دان کو پیا بر می زند

624. O nazarları ki, dâneye eder, onu düğüm bil ki, o ayağa vurur.

Kuşun nazarları dâne tarafına oldukça, onun o nazarlarını bilâhare ayağına bağlanacak olan düğüm bil!

دانه گوید گر تو می دزدی نظر   من همی دزدم ز تو صبر و مفر

625. Dâne der: "Eğer nazar çaldın ise, ben de senden sabır ve firâr çaldım."

"Mefer" masdar-ı mîmîdir, "firâr" ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "makar" vâki'dir, o da "karâr" ma'nâsına olur. Ya'ni, "Dâne lisân-ı hâl ile kuşa der ki: "Eğer sen nazar çaldın, ya'ni bana olan nazârını gizledin ve içinden bana harîsâne nazar ettiğin halde, dışarıdan lâkayd göründün ise, ben de senden sabır ve firâr çaldım; ya'ni gizlice sabır ve firâr yolunu tuttum." Ya'ni sen bana olan gizli nazârından dolayı ve benim vâsıtamla îmân tuzağına tutuluncaya kadar, sûret-i zâhirede sabrı ve senden firârı ihtiyâr ettim.

چون کشیدت آن نظر اندر پیم   پس بدانی کز تو من غافل نیم

626. "Mâdemki o nazar seni benim arkama çeker, binâenaleyh bilirsin ki ben senden gâfil değilim."

"Mâdemki o gizli nazar nihâyet seni benim tarafıma çeker ve bana tâbi' kılar, binâenaleyh sen o vakit, benim senden gâfil olmadığını anlarsın." Belkîs'in gizli nazarı budur ki: Hediyyelerini Süleymân (a.s.)a gönderdiği vakit dedi ki: "Eğer hediyyeleri kabûl ederse pâdişahdır, biz ona mukâbeleye muktedir oluruz; ve eğer kabûl etmezse peygamberdir, o halde biz ona mukâbele edemeyiz." Bu beyitlerin zübde-i ma'nâsı budur ki: "Ey ehl-i Sebe', sizin hakîkatinizin nazarı benim nübüvvetim tarafınadır; ve sizin her ne kadar zâhiriniz şimdi mahlûka tapar ise de, bâtınınız ve hakîkatiniz Hakk'a tapıcıdır. Mâdemki hakîkatinizin nazarı benim tarafımadır ve benim rûhum, sizin rûhlarınızın imâmıdır, sonunda benim tuzağıma tutulmanız muhakkaktır ve tuzağıma tutulduğunuz vakit, benim sizden gâfil olmadığımı anlarsınız."

قصه عطاری که سنگ ترازوی او گل سر شوی بود
و دزدیدن مشتری گل خوار

Bir attârın kissasıdır ki, onun terâzîsinin dirhemi baş
yıkayıcı kil idi ve kil yiyici olan müşterinin çalması

پیش عطاری یکی گل خوار رفت تا خرد ابلوج و قند خاص و زفت

627. *Toz şeker ve hûs ve iri nebât şekerini satın almak için, bir attârın önüne bir kil yiyici gitti.*

"Eblûc", beyaz şeker ve döğülmüş şeker ma'nâlarıdır; ve "kand", nebât şeker; "gil", çamur ma'nâsıdır. Burada, hamamlarda baş yıkadıkları "kil" ta'bîr olunan bir sarı madde-i tayyibedir ki, Haleb'in kili güzel kokulu olduğundan makbûldür. Bu kili yemeğe alışmış olan bir kimse, şeker almak için attâr dükkanına gitti.

پس بر عطار طرار دُو دل موضع سنگ ترازو بود گل

628. *İmdi iki gönüllü tarrâr olan attârın nezdinde terâzînin dirhemi yerinde kil var idi.*

Attârın "iki gönüllü" olması, müşterinin hesâbına başka ve kendi hesâbına başka türlü düşünmesi; ve "tarrâr" yankesici demek ise de, burada terâzîyi eksik tartıp, müşterinin hakkını çalmaktan kinâye olur. "Kil yemeğe alışmış olan kimse zikr olunan vasıflı attârın nezdine gitti ki, terâzîsinin dirhem mahallinde bir kil parçası var idi."

گفت گل سنگ ترازوی منست گز ترا میل شکر بخريدنست

629. *Dedi: "Eğer senin şeker almağa meylin var ise, benim terâzîmin dirhemi kildir."*

Attâr o müşteriye dedi: "Eğer sen şeker satın almak ister isen, benim terâzîmin dirhemi kildir, alacağın şeker bu kil ile tartacağım, râzı olursan al!"

گفت هستم در مهمی قند جو   سنگ میزان هر چه خواهی باش گو

630. *Dedi: "Bir mühimde şeker isteyici oldum, terâzînin dirhemi her ne istersen ol de!"*

Müşteri dedi: "Bir mühim ihtiyâç içinde şeker isteyici ve arayıcı oldum. Terâzînin dirhemi ister ma'denden ve ister taştan ve isterse kilden olsun, bana acele şeker lâzımdır."

گفت با خود پیش آنکه گل خورست   سنگ چه بود گل نکو تر از زرست

631. *Kendi kendine dedi: "Kil yiyici olan o kimsenin indinde dirhem ne olur, kil altından daha iyidir!"*

Müşteri kendi kendine içinden dedi ki: "Benim gibi kil yemeğe alışmış olan bir kimsenin indinde dirhem ne ehemmiyeti vardır! Kil altından daha kıymetlidir."

همچو آن دلاله که گفت ای پسر   نو عروسی یافتم همچون قمر

632. *O kılavuz gibi ki, dedi: "Ey oğul, ay gibi birini gelin buldum."*

"Dellâle", mübâlağa ile, "delâlet edici kadın" demek olup, gençlerin teehhülünde kılavuzluk eden kadın ma'nâsınadır. Ya'ni, "Attârın müşteriye terâzîsinin kilden olduğunu söylemesi, bir kılavuz kadının bir delikanlıya, "Sana güzel bir kız buldum!" demesine benzer." Hind nüshalarında نو عروسی یافتم بس خوب و فر sûtretinde vâki'dir "Pek güzel ve parlak bir yeni gelin buldum" demektir.

سخت زیبا لیک هم یک چیز هست   کآن ستیره دختر حلوا گریست

633. *"Pek yakışıklıdır, lâkin bir şey daha vardır ki, o mestûre helvacının kızıdır."*

Bu beyit dahi kılavuzun tavsîfindendir.

گفت بهتر اینچنین خود گر بود   دختر او چرب و شیرین تر بود

634. *Dedi: "Eğer muhakkak böyle ise pek iyidir; onun kızı daha yağlı ve tatlı olur!"*

Kılavuzun tavsîfini işiten delikanlı dedi: "Eğer bu kız dediğin gibi ise, pek iyidir; helvacının kızı daha yağlı ve tatlı olur!"

Attâr ile müşteri arasındaki dirhem tavsîfi mükâlemesi dahi buna benzedi de, müşteri attâra dedi:

گر نداری سنگ و سنگت از گلست   این به و به گل مرا میوهء دلست

635. "Eğer dirhemin yok ise, senin dirhemin kilden ise, bu iyi ve iyidir; kil benim gönlümün meyvesidir."

"Eğer dirhemin yok ise iyidir ve eğer senin dirhemin kilden ise, helvacı kızı gibi daha iyidir; zîrâ kil benim zevk duyduğum bir şey olduğu için gönlümün meyvesidir."

اندر آن کفهء ترازو ز اعتداد   او بجای سنگ آن گل را نهاد

636. *Terâzînin o kefesi içine hazırda, o dirhem yerine o kili koydu.*

Terâzînin o dirhem kefesi içine o attâr, dirhem yerine, hazırladığı kili koydu.

پس برای کفهء دیگر بدست   هم بقدر آن شکر را می شکست

637. *Sonra diğer kefe için eliyle, o kadar da şeker kırardı.*

Kili terâzînin kefesinde bırakıp, diğer kefeye kil ağırlığında, eliyle şeker kırmakla meşgûl oldu.

چون نبودش تیشهء او دیر ماند   مشتری را منتظر آنجا نشاند

638. *Onun keseri olmadığından geç kaldı, müşteriyi orada muntazır oturttu.*

Attârın şeker kitlesini kıracak çekici veyâ keseri olmadığından, eliyle parçalayınca kadar müşteriyi dükkânında oturtup bekletti.

رویش آن سو بود و گلخور نا شکفت   گل ازو پوشیده دزدیدن گرفت

639. *Onun yüzü o tarafa idi ve kil yiyici sabırsız olarak kili ondan gizli çalmağa başladı.*

Attârın yüzü şeker tarafına müteveccih idi; kil yiyici müşteri ise, kile sabır ve tahammül edemeyip, attârdan gizli kil parçalarını çalmağa başladı.

ترس ترسان که نباید ناگهان   چشم او بر من فتد از امتحان

640. *"Olmaya ki ansızın onun gözü, imtihan cihetinden benim üzerime düşsün!" diye korka korka.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıki beyt ile bir cümle teşkil eder. Ya'ni, "Attârın yüzü şeker tarafına müteveccih idi; kil yiyici müşteri ise, olmağa ki ansızın attârın gözü, benim hareketimi tarassud ve imtihan cihetinden benim, üzerine

düşsün diye korka korka, terâzînin kefesindeki kil parçalarını attârdan gizli çalmağa başladı.

دید عطار آن و خود مشغول کرد که فروتر دزد هین ای روی زرد

641. *Attâr onu gördü ve: "Ey sarı yüzlü, âgâh ol ve daha ziyâde çal!" diye kendini meşgûl etti.*

Attâr meselâ bir okka ağırlığı i'tibâriyle terâzînin kefesine koyduğu kilin müşteri tarafından çalınıp, tenkîs edildiğini gördü ve hoşuna gidip, görmezliğe geldi; çünkü attârın tab'ında tarrârlık var idi. Derdi ki:

گر بدزدی وز گل من می بری رو که هم از پهلوی خود میخوری

642. *"Eğer çaldın ise ve benim kilimden götürürsen, yürü ki yine kendi yanından yersin!"*

"Kendi yanından yemek", kendi malından yemek ma'nâsınadır.

تو همی ترسی ز من لیک از خری من همی ترسم که تو کمتر خوری

643. *"Sen benden korkuyorsun, lâkin eşeklikten; ben ise sen az yersin diye korkuyorum!"*

"Sen, görürse yedirmez diye benden korkuyorsun, fakat senin korkun ahmaklıktandır; ben ise, az yersin de, dirhem tarafı ağır kalır ve şeker çok gider diye korkuyorum!"

گرچه مشغولم چنان احمق نیم که شکر افزون کشی تو از نیم

644. *"Gerçi meşgûlüm, öyle ahmak değilim ki, şekeri kamışumdan ziyâde çekesin!"*

Ya'ni, "Gerçi ben meşgûlüm, fakat şekeri, şekerin peydâ olduğu kamıştan fazlasıyla kaçırarak derecede bir ahmak değilim. Eğer senin fiiline ehemmiyet vermiyor isem, senin zararına ve benim fâideme olduğu içindir."

Ba'zı nüshalarda ikinci mısra'ın nihâyetindeki "neyem" yerine "peyem" vâki'dir. Bu halde ma'nâ "Öyle ahmak değilim ki, şekeri arkamdan ziyâde çekesin" demek olur.

چون بینی تو شکر را آزمود پس بدانی احمق و غافل که بود

645. *"Vaktâki sen şekeri tecrübe cihetinden görürsün, ondan sonra bilirsin ki ahmak ve gâfil kim olur?"*

“Sen benden çaldığın kil kadar noksan olan şekeri aldıktan sonra tecrübe ve muâyene edip, mikdânını görürsün ve noksânını anlarsın. Ondan sonra ahmak ve gâfil kim olduğunu bilirsin.”

Ankaravî hazretleri bu beyitlerin ma'nâsındaki remzi şöyle tavzîh buyururlar: “Ba'zı kimseler zevk-i rûhânî şekerini almak için tarîkat pazarının at-tân olan mürşid-i kâmil dergâhına gelirler. O şekeri alacakları esnâda, kil me-sâbesinde olan yeme ve içme kaydına düşerler. Ahmaklıklarından, mürşid kendi hallerinin farkına varmadı zannederler. Mürşid der ki: Bu hâli kendiniz için kârlı ve fâideli sanıyorsunuz, yevm-i kıyâmette imtihân günü kimin zararlı olduğunu ve kimin gâfil olduğunu anlarsınız!”

مرغ از آن دانه نظر خوش می کند   دانه هم از دور راهش می زند

646. *Kuş o dânededen nazarı hoş eder, dâne dahi uzaktan onun yolunu vurur.*

Bu beyt-i şerîfde yukarıda geçen, kuşun dâneye olan nazarı sebebiyle tuza-ğa tutulması hakkındaki beyâna rücû' olunup buyurulur ki: “Kuşun o dânededen nazarı hoşlanır, dâne dahi uzaktan te'sîrini icrâ edip o kuşun yolunu vurur.”

گر زنای چشم حظی می بری   نی کباب از پهلوی خود می خوری

647. *Eğer nây-ı çeşmden bir haz götürürsen, kendi yanından kebâb yemez mi-sin?*

“Nây”, burada kasaba, boğaz ma'nâsınadır ve gırtlığa da denir. Nâyın çeş-me izâfeti, müşebbehin, müşebbehün-bihe izâfeti kabîlindendir. Ya'ni, göz yo-lundan vücûda gelen haz, boğazdan geçen me'kûlât ve meşrûbâtın haz ve zevkine teşbîh olunmuştur. Göz boğazından gelen zevk ve hazz-ı nefsanî ise, nâmahreme şehvetle vâki' olan nazarlardır; ve eğer “zinâ”, Arabî kelime-i vâ-hideden ibâret olursa, “ez” edâtı mahzûf olur ki, “ez zinâ-yı çeşm” takdîrindedir. Bu sûrette ma'nâ: “Eğer göz zinâsından bir haz götürür isen” demek olur. عینان تریان ya'ni “Gözler zinâ ederler” hadîs-i şerîfine işâret buyurulmuş olur.

این نظر از دور چون تیرست و سم   عشقت افزون می شود صبر تو کم

648. *Bu nazar uzaktan ok ve zehir gibidir; aşkın ziyâde olur ve sabrın nâkıs!*

“Bu nâ-meşrû' olan nazar, uzaktan atılan bir ok gibi gelip kalbe saplanır ve zehir gibi vücûda te'sîr eder; zîrâ bu nazar sebebiyle o nâmahrem tarafına aşkın ziyâde olur ve sabrın da nâkıs olup nihâyet fiska atılırsın!” Nitekim ha-

dîs-i şerîfde النظر سهم مسموم من سهام الشيطان ya'ni "Nazar, şeytanın oklarından, zehirli bir oktur" buyrulur.

مال دنیا دام مرغان ضعیف   ملک عقبا دام مرغان شریف

649. *Dünyâ malı zayıf kuşların tuzağıdır; ukbâ mülkü şerîf kuşların tuzağıdır.*

Dünyâ malı ve dünyânın huzûâtı zayıf rûhlu olan kuşların, ya'ni sâliklerin tuzağıdır; ve ukbâ, ya'ni âhîret mülkü ise şerîf rûhlu olan sâliklerin tuzağıdır. Birini dünyâ avlar, diğeri de âhîret avlar.

تا بدین ملکی که او دامیست ژرف   در شکار آرند مرغان شگرف

650. *Hattâ bu bir mülk sebebiyle ki, o bir büyük tuzaktır, azîm kuşları şikâra*
[648] *getirirler.*

Hattâ bu âhîret mülkü sebebiyle ki, bu da hakîkatte bir büyük tuzaktır ve bir büyük kayıddır; azîm kuşları ya'ni ervâh-ı kümmelîni avlarlar.

Bu iki beyt-i şerîfde دنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرة حرام علی اهل الدنيا و هما حرامان ya'ni "Dünyâ âhîret ehline harâmdır ve âhîret dahi ehl-i dünyâya harâmdır ve her ikisi de ehlullâha harâmdır" mefhûmu beyân buyrulur. Ya'ni dünyâ zayıf rûhların tuzağıdır, onlar mâl-i dünyâ kaydında kalırlar; ve âhîret, şerîf rûhların tuzağıdır, onlar da niam-ı uhreviyye ile mukayyed olup, bununla Hak'dan hicâba düşerler. Ve azîm kuşlar olan ehlullah ise, mülk-i ukbâ yemi ve dânesi sebebiyle dünyâ sahrâsından avlanırlar ve bilâhire o kayıddan dahi kurtulup, Hakk'a vâsıl olurlar. Binâenaleyh dâm-ı âhîret Hakk'a vusûl için bir berzah olur.

من سلیمانم نخواهم ملکتان   بلکه من برهانم از هر ملکتان

651. *"Ben Süleymân'im, sizin mülkünüzü istemem, belki ben sizi her helâkten kurtarırım!"*

"Hülk", "hâ"nın harekât-ı selâsesiyle, helâk olmak ve ölmek ma'nâsındır. Ya'ni, "Ben sizin mülk-i zâhirînizi istemem, belki ben sizi helâk-i zâhirî ve ma'nevîden kurtarırım!"

کین زمان هستید خود مملوک مَلْک   مالک ملک آنکه بجهد او ز هُلْک

652. *"Zîrâ bu zaman siz muhakkak mülkün memlûküsünüz; mülkün mâliki*
odur ki o helâkten sıçraya!"

"Ey Sebe' ehli, siz bu hayât-ı dünyâda, dünyâ mülkünün kölesi ve esîri-siniz ve aslâ hürriyetinize mâlik değilsiniz. Mülkün mâliki ve hürriyet sâhibi o kimsedir ki, sûrî ve ma'nevî helâk olmaktan yakasını kurtarmış ola!"

باز گونه ای اسیر این جهان نام خود کردی امیر این جهان

653. "Ey cihânın esîri, tersine olarak, kendi nâmını bu cihânın emîri ettin!"

Bu beyt-i şerîf Belkîs'a olan hitâb zımında, esîr-i dünyâ olan ümerâ-yı ci-hâna da şâmindir. "Ey dünyânın mülkünü kendisine efendi yapmış ve onun kölesi ve esîri olmuş olan kimse, sen hakîkatte köle ve esîr iken, adını tersi-ne olarak bu cihânın hükümdân ve beyi olarak i'lân ettin!"

ای تو بندهء این جهان محبوس جان چند گویی خویش را خواجهء جهان

654. "Ey sen ki, canı mahbûs olarak bu cihânın bendesisin, kendine nice bir ci-hânın efendisi dersin?"

"Ey sen ki, haddizâtında hür olan canını, sıfât-ı nefsâniyye kuyûdâtı ile bağlayarak, bu dar olan karanlık dünyâ zindanında habs ettin ve bu cihânın kölesi oldun. Böyle bir hâl içinde ne vakte kadar kendini cihânın hâkimi ve efendisi sayıp duracaksın?"

دلدارى کردن و نواختن سليمان عليه السلام رسولان بلقيس را و رفع وحشت

از دل ايشان و عذر قبول نا کردن هديه شرح بايشان

Süleyman (a.s)'ın Belkîs'in elçilerine dildârlık etmesi ve okşaması ve onların kalbinden vahşetin ref'i ve hediye-yi kabûl etmemesi özrünün onlara şerhi

ای رسولان می فرستمتان رسول رد من بهتر شما را از قبول

655. "Ey elçiler, sizi resûl olarak gönderdim, benim reddim, sizi kabûlden daha iyidir!"

"Ey elçiler, siz bana Belkîs tarafından gönderilmiş elçisiniz; fakat ben sizi şimdi kendi tarafımdan Belkîs'a elçi olarak gönderiyorum. Sizi ve hediyelerinizi reddimden dolayı müteessir olmayın; zîrâ benim sûret-i zâhirede olan reddim, hakîkatte hakkınızda hayırlıdır."

پیش بلقیس آنچه دیدید از عجب باز گوید از بیابان ذهب

656. "Belkîs'ın önünde acebden, altın sahrâdan gördüğünüz şeyi açık söyleyiniz!"

"Belkîs'in huzûruna gittiğiniz vakit, benim huzûrumda gördüğünüz acıb ahvâlden ve altın döşenmiş sahrâdan açıkça bahs ediniz!"

تا بداند که بزر طامع نه ایم ما زر از زر آفرین آورده ایم

657. "Hattâ bilsin ki, biz altına tama' edeci değiliz; biz altını, altın yaratıcıdan getirmişiz!"

آنکه گر خواهد همه خاک زمین سر بسر زر گردد و در ثمین

658. "O ki, eğer isterse yeryüzünün bütün toprağı baştan başa altın ve kıymetli inci olur."

"O altın yaratıcı Allah Teâlâ ki, eğer isterse, yeryüzünün topraklarını baştan başa kâmilten altın ve kıymetli inci dâneleri yapar."

حق برای آن کند ای زر گزین روز محشر این زمین را نقره گین

659. "Ey altın ihtiyâr edici, Hak onun için mahşer gününde bu yeryüzünü gümüşlü eder!"

"Ey hayât-ı dünyeviyyesinde altına muhabbet edip, evkâtını onu kazanmağa sarf eden harîf, Hak Teâlâ hazretleri kıyâmet gününde يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ (İbrâhîm, 14/48) ya'ni "O günde arz, arzın gayrine tebdîl olunur" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere arzın, ya'ni küre-i arzın sathını düz ve parlak gümüşlü bir hâle getirir ve mâl-i dünyânın kıymeti olmadığını anlatmak için, o gümüşlü ehl-i mahşere çiğnettirir."

فارغیم از زر که ما بس پر فنیم خاکیانرا سر بسر زرین کنیم

660. [658] "Altından fâriğiz, zîrâ ki biz çok fen doluyuz; toprağa mensûb olanları baştan başa altına mensûb ederiz."

"Bizim sûrî ve unsurî olan altın ile işimiz yoktur; çünkü biz sûret ve ma'nâ âlemlerinde tasarruf için sıfât-ı ilâhiyyeyi hâmilleriz, binâenaleyh biz hâkî ve

unsurî olan insanları altına mensûb ederiz. Ya'ni onların hâkî olan rûh-i hayvânîlerini, altından daha mu'teber olan rûh-i insânîye tebdîl ederiz."

از شما کی گدیء زر می کنیم   ما شمارا کیمیاگر می کنیم

661. "Biz sizden ne vakit altın taleb ediyoruz? Biz sizi kimyâger ediyoruz."

"Gedye", suâl ve taleb ma'nâsınadır. Ya'ni, "Biz enbiyâ tâifesi sizden altın mı istiyoruz? Sizi altın yapıcılığa ve kimyâgerliğe da'vet ediyoruz. Bakır olan rûh-ı hayvânînizi, altın olan rûh-ı insânîye tahvîl etmek ilmini öğretiyoruz."

ترك آن گیرید اگر ملك سباست   كه برون از آب و گل بس ملكهاست

662. Eğer Sebâ melîki olsa, onu terk ediniz; zîrâ âb ve kilden hâriç çok melikler vardır.

Ey âlemin zâhirine meclûb olan kimseler, elinizde Sebâ şehrinin mülkiyeti ve tasarrufu olsa bile, o mülkiyet ve tasarrufu terk ediniz; zîrâ Hak Teâlâ hazretlerinin anâsırdan müteşekkîl olan bu dünyâ mülkünden hâriç, pek çok mülkler vardır. Nitekim I. cildde Hakîm Senâî hazretlerinin *آسمانهاست در ولایت* ["Can vilâyetinde gökler vardır ki, cihânın göğüne iş buyurucudur"] Bu beyt-i şerîfin şerhinde cenâb-ı Pîr efendimiz îzâh buyurdular. I. cildin 2065 numarasına mürâcaât olunsun.

تخته بندست آنکه تختش خواندهء   صدر پنداری و بر در ماندهء

663. Tahta bağıdır, o ki ona taht okumuşsun, sadır zannedersin, halbuki kapıda kalmışsın.

Ey hükümdâr-ı zâhirî, o taht ismini verip üstüne oturmuş olduğun makâm, tahtadan bağıdır ve bukağıdır ki, hürriyyet-i rûhâniyyeye doğru yürüyememek için, ayağına bağlanmıştır; sen o makâmı, sadır ve yüksek bir mevki' zannedersin, halbuki hademe tâifesi gibi kapı önünde kalmışsın haberin yok!

پادشاهی نیست بر ریش خود   پادشاهی چون کنی بر نیک و بد

664. Sana kendi sakalının önünde pâdişâhlık yoktur; iyi ve kötü üzerine nasıl pâdişâhlık edersin?

Sen: "Mülk benimdir!" diye pâdişâhlık da'vâsındasın, halbuki dikkat edersen senin sakalına bile hükmün geçmiyor; iyiler ve kötüler üzerine nasıl pâ-

dişâhlık ve tasarruf edersin? Ya'ni sakalına bile hâkim olamayan kimsenin halk üzerine hâkimlik da'vâsı ayıp değil midir?

بی مراد تو شود ریش سفید شرم دار از ریش خود ای کز امید

665. *Senin murâdın olmaksızın sakalın beyâz olur, ey eğri ümîdli sakalından utan!*

Sakalının gençlikteki rengi değişip beyaz olmaımasını istediğin halde, sakalın senin murâdına itâat etmeyip ağanyor. Ey halk-ı âlemin murâdı üzerine dönmesini ve hareket etmesini isteyen eğri ümîdli hükümdâr! Senin murâdını hiçe sayan sakalına bak da, bu eğri olan ümîdinden utan!

مالك الملكست هر کس سر نهد بی جهان خاک صد ملکش دهد

666. *Mâlikü'l-mülktür herkes baş koyar; toprak cihân olmaksızın ona yüz mülk verir.*

Mâlikü'l-mülk ancak mücid-i kâinât olan Hak Teâlâ hazretleridir ki, her kim O'nun emrine ve murâdına baş koyar ve itâat ederse, bu toprak ve unsurî olan cihân olmaksızın o mutî' olan kimseye, gözler görmedik ve kulaklar işitmedik birçok mülk verir.

ليك ذوق سجدهء پیش خدا خوش تر آید از دو صد دولت ترا

667. *Fakat Hudâ'nın önünde secdenin zevki, sana iki yüz devletten daha hoş gelir.*

Fakat sen itâatına mükâfât olarak Hakk'ın ihsânı olan niam-ı rûhâniyyenin zevkinden ziyâde, lutufkâr olan Hakk'ın huzûrunda ettiğin secdenin zevki sana hoş gelir ve başını secdeden kaldırmak istemezsin.

پس بنالی که نخواهم ملکها ملک آن سجده مسلم کن مرا

668. *Binâenaleyh "Mülkleri istemem, bana o secde mülkünü müsellemler et!" diye nâle ederdi.*

"Secde mülkü"nden murâd, kurb-i ilâhîdir. Nitekim âyet-i kerîmede (Alak, 96/19) "وَاقْتَرِبْ" (Alak, 96/19) ya'ni "Secde et ve yaklaş!" buyurulmuştur.

Gerek mülk-i sûrî olsun ve gerek mülk-i rûhânî olsun, onlar mezâhir-i sıfât-ı ilâhiyye olduğundan perde-i zâttır. Vaktâki kurb-i ilâhî hâsıl olup, perdeler kalkar, bu hâl içinde abd, elbette tekrâr hicâbâta düşmek istemez ve abdiyyet-i mahza içinde kalmayı ister.

پادشاهان جهان از بدرگی   بو نبردند از شراب بندگی

669. *Cihân pâdişâhları kötû damarlıktan, bendelik şarâbından koku götürmediler.*

“Reg”, damar ma'nâsınadır, fakat burada tabîat ma'nâsındadır. “Bedregî”, kötû tabîatlılık demek olur. Türkçe’de dahi “tabîatsız” ma'nâsına olarak “damarsız” derler. “Kötû tabîatlılıktan” murâd dahi, hodbînlik ve benlik ve tekebbürdür. Ya’ni, “Cihân pâdişâhları ve hükümdârları, benliklerinden ve enâniyetlerinden dolayı, kulluk şarâbının lezzetinden taâm ve koku alamadılar.”

ور نه ادهم وار سر گردان و دنگ   ملک را برهم زدندی بی درنگ

670. *Ve yoksa Edhem gibi hayrân ve bî-hûş olarak, mülkü teemmülsüz birbirine vururlar idi.*

Ve eğer o şarâbdan koku almış olsa idiler İbrâhîm b. Edhem hazretleri gibi hiç düşünmeksizin tâc ve tahtı terk ve mülkü birbirine vururlar [idi]. “Deng”, dîvâne, bî-hûş ve yolunda hayrân olmuş kimseye derler; dîğer ma'nâları da vardır, burada “bî-hûş” ma'nâsı münâsibdir. “Dereng”, teemmül ve tevakkuf ma'nâsınadır. “Bî-dereng”, bilâ-tevakkuf ve lâ-teemmül demektir. İbrâhîm b. Edhem hazretleri Belh pâdişâhı idi. Cezbe-i ilâhî netîcesinde tâc ve tahtını terk etti. Dervîşlerin kasâidinde ism-i şerîfi çok geçer; ve nitekim Yûnus Emre hazretleri şöyle buyurur. Beyit:

Koyup İbrâhim Edhem tâc u tahtı
Ki ser-gerdân olubdur aşk elinden

Tercüme-i halleri *Nefehâtü'l-Üns*'de mündericdir.

لیک حق بهر ثبات این جهان   مهرشان بنهاد بر چشم و دهان

671. *Fakat Hak bu cihânın sebâtı için, onların gözleri ve ağızları üzerine mühür koydu.*

Fakat Hak Teâlâ bu cihân-ı sûrî umûrunun sebâtı ve tahkîmî için onların dimâğına sûnî saltanat sevdâsını koydu ve saltanat-ı ma'nevînin debdebe ve ihtişâmını görmemek için gözüne ve bendelik şarâbının lezzetini doymamak için de rûhunun ağzına mühür koydu.

تا شود شیرین بر ایشان تخت و تاج   که ستانیم از جهانداران حراج

672. *Tâ ki onlara, cihân tutuculardan haraç alalım diye, taht ve tâc tatlı ola.*

"Cihândâr", hükümdâr; "harâc", hükümdârın şahsına mahsûs olarak, eski zamanlarda alınan vergi ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Hak Teâlâ zâhîrî hükümdârlara ma'nâ âlemini kapadı ve nizâm-ı âlem için onların kalblerine taht ve tâc muhabbetini ve hükümdarları mağlûb edip, onlardan vergi alarak şehinşâh olmak emelini koydu."

از خراج ار جمع آری زر چو ریگ آخر آن از تو بماند مرده ریگ

673. Eğer harâcdan kum gibi altın toplasan, nihâyet o senden arkaya kalır.

"Mürde-rîg", ölünün başından arta kalan eşyâ ma'nâsıdır. "Ey hükümdâr, eğer sen harâcdan kum gibi altın toplasan, nihâyet öleceksin ve öldüğün vakit, onlar başından arta kalacaktır."

همره جانت نگرده ملک و زر زرده سرمه ستان بهر نظر

674. Mülk ve altın senin canının yoldaşı olmaz; altını ver, nazar için sürme al!

Ey hükümdâr! Mâdemki senin için ölüm vardır ve topladığın altınlar ve mülk ve saltanat senin cânınla berâber gitmeyip başından arta kalır, o halde o altınları muhtâç olanlara bezl ve ihsân et de, onun mukâbilinde basar-ı basîretinin açılmasına hâdim olan irfân ve hikmet sürmesini al!

تا بینی کین جهان چاهیست تنگ یوسفانه آن رسن آری بچنگ

675. Tâ göresin ki, bu cihân dar bir kuyudur; o ipi Yûsuf gibi ele getiresin.

Ya'ni, bu cihânın dar bir kuyudan ibâret olduğunu görmek için, irfân ve hikmet sürmesini al; basar-ı basîretine sür ve o irfân ve hikmet ipine, Yûsuf (a.s.)ın kuyuda, kervanın ipine sarıldığı gibi sarıl!

İkinci mısra', sûre-i Yûsuf'da olan kıssa-i meşhûreye işârettir; o âyet-i kerîme budur: (Yûsuf, 12/19) "وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غَلَامٌ وَأَسْرُوهُ بَضَاعَةً" (Yûsuf, 12/19) Ya'ni "Bir kervân geldi, onların levâzımını tedârik edici olan kimse, kuyuya kovasını sarkıttı; ve Yûsuf (a.s.) kovaya sarılıp yukarıya çıkınca, kovayı çeken kimse dedi ki: "Müjde bana! İşte bir köle!" Ve onu sermâye olarak sakladı." Kıssanın tafsîli tefsîr kitâblarında mündericidir.

تا بگوید چون ز چاه آبی پیام جانکه یا بشرای هذا لی غلام

676. Tâ ki kuyudan bâma geldiğin vakit, cân: "Müjde, işte benim için bir köle!" desin.

“Bâm”, dam ve sakf ma'nâsına ise de, burada “kuyunun ağzı” murâd buyurulur. Ya'ni, misâl-i evvelden, misâl-i sâniye giden bu insan kervânının sefer ihtiyâcâtını te'mîne hâdim olan enbiyâ ve evliyânın, bu muzlim ve dar olan dünyâ kuyusuna sarkıttıkları ilim ve irfân ipine sarılıp, o kuyunun başına ve ağzına çıktığın vakit cân-ı sâf olan o nebî ve onun vârisi olan veliyy-i kâmil: “Bana müjde! İşte bir köle ve mutî!” der ve onu Hak yolunun sermâyesi olarak saklar. Ya'ni onu da halkın irşâdına me'mûr eder.

هست در چاه انعکاسات نظر   کمترین آنکه نماید سنگ زر

677. *Kuyuda nazarın in'ikâsları vardır; en aşağısı odur ki, taş altın görünür.*

Gerçi beşer büsbütün nazarsız değildir; bu âlem-i tabîat kuyusunda da nazar-ı insânînin in'ikâsları vardır ki, o nazarın en aşağısı, taş altın görür. Ya'ni unsuriyâttan her neyi kullanırsa altına kalb etmek için kullanır. Meselâ taş ocaklarından birçok zahmetler ile taş çıkarır ve demiri ateşlerde eritir ve diğer ma'denleri türlü türlü şekillere sokar. Bunlar hep altın kazanmak içindir. Binaenaleyh onun nazarında her şey altın görünür. Halbuki altın dahi diğerleri gibi topraktan çıkan bir maddedir; yalnız kıymeti ba'zı havâssında ve azlığındadır ve parlaklığı hissî nazarları teshîr eder.

وقت بازی کودکان را ز اختلال   می نماید آن خرفها زر و مال

678. *Oyun vaktinde ihtilâlden, o hafezler çocuklara altın ve mal görünür.*

Bu beyt-i şerîfde (Muhammed, 47/36) ya'ni “Hayât-ı dünyâ ancak oyun ve lehvdir” âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, ehl-i dünyâ çocuklar gibidir ve hayât-ı dünyâ ancak oyun ve eğlence nev'inden olduğundan, akıllarının ihtilâlinden dolayı çocuklar nasıl boyalı ve yaldızlı tabak ve çanak parçalarını toplayıp altın ve mal nev'inden addedip eteklerine doldururlar ve birbirlerinden bu parçaları gasb ettikleri vakit, kavga ederlerse, ehl-i dünyâ dahi altın denilen ma'den parçalarını toplayıp, mal ve mülk diye sarılır; ve bunun için birbirlerini öldürürler. İşte nazarın en aşağısı budur.

عارفانش کیمیاگر گشته اند   تا که شد کانه بر ایشان نژند

679. *Onun ârifleri kimyâger olmuşlardır; tâ ki menba'lar, onların indinde hakîr oldu.*

Hakk'ın ârifleri kimyâger olmuşlar ve onlar toprağı iksîr olan vücûd-ı şerîfleriyle altına kalb etmişlerdir. Hattâ onlann bu kimyâgerlikleri te'sîniyle altın menba'ları, onların indinde hakîr oldu. Nitekim bir gazelinde Hz. Pîr efendimiz buyururlar. Beyit:

خاک چون در کف من زر شود و نقرهء خام چون مرا راه زند فتنه گر زر و درم

"Mâdemki benim avucumda toprak, altın ve gümüş oluyor; fitneci olan altın ve gümüş para nasıl benim yolumu vurur?"

دیدن درویش جماعت مشایخ را در خواب و در خواست کردن روزی حلال

از ایشان بی مشغول شدن بکسب که از عبادت می ماتم و ارشاد کردن

ایشان او را و میوهای تلخ و ترش کوهی بر وی شیرین شدن

بداد آن مشایخ

Bir dervîşin cemâat-i meşâyihî rû'yâda görmesi ve ibâdetten kalıyorum diye onlardan, kesbe meşgûl olmaksızın, helâl rızık niyâz etmesi ve onların onu irşâd etmesi ve dağlığın acı ve ekşi meyveleri o meşâyihînin atâsı sebebiyle ona tatlı olması

آن یکی درویش گفت اندر سمر خضریانرا من بدیدم خواب در

680. O dervîşin birisi gece sohbetinde dedi: "Ben rû'yâda Hızır'a mensûb
[678] olanları gördüm."

"Semer", gece sohbeti ve gece vakti söylenen masal demektir. "Hızrîler"den murâd, ilm-i ledûn sâhibi olan evliyâ-yı kirâm hazerâtıdır. Ya'ni, bir dervîş gece sohbeti esnâsında kendi hâlinden haber verip dedi ki: "Ben rû'yâda evliyâullâhı gördüm."

گفتم ایشانرا که روزی حلال از کجا نوشم که او نبود وبال

681. Onlara dedim ki: "Helâl rızık nereden yiyeyim ki, o vebâl olmaya?"

مر مرا سوی کهستان راندند میوها زان بیشه می افشانند

682. "Beni dağlık tarafına sürdüler, o ormandan meyveler silktiler."

که خدا شیرین بکرد آن میوه را در دهان تو بهمتهای ما

683. (Dediler) ki: "Hudâ bizim himmetlerimiz ile o meyveyi senin ağzında tatlı yaptı."

هین بخور پاک و حلال و بی حسیب بی صداع و نقل بالا و نشیب

684. "Âgâh ol, temiz ve helâl ve hesâbsız ve baş ağrısız ve yukarı ve aşağı nakilsiz olarak ye!"

"Bu rızık hem helâl ve hem de zahmetsizdir; bunu hesâbsız ve tedârîki arkasında koşmaksızın râhatla ye!"

پس مرا زان رزق نطقی رو نمود ذوق گفت من خردها می ربود

685. "İmdi o rızıktan bana bir nutuk yüz gösterdi; benim sözümün zevki akılları kapar idi."

"Ben o helâl rızık yemeğe başladıktan sonra, bende bir kudret-i kelâm zuhûr etti ki, söz söylediğim zaman, dinleyenlerin akılları hayrette kalır idi."

گفتم این فتنه ست ای رب جهان بخششی ده از همه خلقان نهان

686. Dedim: "Ey cihânın Rabb'i, bu fitnedir; bana bütün halâyıktan gizli bir bahşîş ver!"

Ben kelâmımın halk üzerindeki te'sîrini görünce, nefsimin sıfâtından emîn olmadığım için dedim ki: "Ey cihânın Rabb'i, bende olan bu kudret-i kelâm fitnedir. Bana halkın muttali' olamayacağı gizli bir lutuf ve ihsân-ı bî-dirîğ buyur!"

شد سخن از من دل خوش یافتم چون انار از ذوق می بشکافتم

687. "Benden söz gitti, hoş gönül buldum. Nâr gibi zevkten yarıldım."

"Münâcâtım ve tazarruum üzerine Hak Teâlâ hazretleri benden zuhûr eden müessir söz söylemek kudretini izâle buyurdu. Onu müteâkib zevkli bir gönül buldum, ya'ni kendi kalbimi zevk içinde buldum; zevkin tatlılığından olmuş bir nâr gibi çatladım."

گفتم ار چیزی نباشد در بهشت   غیر این شادی که دارم در سرشت
688. *Dedim: "Eğer cennette, tab'ımda tuttuğum bu şâdîden gayri bir şey olmasa."*

هیچ نعمت آرزو نآید دگر   زین نپردازم بجوز و نیشکر
689. *"Hiç başka ni'met arzûsu gelmez; bundan dolayı ceviz ve şeker kamışı-na meşgûl olmam!"*

"Kalbime müstevlî olan bu zevkin lezzetinden kendi kendime dedim ki: "Eğer cennette şimdi tabîatımda mevcûd olan bu şâdîden ve sürûrdan başka bir şey olmasa, benim için başka bir ni'met aramağa hâcet kalmaz!" Bu zevk sebebiyle ceviz ve şeker kamışı ile meşgûl olmam. "Kalbin zevki" ile zevk-i rûhânî ve "ceviz ve şeker kamışı" ile sûretten gelen zevke işâret buyurulur.

مانده بود از کسب يك دو حبه ام   دوخته در آستین حبه ام
690. *"Kazançtan cübbemin yeninde dikilmiş bir iki habbem kalmış idi."*
[688]

"Habbe"den murâd, altın dâneleridir. Ya'ni "Evvelce yapmış olduğum ka-zançtan bir iki altın dânesi tasarruf edip cübbemin yenine dikmiş ve saklamış idim."

نیت کردن آن درویش که این زر بدهم بدان هیزمکش چون من روزی یافتم
بکرامات مشایخ و رنجیدن آن هیزمکش از ضمیر و نیت او

O dervîşin, "Mâdemki ben meşâyihin kerâmâtı sebebiyle rızık buldum bu altını o odun taşıyana vereyim!" diye niyet etmesi ve odun taşıyanın onun zamîrinden ve niyetinden incinmesi

آن یکی درویش هیزم می کشید   خسته و مانده ز بیشه در رسید
691. *O bir dervîş odun taşırdı, hasta ve âciz olarak ormandan erişti.*

پس بگفتم من ز روزی فارغم   زین سپس از بهر رزقم نیست غم
692. *İmdi ben dedim: "Rızıktan fâriğim, bundan sonra rızkım için gam yoktur."*

“Bundan sonra benim için çalışıp para kazanmak gamı yoktur, gıdâm hâzırdır.”

میوه مکروه بر من خوش شدست رزق خاصی جسم را آمد بدست

693. “*Mekrûh olan meyve bana hoş olmuştur; cisim için husûsî rızık ele gelmiştir.*”

“Dağlarda biten yabânî meyveler, evliyâullâhın himmeti ile bana hoş ve latîf olmuştur; cismimin kıvâmı için husûsî rızık ele gelmiştir.”

چونکه من فارغ شدستم از گلو حبه چندست این بدهم بدو

694. “*Mâdemki ben boğazdan fâriğ olmuşum, birkaç habbe vardır, bunu ona vereyim!*”

“Mâdemki ben boğazımı doyurmak için çalışmak, para kazanmak kaydından fâriğ olmuşum, cübbemin yenido bu husûs için sakladığım birkaç altın habbesi vardır, bunu o odun taşıyana vereyim!”

بدهم این زر را بدین تکلیف کش تا دو سه روزك شود از قوت خوش

695. “*Bu altını, bu meşakkat çekene vereyim, tâ ki iki üç günceğiz gıdâdan hoş olsun!*”

“Bu altın habbelerini meşakkat ile odun taşıyan bu fakîre vereyim; hiç olmazsa iki üç günceğiz gıdâ tedârîki cihetinden hoş olsun ve râhat etsin!”

خود ضمیرم را همی دانست او زانکه سمعش داشت نور از شمع هو

696. “*Muhakkak o benim zamîrimi bildi, zîrâ ki onun sem'i Hû şem'inden nûr tutardı.*”

“O odun taşıyan muhakkak benim zamîrimi ve kalbimdeki niyeti bildi; zîrâ ki onun cânının sem'i, hüviyyet-i ilâhiyye şem'inden nûr tutardı; ya'ni nûr alırdı.”

İkinci mısra'da âtîdeki sûretler de nüsha olarak gösterilmiştir:

1. Zânke سمعش نور داشت از سمع هو Ya'ni “Zîrâ ki onun cânının sem'i, sıfat-ı sem'iyyet-i ilâhiyyeden nûr tutardı.”

2. Zânke شمعش نور داشت از سمع هو Ya'ni “Zîrâ ki onun cânının şem'i, sıfat-ı sem'iyyet-i ilâhiyyeden nûr tutardı.”

3. Zânke شمعش نور داشت از سمع هو Ya'ni “Zîrâ ki, onun cânının şem'i, hüviyyet-i ilâhiyye şem'inden nûr tutardı.”

بود پیشش سر هر اندیشهء چون چراغی در درون شیشهء

697. "Onun önünde her bir endîşenin sırrı, şişe içinde bir çerâğ gibi idi."

O odun taşıyan velînin nazarı önünde her bir düşüncenin sırrı ve hakîkati, şişe içinde yanan چراغ gibi âşikâr idi.

هیچ پنهان می نشد از وی ضمیر بود بر مضمون دلها او امیر

698. "Ondan zamîr hiç gizli olmaz idi, gönüllerin mazmûnu üzerine o emîr idi."

"O odun taşıyan velîden bir kimsenin kalbindeki niyet ve düşünce aslâ gizli olmaz idi. Gönüllerdeki ma'nâ ve havâtır üzerine o zât-ı şerîf hâkim ve emîr idi."

پس همی منگید با خود زیر لب در جواب فکرتم آن بو العجب

699. "Binâenaleyh o bü'l-aceb benim düşüncemin cevâbında dudak altından kendi kendine mırıldanırdı."

"Bü'l-aceb", ziyâde acîb; "mengîd", "mengîden" masdarından mâzîdir, öfke ile homurdanmak ve mırıldanmak ma'nâsınadır. Ya'ni, "O velî benim düşünce-mi keşf edip ağzının içinde kendi kendine mırıldanarak cevâb verdi, dedi"

که چنین اندیشی از بهر ملوک کَیْفَ تَلَقَّى الرِّزْقَ اِنْ لَمْ يَرْزُقْكَ

700. [698] Ki: "Mülûk için böyle mi düşünüyorsun, eğer onlar sana rızık vermese-
ler, rızka nasıl vâsıl olursun?"

"Ey gâfil, sen Hakk'ın âlem-i sûrette de tasarruf ihsân eylediği mülûk ve pâdişâhlar hakkında böyle mi düşünüyorsun? Ya'ni para vererek onların zarûretlerini tahfîf etmek niyetinde misin? Bu helâl rızkı sana o mülûk verdiler de, cübbene dikili olan altın parçalarından kurtuldun; onlar bu rızkı sana vermeseler idi, sen nasıl o rızkı eline geçirebilirdin?"

من نمی کردم سخن را فهم لیک بر دلم میزد عتابش نیک نیک

701. "Ben sözü anlıyamadım; fakat onun itâbı benim kalbime iyiden iyiye çarptı."

"Filvâki' ben o velînin söylediği sözleri lâıykıyla işitip anlıyamadım; çünkü ağzının içinde mırıldandı; fakat onun bu meâldeki itâbı, benim kalbime iyiden iyiye, ya'ni şübhe bırakmıyacak sûrette aks etti." Bu hâl evliyâullâhın

şânındandır, terbiye ettikleri müridlerin kalbine sözlerini ve maksadlarını ilkâ ederler.

سوی من آمد بهیبت همچو شیر تنگ هیزم را ز خود بنهاد زیر

702. "Arslan gibi heybetle benim tarafıma geldi, odun dengini kendisinden aşağıya koydu."

"Bu sözü söyledikten sonra arslan gibi bir heybetle benim tarafıma gelip, arkasındaki odun yükünü aşağıya indirdi."

پرتو حالی که او هیزم نهاد لرزه در هر هفت عضو من فتاد

703. "Bir hâlin pertevi ki, o odunu koydu, benim her yedi uzvuma titreme düştü."

"O velînin arkasındaki odunu yere koyması hâlinin pertevi, benim vücudumun a'zâlarını titretti." Ya'ni arkasındaki odunu yere heybetle bir indiriş indirdi ki, o hâlin heybetinden ben bilâ-ihityâr titremeğe başladım.

گفت یا رب گر ترا خاصان هیند که مبارک دعوت و فرخ پیند

704. Dedi: "Yâ Rab, eğer senin hâssların var ise ki, duâları mübârek ve izleri uğurludur."

Ankaravî hazretleri "Heyend", "hestend" lafzından muhaffefdir" buyururlar. Hind nüshalarında "heyend" yerine "hay end" yazılıdır. "Eğer senin hâssların diri ise" demek olur. Ve Hind şârihlerinden Muhammed Efdal hazretleri buyurur ki: "Mîr Cemâleddîn Hüseyin, kendi *Ferheng*'inde "hey" kelimesini "hest" ma'nâsına yazmıştır ve demiştir ki: Bu ma'nâ Derî ve Hindî lugatlarının her ikisinde de müsta'meldir. *Mesnevî-i Şerîf*'in bu beytini de sened olarak zikr etmiştir." Ya'ni, "O odun taşıyan velî dedi: "Yâ Rab, eğer senin duâları mübârek ve izleri uğurlu hâss kulların var ise, yâhud senin hâss kulların tasarruf sâhibi olarak diri ise" demek olur. Bu beyt-i şerîf şarttır, onun cezâsı âtîdeki beyittir; ya'ni bu beytin meâlî, âtîdeki beyit ile tamâm olur:

لطف تو خواهم که میناگر شود این زمان این تنگ هیزم زر شود

705. "Senin lutfunu isterim ki mînâger olsun; şimdi bu odun dengi, altın olsun!"

"Mînâger", "mînâ", *Ferheng-i Cihângîr*'de "kimyâ" ma'nâsına gösterilmiştir. *Bahâr-ı Acem*'de, diğer ma'nâları da vardır. Burada "mînâger", kim-

yâger ma'nâsınadır. Ya'ni, "Yâ Rab, senin lutfun kimyâger olsun da, bu der-vîşi irşâden şimdi bu odun yükü baştan başa altın olsun!"

در زمان دیدم که زر شد هیزم
همچو آتش بر زمین می تافت خوش

706. "Derhal gördüm ki, onun odunu altın oldu, yer üstünde ateş gibi latîf par-ladı."

من در آن بیخود شدم تا دیرگه
چونکه با خویش آمدم من از وله

707. "Ben o anda geç vakte kadar bî-hod oldum, vaktâki ben hayretten kendi-me geldim;"

بعد از آن گفت ای خدا گر آن کبار
بس غیورند و گریزند زاشتهار

708. Ondan sonra dedi: "Ey Hudâ, eğer o kibâr çok gayûr ve iştihârdan kaçar iseler,"

Ya'ni, "Ben odun yükünün altına inkılâbını görünce, bir hayli vakit ken-dimden geçtim, vaktâki ben hayretten fâriğ olup kendime geldim; ondan son-ra o veliyy-i kâmil dedi ki: "Yâ Rab, eğer senin kibâr-ı beşer olan hâss kulla-rın senin esrârını halk nazarından saklamak husûsunda gayûr ve kıskanç olup, havânk ile halk arasında meşhûr olmaktan kaçarlarsa ise;"

باز تو این تنگ هیزم ساز زود
بی توقف هم بر آن حالی که بود

709. "Sen tekrâr bunu çabuk odun dengi, yine bî-tevakkuf olduğu o bir hâl üze-rine yap!"

Bu beyt-i şerîf dahi, yukarıki beytin cezâsıdır ve cümleyi itmâm eder. Ya'ni, "Yâ Rab, yine bu yükü çabuk altınlıktan çıkar da odun dengi yap ve bilâ-tevakkuf yine evvelki hâline çevir!" demek olur.

در زمان هیزم شد آن اغصان زر
مست شد در کار او عقل و نظر

710. [708] Derhal o altın dalları odun oldu, onun kârında akıl ve nazar sarhoş oldu.

"Ağsân", ağaç dalı ma'nâsına olan "gusn"ün cem'idir. Odun, ağaç dalla-rından ibâret olduğundan altına inkılâb edince, ağaç dalları şeklinde oldu; bu münâsebetle "ağsân-zer" buyurulmuştur. "O altın dalların tekrâr odun dalla-rı olduğunu gördüğü vakit, akıl ve nazar sarhoş oldu ve alıklaştı."

بعد از آن بر داشت هیزم را و رفت سوی شهر از پیش من او تیز و تفت

711. "Ondan sonra odunu kaldırdı ve benim önümden, şehir tarafına hızlı ve harâretli gitti."

خواستم تا در پی آن شه روم پرسم از وی مشکلات و بشنوم

712. "İstedim ki ondan müşkilât sormak ve dinlemek için o şâhın arkasında gideyim!"

Ya'ni, "Hak yolunda tesâdüf ettiğim müşkilâtı sorup anlamak için o şâhın arkasından gitmek istedim, fakat gidemedim!"

بسته کرد آن هیئت او مرا پیش خاصان ره نباشد عامه را

713. "Onun heybeti beni bağladı; hâssların huzûruna âmmeye yol olmaz!"

"Çünkü onda zâhir olan Hakk'ın heybeti, benim ayaklarımı bağladı; zîrâ Allah Teâlâ'nın hâss kullarının huzûruna, avâm tâifesinin yolu olmaz!" Ya'ni avâm kendi irâdeleriyle onlann huzûruna gidemez; eğer giderse, onların da'vet-i ma'neviyyeleri üzerine gider. Nitekim Şeyh Gâlib-i Mevlevî buyurur:

Gelenler âsitân-ı evliyâyâ
Bütün da'vetlidir Gâlib safâyâ
Sakın sûrette kalma aldanırsın
Komazlar, yoksa sen gitmem sanırsın!

ور کسی را ره شود گو سر فشان کآن بود از رحمت و از جذیشان

714. "Ve eğer bir kimseye yol olursa, baş fedâ et de! Zîrâ o onların rahmetinden ve cezbinden olur."

Ve eğer bir kimse veliyy-i Hakk'ın huzûruna yol bulup girerse, ey ârif sen o kimseye "Bu lutf mukâbil, sen başını bile fedâ et!" de! Zîrâ onların huzûruna yol bulmak, yine o Hakk'ın velîlerinin rahmetinden ve cezb ve da'vetinden olur.

پس غنیمت دار آن توفیق را چون بیابی صحبت صدیق را

715. "Binâenaleyh siddîkın sohbetini bulduğun vakit, o tevfiği ganîmet tut!"

نی چو آن ابله که یابد قرب شاه سهل و آسان در فتنه آن دم ز راه

716. "O ahmak gibi değil ki, şâhın kurbünü suhûletle ve kolay bulur, o dem yoldan düşer."

Avâmın, huzûr-ı evliyâyâ takarrubu, tevîk-ı ilâhîye mütevakkıftır. Ba'zı kimseler bu saâdete nâil ve kolaylıkla huzûr-ı evliyâyâ dâhil olurlar; fakat bir mîrâs yedi kolaylıkla bulduğu bir servetin kadir ve kıymetini bilmeyip, bilâhare nasıl bir fakr u zarûrete dûcâr olursa, böyle kolaylıkla huzûr-ı evliyâyâ dâhil olan ba'zı humekâ dahi, sohbet-i velînin kadrini bilmez ve onu sâir âhâd-ı nâsın sohbetine kıyâs eder ve elindeki devleti kaçıır. Ey sâlik sen böyle bir ahmak gibi olma; huzûr-ı velînin kadrini bil!

چون ز قربانی دهندش بیشتر پس بگوید ران گاوست این مگر

717. *Uaktâki bir kurbandan ona pek ziyâde verirler, sonra, "Bu ancak öküzün bududur!" der.*

Meselâ bir ahmağa kurbandan pek ziyâde et verdikleri vakit, o bu atânın çokluğunun farkına varmayıp, "Koca bir öküz kurban ettikleri halde, bana verdikleri ancak bir buttan ibârettir!" der ve azımsar.

"Kurban" nızâ-yı Hak için kesilen hayvan ma'nâsına olduğuna göre, tercüme böyle olur: Eğer "yakınlık" ma'nâsına olursa: "Huzûr-ı velîye kolaylıkla dâhil olan bir ahmağa ziyâde iltifât-ı ma'nevî vâki' olursa, bunu, bir öküzün budu kadar az bir şeydir diye hakîr görür ve bu görüşünden dolayı sohbet-i velîden istifâde ve terakkî edemez."

نیست این از ران گاو ای مفتری ران گاوت می نماید از خری

718. *Ey müfterî, bu öküzün budundan değildir; eşeklikten sana öküzün budu görünür.*

Ey iftirâ eden, bu sana verilen ve rûhunun gıdâsına mahsûs olan maârif-i ilâhiyye, bu nefis öküzünün budundan ve onun ilkââtından değildir, sana ahmaklığından dolayı öküzün budu, ya'ni ilkâât-ı nefsâniyyeden doğan ilim görünür.

بذل شاهانه ست این بی رشوتی بخشش محض است این از رحمتی

719. *Bu bir rüşvetsiz, bezl-i şâhânedir. Bu bir rahmetten sâf bahşîştir.*

"Bu maârif ve hakâyık, senin zannettiğin gibi hakîr bir şey değildir; belki mülk-i ma'nevî pâdişâhlarına lâyük, rüşvetsiz bezl ve ihsândır. Bu rahmet-i ilâhiyyeden kopan sâf bir bahşîş ve atâdır. Ba'zı nüshalarda "şâhâne est" yerine "şâhân est" vâki'dir; "şâhların bezli" demek olur.

تحریر سلیمان علیہ السلام مر رسولانرا بر تعجیل هجرت بلقیس بهر ایمان

Süleymân (a.s.)'ın elçileri, îmân için Belkîs'in
hicretinin ta'ciline teşvîki

همچنانکه شه سلیمان در نبرد   جذب خیل و لشکر بلقیس کرد

720. Nitekim şâh Süleymân cenkte Belkîs'in leşkerini ve haylini cezâ etti.
[718]

Rüşvetsiz bezl-i şâhânenin misâli budur ki, saltanat-ı zâhiriyye ve ma'nevîyyeyi cem' etmiş olan Süleymân (a.s.) Sebâ hükümdârı olan Belkîs ile vâki' olan cihâdda o Belkîs'in piyâde askerini ve süvârîsini kendi tarafına cezâ etti, dedi

که بیاید ای عزیزان زود زود   که بیامد موجها از بحر جود

721. Ki: "Ey azîzler geliniz, çabuk çabuk, zîrâ kerem denizinden dalgalar geldi!"

Süleymân (a.s.) Belkîs'a ve tebaasına hitâben buyurdu ki: "Ey insân sûretinde yaratılıp, mahlûkât-ı sâir üzerine mağrûr olan kimseler, çabuk çabuk! geliniz, zîrâ kerem-i ilâhî denizinden füyûzât dalgaları koptu!"

سوی ساحل می نشاند بی خطر   جوش موجش هر زمانی صد گهر

722. "Onun dalgasının kaynağı her bir zamanda sâhil tarafına hatarsız yüz güher saçar."

"O denizin dalgasının kaynağı, her bir zamanda vücûdât-ı kesîfe sâhili-ne birçok tehlikesiz ilim ve irfân gevherleri saçar. Ya'ni o gevherler kolaylıkla toplanır, hiç zahmet çekilmez."

الصلا گفتیم ای اهل رشاد   کین زمان رضوان در جنت گشاد

723. "Ey ehl-i reşâd, es-salâ dedik; zîrâ bu zaman Rıdvân cennet kapısını açtı!"

"Reşâd", doğru yol; "es-salâ", bir husûsa da'vet için vâki' olan nidâ; "Rıdvân", lügatte, hoşnûd olmak demektir ve "cennet kapıcısı"nın ismidir.

"Ey doğru yol ehli, ya'ni ehl-i saâdet, es-salâ diye sizi î mân tarafına da'vet ettim. Eğer î mân ederse[niz], Allah Teâlâ sizden râzı olur; zîrâ bu zaman cennetin kapıcısı olan Rıdvân, ya'ni rızâ-yı Bârî cennet kapısını açtı, cennetliklerin vürûduna muntazırdır."

پس سلیمان گفت ای پیکان روید سوی بلقیس و بدین دین بگروید

724. *Ba'dehû Süleymân dedi: "Ey peykler, Belkîs tarafına gidiniz ve bu dîne i'timâd ediniz!"*

"Peyk" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır, burada, mektûb getirip götürmeğe me'mûr olan ve hâdim ma'nâsınadır. Ya'ni, Süleymân (a.s.) o elçilere dedi ki: "Ey peykler, haydi çabuk Belkîs tarafına gidiniz ve sizi da'vet ettiğim bu dîn-i Hakk'a inanınız ve i'timâd ediniz!"

پس بگویدش بیآ اینجا تمام زود که ان الله يدعوا بالسلام

725. *"Binâenaleyh ey elçiler ona, "Tamâmen çabuk buraya gel!" deyiniz; zîrâ Allâh selâma da'vet eder."*

(Yûnus, 10/25) Ya'ni "Al-lâh Teâlâ dâr-ı selâma da'vet eder ve dilêdiği kimseyi sırât-ı müstakîme hidâyet eyler" âyet-i kerîmesine işâret buyurur. "Dârü's-selâm"dan murâd, ismi-Selâm'ın dâire-i tecellîsine da'vettir ki, o da mahall-i selâmet olan cennettir.

هین بیآ ای طالب دولت شتاب که فتوحست این زمان و فتح باب

726. *Ey devlet tâlibi âgâh ol! Acele gel, zîrâ bu zamân fütûh ve feth-i bâb vardır.*

"Ey ma'nevî devleti isteyen kimse, gaflet uykusundan uyan, acele insân-ı kâmil tarafına gel; zîrâ insân-ı kâmilin zuhûru zamânında türlü türlü kapıların fetihleri vardır ve en büyük kapı olan Hakk'a vusûl kapısının açılması vardır." Bu beyân-ı âlî, Hz. Pîr efendimiz tarafından umûm mü'minlere hitâbdır ve huzûr-ı şerîflerine da'veti mutazammındır.

ای که تو طالب نهء تو هم بیآ تا طلب یابی ازین یار وفا

727. *Ey kimse ki, sen tâlib değilsin, sen dahi gel, tâ ki bu yâr-ı vefâdan taleb bulasın!*

Ey Hakk'a vusûl talebi aklına bile gelmeyen kimse, huzûrumuza sen dahi gel ki, sûret-i insâniyyede mahlûk olan kimselere karşı bir vefâkâr dost

olan insân-ı kâminden kalbinde taleb duygusu hâsıl olsun. Zîrâ insân-ı kâmilin huzûru, gâfilin kalbini Hakk'a tevcîh eder.

Hız. Pîr efendimiz âtîdeki rubâîlerinde dahi bu da'veti yaparlar:

بازآ بازآ هر آنچه هستی بارآ   گر کافر و گبر و بت پرستی بازآ
این در گه ما در گه نومیدی نیست   صد باره اگر توبه شکستی بازآ

"Yine gel, yine gel, her ne isen yine gel! Eğer kâfir ve mecûsî ve putperest isen yine gel! Bu bizim dergâhımız, ümîdsizlik dergâhı değildir; eğer yüz kerre tövbeni bozdun ise, yine gel!"

سبب هجرت ابراهیم بن ادھم قدس اللہ سرہ العزیز و ترک ملک حراسان

İbrâhîm b. Edhem (kaddesallâhu sırrahu'l-azîz)in sebebi
hicreti ve Horasan mülkünü terki

ملک بر ہم زن تو ادھم وار زود   تا بیابی همچو او ملک خلود

728. Çabuk sen Edhem gibi mülkü birbirine vur, tâ ki onun gibi mülk-i hulûdu bulasın.

Ey Hak yolunun sadâkatli tâlibi! Çabuk sen de İbrâhîm Edhem hazretleri gibi fânî olan dünyâ mülkünü altüst et; tâ ki bâkî ve ebedî olan âhiret mülkünü bulasın!

خفته بود آن شه شبانه در سریر   حراسان بر بام اندر دار و گیر

729. O şâh geceleyin tahtında yatmış idi; bekçiler dam üzerinde kavgada idiler.

Belh sultânı İbrâhîm b. Edhem hazretleri saraydaki odasında tahtı üzerinde gece vakti yatmış idi. Kale tarzında olan saray binâsının burçları ve damı üzerinde bekçileri uyanık olup gürültü ve patırdı ederler ve rebâb ve saz çalıp, uykularını def' edip, vazîfe-i muhâfazayı ifâ ederler idi.

قصده شه از حارسان هم آن نبود   که کند زان دفع دزدان و رنود

730. *Bekçilerden şâhın kasdı da o değil idi ki, ondan hırsızları ve rindleri def*
[728] *etsin.*

“Şâhın, bekçileri saray üstünde ikâmesinden maksûdu, oradan hırsızları ve müfsidler def etmek değil idi.” “Rünûd”, rindin cem'idir ve “rinûd” kesr ile; münkir ve mütemellik ve muhîl olan kîmseye derler ki, maksad “müfsidler” demektir.

او همی دانست کو کآن عادلست   فارغست از واقعه ایمن دلست

731. *O bilirdi ki o âdildir. Vâkıadan fâriğdir, gönlü emîndir.*

Çünkü İbrâhîm b. Edhem hazretleri kendisinin âdil olduğunu bildiğinden, idâresi altında râhat yaşayan halk tarafından, kendisine karşı bir fesâd yapılmayacağından gönlü emîndir; binâenaleyh bir vâkıa zuhûru fikrinden fâriğdir.

عدل باشد پاسبان کامها   نی بشب چوبک زنان بر بامها

732. *Murâdların bekçisi adl olur; gecede damlar üzerinde sopacık vuranlar değil!*

Taht-ı saltanatta müsterîhâne hüküm sürmek murâdının bekçisi, ancak tebaaya karşı icrâ -yı adâlet etmektir. Yoksa dam üzerinde eli sopalı adamlar değil.

لیک بد مقصودش از بانگ رباب   همچو مشتاقان خیال آن خطاب

733. *Fakat onun rebâb sesinden maksûdu, müştâklar gibi o hitâbın hayâlidir.*

“Semâ”, “sîn’in fethi ve kesriyle, herkesin mesmû'u olacak zikr-i cemîl ve sıyt-ı hasen ma'nâsına müsta'mel olur. (Kāmûs'dan hulâsa.) Güzel ses ile vâki' olan tegannî ve terennüm hakkında birçok kıyl ü kâl vardır. Abdülganî Nâblusî hazretleri *Îzâhu'd-Delâlat fî Semâi'l-Âlât* isimindeki arabîyyu'l-ibâre risâlesinde semâ'ı “mendûb”, “mübâh” ve “harâm” nevi'lerine ayırmıştır. “Mendûb”, zikrullâh meclislerinde vâki' olup, ehl-i zikrin kalblerindeki şevkin izdiyâdına sebep olan tegannî ve terennümdür. “Mübâh”, bir kimsenin kendi evinde def-i gam ve celb-i sürûr için yaptığı terennüm ve tegannîdir. “Harâm”, fîsk u fücûr meclislerinde yapılan tegannî ve terennümdür ki, ehl-i fîskın kalbindeki hiss-i tuğyânı artırır. Binâenaleyh hüsn-i savt ile tegannî ve sazlar ile terennüm hakkındaki hüküm ahvâlin tahavvülüyle muhtelif olur.

Bu beyt-i şerîfde beyân buyurulan rebâb çalgısının sesini dinlemek “mendûb” olan kısımdandır. Ve “mendûb” istilâh-ı şer’îden olup, işlemesi şer’an câiz ve iyi olan şey ma’nâsınadır. Beyt-i şerîfdeki “hitâb”, âlem-i ervâhda vâki’ olan اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A’râf, 7/172) ya’ni “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?” hitâb-ı ilâhîsidir. Bu âlem-i süflîdeki ehl-i zikir, o hitâbın hayâlinin müştâkıdır. Nerede bir nağme-i mûsikî işitirlerse, rûhları o hitâbın lezzet-i hayâlîyle mütelezziz olur. İbrâhîm b. Edhem hazretlerinin rebâb çalgısını dinlemekten maksûdu da bu idi.

نالء سرنا و تهديد دهل چیز کی ماند بدان ناقور کل

734. *Zurna sadâsı ve davulun tehdîdi, birazcık o nâkûr-ı külle benzer.*

“Tehdîd”, burada, savt-ı galîz ma’nâsına olan “hedde” ve “hedede”den müştaktır. “Nâkûr” ağız ile üfürülen boru ve “çenk” denilen saz ma’nâsınadır. İsrâfîl (a.s.)ın sûru ma’nâsına da gelir. Nitekim âyet-i kerîmede مَاذَا تُفْرِفِي النَّاقُورَ (Müddessir, 74/8) [“O sûra üfürdüğü zaman”] buyurulur. Beyt-i şerîfde “nâkûr-ı küll” ta’bîriyle bu sûra işâret buyurulur. Ya’ni, “Sûr-ı İsrâfîl’in sadâsı nasıl ölümlerin dirilmesine sebep olur ise, zurnanın sadâsı ve davulun âhenkdâr olan savt-ı galîzi de, bu âlem-i kesâfette ölü hâline gelmiş olan ervâhı diriltip, harekete getirir.”

پس حکیمان گفته اند این لحنها از دوار چرخ بگرفتیم ما

735. *Binâenaleyh hakîmler demişlerdir ki: “Bu lahnleri, biz çerhin devirlerinden aldık.”*

بانگ گردشهای چرخست این که خلق می سرایندش بطنبور و بحلق

736. *“Feleğin dönüşlerinin sesidir bu ki, halk tanbûr ile ve boğaz ile onu te-gannî ederler.”*

Ya’ni, hükemâ, mûsikîdeki yedi perdeyi, yedi seyyâreden aldıklarını söylemişlerdir ki, bunlar notada:

Sol	La	Si	Do	Re	Mi	Fa
<i>Rast</i>	<i>Dügâh</i>	<i>Segâh</i>	<i>Çârgâh</i>	<i>Nevâ</i>	<i>Hüseynî</i>	<i>Evc</i>

perdeleridir.

Ve on iki makâmı da on iki burca mukâbil tutmuşlardır ki, onlar da:
Makâm isimleri:

Rast	İsfahân	İrâk	Kûçek	Büzürk	Hicâz	Bûselik	Uşşâk	Hüseyinî	Zengûle	Nevâ	Rehâvî
Hamel	Sevr	Cevzâ	Serêtân	Esed	Sünbûle	Mizân	Akreb	Kavs	Cedy	Delv	Hût

burc isimleri[dir].

Bunlardan başka yirmi dört sâat mukâbilinde de, yirmi dört şu'be ihtirâ' etmişlerdir ki, tafsîli edvâr kitâblarında mûndericidir. Hükemânın beyânına göre "Bu halkın tanbûr ve sâir sazlar ile ve hançereleriyle tegannî ettikleri lahinler ve sadâlar feleğin dönüşlerinin sesidir." Cenâb-ı Pîr bu beyitlerde hükemânın kavlini beyân ile iktifâ buyurmuşlardır.

مؤمنان گویند کآثار بهشت   نغم گردانید هر آواز زشت

737. *Mü'minler derler ki: "Cennetin eserleri her çirkin sadâyı, latîf etti."*

Ya'ni, "Mü'minlerin hakîkatî, ism-i Hâdî'nin mazhan olup, ehl-i cennet-tirler. Binâenaleyh cennete mensûb olan onların hakîkatlerinin te'sîri, bu âlem-i kesâfetin her çirkin olan sadâsını latîf yaptı; ve kezâ bunun aksi olarak, ehl-i şekâvetin hakîkatleri cehenneme mensûb olduğundan, onların hakîkatlerinin te'sîri de bu âlem-i unsuriyyâtın latîf sadâlarını çirkin yaptı." İş-te mü'minlerin sözünün remzi budur.

ما همه اجزای آدم بوده ایم   در بهشت آن لحنها بشنوده ایم

738. *"Biz hep Âdem'in eczâsı olmuş idik, cennette o lahinleri işitmiş idik."*

"Biz hep Âdem'in, ya'ni Âdem-i hakîkî olan rûh-ı küllînin eczâsı olmuş idik ve cennet-i zâtta o lahinleri, ya'ni hitâb-ı ilâhî lahinlerini dinlemiş idik."

گرچه بر ما ریخت آب و گل شکی   یادمان آمد از آنها چیزکی

739. *"Her ne kadar bizim üzerimize su ve çamur şek döktü ise de, onlardan bizim yâdımıza birazcık geldi."*

"Her ne kadar biz şimdi unsuriyât âlemine geldik ve bu unsuriyât âlemi ezeldeki mesmûâtımıza hicâb olup, bizi bir zanna ve şekke düşürdü ise de, bu âlemde latîf nağamâtı dinlediğimiz vakit, o lahinlere ve nağmelere bir mik-dârcık olsun rûhumuz âşinâ olup, kulak kabarttı."

لیک چون آمیخت با خاک کَرَبُ کی دهند این زیر و این ہم آن طرب

740. "Fakat mâdemki bu gam verici toprağa karıştı, bu zîr ve bu bem ne vakit
[738] o tarabı verir?"

"Zîr", ıstılâh-ı mûsikîde kaba perdeye ve "bem", tîz perdeye derler. "Kereb", gamlı olmak ma'nâsınadır. Burada murâd, "gamlı edici" demektir. Ya'ni, "Bu lahinler, âlem-i ervâhın letâfetlerindendir, fakat mâdemki o ervâh, bu gam verici toprağa ve unsuriyât âlemine karıştı; onun letâfetleri de berâberce bu toprak âlemine karışmış oldu. Binâenaleyh o âlem-i ervâhdaki tîz ve kaba perdeler, kendi âleminde verdiği tarabı ve şevki, bu âlem-i kesâfette veremez."

آب چون آمیخت با بول و گِمِز گشت ز آمیزش مزاجش تلخ و تیز

741. Su vaktâki bevl ve kazûrâta karıştı, karışışından dolayı onun mizâcî acı ve keskîn oldu.

Meselâ sâf olan su, bevl ve kazûrât ile karıştığı vakit, o sâfiyetini gâib eder ve bu karışmadan dolayı onun mizâcî bozuk olur. Bu unsurî ve uzvî cesede taalluk eden elhân ve nağamâtın safveti dahi böyledir. "Gimîz", bevl ve gâit ma'nâsınadır; ve kâf-ı Arabî'nin zammı ile "kümîz" dahi lügattir, [bir yığın toprak ve kum ma'nâsına gelir.]

چیزکی از آب هستش در سسد بول گیرش آتشی را می کشد

742. Onun cesedinde birazcık sudan vardır; onu bir ateş söndürür bevl tut!

Âdem'in cesed-i unsurîsinde, su gibi sâf olan o âlem-i ervâhın nağamâtından birazcık vardır. Sidik ile karışan sâf su, bir ateşi nasıl söndürürse, o cesed-i unsurîdeki birazcık elhân ve nağamât dahi öylece gam ve hüzn ateşlerini söndürür.

گر نجس شد آب این طبعش بماند کاتش غم را بطبع خود نشاند

743. Eğer su necis oldu ise, onun bu tab'ı kaldı ki, âteş-i gamı kendi tab'ı ile söndürdü.

Eğer su gibi sâf olan o nağamât-ı latife uzvu ve kokmuş olan cesede karıştığı için necis ve mülevves oldu ise, onun gam ateşini söndürmesi tabiatı kalmıştır; onun bu tabiatı bozulmamıştır.

پس غداى عاشقان آمد سماع   که درو باشد خیال اجتماع

744. *Binâenaleyh semâ' âşıkların gıdâsı oldu; zîrâ onda hayâl-i ictimâ' vardır.*

Bu beyt-i şerîfîn şerhinde, kırk sene cenâb-ı Pîr efendimizin hizmet-i âlîlerinde bulunmuş olan Sultân Alâeddîn Selçûkî'nin seraskeri Ferîdun ibn Ahmed Sipehsâlâr hazretlerinin menâkıbında semâ' hakkında beyân buyurulan mütâlaâtı hulâsaten zikr etmeyi münâsib gördüm; onlar buyururlar ki:

"Hz. Hüdâvendigâr'ımız ibtidâ-yı hallerinde, peder-i âlîleri Hz. Mevlânâ Bahâeddîn el-Veled efendimizin tarîk ve sîretleri üzere ders okutmuş ve va'z etmek ve mücâhede ve riyâzet eylemek gibi ahvâl ile meşgûl olurlar idi ve aslâ semâ' etmemişler idi. Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî (k.s.) hazretleriyle vâki' olan sohbetleri esnâsında o hazret buyurdular ki: "Semâ'a gir ki, aradığın semâ'da ziyâde olacaktır. Semâ'ın halka harâm oluşu, onların hevâ-yı nefis ile meşgûl olmalarından nâşîdir. Onlar semâ' edince o mezmûm ve mekrûh olan hâl ziyâdeleşir ve hareketler lehv ve batar sebebiyledir. Şübhesiz semâ' böyle tâife üzerine harâm olur. O tâifenin muhâlifî ve âşık-ı Hak olan zümrenin ise, o aşk ve taleb hâli ziyâde olur ve o vakitte onların nazârına Allâh'ın gayri bir şey görünmez. Binâenaleyh böyle bir zümre üzerine semâ' mübâh olur." Bunun üzerine cenâb-ı Mevlânâ efendimiz semâ'a girdiler ve âhir ömürlerine kadar bu siyâk üzere amel edip, onu tarîk ve âyîn ittihâz eylediler; ve meşâyih ve urefâ-i sâhib-i vecdin semâ' ettikleri mervîdir. Ve semâ'ın aslı budur ki, bir gün A'râbînin biri necdde güzel ses ile bu beyitleri okur idi:

تَبَّكَ عَيْنِي بَدْمَعِ مَشْتَاقِي	كل صبح و كل اشراقی
لا طيب بها و لا راقی	لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهُوَى كَبْدِي
عنده رقيتي و ترياقی	الا الحبيب الذي شغفت به

Nazmen tercüme:

"Her sabah her zamân-ı işrâkda
Çeşmimi iştiyâk eder ibkâ
Sînemi hayye-i hevâ soktu
Rukye-hân u tabîb yoktur ona
Beni meşgûf eden habîbimde
Bulunur yalnız bu derde devâ"

Resûl-i zîşân Efendimiz bu beyitleri işittikleri vakit, kalb-i münevverlerindeki ma'rifet ve muhabbet ve şevk deryâları cûşa gelip, bu beyitleri tekrâr etmesini A'râbîye işâret buyurdular; ve zât-ı hazret-i risâlet-penâhîleri gâyet-i şevkden dest-i mübâreklerini açarak hareket-i anîf eylediler, o vech ile ki, rîdâ-yı mübârekleri üzerinden düştü. İbâhat-ı semâ'ın beyânına dâir ehlullâh pek çok risâle tasnîf etmişler ve ehl-i tahkîk onu câiz görmüşlerdir. Hz. Hüdâvendigâr'ımız hakâyık-ı semâ' hakkında kelimât-ı âliye inşâ buyurmuşlardır." Hz. Sipehsâlâr bu beyânâttan sonra *Mesnevî-i Şerîf*'in bu beytini zikr etmişlerdir.

Hulâsa-i ma'nâ bu olur ki: "Semâ', âşıkların rûhunun gıdâsıdır; çünkü onda ictimâ' hayâli vardır." İctimâ'ın hayâli budur ki, sâlik-i tarîk-ı Hak, kalbinde hâsıl olan şevkin sevgiyle semâ'a başladığı vakit, müteferrik hayâllerden kurtulup, ma'sûku olan Hak ile ictimâ' ettiğini tahayyül eder ve hayâlinin kuvveti derecesinde tecellî-i Hakk'ın kabûlüne isti'dâd hâsıl olur. Bu hallerin envâ'ını Sipehsâlâr hazretleri *Menâkıb*'inde beyân buyurmuştur. Fakîr tarafından tercüme olunan işbu *Menâkıb*'in 69. sahîfesine mürâcaât buyurulsun. Velhâsıl semâ' hakkında gerek ulemâ-yı zâhirenin ve gerek ulemâ-yı bâtinenin birçok mütâlaaları vardır; ve Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (kaddesallâhu sırrahû) semâ' hakkındaki hükümlerini *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin 280 ve 558. bâblarında ve *et-Tedbîrâtü'l- İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki kitâb-ı şerîflerinin 28. bâbında beyân buyurmuştur. Burada onların beyânı uzar. Hulâsası Sipehsâlâr hazretlerinin beyânât-ı aliyyesi gibidir.

بلکه صورت گردد از بانگ و صغیر

قوتی گیرد خیالات ضمیر

745. *Zamîrin hayâlâtı bir kuvvet tutar; belki sadâdan ve safîrden sûret olur.*

Mûsikînin mevzûn sadâlarını dinleyen kimselerin kalblerinde merkûz olan hayâlât kuvvetlenir ve nihâyet o sadâlardan kalbdeki hayâller ve niyetler a'zâ ve cevârih-i beşerden fiilen zâhir olup, bir sûret bağlar. Meselâ kalbinde bir mahbûbeye muhabbeti olan kimsenin muhabbeti ziyâde olup nihâyet o sadâ onu o mahbûbeye mülâkâta sevk eder ve bu sûretle o hayâl, mülâkât-ı fiilîye inkılâb eder. Ve kezâ müstemi'in kalbinde Hakk'ın aşk ve muhabbeti mevcûd ise, o tegannî ve terennüm onun rûhunu hicâb-ı mâsivâdan tecrîd edip âlem-i ulvîye tevcîh eder. Binâenaleyh semâ' hakkındaki hüküm, şahsa göre değişir. Nitekim Şeyh Sa'dî (k.s.) *Bostân*'ında şöyle buyurur:

اگر مستمع را بدانم که کیست   بگویم سماع ای برادر که چیست
 فرشته فرو ماند از سیر او   گر از اوج معنی پر و طیر او
 قوی تر شود دیوش اندر دماغ   و گر مرد لهو ست و بازی و لاغ

"Ey birâder, eğer dinleyen kimsenin kim olduğunu bilirsem, semâ'ın ne olduğunu söylerim. Dinleyen kimsenin kanadı ve uçması ma'nâ evcinden ise, onun seyrinden melek âciz kalır; ve eğer müstemi' eğlence ve oyun ve mizâh adamı ise, onun dimâğında şeytanı daha kuvvetli olur."

آتش عشق از نواها گشت تیز   آنچنانکه آتش آن جوز ریز

746. *Aşkın âteşi o ceviz dökücünün âteşi gibi nevâlardan şedîd oldu.*

Semâ' eden âşkın kalbindeki aşk âteşi, âtîdeki kıssada zikr olunan ceviz dökücünün âteş-i muhabbeti gibi, sadâlardan şedîd ve keskin oldu.

حکایت آن مرد تشنه که از سر جوزین جوز می ریخت در جوی آب که
 در گو بود و بآب نمی رسید تا بافتادن جوز بانگ آب بشنود و او را
 چو سماع خوش بانگ آب اندر طرب می آورد

O susamış adamın hikâyesidir ki, ceviz ağacının üzerinden
 çukurda olan su ırmağına ceviz dökerdi ve suya erişemezdi;
 tâ ki cevizin düşmesiyle suyun sesini işitsin ve onu latîf
 semâ' gibi, suyun sesi taraba getirsin

در نغولی بود آب آن تشنه راند   بر درخت جوز جوزی می فشاند

747. *Su bir çukurda idi, o susamış ceviz ağacına tırmandı, çok ceviz silkti.*

"Negül", lügatte gece koyunların barınması için yaptıkları geniş kuyu ma'nâsınadır. Burada "derin bir çukur" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Su, derin bir çukur içinde akar idi; bir susamış adam dahi suya inemediği cihetle o çukurun

kenârındaki ceviz ağacına sürdü ve tırmandı, ağaç üzerinden bir çok ceviz silkti." "Cevzî"deki "yâ", kesret içindir.

می فتاد از جوزین جوز اندر آب   بانگ می آمد همی دید او حَبَابُ

748. *Ceviz ağacından su içine ceviz düşerdi, ses gelirdi; o su kabarcıklarını görürdü.*

"Cevz-bün", ceviz ağacı; "habâb", su üzerindeki kabarcıklar. Ya'ni, "Susuz adam ağaçtan su içine cevizleri attıkça cum cum diye ses çıkardı ve suyun sat-hında ceviz dânelerinin şiddet-i sukûtundan kabarcıklar peydâ olurdu; o susamış hem bu sesleri işitir, hem de suyun bu kabarcıklarını temâşâ ederdi."

عاقلی گفتش که بگذر ای فتی   جوزها خود تشنگی آرد ترا

749. *Bir âkıl ona dedi ki: "Ey delikanlı, bırak! Cevizler muhakkak sana susuzluk getirir!"*

Akıl ile mukayyed olan bir kimse o susamışa dedi: "Ey delikanlı, bu ceviz silkmekten vazgeç, zîrâ bu meşgale senin vücûduna harâret getirip, seni susatır. Halbuki su pek uzaktadır, ona vâsıl olamazsın ki, susuzluğunu izâle edebilesin!"

بیشتر در آب می افتد ثمر   آب در پستیست از تو دور تر

750. *"Meyve daha ziyâde suya düşüyor, su senden pek uzak alçaklıktadır."*

"Bu meşgale ile hem susayacaksın, hem de cevizleri derin suya inip toplayamayacaksın ve suyu da içemiyeceksin."

تا تو از بالا فرو آیی بزور   آب جویش برده باشد تا بدور

751. *"Sen yukarıdan zor ile aşağıya gelinceye kadar, ırmağın suyu onu uzağa kadar götürmüş olur."*

"Bilfarz sen ağacın tepesinden müşkilât ve zor ile aşağıya ininceye kadar ırmağın suyu o düşen cevizleri alıp uzaklara kadar götürmüş olacaktır."

گفت قصدم زین فشاندن جوز نیست   تیزتر بنگر برین ظاهر مئیت

752. *Dedi: "Bu silkmekten benim kasdım ceviz değildir; pek keskin bak bu zâhir üzerinde durma!"*

O susamış olan kimse cevâben dedi ki: "Ey akıl mertebesinde bağlanıp kalmış olan kimse, benim bu silkmeden kasdım ceviz toplamak değildir. Sen aklının zâhir gözüyle bakıyorsun; aklının bâtın gözünü de kullan da, benim ef'âlîme keskin bir nazar ile bak, zâhirde durma!"

قصده من آنست کآید بانگ آب   هم بینم بر سرآب این حباب

753. "Benim kasdım odur ki, suyun sesi gelsin, hêm de su üzerinde bu kabarcıkları göreyim!"

"Ben susamışım, mâdemki suyun kendisine vâsıl olamıyorum, hiç olmazsa onun şuûnâtından olan sesini his kulağım ile işitmek ve onun vücûdundaki kabarcıkları da his gözüm ile temâşâ etmek zevkinde bulunayım!"

تشنه را خود شغل چه بود در جهان   گرد پای حوض گشتن جاودان

754. Cihânda susamışın şuglû muhakkak ne olur? Dâimâ havuzun basamağı etrâfını dolaşır.

Ya'ni, "Susamış bir kimsenin bu cihânda işi gücü ancak dâimâ su havuzunun basamakları etrâfında dolaşmak olur." "Su" ile vücûd-ı hakîkiye ve "onun basamağı" ile esmâ ve sıfâta ve "havuz" ile insân-ı kâmile işâret buyrulur.

گرد جوی و گرد آب و بانگ آب   همچو حاجی طائف کعبه صواب

755. İrmağın etrâfını, suyun ve suyun sesinin etrâfını Kâ'be-i savâbı tavâf edici hacı gibi.

"Susamışın meşgalesi, hacının Kâ'be-i savâbı tavâf ettiği gibi, dâimâ ırmağın etrâfını, suyun ve suyun sesinin etrâfını tavâf etmektir." "Susamış"dan murâd âşık-ı Hak, "ırmak"dan murâd, ism-i Zât'ın mazhan olan insân-ı kâmil ve "su"dan murâd, Zât-ı Hak ve "suyun sesi"nden murâd sıfât ve esmâyı ilâhiyye ahkâm ve âsândır. Ya'ni Hak âşıkının işi ve gücü, hacının ism-i Zât'ın mazhan olan Kâ'be-i savâbın etrâfını tavâf ettiği gibi, kezâ ism-i Zât'ın mazhan olan insân-ı kâmilin ve onun zımnında Zât-ı Hakk'ın etrâfını ve sıfât ve esmâyı ilâhiyye ahkâm ve âsânın etrâfını tavâf etmektir.

همچنان مقصود من زین مثنوی   ای ضیاء الحق حسام الدین توی

756. Nitekim benim bu Mesnevî'den maksûdum, ey Hakk'ın ziyâsı olan Hüsâmeddîn, sensin!

مثنوی اندر فروع و در اصول   جمله آن تست کردستی قبول

758*. *Mesnevî fîrû'da ve usûlde hep senin ânındır, kabûl ettin.*

"Bu *Mesnevî-i Şerîf*, fîrû'da, ya'ni elfâzda, ve usûlde, ya'ni ma'nâda hep senin isti'dâd-ı ezelnin kabûl ettiği hüsün ve letâfettir"; yâhud "Bu *Mesnevî*'nin fîrû'u olan kıssalar ve hikâyeler ve onların zımnındaki ma'nâlar hep senindir ki, kabûl ettin."

در قبول آرند شاهان نیک و بد   چون قبول آرند نبود بیش رد

759. *Şâhlar iyiyi ve kötüyü kabûle getirirler, kabûle getirdikleri vakit, artık merdûd olmaz.*

Sen âlem-i ma'nâ şâhısın; şâhlar iyiyi ve kötüyü kabûl ederler ve kabûl ettikten sonra, reddetmezler; binâenaleyh sen dahi kabûl ettiğin bu fîrû' ve usûlünü emînîm ki reddetmezsin.

چون نهالی کاشتی آبش بده   چون گشادش دادهء بگشا گره

760. *Mâdemki bir fidanı ekdin, ona su ver; mâdemki ona açılma vermişsin*
[757] *düğümü çöz!*

Mâdemki bu *Mesnevî* fidanını âlem-i sûret bostanına diktin, ona vâsi' olan isti'dâdınla su ver, ya'ni onu cezb et ki büyüsün; ve mâdemki ona bâ-tından zâhire açılma salâhiyeti vermişsin, düğümünü çöz de, serbestçe zuhûr etsin!

قصدم از الفاظ او راز توست   قصدم از انشایش آواز توست

761. *Onun elfâzından kasdım, senin râzındır; onun inşâsından kasdım, senin âvâzındır.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in elfâzından ve zâhirî kıssalarından maksûdum, senin onların zımnında olan sırrındır; ve onun beyitlerinin inşâsından maksûdum da, senin canının âvâzı ve na'ralandır.

بیش من آوازت آواز خداست   عاشق از معشوق حاشا که جداست

762. *Benim indimde senin âvâzın, Hudâ'nın âvâzıdır; hâşâ ki âşık ma'sûk-dan cüdâ olsun.*

Burada bir numara, yâni 757 atlanmıştır.

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kurb ve ittisâli iki nevidir. Birine "kurb-i nevâfil" ve diğesine "kurb-i ferâiz" derler. Kurb-i nevâfil, "fenâ-fillâh" mertebesi olup, Hak bu mertebede . . . كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا الخ. ["Onun işitmesi, görmesi ve dili ve eliyim"] hadîs-i kudsîsi mûcibince, abde âlet olur. Binâenaleyh abd Hak'la söyler ve Hak'la işitir ve Hak'la görür ve Hak'la tutar ilh. Bu sûrette Hak abdin fiillerinin fâili olur. "Kurb-i ferâiz", bekâ-billâh mertebesi olup, bu mertebede abd, Hakk'a âlet olur. Binâenaleyh bu mertebede abd, Hakk'ın fiillerinin fâili olur; ve Hak sıfat-ı Kelâm ile zâhir olduğu vakit, o abdin lisânını kullanır. Nitekim hadîs-i şerîfde سمع الله بلسان عبده يا'ni "Allâh Teâlâ kulunun dili ile, semiallâhu limen hamideh! der" buyrulur.

İmdi bu beyt-i şerîfde Çelebi Hüsâmeddîn (k.s.) hazretlerinin bu kurb-i ferâiz mertebesine nâiliyetlerine işâret buyrulur. Ya'ni, "Ey Hüsâmeddîn'im senin lisânınla Hak mütekellimdir; âşık bir mertebeye eriştiği vakit, âşık ile ma'sûk arasında ayrılık kalmadığı için, benim şuhûdumda senin âvâzın Hakk'ın âvâzıdır." Binâenaleyh bu müşâhede içinde ma'sûk, ayn-ı âşıktır; ve âşıkın âlâtı, ya'ni a'zâ ve kuvâsı, ma'sûkun âlâtıdır.

هست رب الناس را با جان ناس

اتصالی بی تکلیف بی قیاس

763. *Nâsın Rabb'inin, nâsın canına keyfiyetsiz ve kıyâssız bir ittisâli vardır.*

"İttisâl", birbirinden başka olan iki şeyin birbirine bitişip birleşmesine derler. Halbuki nâsın Rabb'inin, nâsın canına ve ma'nâsına olan ittisâli bu kabilden değildir; ta'rîfe ve keyfiyete ve kıyâsa sığmayan bir ittisâldir; zîrâ vücûdda vahdet vardır ve kesret i'tibâridir. Bu hâl bir misâl ile bir dereceye kadar akla takrîb olunabilir. Meselâ su ile buz arasında bir ittisâl vardır. Birbirine muhâlif olan iki şeyin birleşmesi veyâhud birbirinin içine girmesi kabîlinden değildir; belki buz, sudan başka bir şey değildir. Aralarında ancak taayyün ve suver perdesi vardır. Zât-ı Hak ile eşyâ arasındaki ittisâl dahi (Hadîd, 57/4) "Nerede olursanız, O sizinle berâberdir" وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (Kâf, 50/16) "Ve biz o kimseye şah damarından daha yakınız" وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ (Vâkıa, 56/85) "Biz o kimseye sizden daha yakınız velâkin siz görmezsiniz" âyet-i kerîmeleri mûcibince böyle bir ittisâlden ibâret ise de, su ile buzun ittisâli ta'rîfe ve kıyâsa sığar; çünkü su ma'lûmdur, fakat Hakk'ın zâtı ve hakîkati meçhûl olduğundan, onun eşyâ ile bu kabilden vâki' olan ittisâlini ta'rîf ve kıyâs ile anlatmak mümkün değildir. Bunu zevkan anlamak için, evvelâ kişi kendi

rûhuna zevkan vâkıf olmak ve ondan sonra vukûf-ı zevkî ve vîcdânî ile rûhuna Hakk'ın ittisâlini idrâk eylemek lâzımdır.

لیک گفتم ناس من نسناس نی ناس غیر جان جان اشناس نی

764. *Fakat ben nâs dedim, nesnâs değil! Nâs cânın cânını tanıyanın gayri değil.*

"Nesnâs"ın ma'nâsı hakkında muhtelif rivâyetler vardır. *Kāmûs*'da bir ma'nâsı da "insan sûretinde bir nevi" mahlûktur ki, insandan hâriç ve ahvâl-i kesîrede insana muhâliflerdir. Lisânımızda bunlara "yaban adamı" derler" denilmiştir. Ve târîh-i tabîide maymun cinsinin bir nev'ine itlâk olunur. Ebû Hüreyre hazretlerinin rivâyet buyurduğu hadîs-i şerîfde ذہب الناس و بقى النسناس ya'ni "Nâs gitti ve nesnâs kaldı" buyurulmuştur ki, sûreti insân olan mahlûkâtta ma'nâ-yı insâniyet gitti ve hayvâniyet bâkî kaldı" demek olur. Ya'ni "Ben yukarıki beyitte "nâs" dedim, "nesnâs" demedim; çünkü "nâs" cânın cânı olan Hakk'ı zevkan ve vîcdânen ve irfânen tanıyan kimsenin gayri değildir; tanımayanlar ise, sûret-i insâniyyede nesnâs denilen hayvandır ki, dimâğları henüz tekemmül edememiştir."

ناس مردم باشد و کو مردمی تو سر مردم ندیدستی دمی

765. *Nâs adam olur; ve hani bir adam? Sen adamın başını görmedin, kuyruksun!*

Ya'ni, "Nâs, Kur'ân-ı Kerîm'de, hakkında لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) ya'ni "Biz benî-Âdem'i mükerrem kıldık" buyurulan adam olur. Hani o mükerrem olan adam? Ey gâfil, sen sûretine bakıp, adamım diye geziyorsun. Sen adamın başı olan rûh-ı menfûh-ı ilâhîyi görmedin, yalnız adamın kuyruğu olan cisimsin ve rûh-ı hayvânî ile dirisin." Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfdeki "ser" kelimesinin "sır"; ve "düm" kelimesinin "dem" olması ihtimâline binâen, ikinci bir ma'nâ daha veriyor: "Sen adamın sırrını bir an görmedin" ya'ni "Sen adamın nefh-i ilâhî olan rûh-ı insânîsini bir an bile görmedin, nasıl âdemlik da'vâsında bulunabilirsin?" demek olur ki, bu da evvelki ma'nâyı müeyyid olur.

ما رمیت اذ رمیت خواندهء لیك جسمی در تحری ماندهء

766. *"Mâ rameyte iz rameyte"yi okumuşsun; fakat cisimsin, taharrîde kalmışsın.*

Ya'ni sûre-i Enfâl'de olan وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Ve yâ habîbim, attığın vakit sen atmadın velâkin Allah attı" âyet-i kerîme-

sini okuyorsun, fakat henüz mertebe-i cismiyyette bulunduğun için, ma'nâsı apaçık olan âyet-i kenîmeyi te'vîl edip, Hakk'ı aramakta kalmışsın."

762 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, "kurb-i ferâiz" mertebesinde abdin Hakk'a âlet olduğunu ne zevkan ve vîcdânen ve ne de irfânen anlıyamamışsın. Tenzîh-i vehmî sebebiyle sırr-ı vücûddan gâfil olmuşsun.

ملك جسمت را چو بلقیس ای غبی ترک کن بهر سلیمان نبی

767. *Ey gabî, cisminin mülkünü Belkîs gibi, Süleymân nebî için terk et!*

"Gabî", akılsız, anlayışsız demektir. "Hak ile senin aranda hicâb olan cisminin mülkünü ve tasarrufât-ı akliyyeni, vaktinin Süleymân nebîsi olan insân-ı kâmil için terk et!" Binâenaleyh Kur'ân'a ve ahâdîs-i şerîfeye, tahmînât-ı akliyyen ile birtakım te'vîlât yapmaktan vazgeç, o insân-ı kâmilin gösterdiği ilim ve irfânı ve îmânı kabûl et!

من کنم لا حول نی از گفت خویش بلکه از وسواس آن اندیشه کیش

768. *Ben "lâ havle" ediyorum, kendi sözümünden değil, belki o düşünce mezhebinin vesvâsından.*

Ben bir meclisde bu maârif ve hakâyıkı söylerken "لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ" ["Havl ve kuvvet yüce ve azîm olan Allâh'a mahsûstur"] deyiveriyorum; fakat bunu kendi sözümün uygunsuzluğundan söylemiyorum; belki dinleyenlerin arasındaki o düşünce mezhebli olan kimsenin vesvesesinden dolayı böyle "lâ havle" diyorum.

کو خیالی می کند در گفت من در دل از وسواس و انکارات و ظن

769. *Zîrâ o bizim sözümüz hakkında, kalbinde vesveselerden ve inkârlardan ve zandan bir hayâl ediyor.*

Ya'ni, o düşünceyi, ya'ni nazar-ı fikrîyi kendine mezheb ittihâz eden kimse, bizim esrâr ve hakâyık-ı ilâhiyyeye dâir söylediğimiz sözlerin butlânı hakkında, kendi zan ve tahmînât-ı akliyyesi sebebiyle bir hayâl yapıyor ve binetüce inkâr ediyor.

می کنم لا حول یعنی چاره نیست چون ترا در دل بضدم گفتیت

770. *"Lâ havle!" ediyorum, ya'ni mâdemki senin gönlünde benim zıddıma bir söylemek vardır, çâre yoktur.*

[767]

Ey kendi düşüncesine i'timâd eden kimse, ben lâ havle diyorum ve bu söz ile mâdemki senin kalbinde benim sözümün zıddı olan fikirler ve ma'nâlar vardır, artık senin ma'rifette doğru yolu bulmana çâre yoktur, demeyi murâd ediyorum.

چونکہ گفت من گرفت در گلو   من خمش کردم تو آن خود بگو

771. *Mâdemki benim sözüm senin boğazını tuttu, ben sustum; sen kendi lâıy-kını söyle!*

Ey münkir, mâdemki benim bu esrâr ve hakâyika müteallık olan sözüm, senin isti'dâdının boğazını tuttu ve sıktı, bunları yutup hazm edemedin; o halde ben sustum, sen kendi isti'dâdının lâıy-kını söyle, bakalım ma'rifet nâ-mına ne cevherler dökeceksin?

آن یکی نایی کہ خوش نی می زدست   ناگهان از مقعدش بادی بجست

772. *O bir nâyî ki, latîf ney çalmıştır, ansızın onun mak'adından bir yel sıçradı.*

Yukarıki beyit ile, bu beyit arasında Hind nüshalarında şöyle bir ünvân yazılmıştır: در بیان نایی کہ از مقعدش بادی بجست نی را بر زمین نهاد کہ اگر تو از من بہتر می زنی بگیر. Ya'ni, "Bir ney çalanın beyânındadır ki, onun mak'adından bir yel fırladı. "Eğer sen benden daha iyi çalışıyor isen, al! diye neyi yere koydu." Bu ünvân Ankara-vî'de yoktur.

نای بر مقعد نهاد او کہ ز من   گر تو بہتر می زنی بستان بز

773. *"Eğer sen benden daha iyi çalışıyor isen, al, çal!" diye nâyı mak'adına koydu.*

Cenâb-ı Pîr kâmilin huzûrunda içinden onun sözlerine i'tirâz eden ve kendi fikrini doğru gören kimsenin bu vesveselerini nây çalanın mak'adından çıkıralana teşbîh ve onu bu teşbîh ile te'dîb buyururlar.

ای مسلمان خود ادب اندر طلب   نیست الا حمل از ہر بی ادب

774. *Ey müslüman, muhakkak talebde edeb, her edebsizden hamlin gayri değildir.*

Ey tarîk-ı Hakk'ın sâliki olan müslüman, talebde ya'ni sülûk esnâsında edeb budur ki, her edebsiz olan kimselerin, sözlerine ve fiillerine ve hallerine tahammül edip sabır ve sükût etmektir. Ve onlar ile mübâhase ve mü-nâzaraya girişmeyip, ancak kendi hâlini islâha gayret etmektir. Nitekim (Bakara, 2/44) *أَتَا مَرُوءَ النَّاسِ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ* ya'ni "Nefsinizi unuttunuz da,

nâsa birr ve takvâ ile mi emr ediyorsunuz?" âyet-i kerîmesi, henüz nefsinin sıfâtından kurtulmadan halkı ıslâha sa'y edenleri tevbîh buyurur.

هر کرا بینی شکایت می کند که فلان کس راست طبع و خوی بد

775. *Her kimi görürsen ki, "Falan kimsenin tabîatı ve huyu kötüdür!" diye şikâyet ediyor.*

این شکایتگر بدان که بد خوست که مرآن بد خوی را او بد گو ست

776. *Bil ki, bu şikâyetçi kötü huyludur; zîrâ ki o kötü huylu için, o kötü söyleyicidir.*

Ya'ni, her kim birinin huyunun kötülüğünden bahs ederse, onun aleyhinde söylüyor ve şer'an harâm olan gıybeti icrâ ediyor; binâenaleyh bil ki, bu şikâyet ve gıybet eden kimsenin kendisi kötü huyludur, eğer iyi huylu olsa idi, onun kötü huylarına karşı sabr edip sükût edecek idi.

زانکه خوشخو آن بود که در خمؤل باشد از بدخو و بد طبعان حمؤل

777. *Zîrâ iyi huylu o olur ki, güm'nâmlık içinde, kötü huylu ve kötü tabîatlılardan hamûl olur.*

"Humûl" (خمؤل), bir kimsenin kendisini halkın nazarından düşürmesi ve ismini ve resmini meçhûl bırakarak şöhretten tevakkîsi demektir. Ya'ni, "İyi huylu olan kimse, halk arasında bî-nâm ve nişân olarak yaşar ve kötü huyluların ef'âlini ve akvâlini ve ahvâlini tenkîd etmez; onların fenâ huylarına karşı sabır ve tahammül eder."

لیک در شیخ آن گله زامر خداست نی پی خشم و ممارات و هواست

778. *Fakat şeyhte o şikâyet emr-i Hak'dandır, öfke ve husûmet ve hevâ için değildir.*

Bu beyt-i şerîf, suâl-i mukaddere cevâbdır. Ya'ni, "Eğer dersen ki, şeyh ba'zı müridlerin sû-i hallerinden şikâyet ediyor; bu şikâyet gıybet olmaz mı?" Cevâben deriz ki: "Şeyh kendi nefsinde fânî ve Hak'la bâkîdir; binâenaleyh o "kurb-i ferâiz" mertebesinde ve Hakk'ın âletidir. Eğer bir müridin sû-i hâlini söylerse, kendi nefsinin sıfatları olan gazabını ve içindeki husûmetini ve hevâsını tatmîn için değildir." "Mümârât", husûmet ve mücâdele ve münâzaa ma'nâsınadır.

آن شکایت نیست هست اصلاح جان چون شکایت کردن پیغمبران

779. O şikâyet değildir, peygamberlerin şikâyet etmesi gibi ıslâh-ı cândır.

Binâenaleyh şeyhin şikâyeti, her ne kadar zâhırde şikâyet görünürse de, hakîkatte şikâyet ve gıybet değildir. Peygamberlerin ümmetlerinden şikâyet etmeleri gibi, onların cânlarının ıslâhıdır.

نا حملی انبیا از امر دان ور نه حملست بدرا حملشان

780. Peygamberlerin tahammülsüzlüğünü emirden bil ve yoksa onların hilmi
[777] kötünün hammaıdır.

Bî-edeblerin edebsizliklerine karşı peygamberlerin tahammülsüzlüğünü Hakk'ın emrinden bil de, i'tirâz etme! Onların ve vârisleri olan evliyâ-yı kirâ-mın tahammülsüzlükleri de bu kabildendir; yoksa gerek enbiyânın ve gerek vâris olan evliyânın hilimleri ve yumuşaklıklar, kötülükleri yüklenicidir ve tahammül edicidir.

طبع را کشتند در حمل بدی نا حملی گر بود هست ایزدی

781. Tabîatı kötülüğü hamilde öldürdüler; eğer tahammülsüzlük olursa, Hâlık'a mensûbdur.

Bu enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ, nefsânî olan tabîatlarını, halkın kötülüklerine tahammül etmek husûsunda öldürdüler. Onların tabîatlarında kötülüklerle karşı sabırsızlık ve tahammülsüzlük hâli kalmadı. Eğer onlardan nâ-hamûllük ve tahammülsüzlük vâki' olursa, o ancak Hâlık Teâlâ hazretle-ri tarafından vâki' olur. Zîrâ onlar Hakk'ın âletleridir; binâenaleyh onların ga-zabı, Hakk'ın gazabı ve hilmi Hakk'ın hilmidir.

ای سلیمان در میان زاغ و باز حلم حق شو با همه مرغان بساز

782. Ey Süleymân, karga ve doğan arasında, Hakk'ın hilmi ol, bütün kuşlar ile uyuş!

"Süleymân"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin zât-ı şerîfleridir. "Karga"dan murâd, bilir bilmez söze karışan ve akli ermediği halde çene çalan kimselerdir. Ve "doğan"dan murâd, ulemâ-yı zâhirdir. Ve "hep kuşlar"dan murâd, sâliklerdir. Ya'ni, "Ey zamânın Süleymân'ı olan Mevlânâ, karga ve doğan meşrebinde olan kimselerin arasında Hakk'ın Halîm ism-i şerîfine mülâbis olarak zâhir ol; bilcümle sâlikler ile uyuş ve onların mertebe-i idrâklerine göre konuş!"

ای دو صد بلقیس حلمت را زبون که اهد قومى انهم لا يعلمون

783. *İki yüz Belkîs senin hilminin zebûnudur, ey "Kavmime hidâyet et, zî-râ onlar bilmiyorlar!" diyen!*

Ey, "Yâ Rab, benim kavmime hidâyet et, zîrâ bilmiyor!" diye Hakk'a yalvaran Fahrü'l-mürselîn (s.a.v.) Efendimiz'in vârisi olan kâmil! Belkîs meşrebinde olan pek çok kimseler senin hilminin zebûnu ve mağlûbudur.

Bu beyt-i şerîfde Uhud gazâsında Resûl-i Ekrêm'in mübârek dişleri düşman okunun darbesinden kınıldığı vakit buyurdukları hadîs-i şerîfe işâret buyurulur. Server-i âlem Efendimiz'in yüzleri yaralanıp, dişleri kınıldığı vakit, ashâb-ı kirâm çok mahzûn oldular ve: "Düşmanlar aleyhine duâ et yâ Resûlallâh!" dediler. O Fahr-i cihân Efendimiz buyurdular ki: "انى لم ابعث لعانا ولكنى" ya'ni "Ben koğucu olarak gönderilmedim ve da'vet edici ve rahmet olarak ba's olundum! Ey benim Allâh'ım kavmime hidâyet et, zîrâ onlar bilmiyorlar!"

تهدید فرستادن سلیمان علیه السلام پیش بلقیس که اصرار

میندیش بر شرك و تأخیر مكن

Süleymân (a.s.)'ın "Şirk üzerinde ısrârı düşünme ve te'hîr etme!" diye Belkîs'in önüne tehdîd göndermesidir

هین ییا بلقیس ورنی بد شود لشکرت خصمت شود مرتد شود

784. *"Ey Belkîs, âgâh ol, gel! ve yoksa fenâ olur; senin askerin senin hasmın olur, mürted olur!"*

Süleymân (a.s.) Belkîs'in elçileriyle haber gönderip buyurdu ki: "Ey Belkîs, gafletten uyan da, bizim tarafımıza îmân ederek gel, aksi halde işin fenâ olur, güvendiğin askerin senin hasmın olur ve sana itâattan irtidâd eder!"

پرده دار تو درت را بر کند جان تو با جان تو خصمی کند

785. *"Perdedârın kapını koparır; cânın, senin cânın ile düşmanlık eder."*

“Ey Belkîs, bana muhâlefet edersen, senin makâm-ı saltanatında istihdâm ettiğin perdedârın sana düşman olup, kapını yıkar. Senin en azîz bildiğin cânın bile, rûh-i hayvânîne düşmanlık eder ve onun benliğini ve enâniyetini yıkar.”

جمله ذرات زمین و آسمان لشکر حقند گاه امتحان

786. *İmtihân vaktinde bütün yerin ve göğün zerreleri Hakk'ın ordusudur.*

Hak Teâlâ hazretleri insan sûretinde yarattığı bir mahlûk-ı müdriki, hayvâniyet sâhasında serbest bir halde bırakmaz. Nitekim âyet-i kerîmede *أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى* (Kıyâmet, 75/36) ya'ni “İnsan başıboş bırakılmış hayvan gibi terk olunmuş olduğunu mu zanneder?” buyrulur. Binâenaleyh bu mahlûk dâimâ imtihanât-ı ilâhiyyeye ma'rûzdur. İmtihân vakti geldiği zaman bütün yerin ve göğün zerreleri Hakk'ın askeridir. Nitekim âyet-i kerîmede *وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* (Fetih, 48/4-7) ya'ni “Göklerin ve yeryüzünün orduları Allâh'ındır” buyrulur.

باد را دیدی که بر عادان چه کرد آب را دیدی که در طوفان چه کرد

787. *Rüzgârı gördün ki Âdlar'a ne yaptı? Suyu gördün ki tûfanda ne yaptı?*

Eğer yerin göğün ordularının ne olduğunu anlamak istersen, bak gör ki, rüzgâr Allâh'ın emriyle Âd kavmine ne yaptı ve onları nasıl helâk etti; ve suya bak ki, Nûh (a.s.)a muhâlefet eden kavmi o su tûfân içinde nasıl berbâd etti? Bunların şehirlerinin harâbeleri ve müstahâseleri bugün göz önündedir.

آن چه بر فرعون زد آن بحر کین و آنچه با قارون نمودست این زمین

788. *O şeyi ki, o kin denizi Fir'avn üzerine vurdu ve o şeyi ki, Kârûn'a bu zemîn göstermiştir.*

“Ân çi”, “ân çi dîdî” takdîrindedir. Ya'ni, “O şeyi gördün ki, o bahr-i kîn, ya'ni Bahr-i Ahmer, Mûsâ (a.s.)a muhâlefet eden Fir'avn üzerine hücum ederek onu boğdu. Ve yine o şeyi gördün ki, kezâ Mûsâ (a.s.)a muhâlefet eden Kârûn'a, bu yeryüzü göstermiştir.” Ya'ni Kârûn'un yere battığını gördün. Nitekim bunların kıssaları Kur'ân-ı Kerîm'de mûnderiçdir.

و آنچه آن بabil با آن پیل کرد و آنچه پشه کلهء نمروء خورد

789. *Ve o şeyi ki, o Ebâbîl o file yaptı ve o şeyi ki, sivrisinek Nemrûd'un kellesini yedi.*

Ve yine o şeyi gördün ki, o Ebâbîl kuşları, Kâ'be'yi yıkmağa gelen Ebrehe'nin filini ne yaptıklarını Kur'ân'da *أَلَمْ تَرَ كَيْفَ* (Fil, 105/1) "Elem tere keyfe" sûre-i şerîfesinde okuyup gördün ve İbrâhîm (a.s.)a muhâlif olan Nemrûd'un beynini sivrisineğin nasıl kemirdiğini de *Kısas-ı Enbiyâ'* da okudun ve gördün.

وآنکه سنگ انداخت داودی بدست گشت ششصد پاره و لشکر شکست

790. *Ve onu ki, bir Dâvud eliyle taş etti, altı yüz parça oldu ve orduyu bozdu.* [787]

Ve onu da gördün ki, Dâvud (a.s.) *وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ* (Bakara, 2/251) ["Dâvûd da Câlût'u öldürdü"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere eliyle düşman askerine taş attı ve altı yüz parça olup o askeri bozdu ve mağlûb etti.

سنگ می بارید بر اعدای لوط تا که در آب سیه خوردند غوط

791. *Lût'un düşmanları üzerine taş yağardı, hattâ ki kara suya daldılar.*

Lût (a.s.)a muhâlefet eden kavim üzerine şehirleriyle berâber kara su içine dalıp helâk oluncaya kadar taş yağardı. Nitekim sûre-i Hûd'da buyrulur: *فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْصُودٍ* (Hûd, 11/82) Ya'ni "Vaktâki bizim emrimiz geldi; onların şehirlerinin üstünü altına getirdik ve onların üzerine lavlardan müteşekkîl taşlar yağdırdık". Bu âyet-i kerîmeye göre, Lût kavminin bulunduğu mahalde bir bürkân zuhûr edip, bu volkanın yağdırdığı lavlar ile berâber şehrin zelzeleler ile göçerek yerinde elyevm Bahr-i Lût denilen pis kokulu bir su çıktığı anlaşılmakta; bu suda krom ma'deni ve kibrit-i karbon bulunup bu pis kokuları vücûda getirdiği rivâyet olunur. Velhâsıl kuvâ-yı tabîyye ve anâsır-ı maddiyye Hakk'ın emrine tâbi' askerlerdir.

گر بگویم از جمادات جهان عاقلانه یاری پیغمبران

792. *Eğer cihânın cemâdâtından peygamberlerin âkılâne yardımını söylersem,*

Eğer bu unsurî olan cihânın cemâdlanndan, âkil olan zî-rûhlar gibi, peygamberlere ne gibi yardımlar vâki' olduğunu söylersem,

مثنوی چندان شود که چل شتر گر کشد عاجز شود از بار بر

793. *Mesnevî o kadar olur ki kırk deve çekerse, yük götürücülükten âciz olur.*

دست بر کافر گواهی می دهد لشکر حق می شود سر می نهد

794. *El, kâfir üzerine şehâdet verir, Hakk'ın leşkери olur, baş koyar.*

(Yâsîn, 36/65) *الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ*
 Ya'ni "O günde onların ağızlarını mühürleriz, bize kazandıkları şeyi elleri söyler ve ayakları şehâdet eder" âyet-i kerîmesi mûcibince, kâfirlerin benimdir diye sarıldıkları kendi vücûdları, aleyhlerine hücum eden Hakk'ın leşkери olur ve Hakk'ın emrine itâat ederler.

ای نموده ضد حق در فعل درس در میان لشکر اویی بترس

795. *Ey fiilde Hakk'ın zıddını ders göstermiş, onun leşkери arasındasın, kork!*

Ey Hakk'ın enbiyâsı vâsıtasıyla kullanna tebliğ buyurduğu evâmir ve ahkâma fiilen muhâlefet edip, bu muhâlif olan fiili, muhîtime ders olarak göstermiş ve ta'lîm etmiş olan kimse! Sen gerek kendi vücûdunda ve gerek vücûdunun hâricinde her an Hakk'ın emrine müheyyâ olan askerlerin içindesin, bu muhâlefetten kork!

جزو جزوت لشکر او در وفاق مر ترا اکنون مطیعند از نفاق

796. *Senin cüz'ün cüz'ü, onun leşkeridir; vifâkda muhakkak şimdi sana nifâk cihetinden mutî'dirler.*

İnsanın cüz'ünün cüz'ü, her bir uzvunu teşkîl eden hüceyrât ve vücûdunda mevcûd olan fâideli ve fâidesiz mikroblar ve anâsır-ı erbaadan her biridir. Bunlar senin emr-i ilâhîye muhâlif olarak sarf ettiğin irâdene tâbî' olup sûrette muvâfakattadırlar; fakat onların bu itâat ve muvâfakatları, şimdi bu hayât-ı dünyeviyyede nifâk cihetindendir.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı insânîyi teşkîl eden anâsır, cemâddırlar; ve cemâd ise *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de Hz. Şeyh-i Ekber tarafından beyân ve îzâh buyurulduğu üzere, a'ref-i billâhdır ve Hakk'a mutî' olup, onun tasarrufuyla inkılâb içindedirler. Binâenaleyh emr-i ilâhîye muhâlif hareket eden insanın vücûdunu teşkîl ettikleri cihetle, her ne kadar ona mutî' iseler de, nifâk cihetinden mutî'dirler.

گر بگوید چشم را کو را فشار درد چشم از تو برآرد صد دمار

797. *Ve eğer göze der ise ki: "Onu sık!" göz ağrısı senden yüz intikâm getirir.*

"Demâr", helâklık ve intikâm ma'nâsınadır. Ya'ni, senin vücûdunun a'zâsı, Hakk'ın emri altındadır. Sen her ne kadar kendinin olup, istediğin gibi emrine itâat ettireceğini zanneder isen de, eğer Hak Teâlâ senin kullandığın gö-

ze: "Onu sık!" diye emr ederse, göz ağrısı dediğimiz maraz, senin vücûdun-
dan yüz intikâm almağa kıyâm eder ve o zaman anlarsın ki, onun sana mu-
vâfakatı nifâk içinde imiş.

در بدن دان گوید او بنما و بال پس بینی تو ز دندان گوشمال

798. *Ve eğer o dişe "Sıklet göster!" derse, binâenaleyh sen dışından kulak bur-
ması görürsün.*

Ve eğer Hak Teâlâ hazretleri sana ni'met olarak verdiği dişe: "Onun vücû-
duna ağırlık ver !" diye emr ederse, sen emrine tâbi' olduğunu zannettiğin
[dışın], sana azâb olduğunu görürsün.

"Gûşmâl" kulak çekmek ve te'dîb etmek ma'nâsınadır.

باز کن طب را بخوان باب العلل تا بینی لشکر تن را عمل

799. *Tıbbı aç, illetlerin bâbını oku, tâ ki ten leşkerinin amelini göresin!*

Tıb kitâbını aç, illetlerden bahs eden bâbı oku da, cismindeki cünûd-ı ilâ-
hiyyenin yaptığı işleri gör! Husûsiyle tabâbet-i hâzırada küreyvât-ı hamrâ ve
mikroplar bahsi, vücûddaki cünûd-ı ilâhiyyenin muhârebâtını açık bir sûret-
te tasvîr etmektedir.

چونکه جان جان هر چیزی ویست دشمنی با جان جان آسان کی ست

800. *Mâdemki her bir şeyin cânının cânı O'dur, cânının cânına düşmanlık ne
[797] vakit kolaydır?*

Ya'ni, âlemin hey'et-i mecmûası sıfât ve esmâ-yı ilâhiyyenin mazharları
olup, cemâdda meknûz ve nebâtta mahsûs ve hayvânda zâhir ve insanda
azhar olan hayât, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının pertevidir. Binâenaleyh Hak her
bir şeyin cânının cânıdır ve her şeyin Kayyûm'udur. Böyle olunca cânının
cânı ve her şeyin Kayyûm'u olan Hakk'a muhâlefet ve husûmet kolay olur
mu?

خود رها کن لشکر دیو و پری کز میان جان کتندم صفدری

801. *"Şeytan ve peri askerini bırak ki, cân arasından bana saf-derlik ederler."*

"Ey Belkîs, şeytanların ve perilerin benim emrim altında bulunup, düş-
manlara karşı bana cândan pehlivânlık ettiklerini düşünerek korkmak sûre-
tiyle bana tâbi' olma, onları zihninden çıkar; zîrâ bunların hepsi âlem-i mülk-

tendir ve onların mâliki Hak'dır; ve o Mâlik-i hakîkî beni halîfe ve nâib olarak gönderdi; binâenaleyh ancak niyâbet-i Hakk'ı hâiz olduğum için bana tâ-bî' ol!"

ملک را بگذار بلقیس از نخست چون مرا یابی همه ملک آن تست

802. "Ey Belkîs, ibtidâdan mülkü bırak, vaktâki beni bulasın, mülk senin lâ-yıkındır."

"Ey Belkîs, evvelen âlem-i mülkü bırak ve mâlikiyet da'vâsından vazgeç! Mâlik-i hakîkînin nâibi olan zâtım tarafına gel, beni bulduğun vakit, nefsini anlarsın ve nefsini anladığın vakit, mülk senin lâ-yıkın olur!"

خود بدانی چون بر من آمدی که تو بی من نقش گرمابه بدی

803. "Uaktâki benim nezdime gelesin, muhakkak bilirsin ki, sen bensiz hamâm nakşı idin."

"Ey Belkîs, sen benim nezdime gelip sohbetimden müstefîd olarak kendini anlar isen, muhakkak bilirsin ki, sen bensiz, ya'ni benim sohbetime gelmezden evvel, hamâmların duvarlarına nakş edilmiş olan sûretler gibi cansız ve ma'nâsız idin."

نقش اگر خود نقش سلطان یا غنیست صورتست از جان خود بی چاشنیست

804. Nakış gerek sultanın, yâhud ganînin nakşı olsun, kendi cânından çeşni-siz sûrettir.

Ya'ni, duvarlardaki nakış, gerek muayyen bir sultânın veyâhud bir zengin kimsenin nakşı olsun, mâdemki kendisine mensûb olan sultânın veyâ o zengin kimsenin cânından bir çeşni ve zevk sâhibi değildir, o kupkuru bir sûrettir. Bunun gibi, cisimlere taalluk eden rûh-ı insânînin zevkinden ve çeşni-sinden bî-haber olan kimseler, ister sultân olsun, ister dîğer bir zengin olsun, ancak bir sûrettir.

زینت او از برای دیگران باز کرده بیهوده چشم و دهان

805. Onun zîneti başkalarından dolayı beyhûde göz ve ağız açmıştır.

"O sûretin süsü ve nizâmı başkaları içindir, kendi için değildir. Boş yere göz ve ağız açmıştır." Ya'ni o nakşın kendinden haberi yoktur, onu başkaları temâşâ eder. Nitekim nefsini ârif olmaksızın ağız açıp, halka hakâyıktan

söz söyleyen kimselerin kelâmları beyhûdedir ve onların kendi tahmînât-ı akliyyeleriyle gördükleri şeyler hatâ-âlûddur.

ای تو در پیکار خود را باخته دیگرانرا تو ز خود نشناخته

806. *Ey sen ki, cenkte kendini oynamışsın; sen başkalarını kendinden tanımamışsın.*

Ey sen ki, bu hayât-ı dünyâ cîdâlinde kendini oynamış ve nefsinle meşgûl olmuşsun; başkalarını kendinden, ya'ni kendinde müstağrak olmandan dolayı tanımamışsın ve her husûsta kendi nefsinin varlığını görmüş ve başkalarının varlığından gâfil kalmışsın.

تو بهر صورتکه آیی بیستی که منم این و الله آن تو نیستی

807. *Sen her sûrette ki, "Bu benim!" diye gelsen, dursan, vallâhi o sen değilsin!*

Halbuki senî, sen misin? Her sûrette "Bu benim!" diye gelsen ve o sûrette dursan, vallâhi o sûret sen değilsin; zîrâ insan, sûret-i cismâniyye ile sûret-i ahvâlden ibârettir; ve sûret-i cismâniyye dâimâ mütebeddildir ve sûret-i ahvâl ise, aslâ sâbit değildir. Gâh kabz ve gâh bast ve gâh gam ve gâh sürûr gelir, gider. Binâenaleyh bu suver-i cismâniyye ile, suver-i ahvâlden bir hâl içinde durup, "Bu benim!" desen, aslâ doğru olmaz. Çünkü o zâildir; ondan sonra gelene de, yine "Benim!" diyemezsin. Bu hâl mütemâdiyen böyle gider. Senin senliğin böyle olduğu gibi, başkalarının benlikleri de böyledir.

یک زمان تنها بمانی تو ز خلق در غم و اندیشه مانی تا بخلق

808. *Sen bir zaman halktan tenhâ kalsan, boğazına kadar gam ve endîşede kalırsın.*

Kendi nefsinin ve başkalarını tanımamış olmanın alâmeti budur ki, sen bir zaman halktan ayrılıp yalnız kalsan, için sıkılır ve boğazına kadar gam ve düşünce içinde kalırsın. Eğer kendi nefsinin ve başkalarını bilse idin, bu keserâtın, vücûd-ı vâhid-i hakîkîde olduğunu anlar ve O'nda müstağrak olmak zevkiyle mütezevvık olur idin.

این تو کی باشی که تو آن اوحدی که خوش و زیبا و سرمست خودی

809. *Ne vakit bu, sen olursun ki, sen evhadsin ki, kendinin sermesti ve zîbâsı ve hoşusun.*

“Evhad”, vahdetten ism-i tafdîldir, mübâlağa ile “bir olan” demektir. Ya’ni sen “Bu benim!” demek ile, sen olamazsın. Senin benliğin vehminden mütevelliddir. Sen âbid ile ma’bûdun ayrı ayrı vücûd-ı müstakilleri vardır zannedersin; halbuki Hak sende ve senin gayrinde kendi vahdeti ile zâhirdir. Bu taayyünâtın ve şuûnâtın kesreti, Hakk’ın vahdet-i zâtiyyesine kadh vermez. Senin mevhûm olan senliğin, o vahdet-i zâtiyye içinde mütekevvîn olup, sen kendinin sarhoşu ve kendinin yakışıklısı ve hoşu olmuşsun, ya’ni ancak kendini beğenmişsin.

Reşehât’da mezkûrdur ki Ubeydullâh Ahrâr (k.s.) hazretleri buyururlar: “Şuhûdun iki ma’nâsı vardır: Biri Zât-ı mukâddesi, libâs-ı mezâhir ile zuhûrdan muarrâ müşâhede etmektir; ve biri dahi oldur ki: O Zât-ı mukaddesi birlik ve ferdâniyet na’tıyle, hemelik vasfı olmaksızın, perde-i mezâhirde müşâhede etmektir. Sûfiyye (kaddesallâhu ervâhahüm) bu şuhûda “Şuhûd-i ahadiyyet der-kesret” derler. Hz. Risâlet-penâh (s.a.v.) bi’setinden sonra bu şuhûdda idiler.” Ve yine buyurdular ki: “Halk tasavvur ederler ki, kemâl “ene’l-Hak!” demekte. Kemâl odur ki, “ene”yi, ya’ni “ben”i ortadan kaldırıp, aslâ benliği anmamaktır.”

مرغ خویشی صید خویشی دام خویش صدر خویشی فرش خویشی بام خویش

810. *Kendinin kuşusun, kendinin avısın, kendinin tuzağısın; kendinin sadrısın, kendinin ferşisin, kendinin bâmısın.*

Ey bu âlem-i kesîfde müteayyin olan insan! Senin ilm-i Hak’da şey’iyyetin vardır ve o şey’iyyetin Hakk’ın “Kün!” emri üzerine, ancak kendi nefsinin, kendi îcâd etti; velâkin Hak’la ve Hak’da îcâd etti. Ve o şey’iyyetin bir ismin mazhan olup, sen vücûd-ı hakîkî semâsında uçan bir kuşsun ve bilcümle mevtında avlayacağın şeyler bu ismin hazînesinde meknûz olan şeylerdir; ve senin için hakîkatinin dâiresinden çıkmak imkânı olmadığından, sen kendinin tuzağısın. Hayırdan sana isâbet eden şeyle kendinin sadrısın ve şerden isâbet eden şey sebebiyle kendinin ferşisin. Ve gerek hayır ve gerek şer sana kendi hakîkatinden geldiği cihetle, sen kendinin bâmı ve şakîsisin. Nitekim hadîs-i şerîfde من وجد خيرا فليحمد الله و من وجد غير ذلك فلا يلومن الا نفسه ya’ni “Kim ki hayır bulursa Allâh’a hamd etsin ve onun gayrini bulan kimse dahi, ancak nefesine levm etsin!” buyurulmuştur. Bu ma’nânın tafsîli *Fusûsu’l-Hikem*’de Fass-ı Sâlihî’de “Tekvîn” bahsindedir.

جوهر آن باشد که قائم با خودست   آن عرض باشد که فرع او شدست

811. *Cevher o olur ki, kendiyle kâimdir; o araz olur ki, onun fer'i olmuştur.*

Cevher, kendi kendine kâim olan şeye derler; ve "araz" kendi kendine kâim olmayıp, kıyâmda başkasının vücûduna muhtaç olan şeye derler. İmdi senin senliğini vücûda getiren şey'iyyetin kendi kendine kâim olan bir şey değildir ki, sen bu senliğine dayanıp, benim diyesin. Binâenaleyh Hak'da mütekevvîn ve Hak'la kâim olan senin hakîkatinin, Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsinin fer'i olan bir arazdır.

گر تو آدم زادهء چون او نشین   جمله ذریات را در خود بین

812. *Eğer sen Âdem oğlu isen, onun gibi otur, bütün zürriyyetleri kendinde gör!*

Eğer sen cem'iyet-i esmâiyyeye mazhar olan Âdem oğlu isen, bu vücûd-ı izâfî âleminde o Âdem gibi otur ve hakîkatinin mazhar olduğu ismin hazînesinde meknûz olan bütün zürriyyâtı, ya'ni şuûnâtı kendinde ve kalbinde gör ve şuûnât-ı ilâhiyye ile mütehakkık ol!

چیست اندر خم کاندر نهـر نیست   چیست اندر خانه کاندر شهر نیست

813. *Küp içinde ne vardır ki, o nehir içinde yoktur? Evin içinde ne vardır ki, o şehir içinde yoktur?*

"Kâinât" küpe ve eve ve "kalb-i insânî" nehre ve şehre teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Küp içinde olan su, nehirde ve evin içinde olan eşyâ şehirde olduğu gibi, âlemdaki hakâyık-ı tafsîliyye-i ilâhiyye, zübde-i âlem olan insanın kalbinde de mevcûddur demek olur. Zîrâ âlem ve Âdem "Allâh" ism-i câmiinin mazharıdır; ve Âdem, âlemin rûhudur.

این جهان خمست و دل چون جوی آب   این جهان حجرست و دل شهر عجاب

814. *Bu cihân küptür ve gönül ırmak suyu gibidir; bu cihân evdir ve gönül acib bir şehirdir.*

Bu beyt-i şerîf لکن یسعی قلب عبدی المؤمن ya'ni "Yerime ve göğüme sığmadım; velâkin mü'min kulunun kalbine sığdım" hadîs-i kudsîsi mûcibince mü'min-i kâmilin kalbinin âlemden daha vâsi' olduğuna işâret buyurulur. Ya'ni âlemden ne kadar tecelliyât-ı sıfâtiyye ve esmâiyye-i ilâhiyye mevcûd ise, kalb-i kâmilde dahi o tecelliyâtın kâffesi mevcûddur.

پیدا کردن سلیمان علیه السلام بلقیس را که خالصا لامر الله جهدست در ایمان
تو يك ذره غرض نیست مرا نه در نفس تو و حسن تو و ملك تو خود
بینی چو چشم باز شود بنور الله عز و جل

Süleymân (a.s.)'ın "Senin îmânın hakkında hâlis olarak emr-i ilâhî için benim cehdim vardır. Ne senin nefsinde ve ne hüsnünde ve ne mülkünde benim bir zerre garazım yoktur. Allâh (azze ve celle)'nin nûruyla gözün açıldığı vakit kendin görürsün" diye Belkîs'a izhâr etmesi

هين بيا كه من رسولم دعوتى   چون اجل شهوت كُشَم نى شهوتى
815. "Âğâh ol, ben da'vete mensûb resûlüm, şehvete mensûb değil; ecel gibi şehveti öldürücüyüm!"

"Ey Belkîs, ben seni nefsimde da'vet eden bir hükümdâr değilim; belki seni Hakk'a da'vet eden bir peygamberim. Zîrâ ben cismimin şehvetine ve lezzetlerine mensûb değilim; bu lezzetler ile alâkam kalmamıştır. Ben hâdimü'l-lezzât olan ölüm gibi, cisimlerdeki şehveti ve lezzetleri öldürücüyüm ve bu ateşleri söndürücüyüm!"

ور بود شهوت امير شهوتم   نى اسير شهوت و روى بتم
816. "Ve eğer şehvet olursa da, şehvetin emîriyim; şehvetin ve putun yüzünün esîri değilim."

"Ve eğer cismiyyetim ve unsuriyyetim i'tibâriyle bende şehvet olursa da, bu o cism-i unsurîmin îcâbı olan şehvete hüküm ederim; zîrâ ben o şehvetin emîri ve hâkimiyim ve şehvet benim kölemdir. Yoksa ben şehvetin esîri ve kölesi değilim; ve put gibi güzel yüzlü ve "Venüs heykeli gibi mütenâsibü'l-endâm" olan mahbûbelerin bendesi ve esîri değilim."

Ma'lûm olsun ki, bu cism-i unsurî gerek enbiyâda ve gerek evliyâda şehvetten muâf değildir. Onlar da nikâh ile kadın alıp çocuk çocuk sâhibi olurlar

ve şehvetlerini ancak emr-i ilâhî dâiresinde isti'mâl ederler ve emr-i ilâhî hâricinde vâki' olacak takâzâyâ aslâ kulak vermezler ve şehvetlerine hükm ederler. Ve kazâ-yı şehvet hâlinde de onlar Hakk'ı müşâhede ederler; ve o müşâhedede müstağrak olurlar. Yoksa mahbûbenin ve kadının sûretinde değil. Bu bâbdaki îzâhât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'dedir.

بت شکن بودست اصل اصل ما چون خلیل حق و جمله انبیا

817. "Bizim aslımızın aslı, Hakk'ın Halîl'i ve cümle-i enbiyâ gibi put kırıcı olmuştur."

"Birinci asıl"dan murâd, hakikat-ı muhammediyye (s.a.v.)dir ki, hadîs-i şerîfde *كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين* ya'ni "Ben Âdem su ile çamur arasında iken peygamber idim" buyururlar. Binâenaleyh bilcümle enbiyânın aslı, (S.a.v.) Efendimiz'dir. "İkinci asıl"dan murâd, vücûd-ı unsurîde İbrâhîm Halîlullâh (a.s.) hazretlerine işâret buyurulur. Resûl-i Ekrem Efendimiz Kâ'be'deki putları kırdıkları gibi, İbrâhîm (a.s.) dahi kezâlik Nemrûd'un hükümdarlığı zamanında putları kırdı. Tafsîlâtı *Kısas-ı Enbiyâ*'da mezkûrdur.

گر در آیم ای رهی در بتکده بت سجود آرد نه ما در معبد

818. "Ey esîr, biz puthâneye gelsek, ma'bedde put bize secde getirir, biz değil!"

"Rehî", esîr ve köle ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Belkîs, eğer biz puthâneye girsek, putlar bize secde ederler, yoksa biz putlara secde etmeyiz."

احمد و بو جهل در بتخانه رفت زین شدن با آن شدن فرقیست زفت

819. *Ahmed ve Ebû Cehil puthâneye gitti; bu gitmekten, o gitmeğe kadar azîm fark vardır.*

Bu beyitlerde mezkûr olan put, zâhirî putlar ma'nâsına olduğu gibi, suver-i âleme de işâret buyurulur. Zîrâ bu dünyâ bir puthânedir ve ondaki mevcûd olan sûretlerin her birisi birer puttur ve o sûretlere muhabbet edenlerin her biri birer putperesttir. Ya'ni, "Ahmed (a.s.v.) Efendimiz ile, Ebû Cehil bu puthâne olan dünyâyâ geldiler; fakat her ikisinin bu gelişinde pek büyük fark vardır."

این در آید سر نهد او را بتان آن در آید سر نهد چون امتان

820. *Bu gelir, putlar ona baş koyar; o gelir, ümmetler gibi baş koyar.*

Ahmed (a.s.) ve onun vârisleri olan evliyâ bu dünyâ puthânesine gelirler, bu suver-i âlem onların emri altında olup, onlara baş koyar ve itâat ederler;

ve onların her biri eşyâda tasarruf ederler. Fakat Ebû Cehil ve onun meşrebinde olanlar gelirler, bu suver-i âlemin kölesi ve esîri olurlar.

این جهان شهوتی بتخانه ایست   انبیا و کافران را لانه ایست

821. *Bu şehvete mensûb olan bu cihân bir puthânedir. Enbiyânın ve kâfirlerin yuvasıdır.*

Bu şehvete ve lezzât-ı cismâniyyeye mensûb olan bu dünyâ bir puthâne-dir. Bu puthâneye enbiyâ ve evliyâ cism-i unsurî ile gelirler; zîrâ bu cihân-ı şehvet, her iki tâifenin yuvası ve mekânıdır.

لیک شهوت بندهء پاکان بود   زر نسوزد زآنکه نقد کان بود

822. *Fakat şehvet, pâklerin bendesi olur; altın yanmaz, zîrâ ki kânın nakdidir.*

“Fakat bu şehvet âleminde şehvet, ezelde pâk ve temiz olanların bendesi ve esîri olur. Onlar bu şehvet âteşi içinde yanıp mahv olmazlar. Nitekim altın ateşe girdiği halde yanmaz; çünkü ma'den menba'ının hâlisidir ve kâmilidir.” Kimyâgerler indinde altına gelinceye kadar tabiatta mevcûd olan ma'deniyât hastadır ve ma'lûldür. Onlardaki illetler ve marazlar zâil olmadıkça, altına inkılâb etmezler. Kiminin marazı az olur, iksîre temâs edince o maraz gidip derhal altın olur; ve kiminin marazı çok olur. İksîre mukârin olmakla altın olmaz. Kendisinden daha az illetli olan başka bir ma'dene inkılâb eder. Ba'zıları da aslâ iksîrden müteessir olmaz.

کافران قلبند و پاکان همچو زر   اندرین پوته درند این دو نفر

823. *Kâfirler kalptırlar ve pâkler altın gibidir; bu iki tâife bir pota içindedir.*

Ezelde ism-i Mudill'in mazharı olan kâfirler ve münkirler, iksîre temâs etmekle aslâ altına inkılâb edemeyen ma'denler gibidir; ve ezelde ism-i Hâdî'nin mazharı olan mü'minler ise, altın gibidirler. Bu iki tâife bir pota içinde ve şehvet ateşi üstündedirler.

قلب چون آمد سیه شد در زمان   زر در آمد شد زری او عیان

824. *Kalp ateşe geldiği vakit derhal kara oldu; altın geldi, onun altınlığı âşikâr oldu.*

Ezelde ilm-i ilâhîde mü'minin ve kâfirin hakikatleri müttehid olduğu gibi, bu âlem-i sûrete geldikleri vakit dahi cisimde ve sûrette dahi müttehid'dirler; fakat kalp olan kâfirler, şehvet ateşine ma'rûz kaldıkları vakit, derhal kara-

rı, kalp oldukları meydana çıkar; fakat altın gibi olan mü'minler bu ateşe girdikleri zaman, altın gibi parlak bir halde çıkarlar. Binâenaleyh sûrette ittihâd da'vâsında bulunan kâfirlerin mâhiyetleri şehvet ateşi içinde belli olur.

دست و پا انداخت زر در پوته خوش در رخ آتش همی خندد ز گش

825. *Altın, elini ve ayağını potaya hoş attı, letâfetten nâşî ateşin yüzüne güler.*

Altın mesâbesinde olan enbiyâ ve evliyâ, şehvet ateşi üstünde bulunan bu cisim potasına hoş ve iyi bir sûrette el ve ayak attı; kendisinin letâfet-i bâtinîyyesi hasebiyle bu şehvet ateşinin yüzüne güler.

Hind nüshalarında bu beyt-i şerîf şu sûrette münderîçdir:

دست و پا انداخت اندر پوته زر در رخ آتش همی خندد چو خور

"Altın potaya el ve ayak attı; ateş yüzüne güneş gibi güler."

Bu nüsha dahi aynı ma'nâdadır. "Geş", hoşluk ve letâfet ve güzellik ve kemâl ma'nâsındır.

جسم ما رو پوش ما شد در جهان ما چو دریا زیر این که در نهان

826. *Cismimiz cihânda bizim bekâmımız oldu. Biz bu samanın altında gizlide deryâ gibiyiz.*

Cismimiz ve sûretimiz, bizim ma'nâmızın yüz örtüsü ve nikâbı oldu. Cisim saman ve ma'nâ deniz gibidir. Biz bu cisim samanının altında gizlenmiş olan deryâ gibiyiz. Sûrette cismimiz, fakat ma'nâda deryâyız.

شاه دین را منگر ای نادان بطین کین نظر کردست ابلیس لعین

827. *Ey câhil dînin şâhına çamur sebebiyle bakma, zîrâ bu nazarı İblîs-i laîn yapmıştır.*

Ey câhil, dînin şâhı olan enbiyâ ve evliyâyâ topraktan mahlûk olan cisimleri sebebiyle hakîr bakma; zîrâ dergâh-ı Hak'dan matrûd olan İblîs, Âdem'e bu nazar ile bakarak خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (A'râf, 7/12) ya'ni "Beni ateşten ve onu çamurdan yarattın" demiş ve bakış sebebiyle bâtin gözünün kör olduğu meydana çıkmıştır.

کی تو این خورشید را با کف گل تو بگو آخر مرا

828. *Bu güneşi ne vakit bir avuç çamur ile sıvamak mümkün olur, nihâyet sen bana söyle!*

Enbiyâ ve evliyânın ma'nâları ve bâtınları birer güneştir; bu güneşler bir avuç topraktan ibâret olan cisim ile örtülebilir mi? Ve koca bir güneş, bir avuç çamur ile sıvanabilir mi?

گر بریزی خاک و صد خاکسترش   بر سر نور او بر آید بر سرش

829. *Eğer ona, nûrun başı üzerine toprak ve yüz kül dökse, onun başı üzerine çıkar.*

Meselâ bir yere aks eden güneşin nûru üzerine toprak dökse veyâ birçok kül dökse, o güneşin nûru o toprakların ve küllerin altında kalmaz, üstüne çıkar. Bunun gibi enbiyânın ve evliyânın cisimlerine aks eden rûh-ı küllî güneşinin nûru onların o toprak cisimleri altında kalmaz, o cisimlerin üstüne çıkar; bu sebeble onların cisimleri rûh hükmünü alır.

که که باشد کو بپوشد روی آب   طین که باشد کو بپوشد آفتاب

830. *Saman kim olur ki, o suyun yüzünü örtsün; çamur kim olur ki, güneşi örtsün?*
[827]

Ya'ni, enbiyâ ve evliyânın ma'nâları sâf ve berrâk bir su ve cisimleri ise saman gibidir. Saman suyu örtebilir mi? Ve kezâ onların ma'nâsı güneş ve cisimleri topraktır, toprak güneşi örtebilir mi?

خیز بلقیسا چو ادهم شاه وار   دود ازین ملک دو سه روزه بر آر

831. *"Ey Belkîs, Edhem şâh gibi kalk, bu iki üç günlük mülkten duman çıkar!"*

"Ey hükümdâr olan Belkîs, Belh pâdişâhı olan İbrâhîm b. Edhem hazretleri gibi kendi mevhûm olan varlığının mezbelesinden kalk; bu iki üç günlük mülk-i fânîyi yakıp, dumanını savur!"

بقیه قصه ابراهیم بن ادهم رحمة الله علیه

İbrâhîm Edhem (rahmetullâhi aleyh) kıssasının bakıyyesi

بر سر تختی شنید آن نیک نام   تفتی و های و هوئی شب ز بام

832. *O iyi adlı ve taht üzerinde gece damdan, bir tak tak ve hây u hây işitti.*

İbrâhîm b. Edhem hazretleri gece üzerinde iken damdan bir gürültü ve patırdı işitti.

گفت با خود اینچنین زهره کرا گامهای تند بر بام سرا

833. *Sarayın damı üstünde sert adımlar. Kendi kendine dedi: "Kimin böyle mecâli vardır?"*

Dam üstünde işittiği tak tak ve hây u hûy dahî sert adımlardan vâki' olan gürültü idi. Kendi kendine dedi ki: "Böyle gece vakti pâdişâh sarayının damı üstünde gürültü, patırdı etmeğe kimin tâkatı vardır? Bu cesâretünden korkmaz mı?"

بانگ زد بر روزن قصر او که کیست این نه باشد آدمی مانا پرست

834. *"Köşkün penceresi üzerinde kimdir o? Bu âdemî değildir, benzer ki peridir!"*

Cenâb-ı İbrâhîm köşkünün penceresi üzerine çıkıp, dama doğru teveccüh ederek: "Kimdir o? Bu gürültü edenler benî-Âdem olmamalı, periye benziyorlar!" diye bağırdı.

سر فرو کردند قومی بو العجب ما همی گردیم شب بهر طلب

835. *Çok acıb bir tâife başlarını eğdiler: "Biz taleb için gece dolaşıyoruz!" (dediler).*

هین چه می جوید گفتند اشتران گفت اشتر بام بر که جست هان

836. *"Âgâh olun, ne istiyorsunuz?" Dediler: "Develeri!" Dedi: "Âgâh olun, dam üzerinde kim deve aradı?"*

Hız. İbrâhîm onlara hitâben dedi: "Kendinize gelin, damda ne anyorsunuz?" Onlar da: "Develeri arıyoruz," dediler. Cenâb-ı İbrâhîm cevâben: "Yâ-hû! dam üzerinde kim deve aradı ki, siz de deve aramak için dama çıktınız ve dam üzerinde devenin ne işi vardır?"

پس بگفتندش که تو بر تخت و جاه چون همی جویی ملاقات اله

837. *Sonra ona dediler ki: "Taht ve câh üzerinde Allâh'ın mülâkâtını nasıl arıyorsun?"*

O acıb olan tâife, Hız. İbrâhîm'e dediler ki: "Bize damda deve aranmaz diyor sun, ya sen taht ve hükümdârlık rütbesi üstünde, nasıl Allâh'a kavuşmak

talebinde bulunuyorsun? Senin bu hâlin de, damda deve aramak kabîlinden değil midir?"

خود همان بُد دیگر او را کس ندید   چون پری از آدمی شد نا پدید

838. *Muhakkak ancak o oldu, artık onu kimse görmedi; peri gibi âdemûden nâpedîd oldu.*

Muhakkak ancak o sebep oldu ki, İbrâhîm (k.s.) hazretleri terk-i saltanat buyurdu ve ondan sonra artık onu kimse görmedi; peri gibi benî-âdemlerin nazarında gizlendi.

معیش پنهان و او در پیش خلق   خلق کی بینند غیر ریش و دلخ

839. *Onun ma'nâsı gizli ve o halkın önünde; halk ne vakit sakal ve delkın gayrini görürler?*

"Delk", dervîşlere mahsûs eski libâs. Ya'ni, "İbrâhîm Edhem hazretlerinin ma'nâsı ve bâtını halk nazarında gizli idi ve fakat onun sûreti ve cismâniyeti halkın önünde idi. Zâhir-bîn olan avâm-ı halk sakaldan ve dervîşlere mahsûs olan eski libâsdan başka bir şey göremezler; onların aslâ bâtına ve ma'nâyâ nüfûz-ı nazarları mümkün değildir.

چون ز چشم خویش و خلقان دور شد   همچو عنقا در جهان مشهور شد

840. *Vaktâki akrabâsının ve halâikın gözünden uzak oldu, cihânda ankâ gibi meşhûr oldu.*

"Hîş", akrabâ ve taallukât ma'nâsına geldiği gibi, "kendi" ma'nâsına da gelir. Ya'ni, "Vaktâki İbrâhîm (k.s.) hazretleri akrabâsının ve halâikın gözünden uzaklaştı, ankâ kuşu gibi kendisi nazarlardan gâib iken, adı herkesin dilinde destân oldu." Veyâhud "Vaktâki kendi gözünden ve halâikın gözünden uzak oldu; ya'ni makâm-ı saltanatta kendi nefsinin görücü ve benliğinin hükümünü sürücü idi ve halkın nazarında da heybetli bir hükümdâr idi; terk-i saltanat etmekle hem kendi nazarından ve hem de halkın nazarından uzaklaştı, ankâ kuşu gibi dillerde destân oldu."

جان هر مرغی که آید سوی قاف   جملهء عالم از و یابند لاف

841. *Her bir kuşun canı ki, Kâf'dan gelir, âlemin cümlesi ondan lâf bulurlar.*

"Kuş"dan murâd, sâlik-i tarîk-ı Hak; "Kâf"dan murâd rûh-ı küllîdir ki, bilcümle ervâhı muhîttir. Ya'ni, "Tarîk-ı Hak sâlikinin rûhu, rûh-ı küllî tarafın-

dan gelince, ehl-i âlemin cümlesi, onun hakkında haddenden fazla söz bulurlar ve onu medh ve senâ ederler." Hind nüshalarında "Yâbend lâf" yerine "Lâ-fend lâf" vâki'dir ki, "Meşhûr ve ma'rûf kırlarlar" ma'nâsınadır.

چون رسید اندر سبا این نور شرق غلغلی افتاد در بلقیس و خلق

842. *'Uaktâki şarkın bu nûru Sebâ'ya erişti, Belkîs'a ve halka bir gulgule düştü.*

Vaktâki Süleymân (a.s.)ın haberi Sebâ şehrine erişti, gerek Belkîs'da ve gerek halkta, îmân duygusu ve Hak tarafına bir meyil vücûda getirdi.

روحهای مرده جمله پر زدند مردگان از گور تن سر بر زدند

843. *Ölmüş rûhlar hep kanat vurdular; ölümler ten mezarından baş kaldırdılar.*

Rûh-ı hayvânîlerinin tagallübü altında ezilen ve ölmüş olan rûh-ı izâfîler hep âlem-i ulvîye uçmak için kanatlandılar; ölü olan o rûhlar, cisim mezarından baş kaldırdılar.

یکدیگر را مژده می دادند هان نک ندایی می رسد از آسمان

844. *"Âgâh olun, işte gökten bir nidâ erişiyor!" diye birbirine müjde verirler idi.*

Rûh-ı izâfîlerin kanatlanması ve dirilmesi, da'vet-i enbiyâ ve evliyâyâ kulak kabartması olduğundan, ehl-i Sebâ dahi bu hâl içinde olup, birbirlerine bu da'veti müjdelerler idi.

ز آن ندا دینها همی گردند گبز شاخ و برگ دل همی گردند سبز

845. *O nidâdan dinler kavî olurlar; kalbin dalı yaprağı yeşil olurlar.*

O enbiyâ ve evliyânın da'veti nidâsından dinler, ya'ni Hakk'a olan inkıyâdlar ve teslîmiyetler kuvvetlenir, kalb-i insânînin neşv ü nemâsı ve tarâveti husûle gelir.

"Gebz", kavî ve kalın ma'nâsınadır.

از سلیمان آن نفس چون نفخ صور مردگانرا و رهانید از قبور

846. *Süleymân'dan olan o nefes, nefh-i sûr gibi, ölümleri kabirlerden kurtardı.*

Bir nebiyy-i zîşân ve halîfe-i Hak olan Süleymân (a.s.)dan sâdır olan o nefes-i rahmânî, İsrâfîl (a.s.)ın yevm-i ba'sde üflediği sûr gibi, cisim kabirlerinde ölü bir halde olan rûhları kurtardı. Süleymân-ı zamân olan insân-ı kâmillerin nefesleri de böyledir.

این گذشت الله اعلم بالیقین

مر ترا بادا سعادت بعد ازین

847. *Bundan sonra muhakkak saâdet rüzgârı senin olsun, bu geçti. Allâh yakîni en çok bilicidir.*

Ey hakikat tâlibi, hâdisât-ı kevnîyyeden birisi olan Süleymân (a.s.)'ın veyâ İbrâhîm b. Edhem hazretlerinin devirleri geçti. Bundan sonra saâdet senin için olsun ki, biz vâris-i kâmiliz ve sen bizim sohbetimizde bulunmak sûretiyle müstefîd oluyorsun. O geçen devirlerdeki ahvâlîni tafsîlâtını yakînen en çok bilen Allâh Teâlâ'dır, biz bu kıssada icmâlen söyledik.

بقیه قصه اهل سبا و نصیحت و ارشاد سلیمان علیه السلام آل بلقیس را

هر یکی را اندر خور خود و مشکلات دین و دل او و صید کردن هر جنس

مرغ ضمیری بصغیر آن جنس مرغ و طعمه او

Ehl-i Sebâ kıssasının bakıyyesi ve Süleymân (a.s.)'ın âl-i Belkîs'in her birine kendi lâyıkında nasîhat ve onun dînin ve kalbinin müşkilâtını irşâd etmesi ve zamîre mensûb olan her cins kuşu, o cins kuşun safiri ve onun tu'mesi sayd etmesi

چون صبا آمد بسوی لاله زار

قصه گویم از سبا مشتاق وار

848. *Müştâk gibi Sebâ'dan kıssa söylerim, çünkü lâlezâr tarafına sabâ geldi.*

"Sabâ"dan murâd, nefes-i rahmânî ve "lâlezâr"dan murâd, cenâb-ı Pîr efendimizin kalb-i şerîfleridir. Ya'ni, "Maârif ve hakâyık-ı ilâhiyye lâlezân olan kalbime nefes-i rahmânî estiği için, müştâkâne ve âşıkâne mâzîdeki Sabâ kıssasını söylüyorum ve onun zımında da, hâle işâret ediyorum.

عَادَتِ الْأَوْلَادُ صَوَّبَ أَصْلَهَا

لَا قَتَ الْأَشْبَاحُ يَوْمَ وَصَلَهَا

849. *Eşbâh, kendilerinin vaslı gününe mülâkî oldu; evlâd kendi asılları tarafına avdet etti.*

Cisimler, bu âlem-i hicâbda insân-ı kâmilî bulmağa Hakk'a vasılları gününe mülâkî oldu. Ervâh-ı külliyyenin evlâdı mesâbesinde olan, ervâh-ı cüz'iyeye, insân-ı kâmilî bulmakla, kendi asılları tarafına avdet etti. Nitekim *يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ* (İsrâ, 17/71) ya'ni "O günde biz nâsın kâffesini imâm-larına da'vet ederiz" âyet-i kerîmesinde, bu asıllara da'vete işâret buyrulur.

أُمَّةُ الْعِشْقِ خَفِيَ فِي الْأَيْمِ   مِثْلُ جُودِ حَوْلَةٍ لَوْمُ السَّقَمِ

850. [847] *Ümmetler içinde gizli olan aşkın ümmeti, cûd gibidir ki, onun havlinde sakamın levmi vardır.*

Ebu'l-Cennâb Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri *Usûl-i Aşere* isimdeki kitaplarında buyurur ki: "Allâh'a yol, halâikın nefesleri adedince. Tarîklar kesret-i adediyle berâber üç nev'e münhasırdır. Birisi ma'lûmât-ı şer'iyeye erbâbının tarîkıdır ki, kesret-i savm ve salât ve tilâvet-i Kur'ân ve hac ve cihâd ve bunların gayri a'mâl-i zâhire ile mukayyed olur. Bu, "tarîk-ı ahyâr" dır. Bu tarîk ile uzun zamanda Hakk'a vâsıl olanlar azın da azıdır. İkincisi as-hâb-ı mücâhedât ve riyâzât tarîkıdır ki, tebdîl-i ahlâka ve tezkiye-i nefse ve tasfiye-i kalbe ve tecliye-i rûha ve imâret-i bâtına müteallık olan şeye çalışırlar. Bu da "tarîk-ı ebrâr"dır. Bu tarîkla Hakk'a vâsıl olanlar, evvelki ferîk-den daha çoktur; lâkin onlardan bu tarîkla vâsıl olanlar da nevâdirdendir. Üçüncüsü Allâh'a seyr edenlerin tarîkıdır. Bu da ehl-i muhabbetten "tarîk-ı şüttâr"dır. Bu tarîk ile, ya'ni aşk ve muhabbet ile seyr ü sülûk edenlerin bi-dâyetlerinde vuslatları, onların gayrilerinin nihâyetlerinde olan vuslatlarından daha çoktur."

İmdi cenâb-ı Pîr'in tarîkat-ı aliyyeleri "tarîk-ı şüttâr" olduğundan, buyururlar ki: "Aşk tâifesi, sâir tâifeler arasında mahfidir. Onlar zâhirlerini ve bâtınlarını aşk-ı ilâhînin zebûnu ve mağlûbu kıldıklarından, tavır ve hareketleri nizâm üzere değildir. Bundan dolayı nizâm ve intizâm ehlinin melâmetine ma'rûz kalırlar. Nitekim cömertlik, buhl ve imsâk sakâmetinin levmine ma'rûz kalır. Ya'ni Hak yolunda akl-ı maâşın tavrı, illet ve sakâmettir; binâ-enaleyh ehl-i aşkın etrâfında, akl-ı maâş ile sakîm olan ehl-i dünyânın levmi vardır. Bunun gibi, cömert kimselerin etrâfında da buhl ve imsâk ile sakîm olanların levmi vardır."

عِزَّةُ الْأَشْبَاحِ مِنْ أَرْوَاحِهَا   دَلَّةُ الْأَرْوَاحِ مِنْ أَشْبَاحِهَا

851. *Ervâhın zilleti, cisimlerindendir; cisimleri izzeti rûhlarındandır.*

Ecsâm, âlem-i süflîdendir ve âlem-i süflî "Müzill" ism-i şerîfinin mazharıdır. Eğer ervâh, ecsâmın ahkâmı altında zebûn olursa zelîl olur; ve ervâh, âlem-i ulvîdendir ve âlem-i ulvî "Muizz" ism-i şerîfinin mazharıdır; eğer cisimler rûhların ahkâmına tâbi' olursa, azîz olurlar.

أَيُّهَا الْعُشَّاقُ اسْقِيَا لَكُمْ   أَنْتُمْ الْبَاقُونَ وَالْبَقِيَا لَكُمْ

852. Ey âşıklar, sukyâ size mahsûstur; siz bâkîlersiniz, bekâ size mahsûstur.

Ey âşıklar وَ سَقَيْهِمْ رَبَّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsân, 76/21) ya'ni "Rableri onlara temiz şarâb içirdi" âyet-i kenîmesinde beyân buyurulan aşkın tahûr olan şarâbı size mahsûstur, onu ancak siz içebilirsiniz; siz bâkî olan ma'sûk-ı hakîkinin vuslatıyla bâkîsiniz; ve hâl-i bekâ ancak size mahsûstur. Beyit:

"Sekâhum Rabbühüm" hamrın içen âşıklar ey Nakşî
Erer ma'sûkuna onlar mekândan lâ-mekân söyler

Bu şarâb hakkında Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz ان لله شراباً اعده لاوليائه اذا شربوا سكروا و اذا سكروا طابوا و اذا طابوا صامتوا ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ'nın evli-yâsı için hazırladığı bir şarâb vardır ki, içtikleri vakit sarhoş olurlar ve sarhoş oldukları vakit tıyb ve neş'edâr olurlar ve tıyb oldukları vakit sâmit ve sâkit olurlar" buyurur.

أَيُّهَا السَّالُّونَ قَوْمُوا وَاعْشِقُوا   ذَاكَ دِيحَ يُوسُفَ وَاسْتَشْقُوا

853. Ey gamdan boş olanlar, kalkınız ve âşık olunuz! Bu Yûsuf'un kokusudur, koklayınız!

Ey kalbleri dünyâ gamından boşalmış ve âhirete müteveccih olmuş olan ahyâr ve ebrâr tâifesi, kalkınız! Tarîk-ı şüttâra intisâb ediniz ve âşık olunuz. Bende ma'sûk-ı hakîkinin kokusu vardır, koklayınız!

Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr, cism-i şerîflerini Hz. Yûsuf'un gönlüne teşbîh buyurmuşlardır. Ve filhakîka insân-ı kâmilde ma'sûk-ı hakîkî olan Hakk'ın tecelliyât-ı mütenevviasi vardır ve bu tecelliyât-ı esmâiyye "koku"-ya teşbîh buyurulmuştur.

منطق الطير سليمانى بيا   بانگ هر مرغى كه آيد مى سرا

854. Ey Süleymân'a mensûb olan kuş dili, gel! Her bir kuşun sesi, ki gelir, onu terennüm et!

"Kuş dili"nden murâd, maârif-i ilâhiyyeye ve hakâyika dâir olan sözlerdir. "Kuş"dan murâd, efrâd-ı beşerdir. Ve efrâd-ı beşerden her birinin isti'dâ-

dı muhtelif olduğundan, ma'rifetteki mertebe-i idrâkleri de muhtelifdir. Binâ-enaleyh insân-ı kâmil her bir kimsenin ma'rifetdeki mertebelerine göre söz söyler. Bu hitâb, Hz. Pîr tarafından nefis-i nefislerine ve onun zımnında bilumûm insân-ı kâmilleredir. Ya'ni, "Ey bu *Mesnevî-i Şerîf* de ma'rifet-i ilâhiyyeye ve hakâyık-ı rabbâniyyeye dâir söz söyleyen Mevlânâ, her sınıf insanın isti'dâdına göre bu *Mesnevî-i Şerîf* de ibzâl-i maârif et! Herkes kendi isti'dâdının kabûl edeceği ma'rifeti alsın!"

لحن هر مرغی بدادستت سبق

چون بمرغانست فرستادست حق

855. *Vaktâki Hak seni kuşlara gönderdi, her bir kuşun nağmesini sana ders verdi.*

Hak Teâlâ seni efrâd-ı beşerin irşâdına memur ettiği vakit, sana her bir ferdin isti'dâdının kabûl edebileceği maârifi de ta'lîm buyurdu.

مرغ پر اشکسته را از صبر گو

مرغ جبریرا زبان جبر گو

856. *Cebrî kuşuna cebir dilinden söyle; kanadı kırılmış kuşa, sabırdan söyle!*

"Cebir" iki nevi'dir. Birisi cebr-i mezmûm, diğeri cebr-i mahmûddur. Cebirler, kullar ef'âlinde mecbûrdur, muhtâr değildir diyerek şenâtı ta'tîl eden tâifedir ki bu cebir, cebr-i mezmûmdur. Cebir-i mahmûd, Ehl-i Sünnet'in ihtiyâr ettiği cebr-i mutavassıttır. Bu cebirler hakkında I. cildin 625 numaralı beyti-ne müsâdif olan این نه جبرست معنی جباریست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır."] beytinde îzâhât verilmiştir. Ya'ni "Cebr-i mezmûma kâil olanlara cebr-i mahmûdu anlat!" demek olur. Eğer "zebân" yerine "ziyân" olursa, "Cebr-i mezmûmun zararını ve ziyânını söyle!" demek olur.

İkinci mısra'daki "kanadı kırılmış kuş" ile de "Kaden" tâifesine işâret buyrulur. Zîrâ Kaderîler, Cebirîler'in zıddı olarak, kendilerinde irâdeyi bi'l-istiklâl isbât edeler ve bu irâdenin insanlar arasında istiklâlini tahayyül etmek, hayâtta beşerin yekdiğerine karşı sabırsızlığını ve şikâyetini mûcib olur. Ehl-i Sünnet hem Hakk'ın irâdesini ve hem de kulun irâdesini isbât ettikleri cihetle, onlar tarîk-ı Hak'da bu iki kanat ile uçarlar. Kaderî'nin bir kanadı kındır, binâ-enaleyh Kaden'ye Hakk'ın irâdesindeki istiklâli isbât edip, kendi irâdesi hâricinde vâki' olan hâdisâta sabır tavsiyesi lâzımdır.

مرغ صابر را بخوان اوصاف قاف

مرغ صابر را تو خوش دار و معاف

857. *Sabr edici kuşu sen hoş ve muâf tut, ankâ kuşuna Kâf'ın vasıflarını oku!*

“Sabr edici kuş”tan murâd, ahyâr ve ebrârdan olan kimselerdir ki, onların halleri yukanda îzâh olundu. “Ankâ kuşu”ndan murâd, şüttârî olan ehl-i aşktır. “Kâf”dan murâd, zât-ı Hak’dır. Ya’ni, “Ahyâr ve ebrâr tâifesini kendi tavır ve meşreplerine hoş ve ma’zûr tut! Ehl-i aşka dahi ma’şûkları olan zât-ı Hakk’ın evsâfından bahs et!”

مر کبوتر را حذر فرما ز باز   باز را از حلم گو و اختراز

858. *Güvercin için doğandan hazer buyur; doğana hilimden ve ihtirâzdan söyle!*

“Güvercin”den murâd, mübtedî olan sâlikler ve dervîşlerdir. “Doğan”dan murâd, ulemâ-yı zâhirdir ki, onlar dervîşlere ve erbâb-ı tarîkate ta’n ederler ve fenâ muâmeleler yaparlar. Meselâ bir Mevlevî dervîşinin semâ’ına, ulemâ-yı zâhirden her biri mu’tenizdir ve fırsat buldukça şerîatı vesîle ittihâz ederek o dervîşi incitirler. Ya’ni, “Ey mürşid-i kâmil, mübtedî bir dervîş için ulemâ-yı zâhirden hazer et, zîrâ onu yolundan alıkoyarlar; ve ulemâ-yı zâhireye de hilmi ve dervîşlerden ihtirâzı tavsiye et!”

و آن خفاشی را که ماند او بی نوا   می کنش با نور جفت و آشنا

859. *Ve o bir yarasa kuşu ki, o bî-nevâ kaldı; onu nûr ile eş ve âşinâ et!*

“Yarasa kuşu”ndan murâd maârif ve hakâyık-ı evliyâyı, kendi anlayışına göre, şerîate muhâlif görüp inkâr eden kimselerdir ki, bunlar ebrâr ve ahyâr arasında ve mü’minlerin her sınıfında bulunurlar. “Ey mürşid-i kâmil, maârif ve hakâyıktan bî-nevâ ve bî-nasîb kalan ve nûr-ı ma’rifetten gözleri kamaşan bu gibi yarasalan bu nûr-ı ma’rifete mahrem ve âşinâ et!”

کبک جنگی را یاموزان تو صلح   مر خروسانرا نما اشراف صبح

860. *Husûmete mensûb olan kekliğe sen sulh öğret, horozlara subh alâmetlerini göster.*

“Cenge mensûb olan keklik”ten murâd, bahis ve münâzaraya mübtelâ olan sâliklerdir. Zîrâ henüz nefislerinin sıfâtından kurtulamamış olan sâlikler için bahis ve münâzara, safâ-yı kalbe mâni’ olur. Nitekim *Nefehâtü'l-Üns*’de mezkûrdur ki: “Âriflerden birisi meclis-i urefâda bir mesele hakkında mübâhaseye tutuşur ve bahis kızıdır. Ondan sonra o zât meclisten münfailen kalır; bir müddet sonra avdet edip bahs ettiği kimselerin başlarını öperek onlardan afv diler. Hâzırûndan ba’zıları derler ki: “Bu bahiste hak senin idi, neden mağlûb vaziyetini ihtiyâr ettin?” Cevâben der ki: “Vaktâki meclisten

kalktım, o şöyle dedi, ben böyle dedim diye kalbim havâtır içinde kaldı. Herkes ne fikirde olursa olsun, bana kalbimin safveti lâzımdır.”

Kekliklerin âdeti dâimâ birbiriyle cenk etmek olduğundan bahhâs olanlar kecliğe teşbîh buyurulmuştur. Ve “horoz”dan murâd, hakikat güneşinin tecellîsi sabâhı[nı] idrâke müstaid olan tâliblerdir. Ya'ni, “Ey mürşid-i kâmil, bahs ve cidâle alışmış olan kimselere sulh tarîkını öğret ve onlara anlat ki, mutlakan bâtil olan bir i'tikâd yoktur. Her bir bâtil i'tikâdın, hak olan i'tikâda bir vechi vardır. Meselâ Cebrîliğin ve Kadenîliğin bâtil cihetleri olduğu gibi, hak olan cihetleri de vardır, nitekim yukarıda îzâh olundu. Ve hakikat güneşinin tecellîsi subhunu idrâke isti'dâd olan tâliblere, o subhun nişânlarını ve alâmetlerini göster ve onları ayn-ı sâbitelerinin kemâline eriştir de, bu sabâhı, ehil olanlara i'lân etsinler!”

همچنان می روز دهد تا عقاب ره نما و الله اعلم بالصواب

861. *Hüdhüdden tavşancıla kadar böyle git, yol göster; ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

“Hüdhüd”den murâd, sâhib-i hidâyet ârif. “Ukâb”dan murâd, pençesiyle âriflerin eteklerine sarılıp, onları taklîd eden kimselerdir. Ya'ni, “Ey mürşid-i kâmil, sâhib-i hidâyet olan âriflerden tut da, mukallidlere varıncaya kadar yol göster; ve Allâh Teâlâ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا (İsrâ, 17/84) [“Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir”] âyet-i kerîmesi mûcibince Allâh Teâlâ doğru yolu kime göstereceğini bilir.

آزاد شدن بلقیس از ملک و مست شدن او از شوق ایمان و التفات همت او
از همه ملک دنیا منقطع شدن وقت هجرت الا از تخت

Belkîs'in mülkten âzâd olması ve onun şevk-i îmândan sarhoş olması ve vakt-i hicrette onun himmetinin tahtından gayri mülk-i dünyânın hepsinden munkatı' olmasına iltifâtı

چون سلیمان سوی مرغان سبا يك صفيري کرد بست آن جمله را

862. *Vaktâki Süleymân Sebâ kuşları tarafına bir safîr etti, o cümlesini bağladı.*

"Safir", ıslık çalmak ve kuş sadâsına derler. Burada "kuş sadâsını taklîden ıslık çalmak" demektir ki, murâd, Süleymân (a.s.)ın, ehl-i Sebâ'nın anlıyabileceği lisânla onlara hitâb buyurmasından kinâye olur. Ya'ni, "Süleymân (a.s.) Sebâ ehlini anlıyacakları lisân ile îmâna da'vet buyurdu; bu safir, onların hepsini bağladı."

جز مگر مرغی که بُدیی جان و پر   یا چو ماهی گنگ بود از اصل کر

863. *Meğer bir kuşun gayri ki, cansız ve kanatsız idi, yâhud balık gibi aslında dilsiz ve sağır idi.*

"Güng", dilsiz ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfin her bir mısra'ı, ilm-i ilâhîde hakikatleri şekâvetle sâbit olan tâifenin birer misâlidir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin da'vetinden müteessir olmayanlar cansız ve kanatsız kuşa benzerler ve yâhud esâs-ı hilkatte dilsiz ve sağır olan balıklara benzerler."

نی غلط گفتم که کر گر سر نهد   پیش وحی کبریا سمعش دهد

864. *Hayır, galat söyledim; zîrâ sağır, eğer vahy-i Kibriyâ önüne baş koyarsa ona sem' verir.*

Hayır, bu tâifeyi his kulağı sağır olana teşbîh etmekle yanlış söyledim; çünkü his kulağı sağır olan kimse, eğer vahy-i ilâhîye itâat ederse, Hak Teâlâ hazretleri ona can kulağıyla işitmek hassasını bahş eder ve bu ihsân-ı ilâhî sebebiyle hakâyıkı ve maânîyi idrâk eder.

چونکه بلقیس از دل و جان عزم کرد   بر زمان رفته هم افسوس خورد

865. *Vaktâki Belkîs gönülden ve cândan azm etti, gitmiş zamân üzerine de efsûs yedi.*

Vaktâki Sebâ melîkesi olan Belkîs, Süleymân (a.s.) tarafına cândan ve gönülden azm ve teveccüh etti. Sûre-i Neml'de vâki' olan رَبِّ اِنِّی ظَلَمْتُ نَفْسِی وَ (Neml, 27/44) ya'ni "Yâ Rab, nefsimi zulmettim ve Süleymân ile berâber âlemlerin Rabb'ine inkıyâd ettim" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere küfür içinde geçirmiş olduğu zamâna da teessüf etti.

ترك مال و ملك کرد او آنچنان   که بترك نام و ننگ عاشقان

866. *Öyle ki, o mâl ve mülkû, âşıkların nâmı ve ârı terkiyle, terk etti.*

Koca bir hükümdâr olan Belkîs, Süleymân (a.s.)a öyle bir inkıyâd etti ki, âşıklar sıyt ve şöhreti ve kibir ve azameti ve ârı nasıl terk ettilerse, Belkîs da-
hi mâl ve mülkü öylece terk etti.

آن غلام و آن کنیزان بناز پیش چشمش همچو پوسیده پیاز

867. O köleler ve o nazlı câriyeler, onun gözünün önünde çürümüş soğan gibi oldu.

باغها و قصرها و آب رود پیش چشم از عشق گلخن می نمود

868. Bağlar ve köşkler ve akarsu, aşktan nâşî gözü önünde külhan göründü.

عشق در هنگام استیلا و خشم زشت گرداند لطیفانرا بچشم

869. Aşk istilâ ve hiddet vaktinde, latifleri göze çirkin yapar.

Aşk-ı ilâhî kalbi kaplar ve hiddetle hücum ederse, bu dünyânın latîf olan sûretlerini göze çirkin gösterir ve kalbi onlara meyilden soğutur.

هر زمرّد را نماید گندنا غیرت عشق این بود معنی لا

870. Aşkın gayreti her zümrüdü pırasa gösterir, lâ'nın ma'nâsı budur.

[867] "Aşkın gayreti, kıymetli taşlardan olan her bir yeşil zümrüdü, yeşil pırasa gibi kıymetsiz gösterir. "Lâ ilâhe illâllâh" kelimesindeki nefyin, ya'ni lâ'nın ma'nâsı ancak budur." Zîrâ aşk, müstevlî olan bir kalbde kendisinden başka bir şey bırakmaz; ve "aşk" kelimesi "sarmaşık" ma'nâsına olan "aşeka" (عشقه) dan me'hûzdür; ve sarmaşık, sanıldığı bir ağacın yeşilliklerini kurutup, ancak kendi yeşilliğini bırakır. Aşk da böyledir. Kelime-i tevhîddeki "lâ" ile muvahhid, mevhûm olan varlıkları nefy edip, ancak Hakk'ın varlığını isbât eder.

لا اله الا هو اینست ای پناه که نماید مه ترا دیگ سیاه

871. "Lâ ilâhe illâ Hû" budur. Ey penâh, ki ay sana kara çömlek görünür.

"Ey penâh" ibâresinde şârihlerin ihtilâfı vardır; fakîre lâyiğ olan ma'nâ budur ki: "Ey", edât-ı nidâ olmayıp, Arabî'de "ya'ni" ma'nâsına olan "ey" kelimesidir. Ve "penâh", melce' ve sığınacak mahal demektir. Şu halde ma'nâ, "Lâ ilâhe illâ Hû budur, ya'ni penâhdır ki, ay sana kara çömlek gibi görünür." Bu beyt-i şerîfde انی انا الله لا اله الا انا من يقول بالتوحيد دخل حصنی و من دخل فی حصنی امن ya'ni "Muhakkak ben öyle Allâh'ım ki, benden başka ilâh yoktur; tev-

hîdini söyleyen kimse benim kal'ama girer ve benim kal'ama giren kimse dahi, azâbımdan emîn olur" hadîs-i kudsîsine işâret buyurulur. Ya'ni, "Lâ ilâhe illâ Hû'yu kavlen ve fiilen ve hâlen demek vücûd-ı mecâzî azâbından çıkıp, vücûd-ı hakîkî kal'asına ve penâhına dâhil olmak demektir ki, bu hâl içinde sana bu vücûd-ı mecâzî âlemindeki ay, kara bir çömlek gibi görünür."

هیچ مال و هیچ مخزن هیچ رخت می دروغش نآمد الا جز که تخت

872. *Hiç mâl ve hiç hazîne, hiç eşyâ, tahtından gayri ona dirîğ gelmedi.*

"Vaktâki Belkîs, Süleymân (a.s.) tarafına müteveccih oldu, malını ve hazînesini ve eşyâsını terk ettiğine aslâ müteessif olmadı ve bunları terk ettiği için kalbinde gam duymadı. Ancak tahtından ayrıldığına müteessif oldu." Ya'ni sâlik vaktâki Hakk'a müteveccih olup, mürşid-i kâmil huzûruna gelir, her şeyden kat'-ı alâka eder, fakat kolay kolay rûhunun tahtı olan cisminde ve nefsinden ayrılamaz.

پس سلیمان از دلش آگاه شد کز دل او تا دل او راه شد

873. *Binâenaleyh Süleymân onun kalbinden âgâh oldu, zîrâ onun kalbinden, onun kalbine kadar yol oldu.*

Süleymân (a.s.) Belkîs'in kalben her şeyden geçip, tahtından geçemediğine vâkıf oldu; çünkü sâlikin kalbinden, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine yol vardır.

آن کسی که بانگ موران بشنود هم فغان سر دوران بشنود

874. *O bir kimse ki, karıncaların sesini işitir, uzakların sırrının figânını da işitir.*

O Süleymân (a.s.) ki, *قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَخْتَمِنُكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ* (Neml, 27/18-19) ya'ni "Karıncadan bir karınca dedi ki: "Ey karıncalar, meskenlerinize girin, bilmiyerek Süleymân ve ordusu sizi ezmesin!" Bunu müteâkib Süleymân (a.s.) karıncanın sözünden müteaccib olarak tebessüm etti" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere, karıncaların sözlerini işitirdi. Uzaklarda olan kimselerin bâtınlarının figânını da işitir; zîrâ Hak, insân-ı kâmilin sem'i olunca, işitmek için uzak ve yakın, gizli ve âşikâr onun indinde müsâvîdir.

آنکه گوید راز قالت نملۀ هم بداند راز این طاق کهن

875. *O kimse ki "Kâlet nemletün" sırrını söyler, bu eski tâkın sırrını da bilir.*

“Kālet nemletün” ile karıncanın his kulaklarından gizli olan sözüne işâret buyrulur. “Eski tâk”dan murâd, manzûme-i şemsiyyemizdir. Ya’ni, “O in-sân-ı kâmil ki, his kulaklarından gizli olan sözlerini sem’-i ilâhî ile işitip söy-ler; elbette bu manzûme-i şemsiyyemizin sırrını ve bâtınını da bilir.”

دید از دورش که آن تسلیم کیش تلخش آمد فرقت آن تخت خویش

876. *O, o teslîm mezhebliyi uzaktan gördü ki, ona o kendi tahtının ayrılığı acı geldi.*

“Dûreş”deki zamîr, Süleymân (a.s.)a râci’ olmak lâzım gelir. Ya’ni, “Süley-mân (a.s.), o kendisine teslîmiyeti mezheb ittihâz eden Belkîs’ı uzaktan gör-dü ki, onun teslîmiyetinde eksiklik vardır; [ve] o noksan dahi kendi taht-ı hü-kümrânîsini terk etmesi nefsine acı ve ağır gelmesidir.”

گر بگویم آن سبب گردد دراز که چرا بودش بتخت آن عشق ساز

877. *Eğer o sebebi söylersem ki, o niçin tahtına aşk düzücü oldu? Uzun olur.*

Ya’ni “Eğer Belkîs’in her şeyden gönlünü geçirip de, tahtına merbût kalma-sının sebebini söylersem uzun olur.” “Aşk-sâz” vasf-ı terkîbîdir. Hind nüshala-rında “aşk” ile “sâz” arasında “vâv” vardır; bu sûrette “sâz”, muvâfakat ma’nâ-sına gelir. Ya’ni “Onun tahtına aşkı ve muvâfakatı niçin oldu?” demek olur.

گرچه این کلم قلم خود بی حس است نیست جنشش کاتب او را مونس است

878. *Gerçi bu kamış kalem, muhakkak hissizdir, onun cinsi değildir; kâtib ona bir mûnisdir.*

“Kilk”, kamış kalem ma’nâsınadır. Ve “kalem”, mutlakan âlet-i tahrîr de-mektir ki, âlet-i tahrîr her cins şeyden olabilir. Ya’ni canlı olan Belkîs’in, can-sız olan tahtına aşkının nazîrleri bu âlemde çoktur. Meselâ kalem cansızdır ve hissizdir, kâtib canlıdır; fakat bu kalem kâtibin dâimâ mûnisi olduğu için, kâtibin kendi cinsinden olmadığı halde, o kâtibin bu kaleme aşkı vardır. Bu-nun gibi, rûhun dahi hadd-i zâtında câmid ve hissiz olan bu cism-i unsuriye birçok zamanlar vâki’ olan ünsiyetinden dolayı aşkı ve onun ahkâmına mu-vâfakatı vardır.

همچنین هر آلت پیشه وری هست بی جان مونس هر جانوری

879. *Her bir san’atkârın âleti böyledir, cansızdır, her bir canlının mûnisidir.*

Her bir san'at sâhibinin kullandığı cansız âletler de böyledir; ya'ni âletler cansızdır ve san'atkârlar canlıdır. Bu cansız âletler canlı olan san'atkârların mûnisidir.

این سبب را من معین گفتمی   گر نبودی چشم فہمت را نمی

880. *Eğer senin fehim gözünün nemi olmasa idi, ben bu sebebi muayyen olarak*
[877] *söyledim.*

“Nem”, yaşlık ve rutûbet ma'nâsınadır. Ya'ni, “Canlının cansız olan âlet tarafına meyil ve aşkının sebebini muayyen ve âşikâr olarak söylerim; fakat basar-ı basîreti ma'lûl ve yaşarmakta ve bu yaşlık, görmelerine mâni' olmakta olan kimselerin yanlış anlamaları ihtimâline binâen söylemedim.” Bu sebep hakkında Hind şâihlerinden Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh (kaddesallâhu sırrahümâ) buyururlar ki: “Her san'at sâhibine Hak Teâlâ âlât mukarrer kılmıştır ve o san'at sâhibi kendi san'atını itmâm için bu âlât tarafına muhtâçdır. Âletin bir taayyün-i hâssı vardır ki, Hak onunla zâhir olmuş ve âlet tarafına ihtiyâcını, kendi tarafına ihtiyâç kılmıştır. Ve zâhir olan Hak, bu san'atta, sâhib-i san'atın işini itmâm eder. Binâenaleyh bu cihetle san'at sâhibi, âlet tarafına muhtâç olur ve âlet ile ünsiyet tutar; ve bu ihtiyâç hakîkatte, âlette zâhir olan Hak tarafınadır. Nitekim Allâh Teâlâ **أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ** (Fâtır, 35/15) [“Allâh'a muhtâç olan sizsiniz”] buyurur. Böyle olunca Allâh'ın gayri tarafına fakr u ihtiyâç müntefîdir; ve zâhirdir ki biz âlât ve esbâb tarafına muhtâcız; binâenaleyh bu fakr u hâcet o âlât ve esbâbda zâhir olan Allâh Teâlâ hazretleri tarafınadır.” Bu mukaddime, vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın cemî'-i eşyâda sereyânını kabûl etmek demektir. Halbuki ulemâ-yı zâhir eşyâda Hakk'ın yalnız ihâta-i ilmiyyesini kabûl edip, ihâta-i zâtiyyesini dar olan fikirlerine sığdıramazlar ve bu sebeble ehl-i hakîkate i'tirâz ederler. Cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu sebebdan dolayı bu husûsdaki îzâhâtı burada terk buyurmuş oluyorlar. Rûhun, câmid olan cisme taaşşuku sebebi dahi, ehl-i fitnat tarafından bu mukaddime üzerine düşünülebilir.

از بزرگی تخت کز حد می فرود   نقل کردن تخت را امکان نبود

881. *Tahtın büyüklüğünden ki, hadden ziyâde idi, tahtı nakl eylemeğe imkân*
olmadı.

Belkîs Süleymân (a.s.) gelirken bütün malını terk etti, fakat tahtını terk etmeğe bir türlü gönlü râzı olmadı; ve onu berâberce nakl etmek istedi, fakat

tahtın hadden ziyâde büyük olmasından dolayı, o zamanki vesâit-i nakliyyeye göre o tahtın berâberce nakline imkân olmadı.

خرده کاری بود و تفریقش خطر   همچو اوصال بدن با همدیگر

882. *Bedenin birbiriyle olan vasılları gibi, ince işlenmiş idi; onu ayırmak tehlike idi.*

Ya'ni, Belkîs'in tahtı çok büyük olmakla berâber, gâyet musanna' ve küçük küçük parçalar birbirine yapıştırılmak sûretiyle yapılmış ince bir iş idi. Parçaların birbirlerine bitleştirilmesi, cism-i insânîdeki damarların ve sinirlerin ve adalâtın birbirine bitişmesine benzer idi. Binâenaleyh onu ayırmak ve eczâsını tefrîk etmek, musanna' olan hey'eti için tehlike idi. Bu sebeble yerinden kımıldatmak câiz değil idi.

پس سلیمان گفت گرچه فی الآخر   سرد خواهد شد برو تاج و سریر

883. *İmdi Süleymân dedi: "Gerçi sonunda onun üzerine tâc ve taht soğuk olacaktır!"*

Süleymân (a.s.) kendi kendine dedi ki: "Gerçi sonunda Belkîs'in üzerine tâc ve taht dahi soğuk olacak ve kalbinde onların da alâkası kalmıyacaktır!"

چون ز وحدت جان برون آرد سری   جسم را با فرّ او نبود فری

884. *Cân, vahdetten hârice bir baş getirdiği vakit, onun ferri ile cisme bir fer olmaz.*

Sâlikin cânı, sıfât-ı beşeriyye kaydından kurtulup, sıfât-ı ilâhiyye ile mutasîf olduğu ve bu hâl içinde keserât âleminden intikâl ve vahdet-i Hak'dan baş çıkardığı vakit, o vahdet-i Hakk'ın ferri ve nûru ile, kesret âleminden olan cismin, aslâ ferri ve revnakı kalmaz ve nazarında altın ile taş müsâvî olur.

چون برآید گوهر از قعر بحار   بنگری اندر کف و خاشاک خوار

885. *Denizin dibinden gevher çıktığı vakit, köpüğe ve çörçöpe hakîr bakarsın.*

Vahdet-i Hak "deryâ"ya ve onun ferri ve revnakı "inci"ye ve suver-i eşyâ "köpük"e ve "çörçöp"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Denizin dibinden inci çıktığı vakit, nazarlar onunla meşgûl olup, deniz sathındaki köpüğe ve çörçöpe ehemmiyetsiz bir nazar ile baktığı gibi, vahdet-i Hak deryâsının incisi olan nûr-ı vahdet zâhir olduğu vakit, o deryânın sathında yüzen köpükler ve çörçöpler mesâbesinde olan suver-i eşyâyı hakîr görürsün."

Hind nüshalarında "be-nigerî" yerine nûn-ı nâfiye ile "ne-nigerî" vâki'dir. Bu sûretle ma'nâ istifhâm ile "Denizin dibinden gevher zuhûra geldiği vakit, köpüğe ve çörçöpe hakîr nazar etmez misin?" demek olur.

سر برارد آفتاب با شرر دم عقرب را که سازد مستقر

886. *Kıvılcımlı olan güneş baş çıkarırsa, akrebin kuyruğunu kim müstakar kılar?*

Bu beyt-i şerîf dahi bir misâldir. Ya'ni, "İnsan karanlıkta akrebi görmez, onun zehirli olan kuyruğuna yaklaşır ve onu mahall-i karâr ittihâz eder. Fakat huzemât-ı ziyâiyyesiyle her tarafı aydınlatan güneş baş çıkardığı vakit, kim akrebin yanına yaklaşır?" Burada vahdet-i Hakk'ın nûru "güneş"e ve suver-i âlem, insanı sokan "akrebin kuyruğu"na teşbîh buyurulmuştur.

لیک خود با این همه بر نقد حال جست باید تحت او را انتقال

887. *"Fakat muhakkak bunun hepsi ile berâber, nakd-ı hâl üzere, onun tahtına intikâl istemek gerek!"*

"Nakd-i hâl", şimdi ve acele demektir. Ya'ni, Süleymân (a.s.) kendi kendine buyurdu ki: "Belkîs her şeyden soğudu, fakat tahtının muhabbetinden geçemedi; bu böyle olmakla berâber, hemen şimdi onun tahtının buraya intikâl etmesini istemek lâzım geliyor!"

تا نگردهد خسته هنگام لقا کود کانه حاجتش گردد روا

888. *"Tâ ki mülâkât hengâmında hasta olmasın, onun çocukça olan hâceti revâ olsun!"*

"Belkîs mülâkât hengâmında tahtından ayrılmış olduğundan dolayı, hasta ve mağmûm olmasın, onun tahtına olan çocukça ihtiyâcı revâ olsun!"

هست بر ما سهل و او را بس عزیز تا بود بر خوان حوران دیو نیز

889. *"Bizim üzerimize hakîrdir ve onun için çok azîzdır; nihâyet hûrîlerin sofrası üzerinde şeytan olsun!"*

"Onun tahtına olan ihtiyâcı, bizce hakîr ve ehemmiyetsizdir; halbuki onun için bu ihtiyâç çok büyük ve azîzdır. Binâenaleyh biz onun tahtını buraya getirelim; varsın hûrîlerin sofrasında şeytan dahi bulunsun!" Süleymân (a.s.)'ın huzûr-ı âlîsi, "hûrîlerin sofrası"na ve Belkîs'in tahtı ise, "şeytan"a teşbîh buyurulmuştur.

عبرت جاناش شود آن تخت ناز   همچو دلق و چارقى پیش اياز

890. O nâz tahtı, *Ayâz*'ın önünde delk ve çarık gibi, onun cânına ibret olsun.
[887]

"Ayâz", Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin kuranâsından birinin ismidir. Mû-mâileyh bidâyet-i hâlinde eski esvablı ve ayağı çarıklı bir köylü imiş. Vaktâ-ki Sultân Mahmûd'a takarrub ederek, onun sâyesinde servet ve ihtişâm sâ-hibi olmuş. Bu debdebe ve ihtişâm kendisine gurûr getirmemek ve eski hâli-ni hatırlamak için, köylülük zamânındaki o pejmürde libâsını ve çarıklarnı saklayıp, her ân ziyâret eder ve bununla nefsindeki gurûru kesr eder imiş.

Bu kıssa, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in V. cildinde gelecektir. Ya'ni, "Belkîs bizim huzûrumuza gelip, feyz-i ma'nevîye mazhar ve devlet-i hakîkîyeye nâil ol-duğu vakit, evvelki süflî olan hâlini ve muhabbetini mukâyese edip, ibret al-mak için, üzerinde oturup nazlandığı tahtını ihzâr edelim. Nitekim Ayâz, nâ-il-i devlet olduğu vakit eski libâsından ve çarığından ibret alırdı."

تا بداند در چه بود آن مبتلا   از کجاها در رسید او تا کجا

891. "Tâ ki o, yine mübtelâ olduğunu, o nerelerden, nereye kadar eriştiğini bilsin!"

"Evet, onun tahtını mutlakâ ihzâr edelim; o Belkîs evvelce ne gibi bir hâl-i süflîye mübtelâ olduğunu ve şimdi nasıl bir hâl-i ulvîye nâil olduğunu ve binâ-enaleyh nasıl bir makâmdan, nasıl bir makâma terakkî ettiğini bilsin!"

خاک را و نطفه را و مضغه را   پیش چشم ما همی دارد خدا

892. Toprağı ve nutfeyi ve mudgayı *Hudâ* bizim gözümüzün önünde tutar.

Cenâb-ı Pîr efendimiz "ibret-i cân" ta'bîrinden, umûm-ı ahvâl-i beşere in-tikâlen buyururlar ki: "Ey insan, sen de evvelki hâline ve şimdiki hâline ba-kıp da ibret al! Zîrâ sen evvelen toprak idin. Sonra babanın sulbünde nutfе olup, ananın rahmine munsab oldun, sonra orada pıhtılaşmış kan hâline gel-din ve sonra da et parçası oldun. Doğdun, büyüdün, mütenâsibü'l-a'zâ cisim ve idrâk sâhibi bir insan oldun. Evvelki toprak hâlini ve sonra bir idrâr deli-ğinden, dîğеr bir idrâr deliğine akan birkaç katre suyun parçası olduğunu, Ayâz'ın palasları ve çarıkları gibi dâimâ gözünün önünde tut da, zekâvetin ve sûrî güzelliğın ve servetin ile nazlanma ve azamet satma!" Nitekim Hak Teâlâ hazretleri bizim mevhûm olan kibrimizi ve enâniyetimizi kırmak için bu evvelki hallerimizi, Kur'ân-ı Kerîm'de gözümüzün önünde tutup, sûre-i

Mü'minûn'da buyurur ki: وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ (Mü'minûn, 23/12-14) Ya'ni "Biz insanı çamurdan olan sülâleden yarattık; sonra o sülâleyi nutfe yapıp, bir karargâhda mekîn kıldık; sonra nutfeyi uyuşmuş kan yaptık; müteâkiben uyuşmuş kanı et parçası yaptık; et parçasını dahi kemik yaptık; sonra kemiğe et giydirdik, sonra onu diğer bir halk olarak inşâ ettik."

کز کجا آوردمت ای بد نیت   که ازان آید همی خفیه

893. *Ki "Ey bed-niyet, seni nereden getirdim! Ondan sana bir kerâhet gelir."*

"Hufrîk", hı'nın zammı ve "hafîk", fethî ile çirkin ve kötü huyluluk ve bedbaht ve iğrenç ma'nâlarıdır. Ya'ni Hak Teâlâ buyurur ki: "Ey fenâ niyetli ve fikirli olan insan! Ben seni nereden çıkarıp, böyle mütenâsibü'l-a'zâ bir hey'ete getirdim? Sen bidâyetini düşünürsen, sana ondan iğrenmek gelir. Zîrâ bugün senin aslın olan nutfe eline bulassa yıkarsın; mütemekkin olduğun rahmin kanı bir tarafına bulassa, iğrenerek yıkarsın. Halbuki ana rahminde sen o kanı içerdin."

تو بدان عاشق بدی در دور آن   منکر این فضل بودی آن زمان

894. *"Onun devrinde sen ona âşık idin; o zaman bu fazlı münkir idin!"*

"Sen o iğrendiğin ve süflî gördüğün şeylerin devrinde ve mertebesinde bulunduğun zaman, insan mertebesine gelmek fazlını ve ziyâdeliğini lisân-ı hâlinle inkâr ederdin. Ve: "Ben toprağım, sulb-i pederde nasıl nutfe olurum?" Ve nutfe olduktan sonra da, yine inkârına devâm edip: "Ben şimdi birkaç katre suyum, sudan nasıl insan olurum?" der durur idin!"

این کرم چون دفع آن انکار تست   که میان خاک می کردی نخست

895. *Bu kerem nasıl senin o inkârının def'i ise ki, toprak ortasında ibtidâ ettin.*

Ya'ni Hakk'ın şimdiki halde seni mükemmel bir insan yapmak keremi, senin henüz toprak ortasında iken başladığın inkâr hâlinin def'i olduğu gibi.

حجت انکار شد انشار تو   از دوا بدتر شد این بیمار تو

896. *Senin inşârın, inkârın hücceti oldu; senin bu hastalığın devâdan daha fenâ oldu.*

Senin bu sûretle ihyân, öldükten sonra dirilmek hakkındaki inkârının hücceti oldu. Ya'ni sen cemâd hâlinde iken böyle bir zî-rûh olacağını hâlen mün-

kir idin; fakat bu inkâr hâline rağmen birçok istihâlâttan sonra, sen sûret-i insâniyyeye geldin. İşte senin bu insan sûretine gelmen, hâlen o inkânın def'i olduğu gibi, insan olduktan sonra, tarîk-ı idrâk ile kavlen haşr-ı ecsâdı inkâr etmenin aleyhine de fiilen ve hâlen bir hüccet ve bir burhân-ı celî oldu. Ve senin cemâd hâlinde, lisân-ı hâl ile vâki' olan inkânın bir hastalık idi; Hak Teâlâ hazretleri bu inkâr hâlinin zevâli için seni insan mertebesine getirip bu istihâlâtı tasdîk etmen için sana akıl ve idrâk ilâcını verdi. Fakat senin inkâr hastalığın, bu ilâc-ı idrâk yüzünden daha beter, daha fenâ bir hâle geldi. "Öldükten sonra hiç insan dirilir mi?" dedin.

Bu beyt-i şerîfler haşr-ı ecsâdı münkir olanlara hitâbdır. Nitekim hükemâdan Meşşâiyyûn tâifesi haşr-ı ecsâdı inkâr ederler; ve Ebû Ali Sînâ dahi *Mebde'* ve *Maâd* isimindeki kitâbında der ki: "Nutfede nümüvv isti'dâdı vardır, sûret kabûl eder; vaktâki a'zâ sûret bağlarlar, nefsin bedene taallukuna müstaid olurlar. Binâenaleyh nefis peydâ olup, bedene taalluk eder ve onunla kalır. Ölüm geldiği vakit, bedende kâbiliyyet ve isti'dâd-ı taalluk kalmaz. Eğer kâbiliyyet-i taalluk kalırsa mevt ânız olmaz ve bedene nefsin taalluku zâil olmaz. Binâenaleyh mevtten sonra eczâ dağılırlar ve aslâ onda taalluk-ı nefis isti'dâdı kalmaz. Böyle olunca, nefsin bu eczâyâ taalluku ve bu eczânın suver-i a'zâ bağlaması muhâldir. Zîrâ nefsin taalluku ve suver-i a'zâ ile tasavvuru, isti'dâd olmaksızın muhâldir." İşte görülüyor ki, Ebû Ali Sînâ gibi cemâd mertebesinden, insan mertebesine gelip, akıl ve zekâ ilâcı ile evvelki inkâr hallerinin tedâvîsi kâbil iken, bu ilâç onların evvelki inkâr hastalıklarını tezyîd etmiştir.

خاك را تصوير اين كار از كجا   نطفه را خصمى و انكار از كجا

897. *Toprağa bu işin tasvîri neredendir, nutfeye düşmanlık ve inkâr neredendir?*

Ya'ni, haşr-i ecsâdı inkâr eden hükemâ, toprağa ve cemâda bu insan mertebesine gelmenin ve insan sûretini iktisâb etmenin nereden olduğunu ve âciz bir nutfeye, istihâleler geçirip insan şekline girdikten sonra, hakîkate karşı düşmanlık ve inkâr nereden olduğunu düşünememişlerdir.

Bu beyt-i şerîfde *أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ* (Yâsîn, 36/77-79) ya'ni "İnsan görmez mi ki, biz onu muhakkak nutfeden yarattık; ondan sonra o apaçık düşmandır. Kendi yaratılışını unuttuğu halde: "O çürümüş kemiği kim diriltir?" diye bize mesel darb etti. Ey Peygamberim de ki: Onu evvelki def'ada inşâ eden diriltir ve O, yaratmanın hepsini ziyâde bilicidir!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Bir gün Resûl-i zîşân Efendimiz'in huzûrunda Kureys'in büyükleri bulunduğu bir sırada Âs ibn Vâil veyâ Ebû Cehil veyâ Übey ibn Halef, elinde çürümüş bir kemik bulunduğu halde gelip: "Bu çürümüş kemikleri kim diriltir?" dedi. Cenâb-ı Peygamber Efendimiz bu âyet-i kerîme ile ona cevâb verdiler.

Ma'lûm olsun ki, her bir ferd-i insânînin ilm-i ilâhîde bir hakîkatı vardır; o hakîkat zâhir olmak için kesâfet âleminde bir mazhar ister ve kesâfetle zuhûr dahi ancak madde ile mümkün olur ve madde ise dâimâ istihâlât kabûl eder. Emr-i ilâhî o hakîkatin kesâfet âleminde zuhûruna taalluk ettiği vakit, ona giydirilecek olan unsurî ve maddî merkeb, cemâd ve nebât ve hayvân mertebelerini kat' ederek "ahsen-i takvîm" üzerine insan mertebesine gelir. Vaktâki ölüm gelir, o merkebin eczâları yine, bu âlem-i kesâfet içinde dağılır; fakat o ölen insanın hakîkatı berzahda doğar. Mevtın değıştikçe Hak Teâlâ o hakîkate o mevtının mâyesine muvâfık dîğer bir merkeb verir. Binâenaleyh insanı maddeden ibâret zannedenler, zarûrî haşr-ı ecsâdı inkâr semtine giderler.

چون دران دم بی دل و بی سر بدی   فکرت و انکار را منکر بدی

898. *Uaktâki o demde kalbsiz ve sırsız idin, fikrete ve inkâra münkir idin.*

Ey insanlık mertebesine gelip, öldükten sonra haşır ve cem' yoktur diyen kimse! Sen toprak ve nutfe hâlinde iken, kalbsiz ve sırsız, ya'ni rûhsuz idin. Binâenaleyh o mertebelerin hâl dili ile "Toprak ve nutfede düşünmek olmaz ve inkâr ve ikrâr gibi haller bende olamaz" derdin ve düşünmeyi ve efkârı inkâr ederdin. Zîrâ düşünmek ve inkâr etmek için kalb ve rûh ve di-mâğ lâzımdır.

از جمادی چونکه انکارت برست   هم برین انکار حشرت شد درست

899. *Uaktâki senin inkârın cemâdlıktan bitti, bu inkâr üzerine dahi senin haşrın sâbit oldu.*

Vaktâki topraktan mahşûr oldun ve akıl ve idrâke geldin, bu akıl ve idrâk sebebiyle sende, gelecek haşrın fikr-i inkân neşv ü nemâ buldu. Böyle olunca senin bu inkârından dahi haşır sâbit oldu. Zîrâ senin hiçten böyle düşünebilecek bir hâle gelmen, evvelki inkârını ibtâl etti; ve bu inkârının ibtâli, gelecek haşrın delîlidir. Mâdemki senin evvelki inkârın, mahşûr olman ile mün-defi' oldu, gerek bu haşır ve gerek gelecek haşırda bir fark yoktur ve senin inkârın ayn-ı ikrâr oldu.

پس مثال تو چو آن حلقه زنیست   کز درونش خواجه گوید خواجه نیست

900. [897] *Binâenaleyh senin misâlin halka-zen gibidir ki, efendi içeriden ona, "Efendi yoktur!" der.*

Bu teşbîhde nazar-ı i'tibâre alınacak, müşebbehün-bih ancak inkârın, ayn-ı ikrâr olmasıdır. Ya'ni, "Bir kimse bir efendinin evine gidip kapısını çalıyor. Efendinin kendisi içeride olduğu halde: "Efendi evde yoktur!" diye kendinin varlığını inkâr ediyor." Efendinin kendi vücûdunu inkârı, burada ayn-ı ikrârdır. Bunun gibi insan mertebesinde iken, münkir-i haşr olan kimsenin, kendi başından geçen haşr ü cem'i inkâr etmesi, efendinin kendisini inkâr etmesi kabîlinden olup, inkârı, ayn-ı ikrâr olmuş oluyor.

حلقه زن زین نیست در یابد که هست   پس ز حلقه بر ندارد هیچ دست

901. *Halka-zen bu "yoktur" dan anlar ki vardır; binâenaleyh elini aslâ halkadan kaldırmaz.*

Ya'ni, bu misâlde kapıyı çalan kimse, efendinin bu inkârının, ayn-ı ikrâr olduğunu anlar ve bilir ki, efendi mevcûddur; binâenaleyh inkâra ehemmiyet vermez ve elini de halkadan kaldırmaz. Ya'ni, "Efendi inkâr etme! buradasın, kapıyı aç!" diye isrâr eder.

Ya'ni cemâd hâlindeki inkâr-ı hâlîsinin, ayn-ı ikrâr olduğunu anlayan mü'minler, haşr-ı ecsâdı inkâr etmezler ve bu kapıyı çalmakta isrâr ederler.

پس هم انکارت مبین می کند   کز جماد او حشر صد فن می کند

902. *Böyle olunca senin inkârın dahi âşikâr eder ki, o cemâddan yüz fen haşr eder.*

"Binâenaleyh senin inkârın âkıl olan kimseler indinde, Hak Teâlâ hazretlerinin cemâddan yüz fen haşr u cem' edeceğini mübeyyen ve âşikâr kılar." Zîrâ suver-i âlem maddiyâtandır ve mâddiyyât cemâddır. Binâenaleyh Hak Teâlâ kemâl-i hikmeti ile bu suver-i eşyâda türlü türlü eşkâl zuhûra getirir ve insanı da cemâddan akıl ve zekâ mertebesine gelebilecek bir sûrette tasvîr buyurur.

چند صنعت رفت ای انکار تا   آب و گل انکار زاد از هل اتی

903. *Ey inkâr, su ve çamur "Hel etâ!" dan, inkâr doğurucuya kadar ne kadar san'at vâki' oldu!*

Bu beyt-i şerîfde (İnsân, 76/1) هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينَ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً ya'ni "Muhakkak insan üzerine uzun zamandan bir vakit geldi ki, zıkr olunmuş bir şey olmadı" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bir şahsiyet farzıyla inkâra hitâben buyurur ki: "Ey inkâr, su ve çamur, ya'ni cemâd, "Hel etâ"dan, ya'ni hîçten insandaki inkârın şahsiyyetini doğurunca-ya kadar, ne kadar san'at-ı ilâhî vâki' oldu. Nitekim bu san'atlar, bu [IV.] cildin evâhirine doğru: بیان اطوار و منازل خلقت آدمی از ابتدا ["İbtidâ cihetinden Âdem'in hilkatının tavırlar ve menzilleri"] sûrh-i şerîfinde şöyle buyurulmuştur:

آمده اول باقلیم جماد	وز جمادی در نباتی او فتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد	وز جمادی یاد نآورد از نبر
وز نباتی چون بحیوانی فتاد	نآمدش حالی نباتی هیچ یاد
باز از حیوان سوی انسانیش	می کشد آن خالقی که دانیش

Bu ebyâtın tercümesi ve îzâhlan inşâallâhu Teâlâ orada beyân olunacaktır.

آب و گل می گفت خود انکار نیست   بانگ می زد بی خبر کاخبار نیست

904. Su ve çamur, "Muhakkak inkâr yoktur!" derdi; ihbâr yoktur diye habersiz bağırır idi.

Bu beyt-i şerîfde şurrâh-ı kirâmın muhtelif sözleri vardır. Ankaravî hazretleri "Ağmez-i ebyâtdandır!" buyurur. Filhakîka birinci mısra'daki "inkâr" Arabî olarak, ikrârın zıddı ma'nâsına alındığı vakit, beyt-i şerîfde gâmızlık zuhûra gelir. Zîrâ cemâd ve su ve çamurun hâlen inkâr içinde olduğu beyân buyurulmuş idi; burada inkâr yoktur, demelerine ma'nâ vermek müşkil olur; fakat eğer "engâr" kâf-ı Fârisî ile, "tasavvur etmek ve zannetmek" ma'nâlarına olan "engâştên" ve "engârden" masdarlarından müştak olursa, tasavvur ve pindâr ma'nâlarına gelip, beyt-i şerîfdeki gâmızlık bertaraf olur. Ve bu sûrette beyt-i şerîf, yukarıda beyân buyurulan ma'nâların ve misâlin hulâsası olur. Ya'ni, "Velhâsıl su ve çamur, ya'ni cemâd rûhsuz bir hâlde iken, insanlık mertebesine gelmek tasavvuru ve engân yoktur derdi. Ve bu mertebeye geleceğini istib'ad ederdi. Nitekim insâniyet mertebesine gelen münkirler dahi وَ إِذَا مِتْنَا وَ كُنَّا تُرَاباً ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (Kâf, 50/3) ya'ni "Biz öldükten ve toprak olduktan sonra, haşr olur muyuz? Bu rücû' uzaktır" derler. Ve bu cemâd, efendinin içeriden, "Efendi yoktur!" diye vâki' olan ihbân gibi haberi olmaksızın

bağırır idi. Halbuki efendinin kendisini inkârı, ayn-ı ikrâr olduğu gibi, suyun ve çamurun kendilerinden haberleri olmaksızın hâl dili ile vâki' olan inkârları da, ayn-ı ikrâr idi ve vâki' olan ihbârlarına, ihbâr değildir, derler idi. İşte cessedî sudan ve topraktan mürekkebi olan insanın, vukû'unu istib'âd ettiği insan mertebesine geldikten sonra dahi, haşrı inkâr etmesi, efendinin kendisini inkâr etmesine benzer.

من بگویم شرح این از صد طریق   لیک خاطر لغزد از گفت دقیق

905. *Ben bunun şerhini yüz yoldan söylerim; fakat hâtır ince sözden kayar.*

Ya'ni, ben bu haşrı ecsâdın ve öldükten sonra tekrâr vücûda gelmenin şerhini birçok vecihler ile söyler ve isbât eylerim; fakat akıllar ve idrâkler muhtelifdir; söyleyeceğim ince sözleri yanlış anlıyarak, başka ma'nâlara kayarlar; bu sebeble dalâlete düşmelerine sebebiyet verilmiş olur.

چاره کردن سلیمان علیه السلام در احضار تحت بلقیس از سبا

Belkîs'in tahtının Sebâ'dan ihzârı hakkında Süleymân (a.s.)'ın tedbîr etmesi

گفت عفریتی که تختش را بفن   حاضر آرم تا تو زین مجلس شدن

906. *İfrît dedi ki: "Onun tahtını fen ile sen bu meclisten gidinceye kadar hâzır getiririm!"*

Ma'lûm olsun ki, Süleymân (a.s.)'ın da'veti üzerine Belkîs, pek ziyâde sevdiği tahtını metîn bir yere koyup, kilitliyerek, askeriyle berâber Süleymân (a.s.) tarafına müteveccih oldu. Onlar gele dursunlar, bu tarafta Süleymân (a.s.) meclisde hâzır olanlara hitâben buyurdular ki: *يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا* (Neml, 27/38) Ya'ni "Ey nâs, Belkîs ve kavmi gelip müslümân olmazdan evvel onun tahtını bana hanginiz getirirsiniz?" *قَالَ عَفْرَيْتُ مِنَ الْجِنِّ* (Neml, 27/39) ya'ni "Cin tâifesi'nden bir ifrît dedi: Sen makâmından kalkmadan evvel o tahtı ben sana getiririm, ben bunu icrâya kâdirim ve kudretime emniyetim vardır."

"İfrît," cin tâifesinin habîs olan kısmına denir. İfrîtin tahtı ihzâr etmesi fenn-i sihir ile olacağı aşağıda beyân buyurulmuştur; ve fenn-i sihir, tahyîlâtta müstenid olduğundan, Süleymân (a.s.) ifrîtin hizmetini makbûl görmeyip, sükût buyurdu.

گفت آصف من باسم اعظمش حاضر آرم پیش تو در یکدمش

907. *Âsaf dedi: "Ben onu "ism-i a'zam" ile senin huzûruna bir anda hâzır getiririm!"*

Süleymân (a.s.)ın sükûtü üzerine o hazretin vezîri olan Âsaf b. Berhiyâ: أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ (Neml, 27/40) ya'ni "Ben o tahtı, nazarın senin cânibine rûcû'dan evvel getiririm" dedi. Bunun üzerine Süleymân (a.s.) o tahtı derhâl yanında durur gördü.

گرچه عفرید اوستاد سحر بود لیک آن از نفخ آصف رو نمود

908. *Gerçi ifrît sihrin üstâdı idi, lâkin o Âsaf'ın nefhinden yüz gösterdi.*

Gerçi ifrît sihrin üstâdı olduğundan o tahtı tahyîlen huzûr-ı Süleymânîye ihzâr edebilirdi. Lâkin o tahtın gelmesi hakîkî bir sûrette olmak îcâb ettiğinden, Âsaf hazretlerinin nefh-i ma'nevîsinden yüz gösterdi.

Ve "ism-i a'zam"dan murâd, cem'iyet-i esmâiyyeye mazhariyyetle, tasarruf-ı eşyâya kudret husûlüdür. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de tahtın huzûr-ı Süleymânîye ne sûretle geldiğini îzâh buyururlar: ya'ni, "Bizim indimizde Belkîs'in tahtı tarfetü'l-ayn içinde ve ittihâd-ı zamân ile Sebe' şehrinden, Süleymân (a.s.) ın mekânına intikâl etmedi, zîrâ intikâl için mutlakâ araya az çok zaman girmek lâzımdır. ve sür'atle göz açıp kapamak dahi bir zamân içinde vâki' olur, ancak bunda ittihâd-ı zamân vardır. Zîrâ basarın görülen şey tarafına hareketi için geçen zamân, basarın görülen şeye taalluk etmesi zamânının ayıdır. Halbuki Âsaf hazretleri "Ben tahtı göz açıp kapamadan evvel getiririm" dedi. Binâenaleyh tahtın bir mekândan bir mekâna ittihâd-ı zamân ile intikâl ettiği mülâhazası vârid olamaz; zîrâ mürûr-ı zamân vâki' değildir. Bu hâl ancak tahtın Sebâ şehrinde i'dâmı ve Süleymân (a.s.)nın mekânında îcâdı sûretiyle vâki' oldu. Ve bu îcâd ve i'dâm keyfiyeti bir haysiyetle oldu ki, buna hiçbir kimsenin vukûfu ve şuûru olmadı. Bu keyfiyeti ancak ân-ı vâhidde i'dâm ve îcâdı bilen ve her ân içinde halk-ı cedîdi müşâhede eden kimse bilir."

حاضر آمد تحت بلقیس آن زمان   لیک ز آصف نه از فن عفریتان

909. *Belkîs'in tahtı o zamân hâzır geldi; fakat Âsaf'dan, ifrîte mensûb olanların fenninden değil!*

Belkîs'in tahtı, Âsaf b. Berhiyâ hazretlerinin: "Ben o tahtı göz açıp kapamadan evvel getiririm!" demesiyle berâber, derhâl huzûr-ı Süleymânîde hâzır oldu.; fakat o Âsaf'ın tasarrufundan dolayı hakîkaten ve teceddüd-i emsâl sûretiyle hâzır oldu. İfrîte mensûb olanların tahyîle mensûb olan fenninden değil!

گفت حمد لله برین و صد چنین   که بدیدستم ز رب العالمین

910. [907] *"Rabbü'l-âlemîn'den gördüğüm, bunun ve yüz bunun gibi üzerine elhamdülillâh!" dedi.*

Süleymân (a.s.) tahtın derhâl meclisinde hâzır olduğunu görünce "Rabbü'l-âlemîn olan Hak Teâlâ hazretlerinden gördüğüm bu lutf ve bunun gibi daha birçok lutuflara ve ni'metlere hamd ve şükür olsun!" dedi. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي (Neml, 27/40) Ya'ni "Vaktâki Hz. Süleymân o tahtı kendi indinde müstakar gördü: "Bu benim Rabb'im'in fazlındandır!" dedi." Benî-Âdem ile cinnin ma'rifetdeki farkları ve Süleymân (a.s.)'ın, tahtın gelmesinde bizzât tasarruf etmeyip, bu bâbdaki tasarrufu Âsaf'a bırakmasının sebebi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Süleymânî'de mezkûrdur, burada zikri uzun olur.

پس نظر کرد آن سلیمان سوی تخت   گفت آری گول گیری ای درخت

911. *Sonra Süleymân taht tarafına baktı, dedi: "Ey ağaç, çok ahmak tutucusun!"*

Süleymân (a.s.) huzûruna gelen tahta bakıp dedi: "Ey oymalı ve nakışlı ağaç parçası, sen bu süslü hey'etin ile çok ahmakları aldatıp, kendine bende edersin!"

پیش چوب و پیش سنگ نقش کند   ای بسا گولان که سرها می نهند

912. *Tahtanın ve güzel nakışlı taşın önünde ey, çok ahmaklar baş koyarlar.*

"Nakş kend", "nakş-ı Kandehâr"ın muhaffefidir; ve "nakş-ı Kandehâr" güzel nakıştan kinâyedir. Ya'ni, "Süslü tahtaların ve güzel nakışlı taşların önünde, hey gidi hey!.. çok ahmaklar secde ederler ve onları kendilerine ma'bûd ittihâz edip taparlar!"

ساجد و مسجود از جان بی خبر   دیده از جان جنبشی و اندک اثر

913. *Sâcid ve mescûd cândan habersizdir; cândan bir cünbûş ve az eser görmüştür.*

Süslü putlara secde eden kimse, kendinin rûh-ı insânîsinden habersiz olmakla, secde olunan put gibi cemâd hükmündedir ve her ikisi de menfûh-ı ilâhî olan cândan bî-haberdur. Puta tapan kimse cândan ancak bir kımıldayış ve görme ve işitme ve cüz'iyât-ı umûru anlama gibi az bir eser görmüştür. Müslümanların taştan ma'mûl olan Kâ'be'ye secde etmeleri, cânın cânı olan Hakk'ın zâtınadır; yoksa Kâ'be'nin taşına toprağına değildir. Beyt-i Gülşen-i Râz:

اگر کافر ز بت آگاه گشتی   کجا در دین خود گمراه گشتی

"Eğer kâfir puttan âgâh olsa idi, kendi dîninde nerede gümrâh olurdu?"

دیده در وقتی که شد حیران و دنگ   که سخن گفت و اشارات کرد سنگ

914. *Taşın söz söylediğini ve işâret ettiğini görmüş olduğu bir vakitle hayrân ve bî-hûş oldu.*

"Deng", dîvâne ve bî-hûş ve hayrân kalmış, demektir. Bu beyt-i şerîfin ve âtîdeki kıssanın sırrı lâyıkıyla anlaşılmaq için bir mukaddimeye lüzûm vardır.

Ma'lûm olsun ki, suver-i eşyâdan her bir sûret, bir ism-i ilâhînin mazharıdır ve o şeyin rabb-i hâssı ya'ni mürebbîsi o mazhar olduğu isimdir. O mazhardan bu ismin hazînesinde meknûz olan ahvâl zâhir olur. Fakat her bir ism-i ilâhîde bilcümle esmâ mündemicdir. Meselâ "Rezzâk" ismini alalım. Rezzâk, Hay olmalı ki, rızık verebilsin; ve Semî olmalı ki, rızık isteyen işitsin; ve Basîr olmalı ki, mahall-i rızkı görsün; ve Alîm olmalı ki rızkı ve merzûku bilsin. Sâirleri de buna kıyâs olunsun. Böyle olunca her bir ismin mazharında sıfat-ı Hayât'tan ve sıfat-ı Kelâm'dan dahi mutlaka bir hisse bulunmak lâzım gelir. Şu kadar var ki, bu sıfatların âsânı gizlenmekte ve meydana çıkmakta o şeyin taayyününe tâbi'dir; ve eğer o şeyin taayyünü bu sıfatların zuhûruna müsâid ise, zâhir olur, aksi halde bâtında kalır.

İmdi eğer zât-ı Hakk'ın meşîyyeti, bâtındaki sıfatın zuhûruna taalluk ederse, o Hayât ve Kelâm, zuhûrlarına taayyünleri müsâid olmayan, taştan ve topraktan ve nebâtattan ve Kelâm dahi zî-hayât olan hayvandan zâhir olur. Şu kadar ki, akli gözünde olan insân-ı câhil bu hakîkatten gâfil olup, bu sıfatların ancak insanda mevcûd olabileceğine kâni' olduğundan, kanâatı hilâfında olarak, bu sıfat-ı bâtînenin taştan ve ağaçtan ve hayvandan zuhûrunu gör-

düğü vakit hayrette kalır. Dalâlette bulunan bir kavme Hak Teâlâ hazretleri hidâyet bahş etmek murâd eylediği vakit enbiyâsına ve evliyâsına, o kavmin görmeğe alıştığı ahvâl hilâfında, ba'zı haller göstermelerine müsâade buyurur. Bu hârikalar, onlardan isti'dâdı olanları îmân tarafına çeker; ve dalâlette kalmalarını murâd ettiği bir kavme de, yine âdet hilâfında cemâddan ve hayvândan ba'zı sıfatlar ızhâr eder; ve taşlardan ve ağaçlardan söz zuhûrunu gören câhiller şaşırırlar.

نرد خدمت چون بنا موضع بیاخت شیر سنگین را شقی شیرى شناخت

915. *Şakî hizmet oyununu vaktâki nâ-mahal yere oynadı, taş mensûb arslanı bir arslan tanıdı.*

"Nerd", tavla oyunu demektir. Dünyâ tavla çekmecesine ve kazâ-yı ilâhî zara ve abdin vücûdu tavla pullarına teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Şakî ve ehl-i dalâlet, hizmet ve ibâdet oyununu mahalline oynamadı ve taştan yontulmuş bir puta taptı ve taş arslanı, ya'ni ma'bûd-ı bâtilı, ma'bûd-ı hakîkî olarak tanıdı."

از کرم شیر حقیقی کرد جود استخوانی سوی سگ انداخت زود

916. *Hakîkî arslan kereminden cûd etti; köpek tarafına çabuk bir kemik attı.*

"Hakîkî arslan, ya'ni zât-ı Hak keremi ve ihsânı hazînesinden cömertlik etti, köpek tarafına çabuk bir kemik attı." "Köpek"ten murâd, hizmet ve ibâdet oyununu yerinde oynamayan putperest ve "kemik"ten murâd, o câmid putun bâtınındaki Hayât ve Kelâm sıfatlarından cüz'î bir şey ızhârdır ki, eyyâm-ı Câhiliyyet'te Arap'ların putlarında bu gibi hârikalar vâki' olmuş ve atılan kemikten mahzûz olan köpekler gibi mesrûr olmuşlardır.

گفت اگر چه نیست آن سگ بر قوام لیک ما را استخوان لطیفست عام

917. *Dedi: "Gerçi o köpek kıvâm üzerinde değildir, fakat bizim için kemik bir lutf-ı âmmıdır."*

Ya'ni, Hak Teâlâ buyurdu ki: "Gerçi o köpek mesâbesinde olan putun âbidî, kıvâm üzerinde, ya'ni insanlığın icâbı olan nizâm-ı akıl üzerinde değildir; fakat bizim için köpeklere, onların isti'dâdına münâsib kemik atmak lutf-ı umûmîdir." Zîrâ yed-i Feyyâz'da buhl yoktur. Her şeye isti'dâdı nisbetinde ihsân-ı ilâhî olmak O'nun keremi iktizâsındandır.

قصه یاری خواستن حلیمه از بُتان چون عقیبِ فِطامِ مصطفیٰ صلی الله
 علیه و سلم را گم کرد و لرزیدن و سجدهء بتان و گواهی دادن
 ایشان بر عظمت کار مصطفیٰ علیه السلام

Mustafâ (s.a.v.)'i memeden kesilmesi akabinde gâib ettiği
 için Halîme'nin putlardan muâvenet istemesi ve putların
 sarsılması ve secdesi ve onların Mustafâ (a.s.)'ın azamet-i
 kârı üzerine şehâdet etmesi kıssası

قصه راز حلیمه گویم تا زدید داستان او غمت

918. *Sana Halîme'nin kıssasının sırrını söylüyeyim, tâ ki onun destânı senin gamını silsin.*

Bu kıssa, yukarıdaki 916 numaralı جود کرد شیر حقیقی از کرم شیر حقیقی کرد جود [“Hakîkî arslan kereminden cûd etti...”] beyt-i şerîfine merbûttur. Halîme (radiyallâhu anhâ) vâlidemiz, Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz'in süt nineleridir ki, Benî Sa'd kabîlesine mensûb idi. Âtîde beyân buyurulacağı üzere, Nebiyy-i zîşân Efendimiz'i Kâ'be'de gâib etmiş ve feryâdı üzerine, ihtiyar bir adam onu putları olan “Uzzâ” tarafına tazarru' etmek üzere götürmüş ve putlardan sadâ zuhûr etmiş idi. Bu sadâ, köpeklerin önüne mahzûz olmaları için kemik atmak kabîlinden idi.

مصطفیٰ را چون ز شیر او باز کرد بر کفش بر داشت چون ریحان و ورد

919. *‘Uaktâki o Mustafâ’yı sûtten geri etti, onu elinin üzerinde reyhân ve gül gibi tuttu.*

“Reyhân”, feslegen dedikleri kokulu yapraklar; “verd”, gül demektir. Hz. Halîme, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i sûtten kestiği vakit, onu elinde feslegen ve gül demeti gibi kıymetli bir halde tutardı.

می گریزانیدش از هر نیک و بد تا سپارد آن شهنشه را بجد

920. *O şehinşâhı ceddine teslîm edinceye kadar, onu her iyiden ve kötünden ka-*
 [917] *çırır idi.*

چون همی آورد امانت را ز بیم شد بکعبه و آمد او اندر حطیم

921. *Uaktâki korkudan emâneti getirdi, Kâ'be'ye gitti ve Hatîm içine geldi.*

"Hatîm", Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî, "Kâ'be'nin garb tarafına müteveccih olan duvar-ı hâricîsidir" diyor. Ankaravî hazretlerinin beyânına göre, Harem-i Şerîf'in içinde bir mevzi'-i mübârekin ismidir, Kâ'be'nin şimdiki binâsından mukaddem, bu mevzi' binânın müştamilâtından imiş ve el-ân hüccâc bu mevzi'i de berâberce tavâf etmekte imişler. Ya'ni "Halîme hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz'de görülen hârikulâde ahvâl üzerine korktu ve Server-i âlem Efendimiz'i ceddine teslîm etmek üzere getirip Kâ'be'ye girdi ve Hatîm denilen mevzi'-i mübâreke geldi."

از هوا بشنید بانگی کای حطیم تافت بر تو آفتاب بس عظیم

922. *Havadan bir ses işitti, derdi ki: "Ey Hatîm, senin üzerine çok büyük güneş doğdu!"*

ای حطیم امروز آید بر تو زود صد هزاران نور از خورشید جود

923. *"Ey Hatîm, bugün senin üzerine cûd güneşinden çabuk, yüz binlerce nûr geliyor!"*

ای حطیم امروز آرد در تو رخت محتشم شاهى که پیک او ست بخت

924. *"Ey Hatîm, bugün senin üzerine bir muhteşem şâh eşyâ getirir ki, onun peyki bahttır!"*

"Raht âverden", eşyâ getirmek demektir ki, nüzûl etmekten kinâyedir. Ya'ni, "Ey Hatîm, senin üzerine bugün muhteşem bir şâh nüzûl eder ki, onun etrâfında dolaşan hizmetçi[nin] bahtı saîddir!"

ای حطیم امروز بی شک از نوی منزل جانهای بالایی شوی

925. *"Ey Hatîm bugün şübhesiz bir yeniden, bâlâya mensûb olan cânların menzili olursun!"*

Ya'ni, "Bugün bir yeni Peygamber-i zîşândan dolayı âlem-i ulvîye mensûb olan ervâh-ı mukaddesenin menzili olursun ki, onlar o Peygamber'in ümmetinden olan ehass-ı evliyâdır."

جان پاکان طلب طلب و جوق جوق آیدت از هر نواحی مست شوق

926. *"Pâklerin cânı gürûh gürûh ve fevc fevc her nâhiyelerden şevkın mesti olarak sana gelir."*

"Talb talb", yâhud "telb telb", gürûh gürûh; ve "cevk", fevc ve bölük ma'nâsınadır. "Cân-ı pâkler"den murâd, umûm-ı ümmet-i Muhammed (s.a.v.)dir. Ya'ni, "Ey Hatîm, şarktan ve garbdan ve her taraftan gürûh gürûh ve bölük bölük ümmet-i Muhammed, şevk-ı îmânın mesti olarak sana gelip tavâf ederler."

گشت حیران آن حلیمه زان صدا نی کسی در پیش نی سوی قفا

927. *O Halîme o sadâdan hayrân oldu; ne önde, ne arkada bir kimse yok!*

شش جهت خالی ز صورت وین ندا شد پیایی وین ندا را جان فدا

928. *Altı cihet sûretten hâli ve bu nidâ biribiri arkasına ve bu nidâyı cân fedâ.*

Ya'ni, "Önde, arkada, sağda, solda, yukanda ve aşağıda hiçbir insan sûreti yok idi. Böyle iken bu sadâ birbiri ardınca gelirdi ki, bu latîf sadâyı cân fedâ olsun!"

مصطفی را بر زمین بنهاد او تا کند آن بانگ خوش را جست و جو

929. *O latîf sadâyı araştırmak için, Mustafâ'yı o yer üzerine koydu.*

Halîme hazretleri bu meçhûl taraftan gelen sadânın menşeyini araştırmak için kucagında olan Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'i yer üzerine bıraktı.

چشم می انداخت آندم سو بسو که کجا است این شه اسرار گو

930. *O demde "Bu sır söyleyici şâh nerededir?" diye taraf taraf göz atar idi.*

کانچنین بانگ بلند از چپ و راست می رسد یارب رساننده کجاست

931. *(Derdi) ki: "Âlî ses soldan ve sağdan erişiyor, yâ Rab, eriştirici nerededir?"*

چون ندید او خیره و نومید شد جسم لرزان همچو شاخ بید شد

932. *Vaktâki görmedi, o bî-hûş ve ümîdsiz oldu, cismi söğüt dalı gibi titreyici oldu.*

Vaktâki Halîme hazretleri bu sesin menşeyini görmedi, bî-hûş ve hayrân oldu ve bu sesin alelâde bir şahıs tarafından geldiğinden ümidini kesti; ve binâenaleyh menşei meçhûl olan bu sesteki korkup söğüt ağacının dalı gibi titredi.

مصطفیٰ را بر مقام خود ندید

باز آمد سوی آن طفل رشید

933. *O reşîd olan çocuğun yanına geldi, Mustafâ'yı kendi makâmı üzerinde görmedi.*

Ya'ni, Hz. Halîme o sâhib-i rüşd olan çocuğun yanına geldi, Mustafâ (s.a.v.)'i bıraktığı yerde göremedi.

گشت بس تاریک از غم منزلش

حیرت اندر حیرت آمد بر دلش

934. *Onun kalbine hayret içinde hayret geldi; onun menzili gamdan çok karanlık oldu.*

Ya'ni Hz. Halîme gelen sesin menşeyini bulamadığı için zâten hayrette idi, Resûl-i Ekrem'i koyduğu yerde bulamayınca, bu hayretin içinde iken, ikinci bir hayrete düştü. Onun menzili, ya'ni bulunduğu Hatîm mevzi'i gamdan karanlık oldu.

تا که بر در دانه ام غارت گماشت

سوی منزلها روید و بانگ داشت

935. *Menziller tarafına koştu. "Benim inci dânem üzerine kim gâret havâle etti?" diye bağırdı.*

O civârdaki evler tarafına koştu. "Benim inci dânesi gibi olan çocuğumu kim kaptı?" diye bağırdı.

ما ندانستیم کانجا کودکیست

مکیان گفتند ما را علم نیست

936. *Mekkeliler dediler ki: "Bizim ilmimiz yoktur; biz orada bir çocuk olduğunu bilmedik."*

Evler tarafında oturan Mekkeliler dediler ki: "Bizim, senin çocuğundan haberimiz yoktur; biz senin gösterdiğin yerde çocuk olduğunu bile bilmiyoruz."

که ازو گریان شدند آن دیگران

ریخت چندان اشک کرد او بس فغان

937. *O, o kadar göz yaşı döktü, çok figân etti ki, ondan başkaları da ağlayıcı oldular.*

کاختران گریان شدند از گریه اش

سینه کوبان آنچنین بگریست خوش

938. *Göğüs döğerek öyle çok ağladı ki, onun gıryesinden yıldızlar ağladılar.*

Hız. Halîme'nin göğüs döğerek ağlamasından felekte yıldızlar müteessir oldular. Yıldızların ağlaması sûret-i zâhirede mübâlağa-i şâirâne görünür ise de, bâtında bir sırra işâret buyurulur ki, o da bilcümle eşyânın bâtını bir hakikatten ibâret olmasıdır.

حکایت آن پیر عرب که دلالت کرد حلیمه را باستعانت بتان

Halîme'yi putların istiânesine delâlet eden o
ihtiyar Arab'ın hikâyesidir

پیر مردی پیش آمد با عصا کای حلیمه چه فتاد آخر ترا

939. *Bir ihtiyar adam asâ ile öne geldi dedi ki: "Ey Halîme nihâyet sana ne vâki' oldu?"*

که چنین آتش ز دل افروختی این جگرها را ز ماتم سوختی

940. *"Ki gönülden böyle ateş parlattın, mâtemden bu ciğerleri yaktın?"*

941. *Dedi: "Ahmed'in mu'temed sût ninesiyim; imdi getirdim ki, ceddine teslim edeyim."*

Halîme hazretleri ihtiyar Arab'a cevâben dedi ki: "Ben Ahmed (a.s.)'ın sût ninesiyim; cedit olan Abdülmuttalib'e teslim etmek üzere getirdim."

چون رسیدم در خطیم آوازا می رسید و می شنیدم رازها

942. *"Vaktâki Hatîm'e eriştim, sadâlar erişirdi ve sırlar işilir idim."*

من چو آن الحان شنیدم از هوا طفل را بنهادم آن جا زآن صدا

943. *"Vaktâki ben havadan o elhânı işittim, o sadâdan dolayı çocuğu oraya koydum."*

تا بینم این ندا آواز کیست که ندایی بس لطیف و بس شهیست

944. *"Tâ ki bu nidâ kimin âvâzıdır, göreyim, zîrâ çok latîf ve çok tatlıdır."*

"Şehî", her tatlı ve mergûb olan şey ma'nâsınadır.

نه از کسی دیدم بگرد خود نشان   نی ندا می منقطع شد يك زمان

945. "Kendi etrâfımda ne bir kimseden nişân gördüm, ne bir zaman nidâ munkatı' oldu."

"Mî munkatı' şud", "munkatı' mî şud" takdîrindedir. Ef'âle dâhil olan "mî", zarûret-i vezinden dolayı "munkatı'" kelimesinden evvel zikr olunmuştur.

چونکه وا گشتم ز حیرتهای دل   طفل را آنجا ندیدم وای دل

946. "Vaktâki gönül hayretlerinden geri döndüm, çocuğu orada görmedim; vay benim kalbime!"

گفتش ای فرزند تو آنده مدار   که نمایم مر ترا يك شهریار

947. Ona dedi: "Ey evlâdım, sen gam tutma ki, sana bir şehriyâr göstereyim!"

Ya'ni, o ihtiyar asâli adam, Hz. Halîme'ye dedi ki: "Endûh, ya'ni gam tutma; zîrâ ben sana bir kuvvet sâhibi göstereyim!" İhtiyarın "şehriyâr" demesinden murâd, kendilerinin taptığı "Uzzâ" ismindeki puttur.

که بگوید گر بخواهد حال طفل   او بداند منزل و تر حال طفل

948. "Ki, eğer isterse çocuğun hâlini söyler, çocuğun menzilini ve irtihâlini o bilir."

"Tirhâl", göç etmek ve nakl-i mekân etmek ma'nâsınadır. "O sana göstereğim şehriyâr eğer isterse, çocuğun ne olduğunu söyler, çünkü çocuğun nüzûl ettiği mahalli ve nakl-i mekân etmesini o bilir."

پس حلیمه گفت ای جانم فدا   مر ترا ای شیخ خوب و خوش ندا

949. Ba'dehû Halîme dedi: "Ey kimse, cânım sana fedâ olsun! Ey güzel ve latîf nidâlı ihtiyar!"

هین مرا بنمای آن شاه نظر   کش بود از حال طفل من خبر

950. [947] "Âgâh ol, o nazar şâhını bana göster ki, benim çocuğumun hâlinden onun haberi olur."

Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Bizim i'tikâdımız, Hz. Halîme'nin müşrik olmadığı ve puta tapmadığı merkezindedir. Binâenaleyh

"O nazar şâhını bana göster " demesinden murâd put değildir. Zâhirde çocuğun gittiği yeri bilen bir şahs-ı kerîmi anlamıştır."

برد او را پیش عزّی کاین صنم   هست در اخبار غیبی مغتنم

951. Onu 'Uzzâ'nın önüne götürdü, dedi ki: "Bu put ihbâr-ı gaybîde ganîmet olunmuştur."

"Muğtenem", "iğtinâm"dan ism-i mef'ûl olup, ganîmet olunmuş ve ganîmet sayılmıştır demek olur. O ihtiyar Arab, Halîme hazretlerini Uzzâ ismindeki putun önüne götürdü de dedi ki: "Bu putun vücûdu ahvâl-i gaybiyyeyi haber vermek husûsunda bizim için bir ganîmet sayılmıştır!"

ما هزاران گم شده زو یافتیم   چون بخدمت سوی او بشتافتیم

952. "Biz hizmet ile onun tarafına koştuğumuz vakit, binlerce gâib olmuşu ondan bulduk."

İhtiyar sözüne devâm ile dedi ki: "Biz gâib ettiğimiz pek çok şeyleri bu putun hizmetine ve ibâdetine koştuğumuz vakit bulduk."

پیر کرد او را سجود و گفت زود   ای خداوند عرب ای بحر جود

953. İhtiyar hemen ona secde etti ve dedi ki: "Ey Arab'ın hudâvendi, ey cûd denizi!"

"Hudâvend", "Hudâ" ile "vend"den mürekkebtir. "Hudâ", kendinden olan, "vend" edât-ı nisbettir; "Ey vücûdu kendinden olana mensûb!" demektir.

گفت ای عزه تو بس اکرامها   کردهء تا رسته ایم از دامها

954. Dedi: "Ey Uzza, sen çok ikrâmlar etmişsin; hattâ tuzaklardan kurtulmuşuz!"

بر عرب حقست از اکرام تو   فرض گشته تا عرب شد رام تو

955. "Senin ikrâmından Arab üzerinde hak vardır; farz olmuştur ki nihâyet Arab sana münkâd oldu."

این حلیمهء سعد از امید تو   آمد اندر ظل شاخ بید تو

956. "Bu Sa'd'ın Halîme'si senin ümîdinden, senin sögüt dalının gölgesine geldi."

Söğüt ağacı, yemişsiz bir ağaç olup, sûret-i zâhiresi yeşil ve latîf olduğu gibi bunların dahi bâtınları boş ve zâhirleri süslü olduğuna işâret vardır. Ya'ni, "Bu Benî Sa'd kabîlesine mensûb olan Halîme, hâcetinin kazâsını senden ümîd ederek, senin sâyene ilticâ etti."

که ازو فرزند طفلی گم شدست   نام آن کودک محمد آمدست

957. "Zîrâ ondan bir erkek çocuk zâyi' olmuştur; o çocuğun adı Muhammed gelmiştir."

"O Halîme hazretlerinin bir erkek çocuğu gâib olmuştur, onun adı da Muhammed (s.a.v.)dir."

چون محمد گفت آن جمله بتان   سرنگون گشتند ساجد آن زمان

958. "Vaktâki "Muhammed" dedi, bütün o putlar, o zaman baş aşağı secde edici oldular."

که برو ای پیر این چه جست و جوست   آن محمد را که عزل ما ازوست

959. (Dediler) ki: "Git ey ihtiyar, o Muhammed'i ne arayıştır ki, bizim azlimiz ondandır."

Putlar secde etmekle berâber, onların bâtınlarında olan sıfat-ı kelâm zuhûra başlayıp dediler ki: "Ey ihtiyar, o Muhammed (a.s.)ı ne arar durursun! Bizim makâm-ı izzetten ve rağbetten azlimiz onun yüzündendir."

ما نگون و سنگسار آیم ازو   ما کساد و بی عیار آیم ازو

960. [957] "Biz ondan altüst ve mercûm geliriz; biz ondan revâcsız ve ayârsız geliriz."

"Biz putlar, o Resûl-i zîşânın dîn-i âlîsinden dolayı altüst oluruz ve insanlar tarafından taşlanırsınız; binâenaleyh biz o zât-ı pâkin zuhûru sebebiyle kalp ve ayârsız ve kıymetsiz bir hâle geliriz."

آن خیالاتی که دیدندی زما   وقت فترت گاه اهل هوا

961. "O bir hayâlâtı ki, ehl-i hevâ ara sıra fetret vaktinde bizden görürler idi."

"Fetret", "fâ"nın fethi ile iki peygamber arasında kalan zamân-ı câhiliyyet ma'nâsıdır. Ya'ni "Hevâ-yı nefsanîlerine tâbi' olan insanlar, ara sıra bizden birtakım hayâller görürler idi ve bu hayâlâtın zuhûru da zamân-ı fetret ve câhiliyyete mahsûs idi."

Bu beyt-i şerîf 917 numaralı beyte merbûttur. Ya'ni "Putlardan böyle hayâlât zuhûru, onlara tapan köpek meşrebindeki insanlara Hakk'ın bir kemik atması kabîlinden idi."

گم شود چون بارگاه او رسید   آب آمد مر تیمم را درید

962. "Onun bâriqâhı eriştiği vakit, gâib olur; su geldi, muhakkak teyemmümü yırttı."

"O Muhammed (a.s.)'in dîvân-ı âlîsi kurulduğu vakit, bizden zâhir olan o hayâlât gâib olur; çünkü onun dîni ile putperestlik su ile toprağa benzer; su geldiği vakit, toprak ile teyemmüm bâtil olur. (İsrâ, 17/81) جاء الحقُّ و زَهَقَ الْبَاطِلُ. Ya'ni "Hak geldi, bâtil gitti."

دور شو ای پیر فتنه کم فروز   هین ز رشک احمدی ما را مسوز

963. "Ey ihtiyar uzak ol, fitneyi az parlat, sakın Ahmed'e mensûb olan gayret ateşinden bizi yakma!"

دور شو بهر خدا ای پیر تو   تا نسوزی ز آتش تقدیر تو

964. "Ey ihtiyar, Allâh için sen uzak ol, tâ ki âteş-i takdîrden yanmıyasın!"

"Ey ihtiyar, ism-i Mudil hazretinin galebesi ve saltanatu, ism-i Hâdî hazretinin yed-i kudretine intikâl etmek üzeredir ve Ahmed (aleyhissalâtu ve's-selâm) hazretleri ism-i Hâdî'nin mazhar-ı etemmidir; binâenaleyh onun gayreti ateşinden bizi yakma, Allâh için bizden uzak ol! Tâ ki takdîr-i ilâhî âteşi bizim ile berâber seni de yakmasın!"

این چه دم ازدها افشردنست   هیچ دانی چه خبر آوردنست

965. "Bu ne ejderhâ kuyruğunu sıkma, hiç bilir misin, ne haber getirmektedir?"

Ya'ni, putlara göre, (S.a.v.) Efendimiz'in ahvâlinden bahs etmek, ejderhâ'nın kuyruğunu sıkma mesâbesindedir; çünkü putların helâki ve izmihlâli o hazretin yüzündendir.

زین خبر جوشد دل دریا و کان   زین خبر لرزان شود هفت آسمان

966. "Bu haberden deryânın ve ma'denin içi kaynar, bu haberden yedi gök titreyici olur."

"Deryâ"dan murâd, vücûd-ı hakîkîdir ve "ma'den"den murâd, vücûd-ı izâfîdir. Ya'ni, Resûl-i Ekrem Efendimiz Zât-ı ahadiyyede mebtûn ve meknûz olan bîlcümle esmâ ve sıfâtın mazharı olduğundan, onun zuhûru haberinden vücûd-ı hakîkî deryâsının bâtını ve vücûd-ı izâfî âleminin içi kaynar ve yedi gök titreyici olur; çünkü "hakikat-ı muhammediyye" yedi göğü muhîttir. Onun vücûd-ı izâfî âleminde zuhûru, bir kıyâmettir.

چون شنید از سنگها پیر این سُخُنْ   پس عصا انداخت آن پیر کُهْنْ

967. *Uaktâki ihtiyar, taşlardan bu sözü işitti, derakab o ihtiyar asâyı attı.*

پس ز لرزه و خوف و بیم آن ندی   پیر دندانها بهم بر می زدی

968. *Binâenaleyh titremeden ve o nidânın korkusundan ve ũrküntüsünden, ihtiyar dişlerini birbirine vurur idi.*

آنچنان کاندِر زمستان مرد عور   او همی لرزید و می گفت ای ثُبُورْ

969. *Kış vaktinde çıplak adam gibi o titrer idi ve der idi: "Ey helâk!"*

"Sübûr", se'nin zammı ile helâk olmak ve ziyân çekmek ve vâveylâ demek ma'nâsınadır.

چون درین حالت بدید آن پیر را   زان عجب گم کرد زن تدبیر را

970. *Uaktâki o ihtiyarı bu hâl içinde gördü, o taaccübden kadın tedbîrini gâib etti.*
[967]

Putların bu kelâmı ve ihtiyarın bu hâli, Halîme hazretlerini taaccübe düşürdü ve bu taaccübde istiğrâkı hasebiyle, gâib olan Server-i âlem Efendimiz'i bulmak husûsundaki tedbîrini gâib etti.

گفت پیرا گرچه من در محنتم   حیرت اندر حیرت اندر حیرتم

971. *Dedi: "Ey ihtiyar, gerçi ben mihnet içindeyim, hayret içinde, hayret içinde hayretteyim!"*

Halîme hazretleri buyurdu: "Ey ihtiyar, gerçi ben bu dakîkada çocuğumu gâib ettiğim için mihnet içindeyim; ve bir def'a havadan ses işittiğim için ve ikinci def'ada ortada hiçbir kimse yok iken çocuğumu gâib ettiğim için ve üçüncü def'ada dahi taştan olan putların hitâbını işittiğim için hayretteyim!"

ساعتی بادم خطیبی می کند   ساعتی سنگم ادیبی می کند

972. "Bir müddet bana hava hatîblik eder; bir müddet taş bana edîblik eder."

"Bir müddet Hatîm civârında hava bana hatîblik eder; bir müddet dahi taş-tan olan putlar bana edîblik ve muallimlik eder."

باد با حرفم سخنها میدهد   سنگ و کوهم فهم اشیا میدهد

973. "Hava bana harfler ile sözler verir; taş ve dağ bana eşyânın fehmini verir."

"Hava bana lisân-ı kâl ile sözler söyler; dağ ve taş ya'ni cemâd âlemi bana eşyânın bâtınındaki esrârı anlatır." Bundan anlaşılır ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in berekâtıyla Halîme hazretleri cemâdlık mertebesinde, canlar ve ma'nâlar âlemine girmiştir. Nitekim III. cildde: غلغل از جمادی عالم جانها روید ya'ni "Cemâdlıktan cânlar âlemine gidiniz, eczâ-yı âlemin gulgulesini işitiniz!" buyurulmuş idi.

گاه طفلم را ربوده غیبیان   غیبیان سبز پوش آسمان

974. "Gâh çocuğumu gaybîler, göğün yeşil örtücü gaybîleri kapmıştır."

Halîme hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz'i emzirdiği esnâda, birtakım hârikalar müşâhede etmiştir. Bu beyt-i şerîfden anlaşıldığına göre Resûl-i Ekrem Efendimiz'i yeşil libâslı âlem-i gaybîye mensûb olan zevâtın Halîme hazretlerinin gözünün önünde kaptıkları ve sonra getirdikleri anlaşılır. Ankaravî hazretleri şakk-ı sadr vak'asına işâret olduğunu beyân buyurmuşlardır.

از که نالم با که گویم این گله   من شدم سودایی اکنون صد دله

975. "Kimden feryâd edeyim ve bu şikâyeti kime söyleyeyim; ben şimdi yüz gönüllü sevdâyî oldum!"

"Sevdâ", burada hayâl ma'nâsınadır. "Sad dile" yüz gönüllü ma'nâsına olup, "perîşân olmak"tarı kinâyedir. Ya'ni, "Ben gördüğüm hârikulâde ahvâl yüzünden, hayâle mensûb olarak gönlü perîşân oldum."

غیرتش از شرح غیم لب بیست   این قدر گویم که طفلم گم شدست

976. "Onun gayreti, gaybın şerhinden benim dudağımı bağladı; bu kadar söyle-
rim ki, çocuğum gâib olmuştur."

"Benim o çocuğumun gayreti, gördüğüm ahvâl-i gaybiyyenin şerhinden ve nâmahrem olanlara ifşâsından benim ağzımı bağladı; binâenaleyh söyleyemem. Şu kadar söyleyebilirim ki, benim o çocuğum gâib olmuştur."

گر بگویم چیز دیگر من کنون خلق بندندم بزنجیر جنون

977. "Eğer ben şimdi başka şey söylersem, halk beni delilik zincirine bağlarlar."

"Eğer ben şimdi halkın görmeğe alıştıkları şeylere muhâlif olan gördüğüm şeyleri ve hârikaları söylersem, halk beni, deli oldu diye zincire bağlarlar."

گفت پیرش کای حلیمه شاد باش سجدهء شکر آرد رورا کم خراش

978. *İhtiyar ona dedi: "Ey Halîme, mesrûr ol, şükûr secdesi getir ve yüzünü tırmalama!"*

تو مخور غم که نه گردد یاده او بلکه عالم یاده گردد اندرو

979. "Sen gam yeme ki, o gâib olmaz, belki âlem onda zâyi' olur!"

Bu beyt-i şerîf putperest olan ihtiyarın mertebe-i tefekküründen olursa, demek olur ki: "Putların müjdesinden ma'lûm oldu ki, o gâib ve zâyi' olmaz; belki onun ahvâlindeki fevkalâdelik sebebiyle bütün âlem onun hakkında kendilerini gâib edip, hayrân olurlar."

Fakat, mertebe-i hakîkatten olursa, demek olur ki: "Senin çocuğunun hakîkati bir deryâ-yı azîm ve âlem o deryânın muvâcehesinde bir katre gibidir; binâenaleyh o âlemde gâib olmaz; belki âlem onun hakîkatinde nâbûd olur."

هر زمان از رشک و غیرت پیش و پس صد هزاران پاسبانست و حرس

980. *"Her zaman reşk ve gayretten önde ve arkada yüz binlerce bekçi ve hâfız vardır."*

"Her an o çocuğu kiskandıkları ve onun hakkında gayret hissettikleri için, onun önünde ve arkasında âlem-i gaybın pek çok bekçileri ve hâfızları vardır."

آن ندیدی کان بتان ذو فنون چون شدند از نام طفلت سر نگون

981. "Onu görmedin mi ki, o fûnûn sâhibi olan putlar, o senin çocuğunun adından nasıl baş aşağı oldular?"

این عجب قرنیست بر روی زمین   پیر گشتم من ندیدم جنس این

982. "Yeryüzünde bu acib bir karndır; ihtiyar oldum, ben bunun cinsini görmedim!"

"Karn", muayyen birkaç seneye derler ki, mikdârı ihtilâf-ı örf ile muhtelif olur. Ulemâ-yı müteahhirînin fetvâsına göre, yirmi senedir. İhtiyar der ki: "Bu içinde bulunduğumuz karn, taaccüb olunacak bir karndır. Ben bu kadar yaş yaşadım, böyle hârikalar görmedim!"

زین رسالت سنگها چون ناله داشت   تا چه خواهد بر گنهکاران گماشت

983. 'Bu risâletten taşlar nâle tuttu; acabâ günahkârlar üzerine ne havâle olacaktır?

Bu ve âtîdeki dîğer iki beyit, cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından zâhir ve bâtin putlarına tapanları irşâden beyân buyurulur. "Ey suver-i fâniye ve mevhûmeye tapanlar! Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in risâlet-i seniyyelerinden taşlar müteessir olup, feryâd etti; acabâ onun şerîat-ı mutahharasına muhâlefet edenlerin başlarına ne felâketler gelecektir!" "Tâ", taaccüb içindir.

سنگ بی جرمست در معبودیش   تونهء مضطر که بنده بودیش

984. 'Taş kendinin ma'bûdluğunda kabâhatsizdir; sen muztar değilsin ki ona bende oldun.

Taş kendi irâdesi ve ihtiyârı ile ma'bûdluk da'vâsına kıyâm etmediği için o kabâhatsizdir. Ey putperest, senin irâden ve ihtiyârın var idi; binâenaleyh ona kulluk etmek için ıztırâr sâhibi değilsin, ona kendi ihtiyârın ile taptın ve o bîçâre taş parçasını ma'bûd yapan dahi senin ihtiyârın oldu.

او که مضطر اینچنین ترسان شدست   تا که بر مجرم چها خواهند بست

985. O ki muztardır, böyle korkucu olmuştur; acabâ mücrim üzerine neler bağlayacaklardır?

O putlar ki, irâde sâhipleri olmayıp, muztar bulundukları halde, böyle korkucu olmuşlardır; acabâ irâde ve ihtiyâr sâhibi oldukları halde, şerîat-ı Ahmediyye hilâfında olarak vücûdda Hakk'a şerîk ittihâz eden mücrimlerin üzerine nasıl bir hüküm verilecektir?

خبر یافتن جد مصطفی عبد المطلب از گم کردن حلیمه محمد را صلی الله علیه و
سلم و طالب شدن او گرد شهر و نالیدن او بر در کعبهء مکرمه
و از حق در خواستن و یافتن

Muhammed (s.a.v.)i Halîme'nin gâib etmesinden
Mustafâ'nın ceddi olan Abdülmuttalib'in haber bulması ve
onu şehir etrâfında araması ve onun Kâ'be-i mükerreme
kapısı üzerinde nâle etmesi ve Hak'dan istemesi ve bulması

چون خبر یابید جد مصطفی از حلیمه وز فغانش بر ملا
986. *'Uaktâki Mustafâ'nın ceddi, Halîme'den ve onun nâs arasında figânın-
dan haber buldu.*

"Melâ", âşikâr ve sahrâ ma'nâsınadır; ve "melâ" (ملاء) cemâat-i nâs de-
mektir. Burada her iki ma'nâ da câiz olur. Ya'ni, "Vaktâki Halîme hazretleri-
nin âşikâr olan veyâhud nâsın kalabalığı arasında vukû' bulan figânından,
Mustafâ (s.a.v.)in ceddi bulunan Abdülmuttalib haberdâr oldu.

وز چنان بانگ بلند نعرها که بمیلی میرسد از وی صدا
987. *'Ve öyle na'raları yüksek olan ses ki, ondan sadâ bir mîle erişirdi.*

"Mîl", tûlu her memlekete göre muhtelif olan mesâfe ölçüsü demektir ki,
o zamanki ehl-i Mekke indinde mîlin mikdân en yüksek sesin vâsıl olduğu
mesâfe imiş. Ya'ni, "Halîme hazretlerinin na'raları öyle yüksek bir ses idi ki,
şehrin en uzak mahallerine kadar gider idi."

زود عبد المطلب دانست چیست دست بر سینه همی زد می گریست
988. *Abdülmuttalib çabuk bildi ki nedir, elini göğsü üzerine koydu ve ağladı.*

Abdülmuttalib bu yüksek sesli na'raları ne olduğunu bittahkîk anladı ve
torununun gâib olmasından müteessir olup, elini göğsüne vura vura ağladı.

آمد از غم بر در کعبه بسوز   کای خبیر از سر شب وز راز روز

989. *Gamdan Kâ'be kapısı üzerine harâretle geldi, (dedi) ki: "Ey gecenin sırrından ve gündüzün sırrından habîr!"*

"Gece"den murâd, burada âlem-i gayb ve "gündüz"den murâd, âlem-i şehâdetdir. Ya'ni, "Abdülmuttalib gamından dolayı Kâ'be'nin kapısına kemâl-i harâretle gelip Hak Teâlâ'ya hitâben münâcâta başlayıp: "Ey gayb ve şehâdet âlemlerinin sırrından, ilm-i zevkî ile haberdâr olan Hâlık'ım!"

خویشتن را من نمی بینم فنی   تا بود همراز تو همچون منی

990. *"Ben kendimi fenne mensûb görmüyorum, tâ ki benim gibisi, senin hem-râzın ola!"*

"Ben kendimde bir kemâl ve ma'rifet görmüyorum, tâ ki benim gibi böyle fensiz ve kemâlsiz bir kimse senin hem-râzın ve sırdaşın olup, seninle mukâleme ve muhâtaba selâhiyetini hâiz olsun!"

خویشتن را من نمی بینم هنر   تا شوم مقبول این مسعود در

991. *"Ben kendim için hüner görmüyorum, tâ ki bu mes'ûd kapının makbûlü olayım."*

یا سر و سجدهء مرا قدری بود   یا باشکم دولتی خندان شود

992. *"Ya benim başımın ve secdemin bir kadri olsun, yâhud göz yaşım ile bir devlet handân olsun."*

"Bende senin ind-i Kibriyâ'nda makbûl olan bir hünerim olmalı idi ki, ya benim yere eğdiğim başımın ve secdemin bir kadri olsun, yâhud göz yaşım sebebiyle bir devletin ve saâdetin yüzü benden tarafa tebessüm etsin; binâ-enaleyh benim secdemin ve göz yaşımın aslâ kıymeti yoktur."

Hind nüshalarında ikinci mısra'daki "devletî" yerine "'dü lebî" vâki'dir, ma'nâsı "Yâhud göz yaşım sebebiyle bir iki dudak, ya'ni bir ağız gülücü olsun" demek olur.

لیک در سیمای آن در یتیم   دیده ام آثار لطف ای کریم

993. *"Fakat o dürr-i yetîmin sîmâsında, ey kerîm senin lutfunun eserlerini görmüşüm!"*

"Fakat o inci gibi olan oğlum Abdullâh'ın yetîminin sîmâsında, ey kerîm olan Hâlık'ım, senin lutfunun eserlerini görüyorum!"

- که نمی ماند بما گرچه ز ماست   ما همه میسیم و احمد کیمیاست
994. "Zîrâ her ne kadar bizden ise de, bize benzemez; biz hep bakırız ve Ahmed kîmyâdır."

"Zîrâ o yetîm her ne kadar cismen bizim sulbümüzden ve kabîlemizden ise, o âsâr-ı lutfâ bakılırsa bâtinen hiç de bize benzemez. Bizim zâhirimize ve bâtınımıza bakılırsa, hep bakır hükmündeyiz; o hazretin bâtını ve zâhiri ise, bakırları altın yapar kîmyâdır ve iksîrdir."

- آن عجائبها که من دیدم برو   من ندیدم بر ولی و بر عدو
995. "O acîbeleri ki, ben onun üzerinde gördüm, ben onları dostta ve düşmanda görmedim."

"O yetîmin üzerinde gördüğüm ahvâl-i acîbeyi ve hârikaları ne dostta ve ne de düşmanda görmedim."

- آنکه فضل تو درین طفلیش داد   کس نشان ندهد بعد ساله جهاد
996. "Onu ki, senin fazlın ona çocukluğunda verdi, yüz senelik cihâd ile kimse nişân veremez."

"Yâ Rab, fazl u keremin ile o yetîme çocukluğunda vermiş olduğun şeylerden, bir büyük adam yüz sene nefsiyle mücâhede ve riyâzet etse, hiçbir eser ve nişân gösteremez."

- چون یقین دیدم عنایتهای تو   بر وی او دریست از دریای تو
997. "Uaktâki üzerinde senin inâyetlerini yakînen gördüm, o senin deryândan bir incidir."

"O çocuğun üzerinde senin inâyetlerini aynâ-yakîn müşâhede ettiğim vakit, senin deryâ-yı inâyetinden çıkmış bir inci dânesi olduğunu anladım."

- من هم او را می شفیع آرم بتو   حال او ای حال دان با من بگو
998. "Ben dahi onu sana şefî getiriyorum, ey hâl bilici, onun hâlini bana söyle!"

"Ben dahi o gâib olan yetîmi, kendisinin bulunması emrinde, sana şefâatçi getiriyorum. Ey kulların hâlini bilici olan Rabb'im, onun ne halde olduğunu bana söyle!"

جواب آمدن جد مصطفیٰ علیہ السلام عبد المطلب را از درون کعبه

Mustafâ (a.s)ın ceddî Abdülmuttalib'e Kâ'be'nin
içinden cevâb gelmesi

از درون کعبه آمد بانگ زود   که هم اکنون رخ بتو خواهد نمود

999. *Kâ'be'nin içinden çabuk ses geldi ki, "Şimdi sana yüz gösterecektir!"*

"Şimdi sana o gâib olan çocuk yüz gösterecektir!" diye derhal Kâ'be'nin içinden ses geldi ve âtîdeki beyânât müteselsilen devâm etti.

با دو صد اقبال او محظوظ ماست   با دو صد طُلبِ مَلَكْ محظوظ ماست

1000. *"O iki yüz ikbâl ile bizim mahzûzumuzdur; iki yüz melek bölüğü ile bizim mahfûzumuzdur."*

"Tulb", yâhud "tülb" (تُلب) bölük ma'nâsındır.

ظاهرش را شهرهء گیهان کنیم   باطنش را از همه پنهان کنیم

1001. *"Onun zâhirini cihânın meşhûru ederiz; onun bâtınını cümleden gizli yaparız."*

Onun zâhiri nübüvvet olup, halka taalluk ettiği için, cihân halkı indinde meşhûr kılar; devletler onun nâm-ı şerîfini dostlukla ve muhabbetle anarlar ve ehl-i şekâvetten olan düşmanları onun nâm-ı şerîfini adâvet ve inkâr ile zikr ederler. Velhâsıl وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (İnşirâh, 94/4) ya'ni "Biz senin zikrini yükselttik" âyet-i kerîmesi mûcibince, onun nâm-ı şerîfi ve zâhiri, şarkta ve garbta meşhûr olur ve onun bâtını velâyet olup, Hakk'a taalluk etmekle ehl-i cihân-dan gizli ve mestûr olur.

زرکان بود آب و گل ما زر گریم   که گهش خلخال و گه خاتم بریم

1002. *"Su ve çamur menba'ın altını idi; biz kuyumcuyuz ki, ona gâh halhâl ve gâh yüzük keseriz."*

"Su ve çamur, ya'ni anâsır-ı maddiyye kânın ve menba'ın altını idi; biz de o altını işleyip türlü türlü sûretlere koyan kuyumcuyuz. Öyle ki o altını gâh ayaklara takılan halhâl ve gâh parmaklara takılan yüzük olmak üzere keseriz." Ya'ni topraktan yarattığımız insanların bir kısmını sâfil ve bir kısmını âlî yaparız demek olur. Nitekim hadîs-i şerîfde *الناس كمعادن الذهب والفضة* ya'ni "Nâs altın ve gümüş ma'denleri gibidir" buyrulur ki, kimi altın, kimi kıymette âlî ve kimi gümüş gibi kıymetçe altından aşağı demek olur.

گاه بند گردن شیرش کنیم   گه حمائلهای شمشیرش کنیم

1003. "*Gâh kılıcın hamâilleri yaparız; gâh onu arslanın boynuna bağ yaparız.*"

"Hamâil", "humâle" ve "hamîle"nin cem'idir. Omuzdan aykırı asılan kılıç ve nişan bağı, boyuna asılan muskâ ma'nâlannadır. Ya'ni, "Altını ba'zan kılıcın bağlan ve ba'zan arslanın boynuna tasma yaparız." "Hamâil"den murâd, erbâb-ı hükûmet, "kılıç"dan murâd hükûm-i şerîat, "arslan"dan murâd, yırtıcı bir müfsid olan efrâd-ı beşer. "Tasma"dan murâd, ülü'l-emr olan hükümdânın vücûdudur. Zîrâ erbâb-ı hükûmet, hükümdânın kullandığı, şerîat ve kânûn-ı ilâhî kılıcının hamâilidir. Ve hükümdânın vücûdu, yırtıcı arslan gibi saldıran müfsidlerin boynunun tasmaıdır ki, onlar ülü'l-emrin vücûdu ile zabt olunurlar. Ya'ni altın gibi olan topraktan biz bunları yaparız demek olur.

گاه تاج فرقه‌های ملک جو   گه ترنج تخت بر سازیم ازو

1004. "*Gâh ondan tahtın turuncunu, gâh mülk isteyicilerin tepelerinin tâcı yaparız.*"

"Turunç", portakal familyasından ma'lûm bir meyvenin ismidir. Burada altından tahtın köşelerine yapılan başlıklar demektir. Ya'ni, "Biz topraktan altın yapıp, altından da hükümdârların oturdukları tahtın turunç şeklindeki başlıklarını ve başlarına giydikleri tâc yaparız."

زانکه افتادست در قعدهء رضا   عشقها داریم با این خاک ما

1005. "*Biz bu toprak ile, aşklar tutarız, zîrâ ki rızâ ka'desinde vâki' olmuştur.*"

"Biz bu topraktan olan küreye muhabbetler ederiz ve bilcümle esmâ ve sıfâtımızın mezâhirini ondan çıkannz; zîrâ o toprak dâimâ rızâ-yı hâlî içinde oturmuştur." Yukarıya atılsa, aşağıya sukût eder. Tevâzu' o toprağın hâli icâbindandır, ateş gibi değildir; ateş dâimâ isti'lâyâ mâildir. Dâimâ üste çıkmak ister; binâenaleyh tevâzu' onun şânından ve isti'dâdından değildir. Biz tevâ-

zu'-ı hâlîsinden dolayı onu yükseltiniz. Hadîs-i şerîfde de رفعه الله من تواضع لله ya'ni "Allâh için tevâzu' eden kimseyi Allah Teâlâ yükseltir" buyrulur.

گه چنین شاهی ازو پیدا کنیم گه هم او را پیش شه شیدا کنیم

1006. "Gâh ondan böyle bir şâh ızhâr ederiz ki, onu da şâhin önünde deli ederiz."

"Gâh o topraktan biz Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) gibi böyle sûrî ve ma'nevî tasarruf sâhibi olan bir şâh çıkarınız ki, onu da, kendi hakîkati olan biz şâh-ı hakîkînin huzûrunda aşk ve muhabbetle deli ederiz. O zübde-i cihân ve Server-i âlem, bizim aşkımız ile şûrîde olur."

صد هزاران عاشق و معشوق ازو در فغان و در نفیر و جست و جو

1007. "Ondan yüz binlerce âşık ve ma'sûk, figân ve feryâd ve cüst ü cû içindedir."

"Arzdaki mezâhir-i ilâhiyyenin cümlesi arzın cinsindendir; ve onların arasında yüz binlerce âşık ve ma'sûk bulunur ve her bir âşık kendi ma'sûku için feryâd ü figân eder ve onu arar."

Ma'lûm olsun ki, bu âşık ve ma'sûk yalnız insanlardan olmaz. Cemâdât arasında da vardır ki, onların aşk-ı hâlîleri imtizâcât-ı kimyeviyyeleri esnâsında görülür ve bu imtizâc netîcesinde de onlardan bir netîce ve veled zuhûr eder; nebâtâtta ve hayvânâtta zâhirdir. Nev'-i benî-beşerde ise azhardır. Bunların cümlesi de topraktandır ve bu keserâtın menşei, vahdettir.

کار ما اینست در کورئ آن که بکار ما ندارد میل جان

1008. "Bizim işimiz onun körlüğüne budur ki, bizim kârımıza meyl-i cân tutmaz."

"Ân" zamîrinin merci'i, bu keserâtın menşei, vahdet olduğunu görmeyen ve basar-ı basîretleri kör olan kimselerdir. Ya'ni, "Bizim bir topraktan bu kadar muhtelif eşyâ çıkarmamız, bizim emrimize ve şânımıza canının meyli olmayan kimselerin körlüğünedir ki, biz bu ef'âlimiz ile vahdet-i vücûdumuzun misâlini her an göstermekteyiz." "Ân" zamîrinin merci'i, ateşten mahlûk olmak i'tibâriyle, mütekebbir olan İblîs olmak dahi câizdir.

این فضیلت خاک را زآن رو دهیم زآنکه نعمت پیش بی برگان نهیم

1009. "Bu fazîleti toprağa o yüzden veririz, zîrâ ki ni'meti azıksızlar önüne koyarız."

"Bu kadar fazâili toprağa vermemiz, onun mütevâzi' ve müflis ve azıksız olmasından nâşîdir. Zîrâ biz, ni'metimizi muhtâc ve azıksız olanların önüne koyarız, mütekebbir olanların önüne değil!"

زآنکه دارد خاک شکل آغبري وز درون دارد صفات انوري

1010. "Zîrâ ki toprak aġbere mensûb olan şekli tutar ve içinden nûrlara men-
[1007] sûb sıfatlar tutar."

"Ağber", toza bulaşmış demektir ki, burada bulanık ve münkedir renkli ma'nâsınadır. Ya'ni, "Toprağın zâhiri bulanık ve münkedir bir haldedir; hat-tâ birinin üstüne sürülse, o kimse silker; fakat toprağın içi, nûrlara mensûb olan sıfatlara mâliktir." Güller ve gülistanlar ve ağaçlar ve meyveler ve latîf çiçek kokularının menba'idır.

ظاهرش با باطنش گشته بجنگ باطنش چون گوهر ظاهر چو سنگ

1011. "Onun zâhiri, bâtını ile cenkte olmuştur; onun bâtını gevhher gibi, zâhiri taş gibidir."

"Toprağın zâhiri bâtınına muhâlefettedir. Zâhiri abûs ve bâtını beşûştur; çünkü onun bâtını cevher gibidir ki, gâyet güzel yüzlü insanlar ve latîf renkli çiçekler çıkarır ve dökülen necâsetleri ve muzahrefâtı onun bâtını tahlîl edip lezîz yemişlere ve latîf sebzelere tahvîl eder; ve zâhiri taş gibi sâkit ve hareketsiz görünür."

ظاهرش گوید که ما اینیم و بس باطنش گوید نگو بین پیش و پس

1012. "Onun zâhiri "Biz ancak buyuz!" der. Onun bâtını "Önü ve arkayı iyi gör!" der."

"Toprağın zâhiri, "Biz ancak böyle yenmez ve içilmez ve ayaklar altında çiğnenir ve üstüne her türlü levsiyât atılır ve defn olunur kıymetsiz bir mad-deyiz!" der. Bâtını ise, "Bizim hâl ve şânımızın ibtidâsını ve sonunu nazar-ı teemmül ile gör!" der."

ظاهرش منکر که باطن هیچ نیست باطنش گوید که بنماییم بیست

1013. "Onun zâhiri "Bâtın hiçbir şey değildir!" diye münkirdir; onun bâtını der ki: "Dur göstereyim!"

ظاهرش با باطنش در چالشد لا جرم زین صبر نصرت می کشند

1014. "Onun zâhiri onun bâtını ile cenktedirler; şübhesiz bu sabırdan nusret çe-kerler."

"Çâliş", cenk ve nizâ' ve mütekebbirâne yürümek ve nâz ma'nâlanıdır. Burada "cenk" ma'nâsı münâsibdir. "Toprağın zâhiri ve sûreti, bâtını ve ma'nâsı ile dâimâ cenk ve nizâ' içindedirler; zîrâ mevsim-i bahârda toprağın bâtını zâhirine galebe edip, her türlü kemâlâtını ızhâr edip, güller ve çiçekler ve yeşillikler çıkar; ve o madde-i hâkîden güzel güzel insanlar ve envâ'-ı hayvânât peydâ olur; fakat kış mevsiminde toprağın zâhiri gülleri ve çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları mahv edip, kendi sûret-i zâhiresine kalb eder ve ale'd-devâm çıkardığı güzel sûretli insanların ecsâdını yutup, hazm eder. Ve bu cenge sabırları yüzünden hem zâhir ve hem de bâtın kendi hükümlerini infâz için Hak'dan tasarruf ve yardım çekerler." Hind nüshalarında "nusret" yerine "nefret" vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'na, "Zâhir ile bâtının hükümleri birbirlerine muhâlif olduğundan ale'd-devâm yekdiğeriden nefret çekerler" demek olur.

زین ترش رو خاک صورتها کنیم   خندهء پنهانش را پیدا کنیم

1015. "Bu ekşi yüzlü topraktan sûretler yaparız; onun gizli gülüşünü ızhâr ederiz."

"Sûret-i zâhiresi sevimsiz ve ekşi yüzlü olan topraktan türlü türlü nebât ve hayvan ve insan sûretleri yapanz, onun bâtınındaki letâfetini ve gizli gülüşlerini meydana çıkarınız."

زآنکه ظاهر خاک اندوه بکاست   در درونش صد هزاران خندهاست

1016. "Zîrâ ki toprağın zâhiri gam ve bükâdır; onun bâtınında yüz binlerce gülüşler vardır."

کاشف السریم و کار ما همین   کین نهانها را بر آریم از زمین

1017. "Sırrı keşf ediciyiz ve işimiz ancak budur ki, gizlileri yerden çıkarırız."

گرچه دزد از منکری تن می زند   شخه آن از عصر پیدا می کند

1018. "Gerçi hırsız münkirlikten sükût eder; polis onu sıkmaktan ızhâr eder.

"Ten zeden", sâkit olmak ve "şihne", eski zamanda "subaşı", "şehir zâbiti", "zâbita me'mûru" ma'nâlarıdır ki, zamânımızda "polis" demek olur. "Asr", sıkmak ma'nâsıdır. Ya'ni, "Her ne kadar hırsız, çaldığı malın kendi yedinde mahfûz olduğunu inkâr için sükût ederse de, zâbita memûru onu sıkmak ve tazyîk etmek cihetinden meydana çıkartır."

فضلها دزدیده اند این خاکها   ما مقرر آیمشان از ابتلا

1019. "Bu topraklar fazıllar çalmışlardır; biz onları ibtilâdan ikrâr edici getiririz."

"Fazl" kelimesi muhtelif ma'nâlarda müsta'meldir; ma'nâ-yı lügavîsi "naks"ın zıddı olan ziyâdelik ve artıklık, meziyet ma'nâlarıdır. Kerem, inâyet, ihsân, ilim, hüner ve irfân ma'nâlarına gelir.

Bu toprak bizim vücûdumuzun ve varlığımızın hazînesinden meziyetler ve hünerler ve ma'rifetler çalmışlardır. Mertebe-i cemâdiyette tabakâtü'l-arz ilminde tafsîl olunan muhtelifü'l-eşkâl billûrâtı ve envâ-ı maâdini ve ahcân; ve mertebe-i nebâtâtta lâ-yuad ve lâ-yuhsâ fasîleleri ve hayvânât âleminde türlü türlü hayvanları; ve mertebe-i insanda da ırk-ı ebyaz ve asfar ve esved ve ahmeri izhâr ederler. Biz o toprakları kuvâ-yı muhtelif-i tabiât altında ibtilâya ve imtihâna çekip, bizden çaldığı fazılları ikrâr ettiririz. Meselâ güneşle kızdırırız ve zemheri ile dondururuz ve yağmurlar ile ıslatırız; velhâsıl türlü türlü ibtilâlara ma'rûz kılarız."

بس عجب فرزند کو را بوده است   لیک احمد بر همه افزوده است

1020. "Onun çok acîb evlâdı olmuştur, fakat Ahmed cümle üzerine ziyâde olmuştur."
[1017]

"Çok acîb evlâdlar"dan murâd, enbiyâ-yı sâlife hazarâtıdır; ya'ni, "O topraktan çok acîb tecelliyâtın mazharları olan enbiyâ zâhir olmuştur; ve bu zâhir olan evlâdlar arasında Ahmed (a.s.v.) hepsinin üzerine mufazzal olmuştur."

شد زمین و آسمان خندان و شاد   که چنین شاهی ز ما دو جفت زاد

1021. "Yer ve gök, biz iki çiftten böyle bir şâh doğdu, diye handân ve şâd oldu."

İki çift, ya'ni "zevc ve zevce"den murâd, yer ve göktür; gök "zevc" ve yer "zevce" mesâbesindedir. Nitekim hükemâ felekiyâta "âbâ"; ve unsuriyâta "ümmühât"; ve cemâdât ve nebât ve hayvânâta, "mevâlîd-i selâse" derler.

می شکافد آسمان از شادیش   خاک چون سوسن شده ز آزادیش

1022. "Gök onun sürûrundan açılır; toprak onun âzâdeliğinden susam çiçeği olmuştur."

"Doğan bu veled-i latîf ve şerîfden dolayı gök sevincinden gonca gibi açılır; toprak onun âzâdeliğinden ve kuyûd-ı mâsivâdan hürriyetinden dolayı

susam çiçeği gibi olmuştur." Ya'ni Ahmed (aleyhissalâtü vesselâm)ın zuhûruyla âlem-i ma'nâ göğü gonca gibi açılır ve âlem-i sûret dahi onun şeriat-ı mutahharasıyla susam çiçeği gibi ter ü tâze olur.

ظاهرت با باطن ای خاک خوش چونکه در جنگند اندر کش مکش

1023. "Ey latîf toprak, senin zâhirin ile bâtının cenkte ve ıztırâb içindedir."

هر که با خود بهر حق باشد بجنگ تا بود معنیش خصم بو و رنگ

1024. "Her kim onun ma'nâsı kokunun ve rengin hasmı olmak için, kendisiyle Hak için cenkte olursa;"

İkinci mısra'daki "tâ", ta'lîl içindir. Ya'ni, toprağın zâhiri ve bâtını olduğu ve zâhiri ile bâtını yekdiğeriyle cenkte bulunduğu gibi, ondan mütevellid olan âdemin dahi zâhiri ve bâtını vardır. Her kimin ma'nâsı ve bâtını, kokunun ve rengin, ya'ni âlem-i sûretin hasmı olmak için, kendi nefsi ile ve zâhiriyle Allâh için cenkte ve mücâhedede olursa;" Hind şârihlerinden ba'zıları "tâ"yı "elbette" ma'nâsına alıp, şu ma'nâyı verirler: "Her kim Hak için kendisiyle cenkte olur, elbette onun ma'nâsı kokunun ve rengin hasmı olur."

ظلمتش با نور او شد در قتال آفتاب جانش را نبود زوال

1025. Onun zulmeti, onun nûruyla kîtâlde oldu; onun canının güneşine zevâl olmaz.

O mücâhede eden kimsenin zulmet olan cismi ve nefsi, onun nûr olan ma'nâsı ve rûhu ile kîtâlde oldu; ve bu mücâhedeye sabır netîcesinde Hakk'ın nusretini ve yardımını çekici olduğundan, onun güneş gibi cânı gâlib olur ve ona aslâ zevâl olmaz.

هر که کوشد بهر ما در امتحان پشت زیر پایش آرد آسمان

1026. Her kim bizim için imtihânda çalışır, gök onun ayağının altına arkasını getirir.

Ya'ni, Hak Teâlâ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَهُمْ سُبُلَنَا (Ankebût, 29/69) ya'ni "O kimseler ki bizim hakkımızda mücâhede ederler, biz elbette onlara doğru yollarımızı gösteririz" buyurur; ve Hakk'ın doğru yol gösterdiği kimseler, âlem-i ulvîye ayak basarlar.

باطن تو گلستان در گلستان

ظاهرت از تیرگی افغان کنان

1027. *Senin zâhirin bulanıklıktan efgân edicidir, bâtının gülîstân içinde gülîstândır.*

“Senin zâhirin ve cismâniyetin kesâfetten dolayı kıvrancı ve efgân edicidir, bâtının ve rûhâniyetin ise, gülîstân içinde gülîstândır.” “İkinci gülîstân”dan murâd, “rûh-ı küllî”dir; ve “birinci gülîstân”dan murâd “rûh-ı cüz’î-i mü’mîn”dir.

تا نیامیزند با هر نور کُش

قصداو چون صوفیان رو ترش

1028. *Onun kasdı, ekşi yüzlü sûfiler gibidir, tâ ki her nûr söndürücü ile karışmayalar.*

“Senin cismâniyetinin kasdı, her nûr söndürücü olan nâmahrem kimseler ile ihtilât etmemek için, ekşi yüzlü ve somurtkan sûfiler gibidir.” Ya’ni sûfiler nasıl ki kendi cinslerinin gayri ile ihtilât etmemek için, somurtkan bir halde durup, onları yanlarından kaçırlılar ise, senin topraktan olan cismin ve zâhirin dahi, nûr-ı rûha karşı öylece somurtkan ve ekşi yüzlüdür; binâenaleyh cismânî olan kimseler, rûhânî ve nûrânî olan kimseler ile ihtilât etmek istemezler.

عیش پنهان کرده در خار درشت

عارفان رو ترش چون خارپشت

1029. *Ekşi yüzlü ârifler kirpi gibidir, sert diken içinde ayısı gizli etmiştir.*

Onun için ârifler, cismânîlere karşı ekşi yüzlü ve somurtkandırlar; onlar kirpi gibidir. Kirpiler nasıl kendilerini sert dikenli olan postları içinde saklarlar ise de, onlar da nûrânî ve zevkî olan rûhânî yaşayışlarını, bu kirpi dikenini gibi olan cismin somurtkanlığı içine saklarlar.

کای عدو دزد زین زر دور باش

باغ پنهان گرد باغ آن خار فاش

1030. *Bağ gizlidir, bağin etrâfında o diken âşikârdır, der ki: “Ey düşman olan hırsız, bu üzüm asmasından uzak ol!”*

Meselâ bağ, kendi etrâfına dizilmiş olan diken yığınları içinde gizlidir; o meydanda ve zâhir olan dikenler, hâl dili ile derler ki: “Ey düşman olan hırsız, bu üzüm asmalarından uzak ol!” Hind nüshalarında “rez” yerine “der” vâki’dir. “Bu kapıdan uzak ol” demek olur.

خارپشتا خار حارس کردهء سر چو صوفی در گریان بردهء

1031. *Ey kirpi, dikenini muhâfız etmişsin; başını sûfî gibi yakanın içine götürmüşsün!*

“Kirpi”den murâd, ekşi yüzlü ve somurtkan olan ârif-i billâhdır. Binâenaleyh hitâb ârifedir. Ve “sûfî”den murâd, tâlib-i ma’rifet olan sâliktir ki, keserâttan mücteniben başını yakasının içine çekip, dizinin başında vahdete müteveccihen murâkib bir hâlde oturur. Ârif ise cemî’-i murâkabâtı geçip, keserâtta vahdeti müşâhede etmekte olduğundan, onun nâmahremlerden tesettürü ancak, ahvâl-i cismâniyyesi sebebiyle vâki’ olur. Ya’ni, “Ey ârif, sen kirpinin dikenini gibi olan ekşi yüzölçüğü ve somurtkanlığı, ahvâl-i bâtinene muhâfız ve bekçi yapmışsın, başını tâlib-i ma’rifet olan sûfî gibi, libâs-ı cisminin yakasına götürmüşsün.”

تا کسی دوچار دانگ عیش تو گم شود زین گلرخان خار خو

1032. *Tâ ki senin ayşının dânginin dûçârı olan diken huylu gül-ruhlardan bir kimse gâib ola.*

Ankaravî hazretleri bu beytin ağmez-i ebyât-ı Mesnevî’den olduğunu beyân buyurmuş ve müteaddid vecihler ile, ma’nâyı tavzîhe mecbûr kalmıştır. Fakîr, Hind nüshalarında bu beyti: تا کسی دوچار دانگ عیش تو گم شود زین گلرخان خار جو sûretinde gördüm. Bu sûrete göre beyitte gâmezlik yoktur ve yukarıki ma’nâlara rabtı da gâyet kolaydır. Fakat İsmâîl-i Ankaravî hazretleri gâyet müdakkik bir zât olduğundan, bu iki şekilden hangisinin daha müreccah olduğunda tereddüd hâsıl oldu. Nihâyet meseleyi Konya Âsâr-ı Atika Müzesi müdür-i muhterem Mehmed Yûsuf beyden mektupla sordum, aldığım cevâb şudur: “Müzede mevcûd olup, Hz. Mevlânâ’nın vefâtından beş sene sonra, nüsha-i asliyyeden istinsâh edilip Sultan Veled ve Hüsameddîn Çelebi efendilerimiz hazarâtı tarafından mukâbele ve ba’zı yerleri tashîh buyurulmuş olan 677 târihli Mesnevî-i Şerîf’e baktım, tekrâr tekrâr okudum, şu netîceye vâsıl oldum: (Sahife 329, satır, 26.) تا کسی دوچار دانگ عیش تو گم شود زین گلرخان خار جو beyt-i şerîf aynen böyledir. Bu tedkîke nazaran Hind nüshaları, nüsha-i asliyyeye muhâlif olmuş oluyor. Binâenaleyh bu nüshaya göre îzâh zarûrîdir. Birinci vecih: “Dûçâr”, iki kimsenin nâgâh ve habersiz, birbirine mülâkî olması. “Dâng”, bir dînârın altıda biri. “Gül-ruhlardan”dan murâd vech-i bâtını parlak ve ayn-ı sâbite-i saîd olan kimselerdir. “Hâr-hû”dan murâd, sıfât-ı nefsâniyye ile ittisâfı mu’tâd olan kimselerdir.

Bu beyt-i şerîfde, vücûdun cemî'-i merâtibini câmi' olan insân-ı kâmil "dî-nâr"a teşbîh buyurulmuş ve onun altıda biri ile, sûret-i beşerîyyesine işâret edilmiş oluyor. Zîrâ insân-ı kâmil, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtib-i tenez-zülâtından altıncı mertebedir ki, ahadiyyet, vahdet, vâhidiyyet, rûh ve misâl ve âlem-i şehâdetdir. Ve insân-ı kâmilin sûret-i beşerîyyesi mertebe-i şehâdet-tendir. Hulasa-i beyit: "Sıfât-ı nefsâniyye ile ittisâfı kendilerine huy ve âdet etmiş olan ehl-i saâdetten bir kimse, senin dînâr gibi olan vücûdunun yaşayışının dângine, ya'ni, altıda biri olan beşerîyetine ansızın mülâkî olduğu vakit, kendiliğinden ve sıfât-ı nefsâniyyesinden gâib ola."

İkinci vecih: "Dü çâr-ı dâng" ta'bîrinde "dü", iki ma'nâsınadır; ve "Tâ kesî dü" "tâ ki bir iki kimse" demek olur. "Çâr dâng", *Gıyâsü'l-Lügât*'ın beyânına göre "dört kısım" ve "dört köşe" ve "dört taraf" ma'nâsınadır. Nitekim "Çâr dâng-i Hindûstân" derler. Bu "çâr dâng"den murâd, makâm-ı nefis, makâm-ı rûh, makâm-ı kalb ve makâm-ı sır olmak münâsib görünür. Nitekim Şeyh Abdüllatîf Makdisî hazretleri *Kitâb-ı Tuhfe*'sinde bu makâmâtı beyân etmiştir. "Gül-ruhân-ı hâr-hû" ya'ni "diken huylu gül-ruhlar"dan murâd, âriflerdir. Bu veche göre, yukariki beyte merbûtan hulâsa-i ma'nâ şöyle olur: "Ey kirpi gibi olan ârif, sen diken gibi olan ekşi yüzlülüğü bekçi yapmışsın, tâ ki senin gibi diken huylu olan gül-ruhlardan ve âriflerden bir iki kimse, senin ayşının etrâf-ı erbaasında gâib ve müstağrak olsunlar." Ya'ni nâmahremler senin yaşayışına iştirâk etmesinler ve musâhib olmasınlar. Mahrem olanlar, senin makâmâtının zevk ve hâlinde müstağrak olsunlar diye diken bekçi yapmışsın, demek olur. (Vallâhu a'lem!)

طفل تو گرچه که کودک خو بدست هر دو عالم خود طفیل او بدست

1033. "Senin çocuğun her ne kadar ki çocuk huylu olmuştur, her iki âlem onun tufeyli olmuştur."

Ma'lûm olsun ki, üslûb-ı *Mesnevî-i Şerîf* acîbdir. Cenâb-ı Pîr gâh isneyniyet ve gâh vahdet yüzünden söylerler. İsneyniyet yüzünden söyledikleri vakit, lisanları Hakk'ın âlet-i tekellümü olur ve ondan Hak söyler. Nitekim hadîs-i kudsîde . . . لسانا الخ . . . buyurulmuştur. Meselâ biraz yukarıda mezkûr olan [1024 nolu] beyti isneyniyet cihetinden; ve onun biraz aşağısındaki [1026 nolu] beyti, vahdet cihetinden vâki' olmuştur. Bu ve âtideki beyt-i şerîfde yine vahdet cihetinden intikâlen buyurulur ki: "Ey Halîme, senin gâib olan çocuğun sûret i'tibâriyle gerçi çocuk huyludur; fakat dünyâ ve âhiret onun ma'nâsının ve hakîkatinin tufeyli olmuştur!"

ما جهانی را بدو زنده کنیم   چرخ را در خدمتش بنده کنیم

1034. "Biz cihâna mensûb olanları onunla diri ederiz; çerhi onun hizmetinde bende ederiz."

"Biz Azîmü's-şân âlem-i kesâfetin ahkâmında müstağrak olanları, âlem-i latîfin nûruyla diri ederiz; eflâki onun emrine tâbi' kılarız; o gökte kameri şak-keder."

گفت عبد المطلب کین دم کجاست   ای علیم السر نشان ده راه راست

1035. Abdülmuttalib dedi ki: "Bu dem nerededir? Ey sır bilici doğru yolun ni-şânını ver!"

Münâcâtta bulunan Abdülmuttalib bu hitâbları Kâ'be'den işitince dedi ki: "Ey sırları bilen Hâlik'im, gâib olan çocuğum şimdi nerededir? İnâyeten bize doğru yolun nişânını ve alâmetini göster!"

نشان خواستن عبد المطلب از موضع محمد صلی الله علیه و سلم که کجاش
یابم و جواب آمدن از درون کعبه و نشان یافتن

"Onu nerede bulayım?" diye, Muhammed (s.a.v.)in mevziinden Abdülmuttalib'in nişân istemesi ve Kâ'be'nin içinden cevâb gelmesi ve nişân bulması

از درون کعبه آوازش رسید   گفت ای جویندهء طفل رشید

1036. Kâ'be'nin içinden ona âvâz erişti, dedi: "Ey reşîd olan çocuğu arayan!"

در فلان وادیست زیر آن درخت   پس روان شد زود پیر نیک بخت

1037. "Falan vâdîde o ağacın altındadır!" Mûteâkiben iyi bahıllı olan ihtiyar çabuk revân oldu.

Ya'ni, Kâ'be'nin içinden Abdülmuttalib'e ses gelip dedi ki: "Ey rüşd sâhi-bi olan çocuğu arayan! O şimdi falan vâdîde ve falan ağacın altındadır!" Bu hitâbı mûteâkib, iyi tâlihli ihtiyar, ya'ni Abdülmuttalib hemen o tarafa gitti.

1038. Kureyş'in beyleri onun rikâbında idi, zîrâ ki onun ceddi Kureyş'in a'yânından idi.

تا پیش از آدم اسلافش همه   مهتران بزم و رزم و ملحمه

1039. Âdem'in zahrına kadar onun bütün eslâfı, bezmin ve rezmin ve melhamenin en büyükleri idi.

Ebu'l-beşer olan Hz. Âdem'in sulbüne kadar Resûl-i Ekrem'in bütün eslâfı, cem'iiyyet-i beşerîyyenin ve harb ve kütâlin reisleri idi. Nitekim hadîs-i şerîfde فاهبطني الله الى الارض في صلب آدم و جعلني في صلب نوح و قذف بي في صلب ابراهيم ثم لم فاهبطني الله الى الارض في صلب آدم و جعلني في صلب نوح و قذف بي في صلب ابراهيم ثم لم يزل ينقلني من الاصلوب الكريمة و الارحام الطاهرة حتى اخرجني بين ابوي لم يلتقيا على سفاح قط ya'ni "Allâh Teâlâ beni sulb-i Âdem'de arza indirdi ve beni sulb-i Nûh'da kıldı ve beni sulb-i İbrâhîm'e kazf etti; sonra beni dâimâ aslâb-i kerîme ve erhâm-ı tâhireden nakl etti, hattâ aslâ zinâ üzerine iltikâ etmeyen ebeveyn arasından beni çıkardı" buyurulmuştur.

این نسب خود پوست او را بوده است   کز شهنشاهان مه پالوده است

^{1040.} Bu neseb ise onun postu olmuştur ki, büyük şehinşâhlardan süzölmüş-
[1037] tür.

Bu neseb, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cism-i şenflerine âit olup, bir post ve kabuk mesâbesindedir ki, bu post dahi büyük şehinşâhlar olan enbiyâ (aleyhimü's-selâm) nesillerinden süzülmüştür.

معز او خود از نسب دورست و پاک نیست جنسش از سمك كس تا سَمَك

1041. *Onun mağzı ise nesebden uzak ve pâktir; semekten Simâk'e kadar kimse onun cinsi değildir.*

“Mağz”, iç “semek”, balık ma’nâsınadır. Burada esfelden kinâyedir. “Simâk”, iki parlak yıldızın ismidir ki, birine “Simâk-ı A’zel”, diğetine “Simâk-ı Râmih” derler. Burada a’lâdan kinâye olur. Ya’ni, “Resûl-i Ekrem’in kabuk mesâbesinde cism-i şerîfleri, enbiyâ neslinden süzülüp gelmiştir; onların

mağzı ve içi ise aslâ neseb ile alâkadâr değildir. Âlem-i esfelden, âlem-i a'lâ-ya kadar, hiçbir kimse onun cinsi ve nazîri değildir."

نور حق را کس نجوید زاد و بود خلعت حق را چه حاجت تار و بود

1042. *Hakk'ın nûru için kimse doğma ve olma arayamaz; Hakk'ın hil'atı için târ u pûda ne hâcet!*

Ya'ni, "Hakk'ın nûru doğmadan ve nesebden münezzehtir. Hiçbir kimse o nûr için bir mebde' arayamaz. Hakk'ın kullarına giydirdiği nübüvvet ve velâyet hil'at ve libâsları için enişe [arış] ve argaca ya'ni nesce hâcet yoktur." "Bûd", vücûd, varlık ve olma; "hil'at" pâdişâhlar tarafından teşrîfen ve ikrâmen verilen libâs; "târ u pûd" kumaşın alt ve üst örgüleri ki, eniş [arış] ve argaç denir.

کمترین خلعت که بدهد در ثواب بر فزاید بر طراز آفتاب

1043. *En aşağı hil'at ki sevâbda verir, güneşin tırâzı üzerine ziyâde olur.*

"Tırâz"ın müteaddid ma'nâları vardır, burada elbise kenarlarına dikilen sırmadan çiçekler ve nakışlar demek olup, güneşin huzemât-ı ziyâiyyesinden kinâye olur. Ya'ni, "Hak Teâlâ hazretlerinin sevâb husûsunda en aşağı verdiği hil'at-ı ikrâm, güneşin huzemât-ı ziyâiyyesinden daha ziyâde parlak ve latîf olur."

بقیه قصه دعوت بلقیس بر حمت

Belkîs'ı rahmete da'vet kıssasının bakıyyesi

خیز بلقیسا بیا و ملک بین بر لب دریای یزدان در بچین

1044. *"Ey Belkîs, kalk gel ve mülk gör! Hâlık'ın deryâsının kenârında inci topla!"*

"Mülk"den maksûd, mülk-i ma'nevîdir. "Leb-i deryâ-yı Yezdân"dan murâd, âlem-i rûhânî ve hakikat-ı insânîdir. "İnci"den murâd, esrâr-ı ma'ri-

fettir. Hitâb, zâhiren Süleymân (a.s.)dan Belkîs'a ve zımnenn Hz. Pîr efendimiz tarafından bilcümle mâlikiyyet da'vâsında bulunan nüfûsadır. Ya'ni, "Ey Belkîs, oturduğun çöplük ve mezbele üstünden kalk da gel, bizim indimizde mülk-i ma'nevîyi gör ve Hakk'ın deryâsının kenârı olan rûhâniyet âleminde ve hakikat-ı insâniyye sâhasında, esrâr-ı ma'rîfet-i ilâhiyye inci-lerini topl!"

تو بمررداری چه سلطانی کنی

خواهرانت ساکن چرخ سنی

1045. "Senin kız kardeşlerin âlî olan çerhin sâkinidir; sen bir murdar ile niye sultanlık edersin?"

"Nefis" müennes olduğu için, cenâb-ı Pîr efendimiz nüfûs-ı sâlihaya "kız kardeş" ta'bîr buyururlar. "Ey Belkîs ve ey nefis-i mağbûn, senin sâlih olan kız kardeşlerin, âlem-i ulvînin sâkini olmuşlardır, sen niçin bir murdar ve cî-feden ibâret olan bu dünyâ ile sultanlık ediyorsun?" Nitekim hadîs-i şerîfde *الدنيا جيفة و طالبها كلاب* ya'ni "Dünyâ cîfedir ve onun tâlibi köpeklerdir" buyurulmuştur.

هیچ می دانی که آن سلطان چه داد

خواهرانترا ز بخششهای راد

1046. "Hiç biliyor musun ki, o sultân-ı azîm, senin kız kardeşlerine bahşişlerden ne verdi?"

"Râd", cömert ma'nâsına olup "bahşîşhâ-yı râd", cömert bahşîşler ve atâlar demek olur ki, mebzûl ve azîm bahşîşlerden kinâyedir. Ba'zı nüshalarda "râd" yerine "zâd" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ "Azık bahşîşlerinden ne verdi?" demek olur. Ve "azık"tan murâd, âhiret azığı olduğu zâhirdir.

که منم شاه و رئیس گلخن

تو ز شادی چون گرفتی طبل زن

1047. "Sen külhanın şâhı ve reîsi benim diye sürûrundan niçin davul çalıcı tut-tun?"

"Külhan"dan murâd, şehvet-i dünyâdır. Nitekim yukarıda bu cildde 240 nu-marada cenâb-ı Pîr efendimiz *شهوة دنیا مثال گلخن است که ازو حمام تقوی روشن است* ["Dünyânın şehveti külhân misâlidir ki, ondan takvâ hamamı rûşendir"] bu-yurmuşlar idi. Ya'ni, "Ey Belkîs, dünyâ ve şehvet-i dünyâ külhan misâli iken, sen bu külhanın şâhı ve reîsi olduğundan dolayı niçin sevindin de, sarayının kapısında davulcular ve mızıkacılar tuttun?"

مثل قانع شدن آدمی دنیا و حرص او در طلب و غفلت او از دولت روحانیان که
ابنای جنس ویند و نعره زنان که «یا لیت قومی یعلمون»

Âdemînin dünyâyâ kâni' olmasının ve talebde onun hırsının
meseli ve onun rûhânîlerin devletinden gafleti ki, onun ebnâ-yı
cinsidirler; ve: "Ne olaydı kavmim bilseler idi!" diye na'ra
vuruculardır

Ya'ni, insanın dünyâyâ ve dünyânın huzûzâtına kanâat etmesi ve bu hu-
zûzâtı taleb ve tahsîl emrinde vâki' olan onun hırsı hakkında ve mesel îrâdî
ve bu insanın kendi ebnâ-yı cinsinden olan ve Yâsîn-i şerîf sûresinde beyân
buyurulduğu üzere: "Ne olaydı kavmim benim ne saâdet ve devlet içinde bu-
lunduğumu bilseler idi!" (Yâsîn, 36/26) diye na'ra vuran rûhânî insanların
devletinden gâfil bulunması.

آن سگی در کو گدای کور دید   حمله می آورد و دلکش می درید

1048. O bir köpek mahallede kör dilenciği gördü, hamle etti ve onun eski libâ-
sını yırttı.

Bu beyt-i şerîf, yukarıda va'd buyurulan meselin îrâdîdir. "Delk", fukarâ-
nın giydikleri eski ve yamalı yırtık pırtık libâs.

گفته ایم این را ولی بار دگر   شد مکرر بهر تأکید خبر

1049. Bunu dîğer def'a demiş idik, fakat haberin te'kîdî için mükerrer oldu.

II. cildde bu meseli bir kere îrâd etmiş idik; fakat gönüllerde bu ma'nânın
te'kîd ve tesbîti için burada mükerrer oldu. Fâidesi vardır, zararı yoktur.

کور گفتش آخر آن یاران تو   بر کُهند این دم شکاری صید جو

1050. [1047] Kôr ona dedi: "Nihâyet senin o arkadaşların şimdi dağda av arayan
avcılardır."

- قوم تو در کوه می گیرند گور در میان کوی می گیری تو کور
1051. "Senin kavmin dağda yaban eşeği tutuyorlar, sen mahalle ortasında kör tutuyorsun!"

"Gûr", yaban eşeği dedikleri hayvandır ki, avcılar indinde makbûl bir avdır. Ve bu temsilden murâd ne olduğu âtîde beyân buyurulur.

- ترك اين تزوير كن شيخ نفور آب شوری جمع کرده چند کور
1052. Ey nefret edici şeyh, tezvîri terk et; birkaç körü cem' etmiş acı susun!

"Tezvîr", kizb ve hîle etmek. "Kör"den murâd ilm-i hakîkî ile ilm-i taklîdî-yi temyîze muktedir olamayan kimseler. "Acı su"dan murâd taklîdî ve tahmî-nî olan ilim. Ya'ni, "Ey ehl-i hâlin yokluğundan ve mücâhedesinden nefret edici olan şeyh-i müzevvir, yalan ve hîle ile halka kendini satmayı terk et! Sen etrâfına birkaç temyîzsiz kimseleri toplamış bir acı su mesâbesindesin. O toplanan kimseler senden o acı suyu içerler ve sen lisân-ı hâl ile dersin"

- کین مریدان من و من آب شور می خورند از من همی گردند کور
1053. Ki: "Bu mürîdlerimdir ve ben acı suyum; benden içerler ve kör olurlar!"

Avâmı başına toplayan ve onların mallarına ve hürmetlerine tama' edip evliyâlık taslayan müzevvir şeyhlerin hâlleri, dâimâ bu hitâbda bulunur; fakat onların hallerinden bu hitâbı avâm anlıyamazlar, pervâne gibi etrâfında dolaşırlar.

- آب خود شیرین کن از بحر لدُنْ آب بد را دام این کوران مکن
1054. Kendi suyunu ledün denizinden tatlı et, fenâ suyu bu körlerin tuzağı etme!

"Fenâ su"dan murâd ulûm-ı taklîdiyye ve nazariyyedir. "Bahır-ı ledün"den murâd, ulûm-ı yakîniyye ve zevkiyyedir. Ya'ni, "Ey şeyh-i müzevvir, halka ulûm ve ma'rifet bahş etmek bahânesiyle kendini satma; ve acı ve fenâ su mesâbesinde olan ulûm-ı taklîdiyye ve nazar ile iftîhâr etme; ve bu ulûmu körleri avlamak için tuzak yapma!" Eğer halkı irşâd hevesinde isen, o taklîdî ilimleri, ulûm-ı yakîniyye ve zevkiyyeye tahvîl et!

- خیز شیران خدا بین گورگیر تو چو سگ چونی بزرقی کورگیر
1055. Kalk, yaban eşeği tutucu olan Hudâ'nın arslanlarını gör; sen köpek gibi niçin zerk ile kör tutucusun?

“Hudâ'nın arslanları”ndan murâd, insân-ı kâmillerdir. “Yaban eşeği”nden murâd, henüz kuyûd-ı nefsâniyye ile mukayyed olan tâlib-i sâdık; “kör”den murâd temyîzsiz olan ahmak kimselerdir. “Zerk”, riyâ. Ya'ni, “Ey şeyh-i müzevvir, içinde yuvarlanmakta olduğun nefsâniyet mezbelesinden kalk, ehl-i zekâ olan tâlib-i sâdıkları avlayan, insân-ı kâmilleri gör! Sen niçin böyle köpek gibi, zerk ve riyâ ile ahmakları kandırıp, etrâfına toplayıcı olmuşsun?

گور چه از صید غیر دوست دور   جمله شیر و شیر گیر و مست نور

1056. *Yaban eşeği nedir! Dostun gayrisinin saydından uzaktır. Hepsi arslandır ve arslan tutucu ve nûrun sarhoşudur.*

Biz kâmillere gûr, ya'ni yaban eşeği tutucudur dedik; fakat bu, yaban eşeği tutmak onların indinde ehemmiyetsiz bir şeydir, onun ne kıymeti vardır! O kâmiller, dost-ı hakîkî olan Hakk'ın gayrisinin saydından uzaktır. Hepsi arslandır ve hakikat arslanını tutucudur ve hepsi Hakk'ın nûrunun sarhoşudur.

در نظاره صید و صیادی شه   کرده ترک صید و مرده در وله

1057. *Şâhın avı ve avcılığının nezzâresinde, saydı terk etmiş ve hayret içinde ölmüşlerdir.*

Ya'ni, “Kâmiller, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın avını ve avcılığını temâşâda, tâlib-i sâdıkları avlamayı terk etmişlerdir ve bu temâşâda hayret içinde ölmüşlerdir.” Ya'ni Hak'da fânî olmuşlar ve bu avcılığı Hak'dan görmüşlerdir. Bu beyt-i şerîfde “kurb-i ferâiz”e işâret buyrulur; zîrâ ibâddan zâhir olan ef'âlde, fâil Hak'dır ve ibâd Hakk'ın âletidir. Ve bu hâl kâmilin meşhûdudur; binâenaleyh veliyy-i kâmil mürîdin saydını, ya'ni irşâdını hep Hak'dan görür ve kendini Hakk'ın âleti bilir.

همچو مرغ مرده شان بگرفته یار   تا کند او جنس ایشان را شکار

1058. *O onların cinsini avlamak için yâr, onları ölmüş kuş gibi tutmuş.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıdaki ma'nânın misâlidir. Ya'ni, “Meselâ avcı ölmüş bir kuşu elinde tutar, bu ölmüş kuşun cinsini avlamak için, bu hâl avcının bir tedbîridir. Yâr-i hakîkî olan Hak dahi kendinde fânî olmuş ve varlığından ölmüş olan bir kâmili, o kâmilin cinsini avlamak için yed-i kudretinde tutar.” Binâenaleyh sûrette avlayan ölü kuş mesâbesindeki kâmil görünür ise de, hakîkatte avlayan Hak'dır.

مرغ مرده مضطر اندر وصل و بین خواندهء القلب بین الاصبعین

1059. Ölmüş kuş vasılda ve firkatde muztardır. "El-kalbü beyne'l-isbaayn" okumuşsun.

"Ölmüş kuş"tan murâd, Hak'da fânî olan insân-ı kâmilidir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil, nazarından halkı gâib edip, Hakk'ın vaslında müstağrak olmakda veyâ-hud irşâd için vasl hâlinden, halka rücû' etmekte muztardır. Onların irâdeleri, Hakk'ın irâdesinde mahv ve müstehlektir. القلب بین اصبعین من اصابع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'ni "Kalb, Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, nasıl dilerse onu döndürür" hadîs-i şerîfini okumuş isen, bu ma'nâyı anlamışsındır."

مرغ مردش را هر آنکه شد شکار چون ببند شد شکار شهریار

1060. Her o kimse ki, onun ölmüş kuşuna şikâr oldu, gördüğü vakit, şehriyâr-
[1057] rın şikârı oldu.

Ya'ni, "Her bir kimse ki, kurb-ı ferâiz mertebesinde olan bir kâmilin şikârı oldu ise, o kâmilin ahvâlini basar-ı basîretle gördüğü vakit, şehriyâr-ı hakîkî olan Hakk'ın şikârı olur ve anlar ki, kendi dahi bu ölmüş kuşun cinsindendir ve Hak kendisini bu ölmüş kuş ile avlamıştır."

هر که او زین مرغ مرده سر بتافت دست آن صیاد را هرگز نیافت

1061. Her kim bu ölmüş kuştan baş döndürürdü, o avcının elini aslâ bulmadı.

Ya'ni, "Bu ölmüş kuş mesâbesinde olan insân-ı kâmil, avcı mesâbesinde olan Hakk'ın yed-i kudretinde idi; her kim bu ölmüş kuştan, ya'ni insân-ı kâmilden yüz çevirdi ve onu hiçe saydı ise, o kimse avcının ya'ni Hakk'ın yed-i kudretini bulamadı." Hak onu tabîatın terbiyesine bıraktı. O tabîat, ayn-ı cehennemdir.

گوید او منگر بمرداری من عشق شه بین در نگه دارى من

1062. O der ki: "Benim murdarlığıma bakma, benim nigâhdârlığımda şâhın aşkını gör!"

"Murdârlık"dan murâd, insân-ı kâmilin cismi ve sûretidir. Ya'ni, "Hakk'ın yedinde ölmüş kuş gibi olan ve insân-ı kâmil, zâhir-perest olan kimseye der ki: "Sen benim cism-i unsurîme bakıp, i'tirâz etme; benim muhafızlığımda şâh-ı hakîkînin aşkını gör!" Zîrâ ben şâhın âlet-i saydım; sayyâdın âletini hıfz etmeğe aşkı ve muhabbeti vardır.

من نه مردارم مرا شه کشته است   صورت من شبه مرده گشته است

1063. "Ben murdâr değilim, beni şâh öldürmüştür; benim sûretim ölmüşe müşâbih olmuştur."

"Gerçi alelumûm ecsâm ve suver murdârdır; fakat ben aşk-ı ilâhî ile ölmüş ve beni şâh-ı hakîkî öldürmüş olduğundan, ben murdâr ve pis değilim. Benim sûretim ve cismâniyetim ölüye müşâbih olmuştur." Yoksa hakîkatte ölü değildir; zîrâ cismim rûhâniyet hükmünü iktisâb etmiştir.

جنبشم زین پیش بود از بال و پر   جنبشم اکنون ز دست دادگر

1064. "Bundan evvel benim hareketim bâl ü perden idi; şimdi benim hareketim âdilin elindendir."

"Ben kemâle gelmezden mukaddem benim bu hayât-ı dünyeviyyedeki hareketim, nefsimin gazab ve şehvet kanatlarından idi. Binâenaleyh nefs-i zâlimin hükmüyle hareket eder idi; şimdi ise o zâlim olan nefsim öldü; artık benim hareketim pâdişâh-ı âdil olan Hakk'ın yed-i kudretiyledir."

جنبش فانیم بیرون شد ز پوست   جنبشم باقیست اکنون چون ازوست

1065. "Benim fânî olan hareketim posttan dışarıya gitti; şimdi benim hareketim bâkîdir, çünkü O'ndandır."

"Benim fânî ve nefsânî ve rûh-ı hayvânî sebebiyle olan hareketim artık bu cisim postundan ve kabuğundan dışarıya çıktı. Şimdi benim hareketim bâkî olan rûh-ı sultânî iledir; ve rûh-ı sultânî ise, Hak'dan menfûh olan rûhdur, binâenaleyh bâkîdir."

هر که کز جنبد پیش جنبشم   گرچه سیمرغست زارش می کشم

1066. "Her kim benim hareketimin önünde eğri hareket ederse, her ne kadar sîmurg ise de onu zâr olarak öldürürüm!"

"Ben Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ile kâimim; binâenaleyh benim harekâtım Hak'dandır. Her kim Hakkânî olan benim hareketimin önünde, eğri ya'ni nefsânî hareket ederse, isterse cismâniyet âleminin sîmurgu ve en kuvvetlisi olsun, onu zayıf bir halde olarak öldürürüm!"

هین مرا مرده مبین گر زندهء   در کف شاهم نگر گر بندهء

1067. "Eğer diri isen, sakın beni ölü görme; eğer bende isen, bana şâhın keffinde bak!"

"Eğer dirilere mahsûs olan idrâkin var ise, beni cismânîler gibi fânî ve ölü görme; eğer Hakk'ın kulu isen ve nefsin kulu değil isen, bana şâh-ı hakîkînin avcunda bak!"

مرده زنده کرد عیسی از کرم   من بکف خالق عیسی درم

1068. "İsâ kerem cihetinden ölüyü diri etti; ben İsâ'nın Hâlık'ının keffindeyim."

"İsâ (a.s.) Hakk'ın keremi cihetinden, nübüvvet-i âlîsini te'yîd için ölüyü diriltti. Ben ise, İsâ (a.s.)'ın Hâlık'ının avcundayım."

Bu beyt-i şerîf velînin, nebî üzerine fazlını beyân değildir, belki bir kıyâs-ıdır. Ya'ni, İsâ (a.s.) kul iken, onun elinde ölü diri oldu; ben ise İsâ (a.s.)'ın Hâlık'ının elindeyim, nasıl ölü olurum? Nitekim âtîde buyurulur:

کی بمانم مرده در قبضهء خدا   بر کف عیسی مدار این هم روا

1069. "Ben Hudâ'nın kabzasında ne vakit ölü kalırım? Bunu İsâ'nın keffi üzerinde bile câiz tutma!"

عیسی ام لیکن هر آن کو یافت جان   از دم من او بماند جاودان

1070. "İsâ'yım; lâkin her o kimse ki, benim nefsimden cân buldu, o câvidân kalır."
[1067]

شد ز عیسی زنده لیکن باز مرد   شاد آن کو جان بدین عیسی سپرد

1071. "İsâ'dan diri oldu, lâkin tekrâr öldü; şâd o kimse ki canı bu İsâ'ya teslim etti."

Bu iki beyt-i şerîfin zâhirine bakılırsa, velî nebî üzerine tafdîl edilmiş gibi görünür, fakat öyle değildir. Velî hiçbir vakit nebînin mertebesine vâsıl olamaz. Burada İsâ (a.s.)'ın mu'cize-i nebeviyyesi ve hârika-i kevnîyyesi ile cismânî olan ölüleri diriltmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "İsâ (a.s.) ölmüş bir cesede, emr-i Hak'la rûh-ı hayvânî bahş etti; fakat rûh-i hayvânîde bekâ olmadığı için, o cesedin rûh-i hayvânîsi yine söndü." Yoksa İsâ (a.s.) kendi zamân-ı saâdetlerinde hayât-ı ma'neviyye ile insanları diriltemedi demek değildir.

İsâ (a.s.) hiç şübhe yok ki, hem hayât-ı sûriyye ve hem hayât-ı ma'neviyye ifâzasına kâdir idi. Evliyâ-yı kirâm ise, kerâmât ve havârık-ı kevnîyeden müctenibdirler, onların her biri bir peygamberin kalbi ve meşrebi üzerine olup, bu peygamberlerin hâiz oldukları velâyetin zevki üzerinedir ve bi'l-verâse beşerin müstaidlerine hayât-ı ma'neviyye ve ebediyye ifâza ederler.

من عصام در کف موسی خویش   موسیم پنهان و من پیدا به پیش

1072. "Ben kendi Mûsâ'mın elinde asâyım; benim Mûsâ'm gizlidir ve ben önde zâhirim."

Burada "Mûsâ"dan murâd Hak'dır. Ya'ni, insân-ı kâmil der ki: "Ben kendi Mûsâ'm olan Hakk'ın yed-i kudretinde asâyım ve onun ef'âlini icrâda âletiyim; fakat benim Mûsâ'm olan zât-ı Hak, sûret perdesi arkasında gizlidir ve benim sûretim önde zâhirdir." Halk beni görürler, benim asâ-yı vücûdumu tahnîk eden Hakk'ı görmezler.

بر مسلمانان پل دریا شوم   باز بر فرعون اژدرها شوم

1073. "Müslümanlar üzerine deryânın köprüsü olurum; Fir'avn üzerine tekrâr ejderhâ olurum."

"Ben müslümanlar üzerine, tabîat deryâsı üzerinde rûhâniyet âlemine geçmek için köprü olurum. Nefsânî Fir'avn üzerine, kâhir bir ejderhâ olurum.

این عصا را ای پسر تنها مبین   که عصا بی کف حق نبود چنین

1074. "Ey oğul, bu asâyı yalnız görme; zîrâ ki Hakk'ın eli olmaksızın asâ böyle olmaz!"

"Ey hakikat-i hâlden gâfil olan çocuk mesâbesindeki insan! Bu asâ-yı cismimi yalnız başına hareket eder bir halde görme; zîrâ bu cismim asâsında gördüğün acib ahvâl, Hakk'ın eli olmaksızın böyle zâhir olmaz."

موج طوفان هم عصا بد کو ز درد   طنطنهء جادو پرستان را بخورد

1075. "Tûfânın dalgası dahi asâ idi ki, o deritten sihirbazlara tapanların kerr ü ferrini yedi."

"Derd", ağrı, sızı, maddî ve ma'nevî nâhoşluk. "Tantana", kerr ü fer ve âlâyış. "Tûfân"dan murâd, Fir'avnîlere karşı fâsılalı beliyyelerden olan tûfândır. Nitekim sûre-i A'râf'da buyrulur: فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ (A'râf, 7/133) Ya'ni "Biz onların üzerine tûfân ve çekirge ve kurbağa ve kan âyât-ı mufasssalalarını gönderdik." Tafsîli tefsîr kitaplarındadır. Ya'ni, "Fir'avnîlerin Mûsâ (a.s.)a karşı yaptıkları nâhoş muâmelelerden dolayı Hak Teâlâ'nın gönderdiği tûfân dalgaları dahi asâ mâhiyetinde idi; o asâ Fir'avn'ın sihirbâzlarına tapanların âlâyışı ve kerr ü ferrini yedi, yuttu."

گر عصاهای خدا را بشمرم   زرق این فرعونیان را بر درم

1076. "Eğer Hudâ'nın asâlarını saysam, bu Fir'avnîlerin zerkını yırtarım!"

"Fir'avnîler"den murâd, nefsânî ve münkir-i evliyâ olan kimselerdir. "Zerk", riyâ ve gösteriş demektir. Ya'ni, "Ulemâ kisvesinde bulunup, halkı ri-yâlanyla ve gösterişleriyle aldatan kimselerin perdelerini Hak Teâlâ'nın asâ mâhiyetinde olan azâblarını ve belâlarını saymak sûretiyle yırtarım!" demek olur.

لیک زین شیرین گیاهی زهرمند   ترک کن تا چند روزی می چرند

1077. "Fakat bırak, birkaç gün bu zehirli tatlı ottan otlasınlar!"

"Fakat huzûzât-ı nefsâniyyelerine mağlûb olan bu riyâkârları kendi halle-rinde bırak, varsınlar dünyânın zâhiri tatlı görünen ve bâtını zehirli olan lez-zetlerinden istifâde etsinler." Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hicr'in ibtidâ-sında buyrulur: ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِيهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (Hicr, 15/3) Ya'ni "Onlar bırak yesinler ve temettu' etsinler ve emel onları meşgûl etsin! Yakın-da bilirler."

گر نباشد جاه فرعون و سری   از کجا یابد جهنم پروری

1078. Eğer Fir'avn'ın mansıbı ve riyâseti olmasa idi, cehennem-perverliği ne-re-den bulurdu?

Bu beyt-i şerîfde murâd buyrulan şey Fir'avn'ın şahsı değildir, zîrâ Fir'avn'ın garktan evvel tövbe edip îmân ettiğine Kur'ân-ı Kerîm şâhiddir. Ve Şeyh-i Ekrber Muhyiddîn Arabî (k.s.) gerek *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûse-vî'de ve gerek *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin müteaddid bâblarında Fir'avn'ın îmânını tasrîh ve îzâh buyurmuştur. Ve yukanki beyt-i şerîfde "Fir'avnîler" buyurulduğuna nazaran cenâb-ı Pîr efendimizin kasd-ı âlîleri dahi Fir'avn'ın îmândan evvelki hâli içinde bulunan her asırdaki mütekebbir ve mağrûrlardır. "Bunlar kendi mansıplarının ve makâmlarının îcâbı olan kuvvete istinâden ibâdullâhı tahkîr ve kahr ederler ve bu sıfatları yüzünden cehennem ta'bîr olu-nan mahall-i kahnn sermâye-i azâbı olurlar ve cehennemi beslemiş olurlar."

فر بهش کن آنگهش کُش ای قصاب   زانکه بی برگند در دوزخ کلاب

1079. Ey kasab onu semiz et, ondan sonra onu öldür; zîrâ ki köpekler cehen-nemde azıksızdır.

“Kasab”dan murâd, Fir'avnîlere mahsûs câh ve mansıbdır ki, evvelen onları kibir ve gurûr ile besler ve semirtir, sonra da kahr eder. Nitekim birçok mütekebbir ve mağrûr hükümdarların sû-i âkıbetleri târihlerde mufasssalar mezkûrdur. “Köpekler”den murâd, suver-i hayvâniyyede zâhir olan ahlâk-ı rezîledir ki, bunlar mahall-i kahr-ı ilâhî olan cehennemde sâhiblerinin etrâfını ihâta edip didiklerler.

گر نبودی خصم و دشمن در جهان پس بمردی خشم اندر مردمان

1080. *Eğer cihânda hasım ve düşman olmasa idi, binâenaleyh âdemlerde olan [1077] öfke söner idi.*

Ya'ni, “Hasımın ve düşmanın vücûdu âdemlerde öfkenin vücûduna sebep olur. Eğer bir kimsenin cihânda hiçbir düşmanı olmasa, o kimsedeki öfkelenmek hâssası ölmüş ve sönmüş olurdu.”

دوزخ آن خشمست و خصمی بایدش تا زید و رنه رحیمی بکشدش

1081. *Cehennem o öfkedir ve ona bir düşman lâzımdır, tâ ki yaşasın; ve yoksa onu bir rahîm söndürür.*

Ya'ni, Hak Teâlâ zât-ı ulûhiyyetini وَ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ (Fetih, 48/6) [“Allâh onlara gazab etmiş”] âyet-i kerîmesinde, düşmanlarına karşı gazab ile ve وَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (Beyyine, 98/8) [“Allâh kendilerinden hoşnûd olmuş”] âyet-i kerîmesinde de, dostlarına karşı rızâ ile vasf etmiştir. Gazab intikâmı ve rızâ ikrâmı îcâb eder. Mahall-i intikâm cehennem ve mahall-i ikrâm ise cennettir. Binâenaleyh cehennem Hakk'ın gazabıdır ve sıfat-ı gazabın muattal olmaması için ona düşman lâzımdır, aksi halde rahmet-i rahîmiyye sıfatı onu söndürürdü.

پس بماندی لطف بی قهر و بدی پس کمال پادشاهی کی بدی

1082. *Binâenaleyh lutuf kahırsız ve fenâlıksız kalır idi; böyle olunca pâdişâhlığın kemâli ne vakit olur idi?*

Bu hakîkate binâen aks-i hâlde sıfat-ı lutuf ve rahmetin âsârı mevcûd olur ve sıfat-ı kahrın ve intikâmın âsârı ma'dûm olur idi. Halbuki herhangi bir isim alınsa, onda cemî'-i esmâ mündemiç olduğundan, birinin fikdânı, diğerlerinin dahi fikdânını iktizâ eder. Bu ise, kemâl-i ulûhiyyetine mugâyirdir. Meselâ ism-i Hâdî, ehl-i hidâyetin vücûdunu ve ehl-i hidâyetin vücûdu dahi

Mün'im ve Latîf isimlerinin vücûdunu ve bu isimlerin vücûdu dahi, mahall-i in'âm ve ikrâm olan cenneti iktizâ eder. Ve kezâ Mudill ismi dahi ehl-i şekâvet ve dalâletin vücûdunu ve ehl-i şekâvetin vücûdu da Müntakim ve Kâhir isimlerinin vücûdunu ve bu isimlerin vücûdu dahi, mahall-i intikâm ve kahr olan cehennemın vücûdunu iktizâ eder.

Binâenaleyh bir sıfat ve ismin ahkâmı muattal olsa, hepsinin ahkâmı muattal olmak îcâb eder; ve bundan da câmi'-i cemî'-i esmâ olan ulûhiyetin kemâlâtı zâhir olmamak lâzım gelirdi. Beyt-i şerîfde "bî-kahr" kelimesine "bî-dî" terdif buyurulmuştur; çünkü kahr fenâlığın ve seyyienin cezâsıdır. Ve ^{مثلاً} جزاء سيئة سيئة (Şûrâ, 42/40) ["Kötülüğün cezâsı, onun gibi bir kötülüktür"] âyet-i kerîmesi mûcibince, fenâlığın cezâsı, onun gibi bir fenâlıktır.

ریشخندی کرده اند آن منکران   بر مثلها و بیان ذاکران

1083. O münkirler vâizlerin beyânı ve meselleri üzerine rîş-hand etmişlerdir.

"Rîş-hand", müstehziyâne bir sûrette gülmek. Ya'ni, "Büyük menâsıb-ı dünyeviyyede nefislerinin hazzına dalmış olan kimseler, vâizlerin ve nâsihlerin birtakım meseller îrâdiyle, münkirlerin ahvâl-i uhreviyyesini beyân etmelerine karşı, mütenebbih olmayıp, bil'akis istihzâ ile gülmüşler ve hazz-ı nefislerine devâm etmişlerdir." Bu beyt-i şerîfde ^{وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا} (Bakara, 2/26) ya'ni "Ve kâfirlere gelince, derler ki: Allâh bu misâller ile neyi murâd eder?" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

تو اگر خواهی بکن هم ریشخند   چند خواهی زیست ای مردار چند

1084. Eğer sen dahi istersen rîş-hand et, ey murdâr, ne kadar yaşayacaksın?

Ey bizim *Mesnevî*'mizdeki nasâyihi ve meselleri dinleyen münkir! İstersen sen dahi geçmiş gitmiş olan emsâlin gibi istihzâ ile gül; nihâyet bu dünyâ mezbelesinde ne kadar yaşayacaksın ve ne kadar müddet daha hazz-ı nefsinle meşgûl olabileceksin? Sonunda feryâd edecek değil misin?

شاد باشید ای محبان در نیاز   بر همین در که شود امروز باز

1085. Ey muhibler, niyâzda mesrûr olun bu kapı üzerine ki, bugün açık olur!

"Muhibler" ta'bîri, umûma hitâb olduğuna göre, "Ey mü'minler, bugün açılmış olan va'z ve nasîhat kapısının önünde mesrûr olup niyâzda olun!" demek olur. Ve havâssa hitâb olduğuna göre cenâb-ı Pîr efendimizin tarîkat-ı

aliyyelerine sâlik olup, hulûs ile bu *Mesnevî-i Şerîf*'in mütâlaasıyla meşgûl olanlardır. Ve "açık olan kapı"dan murâd dahi, bu *Mesnevî-i Şerîf*'dir.

هر حویجی باشدش کُردی دگر در میان باغ از سیر و کبر

1086. *Bağ içinde sarmısaktan ve keberden her bir sebze için başka bir ocak vardır.*

"Havîc", umûmen sebze ma'nâsınadır. *Bahâr-ı Acem*'de bu lüğatin, kü-tüb-i arabîyye ve fârisiyyenin müsâadesi olmadığı halde, nereden alınmış olduğunun ma'lûm olmadığı beyân ediliyor. "Kürd", kâf-ı Arabî ile, bostanlarda kabak, patlıcan ve domates gibi sebzelerin her bir nevi'leri için, ayrı ayrı yapılmış ocaklar ve çukurlar ma'nâsınadır. "Sîr", sarmısak ve "keber", kâf-ı Arabî ile turşusunu kurdukları bir nevi' sebzedir ki, "kebere" derler. Ya'ni, "Âlem bostân gibidir; her bir sebzenin ayrı bir ocağı olup ve o ocaklarda terbiye olunduğu gibi, insanların hâli de böyledir, her birinin terbiye ve neşv ü nemâ bulduğu ocak başkadır."

هر یکی با جنس خود در کُردِ خود از پرای پختگی نم می خورد

1087. *Her biri kendi cinsi ile kendinin ocağında olmuştuk için rutûbet içer.*

Ya'ni, "Sebzelerin her bir nev'i, kendi cinslerine mahsûs olan ocaklarda ve tarlalarda olmak ve pişmek üzere su içerler ve rutûbet cezb ederler." Bunun gibi, efrâd-ı beşer dahi muhtelif esmâ-i ilâhiyyenin mazharındırlar. Her birerleri kendilerine âid isimlerin terbiyesi altında neşv ü nemâ bulurlar.

تو که کُردِ زعفرانی زعفران باش و آمیزش مکن با دیگران

1088. *Sen ki za'ferân ocağısın, za'ferân ol ve başkalarıyla ihtilât etme!*

Ey sâlik sen mâdemki esmâ-i cemâliyyeden birinin mazharı olan za'ferân ocağısın, o ism-i latîfin terbiyesinde ol ve esmâ-i celâliyyenin mazharı olan muhâlifler ile ihtilât ve sohbet etme!

آب می خور زعفرانا تا رسی زعفرانی اندران حلوا رسی

1089. *Ey za'ferân, su iç, tâ ki yetişesin; za'ferânsın o helvaya erişirsin!*

Ey mazhar-ı ism-i Hâdî olan sâlik, sen mâdemki mühtedîsin, maârif-i ilâhiyye ve ulûm-i ledünniyye suyunu iç ki kemâle gelesin; ve za'ferân olmak, ya'ni mazhar-ı ism-i Hâdî olmak i'tibâriyle istîdâdın bulunduğu için, za'fe-

rân zerde tatlısına eriştiği gibi, sen de tatlı ve latîf olan makâm-ı ittihâda erişsin.

در مکن در کرد شلغم پوز خویش   که نگرده با تو او هم طبع و کیش

1090. *Kendi ağzını şalgam ocağına koyma ki, o seninle hem-tab' ve hem-mez-*
[1087] *heb olmasın!*

"Şalgam", ehl-i dünyâdan kinâyedir ki, onlar "şel-i gam"dır, ya'ni gam-ı dünyânın çolaklandır. Elleri ulûm-ı enbiyâ ve evliyâ tarafına erişmez. Ya'ni, "Ey hakikat yolunun sâliki! İdrâkinin ağzını ehl-i dünyânın ocağına ve oradaki ulûm-ı istidlâliyyeye koyma ki, o seninle hem-tab' ve hem-mezhep görünüp seni iknâ'a çabalamasın; zîrâ böyle yaparsan o seni yavaş yavaş çalar." Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de buyurulmuştur:

اندک اندک آب را دزدد هوا   همچنین دزدد هم احمق از شما

"Hava o suyu azar azar çalar; ahmak dahi sizden böyle çalar."

تو بکردی او بکردی مودعه   زآنکه ارض الله آمد واسعه

1091. *Sen bir ocağa, o bir ocağa tevdi' olunmuştur; zîrâ ki Allâh'ın arzı geniş gelmiştir.*

Ey sâlik seni bir terbiye ocağına, onu da diğer bir terbiye ocağına komuşlardır. Her biriniz ayrı ayrı isimlerin te'sîri altında neşv ü nemâ bulursunuz. Varsın o, bu âlemin bir bucağında, kendi meşrebinde yaşasın; sen de kendi meşrebinde diğer bir bucakta yaşa; zîrâ efrâd-ı beşerîyyeye nazaran Allâh Te-âlâ'nın arzı ve dünyâsı geniştir.

خاصه آن ارضی که از پهناوری   در سفر گم می شود دیو و پری

1092. *Husûsiyle o bir arz ki, genişliğinden dolayı, şeytan ve peri seferde gâib olmuştur.*

Bu beyt-i şerîfdeki "arz"dan murâd, misâl-i mutlak âlemdir. Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın merâtibi vardır. Her bir mertebe, diğerinden daha vâsi' ve ekberdir. Mertebe-i şehâdet, ya'ni dünyâ, âlem-i misâlden dardır; ve âlem-i misâl, âlem-i ervâhdan ve âlem-i ervâh hakikat-i insâniyye mertebesi olan vâhidiyyet mertebesinde ve vâhidiyyet mertebesi, hakikat-i muhammediyye mertebesi olan mertebe-i vahdetden ve mertebe-i vahdet, mertebe-i ahadiyyetden dardır. Ve mertebe-i ahadiyyet ise "vücûd-ı mutlak"

olup nâmüteriâhîdir. Misâl-i mutlak âlemi, bu mertebe-i şehâdetteki sûretlerin nazâirini câmi' olduğu gibi, bu âleme sığmayan sûretleri de hâizdir. Letâfeti i'tibâriyle, âlem-i ervâha ve sûretleri ihtivâ etmek i'tibâriyle de âlem-i ec-sâma müşâbihdir. Binâenaleyh âlem-i ervâh ile, âlem-i ecsâm arasında bir berzahdır. Âlem-i şehâdet ve ecsâm yalnız bizim arzımızdan ibâret olmayıp, fezâ-yı bî-nihâyede mevcûd olan âlemler dahi âlem-i ecsâmdan olduğundan, misâl-i mutlakda o lâ-yuad ve lâ-yuhsâ olan avâlimin sûretleri de mündemidir. Binâenaleyh ecsâm-ı latîfeden olan şeytanlar ve periler bu âleme sefer et-seler, fart-ı vüs'atından dolayı gâib olurlar.

اندرآن بحر و بیابان و جبال   منقطع می گردد او هام و خیال

1093. *O deryâda ve sahrâda ve dağlarda, evhâm ve hayâl munkatı' olur.*

Ya'ni, o misâl-i mutlakın deryâlarında ve sahrâlarında ve dağlarında evhâm ve hayâl munkatı' olur; zîrâ o âlemde bizim bu dünyâda gördüğümüz sûretlerin hâricinde sûretler vardır, bizim evhâm ve hayâlâtımız ise gördüğümüz sûretlerin dâiresinden ileriye geçemez.

آب استاده که سیرستش نهان   تازه تر خوشتر ز جوهای روان

1094. *Durmuş su ki, onun gizli seyri vardır, akıcı ırmaklardan daha tâze, daha latîftir.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda 1089 numaradaki خور زعفرانا تارسی ya'ni "Ey za'ferân, neşv ü nemâ bulmak için su iç!" beyt-i şerîfine merbûttur ve ârif-i rabbânînin hâline intikâldir. Ya'ni, "Ey za'ferân, muhâliflerin ocaklarından ve tarlalarından kaçmak için ne âlem-i şehâdet ve ne de âlem-i misâlde sefere hâcet yoktur. Senin neşv ü nemân için durgun su hâlinde olan ârif-i rabbânînin huzûru kâffidir; zîrâ onun âb u irfânında gizli bir cereyân ve seyr vardır ki, gizlice kalblere cârî olur ve elfâz ve kelâm ile akıcı olan ilim ve ma'rifet sularından daha latîf ve daha tâzedir."

کو درون خویش چون جان و روان   سیر پنهان دارد و پای روان

1095. *Zîrâ o cân ve revân gibi kendi bâtınında gizli seyr ve yürüyücü ayak tutar.*

"Cân" ile, rûh-ı hayvânîye ve "revân" ile, rûh-ı insânîye işâret buyrulur. Ya'ni, "Ârifin kendi bâtınında vücûddaki rûh-ı hayvânî ve kalbe alâkası olan rûh-ı sultânî gibi gizli seyri ve yürüyen ayağı vardır."

مستمع خفته ست کوته کن خطاب ای خطیب این نقش کم کن تو بر آب

1096. *Müstemi' uyumuştur, hitâbı kısa et, ey hatîb, sen bu nakşı su üzerine az yap!*

Dinleyen kimse, gaflet uykusundadır, binâenaleyh bu zemîndeki hitâbı kısalt ve ihtisâr et; ey hatîb-i maârif-i ilâhiyye olan Mevlânâ, bu elfâz ve kelimât nakışlarını su üzerine az yap, ya'ni kelâmı zâyî' etme!

بقیهء دعوت سلیمان بلقیس را که فرصت غنیمت است

Süleymân (a.s.)'ın "Fırsat ganîmettir" diye
Belkîs'ı da'vetinin bakıyyesi

خیز بلقیسا که بازار است تیز زین خسیسان کساد افکن گریز

1097. *"Kalk ey Belkîs, zîrâ revâçlı bir pazar vardır; bu kesâd bırakıcı hasîslerden kaç!"*

"Ey Belkîs meşrebinde olan nefisler, çöküp kaldığınız bu sûret âleminden kalkınız; zîrâ ârif-i billâhın revâçlı bir ma'rifet pazarı vardır, o ma'rifet pazarına kesâd bırakıcı olan alçak tabîatlı müddeîlerden kaçınız!"

خیز بلقیسا کنون با اختیار پیش از آنکه مرگ آرد گیرودار

1098. *"Ey Belkîs şimdi ihtiyârın ile kalk, ondan evvel ki, ölüm cenk getirir!"*

"Ey Belkîs, bu hayât-ı dünyeviyyede, bu sûret mezbelesinden ihtiyârınla kalk ve onun muhabbetini irâdenle terk et; zîrâ önünde lezzetleri yıkıcı ölüm vardır; o ölüm ansızın geldiği vakit, seni çöktüğün bir mezbeleden cebren ve ıztırâren götürür, fakat hayât-ı uhreviyyede sana cenk ve nizâ' belâları getirir."

بعد از آن گوشت کشد مرگ آنچنان که چو دزد آبی بشخنه جان کنان

1099. *"Ondan sonra ölüm senin kulağını öyle çeker ki, polis ile, cân çekişerek hırsız gibi gelirsin."*

“Polis, hırsızı nasıl sürükleye sürükleye götürürse, ölüm de seni öylece amellerinin hesâbını vermek üzere, çeke çeke mahkeme-i kübrâ huzûruna götürür.”

زین خران تا چند باشی نعل دزد   گر همی دزدی یآ و لعل دزد

1100. ^[1098] “Ne zamâna kadar bu eşeklerden nal çalıcı olursun; eğer çalar isen gel, la’l çal!”

“Eşekler”den murâd, halkı Hakk’a da’vet ediyoruz diye kendilerine hürmete da’vet eden ve ma’rifet da’vâsında bulunan yalancı ve riyâkâr şeyhlerdir. Ve “nal”dan murâd, onların zevksiz olan ma’rifetleridir; ve “la’l”den murâd, ulûm-ı enbiyâ ve evliyâdır. Ya’ni, “Yalancı ve riyâkâr müddeîlerden ne zamâna kadar eşek nalı mesâbesinde olan kıymetsiz ve zevksiz ma’rifet çalarsın; eğer çalar isen kıymetli ve zevkli olan ulûm-ı enbiyâ ve evliyâyı çal!”

خواهرانا یافته ملک خلود   تو گرفته ملکت کور و کبود

1101. “Senin hemşîrelerin ebedî mülkü bulmuşlardır; sen iğrenç mülkü tutmuşsun.

“Senin hemşîrelerin olan birtakım nefisler, insân-ı kâmilin huzûrunda ebedî olan mülkü bulmuşlar ve bekâ âleminde müsterîh olmuşlardır; sen ise henüz bu fânî olan dünyânın mülküne kanâat edip kalmışsın.”

ای خنک آنرا که زین ملکت بجست   که اجل این ملک را ویران گریست

1102. “Ey saâdet ona ki bu mülkten sıçradı, zîrâ ecel bu mülkü harâb edicidir.”

“Saâdet o kimseyedir ki, bu fânî olan mülk-i dünyâyâ meyil ve muhabbetten kurtuldu, zîrâ ecel bu mülk-i fânîyi âkıbet harâb edicidir.”

Ma’lûm olsun ki, mülk-i dünyâdan sıçramak, hayât-ı dünyâda ölümler gibi hiçbir şeye mâlik olmamak değildir; zîrâ temellük-i sûrî bu hayât-ı fânîye icâbıdır; yaşamak için mâl ve mülk lâzımdır, mâlsız ve mülksüz içtimâî hayâtın devâmına imkân yoktur. Burada cenâb-ı Pîr’in maksûd-ı âlîleri mâl ve mülke hasr-ı muhabbetten nehydir; zîrâ mâl ve mülke hasr-ı muhabbet, Hak’dan ve hayât-ı uhreviyyeden gafleti icâb eder. Nitekim I. cildde چيست يا’ni “Dünyâ nedir? Hudâ’dan gâfil olmaktır; yoksa kumaşlar, gümüşler, çoluk çocuk ve kadın değildir!” buyurmuşlardır.

ملکت شاهان و سلطانان دین

خیز بلقیسا بیا باری بین

1103. "Kalk ey Belkîs gel, bir kere şâhların ve din sultanlarının mülkünü gör!"

"Şâhlar ve din sultanları"ndan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır.

ظاہراً حادی میان دوستان

شسته در باطن میان گلستان

1104. "Bâtında gülistân içinde oturmuşlardır, zâhiren dostlar arasında hâdîdir."

"Hâdî", "hady"den ism-i fâil olup, "devesini tegannî ve terrennüm ile süren deveci" ma'nâsına gelir. Ya'ni, "Din sultanları olan enbiyâ ve evliyâ, bâtında gülistân-ı hakikat ve ma'rifet içinde oturmuşlardır; zâhirde dostları arasında develerini terrennüm ve tegannî ile süren deveciler gibi, o dostlarını la-tîf va'z ve nasihatlar ile, âlem-i hakikat tarafına sürerler."

Bu ma'nâ Ankaravî nüshasına göredir. Hind nüshalannda ikinci mısra' buستان ظاهر آحادی میان دوستان sûretindedir, "Zâhirde dostlar arasında âhâd-ı nâsdan biridir" demek olur. Ya'ni, "Enbiyâ ve evliyâ bâtında hakikat ve ma'rifet gülistânı içinde oturmuşlardır; halk onların bâtınlarına muttali' değildir; çünkü onlar zâhirde dostlar arasında âhâd-ı nâsdan biri sûretindedirler ve kendi bâtınlarını bu vech ile gizlerler." Diğer bir nüshada dahi "hâzî" (حاذی) vâki'dir ki, "Zâhirde dostlar ile berâber oturucudur" demek olur.

لیک آن از خلق پنهان می شود

بوستان با او روان هر جا رود

1105. "Bostân onunla revân olarak her yere gider; fakat o halktan gizli olur."

Ya'ni, "Hakikat ve ma'rifet bostânı, o dîn sultanı ile berâber yürür ve her tarafa gider; fakat halk o bostandan ve bostanın onunla berâber yürüdüğünden haberdâr değildir."

آب حیوان آمده کز من بخور

میوها لابه کنان کز من بچر

1106. Meyveler, "Benden otla!" diye yalvarıcıdır; âb-ı hayât, "Benden iç!" diye gelmiştir.

Ârîfin bâtınındaki bostanın ma'rifet-i ilâhiyye meyveleri, "Beni kopar, rûhunun ağzına at!" diye yalvarırlar; ulûm-ı ledünniyye âb-ı hayâtı akıp "Benden iç!" diye önüne gelmiştir.

طوف می کن بر فلک بی پر و بال همچو خورشید و چو بدر و چون هلال

1107. *Güneş gibi ve bedir gibi ve hilâl gibi felek üzerinde kanatsız tavaf et!*

“Âlem-i mülkûn feleği ve fevkı olan âlem-i melekûtta, güneş, bedir ve hilâl âfâk-ı mülkte nasıl tavâf eder ve döner ise, sen de öylece dön!” Güneş, bedir ve hilâl ile, sâlikin merâtib-i terakkiyâtına işâret buyrulur. Ya’ni, “hilâl” ile mübtedîlere, “bedir” ile mütevassıtlara ve “güneş” ile müntehîlere işâret buyrulur.

چون روان باشی روان و پای نی میخوری صد لوت لقمه خای نی

1108. *Revân gibi revân olursun, halbuki ayağın yoktur; yüz taâm yersin, halbuki lokma çiğneyici yoktur.*

Birinci “revân”, rûh-ı izâfî ve ikinci “revân”, “reften” masdarından ism-i fâil olup “gidici” ma’nâsınadır. Ya’ni, âlem-i melekûta cismâniyet ile girilmez, sûret-i misâliyye ile girilir. Bu sûret-i misâliyyenin cismâniyet ile, rûhâniyet arasında berzah olduğu, yukanda beyân edilmiş idi. Ya’ni, “Âlem-i melekûta sûret-i misâliyye ile rûh-ı izâfî gibi gidici olursun; fakat cismânî ayağın yoktur. O âlem-i melekûtun türlü türlü taâmlarını yersin, fakat lokma çiğneyici olan cismânî dişlerin yoktur.”

نی نهنگ غم زند بر کشتیت نی پدید آید ز مردن زشتیت

1109. *Gam timsâhı senin geminin üzerine çarpmaz; ölmekten senin çirkinliğin zâhir olmaz.*

Gam timsâhı senin vücûdunun gemisine çarpıp, seni tehdîd etmez. Kalbin selîm ve bâtının latîf olduğu için, zâhiri, bâtına kalb eden ölüm, senin çirkinliğini değil, bâtınındaki letâfeti izhâr eder.

هم تو شاه وهم تو لشکر هم تو تخت هم تو نیکو بخت باشی هم تو بخت

1110. *Şâh da sen, leşker de sen, taht da sen, iyi talihli de sen, baht da sen olursun!*

Vaktâki sûret âlemini terk edip, ma’nâ âlemine daldın ve ma’nâ âleminde makâm-ı cem’e gelip, nazarından Hakk’ın gayri görünen eşyâ zâil oldu ve senin senliğin dahi deryâ-yı vahdette eridi ve anladın ki, senin hakîkatin Hak’dır; binâenaleyh şâhlık ve leşkerlik ve taht ve iyi tâlihlik ve baht ve tâlih nisbetleri hep senin hakîkatinde birleşti.

گر تو نیکو بختی و سلطان زفت تخت غیر تست روزی بخت رفت

1111. Eğer sen iyi tâlihli ve sultân-ı azîm isen, taht senin gayrindir; bir gün baht gitti.

Eğer sen cismâniyet âleminde iyi tâlihli olup bu tâlihın iktizâsı olarak sul-tân-ı azîm isen, üzerinde oturup hükm ettiğin taht-ı sûrî senin gayrindir; çünkü sen ma'nâ-yı vahdeti müdrik olduğun için, nazarında ikilik ve keserât sâbittir ve bu keserât-ı mevhûme ise fânîdir. Ve tâlihın ve tahtın ise, bu ha-yât-ı fâniye ile kâimdir. Bir gün gelir ki, muhakkak sûrette baht gider.

تو بمانی چون گدایان بی نوا دولت خود هم تو باش ای مجتبی

1112. Sen dilenciler gibi bî-nevâ kalırsın; ey müctebâ, kendi devletin dahi sen ol!

Taht gittiği vakit sen âlem-i ma'nâda dilenciler gibi bî-nevâ kalırsın. Ey müctebâ, gel, sen kendi devletinin "ayn"ı ve zâtı ol ve kendinin aynı ve zâtı olan devleti bul; zîrâ bu sûrî devlet ve baht ve tâlih, senin gayrin olduğu için elbette bir gün fânî olur.

چون تو باشی بخت خود ای معنوی پس تو که بختی ز خود کی گم شوی

1113. Ey ma'nevî, vaktâki sen kendi bahtın olursun, imdi sen ki bahtsın, ken-dinden ne vakit gâib olursun.

Ey ma'nâ âleminde makâm-ı cem'e gelen sâlik, vaktâki sen Hakk'ın şe'ni olan baht olduğun vakit, bahtın aynı olmak i'tibâriyle ne vakit kendinden gâ-ib olursun. Zîrâ eşyâ, Hakk'ın mezâhir-ı sıfâtdır ve baht ve tâlih, şuûnât-ı Hak'dan bir şe'ndir ki, senin vücûdunun aynasında zâhir olmuştur. Aynada-ki sûret-i mün'akiseyi nazardan kaldınnca, âkis olan sıfat kalır ve sıfat ise zâtla müttehiddir.

تو ز خود کی گم شوی ای خوش خصال چونکه عین تو ترا شد ملک و مال

1114. Ey hoş-hisâl, sen ne vakit kendinden gâib olursun? Mâdemki senin gay-bın sana mülk ve mâl oldu.

Ey huyları iyi olan sâlik, senin zâtın ve gaybın sana mülk ve mâl ol-dukça, sen ne vakit kendinden gâib olursun. Makâm-ı cem'in hâl-i zevkî-si budur.

بقیہ قصہ عمارت کردن مسجد اقصا را سلیمان علیہ السلام بتعلیم
و وحی خدا جهت حکمتہایی کہ او داند و معاونت ملائکہ
و دیو و پری و آدمی آشکارا

Süleymân (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı Hudâ'nın ta'lîmi ve
vahyi ile O'nun bildiği hikmetler için imâret etmesi ve âşikâr
olarak melâikenin ve şeytanların ve perilerin ve insanların
muâvenet etmesi kıssasının bakıyyesi

ای سلیمان مسجد اقصا بساز لشکر بلقیس آمد در نماز

1115. "Ey Süleymân Mescid-i Aksâ'yı yap, Belkîs'in askeri namaza geldi!"

Bu kıssanın zâhiri Süleymân (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı binâ buyurmasıdır; fakat iç yüzü her bir zamanda vâki' olan tecellî-i Hakk'a işârettir. Ya'ni, "Süleymân" dan maksûd, insân-ı kâmilidir. "Mescid-i Aksâ" dan murâd, sâliklerin kalbidir. "Belkîs" dan murâd nefisdir. Ve "Belkîs'in ordusu"ndan murâd, vücûd-ı sâlikteki kuvâ-yı muhtelifedir ki, bu kuvânın "akıl" gibi sâlihi ve "emîr-i hevâ" gibi fâsidi vardır. Bunlar hakkındaki tafsîlât cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabî (k.s.) hazretlerinin *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhi'l-Memleketi'l-İnsâniyye* isimindeki kitâb-ı şerîflerinin on birinci ve on ikinci bâblarında münderîçdir ve fakîr tarafından bu kitâba yazılmış olan şerhin o bâblarında âcizâne îzâh edilmiştir, burada tafsîli uzun olur.

چونکہ او بنیاد آن مسجد نهاد جن و انس آمد بدن در کار داد

1116. "Vaktâki o, o mescidin bünyâdını koydu; cin ve ins geldi bedeni kâra verdi."

Süleymân (a.s.) o Mescid-i Aksâ'nın temelini kurduğu vakit, cinler ve insanlar geldiler ve bedenlerini o Mescid'in binâsıyla meşgûl ettiler. "Cin" ile kuvâ-yı bâtineye ve "ins" ile kuvâ-yı zâhireye işâret buyurulur. Ya'ni, "İnsân-ı kâmil sâlikin kalbinin temelini kurduğu vakit, havâss-i zâhire ve bâtinesi dahi o kalbin binâsına meşgûl oldular.

يك گروه از عشق و قومی بی مراد همچنان که در ره طاعت عباد

1117. *Bir gürüh, aşk cihetinden, bir kavim murâdsız olarak, tâat yolundaki kullar gibi.*

Ya'ni, "Hz. Süleymân Mescid-i Aksâ'nın temelini kurduğu vakit ins ve cinden bir tâife aşk ve muhabbet cihetinden o mescidin binâsına meşgûl oldular ve bir tâife dahi isteksiz olarak zor ile binâ-yı Mescid'in hizmetinde bulundular. Nitekim Hakk'a itâat ve emr-i ilâhîye tebaiyet yolundaki kullar da böyledir." Kimisi Hakk'ın emrini seve seve yaparlar ve kimi de maa'l-kerâhe ve istemiyerek yaparlar. İnsân-ı kâmilin hizmetinde tasfiye-i kalb ile meşgûl olan sâlikler de böyledir. Bir kısmı mürşid-i kâmilin verdiği vazîfeyi seve seve icrâ ederler ve evrâd ve ezkârlarına muntazaman devâm eylerler; bir kısmı da sıfât-ı nefsâniyyelerinin galebesiyle istemiyerek o vazîfeyi yaparlar, hattâ terk ve müsâmaha cihetine de giderler.

خلق دیواند و شهوت سلسله می کشد شان سوی دکان و غله

1118. *Halk şeytanlardır ve şehvet zincîrdir, onları dükkân ve galle tarafına çeker.*

"Dükkân", iş ve ticâret mahalli ve "galle", zahîre ve mahsûl ma'nâsına-
dır. Burada şeddesiz okunması, zarûret-i vezn içindir. "Dîvânend" kelimesin-
de iki ihtimâl vardır; Birisi "dîvâne end" in muhaffefidir, "Halk delidirler ve
şehvet-i nefsânî o delilerin boyunlarında zincîrdir" demek olur. Yâhud şeytan
ma'nâsına olan "dîv" in cem'idir. Ma'nâsı, "Halk şeytanlardır ve nefsânî şeh-
vetler onların boyunlarında zincîrdir ki, onları çeke çeke iş ve ticâret mahal-
lerine ve mahsûl ve zahîre tarafına götürür." Fakat "dîvâne end" ma'nâsı da-
ha münâsib görünür. Zîrâ bu halk, mebde' ve maâdını idrâk edemiyecek de-
recede şehvât-ı nefsâniyyelerinde müstağraktır ve bu şehvât zincîrlere
bağlı oldukları halde, çılgınlık gösterirler.

هست این زنجیر از خوف و وگه تو مبین این خلق را بی سلسله

1119. *Bu zincîr korkudan ve hayrettendir; sen bu halkı zincîrsiz görme!*

Bu zincîr korkudan ve hayretten ma'mûldür, zîrâ ahvâl-i âtiye meçhûldür
ve meçhûl bir âti ise korku ve hayret tevlîd eder. Binâenaleyh sen bu halkı
ma'nen korku ve hayret zincîri ile bağli gör; onların zâhirine bakıp serbest ve
zincîrsiz görme!

می کشاند شان سوی کسب و شکار می کشاند شان سوی کان و بحار

1120. *Onları kesb ve şikâr tarafına çeker, onları kân ve bihâr tarafına çeker.*
[1118]

Bu korku ve hayret zincîri onları kazanç ve şikâr tarafına [çeker]; ve âtî-de fakr u zarûret âteşine düşmemek korkusuyla çalışırlar. Ve bu zincîr onları kân, ya'ni ma'den menba'larındaki kuyularda çalışmak ve dağlar gibi dalgalı denizlerde ticâret etmek tarafına çeker.

می کشد شان سوی نیک و سوی بد گفت حق فی جیدها حبلٌ مَسَدٌ

1121. *Onları iyi tarafa ve kötü tarafa çeker, Hak buyurdu: "Onun boynunda hurma lifinden ip vardır."*

Ma'lûm olsun ki, bu korku ve hayret zincîri sırr-ı kaderin her bir ferd in-dinde meçhûl olmasından neş'et eder. Birçok mahallerde de îzâh olunduğu üzere sırr-ı kader her ferdin ayn-ı sâbitisinin lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan vâ-ki' olan talebi üzerine, Hakk'ın hüküm ve kazâsıdır. Efrâd-ı beşer kendi ted-bîri ile bu hayât-ı dünyeviyyede dâimâ keşmekeş içindedir; fakat onu iyi ve kötü tarafına çeken hep kazâ-yı ilâhî bağıdır. Bu bağ, her bir kimsenin maz-har olduğu ism-i hâssın ahkâmıdır; ve bu ahkâm onun hakîkatinin boynun-da iptir. O bağın liften örülmüş olması, vücûd-ı mevhûmuna işârettir; zîrâ ha-kîkatte vücûd Hakk'ındır, vücûd-ı keserât ise mevhûmdur. İşte "Tebbet ye-dâ" sûre-i şerîfesindeki *فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ* (Tebbet, 111/5) ["Boynunda hur-ma lifinden bükülmüş bir ip vardır."] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı işârisinden birisi de budur; ve bu âyet-i kerîmenin tefsîr-i işârîsi III. cildin 1659, 1660 numaralı beyitlerinde bir mikdâr tafsîl olundu. Ve işârî olan ma'nâlarından di-ğer biri de inşâallâh VI. cildde *روز مردن نیست زان فنها مدد* آن هنر فی جیدها حبلٌ مَسَدٌ "O hüner nefsin boynunda hurma lifinden örülmüş bir iptir, ölüm gü-nünde o fenlerden meded yoktur" beyt-i şerîfinde gelecektir.

قَدْ جَعَلْنَا الْحَبْلَ فِيْ أَعْنَاقِهِمْ وَأَتَّخَذْنَا الْحَبْلَ مِنْ أَخْلَاقِهِمْ

1122. *"Biz onların boyunlarında muhakkak ip kıldık ve ipi onların ahlâkın-dan ittihâz ettik."*

Ya'ni, Hak Teâlâ Yâsîn sûre-i şerîfesinde dahi *أَنَا جَعَلْنَا فِيْ أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ* (Yâsîn, 36/8) ya'ni "Biz onların boyunlarında zincîrler kıl-dık ki, o zincîrler çenelerine kadar sarılmıştır; binâenaleyh onlar başları yu-karıya kalkmış ve gözleri yumulmuş bir haldedirler" buyurur.

Birinci mısra'da bu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur; ikinci mısra' "ağ-lâl" kelimesinin lisân-ı Hak ile tefsîridir. Âyet-i kerîme her ne kadar münkirler hakkında ise de, yukarıki beyt-i şerîfde îzâh olunduğu üzere bu "ağ-lâl" iyi ve kötü olan bilcümle efrâd-ı beşerin boynundadır; zîrâ her bir ferdin bir rabb-i hâssı vardır ki, o rabb-i hâs o ferdin ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu bir ism-i ilâhîdir; ve bilcümle mevâtında o fertten zâhir olan ahvâl, bu ismin hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsârdır, binâenaleyh o ismin hâssıyyeti, o ferdin hulku ve tabîatıdır. Meselâ Dârr isminin mazharı olan bir ferdin tab'ı, zarar îrâsıdır; böyle bir kimse fâide îrâsını kasd etse bile, zımında zarar hâsıl olur. Ve kezâ Nâfi' isminin mazharı olanın tab'ı, menfaat îrâsıdır; böyle bir kimse zarar îrâsını kasd etse bile, zımında menfaat hâsıl olur. Bu bahiste daha pek çok sözler vardır, fakat tafsîli uzun olur. İmdi fenâ ahlâk iki nevi'dir, birisi aslî ve diğeri ârizîdir. Hulk-ı aslî terbiye ile zâil olmaz, zîrâ kalb-i hakâyık mümkün değildir ve hulk-ı ârizî terbiye ile zâil olur.

قَطُّ الْأَطَائِرِ فِي عُنُقِهِ

لَيْسَ مِنْ مُسْتَقْدِرٍ مُسْتَقْتَدِرٍ

1123. *Müstakzirden, müstenkîhden hiçbirisi yoktur, illâ ki onun boynunda bir tâir vardır.*

"Müstakzir", istif'âl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsi "kazer"dir. "Pek pis" ma'nâsınadır ki, günâhla pis olandan kinâyedir. "Müstenkîh", Ankaravî hazretlerine göre kezâlik istif'âl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsinin masdan "nekâhet"dir; sıhhat ve ifâkat sâhibi ma'nâsınadır ki, günâh hastalığından, sıhhat ve ifâkat bulandan kinâyedir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî'ye göre "istinkâ"dan ism-i fâildir ki, sülâsîsi "nekâ"dir, temiz ve pâk olmak ma'nâsınadır. "Müstenkîh" kelimesinin aslı "müstenkî"dir; "yâ"nın hazfîyle "hâ" ilâvesi, zarûret-i kâfiye içindir. Bahru'l-Ulûm hazretleri her iki şıkka göre de ma'nâ vermişlerdir. Beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki: "İyiden ve kötüden ve pisten ve temizden hiçbir kimse yoktur ki, onun boynunda rabb-i hâssının hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsâr zâhir olmasın!" Eğer ism-i Hâdî'nin mazharı ise, onun boynuna bu ismin iktizââtına göre ve eğer Mudill isminin mazharı ise, kezâlik bu ismin îcâbâtına göre hükümler yükletilir ve bu yükler o kimselerin isti'dâdına göre kendilerine ağır gelmez. "Tâir"den murâd, ayn-ı sâbitesinin mazhar olduğu ism-i hâssın hazînesinden uçup, bu âlem-i kesâfette kendi mazharı olan şahsın boynuna konan ahkâmıdır.

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Benî İsrâîl'de olan وَكُلُّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مِنْشُورًا (İsrâ, 17/13) ya'ni "Her bir mükellef olan insana, onun tâirini boynuna lâzım kıldık; biz yevm-i kıyâmette onun için bir kitâb çıkarırız, yayılmış olarak ona mülâkî olur" âyet-i kenîmesine işâret buyrulur.

حرص تو در کار بد چون آتشست   اخگر از رنگِ خوش آتش خوشست

1124. *Senin hırsın kötü işte ateş gibidir; kor, ateşin hoş olan renginden hoştur.*

Ma'lûm olsun ki, hırs hakîkî, bâkî ve sâbit olan bir sıfattır, aslâ tebeddül etmez. İnsan kendinde olan bu hakîkati iyiye ve kötüye tevcih edebilir. Lezâiz-i dünyeviyye tahsiline tevcih olunan hırs fenâ ve maânî-i rabbâniyyeye ve tâata ve nzâ-yı bâriye tevcih olunan hırs iyidir. Bu husûstaki ma'lûmât-ı mu-fassala Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretlerinin *Et-Tedbîrâtü İlâhiyye* ki-tâbının on ikinci bâbında ve âcizleri tarafından bu kitâba yazılan şerhte mün-dericidir. Bu ma'nâya binâen, beyt-i şerîfde hırs, "kötü işte" kaydıyla takyîd buyurulmuştur. İmdi gerek iyi ve gerek kötü olsun, her bir fiilin bir hakîkati vardır. Şer'in takbîh ettiği ef'âl, rûha birtakım zulmânî ve elem verici hakâyıktır ki, bu hakâyık dünyâda ef'âl sûretiyle zâhir olur. Havâss-i beşer bu hakâyıkın zulmâniyyetini idrâk edemediğinden parlak ve lezzetli görür ve dâimâ bu lezzetlerin tahsiline harîs olur. Beşer ölüm vâsıtasıyla bu havâsden kurtulup, âlem-i berzaha intikâl ettiği vakit, bu hakâyıkın zulmâniyeti ve elem vericiliği münkeşif olur. Dünyâda bu çirkin hakâyıkı parlak ve süslü gösteren hırsır.

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra bu ve âtîdeki beyitlerin zevkine van-lır. Ya'ni, bu çirkin ef'âlin hakâyıkı kara kömür gibi ve hırs dahi bu kara kö-müre ânz olan alevli ateş gibidir ki, nazarlarda bu çirkin fiilleri nûr hâlindeki ateş gibi, parlak ve latîf manzaralı gösterir ve senin hırsın, nefesine zevk-âver ve latîf görünür; fakat hırsının teveccüh ettiği çirkin fiil, o hırsın zevkenden daha latîf ve daha zevk-âver gelir. Meselâ birinin parasını çalmak ve gasb et-mek, çirkin bir fiildir. Ve farz edelim ki, bir kimse dahi bu çirkin fiilleri icrâya harîsdir; bu hırs ona zevkli gelir; vaktâki o fiili icrâ edip, paraları elde eder. O paraların manzarası nefsinin gözüne, kor ateşi gibi latîf gelir; fakat bu fiilin zulmânî olan hakîkati rûhu te'lîm eder.

آن سیاهی فحم در آتش نهان   چونکه آتش شد سیاهی شد عیان

1125. *O kömürün siyâhlığı ateş içinde gizlidir; vaktâki ateş gitti, siyâhlık zâhir oldu.*

“O kötü fiilin karalığı, hırs ateşi içinde gizlidir. Hırs ateşi zâil olduğu vakit o kötü fiilin karalığı zâhir olur.” “Âteş-i hırsın gitmesi,” âlem-i zâhirde, ya’ni dünyâda birkaç vecih ile olur; ve âlem-i bâtında ölüm ile olur. Dünyâda bilfarz zinâyâ harîs olan kimse, şiddetli bir firengîye veyâ diğer bir hastalığa tutulup, o hastalığın şiddeti altında zebûn olduğu vakit, zinâyâ harîs olmak değil, adını bile anmaktan istikrâh eder veyâhud vücûduna ihtiyârlık ilel ve emrâzı müstevlî olur. Gençliğinde harîs olduğu fiil-i zinânın kerâhati nazarında zâhir olur. Ölüm hâlinde ise, havâs zâil ve o kötü fiilin çirkinliği ve elem vericiliği âşikâr olur.

اخگر از حرص تو شد فحم سیاه   حرص چون شد ماند آن فحم تباه

1126. *Kara kömür senin hırsından kor oldu; hırs gittiği vakit, o berbâd kömür kaldı.*

Kara kömür mesâbesinde olan o kötü fiilin hakîkati, senin hırsından dolayı, kor gibi latîf renkli göründü; hırs zâil olduğu vakit, o berbâd ve kapkara kömür hâlinde kaldı.

آن زمان آن فحم اخگر می نمود   آن نه حسن کار نار حرص بود

1127. *O zaman o kömür kor göründü, o işin güzelliği değil, hırsın ateşi idi.*

Kötü fiilin sana kor ateş gibi parlak ve latîf renkli görünmesi, o fiilin güzelliği ve letâfeti değil, hırsın alevli ateşi idi.

حرص کارت را بیارایده بود   حرص رفت و ماند کار تو کبود

1128. *Hırs senin işini süslemiş idi; hırs gitti ve senin işin kebûd kaldı.*

“Kebûd”, mâî renge derler ve mâî renk ehl-i Fûrs indinde alâmet-i mâtemdir. (Enfâl, 8/48) وَ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ Ya’ni “Onların amellerini şeytân süsledi” âyet-i kerîmesi mûcibince şeytan senin hırsını tahrîk etti ve hırs vâsıtasıyla kötü amelini süsledi, imdi şeytanın vâsita-i tesvîli olan hırs gitti ve senin işin mâtem libâsını giydi.

غورهء را که بیاراید غول   پخته پندارد کسی که هست گول

1129. *Bir koruğu ki, şeytan süsledi, bir kimse olmuş zanneder ki, ahmadır.*

“Şeytanın süslemiş olduğu bir koruğu, ancak ahmak olan bir kimse olmuş zanneder.” Bu beyt-i şerîf, bir temsîldir. Ham bir koruğu şeytân-ı vehmin tes-

vîli üzerine olmuş zanneden kimse nasıl ahmak ise, kötü işleri de şeytân-ı vehmin hırsı tahrîk etmek sûretiyle süslü göstermesinden dolayı iyi zannetmek hamâkattır. Ankaravî nüshasında “gûre” yerine “gavle” vâki'dir; ve Şârih hazretleri buyurur ki: “Gavle” ham ve nâ-puhte bir acı ve ekşi ottur, onu bir kimse çiğnediği vakit, dişlerini kamaştırır.” Fakîr Hind nüshalarındaki “gûre”yi daha münâsib gördüm.

آزمایش چون نماید جان او   کند گردد ز آزمون دندان او

1130. *Vaktâki onun canı tecrübe gösterir, onun dişi tecrübeden kamaşır.*
[1128]

“Koruğu olmuş zanneden kimse vaktâki koruğu yer ve onun canı tecrübe gösterir, bu tecrübeden dişi kamaşır”. Kötü fiili de iyi görenin hâli dahi buna benzer.

از هوس آن دام دانه می نمود   عکس غول حرص و آن خود دام بود

1131. *Hırs gülünün aksi, hevesten nâşi o tuzağı dâne gösterdi, halbuki o muhakkak tuzak idi.*

Gulyabânî gibi olan hırsın aksi, sende kötü fiili icrâya bir heves uyandırır ve bu heves sebebiyle o hakîkatı zulmânî ve seni te'lîm edici olan fiil-i kabîhi sana latîf bir dâne gösterdi; halbuki o gösterdiği letâfet ve lezzet muhakkak sûrette senin murg-ı rûhunun tuzağı idi.

حرص اندر کار دین و خیر جو   چون نماید حرص باشد نغز رو

1132. *Hırsı dîn işinde ve hayırda iste; vaktâki hırs kalmaz, latîf yüzlü olur.*

Yukarıda 1124 numaralı beyitte îzâh olunduğu üzere, hırsın bâkî ve sâbit olan bir hakîkatı vardır ki, aslâ değişmez. Ancak onu iyi ef'âle tevcih etmek lâzımdır. Binâenaleyh hırsı din işinde ve hayırda iste; vaktâki ölüm sebebiyle havâssin zâil ve hırsın fânî olur, arazdan ibâret olan senin fiilin latîf yüzlü bir sûret olarak sana zâhir olur.

خیرها نغزند نی از عکس غیر   تاب حرص ار رفت ماند تاب خیر

1133. *Hayırlar latîftirler, gayrin aksinden değil; hırsın harâreti gitse, hayrın revnakı kalır.*

Hayırların ve güzel fiillerin hakîkatleri latîf ve hoşturlar; onların letâfeti kendi zâtındandır; başka bir latîfin hâriçten vâki' olan aksinden değildir. Bi-

nâenaleyh eğer bu dünyâda vâki' olan hırsın harâreti, ölüm vâsıtasıyla gitse, âlem-i berzahda o güzel fiilin revnakı ve parlaklığı kalır ve o parlaklık senin sûret-i misâliyyenin enîsi olur.

تاب حرص از کار دنیا چون برفت فحش باشد مانده از اخگر بتفت

1134. *Dünyâ işinden hırsın harâreti gittiği vakit, harâretli kordan kömür kalmış olur.*

Bu fânî olan hayât-ı dünyeviyyede, dünyâ umûruna ve lezzât-ı cismâniyye tahsiline tevcih olunan hırsın harâreti, ölüm sebebiyle gittiği vakit, parlak ve harâretli kor mesâbesinde olan o kötü ef'âlin kömür gibi kapkara kaldığı münkeşif olur; ve bu boş ve dipsiz meş'aleye tevcih olunan hırs sebebiyle hasret ve nedâmet çekilir.

کودکانرا حرص می آرد غرار تا شوند از ذوق دل دامن سوار

1135. *Gırâr, çocuklara hırs getirir, nihâyet gönül zevkünden dâmen-süvâr olurlar.*

"Nitekim noksanlık çocuklara oyun hırsı getirir ve nihâyet bu hırs sebebiyle gönüllerinde bir zevk hâsıl olur ve bu zevk sebebiyle entârilerinin arka eteklerini bacakları arasından, önlerine çekip, ata binmiş olduklarını zannederek koşarlar." Bu koşmadan vücûdlarına ancak beyhûde bir yorgunluk ârız olur. "Gırâr", "kitâb" veznindedir, müteaddid ma'nâları vardır; burada "noksan" ma'nâsıdır. Zîrâ çocuklar cismen ve aklen noksan olduklarından onlarda oyun hırsı hâsıl olur.

چون ز کودک رفت آن حرص بدش بر دگر اطفال خنده آیدش

1136. *Vaktâki çocuktan o fenâ olan hırs gider, diğer çocuklar üzerine ona gülme gelir.*

Vaktâki çocuk büyür, o fenâ ve âdî bir şey olan oyun hırsı gider, başka çocukları öyle oynar bir halde gördüğü vakit güler de der

که چه می کردم چه می دیدم درین خل ز عکس حرص بنمود انگبین

1137. *Ki: "Ne yapar idim, bunda ne görür idim, hırsın aksinden sirke, bal göründü?"*

Ya'ni, çocukların öyle dipsiz ve ma'nâsız oyunlarını gördüğü vakit der ki: "Çocukluğumda ben de bunlar gibi yapardım; fakat bu yaptığım ne idi ve

bu ma'nâsız meşgûliyet içinde ne gibi bir fâide görür idim. Oyun hırsının aksinden, sirke gibi ekşi olan bu harekât, beyhûde bana bal gibi tatlı göründü." İşte Hak'dan gâfil ve dünyâ umûruna harîs olan insân-ı nâkıs dahi, mertebe-i kemâle geldiği vakit, ehl-i dünyânın hâline bakıp güler ve böyle söyler; zîrâ bu hayât-ı dünyâ laib ve lehvden ibârettir. Nitekim âyet-i kerîmede *أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ* (Muhammed, 47/36) ya'ni "Hayât-ı dünyâ ancak laib ve lehvdur" buyrulur.

آن بنای انبیا بی حرص بود   ز آن چنان پیوسته رونقها فزود

1138. O peygamberlerin binâsı hırssız idi; ondan dolayı böyle revnaklar ziyâde oldu.

Ehl-i dünyâdan birisi çıkıp derse ki: "Dünyâ umûruyla meşgûliyetin oyun-cak ve boş olduğundan bahs olunur; halbuki peygamberler dahi birtakım dünyâ işiyle meşgûl olup kimi Mescid-i Aksâ'yı ve kimi Kâ'be'yi binâ etti ve kimi mescid ve ma'bed yaptı; ve hayât-ı dünyâyâ lâzım şeyleri tahsîle sa'y ettiler?" Biz cevâb veririz ki: "Evet öyle oldu, fakat onların sa'yleri dünyâları, sûret-i dünyeviyyenin kendilerini tahsîle harîs olarak değil idi; belki onların hırsları, umûr-ı uhreviyyeye tevcih buyurulmuş idi. Ve hiçbirisi yaptığı bir işte Hak'dan gâfil değil idi; binâenaleyh onların hırsları yukarıda 1132, 1133 numaralı beyitlerde îzâh olunan nevi'den idi ve onların amel-i dünyevîleri pek büyük bir kasd-ı ilâhîye müstenid idi. Binâenaleyh o binâların revnakları ve parlaklıkları inde'n-nâs ziyâde oldu.

ای بسا مسجد بر آورده کرام   لیک نبود مسجد اقصا شام

1139. Ey kimse, kerîm olanlar çok mescid binâ etmişlerdir, fakat onun adı Mescid-i Aksâ olmaz.

Ey ibret almak isteyen kimse, bu âlemde birçok kerem sâhipleri çok mescid yaptırmışlardır; fakat o mescidlerden hiçbirinin adı Mescid-i Aksâ değildir ve nâs arasında bir peygamberin binâ ettiği Mescid-i Aksâ kadar parlaklığını muhâfaza edememiştir. Bu hâl, ibret alınacak bir şeydir; zîrâ hiçbir ferdin ihlâsı, bir peygamberin ihlâsı derecesinde sâf değildir.

کعبه را که هر دمى عزى فزود   آن ز اخلاصات ابراهيم بود

1140. [1138] Kâ'be'nin her bir dem izzeti arttı; o ihlâsât İbrâhîm'den idi.

Kâ'be ilk evvel İbrâhîm (a.s.) tarafından binâ olundu. Kıyâmete kadar ehl-i İslâm indinde izzeti dâimâ ziyâde olmakta ve şarktan ve garbdan fevc fevc tavâf ve ziyâret olunmaktadır. Kâ'be'nin böyle izzetinin tezâyüdü İbrâhîm (a.s.)'ın ihlâslarının kuvvetinden ve safvetinden idi.

فضل آن مسجد ز خاک و سنگ نیست   لیک در بنّاش حرص و جنگ نیست

1141. *O mescidin fazlı topraktan ve taştan değildir, fakat onun bânîsinde hırs ve cenk yoktur.*

"Bennâ", çok binâ yapıcı ma'nâsına mübâlağa ile ism-i fâildir ve "mi'mâr" ma'nâsına da gelir. Ya'ni, "O Mescid-i Aksâ'nın ve Mescid-i Harâm'ın sâir mescidler üzerine fazlı, toprağından ve taşından değildir. Onun mi'mârları enbiyânın nefislerinde hırs ve nizâ' sıfatları olmamasındandır." Zîrâ onların nefislerinin bidâyeti, "nefs-i mutmainne"dir.

نی کتبشان مثل کتب دیگران   نی مساجدشان نه کسب و خان و مان

1142. *Onların kitâbları, başkalarının kitâbları gibi değildir; ne mescidleri, ne kesbleri ne hânumânları.*

"O peygamberlerin kitâbları vahy-i ilâhî olmak i'tibâniyle, başkalarının yazdıkları kitâblara benzemez; mescidleri ve hayât-ı dünyeviyyede kesbleri ve hânumânları ya'ni ehl ü ıyâli ve mâmeleki ve evi barkı, başkalarınınkine benzemez. Zîrâ onların kesblerindeki safvet, başkalarının kesblerinde bulunamaz." Zîrâ enbiyâ hakâyık-ı eşyâyı görürler ve gördüklerini bilirler ve bildiklerini söylerler; başkalarının kitâbları ise akıl ve vehmin te'sîri altındadır; ve kesblerinde cehil hasebiyle şübheli mevâdd karışık olur ve hânumânlarında teşettüt ve teferruk bulunur.

نی ادبشان نی غضبشان نی نکال   نی نَعاسُ و نی قیاس و نی مقال

1143. *Ne edebleri, ne gazabları, ne ukûbetleri, ne uykuları ve ne kıyâs ve ne makâli.*

"Nekâl", ukûbet ve azâb; "nuâs" uyku demektir. Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin mâba'didir. Ya'ni, "Enbiyânın bu halleri de başkalarınınkine benzemez demek olur. Zîrâ onların bu hallerinde zerre kadar riyâ ve süm'a gibi sıfât-ı nefsâniyyeden bir şey bulunmaz. Başkalarının edebleri muhîtlere hoş görünmek sûretiyle vikâye-i nefis içindir; gazabları ve ukûbetleri, uykuları nefsanîdir ve kıyâs ve makâli nef'-i nefisleri mülâhazasıyla vâki' olur."

هر یکی شانرا یکی فر دگر مرغ جانشان طائر از پر دگر

1144. *Onların her birinin bir başka ferri vardır; onların can kuşu başka kanattan uçucudur.*

Ya'ni, enbiyâ-yı izâm hazarâtından her birinin bir başka revnakı ve parlaklığı vardır; her biri ism-i Hâdî'nin mazhar-ı kâmilî olmakla berâber, rabb-i hâssları i'tibârîyle aralarında tefâzul vardır. Nitekim âyet-i kerîmede نَكَالِ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا (Bakara, 2/253) ya'ni "Bu resûllerin ba'zısını, ba'zısı üzerine taf-dîl ettik" buyrulur. Bu rabb-i hâsslarının te'sîriyle kimi tenzîhe ve kimi teşbîhe ve kimi kâh tenzîhe ve kâh teşbîhe ve kimi teşbîhde tenzîhe ve tenzîhde teşbîhe da'vet ederler. Binâenaleyh her birinin rûh-ı âlîsi başka kanattan uçar.

دل همی لرزد ز ذکر حالشان قبله افعال ما افعالشان

1145. *Onların hâlinin zikrinden gönül titrer; onların fiilleri, bizim fiillerimizin kiblesidir.*

Enbiyânın hallerinin zikrinde gönül titremesinin sırrı budur ki, insân-ı kâmil, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın son libâs ile tecellisinden ibârettir; ve enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın her birerleri bi'l-asâle birer insân-ı kâmilîdir. Evliyâ-yı kümmelînin kemâlleri ise bi'l-verâsedir. Binâenaleyh bi'l-asâle insân-ı kâmil olan enbiyânın zikr-i ahvâlî, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın etvâr-ı tecelliyâtını beyân olur ki, bundaki azamet, muhtâc-ı îzâh değildir. Bu azametın önünde titremek tabîîdir. Bu ma'nâ-yı Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İlyâsî'de رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ (En'âm, 6/124) ya'ni "Allâh'ın resûlleri, Allâh'dır. O risâletini nerede kılacağını daha ziyâde bilir" âyet-i kerîmesinin bir vechi olarak beyân buyururlar. Tafsîli fakîr tarafından yazılan bu fassın şerhindedir; ve cenâb-ı Pîr efendimizin bu ma'nâdaki "Müstezâd"ını burada zikr etmek erbâb-ı irfân için fâideden hâlî değildir. Şi'r-i müstezâd:

دل برد و نهان شد	هر لحظه بشکلی بت عیار بر آمد
گه پیر و جوان شد	هر دم بلباس دگران یار بر آمد
خود رفت بکشتی	گه نوح شد و کرد جهانرا بدعا غرق
آتش گل از آن شد	گه گشت خلیل و بدل نار بر آمد
روشنگر عالم	یوسف شد و از مصر فرستاد قمیصی
تا دیده عیان شد	از دیدهء یعقوب چو انوار بر آمد

حقا که هم او بود که اندر ید بیضا	می کرد شبانی
در چوب شد و بر صفت مار بر آمد	زان فخر کبار شد
می گشت دمی چند برین روی زمین را	از بهر تفرج
عیسی شد و بر کنبد دوار بر آمد	تسبیح کنان شد
بالجمله هم او بود که منی آمد و می رفت	هر فرد که دیدی
تا عاقبت از شکل عرب وار بر آمد	دارای جهان شد
نی نی که هم او بود که می گفت انا الحق	در صورت بلهی
منصور نبود آن که در آن دار بر آمد	نادان بگمان شد
رومی سخن کفر بگفته است نگوید	منکر مشویدش
کافر بود آنکس که بانکار بر آمد	از دوزخیان شد

"Kesîrû't-tecellî olan ma'sûk-i hakîkî her lahzada bir şekil ile zâhir oldu; gönül kaptı ve gizlendi. Yâr-i hakîkî her dem başkalarının libâsıyla zâhir oldu; gâh ihtiyar ve gâh delikanlı oldu. Gâh Nûh oldu ve cihânı duâsı ile suya gark etti. Kendisi gemiye gitti. Gâh İbrâhîm Halîl oldu ve ateş içinde zâhir oldu, ateş ondan gülistân oldu. Yûsuf oldu ve Mısır'dan âlemin rûşen-geri olan bir gömlek gönderdi. Ya'kûb'un gözünden nûrlar gibi zâhir oldu. Nihâyet gözü âşikâr oldu; muhakkak Mûsâ (a.s.)'ın yed-i beyzâsından olan dahi O idi. Çobanlık ederdî, asâyâ gitti, yılan sıfatı üzerinde zâhir oldu. Ondan büyüklerin fahri oldu; nice bir dem, teferrüc cihetinden bu yeryüzü üzerinde dolaştı. İsâ oldu ve dönücü kubbe-i felek üzerinde zâhir oldu; tesbîh edici oldu. Gelip gittiğini gördüğün her ferd dahi hep O idi. Nihâyet şekl-i Arabî'den zâhir oldu, cihânın dârâsı oldu; hayır hayır ki, bir sâf-derûn sûretinde "ene'l-Hak" diyen dahi O idi. O dârağacında zâhir olan Mansûr değil idi; câhil olan şübhede oldu. Mevlânâ-yı Rûmî küfür sözünü söylememiştir, söyleyemez, ona münkir olmayınız! Kâfir o kimse olur ki, inkâr ile zâhir oldu, cehennemliklerden oldu."

İmdi bu îzâhâtta bu beyt-i şerîfdeki "titreme"nin ve "enbiyânın fiilleri, bizim fiillerimizin kiblesi olması"nın sırrı ve ma'nâsı anlaşılır.

مرغشانرا بیضها زرین بدست نیم شب جانشان سحر گه بین شدست
 1146. Onların kuşlarının yumurtaları altından olmuştur; onların canı gece yarısında seher vaktini görücü olmuştur.

Ma'lûm olsun ki, ervâh-ı mücerrede, mertebe-i sıfâttadır; vaktâki ecsâda taalluk ederler, mertebe-i ef'âle gelirler ve "ef'âl," rûh kuşlarının yumurtaları mesâbesinde bulunur. Enbiyânın ef'âli, aslâ nefsin sıfâtı karışmamış bir halde bulunduğundan, altın gibi kıymetlidir. Zîrâ onların rûhları pek karanlık ve kesîf olan tabîat ve cismâniyet âleminde hakikat güneşinin nûrunu gösteren seher vakti gibi olmuştur.

هر چه گویم من بجان نیکوی قوم   نقص گفتم گشته ناقص گوی قوم

1147. *Ben kavmin iyiliğini cân ile her ne söylersem, eksik söyledim, kavmin eksik söyleyicisi olmuşum.*

"Ben enbiyâ tâifesinin, iyilikleri hakkında her ne söylersem, eksik söylemiş olurum; binâenaleyh ben o tâife-i aliyyenin eksik söyleyicisi olmuşumdur." Zîrâ nübüvvet hâlf, zevkî ve vicdânîdir; ve nübüvvetle muttasıf olmayan kimsenin Nebbiyy-i zîşân hakkındaki sözleri ilm-i zevkî ve hibret üzerine olmaz, böyle olunca da o söz nâkıs olur. Meselâ pâdişâh olmayan kimse- nin, pâdişâhlığın zevki hakkındaki sözleri tamâm olmaz.

مسجد اقصی بسازید ای کرام   که سلیمان باز آمد والسلام

1148. *Ey kerîmler, Mescid-i Aksâ yapınız, zîrâ tekrâr Süleymân geldi ve's-selâm!*

"Ey rûhlarına karşı kerîm olanlar, Aksâ mesâbesinde olan kalbinizi binâ ediniz; zîrâ verâset-i Süleymânîyi hâiz olan insân-ı kâmil geldi ve vâris ile mûris şahs-ı vâhid hükmünde bulunduğundan, Hz. Süleymân yine gelmiş oldu." Hz. Süleymân cihet-i nübüvveti ile zâhiren Mescid-i Aksâ'yı ve cihet-i velâyeti ile bâtinen kalbleri binâ etti. İnsân-ı kâmil ise cihet-i velâyeti hasebiyle kalbleri ma'mûr eder. Binâenaleyh i'mâr-ı kalb husûsunda Süleymân-ı zamânın emrine tâbi' olunuz. Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz "Süley- mân" ile zât-ı şerîflerine işâret buyururlar.

ور ازین دیوان و پریان سر کشند   جمله را املاک در چنبر کشند

1149. *Ve eğer bu dîvlerden ve perîlerden baş çekerlerse, melekler hepsini çenbere çekerler.*

Ve eğer kuvâ-yı şehviyye ve gazabiyye ve vehmiyye ve ucûb ve kibir ve hased gibi şeytanlar ve periler, bu kalb Mescid-i Aksâ'sının i'mârından baş çekerler ve imtinâ' ederlerse, melekler idâdında olan insân-ı kâmilin kuvâsı onları çenbere ve bukağıya çekerler.

دیو یکدم کڑ رود از مکر و زرق تازیانه آیدش بر سر چو برق

1150. *Şeytân mekr ve riyâdan bir dem eğri giderse, onun başı üzerine şimşek gibi kamçı gelir.*
[1148]

Eğer nefis şeytanı mekr ve riyâdan dolayı, bu i'mâr-ı kalb husûsunda eğri hareket ederse onun başı üzerine insân-ı kâmilin şimşek gibi tasarruf kamçısı gelir.

چون سلیمان شو که تا دیوان تو سنگ برند از پی ایوان تو

1151. *Süleymân gibi ol, tâ ki senin şeytanların senin binân için taş getirsinler.*

Binâenaleyh ey sâlik, sen ihlâs husûsunda Süleymân gibi ol, tâ ki senin sıfât-ı nefsâniyye şeytanların, senin binâ-yı kalbin için güzel ahlâk taşlarını getirsinler!

چون سلیمان باش بی وسواس و ریو تا ترا فرمان برد جنی و دیو

1152. *Süleymân gibi vesvesesiz ve hîlesiz ol, tâ ki cin ve şeytân senin fermânını götürsün!*

Süleymân (a.s.) gibi sâhib-i ihlâs olup, umûrunda vesvesesiz ve hîlesiz ol; tâ ki cin ve şeytân mesâbesinde olan vücûdundaki kuvâ sana mutî' olup fermânını icrâ etsinler!

خاتم تو این دلست و هوش دار تا نگردد دیو را خاتم شکار

1153. *Senin mührün bu gönüldür ve ayık ol, tâ ki mührün şeytana şikâr olmasın!*

Ey sâlik, senin kuvânda tasarrufuna sebep olan mühür, senin bu gönlündür; aklını başında tut ve müteyakkız ol ki, sebep-i tasarruf olan o mühürü şeytana kaptırmayasın! Eğer kaptırır isen, senin vücûdunun mülkünde mu-tasarruf olan ancak şeytan olur.

پس سلیمانی کند بر تو مدام دیو با خاتم حذر کن والسلام

1154. *Böyle olunca şeytan senin üzerine dâimâ Süleymânlık eder; hazer et, vesselâm!*

آن سلیمانی دلا منسوخ نیست در سر و سِرِّ سلیمانی کُنِست

1155. *Ey gönül, o Süleymânlık mensûh değildir; senin başında ve sırrında Süleymânlık edicilik vardır.*

“Süleymânî”deki “yâ” masdariyet, “Süleymânî kün” vasf-ı terkîbî, “kûnî”de “yâ” kezâ masdariyettir. Ya’ni, “Ey gönül, eğer nefis şeytânı mührünü kapar ve senin mülk-i vücûdunda tasarruf ederse me’yûs olma; zîrâ o Süleymânî mensûh değildir. İnsan olmak i’tibâriyle senin başında ve bânında ya’ni rûhunda Süleymânî edicilik isti’dâdı vardır, nefis şeytanında ise bu isti’dâd yoktur.

ديو هم وقتى سليمانى كند   ليك هر جولاهه اطلس كى تند

1156. *Şeytan dahi bir vakit Süleymânîlik eder; fakat her çulha ne vakit atlas dokur?*

Nefis şeytânı dahi vücûd-ı beşerde bir vakit Süleymânîlik edip, mutasarrıf olur; fakat bu tasarrufu ile Süleymânî olması lâzım gelmez; çünkü her çulhanın dokuduğu kumaş, kıymetli atlas olamaz.

دست جنباند چو دست او و ليك   در ميان هر دو فرقى هست نيك

1157. *O, onun eli gibi el kımlıdır ve fakat her ikisinin arasında çok bir fark vardır.*

Ya’ni, “Rûh-i hayvânî sâhibi olan nefis dahi, rûh-i izâfînin eli gibi el kımlıdır ve vücûdda mutasarrıf olur; ve fakat rûh-i hayvânînin tasarrufu ile, rûh-i izâfînin tasarrufu arasında çok fark vardır.

قصهء شاعر وصله دادن شاه و مضاعف کردن وزير ابو الحسن نام

Şâirin kıssası, şâhin ihsân vermesi, Ebu’l-Hasan
adlı vezîrin muzâaf kılması

شاعرى آورد شعرى پيش شاه   بر اميد خلعت و اكرام و جاه

1158. *Bir şâir hil’at ve ikrâm ve mansıb ümîdi üzerine şâhin huzûruna bir şiir getirdi.*

شاه مکرم بود و فرمودش هزار از زر سرخ و کرامات و نثار

1159. *Şâh mükrim idi; o ona kızıl altından bin ve kerâmetler ve nüsâr emr etti.*

"Nüsâr", nûnun zammi ile teşrîfen ve ikrâmen bir kimsenin başına serpi-
len şey ma'nâsınadır. Ya'ni, "Şâh ikrâm edici bir zât idi, şâirin şiiirine mükâ-
fât olarak başı üzerine bin kızıl altın saçılmak sûretiyle ikrâm edilmesini emr
etti."

پس وزیرش گفت کین اندک بود ده هزارش هدیه واده تا رود

1160. *Müteâkıben onun vezîri dedi ki: "Bu az olur; gitmek için ona on bin hediye ver!"*
[1158]

Adı Ebu'l-Hasan olan vezîr pâdişâha dedi ki: "Emir buyurduğun bu bin al-
tın azdır, memnûnen gitmesi için ona on bin altın hediye ve ihsân ver!"

از چون او شاعر نُس از تو بحر دست ده هزاری که بگفتم اندکست

1161. *"Onun gibi şâir-i akl için, sen deryâ elliden, on bin ki dedim, azdır."*

"Ez çûn"deki "ez", ta'lîl içindir. "Nüs", burada hûş ve şuûr ve akıl ma'nâ-
sınadır. "Ez tu bahr-dest"deki "ez", intizâ' içindir. "Bahr-dest", "deryâ elli"
cömertlikten kinâyedir. Ya'ni, "Öyle kemâl-i akıl sâhibi olan bir şâir için, se-
nin gibi bir kerîm ve cömert olan pâdişâhdan, söylediğim on bin altın bile az-
dır!" demek olur.

قصه گفت آن شاهرا و فلسفه تا بر آید عشر خرمن از کفه

1162. *O, o şâha kıssa ve felsefe söyledi, tâ ki kefedden harmanın öşrü gele!*

"Felsefe", ilm-i hikmet; "kefe" harmanda döğen ile döğülmemiş buğday
ve arpa başakları ma'nâsınadır. Ya'ni, "Vezîr Ebu'l-Hasan pâdişâhi ihsâna
teşvîk için geçmiş zamanlardaki cömert pâdişâhların kıssasını ve sehâvetin
fazâiline âid ilm-i hikmet söyledi; tâ ki döğülmemiş buğday cinsinden har-
manın onda biri tahsîl edilmiş olsun!" Ya'ni şâire dediği derecede bir ihsân
verilsin.

ده هزارش داد و خلعت در خورش خانهء شکر و ثنا کرد آن سرش

1163. *Ona on bini ve onun lâıyıkında hil'at verdi, onun o sırrını şükür ve senâ evi yaptı.*

Vezîrin teşvîki üzerine şâh o şâir-i mâhire on bin altın ihsân etti ve kendisine lâıyk derecede elbise-i fâhire de verdi; şâirin bâtınını şükür ve medih menba'ı yaptı.

پس تفحص کرد کین سعی که بود شاه را اهلیت من که نمود

1164. *Binâenaleyh "Bu kimin sa'yi idi, benim ehliyetimi şâha kim gösterdi?" diye tefahhus etti.*

İkrâm-ı vâki' üzerine şâir: "Acabâ bu ikrâm ve ihsân kimin gayreti ile vâki' oldu ve pâdişâha benim şiirdeki mahâretimi ve ehliyetimi gösteren kim idi?" diye tecessüs ve tefahhus etti.

پس بگفتندش فلان الدین وزیر آن حسن تام و حسن خلق و ضمیر

1165. *Binnetîce ona dediler ki: "Filânüddîn vezîr, o adı Hasan ve hulku ve zamîri hasen!"*

Şâirin tefahhusu ve suâli üzerine cevâben dediler ki: "Senin ehliyetini pâdişâha gösteren vezîrin adı Hasan'dır; ve huyu ve kalbi hasendir ve güzeldir; ve lakabı da "Filâneddîn"dir." "Filâneddîn" ta'bîriyle o zamanda lakablara izâfe olunan "ed-dîn" kelimesinin mu'tâd olmasına işâret buyurulur. Meselâ Celâleddîn, Nûreddîn, Sadreddîn, Bedreddîn, Bahâeddîn gibi isimler kullanılması, evvelki zamanlarda âdet olmuş idi. Zamânımızda nedret üzere müsta'meldir.

در ثنای او یکی شعری دراز بر نبشت و سوی خانه رفت باز

1166. *Onun medhinde uzun bir şiir yazdı ve tekrâr hâne tarafına gitti.*

Şâir vezîrin lutfunu anlayınca şâhın medhinde değil, o vezîrin medhinde uzun bir şiir yazdı ve hânesi tarafına geri döndü.

بی زبان و لب همان نعمای شاه مدح شه می کرد و خلعتهای شاه

1167. *Şâhın ni'metleri ve şâhın hil'atları, dilsiz ve dudaksız olarak şâhı medh ederdi.*

Çünkü şâhın kendisini lafzan ve lisânen medhe hâcet yok idi; ancak onun ni'metleri ve hil'atları ve ihsânları, dilsiz ve dudaksız, ya'ni elfâza ve lisâna hâcet olmaksızın şâhı medh ediyor idi.

باز آمدن شاعر بعد سالی چند بامید همان صله و هزار دینار فرمودن
 شاه بر قاعدهء خویش وزیر نو هم حسن نام شاهرا گفت که این سخت
 بسیارست و ما را خرجهاست و خزینه خالیست و من او را
 بده يك آن خوشنود كنم

Şâirin yine ihsân ümîdi ile birkaç sene sonra tekrâr gelmesi ve şâhın kendi kâidesi üzere bin dînâr emr etmesi. Hasan adlı yeni vezîrin dahi şâha: "Bu pek çoktur ve bizim masraflarımız vardır ve hazîne boştur ve ben onu, onun onda birine hoşnûd ederim!" demesi

بعد سالی چند بهر رزق و گشت شاعر از فقر و عوض محتاج گشت

1168. *Birkaç sene sonra şâir fakr ve killetten nâşî rızk ve dolaşmak için muhtâç oldu.*

Birinci mısra'daki "geşt" dolaşmak ve ikinci mısra'daki "geşt" ise "oldu" ma'nâsınadır. Ankaravî nüshasında ikinci mısra'da "avaz" vâki'dir. Hazret bu kelimeye "killet" ma'nâsını vermiştir. Fakîr *Kâmûs*'da bu kelimeye tesâdüf edemedim. Hind nüshalarında "avez" (عَوَز) yazılmıştır, *Kâmûs*'da "ihtiyâç ve fakr" ma'nâsına olduğu mezkûrdur.

گفت وقت فقر و تنگی دو دست جست و جوی آزموده بهتر ست

1169. *Dedi: "Fakr ve el darlığı vakti, tecrübe olunmuşun cüst ü cûsu çok iyidir."*

Şâir kendi kendine dedi ki: "Fakr ve el darlığı vaktinde fâidesi tecrübe olunmuş olan şeyin taharrîsi çok iyidir."

در گهی را کآزمودم در کرم حاجت نو را همان جانب برم

1170. *"Bir dergâhı ki, keremde tecrübe ettim, yeni hâceti de o tarafa götürürüm."*
 [1168]

"Yeni ihtiyâcı dahi, keremini tecrübe etmiş olduğum bir dergâh tarafına arz edeyim."

يُولَهُونَ فِي الْحَوَائِجِ هُمْ لَدَيْهِ

معنى الله گفت آن سببویه

1171. O Sîbeveyh Allâh'ın ma'nâsını, "Havâyicde onlar Onun indine ilticâ eylerler" dedi.

Sîbeveyh nahiv âlimlerinin reîsidir. Bu zât "Allâh" lafzının ma'nâsını lügat i'tibârıyla beyân edip "Mahlûkâtın kendi ihtiyâçlarını Hak Teâlâ tarafına arz etmeleridir" demiştir.

Ma'lûm olsun ki, "Allâh" ism-i şerîfinin istikâkında ulemânın ihtilâfı vardır, bu ihtilâfât ilm-i lügata âit bir mesele olduğundan bunların birer birer burada zikri mûcib-i tatvîl olur. Sîbeveyh'in kavli budur ki: Bu isim "eleh"den müştaktır, aslı "veleh"dir; binâenaleyh "Allâh" aslında "ülihe ileyhi" ya'ni "kendisine ilticâ olunan" olmuş olur. Bu şekilden birinci "hâ" ile, ikinci hemzeyi hazf ve lâmu lâma idgâm ve "yâ" harfini de elife tebdîl ettiler, "Allâh" oldu.

فَالْتَمَسْنَاهَا وَجَدْنَاهَا لَدَيْكَ

گفت آلهنا فی حوائجنا إليك

1172. Dedi ki: "Biz hâcetlerimizde sana ilticâ ettik, imdi biz onları iltimâs eyledik; onları senin indinde bulduk."

Sîbeveyh "Allâh" lafzının istikâkını, yukarıdaki vecih ile beyân ettikten sonra, ma'nâsını îzâhen dedi ki: "Yâ Rab, biz hâcetlerimizde sana ilticâ ettik ve onları senden iltimâs ve niyâz ettik ve o hâcetlerimizi senin ind-i rubûbiyyetinde bulduk."

جمله نالان پیش آن دیان فرد

صد هزاران عاقل اندر وقت درد

1173. Yüz binlerce âkıl, dert vaktinde o Ferd olan Deyyân'ın önünde feryâd edicidir.

"Deyyân", cezâ verici ve muhâsib ma'nâsınadır. Ya'ni "Yüz binlerce âkıl def' ve izâlesi, beşerin yed-i kudretinden hâriç olan dert ve belâlar vaktinde, kullarının ef'âlini muhâşebe edip cezâlarını verici olan o Hakk-ı Ferd'in huzûrunda feryâd ederler ve "Amân yâ Rab, bu belâyı üzerimizden def' et!" diye yalvarırlar."

بر بخیلی عاجزی گدیه تند

هیچ دیوانهء فلیوی این کند

1174. Hiçbir ahmak deli bunu yapar mı? Bir bahîl bir âciz üzerinde tese'ül etsin!

"Felîv", beyhûde ve fâidesiz ve ahmak ma'nâsına olup, dîvânenin sıfatıdır. Ya'ni "Allâh hâcetlerin melcei olmasa idi, binlerce âkıllar O'na sıkıntı vak-tinde niyâz etmezler idi; zîrâ hiçbir ahmak deli bile, bir bahîl ve âciz olan kim-senin kapısına gidip hâcetini arz etmez."

گر نینندی هزاران بار بیش عاقلان جان کی کشیدندیش پیش

1175. *Eğer binlerce kereden ziyâde âkıllar görmeseler idi, ne vakit onun huzû-runu can çekerlerdi?*

Eğer âkıllar yüz binlerce kereden ziyâde Hakk'ın rahmetini ve mevhibesini görmeseler idi, ne vakit onun huzûruna canlarını pîşkeş çekerler idi?

بلکه جمله ماهیان در موجها جملهء پرندگان بر اوجها

1176. *Belki cümle balıklar dalgalarda, kuşların hepsi yukarılarda.*

پیل و گرگ و حیدر اشکار نیز اژدهای زفت و مور و مار نیز

1177. *Fil ve kurt ve av arslanı dahi, iri ejderhâ ve karınca ve yılan dahi,*

بلکه خاک و باد و آب و هر شرار مایه زو یابند هم دی هم بهار

1178. *Belki toprak, hava ve su ve her kıvılcım, hem kışta, hem bahârda ondan mâye bulurlar.*

Allâh'a arz-ı ihtiyâç eden yalnız âkıl olan benî-âdem değil, belki denizdeki balıklar, havada uçan kuşlar, ormanlarda ve dağlarda gezen filler ve kurtlar ve av avlayıcı haydar ya'ni arslan, cesîm ejderhâlar ve küçük karıncalar ve her nevi' yılanlar gibi zî-rûh olanlar ve cemâd nev'inden olan toprak ve hava ve su ve ateş cinsinden olan her kıvılcım, ya'ni ateş ve elektrik kıvılcımları her mevsimde ondan mâye bulurlar ve tabîatlarına mülâyim olan ihtiyâçlarını Hak'dan alırlar.

هر دمش لابه کند این آسمان که فرو مگذارم ای حق يك زمان

1179. *Bu gök her dem, "Ey Hak, beni bir zamân aşağıya bırakma!" diye ona yalvarır.*

استن من عصمت و حفظ توست جمله مطوی یمین آن دو دست

1180. *"Benim direğim, senin ismetin ve hıfzındır; hepsi o iki elin kuvvetinin bükülmüşüdür."*

[1178]

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Zümer'de vâki' وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ يَمِينَهُ (Zümer, 39/67) ya'ni "Gökler onun yed-i kudretinde bükülmüşlerdir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "İki el"den murâd, "esmâ-i cemâliyye" ve "celâliyye"dir. Esmâ-i cemâliyyeden kuvve-i câzibe ve esmâ-i celâliyyeden kuvve-i dâfiâ hâsıl olur. "Yemîn" lügatte sağ el ma'nâsınadır, Burada kuvvet ve kudret ma'nâsında müsta'meldir. "Üstun", direk ma'nâsına olan "sütûn"un muhaffefidir.

این زمین گوید که دارم بر قرار ای که بر آیم تو کردستی سوار

1181. *Ue bu arz der ki: "Beni karâr üzerine tut, ey zât ki, beni su üzerine süvâr ettin!"*

Ve bu yeryüzü der ki: "Ey beni su üzerine bindiren Zât-ı ecell ve a'lâ, beni dağıtma da karâr üzerine tut!" Ma'lûmdur ki, denizler sath-ı arzın tahmînen-onda yedisini işgâl eder. Denizlerin mesâha-i sathiyyesi 383 milyon kilometre murabba'ı ve karaların mesâha-i sathiyyesi de 136 milyon kilometre murabba'ı hesâb edilmiştir. Diğer taraftan karalarda akan sular da vardır ki, bunlar da yüksek dağlardaki karların ve cümûdiyyelerin erimesinden ve yer altında vâki' cereyanların tevlîd ettiği menba'lardan ve sellerden hâsıl olur. Velhâsıl karalar, su üzerine bindirilmiştir; ve bu kadar su içinde karalar suların te'sîrâtına mukâvemet edip dağılmaz ve karâr üzerinde durur; ve sûre-i Neml'de vâki' olan âyet-i kerîmede (Neml, 27/61) اَمَّنْ جَعَلَ الْاَرْضَ قَرَارًا ["Yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan mı?..."] buyurulmasıyla bu karâra işâret buyrulur.

جملگان کیسه ازو بر دوختند دادن حاجت ازو آموختند

1182. *Hepsi keseyi ondan diktiler, hâcet vermeyi ondan öğrendiler.*

"Kîse ber dûhten", keseyi doldurmaktan kinâyedir. Zîrâ bilcümle mevcûdât mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir. Varlıktan ve sıfât-ı mütenevviadan onlarda olanların hepsi Hakk'ın varlığının ve sıfâtının aksidir. "Hâcet vermek" dahi sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfattır. Binâenaleyh bu halk, "hâcet verme"yi de Hak'dan öğrendiler.

هر نبی زو بر آورده برات استعینوا منه صبرا او صلات

1183. *Her bir nebî ondan berât getirmişti: "Ondan sabır ile yâhud salât ile yardım isteyin!"*

“Berât”, lügatte “mektûb” demektir; burada “fermân” ve “emirnâme-i ilâhî” demek olur. “Sabır”, kişi nefsini ceza’ ve feza’dan habs etmektir. “Salât”, duâ ma’nâsıdır. Ya’ni “Her bir peygamber Allâh Teâlâ tarafından emir ve fermân getirmiştir ki, o emirnâmede: “Ey insanlar, sabır ve duâ ile Hak Teâlâ’dan istiâne edin!” buyurulmuştur. Bu beyt-i şerîfde *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ* (Bakara, 2/153) ya’ni “Ey îmân eden insanlar, sabır ve duâ ile istiâne edin! Muhakkak Allâh Teâlâ sabr ediciler ile berâberdir” âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

Ma’lûm olsun ki, abdin havâyici her mevtında kendi rabb-i hâssının hazînesinden nâzil olur ve bu nüzûl def’î değildir, ânen-fe-ânen vâki’ olur; nitekim âyet-i kerîmede de *وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ* (Hicr, 15/21) ya’ni “Hiçbir şey yoktur, illâ ki bizim indimizde onun hazîneleri vardır ve biz onu ancak mikdâr-ı ma’lûm ile indiririz” buyrulur. Bu nüzûl her mevtında abdin isti’dâdı tekevvün ettikçe iner; isti’dâd-ı mec’ûlünün tekevvününden mukaddem inmez. Nitekim bir çocuk doğduğu vakit konuşamaz; fakat mürûr-ı zamân ile bünyesine isti’dâd geldikçe konuşmağa başlar; binâenaleyh abd, bu isti’dâd-ı mec’ûlünün tekevvününe intizâren, nefsini ceza’ ve feza’dan habs etmek ve sabr etmek lâzımdır. Bununla berâber *أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ* (Gâfir, 40/60) [“Bana duâ edin, kabûl edeyim”] âyet-i kerîmesindeki emre imtisâlen duâ-yı lafzî dahi lâzımdır; çünkü duâ ve taleb abdiyetin şânıdır.

هين ازو خواهيد نه از غير او   آب ازيم جو مجو از خشك جو

1184. *Âgâh olun, ondan isteyin, onun gayrinden değil! Suyu denizden iste, kuru ırmaktan isteme!*

“Binâenaleyh âgâh olun, havâyicinizi Rabbü'l-erbâb olan Allâh Teâlâ’dan isteyin; taayyün cihetiyle Hakk’ın gayri olan erbâb-ı müteferrikadan istemeyin!” Nitekim âyet-i kîmdede *إِنَّ رَبَّكَ مُتَفَرِّقٌ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ* (Yûsuf, 12/39) ya’ni “Müteferrik olan rabler mi hayırlıdır, yoksa Vâhid-i Kakhâr olan Allâh mı hayırlıdır?” buyrulur. Zîrâ müteferrik olan erbâbın mezâhirine imdâd, Rabbü'l-erbâb olan Allâh’dan gelir. Rabbü'l-erbâbı bırakıp, erbâb-ı müteferrikadan havâyicini talep etmek, denizi bırakıp, bir kuru ırmaktan su istemek kabîlinden olur.

ور بخواهي از دگر كس او دهد   بر كف ميلش سخا هم او نهد

1185. *Ve eğer başka kimseden istersen, O verir; onun meylinin keffine şehâveti O koyar.*

Ve eğer Onun gayri i'tibâr olunan kimseden ihtiyâcını istersen ve o da sana verirse, yine Allâh Teâlâ verir; zîrâ o başkasının meyil eline sehâveti ve cömertliği yine Allâh Teâlâ koyar.

آنکه معرض را ز زر قارون کند   رو بدو آری بطاعت چون کند

1186. O ki i'râz edeni altından Kârûn eder, eğer yüzü tâat ile ona getirirsen nasıl yapar?

O zât-ı Hak ki, kendisinden yüz çeviren kimseyi, altın cinsinden ni'metlere gark edip, Kârûn ismindeki şahıs gibi zengin eder; ve kendi düşmanına bu sûretle lutuf ile muâmele eyler; eğer yüzünü Hakk'a döndürüp, onun emrine imtisâl edersen, sana nasıl lutuflar ve ni'metler ihsân eder var kıyâs et!

Kârûn, Mûsâ (a.s.) zamânında yaşayan ve o hazrete muhâlefet eden bir şahsın ismidir ki, kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur.

بار دیگر شاعر از سودای داد   روی سوی آن شه محسن نهاد

1187. Şâir atâ sevdâsından dolayı dîğer def'a yüzünü o ihsân edici şâhin tarafına koydu.

Ya'ni, "Şâir, ihsân-ı pâdişâha nâil olmak sevdâsıyla, tekrâr o pâdişâh tarafına geldi ve yeni yapmış olduğu şiirini getirdi."

هدیهء شاعر چه باشد شعر نو   سوی محسن آرد و بنهد گرو

1188. Şâirin hediyesi ne olur? Yeni şiir; muhsin tarafına getirir ve rehin koyar.

"Rehin" ta'bîri, istiâre tañkıyla mezkûrdur. "Rehin", bir borç mukâbilinde bir malı habs etmek demektir. Şâirin şiiri gûyâ bir mal olup, pâdişâhın verdiği ihsân mukâbilinde habs edilmiş addedilmektedir.

محسان باصد عطا و جود و بر   زر نهاده شاعرانرا منتظر

1189. Muhsinler yüz atâ ve cûd ve ihsân ile, altın koyup, şâirlere muntazırdırlar.

"Cûd", kerîmlik ve cömertlik; "birr" hayır ve hasene ve iyilik ma'nâsındır. Ya'ni, "İhsân ediciler, birçok atâ ve cömertlik ve iyilik ile altınları önlerine şâirlerin medhiyeler ile gelmelerini beklerler."

پیش شان شعری به از صد تنگ شعر   خاصه شاعر کو گهر آرد ز قعر

1190. Onların önünde bir şiir yüz denk "şa'r"dan iyidir; husûsiyle ka'rdan
[1188] *gevher getiren şâir.*

"Şa'r", kıl ve ipekten ma'mûl libâs ma'nâsına gelir. "Teng" kelimesinin on kadar ma'nâsı vardır, burada "denk" ta'bîr olunan "eşyâ yükü" demektir. Ya'ni, "İhsân edici olan şâhların nezdinde medhiyeyi mutazammın olan bir şiir, yüz denk ipekli libâstan daha makbûldür; husûsiyle deryâ-yı maânînin dibinden ma'rifet incilerini çıkarıp getiren bir şâirin şahsı pek mu'teberdir."

آدمی اول حریص نان بود   زانکه قوت و نان ستون جان بود

1191. *Âdem, evvelen ekmeğin harîsi olur; zîrâ gıdâ ve ekmek canın dizgini olur.*

Âdemoğlu bu hayât-ı dünyeviyyede evvelen ekmeğin ve gıdânın harîsi olur; çünkü gıdâ ve ekmek rûh-ı hayvânînin dizgini ve muharriki olur.

سوی کسب و سوی غضب و صد حیل   جان نهاده بر کف از حرص و امل

1192. *Kesb tarafına, gasb ve yüz hîleler tarafına, hırs ve emelden olan keş üzerine can koymuştur.*

Âdemoğlu gıdâsını ve ekmeğini kazanmak tarafına ve bu kazancı te'mîn için de gasb-ı emvâl ve türlü türlü hîleler tarafına, hırs ve emel ellerinin üzerine canını koymuş ve can fedâsını gözüne almıştır.

چون بنادر گشت مستغنی زنان   عاشق نامست و مدح شاعران

1193. *Uaktâki nâdir sebebiyle ekmekten müstağnî oldu, nâmın ve şâirlerin medhinin âşıkıdır.*

"Nâdir", az ma'nâsınadır; ve bundan murâd hükümdârlık, vezâret gibi makâmât ve menâsıbdır ki, milyonlarca nüfûsdan mürekkeb olan bir hükûmette bu makâmları pek az kimseler ihrâz edebilir ve bu makâmlara nâil olanlar bittabi' te'mîn-i maîşet gamından kurtulup, kendilerini medh edecek şâirler ve edîbler ve hatîbler isterler; ve iyi nâm almak için şâirlerin medhiyelerine âşık olurlar.

تا که اصل و فصل او را بر دهند   در بیان فضل او منبر نهند

1194. *Tâ ki onun asl u faslına meyve vereler, onun fazlının beyânı hakkında minberler koyalar.*

“Asl”dan murâd, baba ve ecdâd; “fasl”dan murâd, mensûb olduğu kavim. Hind nüshalarında “fasl” yerine “nesil” vâki’ olmuştur. “Ber dehend”de iki ihtimâl vardır. “Ber”, meyve ma’nâsına olduğuna göre, medh olunan kimsenin asl u faslının bu medh sebebiyle iyi ve memdûh bir meyve verdiğini göstermek olur. “Ber”, yüksek ma’nâsına olduğuna göre, bu medh sebebiyle memdûhun aslı faslını yükseltmek olur. Ya’ni, “Maîşet derdinden müstağnî olan hükümdârlar ve vezîrler, asılları ve nesilleri yükselmiş ve kendileri gibi iyi bir meyve vermiş olduğu izhâr edilmiş olmak ve fazl u hünerlerinin i’lânına hâdim minber kurulmak için şâirlerin medhiyelerinin âşıkırlar.”

تا که کرو فر و زر بخشی او   همچو عنبر بو دهد در گفت و گو

1195. *Tâ ki onun altın bağışlayıcılığının kerr ü ferî, güft ü gûda anber gibi kokku vere!*

Tâ ki o hükümdârlar veyâ vezîrlerin altın vericiliklerinin kerr ü ferî ve tan-tanası, şâirlerin güft ü gûlarında ve medhiyelerinde, anber kokusu gibi halk arasına yayılsın!

خلق ما بر صورت خود کرد حق   وصف ما از وصف او گیرد سبق

1196. *Bizim hulkumuzu Hak kendi sûreti üzerine yaptı; bizim vâsfımız, O’nun vâsfından sebak tutar.*

“Bizim huyumuzu Hak Teâlâ hazretleri kendi sıfât-ı aliyyesi üzerine yaptı.” Nitekim hadîs-i şerîfde ان الله خلق آدم على صورته ya’ni “Muhakkak Allâh Teâlâ Âdem’i kendi sûreti üzerine yarattı” buyrulur. Ve cenâb-ı Pîr efendimiz, “sûret”i “sıfât” ile tefsîr buyurdular; zîrâ sıfatlar zâtın zâhiri olmak i’tibâriyle, onlara “sûret” denebilir. “Ve bizim sıfatlarımız Hak’ın sıfatlarından sebak tutar ve ders alır.” “Sebak”, lügatte, at yarışında ileri geçene verilecek öndül ve mükâfât ma’nâsındır; ve bu mükâfâtı, bu müsâbakayı tertîb eden verir. Bunun gibi, bizim sıfatlarımızın yekdiğerine vâki’ olan müsâbakalarında da bu sıfât öndül ve mükâfâtını Hak verir, demek olur. Zîrâ müdebbirü’l-umûr kâinâtta ancak Hak’dır ve vücûd-ı eşyâ O’nun sıfatlarının mezâhidir.

چونکه آن خلاق شکر و حمد جوست   آدمی را مدح جویی نیز خوست

1197. *Çünkü o Hallâk şükûr ve hamd isteyicidir; âdem için dahi medh isteyicilik huydur.*

Mâdemki o Hallâk-ı cihân olan Hak Teâlâ hazretleri, kullarından şükür ve hamd ve senâ isteyicilik sıfatını hâizdir ve kulların sıfâtı dahi Hakk'ın sıfatlarından muktebestir, binâenaleyh elbette benî-âdemde dahi medh isteyicilik huyu ve sıfâtı vardır.

خاصه مرد حق که در فضلست چیست   پر شود زان باد چون خیک درست

1198. *Husûsiyle Hak âdemi, ki fazılda çeviktir; o havâdan sağlam tulum gibi dolu olur.*

“Husûsiyle merd-i Hak, ya'ni ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallık olan insân-ı kâmil fazl u kemâlde çeviktir.” *ان الله يحب المدح* ya'ni “Allâh Teâlâ medhi sever” hadîs-i şerîfi mûcibince, Hak Teâlâ nasıl medhi severse, o insân-ı kâmil dahi öylece medihten hoşlanır ve medih havâsından Hakk'a şükür ile dolar; “ve sağlam bir tulum havadan şişip dolduğu gibi, o da Hakk'ın sıfatlarından bir sıfatın kendinde zuhûruna karşı hamd ve şükür rûzgârlarıyla şişer ve dolar.”

ور نباشد اهل زآن باد دروغ   خیک بدرید ست کی گیرد فروغ

1199. *Ve eğer ehil olmazsa, o yalan havadan yırtılmış tulumdur; ne vakit fûrûğ tutar?*

“Ve eğer medh olunan kimse o medhe ehil olmazsa, o medih yalan olur ve ehliyetsiz kimse dahi, yırtık tulum gibidir; o yalan medihden parlaklık tutmaz.” Nitekim yırtık tulum havadan şişip, sathı gerginlikden dolayı parlak olmaz; zîrâ medh olunan kimse kendisinde o evsâf-ı memdûhanın bulunmadığını bilir, her ne kadar zâhiren hoşlanır ise de o medihleri içinden kendisine mâl edemez. “Hîk”, kâf-ı Arabî ile, “büyük siyâh tulum” demektir ki, Arablar “râviye” derler.

این مثل از خود نگفتم ای رفیق   سر سری مشنو چو اهلی و مفیق

1200. *Ey refîk, bu meseli kendimden söylemedim, ehil ve müfîk isen serseri dinleme!*
[1198]

“Serserî”, ma'nâsız ve bî-teveccüh; “müfîk”, ifâkattan ayık ve hastalığı iyiliğe dönücü demektir. Ya'ni, “Bu yukarıda söylediğim tulum meselini ve medihden hoşlanmak mes'elesini kendi içtihadımdan söyledim zannetme! Eğer bu ma'nâyı kavramağa ehil ve ayık isen, bu sözleri ma'nâsız olarak dinleme!”

این پیمبر گفت چون بشنید قدح که چرا فربه شود احمد بمدح

1201. "Ahmed medh ile niçin semiz oluyor!" diye kadhi işittiği vakit, bunu Peygamber dedi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz hakk-ı âlîlerindeki medihten hoşlanırlar idi. Müşrikler bunu görünce dediler ki: "Peygamber, bende hazz-ı nefis yoktur, diyor, halbuki medihten göğsü kabanyor ve hoşlanıyor!" Cenâb-ı Peygamber müşriklerin bu kadhini işittiği vakit ان الله خلق آدم على صورته ya'ni "Allâh Teâlâ Âdem'i kendi sûreti üzerine yarattı" buyurdu. Zîrâ Hak Teâlâ hamd ve şükürü sever, kullar dahi sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olduklarından, onlarda da elbet bu sıfatın eseri zuhûr eder, demek olur. Diğer taraftan Resûl-i zîşân Efendimiz ashâbdan Hassân (r.a.)'ın şiirlerini dinler ve ان روح القدس مع حسان ya'ni "Muhakkak Rûhü'l-Kuds Hassân ile berâberdir" buyururlardı. Ve Hassân hazretleri Resûl-i Ekrem'i medh eder ve hicv edeni de hicv eylerdi. Müşrikler bu hâli bildikleri için Peygamber'e ta'n ederlerdi. Beyt-i şerîfde bu halere işâret buyurulur.

رفت شاعر سوی آن شاه و بیرد شعر اندر شکر و احسان کآن نمرد

1202. Şâir o şâh tarafına gitti ve ölmeyen şükür ve ihsân hakkındaki şiiri götürdü.

Velhâsıl şâir ölmeyen şükür ve ihsânı beyân eden şiirini alarak şâh tarafına gitti.

محسانان مردند و احسانها بماند ای خنک آنرا که این مرکب براند

1203. İhsân ediciler öldüler ve ihsânlar kaldı; ey saâdet o kimseye ki, bu merkebi sürdü.

İhsân edici olan kimselerin sûretleri ölüm sûretiyle fânî oldu ve ma'nâlan olan ihsânlar bâkî kaldı. Ne mutlu o kimseye ki, bu ihsân merkebi üzerine bindi ve saâdet-i ebediyye iklimine bu merkebi sürdü.

ظالمان مردند و ماند آن ظلمها وای جانی کو کند مکر و دها

1204. Zâlimler öldüler ve o zulümler kaldı; vay bir câna ki o mekr ve hîle eder.

Zâlimler dahi, muhsinler gibi öldüler; fakat muhsinlerden indallâh ve inde'n-nâs makbûl olan ihsân kaldı ve zâlimlerden ise indallâh ve inde'n-nâs

mezmûm ve mebgûz olan zulûm kaldı. Mekk ve hîle ile zulm eden bir cânın vay hâline!

گفت پیغمبر خنک آنرا که او شد ز دنیا ماند ازو فعل نکو

1205. *Peygamber buyurdu: "Saâdet ona ki, o dünyâdan gitti, ondan iyi bir fi-il kaldı!"*

Bu beyt-i şerîfde من سن فی الاسلام سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها من بعده من ان ينقص من اجورهم شيء و من سن فی الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها و وزر من عمل بها من بعده ya'ni "Bir kimse İslâm'da iyi bir âdet ittihâz etse, onun için bunun ecir vardır ve o kimseden sonra, onların ecirlerinden bir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimse için de ecir vardır. Ve bir kimse İslâm'da kötü bir âdet vaz' etse, onun günâhı o kimse üzerinedir ve o kimseden sonra, onların günâhından bir şey eksilmeksizin, onunla amel eden kimseye günâh vardır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ve طوبى لمن طال عمره و حسن عمله ya'ni "Saâdet o kimseyedir ki, ömrü uzun oldu ve ameli de güzel oldu" hadîs-i şerîfinde dahi bu ma'nâyâ işâret vardır.

مُرد محسن ليک احسانش نمرّد نزد يزدان دين و احسان نيست خرد

1206. *Muhsin öldü, fakat onun ihsânı ölmedi; Hâlık'ın nezdinde dîn ve ihsân küçük değildir.*

Hâlık'ın indinde dîn, ya'ni inkıyâdın ve ihsânın kıymeti vardır; zîrâ âyet-i kerîmede إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (Bakara, 2/195) ya'ni "Muhakkak Allâh muhsinleri sever" buyurur.

وای آنکو مرد و عصيانش نمرّد تا پنداری بمرگ او جان ببرد

1207. *Uay o kimseye ki o öldü ve onun isyânı ölmedi, tâ zann etmeyesin ki ölüm ile o cân götürdü.*

Usâtın ölmesinde iki muhtemel ma'nâ vardır: Birisi, tövbe etmemek sebebiyle isyânın mağfîret olunmaması; ve dîğeri, bir kimse kötü bir âdet vaz' ederek, yukarıda zikr olunan hadîs-i şerîf mûcibince kendisi öldükten sonra o kötü âdetin günâhı bâkî kalmasıdır; böyle bir kimsenin vay hâline! O kimse, ölüm ile canının azâbından ve eleminden kurtulduğunu zannetmesin!

این رها کن زانکه شاعر بر گذر و امدارست و قوی محتاج زر

1208. *Bunu bırak, zîrâ ki şâir geçit üzerinde borçludur ve altının pek muhtâcdır.*

Ya'ni, "Yâ Mevlânâ, bu hasene ve seyyie bahsini bırak, çünkü îzâh ve tafsîli çok uzun sürer ve bu bahis uzadıkça şâirin kıssası gecikir; halbuki şâir borçludur ve borcunu ödemek için pek ziyâde altına muhtâcdır."

برد شاعر شعر سوی شهریار بر امید بخشش و احسان پار

1209. Şâir şiiri, bahşış ve geçen senenin ihsânı ümîdi üzerine şehriyâr tarafına götürdü.

"Pâr" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır; burada "pâr-sâl", geçmiş sene ma'nâsınadır. Ya'ni "Şâir geçen sene aldığı ihsânı almak ümîdiyle şiirini pâdişâh tarafına götürdü."

نازنین شعری پر از درُ درست بر امید و بوی اکرام نخست

1210. Sağlam incilerden dolu olan bu şiiri evvelki ümîd ve ikrâmın kokusu [1208] üzerine.

Bu beyt-i şerîf yukanki beyte merbûttur ve onun te'kîdidir. Ya'ni, "Şâir sağlam ve sahîh olan ma'nâ incileri ile dolu zarîf ve nâzenîn bir şiiri evvelce aldığı on bin altını yine almak ümîdi ve o evvelki ikrâmın kokusu üzerine pâdişâhın huzûruna götürdü."

شاه هم بر خوی خود گفتش هزار چون چنین بد عادت آن شهریار

1211. Şâh yine kendi huyu üzerine ona bin dedi; çünkü o şehriyârın âdeti böyle idi.

Şâir şiirini pâdişâha takdîm etti, pâdişâh dahi yine kendi huy ve âdeti üzerine o şâire bin altın ihsân verilmesini emr etti; çünkü pâdişâhın ikrâmda i'tiyâd eylediği hadd-i ihsân böyle idi. Fazlasını emr etmek âdeti değil idi.

لیک این بار آن وزیر پر ز جود بر بُراقِ عز ز دنیا رفته بود

1212. Fakat bu def'a cömertlikten dolu olan o vezîr, izzet burâkı üzerinde dünyâdan gitmiş idi.

"Burâk", merâkib-i ma'neviyyeden bir merkebin ismidir, "şimşek" ma'nâsına olan "berk"dan müştaktır. Ervâh bu merâkibe binip, âlem-i ulvîye sür'atle urûc ederler. Ya'ni, "Pâdişâh şâire on bin altın verilmesini emr ettiği bu def'ada, evvelki cömert vezîr yok idi, o zâtın rûh-ı şerîfi izzet burâkına binip, âlem-i süflîden, âlem-i ulvîye gitmiş idi."

بر مقام او وزیر نو رئیس گشته لیکن سخت بی رحم و خسیس

1213. *Onun makâmı üzerinde yeni vezîr reîs olmuş, lâkin pek merhametsiz ve hasîs idi.*

گفت ای شه خرجها داریم ما شاعریرا نبود این بخشش جزا

1214. *Dedi: "Ey şâh, bizim masraflarımız vardır, bu şâire bu kadar bahşîş mükâfât olmaz."*

Bu yeni vezîr pâdişâha hitâben dedi ki: "Umûr-ı memleketin tedvîri için ihtiyânı zarûrî olan masraflarımız vardır; bu şâire bahşîş olarak bin lira mükâfât i'tâsı çoktur."

من بر بوع عشر این آن معتنم مرد شاعر را خوش و راضی کنم

1215. *"Ey mağtenem, ben bunun onda birinin dörtte biri ile şâir olan adamı hoş ve râzı ederim!"*

"Ey lutfu çok olmakla ganîmet ilâhî olan şâh, ben bunu bin altının, onda biri olan yüz altının, dörtte biri olan yirmi beş altına râzı ederim, o da memnûn olup gider," dedi.

خلق گفتندش که او از پیش دست ده هزاری زان دلاور برده است

1216. *Halk ona dediler ki: "O evvelki sadırdan, o dilâverden bir on bin götürmüştür."*

"Halk"dan murâd, yeni vezîrin yanında bulunan erbâb-ı menâsib. "Dest" kelimesinin dokuz kadar ma'nâsı vardır, burada "sadr" ve "vezîr" ma'nâsı nadır. Ya'ni "Vezîrin bu sözü üzerine, orada hâzır olan erkân-ı hükûmet vezîre dediler ki: "O şâir, evvelki sadrın ve vezîrin tedbîri cihetinden o dilâver pâdişâhdan on bin altın ihsân alıp götürmüştür."

بعد شکر کلک خایی چون کند بعد سلطانی گدایی چون کند

1217. *"Şekerden sonra kamış çiğneyiciliği nasıl yapar? Sultanlıktan sonra dilenciliği nasıl yapar?"*

Bu beyt-i şenîf temsîldir. Ya'ni, "Evvelce aldığı on bin altın, şeker ve şimdiki aldığı yirmi beş altın, kuru kamış gibidir. Ve kezâ evvelki ikrâma nâiliyet sultânlıktır; sonraki yirmi beş lira ikrâmı kabul, dilenciliktir."

- گفت بفشارم ورا اندر فشار   تا شود زار و تزار از انتظار
1218. *Dedi: "Onu sıkış içinde sıkarım, âkıbet intizârdan nâle edici ve zayıf olur."*

Vezîr onlara cevâben dedi: "Ben o şâiri bir tazyîk içinde sıkarım ve o tazyîk dahi onu uzun bir zaman ihsân intizârında bırakmaktır. Binâenaleyh o âkıbet bu intizârdan feryâd edici ve zebûn bir hâle gelir; bu elemenden bir an evvel kurtulmak ister."

- آنگه ار خاکش دهم از راه من   در رباید همچو گلبرگ از چمن
1219. *"Ondan sonra eğer ona yoldan toprak versem, çemenden gül yaprağı gibi kapar."*

"Bu bekleme sıkıntısından sonra, ona yerden toprak alıp versem, çemenistandan koparılıp verilmiş bir gül gibi elimden kapar."

- این بمن بگذار کاستادم درین   گر تقاضاگر بود هم آهنین
1220. *"Bunu bana bırak; zîrâ takâzâcı, demir gibi olsa dahi bunda üstâdım!"*
[1218]
- Ya'ni, "Şâiri yirmi altın ile râzı etmek keyfiyyetini bana bırakın! Zîrâ alacağını isteyen kimse demir gibi kavî olsa bile, ben onu zebûn kılmakta üstâdım." "Takâzâ", taleb-i deyndе sıkıştırmak demektir.

- از تُریّا گر بیرد تا ثرا   نرم گردد گر ببیند او مرا
1221. *"Eğer Süreyyâ'dan serâyâ kadar uça, o beni görürse yumuşak olur."*
- "Süreyyâ", Ülker denilen top yıldızlar ki, altı adeddir; "serâ" toprak ve nemli toprak ma'nâsınadır. Ya'ni, "Alacak talebinde olan kimse bilfarz Süreyyâ'dan, ya'ni semâdan arza uça ve ehl-i semâdan olmak i'tibâriyle kavî olsa, beni gördüğü vakit tabîatı yumuşar."

- گفت سلطاناش برو فرمان تراست   لیک شادش کن که نیکو گوی ماست
1222. *Sultân ona dedi: "Git, fermân senindir, fakat onu mesrûr et, zîrâ bizim iyi söyleyicimizdir!"*

Vezîrin şâh ve diğer erkân muvâcehesinde böyle sözler söylemesi üzerine pâdişâh ona dedi: Pekâlâ "Git, sana istediğin gibi hareket etmek salâhiyetini verdim, fermân senindir; fakat bizim hakkımızda iyi sözler söyleyip bizi medh eden o şâiri mesrûr et!"

گفت او را و دو صد امید لیس تو بمن بگذار و این بر من نویس

1223. *Dedi: "Onu ve iki yüz ümîd yalayıcıyı sen bana bırak ve bunu benim üzerime yaz!"*

Yeni vezîr tekrâr pâdişâha cevâben dedi: "O şâiri memnûn etmek meselesini ve onun gibi birçok ihsân ümîdi yalayıcı olan kimseleri, sen benim tedbîrime bırak ve bu işi benim üzerime farz et!"

پس فکندش صاحب اندر انتظار شد زمستان و دى و آمد بهار

1224. *Böyle olunca sâhib onu intizârda bıraktı; kış gitti ve bahâr geldi.*

"Sâhib", musâhib ve vezîr ma'nâsına müsta'meldir. "Zemistân" ve "dey" kış ma'nâlarına gelip vezin için yekdiğerinin mürâdifî olarak zikr buyurulmuştur. "Bu mükâleme bittikten sonra yeni vezîr şâiri ihsân intizârında bıraktı; ve şâiri reddetmediği için ümîdsizlik kışı ve soğukluğu gitti ve bahâr gibi ılık olan ümîd bahârı geldi."

شاعر اندر انتظارش پیر شد پس زبون این غم و تدبیر شد

1225. *Şâir onun intizârında ihtiyar oldu, binâenaleyh bu gamın ve tedbîrin zebûnu oldu.*

"İhtiyar olmak", çok vakit geçmesinden kinâyedir. Ya'ni, "Şâir o ihsânı beklemekte ihtiyar oldu ve çok vakit bekledi; hiçbir haber çıkmadığı için bu intizâr gamının ve vezîrin tedbîrinin zebûnu ve mağlûbu oldu."

گفت اگر زر نی که دشنام دهی تا رهد جانم ترا باشم رهی

1226. *Dedi: "Eğer altın yoksa ki, bana düşnâm veresin, tâ ki canım kurtula, sana köle olayım!"*

Şâir vezîre hitâben dedi: "Eğer bana ihsân buyurulacak altın yoksa, bana söv ve ağzını boz, ya'ni ya menfî veyâ müsbet cevâb ver, tâ ki canım bu bekleme eleminden kurtulsun!"

انتظارم کُشت باری گو برو تا رهد این جان مسکین از گرو

1227. *"İntizârım öldürdü, bâri git de! Tâ ki bu miskinın canı rehinden kurtulsun!"*

"İhsân ümîdi ile beklemek beni üzdü ve öldürdü bâri menfî bir cevâb ver, git de! Tâ ki bu fakîrin canı bu ümîde rehin ve mahbûs olmaktan halâs olsun!"

بعد از آتش داد ربع عشر آن ماند شاعر اندر اندیشهء گران

1228. *Ondan sonra ona onun onda birinin, dörtte birini verdi; şâir ağır düşüncede kaldı.*

Şâirin müsbet veyâ menfî bir cevâb-ı kat'î istemesi üzerine, yeni vezîr ona yirmi beş altın verdi, şâiri derin bir düşünce aldı ve kendi kendine dedi

کآن چنان نقد و چنان بسیار بود این که دیر اشگفت دستهء خار بود

1229. *Ki: "O öyle nakid ve öyle çok idi, bu ki geç açıldı diken destesi idi.*

"O evvelki ihsân on bin liralık bir nakid idi ve o kadar çok idi. Bu kadar bekledikten sonra gelen bu ihsân demeti ise, bir gül demeti değil, diken demeti idi."

پس بگفتندش که آن دستور راد رفت از دنیا خدا مزدت دهاد

1230. *Müteâkıben ona dediler ki: "O cömert vezîr, dünyâdan gitti, Hudâ sana ecir versin!"*

"Dehâd"ın aslı, "dâden" masdarının emr-i gâibi olan "dehed"dir; "hâ" ile "dâl" arasına ilâve olunan "elif", duâ içindir. Binâenaleyh "dehâd", sîga-i duâiyye olur.

که مضاعف زو همی شد آن عطا کم همی افتاد بخشش را خطا

1231. *"Zîrâ o atâ ondan muzâaf olurdu, bahşişe hatâ az vâki' olurdu."*

"Zîrâ o pâdişâhın atâları ve ihsânları, eski vezîrin tedbîrinden ve hüsn-i ahlâkından kat kat olurdu; binâenaleyh bahşişlerde ve ihsânlarda az hatâ ve kusûr vâki' olurdu."

این زمان او رفت و احسان را ببرد او بمرد الحق بلی احسان نمرد

1232. *"Bu zamân o gitti ve ihsânı götürdü, elhak o öldü, evet onun ihsânı ölmedi."*

Hind nüshalarında "belf" yerine "velî" vâki'dir; bu sûretle ma'nâ: "Elhak o cömerd vezîr öldü; fakat onun ihsânı ölmedi" demek olur.

رفت از ما صاحب راد و رشید صاحب سلاخ درویشان رسید

1233. *"Cömerd ve reşîd olan musâhib bizden gitti, fakîrlerin derisini yüzen musâhib erişti."*

"Cömert ve akıl ve rüşd sâhibi olan evvelki musâhib aramızdan gitti; onun yerine, fakîrlerin derisini yüzen bir vezîr geldi." "Sellâh", mübâlağa ile ism-i fâil olup, hayvanların derisini yüzen kimseye derler.

رو بگیر این را وزینجا شب گریز تا نگیرد با تو این صاحب ستیز

1234. "Git bunu al ve buradan gece kaç! Tâ ki bu vezîr seninle inâd tutmasın!"

"Ey şâir-i mâhir, haydi git, o verilen yirmi beş altın ihsânı al ve buradan geceleyin kaç! Tâ ki bu vezîr seninle inâd ve husûmete başlayarak başına belâlar getirmesin; zîrâ alçak tabîatlı adamların işleri böyledir."

ما بعد حیل ازو این صلہ را بستدیم ای بی خبر از جهد ما

1235. "Ey bizim sa'yimizden bî-haber olan, biz bu ihsânı ondan yüz hîle ile aldık."

"Sıla", burada "bahşış, câize" ma'nâsındır, cem'i "sılât" gelir. "Biz bu yirmi beş altın bahşışı dahi birçok tedbîr ve hîle ile kopardık, senin bizim bu husûstaki sa'yimizden haberin yoktur."

رو بایشان کرد و گفت ای مشفقان از کجا آمد بگوئید ای عَوَّان

1236. Yüzünü onlara çevirdi ve dedi: "Ey müşfikler, söyleyin bu avvân nereden geldi?"

"Avvân", bilhassa zâbıta me'mûru ve burada "hükûmet me'mûru" ma'nâsındır. Şeddesiz isti'mâli zarûret-i vezinden dolayıdır. Ya'ni "Şâir, kendisine nasîhat edenlere hitâben dedi ki: "Ey müşfikler, bu hükûmet me'mûru olan yeni musâhib ve vezîr nereden geldi?"

چیست نام این وزیر جامه کن قوم گفتندش که نامش بوالحسن

1237. "Bu esvâb soyucu vezîrin adı nedir?" Kavim ona dediler ki: "Onun adı Bü'l-Hasan'dır."

"Kavm"den murâd, şâirin mükâleme ettiği kimselerdir.

گفت یارب نام آن و نام این چون یکی آمد دریغ ای رب دین

1238. Dedi: "Yâ Rab, onun adı ve bunun adı nasıl bir geldi? Yazık ey Rabb-i dîn!"

Şâir bu ismi işitince dedi: "Yâ Rab, o giden vezîr ile, bu gelen yeni vezîrin adları nasıl oldu da bir geldi; ey Rabb-i dîn, eğer bu yeni vezîrin adını zikr ederek bir hicviye söylesem, hangisine âit olduğu anlaşılmayacak, yazıklar olsun!"

آن حسن نامی که از یک کلک او صد وزیر و صاحب آید جود خو

1239. "O Hasan adlı ki, onun bir kaleminden, cömert huylu yüz vezîr ve sâhib gelir."

"Adı Hasan olan o evvelki cömert vezîrin bir kaleminden, ya'ni bir ifâde-i tahrîriyyesinden birçok cömert vezîrler zâhir olurdu; zîrâ onun ifâde-i tahrîriyyesi sâir vüzerâyı sehâvete ve cömertliğe teşvîk ve tahrîk edip, onları cömert yapardı."

این چنین کز ریش زشت این حسن می توان بافید ای جان صد رسن

1240. [1238] "Bu böyledir ki, bu Hasan'ın çirkin sakalından, ey cân yüz ip bükme mümkünür."

"Bu, söylediğim gibidir ki, bu adı Hasan olan yeni vezîrin kaba sakalından yüz ip bükme mümkündür; kendisi başka bir işe yaramaz, ancak sakalından ip yapılabilir."

تا چنین صاحب چو شه اصغا کند شاه و ملکش را ابد رسوا کند

1241. "Hattâ vaktâki şâh böyle sâhibi dinleye, şâhı ve onun mülkünü ebedî rûsvây eder."

"Hattâ pâdişâh böyle bir hasîs ve seciyesi alçak olan bir vezîrin sözünü dinleyip, onunla amel ettiği vakit, o vezîr, hem şâhı ve hem de onun mülkünü ve saltanatını halk nazarında rezil ve rûsvây eder."

مانستن بد رأییء این وزیر دون در افساد مروت شاه بوزیر فرعون یعنی هامان

Bu alçak vezîrin, şâhın mürüvvetini ifsâd husûsundaki kötü re'yililiği, Fir'avn'ın vezîrine ya'ni Hâmân'a benzemesi

چند آن فرعون می شد نرم و رام چون شنیدی او ز موسی این کلام

1242. O Fir'avn, Mûsâ'dan bu kelâmı işittiği vakit, ne kadar yumuşak ve râm olur idi.

O Mısır hükümdârı olan Fir'avn, Mûsâ (a.s.)dan dîn-i Hakk'a da'vete dâir olan latîf ve ma'kul sözleri işittiği vakit, ne kadar yumuşak ve münkâd olur idi.

آن کلامی که بدادی سنگ شیر از خوشی آن کلام بی نظیر

1243. *O kelâmı ki taş, o bî-nazîr olan kelâmın letâfetinden süt verir idi.*

Mûsâ (a.s.)ın vahy-i ilâhî olan o kelâmı ki, kemâl-i letâfetinden ve hüsn-i te'sîrinden dolayı katı taştan bile süt çıkarır idi.

چون بهامان که وزیرش بود او مشورت کردی که کینش بود خو

1244. *Hâmân ile olduğu vakit ki, o onun vezîri idi, meşveret ede idi ki, onun huyu kîn idi.*

Fir'avn, vezîri olan Hâmân ile berâber olduğu vakit, Mûsâ (a.s.)ın da've-ti hakkında onunla meşveret ede idi ki, o Hâmân'ın huyu ve tabîatı Mûsâ (a.s.)a karşı kîn tutmak idi.

بس بگفتی تا کنون بودی خدیو بنده گردی ژنده پوشی را بریو

1245. *Binâenaleyh derdi ki: "Şimdiye kadar hidîv idin, hîleli bir jende-pûşa bende mi olursun?"*

"Hidîv", pâdişâh, efendi, vezîr ma'nâlarına gelir. "Jende-pûş" eski, püskü, yamalı esvâb giyen fakîr kimse demektir. "Rîv", mekr ve firîb ve hîle ma'nâ-sınadır. Ya'ni, "Hz. Mûsâ'nın sözlerinden kalbi yumuşayan Fir'avn'a vezîri olan Hâmân derdi ki: "Şimdiye kadar pâdişâh ve efendi idin, bundan sonra eski püskü, yamalı esvâb giyen hilekâr bir fakîre köle mi olacaksın?"

همچو سنگ منجینی آمدی این سخن بر شیشه خانه او زدی

1246. *Bir mancınık taşı gibi gelirdi, bu söz onun şîşe-hânesine vururdu.*

"Mancınık", top ve barut icâdından evvel kale ve düşman ordusu üzerine büyük taş atmak için kullanılan âlet. "Şîşe-hâne"den murâd, hafif bir dar-be-i fikr ile münkesir olan kalbdır. Ya'ni, "Hâmân'ın fikr-i fâsidi ve kavî-i bâ-tılı, mancınıktan atılan bir taş gibi gelirdi. Bu kavî-i bâtil Fir'avn'ın kalb-i za-îfine vurur ve münkesir kılardı."

هر چه صد روز آن کلیم خوش خطاب ساختی در یکدم او کردی خراب

1247. *Her neyi ki, o hoş-hitâb olan Kelîm yüz günde düze idi, o bir demde harâb ederdi.*

Mûsâ (a.s.)'ın birçok zamanda yumuşatıp ıslâh ettiği kalb-i Fir'avn'ı, vezîri olan Hâmân bir anda harâb eder ve bozardı.

عقل تو دستور و مغلوب هواست در وجودت رهزن راه خداست

1248. *Aklın, vezîr ve hevânın mağlûbudur; senin vücûdun da Hudâ'nın rehzenidir.*

“Düstûr”, burada vezîr ma'nâsınadır. “Ey sâlik, vücûdun bir memleket, rûhun şâh ve aklın dahi o şâh-ı rûhun vezîridir; fakat vezîr olan aklın hevâ-yı nefsinin zebûn ve mağlûbudur; binâenaleyh senin vücûdunun memleketinde Hakk'ın rehzenidir ve yol vurucusudur.”

ناصر ربانیء پندت دهد آن سخن را او بفن طرحی نهد

1249. *Bir nâsih-i rabbânî sana nasîhat verir; o, o söze fen ile bir tarh koyar.*

“Nâsih-i rabbânî”den murâd, nebî veyâ velîdir. “Fen”, müteaddid ma'nâsı vardır; burada “hîle” demektir. “Tarh”, atmak ve tertîb etmek ma'nâsındır. Ya'ni, “İlmen ve amelen Rabb'e mutî ve mensûb olan bir nasîhatçı sana nasîhat verir. O hevânın mağlûbu olan akıl ise, o nâsihin sözüne hîle ile bir tertîb yapar da der”

کین نه بر جایست هین از جا مشو نیست چندان با خود آشیدا مشو

1250. *Ki: “Bu yerinde değildir, sakın yerinden gitme, o kadar değildir, kendine gel, deli olma!”*

Bu nasîhatçının sözünü mağlûb-i hevâ-yı nefis olan akıl işittiği vakit, memleket-i vücûdun hâkimi olan şâh-ı rûha der ki: “Bu söz yerinde ve muvâfık değildir. Sakın bulunduğun makâmı ve vaziyeti terk etme; zîrâ bu sözün kıymeti, vaziyetini terk edecek kadar değildir; kendine gel, hurâfâta aldanma ve deli olma!”

وای آن شه که وزیرش این بود جای هر دو دوزخ پر کین بود

1251. *Vay o şâha ki, onun vezîri bu olur; her ikisinin yeri kîn dolu cehennem olur.*

Vay o zâhirî hükümdârın hâline ki, onun vezîri Hâmân meşrebinde olur; ve kezâ vay o şâh-ı rûhun hâline ki, onun vezîri olan akıl, hevâ-yı nefsanîsinin mağlûbu olur. Binâenaleyh öyle şâhın ve vezîrinin yeri mahall-i intikâm-ı ilâhî olan cehennem olur.

شاد آن شاهی که او را دستگیر باشد اندر کار چون آصف وزیر

1252. *Sūrūr o šāha ki, işde Âsaf gibi vezîr ona destgîr olur.*

Sevinsin o şâh ki, işlerinde Süleymân (a.s.)'ın vezîri Âsaf b. Berhıyâ hazretleri gibi bir vezîr ona yardımcı olur.

شاه عادل چون قرین او شود نام آن نور علی نور این بود

1253. *Âdil olan şâh onun karîni olduğu vakit, o "nûr üzerine nûr" un nâmı bu olur.*

Âdil olan şâh, böyle Âsaf gibi bir vezîrin karîni olduğu vakit, bu iki zât "nûrun alâ-nûr" ya'ni "nûr üzerine nûr" ma'nâsının timsâl-i mücessemi olur ve bu ta'bîrin nâmı ve şânı, şâh-ı âdil ile vezîr-i âkılın birleşmesi olur.

چون سلیمان شاه چون آصف وزیر نور بر نورست و عنبر بر عنبر

1254. *Süleymân gibi şâh, Âsaf gibi vezîr, nûr üzerine nûr ve anber üzerine anberdir.*

"Anber", ma'rûf güzel koku. "Kaşalo" (cachalot) ya'ni "anber balığı" denilen balığın, mevâdd-ı gayr-i münhazimesinden ibârettir. Ekseriyâ "güzel koku" ma'nâsında isti'mâl olunur. "Abîr", hoş kokulu otlardan terkîb edilen bir nevi' itrıyât.

شاه چون فرعون و هامانش وزیر هر دو را نبود ز بد بختی گزیر

1255. *Fir'avn gibi şâh ve Hâmân gibi de ona vezîr, her ikisine bedbahtlıktan çâre olmaz.*

Ya'ni böyle iki menhûs, birbirine karîn olursa her ikisi de bedbahtlıktan kurtulamaz.

پس بود ظلمات بعض فوق بعض نه خرد یار و نه دولت روز عرض

1256. *Binâenaleyh zulmetlerin ba'zısı ba'zısının fevkinde olur; arz günü ne akıl, ne devlet yârdır.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i Nûr'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: *أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ* (Nûr, 24/40) Ya'ni "Kâfirlerin amel-leri derin denizde olan karanlıklar gibidir; o denizi dalga ve onun üstünden

bir dalga ve onun üstünden bulut yürür ve örter. Onların ba'zısı ba'zısının üstünde zulmetlerdir; o amelin sâhibi elini çıkarsa, onu görmeğe yaklaşılamaz. O kimse için ki, Allâh Teâlâ ezelde nûr kılmıya; imdi onun için bu dünyâda nûr yoktur." Ya'ni, hükümdâr-ı zâlimin zulmü bir zulmet ve vezîr-i fâsidi, o zulmetin üzerinde diğer bir zulmettir. Onlar bu zulmetler arasında basdıkları yeri göremez bir hâle gelirler ve netîcede bir intikâm-ı ilâhî çukuruna düşerler.

من ندیدم جز شقاوت در لغام   گر تو دیدستی رسان از من سلام

1257. *Ben leîmlerde şekâvetten gayri görmedim; eğer sen gördün ise, benden selâm eriştir!*

Ben alçak kimselerin ef'âlinde şekâvetten başka bir şey görmedim. Ey müstemi', eğer sen bu şekâvetin gayri olan bir saâdet eseri gördün ise, o kimse şakîlikten saâdet mertebesine teveccüh etmiştir, binâenaleyh benden ona selâm söyle!

همچو جان باشد شه و صاحب چو عقل   عقل فاسد روح را آرد بنقل

1258. *Şâh cân gibi ve musâhib akıl gibi olur; fâsid olan akıl rûha nakl getirir.*

Zâhirî memleketlerde hâkim olan şâh ve hükümdâr, beden-i insânîde olan "cân" ve onun vezîri dahi "akıl" gibi olur. Beden-i insânîde fâsid ve hevâ-yı nefse mağlûb olan akıl, sâlih olan rûhu taraf-ı fesâda nakl ettiği gibi, vezîr-i fâsid dahi, şâh-ı sâlihi öylece zulme ve fesâda nakl eder.

آن فرشتهء عقل چون هارون شد   سحر آموز دو صد طاغوت شد

1259. *O akıl meleği, Hârût gibi oldu, iki yüz tâgûtun sihir öğreticisi oldu.*

"Tâgût", kâhin ve put ve şeytân ma'nâlarıdır. "Hârût", beşeriyetle Bâbil şehrine nüzûl eden iki melekten birinin ismidir ve diğerinin ismi "Mârût"dur. Nitekim sûre-i Bakara'da vâki' olan âyet-i kerîmede beyân buyrulur: وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ (Bakara, 2/102) Ya'ni "Ve Bâbil şehrinde vâki' Hârût ve Mârût isminde iki meleğe tâbi' oldular ve o iki melek bir kimseye sihir ta'lîm etmezlerdi, meğer ki o kimseye ta'lîmden evvel, biz Hak tarafından halka fitneyiz; sen sihir ile amel edip kâfir olma, derlerdi." Bu Hârût ve Mârût kıssası I. cildin 3361 ve 3385 ve III. cildin 799 numaralı beyitlerinde geçti. Ya'ni, "O melek gibi olan akıl, nef-sâniyet mertebesine teveccüh ettiği vakit, Hârût ve Mârût ismindeki melekler gibi oldu; iki yüz, ya'ni birçok insan şeytanlarına hîle ve mekr öğretici oldu."

عقل جزوی را وزیر خود مگیر   عقل کل را ساز ای سلطان وزیر

1260. *Akl-ı cüz'îyi kendinin vezîri tutma, ey sultân, akl-ı küllü vezîr yap!*
[1258]

"Akl-ı cüz'î"den murâd, akl-ı maâşdır ki, rûhu dâimâ telezzüzât-ı cismâniyye ve huzûzât-ı 'âcile tarafına çeker. Ve "akl-ı kül"den murâd, ukûl-i enbiyâ ve evliyâdır ki, rûhu âlem-i hakîkate ve telezzüzât-ı rûhâniyye ve huzûzât-ı âcile tarafına çekerler. "Sultân"dan murâd, rûh-ı izâfîdir. Ya'ni, "Ey rûh-ı izâfî, seni nefsâniyet ve hayvâniyet mertebesine çeken akl-ı cüz'îyi kendine vezîr yapma, belki seni âlem-i hakîkate çeken akl-ı küllü vezîr itti-hâz et!"

مر هوا را تو وزیر خود مساز   که بر آید جان پاکت از نماز

1261. *Hevâyı sen kendinin vezîri yapma, zîrâ senin pâk olan canın namazdan yukarı gelir.*

Ey sâlik, sen hevâ-yı nefsânîyi kendine vezîr ve musâhib yapma, zîrâ o hevâ senin hadd-i zâtında pâk olan cânını, huzûr-ı Hakk'a teveccühden ibâret olan namazdan dışarıya çıkarır ve seni huzûzât-ı 'âcile-i dünyeviyye tarafına tevcih eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: *وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ* (Sâd, 38/26) Ya'ni "Hevâyâ tâbi' olma, akîbinde seni Âllâh'ın yolundan şaşırtır" ve hadîs-i şerîfde *ياكم والهوى فان الهوى يعمى ويصم* ya'ni "Hevâ-yı nefsânîden sakının, zîrâ hevâ kör ve sağır yapar." Ya'ni hevâ-yı nefsine tâbi' olanın gözüne Hak ve hakikat görünmez ve kulağı doğru sözü işitmez olur.

کین هوا پر حرص و حالی بین بود   عقل را اندیشهء یوم دین بود

1262. *Zîrâ bu hevâ hurs dolu ve hâle mensûbu görücü olur; akla yevm-i dînin endîşesi olur.*

Ya'ni, bu hevâ-yı nefsânî ve hevânın mağlûbu olan akl-ı maâş pek hanîstir ve hâl-i hâzıra mensûb olan ezvâk-ı 'âcileyi ve telezzüzât-ı cismâniyyeyi görücü olur. Der ki: "Ben yannı düşünemem, zevk ve hazzımı istifâ için şu dakikada elimde fırsat vardır, niçin istifâde etmiyeyim?" Fakat akl-ı külle tâbi' olan akl-ı maâd ise der ki: "Ezvâk-ı fâniyeyi, ezvâk-ı bâkiyeye fedâ etmek lâzımdır, binâenaleyh âlem-i bâkînin ma'mûriyetine âid amele ragbet ederim." Beyt-i Mısırî Niyâzî hazretleri:

*İç ol zehri ki bal ola sonunda
Sonunda zehr olan balı nidersin?*

عقل را دو دیده در پایان کار   بهر آن گل میکشد او رنج خار

1263. *Aklın iki gözü işin sonunadır; o gül için, o diken zahmetini çeker.*

Akl-ı maâdın iki gözü, zamân-ı hâle değil, müstakbele ve işin sonuna bakar. Binâenaleyh o akıl, müstakbeldeki gül için, hâl-i hâzırdaki o sabır ve mücâhede dikeninin zahmetini çeker ve telezzüzât-ı cismâniyyeye ve huzûzât-ı 'âcileye kulak asmaz.

که نه فرساید نه ریزد در خزان   باد هر خرطوم اخشم دور از آن

1264. *Sonbahârda ne solar, ne dökülür; her ahşemin hortûmu ondan uzak olsun!*

"Ahşem", burnu koku almayan kimse demektir. "Hortûm", aslında fil burnuna derler; burada mutlak "burun" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni, "Akl-ı maâd hakikat gülü için bu âlem-i fenânın diken gibi sabır ve meşakkatlerini çeker, o hakikat gülü sonbahârda ya'ni cismin fenâsı hâlinde ne solar, ne de dökülür. Bu gülün kokusunu almayan her bir kimsenin burnu, o gülden uzak olsun!"

نشستن دیو بر مقام سلیمان علیه السلام و تشبیه کردن او بکارهای سلیمان

علیه السلام و فرق ظاهر میان هر دو سلیمان و دیو

خویشتن را سلیمان کردن

Cinnin Süleymân (a.s.)'ın makâmına oturması ve onun Süleymân (a.s.)'ın işlerine teşbîh etmesi ve Süleymân ile cinnin her ikisinin arasında fark zâhir olması ve cinnin kendisini Süleymân yapması

Ba'zı müverrihlerden avâmın lisânına düşen hurâfâtandır ki, bir gün bir ifrît, Süleymân (a.s.)'ın yüzüğünü eline geçirdi, kendini Süleymân (a.s.)'ın sûretine koydu ve onun tahtına oturup, "Ben Süleymânım!" diye hüküm etmeğe başladı. Bu uzunca bir masaldır, hakikat-ı hâlde bu iftirâdır. Ve cenâb-ı Pîr efendimizin *Mesnevî-i Şerîf*'de bu ve emsâli kıssaları zikir buyurmaları, onla-

rın sıhhatlerine i'timâden değildir; zîrâ o hazretin âdet-i seniyyeleri hurâfât içinde ibret alınacak noktaları göstererek, halkı irşâd buyurmaktır.

ور چه عقلت هست با عقل دگر یار باش و مشورت کن ای پدر

1265. *Ey peder, her ne kadar aklın olsa da, diğer akıl ile yâr ol ve meşveret et!*

Ey sinni kemâli bulup baba makâmına gelmiş olan kimse, her ne kadar çok yaşamış ve tecrübeler ile aklın parlamış ise de, kendin gibi diğer bir kim-senin akli ile yâr ve refîk ol ve umûrunda onunla meşveret et! Zîrâ Resûl-i zîşân Efendimiz a'kal-i nâs oldukları halde kendilerine *و شاورهم في الأمر* (Âl-i İmrân, 3/159) ya'ni "İşlerde ashâb-ı kirâm ile meşveret et!" emri geldi. Ve her işte ashâb-ı kirâm ile müşâvere buyurmak âdet-i seniyyeleri idi.

با دو عقل از بس بلاها و راهی پای خود بر فرق گردونهاهی

1266. *İki akıl ile çok belâlardan kurtulursun, kendi ayağını feleklerin tepesi üzerine koyarsın.*

İki aklın mahsûlü daha müessir olur, binâenaleyh dünyâ umûrunda diğer bir âkil ile müşâvere etmen, seni birçok belâlardan kurtarır ve âhiret umûrun-da bir mürşid-i kâmilin aklının gösterdiği yola gidersen, ayağını feleklerin üstüne koyar ve âlem-i ulvîye terakkî edersin.

دیو گر خود را سلیمان نام کرد ملک برد و مملکت را رام کرد

1267. *Gerçi cin kendisine Süleymân adını yaptı, mülkü götürdü ve memleketi râm etti.*

Cin gerçi hikâye ettikleri gibi, kendisini cenâb-ı Süleymân'ın sûretine koyup, "Ben Süleymân'ım!" dedi ve bu hîle ile saltanat-ı sûriyyeyi aldı ve memleket halkını kendine râm ve münkâd etti.

صورت کار سلیمان دیده بود صورت اندر سر دیوی می نمود

1268. *Süleymân'ın işinin sûretini görmüş idi; sûret içinde şeytanlık sırrı göründü.*

Şeytanın cinsinden olan cinnin işi, ma'nâ ile değil, sûret ile idi, binâenaleyh o Süleymân (a.s.)'ın şahsının ve işlerinin ancak sûretini görmüş idi, ma'nâsından gâfil idi. Bu gafletine binâen o güzel sûretler içinde, kendisinin ma'nâsı olan şeytanlık sırrı görünürdü. Onun şeytanlıklarını o güzel sûretler setr edemez idi.

او چو بيدار يست اين همچون وسن همچنان كه آن حسن با اين حسن

1269. *O bir uyanık gibidir, bu uyku gibidir; o Hasan'ın, bu Hasan ile olduğu gibi.*

"Vesen", uyku ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.), işlerinin başında uyanık bir şahıs gibi ve bu cin ise bir uyku gibidir. Aralarındaki fark, şâire on bin altın ihsân ettiren vezîr Hasan ile, bin altının onda birinin dörtte birini, ya'ni yirmi beş altın veren hasîs Hasan gibidir."

ديو می گفتی كه حق بر شكل من صورتی كردست خوش بر اهرمن

1270. *Dîw derdi ki: "Hak benim şeklim üzere Ehrimen üzerinde hoş bir sûret yapmıştır.*

Müverrihler tarafından beyân olunan bu hurâfede Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü gasb edip, yerine oturan mahlûkun tâife-i cinden olduğu beyân edildiği halde, ebyât-ı şerîfede "dîv" ya'ni "şeytân" ta'bîri mezkûrdur. Zîrâ İblîs cin cinsindendir. Nitekim onun sûre-i Kehf'de mezkûr olan *وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ* (Kehf, 18/50) ya'ni "Vaktâki biz melâikeye, Âdem'e secde ve serfûrû edin dedik, müteâkıben secde ettiler, ancak İblîs etmedi ki, cin cinsinden idi; binâenaleyh Rabb'inin emrinden hurrûc etti" âyet-i kerîmesinde tasrîh buyurulmuştur. "Ehrimen", şeytân ve fenâ yola sevk eden ma'nâsınadır. Ya'ni, "Süleymân (a.s.)ın yüzüğünü gasb edip şekl-i Süleymânî'de yerine oturan şeytân, asıl Süleymân (a.s.) hakkında derdi ki: "Bakınız Hak Teâlâ hazretleri şeytanı benim sûretime koymuş ve benim sûretim vech ile şeytanın üzerine latîf bir sûret yapmıştır. O benim sûretimdedir, sakın onu Süleymân zannetmeyin!"

ديو را حق صورت من داده است تا نيندازد شمارا او بشست

1271. *"Hak şeytana, benim sûretim vermiştir, tâ ki sizi tuzağa atmıya!"*

Ya'ni, "Meydanda Süleymân sûretinde iki kimse görüyorsunuz, onun birisi şeytândır; zîrâ Hak şeytâna benim sûretim vermiştir, dikkat edin ki sizi hîle ile tuzağa düşürmesin!"

گر پديد آيد بدعوى زينهار صورت او را مداريد اعتبار

1272. *Eğer da'vâ ile zâhir gelirse, sakın onun sûretine i'tibâr tutmayın!*

Ya'ni, "Eğer ben Süleymân'ım, bana tâbî' olun, diye da'vâ ile zuhûr ederse, sakın onu Süleymân sûretinde görüp, i'tibâr etmeyin ve onun sûretine aldanmayın!" Ma'lûm olsun ki, bu kıssada "Süleymân-ı hakîkî"den murâd, mürşid-i kâmil ve "şeytân"dan murâd, mürşid-i kâmil sûretinde zâhir olup, halkı kendisine da'vet eden yalancı şeyhlerdir. Birçok zamandan beri bu yalancı şeyhler safdil olan halkı aldatmışlardır. Hüsn-i niyyetle müesses olan tekyeler, ilim ve ma'rifet ve edeb menba'ı olmak lâzım gelirken, tenbelhâne-ye dönmüş ve nefsânî ve câhil şeyhler yüzünden, bir menba'-ı cehâlet olmuştur ve nihâyet kahr-ı ilâhî gelmiştir.

دیوشان از مکر این می گفت لیک می نمود این عکس در دلہای نیک

1273. *Dîv onlara mekr cihetinden bunu der idi; fakat iyi gönüllerde bu aks görünürdü.*

"Süleymân sûretinde olan şeytân, hîle ve mekr yüzünden halka böyle der idi; fakat onun bu sözleri iyi ve temyîz sâhibi olan gönüllerde ters ve aks görünürdü" ve ehl-i temyîz onun hîlesinin farkına varırlar idi.

نیست بازی با ممیز خاصه او کہ بود تمیز و عقلش غیب گو

1274. *Mümeyyize oyun yoktur, husûsiyle o kimse ki, onun temyîzi ve akli gayb söyleyici ola.*

Temyîz sâhibi olan kimselere karşı, müfsidlerin oynayacakları oyunun ve hîlenin aslâ te'sîri yoktur; husûsiyle temyîzi ve akli âlem-i gaybın esrârına nüfûz edip bu âlemde söz söyleyici olan evliyâ-yı Hakk'a karşı, hiçbir hîle ve oyun müessir olamaz.

هیچ سحر و هیچ تلبیس و دغل می نبندد پرده بر اهل دول

1274*. *Devletler ehli üzerine hiç sihir ve hiç telbîs ve hîle perde bağlamaz.*

"Düvel", devletin cem'idir. "Devlet", burada saâdet-i uzmâ ma'nâsınadır. "Ehl-i düvel"den maksad, saâdet-i uzmâ sâhibleri olan evliyâ-yı Hak'dır. "Sihir", gözbağcılık, büyücülük. "Telbîs", tahlît edip karıştırmak, sûret-i Hak'dan görünüp aldatmak. "Degal", hîle ve habâset. "Perde-besten", saklamaktan kinâyedir. Ya'ni "Saâdet-i uzmâ sâhibleri olan evliyâ-yı Hak üzerine gözbağcılık ve sûret-i Hak'dan görünüp aldatmak ve hîle aslâ mestûr kalmaz demek olur."

* Bu numara mükerrerdir.

پس همی گفتند با خود در جواب باز گونه می روی ای کز خطاب

1275. *Böyle olunca cevâbda kendi kendilerine: "Ey eğri hitâblı, ters gidiyorsun!" dediler.*

Ya'ni, Süleymân sûretinde olan şeytânın hitâbına cevâben ehl-i temyîz kendi içlerinden dediler ki: "Ey eğri hitâblı, söylediğin sözler tamâmen aksinedir, Süleymân sûretinde görünen Ehrimen, o değil sensin!"

باز گونه رفت خواهی همچنین سوی دوزخ اسفل اندر سافیلین

1276. *"Esfel-i sâfilinde cehennem tarafına böyle ters gideceksin."*

"Ey eğri sözlü, bugün nasıl doğruya eğri diyor ve ma'nâda tersine gidiyor isen, yarınki günde de, esfel-i sâfilin içinde dâr-ı intikâm olan cehennem tarafına öylece tersine gideceksin." Bu beyt-i şerîfde *أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ* (Mülk, 67/22) ya'ni "Yüz üstü sürünerek yürüyen kimse mi ehdâdır, yoksa doğru yol üzerinde dosdoğru yürüyen kimse mi?" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

او اگر معزول گشتست و فقیر هست در پیشانی بدر منیر

1277. *Eğerçi ma'zûl ve fakîr olmuştur, onun alnında bedr-i münîr vardır.*

Cenâb-ı Süleymân gerçi tasarruf-ı zâhîrîden ma'zûl ve zâhiren fakra dûçâr olmuştur; fakat onun alnında gâyet parlak tasarruf-ı ma'nevî ayı vardır.

Bu beyit, bir düstûr-ı hakîkîdir. Meselâ hükûmet-i zâhirede bir müfsid câhil, hîle ile bir sâlih âlimin mansıbını gasb eder, o sâlih olan âlim her ne kadar o mansıbdan ma'zûl olur ve sûret-i zâhirede fakra dûçâr olur ise de, onun alnında salâh ve ilim ayı parıl parıl parlar; ve halk nazarında makbûl ve mu'teber olur. Ammâ müfsid câhil her ne kadar mansıbının verdiği kuvvet sâyesinde halk üzerinde tasarruf ederse de, halkın menfûru olur; çünkü onun alnında fesâd ve cehil zulmeti zâhirdir.

تو اگر انگشتت را بردهء دوزخی چون زمهریر افسردهء

1278. *Gerçi sen bir yüzüğü götürmüşsün, cehennemsin, zemherîr gibi donmuşsun.*

Ey müfsid, gerçi sen hîle ile bir tasarruf yüzüğünü hâmil olmuşsun; fakat halk nazarında cehennem gibi menfûrsun ve zemherîr gibi soğuk ve donmuşsun.

تا بیوش و عارض و طاق و طُربُ سَو کجا که خود همی نهیم سنب

1279. *Biz, azamet ve leşker-i azîm ve tumturâk ile, baş nerede ki, muhakkak hayvân tırnağı bile koymayız.*

"Bevş", azamet; "ânz" müteaddid ma'nâları vardır, burada "büyük ordu;" "tâk u turenb" kerr u fer ve âlâyîş ma'nâsınadır. "Senb", hayvan tırnağı. Ya'ni, "Ey müfsid, biz hâlimizin azameti ve leşker-i ma'neviyâtımızın büyük-lüğü ve bu kadar tumturâk ve âlâyîş ile senin önüne baş koymamız ve itâat etmemiz nerede! Baş değil, senin önüne hayvan tırnağı bile koymayız!"

ور بغفلت ما نهیم او را جبین پنجهء مانع بر آید از زمین

1280. *Ve eğer gafletle ona alın koyar isek, yerden bir mâni'in pençesi zâhir olur.*

Ve eğer biz gaflet ile öyle bir müfside alın koyar ve baş eğer isek, bizi ona itâatten men' edici olarak yeryüzünden bir pençe zâhir olur da der

که منه آن سر مرین سر زیر را هین مکن سجده مرین ادبیر را

1281. *Ki: "O başı bu ser-nigûna koyma, sakın bu bedbahta serfûrû etme!"*

"Ser-zîr", ser-nigûn ve baş aşağı ma'nâsınadır. "İdbîr", aslı "idbâr"dır, müdbir ve bedbaht demektir. Ya'ni, "Yeryüzünden zâhir olan bir pençe der ki: "Hakîkatte ve ma'nâda başı aşağı dönmüş olan o müfside ve bedbahta serfûrû ve itâat etme!"

کردمی من شرح این بس جانفزا ور نبودی غیرت و رشک خدا

1282. *Ve eğer Hudâ'nın gayreti ve reşki olmasa idi, ben bunun şerhini çok can-fezâ olarak şerh ederdim.*

"Can-fezâ", tâze hayât veren ve inşirâh-ı kalbe bâis olan; "gayret", lügatte ikdâm etmek, ayak basmak, mücidd olmak ve şecâat ve kasd ma'nâlarına gelir; "reşk", kıskanmak. Ankaravî hazretleri "can-fezâ"yı kıssanın sıfatı olarak almıştır, bu sûrete göre: "Ben çok inşirâh-ı kalbe bâis olan bu kıssanın şerhini söyledim" demek olur. Ve eğer "can-fezâ" şerhin sıfatı olursa: "Ben bu kıssanın şerhini çok can-fezâ olarak söyledim; fakat ne yapayım ki Hakk'ın gayreti vardır ve esrârın ifşâsını kıskanır, müsâade buyurmaz" demek olur. Ve meskût bırakılan şerh, kötülerin hâli ile, iyilerin hâli ve onların ef'âlidir. Bu şerh eşhâsı temeyyüz ettirir ve eşhâsın temeyyüzü ise bu dünyâ âleminde câiz değildir. (Yâsîn, 36/59) ya'ni "Ey müc-

rimler ayrılın!" âyet-i kerîmesi mûcibince bu tefrîk, eşhâs-ı âhirete mahsûstur. Nitekim zamân-ı Peygamberî'de münâfıklar Resûl-i zîşân indinde ma'lûm iken ifşâ buyurmazlar idi, meğer ki izn-i ilâhî ola. Zîrâ izn-i ilâhî olduğu vakit bittabi' gayret-i ilâhî mevzû'-ı bahs olamaz.

هم قناعت کن تو بپذیر این قدر   تا بگویم شرح این وقتی دگر

1283. *Sen bu kadarı dahi kabûl et, kanâat et, tâ ki bunun şerhini başka vakit söyleyeyim.*

Ey sâmi' sen bu bahisteki esrârın söylediğimiz mikdârını kabûl et ve bununla kanâat et; biz münâsib düştükçe başka bahislerde bu esrârın şerhini söyleriz.

Burada bir suâl vârid olur. "Mâdemki bu esrâr burada gayret ve reşk-i ilâhî sebebiyle terk buyuruluyor, başka vakit şerh buyurulmakla bu gayret-i ilâhiyye yine vâki' olmaz mı?" Cevâb budur ki: "Hakk'ın tecelliyâtı isti'dâda tâbî'dir, binâenaleyh adem-i isti'dâda mebnî bir vakitte keşf ve şerhi câiz olmayan esrâr, diğerk bir vakitte isti'dâd husûsuna mebnî muvâfık olur ve gayret-i ilâhiyye nâmahreme vâki' olan keşfe mebnîdir, vaktâki nâmahremde kabûl-i esrâra isti'dâd hâsıl olur, o vakit mahrem olur ve artık gayret-i ilâhiyye mevzû'-ı bahs olamaz; ve bu vakit, kâşif-i esrâr olan zât, cânib-i Hak'dan me'zûn olur.

نام خود کرده سلیمان نبی   روی پوشی میکند بر هر صبی

1284. *Kendinin adını Süleymân-ı nebî etmiş, her bir sabîye rû-pûşluk eder.*

"Velhâsıl müfsid şeytân, cenâb-ı Süleymân sûretine girip adını da Süleymân peygamber diye i'lân etmiş, sabî idrâkinde olan her bir kimseye yüz örtücülük eder ve onları kandırır." Bunun gibi müfsid ve riyâkâr olan birtakım kimseler dahi kendilerini ehl-i irfân sûretine koyup, adını vaktin mürşidi diye i'lân etmiş ve her çocuk meşrebinde olan sâf dilleri kandırmakta bulunmuştur.

در گذر از صورت و از نام خیز   از لقب وز نام در معنی گریز

1285. *Sûretten geç ve nâmdan kalk, lakabdan ve nâmdan ma'nâya kaç!*

Ey tâlib-i hakikat, mâdemki sûretlerde ve nâmlarda böyle telbîsler ve kanşıklıklar vâki' oluyor, o halde tumturaklı lakablardan ve nâmlardan kaç ve hakikat ehlini, lakab ve nâm sâhibleri arasında arama; sana ehl-i hakikattendir diye gösterilen kimsenin ma'nâsına ve bâtınına nazar et!

پس پیرس از حد او و فعل او در میان حد و فعل او را بجو

1286. *Binâenaleyh onun haddinden ve onun fiilinden sor, onu had ve fiil arasından iste!*

“Hadd”in, müteaddid ma'nâsı vardır, burada “derece ve mertebe” ma'nâsıdır. Ya'ni, birisi mürşidlik da'vâsında bulunursa, sen onun mertebesine bak. Rûhâniyet mertebesinde midir, yoksa nefsâniyet mertebesinde midir, buna dikkat et; ve onun ef'âline bak, eğer rûhâniyet mertebesinde ise, onun ef'âli de sâika-i rûhâniyetle vâki' olur ve eğer nefsâniyet mertebesinde ise, onun ef'âli de, sâika-i nefsâniyyet ile zâhir olur; zîrâ mertebe-i rûhâniyyenin iktizâsı olan ef'âlde tevâzu' ve hilim ve afv ve tahammül gibi ahvâl zâhir olur; ve mertebe-i nefsâniyyenin iktizâsı olan ef'âlde ise kibir ve ucûb ve gazab ve intikâm gibi ahvâl peydâ olur. Bunlar ise bir adamın haddini ve mertebesini ve ma'nâsını gösterir.

در آمدن سلیمان هر روز در مسجد اقصی بعد از تمام شدن جهت عبادت
و ارشاد عابدان و معتکفان و رستن عقاقیر در مسجد

Tamâm olduktan sonra her gün Süleymân'ın ibâdet ve
âbidlerin ve mu'tekiflerin irşâdı için Mescid-i Aksâ'ya
gelmesi ve mescidde akākîr bitmesi

“Akākîr”, kâfın teşdîdî ile “akkār”ın cem'idir. “İlâçların aslı ve kökü olan nebât” ma'nâsıdır.

هر صباحی چون سلیمان آمدی خاضع اندر مسجد اقصی شدی

1287. *Süleymân her bir sabâh geldiği vakit Mescid-i Aksâ'da hâzî' olurdu.*

“Hâzî”, “huzû”dan ism-i fâildir; ve “huzû”, a'zâ ve cevârih ile vâki' olan tevâzu' ma'nâsıdır. Ya'ni, “Her bir sabâh Süleymân (a.s.) Mescid-i Aksâ'ya geldiği vakit, orada huzûr-ı Hak'da bilcümle a'zâ ve cevârihi ile mütevâzi' bir vaziyette bulunur idi.”

نو گیاهی رسته دیدی اندرو   پس بگفتی نام و نفع خود بگو

1288. *Onda yeni bitmiş bir ot göre idi, müteâkiben derdi ki: "Adını ve nef'ini söyle!"*

Süleymân (a.s.) Mescid-i Aksâ'da yeni bitmiş bir ot görür görmez o ota, "İsmin nedir ve fâiden nedir?" diye sorardı.

تو چه دارویی چئی نامت چه است   تو زیان که و نفعت بر کیست

1289. *"Sen ne ilâçsın, nesin, adın nedir, sen kimin ziyânısın ve senin fâiden kimedir?"*

"Ey ot, sen nasıl bir ilâçsın, mâhiyetin nedir ve adın nedir, zararın kime ve fâiden kime olur?" Ya'ni hangi tabîatteki adamlara zararsın ve hangi tabîatteki adamlara fâidesin?

پس بگفتی هر گیاهی فعل و نام   که من آنرا جام و این را حِمام

1290. *İmdi her bir ot fiilini ve adını derdi ki: "Ben ona cânım ve buna ölümüm."*

"Himâm", kesr-i hâ ile ölüm ve sıtma ma'nâlarına gelir. Ya'ni, "Süleymân (a.s.)'ın suâli üzerine otlar cevâb verip derlerdi ki: "Ben falan tabîatta olan kimselere hayât veririm ve fâideliyim; ve falan tabîatta olan kimselere de ölüm veyâ sıtma îrâs ederim ve zararlıyım."

من مرین را زهرم و اورا شکر   نام من انیست بر لوح از قدر

1291. *"Ben buna zehirim ve ona şekerim; kader cihetinden benim nâmım levh üzerinde budur."*

Ma'lûm olsun ki, bilcümle eşyâ zî-rûhdur. Çünkü hepsi mezâhir-i sıfât ve esmâ-i ilâhiyyedir. Şu kadar ki sıfat-ı Hayât, eşyânın ba'zılarında bâtın ve ba'zılarında mahsûs ve ba'zılarında zâhir ve ba'zılarında azhardır. Ve sıfat-ı Kelâm ile diğere sıfatlar dahi böyledir. Binâenâleyh eşyânın bâtınına nüfûz edebilen insân-ı kâmillerin cemâd ve nebât ile mükâlemeleri müsteb'ad değildir; ve Süleymân (a.s.)'ın nebâtât ve hayvânât ile vâki' olan mükâlemeleri bu kabildendir. Cenâb-ı Süleymân'ın suâli üzerine nebâtât, ilm-i ilâhîde sâbit olan hakikatleri ne ise, ondan haber verirler ve kime zehir, ya'ni zarar ve kime şeker, ya'ni nâfi' olduklarını söylerler idi.

پس طبیبان از سلیمان زآن گیا عالم و دانا شدند مقتدا

1292. *Binâenaleyh tabîbler Süleymân'dan o otun cinsinden âlim ve dâna ve muktedâ olurlar idi.*

Süleymân (a.s.) zamânındaki tabîbler, o hazretin keşfinden istifâde ederek, o otun cinsinden, ya'ni fâidesinden ve zararından âgâh olup, ona göre hastalara ilâç yaparlar ve bu sebeble hastaların muktedâsı olurlar idi.

تا کتبهای طبیعی ساختند جسم را از رنج می پرداختند

1293. *Hattâ tabîblik kitâbını tertîb ettiler, cismi marazdan hâlî kıldılar.*

"Hattâ bu keşifler üzerine o zamânın tabîbleri müfredât-ı tıbbâ müteallık kitâblar te'lîf ettiler ve bu sâyede hasta olan cisimlere şifâ-bahş oldular." "Perdâhten" in yedi ma'nâsı vardır: 1. Hâlî kılmak, 2. Teveccüh etmek, 3. Saz çalmak ve 4. Tegannî etmek, 5. Kaldırmak, 6. Fâriğ olmak, 7. Nihâyete erişmek, 8. Tutmak ve 9. Karmak. Burada birinci ma'nâyadır.

این نجوم و طب وحی انبیاست عقل و حس را سوی بی سوره کجاست

1294. *Bu nücûm ve tıb enbiyânın vahyidir; aklın ve hissin tarafsız olan tarafa yolu nerededir?*

"Nücûm" dan maksad, ilm-i nücûmdur, ilm-i hey'et değildir. "İlm-i hey'et" ulûm-ı zâhire ve mahsûsedendir; "ilm-i nücûm" ise ulûm-ı bâtinedendir ve ulûm-ı bâtine keşf tarîkıyla anlaşılır. "İlm-i tıbb" ın bahs ettiği edviyenin dahi ilm-i zâhirîsi ve ilm-i bâtınîsi vardır. İlm-i zâhirîsi tecrübe ile ve ilm-i bâtınîsi keşf ile. Zîrâ ulûm-ı bâtine eşyânın hakâyıkına müsteniddir. Meselâ man-zûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârelerden her birinin arz üzerine ve arz üzerindeki mahlûkâtın terbiyesine olan te'sîri, esâsı keşfe müstenid olan ilm-i nücûm ile bilinir. Hükemâ bu ilm-i nücûmu mekşûf olan kavâid-i esâsiyyesine bakıp, istidlâlât-ı akliyye ile tevsî ve tafsîl ettiler ve bu ilme onların zan ve tahmînleri karıştı. Bu sebeble ilm-i nücûm ile istihrâç edilen ahvâl ve hâdisât-ı gaybiyyeden bir kısmı vâkı'a mutâbık çıkmamaktadır. "İlm-i cifir" ve "ilm-i reml" dahi böyledir. Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Hadîs-i şerîfde کذب یوافق خطا فمن وافق خطه صدق و من لم یوافق کذب ya'ni "Peygamberlerden bir peygamber bir çizgi çizdi ki, ondan gâib ve gelecek olan hüküm ma'lûm olur. İmdi ashâb-ı nücûm ve reml ve cifirden bir kimse-nin çektiği çizgi, eğer peygamberin hattına tevâfuk ederse, istihrâç ettiği hü-

kümde doğru olur ve eğer çektiği hat, peygamberin hattına tevâfuk etmezse, çıkardığı hükümde kâzib olur," buyurulmuştur."

Tıbda kullanılan edviye hakkında da aynı hâl vâki' oldu ve olmaktadır. Binâenaleyh ulûmun ibtidâsı vahiy ve irşâd-ı enbiyâdır, aklın ve hissin tarafsız olan ulûm-ı bâtineye yolu yoktur; zîrâ ulûm-ı bâtine, tarafsız ve cihetsiz olan rûhun ilmidir ve ulûm-ı zâhire ise, cihât içinde mahsûr olan havâss-i cism vâsıtasıyla tahsîl olunan ilimdir.

عقل جزوی عقل استخراج نیست جز پذیرای فن و محتاج نیست

1295. *Akl-ı cüz'î, akl-ı istihrâc değildir, fenni kabûl etmekten ve ta'lîme muhtâç olmaktan gayri değildir.*

Binâenaleyh havâss-i cisme tâbi' olan akl-ı cüz'î, ulûm-ı bâtineyi gayb-dan çıkarabilecek bir akıl değildir; hattâ ulûm-ı zâhireyi de kendi kendine bulup çıkaramaz. Bidâyette mutlak bir muallime muhtâç olur. O akl-ı cüz'î, ancak gösterilen bir yolu ve fenni ta'kîb eder. Ve her bir şeyde bir üstâdın ta'lîmine muhtâç olur.

قابل تعلیم و فهمست این خرد لیک صاحب وحی تعلیمش دهد

1296. *Bu akıl ta'lîmi ve fehmi kabûl edicidir; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm verir.*

Böyle olunca anlaşılır ki, bu akl-ı cüz'î bir muallimin ta'lîmini ve ta'lîm edilen şeyi anlamayı kabûl edici bir akıldır; lâkin ona vahy sâhibi ta'lîm eder.

جمله حرفتها یقین از وحی بود اول او لیک عقل آنرا فرود

1297. *Yakîn budur ki, bütün hırfetler evvelen vahiyden oldu, fakat akıl onu ziyâde etti.*

"Hırfet", san'at demektir. Ya'ni, "Beyne'l-beşer ma'lûm olan san'atların ibtidâsı vahy ile oldu." Meselâ evvelen kalem ile yazı yazmayı İdrîs (a.s.) ta'lîm buyurdu; sonra efrâd-ı beşer kendi akıllarına göre bu yazının şekillerini ta'dîl ve tebdîl edip, türlü türlü harfler icâd ettiler. Ve kezâ iğne ile dikiş dikmeyi de, yine İdrîs (a.s.) ta'lîm buyurdu; zîrâ ibtidâi olan insanlar hayvan derilerine bürünürler idi, ukûl-ı beşer terakkî ede ede bu dikiş usûlünü mükemmel bir hâle getirdiler ve makineler icâd ettiler.

هیچ حرفت را بین کین عقل ما تاند او آموختن بی اوستا

1298. *Gör ki hiçbir san'atı bizim aklımız, üstâdsız öğrenmeğe kâdir olur mu?*

Bu yukarıda söylediğimiz hakîkatin delîlini istersen, bu günkü hâle bak! Hiçbir san'at bir üstâd tarafından ta'lîm edilmedikçe öğrenilebilir mi? Meselâ kunduracılık, terzilik mutlakâ bir üstâda hizmet etmekle öğrenilir.

گرچه اندر مکر مو اشکاف بد   هیچ پیشه رام بی استا نشد

1299. *Gerçi hîle de kıl yarıcı oldu, hiçbir san'at üstâdsız râm olmadı.*

Gerçi akl-ı maâş hîlede ve tedbîrde kılı kırk yârar ve çok ince düşünür. O aklın bu hünerine rağmen hiçbir san'at üstâdın ta'lîmi olmaksızın o akla râm ve münkâd olmadı.

دانش پیشه ازین عقل ار بدی   پیشهء بی اوستا حاصل شدی

1300. *Eğer bu akıldan san'at bilgisi olaydı, üstâdsız bir san'at hâsıl olurdu.*
[1300]

Akl-i cüz'iden san'at bilgisi çıka idi, her bir ferd-i beşer, kendi kendine üstâdsız bir san'atı yapabiliirdi. Halbuki bir yemek pişirmek bile ta'lîme muhtâcdır.

آموختن گورکنی قایل از زاع پیش از آن که در عالم گورکنی نبود

Âlem-i ilimde mezar kazıcılık olmazdan evvel, Kâbil'in
mezar kazıcılığı kargadan öğrenmesi

Ma'lûm olsun ki, evlâd-ı Âdem'den Kâbil, kardeşi Hâbil'i öldürdüğü vakit, kanla ve toprakla mülemma' olan cesedini nasıl saklıyacağını bir türlü bilemedi ve bir müddet düşünerek sırtında taşıdı; nihâyet Hak Teâlâ bir kargayı gönderdi ki, ağzında ölmüş bir karganın cesedi var idi. Kâbil'in gözünün önünde gagasıyla yeri kazdı ve ölü kargayı oraya defn etti. Nitekim bu vak'a Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Mâide'de vâki' şu âyet-i kerîmede beyân buyrulur: فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِيهِ فَاصْبِرْ مِنَ النَّادِمِينَ (Mâide, 5/231) Ya'ni "Kardeşinin lâşesinin nasıl setr olunacağını Kâbil'e göstermek için Allah Teâlâ bir kargayı gönderdi ki, arzı kazardı. Kâbil dedi: Yazık bana ki, bu karga gibi olmaktan âciz mi oldum ki, kardeşimin cesedini örte idim. İmdi nâdim olarak sabahladı."

Ma'lûm olsun ki, "vahy", lügatte, "kelâm-ı haff" ma'nâsıdır. Bu ma'nâ-ya göre her mahlûk-ı zî-rûhun bâtınına vârid olan ilkâ, vahiydir. Nitekim âyet-i kerîmede وَ أَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 66/68) ya'ni "Rabb'in bal arısına vahy etti" buyurulur. Vê vahyin bir ma'nâ-yı hâssı da vardır ki, o da enbiyâ-ya vâki' olan ta'lîm-i ilâhî ve tefhîm-i rabbânîdir ki, ba'zısı Hz. Cibrîl'in sûret-i melekiyyeden hey'et-i beşeriyyeye tenezzül ve temessülü ile ve ba'zısı da Cibrîl'in bir sûret-i temsîlî olmaksızın, kalb-i şerîf-i nebevîye [inzâli ile] vâki' olur. Yukarıda 1297 numaralı beyitte "Bütün san'atlar vahiyden oldu" buyurulmasıyla, vahyin hem ma'nâ-yı hâssına ve hem de ma'nâ-yı âmmına işâret buyurulmuştur ve bu kıssada dahi yalnız ma'nâ-yı umûmîsine işâret vardır.

کندن گوری که کمتر پیشه بود   کی ز فکر و حیل و اندیشه بود

1301. *Bir mezar kazmak ki, en aşağı san'at idi, ne vakit fikirden ve endişeden oldu.*

Akl-ı cüz'î en aşağı bir san'at olan mezar kazmak usûlünü, kendi kendine düşünüp bulamadı; binâenaleyh zarûrî olan akıl her îcâdın bidâyetinde bu kadar âcizdir. Bir muallim ona yol gösterirse, o yolda yürür ve o îcâdın tekâmülüne hâdim olur.

گر بدی این فهم مر قایل را   کی نهادی بر سر او هایل را

1302. *Eğer Kâbil için bu fehîm olaydı, o ne vakit Hâbil'i başı üzerine koyardı.*

Eğer bidâyet-i hâlde evlâd-ı Âdem'den olan Kâbil'in akl-ı cüz'îsinde bu anlayış olaydı, o öldürmüş olduğu kardeşi Hâbil'in cesedini başında taşır mı idi? Derdi

که کجا غائب کنم این کشته را   این بخوان و خاک در آغشته را

1303. *Ki: "Bu ölmüşü, bu kan ve toprağa bulanmış neredede gâib edeyim?"*

Ya'ni, "Kâbil, Hâbil'in cesedini taşıırken derdi ki: "Bu ölmüşü ve bu kana ve toprağa bulanmış nasıl yok edeyim ve gözlerden gâib edeyim?"

دید زاغی زاغ مرده در دهان   بر گرفته تیز می آمد چنان

1304. *Bir kargayı gördü ki, ağzında ölmüş kargayı tutmuş, öyle hız ile geldi.*

از هوا می آمد و شد او بفن از بی تعلیم او را گور کن

1305. *Havadan geldi ve o fen ile ona ta'lîm için mezar kazıcı oldu.*

پس بچنگال از زمین انگيخت گرد زود زاغ مرده را در گور کرد

1306. *Müteâkiben pençesiyle yerden toz kopardı, hemen ölmüş kargayı mezar içine koydu.*

گفت قایل آه شه بر عقل من که بود زاغی ز من افزون بفن

1307. *Kâbil dedi: "Ah, tuh benim aklıma ki, bir karga san'atta benden ziyâde oldu!"*

"Şüh", nefret ve kerâhet mahallinde müsta'mel bir kelimedir.

عقل کل را گفت مازاغ البصر عقل جزوی می کند هر سو نظر

1308. *Akl-ı külle "Mâ zâga'l-basar" dedi; akl-ı cüz'î her tarafa nazar eder.*

"Akl-ı kül" ile "hakikat-ı muhammediyye"ye işâret buyrulur ki, Hâtem-i enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'in akl-ı şenfleridir ve nitekim Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Necm'de vâkı' *مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى* (Necm, 53/17-18) ya'ni "Hâtem-i enbiyânın basan hiçbir şeye meyl etmedi ve tecâvüz etmedi, muhakkak Rabb'inin pek büyük olan âyetlerini gördü" âyet-i kerîmesinde, Resûl-i zîşân Efendimiz'in akl-ı küllünün gözü, Hak Teâlâ'nın mülkü ve melekûtu ve sûn ve ma'nevî âyetlerini gördüğü vakit hiçbirisine meyl edip kaymadı ve haddini tecâvüz edip, Hakk'ın gayrine nazar etmediğini gördü. Akl-ı cüz'înin gözü ise, mülkün ve melekûtun suver-i muhtelifesi tarafına bakıp hayrân olur ve maksûd-ı aslî olan Hak'dan gaflet eder.

عقل مازاغست نور خاصگان عقل زاغ استاد گور مردگان

1309. *Hâssların nûru akl-ı mâ-zağdır; zâğ olan akıl, ölmüşlerin mezarının üstâdıdır.*

Hak Teâlâ'nın hâs kulları olan evliyânın akılları bi'l-verâse *مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى* (Necm, 53/18) ["Basarı hiçbir şeye meyl etmedi"] âyet-i kerîmesinin mazharıdır. Onların nûru bu akıldır; fakat karganın akli, ya'ni nefsin akli olan akl-ı maâş ve akl-ı cüz'î, ölmüşlerin mezarının üstâdıdır; ya'ni bu akıl, hâk-i bedende rûhun mezarını kazmayı öğretir.

جانگه او دنباله ز اغان پرد   زاغ او را سوی گورستان برد

1310. *O cân ki, kargaların arkasından uçar, karga onu kabristan tarafına götürür.*
[1311]

“Kargalar”dan murâd, nefsin sıfatlarıdır; “kabristân”dan murâd, cisim ve âlem-i tabîattır. Ya’ni, “O cân ki, ya’ni sâlik ki, karga mesâbesinde olan nefsin sıfatlarının arkasında uçar; o tâbi’ olduğu her bir karga ve her bir nefsin sıfatı onu cisim ve tabîat âlemine defn etmeğe götürür; veyâhud cîfe-i ecsâm tarafına götürür.” “Cân” ta’bîriyle sâlik-i tarîkata işâret buyrulur.

هين مرو اندر پي نفس چو زاغ   کو بگورستان برد نی سوی باغ

1311. *Sakın karga gibi olan nefsin arkasında gitme; zîrâ o bağ tarafına değil, kabristana götürür.*

Ey sâlik, sakın lâşeye giden karga gibi olan nefsin arkasında gitme ve onun sıfatlarına tâbi’ olma; zîrâ o seni bâğ-ı maârif-i ilâhiyye tarafına değil, cisim kabristanına götürür.

گر روی رو در پی عنقای دل   سوی قاف و مسجد اقصای دل

1312. *Eğer gidersen, gönül ankâsının arkasında, gönül Kâf’ının ve Mescid-i Aksâ’sının tarafına git!*

Ya’ni, “Ey sâlik eğer tâbi’ olup gidersen, gönül, ya’ni rûh ankâsının arkasında git ve gönül Kâf’ının ve Mescid-i Aksâ’sının tarafına git!” “Kâf”, meclîl-mekân meşhûr bir dağın ismidir. Latife-i kalb dahi, âlem-i ma’nâdan olduğundan Kâf’a teşbîh buyurulmuştur.

نو گیاهی هر دم از سودای تو   می دمد در مسجد اقصای تو

1313. *Her dem senin sevdândan, senin Mescid-i Aksâ’nda yeni bir ot biter.*

“Sevdâ”dan murâd, burada aşk ve hırs ma’nâsıdır. “Giyâh”dan murâd, kalbe vârid olan havâtırdır ki, Hakkânî, melekî, şeytânî ve nefsânî olur. “Mescid-i Aksâ”dan murâd kalbdır. Ya’ni, “Her dem senin aşk ve hırsından kalbinde yeni yeni birtakım iyi ve kötü hâtıralar ve fikirler peydâ olur.”

تو سلیمان وار داد او بده   پی بر از وی پای رد بر وی منه

1314. *Sen Süleymân gibi onun hakkını ver, ondan iz götür, onun üzerine red ayağını koyma!*

Bu beyt-i şerîf حاسبوا قبل ان تحاسبوا ya'ni " Muhâsebe olunmazdan evvel, nefsinizi muhâsebe ediniz" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

Ma'lûm olsun ki, Mescîd-i Aksâ-yı kalbde biten havâtır otlarının kimi nâfi' ve kimi muzırdır. Hakkânî ve melekî olanlar nâfi' ve nefsanî ve şeytânî olanlar ise muzırdır. Bu havâtırın hakkını vermek, Hakkânî ve melekî olanları tefrîk edip, sâha-i fiile getirmek ve icrâ etmekle olur. Ve kezâ nefsanî ve şeytânî olanları da temyîz edip, icrâ etmemek ve muhâlefet etmekledir. Binâenaleyh kalbe gelen havâtırın mâhiyetlerini tedkîk etmek ve her geleni reddedip, ehemmiyet vermemek doğru değildir. Velhâsıl muhâsebe lâzımdır.

زآنکه حال این زمین با ثبات باز گوید با تو انواع نبات

1315. *Zîrâ ki sebâtli olan bu zemînin hâlini nebâtın nevi'leri sana açık söyler.*

Ya'ni, yerde biten nebâtâtın nevi'leri, o yerin mâhiyetini ve isti'dâdını gösterdiği gibi, zemîn-i kalbde biten havâtırın envâ'ı dahi, kalbin isti'dâd-ı zâtîsini açıktan açığa gösterir.

در زمین گر نیشکر ور خود نیست ترجمان هر زمین نبت و یست

1316. *Zeminde gerek şeker kamışı ve gerek âdî kamış olsun, her zemin kendi bitiminin tercümânıdır.*

Meselâ ba'zı arâzîde şeker kamışı ve ba'zı arâzîde de âdî kamış neşv ü nemâ bulur. Ve bu kamışlar bittikleri arâzînin isti'dâdını beyân eden birer tercümândır. Bunun gibi, eğer bir kalbde dâimâ havâtır-ı nefsanî ve şeytânî biter ve bunları fiile getirmek ve icrâ etmek sâhibinin zevki ve hazzı iktizâsından bulunursa, o kalbin isti'dâdı belli olur ve şekâvet-i asliyyesi anlaşılır. Bilakis bir kalbde havâtır-ı Hakkânî ve melekî biter ve bunları icrâ etmekten sâhibi zevk alırsa, saâdet-i zâtiyyesi zâhir olur.

پس زمین دل که نبش فکر بود فکرها اسرار دل را وانمود

1317. *İmdi gönül zemîni ki, onun nebti fikir idi; fikirler kalbin sırlarını açık gösterdi.*

Mâdemki gönül zemîninin nebatları havâtırdan ve fikirlerden ibâret idi, işte o havâtır ve efkâr, o kalbin sırlarını, ya'ni isti'dâd-ı ezeli'sini açık bir sûrette gösterir.

گر سخنگش یابم اندر انجمن صد هزاران گل برویم در چمن

1318. *Eğer mecliste söz çekici bulursam, çemende yüz binlerce gül bitiririm.*

Ya'ni, gönül vardır ki, onda maârif-i ilâhiyye çiçekleri bitmek isti'dâdı vardır. Böyle bir kalb sâhibi bir ârifin huzûrunda bulunduğu vakit, çocuk memeden sütü çektiği gibi, ârifin kalb-i şerîfinden ma'rifeti çeker ve emer. "Eğer mecliste böyle bir söz çekici bulursam, onun çemenistân-ı kalbinde, yüz binlerce maârif-i ilâhiyye güllerini bitiririm."

وز سخنگش یابم آن دم زن بمرزد می گریزد نکتها از دل چو دزد

1319. *Ve eğer o demde söz öldürücü deyyûs bulursam, nükteler gönülden hırsız gibi kaçır.*

"Zen be-müzd", karısını ücretle kullandıran kimseye derler ki, Arabî'de "deyyûs ve kavvâd" ve Türkçe'de "pezevenk" derler. Ya'ni, bir gönül de vardır ki, maârif ve hakâyık-ı ilâhiyyeye dâir olan sözleri kabûle aslâ isti'dâdı yoktur ve böyle bir kalbde neşv ü nemâ bulan fikirler dâimâ tezvîr ve fesâda ve ehl-i Hakk'ı inkâra müteallık olur. "Ve eğer meclis-i sohbetimde benim maârif-i ilâhiyyeye müteallık olan sözlerimi inkâr ile öldürücü bir pezevenk bulursam, benim gönlümden nükteler hırsız gibi kaçır ve gelmez olur. Veyâ-hud söylediğim nükteler o deyyûsun gönlünden hırsız gibi kaçır."

جنبش هر کس بسوی جاذبست جذب صادق نی چو جذب کاذبست

1320. *Herkesin hareketi câzib tarafınadır; sâdıkın cezbi, kâzibin cezbi gibi değildir.*

Ya'ni, hareket için mutlakâ bir muharrik ve bir çekici lâzımdır; ve insanın muharriki ve çekicisi, onun fikri ve havâtındır ve havâtırın menba'ı da sâdık ve kâzib olmak üzere iki nevi'dir. Havâtır-ı rahmânî ve melekî sâdık ve nef-sânî ve şeytânî olan havâtır ise kâzibdir. Zîrâ evvelki doğru yola ve ikinciler eğri yola çekerler. Binâenâleyh doğru ile eğri bir olmaz ve sâdıkın cezbi ile, kâzibin cezbi başka başkadır.

می روی گه گمره و گه در رشد رشته پیدا نی و آنکت می کشد

1321. *Gâh eğri yolda ve gâh doğru yolda gidersin, rişte ve o kimse ki çeker, zâ-hir değildir.*

“Ey sâlik, sana ba'zan havâtır-ı nefsânî ve şeytânî galebe edip, eğri yolda gidersin; ve ba'zan havâtır-ı rahmânî ve melekî gâlib gelip doğru yolda gidersin. Sana bağlı olan ip ve seni çeken kimse zâhir ve meydanda değildir.” “Riște”den murâd, sırr-ı kaderdir; ve sırr-ı kader, a'yân-ı sâbiteden her bir aynın vücûdda zâten ve sıfaten ve fiilen ancak kâbiliyyet-i asliyyesinin ve isti'dâd-ı zâtîsinin husûsiyeti mikdânınca zuhûru keyfiyetinden ibârettir. Binâenaleyh âlem-i kevnde her bir ferdin sıfatı ve fiili kendi ayn-ı sâbitesine bağlıdır. Ayn-ı sâbitesinin isti'dâdı kâbil-i hidâyet ise, onu çeken bizzât Hak ve bi'l-vâsıta melektir; ve eğer kâbil-i dalâlet ise, onu çeken bi'l-vâsıta nefis ve şeytândır. Ve hakîkatte cümlesinin çekicisi Hak'dır. Ve bizzât ve bi'l-vâsıta çekenlerin hiçbirisi de zâhir değildir. İmdi insân, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın libâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibâret olduğundan, cemî'-i esmânın mazhandır. Bu mazhariyeti hasebiyle onda, gâh ism-i Mudill'in ve gâh ism-i Hâdî'nin ahkâm ve âsân zâhir olur. Bu i'tibâr ile, hiçbir ferdin ef'âline nazaran şekâvet ve saâdet-i asliyyesi ma'lûm olamaz. Çünkü sırr-ı kader meçhûldür; ancak yukarıda 1316 numaralı beyt-i şerîfin müfâdına göre, ahvâl-i kalbiyyesi hakkında bir hüküm verilebilir.

اشتر کوری مهار تو امین   تو کشش می بین مهارت را مبین

1322. *Sen kör devesin, yuların emîndir, sen çekişi gör, yuları görme!*

“Yular”dan murâd, sırr-ı kaderdir ve sırr-ı kader tebeddülünden ve inkılâbdan emîndir. Binâenaleyh sen çekişi gör, yulan görme; çünkü sırr-ı kaderden ibâret olan bu yular, mestûr ve meçhûldür.

Ba'zı nüshalarda “emîn” yerine “rehîn” vâki'dir; ve “rehîn”, lügatte sâbit ve dâim ma'nâsına da gelir. Bu sûrette ma'nâ: “Sen kör devesin, seni yuların çekip götürür; o bu yuların sırr-ı kaderden ibâret olup, dâim ve sâbittir ve tebeddülünden ve inkılâbdan ârîdir,” demek olur. Ve ba'zı nüshalarda dahi “metîn” vâki'dir. Bu sûrette ma'nâsı: “Sen kör devesin, yuların olan sırr-ı kaderin metîn ve kavîdir; hiçbir mevtında düğümü senden çözülmez,” demek olur.

گر شدی محسوس جذاب و مهار   پس نماندی این جهان دار الغرار

1323. *Eğer çekici ve yular mahsûs olaydı, imdi bu cihân dârü'l-gırâr kalmaz idi.*

“Gırâr”, *Kâmûs*'un beyânına göre “kitâb” vezninde, “noksân” ma'nâsındır. Binâenaleyh “dârü'l-gırâr”, dâr-ı noksân demek olur. Çekici olan Hak ve yular olan sırr-ı kader, eğer bu âlem-i his ve şehâdette mahsûs olaydı, bu ci-

hân-ı his ve şehâdet, "noksan evi" olarak kalmaz idi; zîrâ bu âlem-i dünyâ, âlem-i kesâfet olup, hakâyık-ı eşyânın perdesi ve hicâbıdır. Hakâyık ancak bu kesâfet zâil olduktan sonra zâhir olur. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ لِّقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (Kâf, 50/21-22) Ya'ni "Her bir nefîs kendisi ile berâber sâik ve şâhid olduğu halde gelir ve ona denir ki: "Sen bundan gaflette idin, biz senden perdeyi kaldırdık, bu günde senin basarın keskindir" buyurur.

گبر دیدی کو پی سگ می رود   سخرهء دیو ستنبه می شود

1324. *Mecûsî göre idi ki, o köpeğin arkasında gidiyor, kuvvetli olan şeytanın maskarası oluyor.*

"Sitenbe", burada inatçı ve serkeş ma'nâsınadır. "Eğer Mecûsî dergâh-ı Hakk'ın köpeği ve ism-i Mudill'in mazhar-ı etemmi olan şeytanın arkasından gittiğini ve inatçı ve serkeş olan şeytanın maskarası olduğunu göre idi."

در پی او کی شدی مانند حیز   پای خود را وا کشیدی گبر تیز

1325. *Pušt gibi ne vakit onun arkasında giderdi? Mecûsî acele ayağını geri çekti.*

"Me'ûl," fâilin arkasından gittiği gibi, Mecûsî de kendinin fâili olan şeytanın arkasından gider mi idi? Eğer hakikat-ı hâl, bu âlemde mekşûf olaydı, Mecûsî derhal şeytana tâbi' olmaktan vazgeçerdi.

گاو گر واقف ز قصابان بدی   کی بی ایشان بدان دکان شدی

1326. *Eğer öküz kasaplardan vâkıf olaydı, ne vakit onların arkasından dükkâna giderdi?*

Meselâ öküz, kasapların kendi hakkında verdikleri hükme vâkıf olaydı, hiç onların arkasında gider mi idi?

Bu beyt-i şerîfde Mecûsî "öküz"e ve şeytan "kasab"a teşbîh buyurulmuştur.

یا بخوردی از کف ایشان سپوس   یا بدادی شیرشان از جابلوس

1327. *Yâhud onların elinden kepek yer mi idi? Yâhud onlara temelluk cihe-tinden süt verir mi idi?*

Ya'ni, "İnek, kasapların kendisini keseceğini bilse idi, onların ellerinden gıdâ yemezdi, yâhud onların okşamalarına ve temelluklarına aldanıp sütünü

vermezdi; bilakis tepme atar ve ellerinden kaçmağa çabalar idi." "Câblûs" ve "çâplûs", tatlı dil ile halkı aldatan kimsedir. "Sebûs" ve "sepûs", kepek ma'nâsınadır.

ور بخوردی کی علف هضمش شدی   گر ز مقصود علف واقف بدی

1328. *Ve eğer yiye idi, yem ne vakit ona hazm olurdu, eğer yemek maksûdundan vâkıf olaydı.*

"Alef", hayvan yemi demektir. Ya'ni, "Kasabın öküze yem yedirmesinden maksadı semizletip kesmektir. Eğer öküz buna vâkıf olup da açlık ıztırârından dolayı onun verdiği yemi yiye idi, ölüm gamı ile bu yem hazm olur mu idi?"

پس ستون این جهان خود غفلتست   چیست دولت کین دَوَادُو بالتست

1329. *Binâenaleyh bu cihânın direği muhakkak gaflettir; devlet nedir ki, bu devâdev let ile dir.*

"Dev", koşmak ma'nâsına olan "devîden" masdarından emr-i hâzırdır. "Dev-â-dev", iki emr-i hâzırdan mürekkebe bir kelime olup, aradaki elife elif-i rabt ve ilsâk veyâhud elif-i mukâbele ve tevessül dahi derler ki, koşmak, koşmağa merbût ve mülâsık demek olur ki, Türkçe'ye tercümesinde "koş bire koş!" demek münâsib olur. "Nuş-â-nûş", "iç bire iç" dahi böyledir. "Let" döğmek ve darb etmek demektir. Sırr-ı kazâ ve kader efrâd-ı beşere meçhûl olduğu için bir dakika sonra başlarına ne geleceğini bilmezler; hayatları "koş bire koş" ta'bîrine mâsadaktır. Binâenaleyh bu cihânın temeli muhakkak cehil ve gaflettir. Esâsen devlet-i dünyâ nedir? "Dev" ile "let"den mürekkebedir. Bu da: "Koş, dayak ye!" demek olur Şu halde "dev-â-dev", "let" ile berâberdir.

اولش دَو دَو بآخر لَت بخور   جز درین ویرانه نبود مرگ خر

1330. *Onun evveli koş, koştur, âhinde dayak ye! Bu vîrânede eşek ölümünden başkası olmaz.*

O devletin evveli lafız i'tibâriyle "dev"dir, ya'ni "koş!"dur; ma'nâ i'tibâriyle de şiddetli sa'y ve mücâhededir ve ma'nevî koşmadır. Ve kezâ lafız i'tibâriyle bu kelimenin âhiri darbe ve dayak ma'nâsına olan "let"dir. Ma'nâ i'tibâriyle de devlet, dünyâ gurûru içinde darbe-i mevttir ki, böyle bir gurûr içinde vâkı' olan ölüm, eşek ölümünden başka bir şey değildir. Zîrâ böyle bir kimsenin hayvandan farkı yoktur.

تو بجد کاری که بگرفتی بدست عیش این دم بر تو پوشیده شدست

1331. *Sen cidd ile bir iş ki elde tuttun, onun aybı bu dem sana mestûr olmuştur.*

Sen nefsinin arzû ettiği umûr-ı dünyeviyyeden olan bir işi, kemâl-i ciddiyetle tuttuğun ve o işi icrâya çalıştığın vakit, o işin âlem-i ma'nâdaki çirkinliği sana mestûr kalmıştır ve sen onun hakikat-ı hâlimden gaflettesin.

زآن همی تانی بدادی تن بکار که پوشید از تو عیش کردگار

1332. *Ondan dolayı işi kabûl edebilirsin ki, Kirdigâr senden onun aybını örttü.*

"Ten dâden", râzı olmak ve kabul etmekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem* ve *Burhân*). "Kirdigâr" fâil-i hakikî demektir. Ya'ni "Sen umûr-ı dünyeviyyeden nefsinin istediği bir işi mahzâ fâil-i hakikî olan Hak onun çirkinliğini örttüğü için kabûl edebilirsin ve onu icrâya râzı olursun. Eğer Hak Teâlâ o işin çirkinliği ve aybı üzerindeki perdeyi kaldırmış olsa, sen onu kabûl ve icrâdan tevakkî edersin."

همچنین هر فکر که گرمی درآن عیب آن فکرت شدست از تو نهان

1333. *Her fikir ki onda böyle harâret vardır, o fikrin aybı senden gizli olmuştur.*

Hak fikrinin gayri olan her bir fikir ki, onu icrâ husûsunda senin nefsinde bir harâret ve isti'câl vardır, o fikrin aybını ve çirkinliğini Hak Teâlâ hazretleri senden gizlemiştir; sen onu zâhirde güzel ve süslü gördüğün için icrâya sa'y edersin.

بر تو گر پیدا شدی زو عیب و شین زو رمیدی جانت بعد المشرقین

1334. *Eğer sana ondan ayb ve şeyn zâhir olaydı, senin canın ondan iki maşırık uzaklığı kadar ürker idi.*

"Şeyn", ma'nevî leke, noksân; "bu'du'l-maşırıkayn" ile *يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بَعْدُ* (Zuhruf, 53/38) ya'ni "Senin ile benim aramda iki maşırık uzaklığı mesâfe olaydı, ne olurdu. İmdi ne kötü arkadaşsın!" âyet-i kerîmesi-ne işâret buyurulur. "İki maşırık" ta'bîriyle mühim bir ma'nâ-yı fennîye işâret buyurulur. Ya'ni, mütemennî olan kimsenin bulunduğu noktaya nazaran öñü maşırık ve arkası mağribdir. Halbuki mağrib aynı zamanda mütemennî olan kimsenin semt-i kademinin maşırıkıdır. Güneş gurûb ettiği noktadan, semt-i kadem tarafına tulû' eder, binâenaleyh mütemennî bulunduğu noktaya nisbeten, evvelen maşırık ve sâniyen mağrib mesâfesi kadar bir uzaklık istemiş olur.

Ya'ni, "Ey nefsinin arzûsuna tâbi' olan kimse, eğer nefsânî olan fikirlerinin aybı ve noksânı sana açıkça görüne idi, sen o fikirlerden, bulunduğun noktadan hem şarka ve hem de mağribe kadar mesâfe mikdân kaçır idin."

حال کا آخر زو پشیمان می شوی   گر بود این حالت اول کی دوی

1335. *Bir hâl ki sonunda ondan pişmân olursun, eğer bu hâl sana evvel olaydı, ne vakit koşardın?*

Bu ve emsâli ebyât-ı şerîfe sırr-ı kader meçhûl olmasından dolayı dünyânın mahall-i gaflet olduğunu tavzîhen beyân buyurulur. "Hâl", her şeydeki vasf-ı mütegayyir, sıfat-ı mütegayyire, her şeyin içinde bulunduğu keyfiyet ma'nâsınadır. Burada, bir fikr-i vâridin icrâsı hâlidir. Ya'ni bir fikir vârid olur ve sen onu icrâ edersin, bu hâlin netîcesinde o yaptığın işten pişmân olup, "Keşki yapmaya idim!" dersin. Eğer bu pişmânlık hâli sana o işi icrâdan evvel mekşûf ve zâhir olaydı, o işin icrâsı tarafına koşar mı idin? Seni o işe koşturan, âkıbetin meçhûl olmasındandır. Mısra':

Eğer meçhûl ararsan her işin encâmı kalmıştır

پس بپوشید اول آن بر جان ما   تا کنیم آن کار بر وفق قضا

1336. *Böyle olunca evvelâ onu bizim canımız üzerine örttü, tâ ki o işi kazâ vefkı üzerine yapalım.*

Böyle olunca Hak Teâlâ hazretleri ezeldeki kazâ-yı ilâhîsi ahkâmının bu âlem-i dünyâda infâzı için bizim ef'âlimizin hakikatini bizim canımız üzerine kesâfet-i nefsiyyemizi perde yaparak örttü; nihâyet biz dahi bizden zuhûru, kazâ-yı ilâhî iktizâsından olan o işi icrâ ettik.

چون قضا آورد حکم خود پدید   چشم و اشد تا پشیمانی رسید

1337. *Uaktâki kazâ kendi hükmünü zâhire getirdi, göz açık oldu, nihâyet pişmanlık erişti.*

Vaktâki bizden zuhûru kazâ-yı ilâhî iktizâsından olan fiil-i nefsânî vukûa geldi ve kazâ bu âlem-i imkânda kendi eserini izhâr etti, bundan sonra gözümüz açılıp o fiilin çirkinliğini gördük ve "Keşki yapmıya idim!" diye pişmân olduk.

این پشیمانی قضای دیگرست   این پشیمانی بهل حق را پرست

1338. *Bu pişmânlık dahi kazâ-yı dîğerdır; bu pişmânlığı da bırak, Hakk'a tap!*

Şimdiye kadar birçok mahallerde dahi îzâh olunduğu üzere “kazâ,” hükm-i küllî-i icmâlîdir ve “kader” onun tafsîlidir, şöyle ki: A'yân-ı sâbite, iktizâ-yı zâtîleri olan isti'dâd ve kâbiliyetleri dâiresinde Hak'dan zuhûru taleb ederler; bu talep lafzî değil, hâlîdir. Ve meselâ yaşamak için balığın vücûdu su ve insanın vücûdu havâ-yı nesîmi talep etmek gibidir. İşte her bir “ayn,” iktizâ-yı zâtîsine göre, Zât-ı ulûhiyyetten tecellî talebinde bulundu; onların isti'dâd ve kâbiliyetleri ma'lûm-ı ilâhî oldukda, taleblerini is'âfen Hak ma'lûmiyetleri dâiresinde tekvînlerini murâd eyledi. Binâenaleyh Hakk'ın irâde'si ilmîne ve ilmi de ma'lûm olan a'yân-ı sâbiteye tâbi' oldu. İşte onların kâffe-i merâtibde isti'dâd ve kâbiliyetleri üzere zuhûrlarına Hakk'ın hükm etmesi “kazâ-yı ilâhî”dir.

“A'yân-ı sâbite”ye gelince, onlar suver-i ilmiyye-i esmâiyyeden ibâret olduklarından, vücûd-ı hâncîleri yoktur ve onlar mec'ûl değildirler; zîrâ “ca'î” müessirin te'sîrinden ibârettir. A'yân-ı sâbite ise mahall-i te'sîr ve infîâl olmadıklarından, mec'ûliyetleri mevzû'-i bahs olamaz. Ya'ni bunlar yapılarak vücûda gelmiş şeyler değildir; çünkü şuûnât-ı zâtîyyeden ibârettir; ve şuûnât, zâtın iktizââtıdır ve zât ile berâber kadîmdir. Ve şuûnât-ı zâtîyye bir câilin ca'li ile mec'ûlen mevcûd olmadıkları gibi, bir müessirin te'sîri tahtında da değildirler. Mâdemki zât-ı vücûd mevcûddur, elbette onlar da onunla berâber mevcûddur. İmdi a'yân-ı sâbite esmânın zılleri ve abdin her mevzindeki vücûd-ı izâfîsi dahi, ayn-ı sâbitenin zilli olunca, onda zâhir olan bilcümle ahvâl, kazâ-yı ilâhî âsân olur. Binâenaleyh abdin evvelen bir fiili işlemesi, ayn-ı sâbitenin ahvâlinden bir hâl olduğu gibi, işledikten sonra tab'ına gayr-i mülâyim gelince pişmân olması dahi, o birinci hâli ta'kîb eden, ikinci hâl olur. Şu halde beyt-i şerîfin birinci mısra'ında bu zikr olunan hakîkate ve ikinci mısra'ında da şuûnât-ı zâtîyyeden kat'-ı nazar ile, sâhib-i şuûnât olan Zât-ı Hakk'a rücû'a işâret buyrulur.

ور کنى عادت پشیمان خور شوى   زين پشيمانى پشیمان تر شوى

1339. *Ve eğer âdet edersen pişmân yiyici olursun, bu pişmânlıktan daha pişmân olursun.*

Ya'ni eşyâ, mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ve onlardaki hükm-i kazâ, bu esmânın hâssiyetlerine müsteniden, onların müsemması olan Zât-ı Hak tarafından vâki' olmuştur ve senin vücûdun dahi eşyâdan bir şeydir. Sende câri olan âsâr-ı kazâ dahi, Hakk'ın irâdesiyledir. İmdi senden bir fiil sâdır olup, netîcesi tab'ına mülâyim gelmediği vakit, pişmân olursun. Halbuki o netîcesi

tab'ına mülâyim gelmeyen kazâ-yı ilâhî zımnında vâki' olan mahfî fâidenin inkişâfı hâlinde bu pişmânlığından dahi pişmân olursun. Meselâ hareketi muayyen olan bir vapura binip, ticâret kasdıyla seyâhati tasmîm edersin; sonra gitmemek dâiyesi zuhûr edip, gitmezsin; ve sonra kazanılması me'mûl olan menfaatin fevtine pişmân olursun. Ba'dehû binmediğin vapurun garkına vâkîf olduğun vakit, bu pişmânlığına dahi pişmân olursun. İşte bu iki pişmânlık dahi eser-i kazâdır ve senin hakikatinden sana nâzil olur.

نیم عمرت در پریشانی رود   نیم دیگر در پشیمانی رود

1340. Ömrünün yarısı perîşanlık içinde gider; diğer yarısı da pişmânlık içinde gider.
[1341]

Eğer sen vech-i vahdete teveccühü terk edip, keserâtta müstağrak olursan, ömrünün yarısı gaflet ve perîşanlık içinde geçer ve yansı da pişmânlık içinde geçer.

ترك اين فكر و پشیمانی بگو   حال و یار و کار نیکوتر بگو

1341. Bu fikrin ve pişmânlığın terkini söyle! Hâlin ve yârin ve işin daha iyisini iste!

Binâenaleyh bu keserât ve gayriyet fikrini ve onun iktizâsı olan hicâbât sebebiyle sana ârız olan pişmânlığı terk et; hâlin iyisi olan vasâyâ-yı ilâhiyyeyi ve yârin en iyisi olan zât-ı Hakk'ı ve işin daha iyisi olan ferâiz-i ilâhiyye ve sünen-i peygamberîyi iste!

ور نداری کار نیکوتر بدست   پس پشیمانیست بر فوت چه است

1342. Ve eğer elde işin iyisini tutmazsan, imdi senin pişmânlığın nenin fevti üzerinedir?

Eğer bu zikr olunan en iyi işlere teşebbüs etmezsen, neyi fevt ettiğine nâdim olursun? Zîrâ nedâmet iyi bir şeyin fevtinden dolayı vâki' olur; zîrâ bu iyi işlerin gayni olan işlerin fevti, pişmânlık getirecek bir hâl değildir.

گر همی دانی ره نیکو پرست   ور ندانی چون بدانی کین بدست

1343. Eğer iyi yolu bilirsen tap ve eğer bilmezsen, nasıl bilirsin ki bu kötüdür?

Eğer iyi yolu bilirsen, o yolda hizmet et ve yaptığın hizmetten ve ibâdetten pişmân olma; eğer bilmezsen, onun zıddı olan kötüyü nasıl bilirsin de, yapmış olduğuna pişmân olursun?

İşte bu hayât-ı dünyeviyyede böylece icrâ ettiğin ve fiile getirdiğin her bir arzûnun aybından ve kusûrundan hicâb ve perde içindesin; arzûn olmak i'ti-bâriyle senin nefsine hoş görünür. Onun zımnındaki nâhoşluklar bu hoşluklar ile örtülmüştür. Zîrâ bu âlem mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir ve vücûh-ı esmânın aynalarıdır. İcâbât-ı esmâiyye mutlakâ zuhûr edecektir; eğer sana sırr-ı kader mekşûf olsa, tab'ına mülâyim gelmiyeceğini gördüğün ef'âlden kaçarsın. Beyit:

Hâkim-i hükm-i kazâ tenfîz için te'sîrini

Selb eder erbâb-ı aklın re'yini, tedbîrini

خود رمیدی جان تو زان آرزو

ور نمودی علت آن آرزو

1349. *Ve eğer o arzûnun illeti görüne idi, muhakkak senin canın o arzûdan ürker idi.*

“İllet” burada fenâlık ve maraz ma'nâsıdır. “Cân”dan murâd, rûh-ı hayvânîdir. Ya'ni, “Eğer senin o istediğinin fenâlığı ve illeti sana görüne idi ve sırr-ı kader sana mekşûf olaydı, muhakkak senin nefsin o arzûnun tab'ına mülâyim geleceğini gördüğü için ürker ve kaçır idi.”

کس نبردی کش کشان آن سو ترا

گر نمودی عیب آن کار او ترا

1350. *Eğer o işin aybını o sana göstere idi, kimse seni çeke çeke o tarafa götürmez idi.*

Ma'lûm olsun ki, bir “kazâ” ve bir de “makzî” vardır. Kazâ-yı ilâhî ayn-ı hikmettir; binâenaleyh kazâyı nızâ ve mutâvaat lâzımdır. Fakat makzîden firâr ve nefret zarûrîdir. Ve kazâ ile makzî aralarındaki fark ve bu husûstaki tedkîkât, III. cildin 1362 numaralı beyt-i şerîfinden 1365 numaralı beyt-i şerîfine kadar olan mahallerinde îzâh olundu; burada tekrâr îzâhı mûcib-i tatvîl olur. Ya'ni “Hak Teâlâ hazretleri makzî olan o işin aybını ve çirkinliğini sana göstere idi, hiçbir kimse seni çeke çeke o fiil tarafına götüremez idi.”

زان بود که عیش آمد در ظهور

وآن دگر کاری کزو هستی نفور

1351. *Ve o dîğer bir işi ki, sen ondan nefret edici oldun, ondan dolayı olur ki, onun aybı zuhûra geldi.*

Makzî olan ba'zı işlerin aybını Hak Teâlâ senden gizledi, icrâ ettin; fakat ba'zı işlerin aybını ve çirkinliğini de senin aklının gözüne keşf etti, sen de o

fiilin kötülüğünü ve çirkinliğini gördün, o işten nefret edip kaçtın ve icrâ etmedin. İşte bundan anladın ki, sen bir kör deve gibisin, yularını nereye çekerler ise, oraya gidersin.

ای خدای راز دان خوش سخن عیب کار بد زما پنهان مکن

1352. *Ey hoş sözlü sır bilici Hudâ! Kötü işin aybını bizden gizli etme!*

Ey sıfat-ı Kelâm'ı latîf olup esrâr-ı kaderi bilici olan Hak Teâlâ, zâhiri hoş ve bâtını kötü olan fiilleri bizden gizleme; sûreti hoş görünen fiillerdeki aybı ve çirkinliği bizim aklımızın gözü önünde ızhâr et!

عیب کار نیک را منما بما تا نگرديم از روش سرد و هبا

1353. *İyi işin aybını bize gösterme, tâ ki gidişden soğuk ve hebâ olmayalım.*

“Reviş”, gidiş ve sülûk, tarz, tavır, üslûb; “hebâ” aslında güneşin huze-mât-ı ziyâiyyesi arasında uçuşan tozlar ma'nâsınadır; “isrâf ve telef ve berhevâ” ma'nâlarında müsta'meldir. Ya'ni bu âlemde sûret-i zâhiresi nefse çirkin ve sûret-i bâtinesi latîf olan ameller olduğu gibi, sûret-i zâhiresi nefse hoş gelen ve sûret-i bâtinesi gâyet çirkin olan ameller de vardır. Nitekim bu ma'nâya binâen Resûl-i Ekrem Efendimiz حفت الجنة بالمكاره و حفت النار بالشهوات ya'ni “Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür ve cehennem şehvetler ile örtülmüştür” buyurmuşlardır. Ve yine bu ma'nâdan dolayı Resûl-i Ekrem Efendimiz اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم ارنا الاشياء كما هي ya'ni “Ey benim Allâh'ım, bize hakkı hak olarak göster ve bizi ona uymak sûretiyle irzâk buyur ve bize bâtılı bâtıl olarak göster ve bizi onun ictinâbı ile irzâk buyur ve bize eşyâyı olduğu gibi göster!” diye münâcât buyururlar idi.

Bu beyt-i şerîf bu münâcât-ı nebevînin tefsîridir. Ya'ni, “Yâ Rab, birtakım iyi ve hayırlı ameller vardır ki, sûret-i zâhirede biz onu çirkin ve ma'yûb görürüz, o hayırlı işlerin çirkinliklerini, bizim nefsimizin gözüne gösterme, tâ ki bizim şerîat ve tarîkat dâiresindeki gidişimiz berhevâ olmasın!”

هم برآن عادت سلیمان سنی رفت در مسجد میان روشنی

1354. *Âlî olan Süleymân yine o âdet üzerine rûşenlik içinde mescide gitti.*

Bu beyitte kıssanın evveline rücû' buyurulur. Ya'ni, “Rütbe-i aliyye sâhibi olan Süleymân (a.s.) sabah aydınlığı içinde, âdet-i seniyyeleri vech ile nasîhat ve ibâdet etmek üzere Mescid-i Aksâ'ya gitti.”

قاعدهء هر روز را می جست شاه که ببیند مسجد اندر نو گیاه

1355. *Şâh her günün kâidesini isterdi ki, mescidde yeni ot göre.*

Ya'ni, Süleymân (a.s.) her gün cârî olan âdet üzere mescide giderken, yeni bitmiş bir ot görmek ve onun hâssiyetini sorup anlamak isterdi.

دل ببیند سر بدان چشم صفی آن حشایش که شد از عامه خفی

1356. *Gönül o safî olan göz ile sırrı görür; o haşâyîşi ki, âmmeden hafî oldu.*

"Süleymân (a.s.) her gün Mescid-i Aksâ'ya giderken nasıl yeni bir ot görüp onun hâssasına vâkıf olur idi ise, ârif-i billâhın kalbi dahi öylece safî olan gözü ile avâmdan gizli olan o otları görür." "Otlar"dan murâd, zâhirî otlar olabileceği gibi, kalblerde biten havâtır-ı muhtelif otlarına da işâret olur. Aynı zamanda cenâb-ı Pîr efendimiz kendilerinin safî olan kalb-i şerîflerinin hâline de işâret buyurmuş olurlar.

قصهء آن صوفی که در میان گلستان سر بزانو نهاده مراقب بود یارانش گفتند

که سر بر آور و تفرج کن بر گلستان و ریاحین و مرغان و آثار رحمة الله

O sūfinin kıssası ki, gülîstân içinde başını dizine koyup murâkîb idi. Dostları ona dediler ki: "Başını yukarı kaldır, gülîstân ve reyâhîn ve kuşlar ve Allâh'ın rahmetinin eserleri üzerinde teferrüc et!"

صوفی در باغ از بهر گشاد صوفیانه روی بر زانو نهاد

1357. *Bir sūfî açılma için, baĝ içinde yüzünü sūfîce dizi üzerine koydu.*

"Güşâd", kâf-ı Fârisî ile, açma ve açılma demektir. Ya'ni, "Sūfinin birisi gönlü açılmak için, bir baĝa gitti; ve o baĝda sūfilere mahsûs olan tavır üzere yüzünü dizi üzerine koydu."

پس فرو رفت او بخود اندر نغول شد ملول از صورت خوابش فضول

1358. *İmdi o kendinde derine, aşağıya gitti; onun uykusunun sûretinden fuzûl melûl oldu.*

“Nugûl”, amîk ve derîn; “fuzûl”, fodulluk, ya'ni hadden ve vazîfeden hâriç ef'âl ve akvâl; burada “ahmak” ma'nâsınadır. Ya'ni, “Yüzünü dizine dayayıp, murâkıb oturan sûfi dalmış ve kendinin kendiliğinde derin olarak aşığıya gitmiş idi. Bağ içinde onun bu hâlini gören bir fodul ve ahmak, onun uykusunun sûretinden melûl oldu da dedi”

که چه حسبی آخر اندر رز نگر
این درختان بین و آثارِ خضر

1359. *Ki: “Ne uyursun, nihâyet asma çubuklarına bak, bu ağaçları ve âsâr-ı hudarı gör!”*

“Hudar”, hı'nın zammı ve dâd'ın fethi ile, “kökü derin olan ot” ma'nâsınadır.

امر حق بشنو که گفتست انظروا
سوی این آثار رحمت آر رو

1360. *“Hakk'ın emrini dinle ki, “Unzurû!” buyurmuştur; bu âsâr-ı rahmet tarafına yüz getir!”*

Sûre-i Rûm'da olan âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ (Rûm, 30/50) Ya'ni “Allâh'ın rahmetinin eserlerine baktır! Öldükten sonra arzı nasıl diriltir. İşte böyle muhakkak ölüleri dirilticidir ve O her şeye kâdirdir.” Ya'ni, “Allâh Teâlâ'nın “Nazar et!” emrine tebean Allâh'ın rahmetinin eserleri olan bağın letâfetine ve arzın bahâr mevsiminde nasıl dirildiğine ve tarâvet kesb ettiğine bak da, ibret al!”

گفت آثارش دلست ای بو الهوس
آن برون آثار آثارت و بس

1361. *Dedi: “Ey bü'l-heves, onun âsârı gönüldür; o hâriç olan ancak âsârın âsârıdır.”*

“Bü'l-heves”, akılsız, câhil ve budala olan kimseden kinâyedir. Murâkıb olan sûfi o ahmak kimseye cevâben dedi ki: “Ey bü'l-heves, Hakk'ın âsârı gönüldür; zîrâ kalb hakikat-ı câmia-i insânîden ibârettir ki, mevcûdât-ı âlem onun mezâhir ve âsârıdır.” O kalbin hâricinde olan yeşillikler ve güller ve türlü türlü çiçekler ve bağlar ve bostanlar ve sâir letâif ve suver bu gönül âsârının âsârıdır. Ya'ni gönül, âsâr-ı rahmet-i ilâhiyyedendir, bu umûr-ı hâriciyye ise onun âsârıdır. Ve burada “gönül”den murâd ârifin kalbidir. Bu hikmet-i kalbiyye, *Fusûsu'l-Hikem*'de, *Fass-ı Şuaybî*'de mezkûrdur, burada tafsîli uzun olur.

بر برون عكش چو بر آب روان

باغها و سبزهها در عین جان

1362. *Bağlar ve yeşillikler ayn-ı cândadır; hâriç üzerinde onun aksi akıcı su üzerinde gibidir.*

Bu beyitlerin zevk-i ma'nâlarına vusûl için bir mukaddimecik lâzımdır: Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyye sûretleri, mertebe-i vâhidiyyet ta'bîr olunan, hakikat-ı insâniyye mertebesinde yekdiğerinden ayrıldı ve temeyyüz etti. Bu sûretlere "a'yân-ı sâbite" ve "suver-i ilm-i ilâhî" derler. Beyt-i şerîfdeki "âsâr"dan murâd, hakikat-ı insâniyye mertebesinde sâbit olup, yekdiğerinden temeyyüz eden bu sûretlerdir ve bu sûretler mertebe mertebe alâ-tarîki'l-aks mertebe-i şehâdete kadar nüzûl eder. İnsân ise, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın libâs-ı ahîr ile tecellîsinden ibâret olup, bilcümle merâtibi hâizdir; ve "insân"dan murâd, insân-ı kâmilidir, insân-ı nâkıs değildir. Ve "kalb"den murâd, dahi insân-ı kâmilin kalbidir; zîrâ insân-ı kâmilin kalbi bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. Nitekim hadîs-i kudsîde *يا'ني لا يسعني ارضي ولا سمائي ولكن يسعني قلب عبدی المؤمن التقی النقی* ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım; velâkin nakî ve takî olan mü'min kulumun kalbine sığdım" buyrulur. Binâenaleyh ârif kendi kalbine teveccüh ettiği vakit, Hak Teâlâ'nın keşfi mikdârı bu suver-i esmâiyyeyi, mertebe-i misâlde müşâhe-
de eder. Vücûd-ı izâfî âlemi olan dünyâ ise, bu âlem-i misâlde olan sûret-
lerin aksinden başka bir şey değildir. Şu halde bu sûretler, âlem-i misâlde-
ki âsârın âsârı olur. Vücûd-ı izâfî âlemi ise, âlem-i misâl gibi besâitden mü-
kevven olmayıp, mürekkebâtan mahlûk olduğundan, dâimâ fenâ ve ta-
gayyürât içindedir. Binâenaleyh âlem-i misâlden, âlem-i şehâdete aks eden
sûretler, akan su üzerine aks eden sûretlere benzer. Su çalkandıkça, bu sū-
retler dahi çalkanır. Böyle olunca, âlem-i şehâdetin bağlarının ve yeşillik-
lerinin aslı cânın zâtındadır.

کو کند از لطف آب آن اضطراب

آن خیال باغ باشد اندر آب

1363. *O su içinde olan bağı hayâlidir ki, o suyun letâfetinden o çalkanmayı yapar.*

Ya'ni, "Bu âlemin bağları ve bostanları, su içinde olan bağı aksi ve hayâlidir. Suyu aks eden suver-i hayâliyye, suyun letâfetinden dolayı nasıl çalkanır ve sâbit bir halde durmazsa, hey'et-i mecmûası a'râzdan ibâret olan bu âlem-i şehâdetin sûretleri dahi, iki zamanda bâkî kalamaz ve dâimâ tebeddül eder ve çalkanır durur."

باغها و میوها اندر دلست   عکس لطف آن برین آب و گلست

1364. *Bağlar ve meyveler gönüldedir; onun letâfetine aksi bu su ve çamur üzerindedir.*

Bağlar ve meyvelerin aslı, ilm-i ilâhîdendir ve gönül gözü o âleme nâzırdır; o âlemin letâfetine aksi, âlem-i unsuriyâttan ibâret olan, bu âlem-i şehâdet üzerindedir.

گر نبودی عکس آن سرّو و سرور   پس نخواندی ایزدش دار الغرور

1365. *Eğer o servin ve sürûrun aksi olmasa idi, binâenaleyh Hâlık ona "gurûr evi" demezdi.*

Eğer bu âlemin bağı kalbin servisînin ve sürûrunun aksi olmasa idi, Hâlık Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de *وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ* (Âl-i İmrân, 3/185) ya'ni "Hayât-ı dünyâ nedir? Ancak gurûr metâ'idır" buyurmaz idi. "Gurûr", aldanma demektir, "dârü'l-gurûr", "aldanma evi" demek olur; ve aldanma ise ancak hayâle ve akse i'timâd ile olur.

این غرور آنست یعنی این خیال   هست از عکس دل و جان رجال

1366. *Bu gurûr odur, ya'ni bu hayâl, ricâlin kalbinin ve canının aksinden mevcûddur.*

Bu gurûr ve aldanma, dünyâ bağlarının ve bostanlarının aksi ve hayâli olmasıdır ki, bu akis ve hayâl dahi insân-ı kâmillerin kalblerinin ve canlarının bağlarından ve bostanlarından vâki' olmuştur. Nitekim yukanda 1362 numaralı beyitte îzâh olundu.

جمله مغروران برین عکس آمده   بر گمانی کین بود جنت کده

1367. *Bütün mağrûrlar bu akis üzerine gelmiş, bir zan üzerine ki, cennet mahalli bu ola.*

Bu hayât-ı dünyâyâ aldanmış olan nâsın hepsi, insân-ı kâmilin kalbinin bu aksi üzerine istinâd etmiş bir zan üzerindedir. Derler ki, "İşte cennetin mahalli ve zevk ve sürûrun yeri bu dünyâdır!"

می گریزند از اصول باغها   بر خیالی می کنند آن لاغها

1368. *O bağların asıllarından kaçarlار, o lâğları bir hayâl üzerine ederler.*

"Lâğ", latîfe, hezl ve şaka ma'nâsınadır. Ya'ni, "O aldanmış olanlar bu akislere ve hayâllere dalıp o bağların asılları olan hakâyıktan kaçarlardı. O hezliyyâtı bir hayâl üzerine, ya'ni bu anâsırdan mürekkebe olan âlem-i şehâdet üzerine mün'akis bulunan o hakâyıkın hayâlleri üzerine yaparlardı."

چونکہ خواب غفلت آید شان بسر راست بینند و چہ سودست آن نظر

1369. *Uaktâki onların gaflet uykusu uca gelir, doğru görürler, o nazar ne fâidedir?*

Ya'ni, "Bu dünyâda görülen sûretler, hayâlât-ı mün'akiseden ibâret olduğundan, uykuda görülen rü'yâ kabîlindendirler. Vaktâki gaflet uykusundan ibâret olan bu hayât-ı dünyeviyye uca gelir ve nihâyet bulur, bu hayâlâta dalan kimseler uykudan uyanırlar, ondan sonra hakâyık-ı eşyâyı görürler; fakat bu görüşün onlara aslâ fâidesi olmaz." Çünkü kendilerini maksûd-ı aslîden uzak görürler. Nitekim hadîs-i şerîfde ماتوا فانتبهوا ya'ni "Nâs uykudalar, vaktâki ölürler, uyanırlar" buyrulur.

پس بگورستان غریو افتاد و آہ تا قیامت زین غلط و احسرتاہ

1370. *Böyle olunca, kabristanda giriv ve âh, bu galatdan kıyâmete kadar "Vâ hasretâ!" vâki' oldu.*

"Gûristân"dan murâd, âlem-i berzahdır. Rûh-ı insânî bu âlem-i sûretteki kalıbdan alâkasını keser kesmez, âlem-i berzahda kendisine tahsîs olunan bir kalıba taalluk eder; hayât-ı dünyeviyyede sıfât-ı hayvâniyyeden hangisi gâlib ise, bu kalıb o sûrete münâsib olup, âlem-i unsuriyâtta mahbûs olur ve âlem-i illiyyîne urûc edemez. İşte kabir azâbı bu sıkıntılı hayât-ı berzahıyyedir. Binâenaleyh kabristanda bu sıkıntılı hayâtı dolayısı feryâdlar ve âhlar vâki' olur ve hayât-ı dünyeviyyedeki galat-ı rü'yet sebebiyle kıyâmete, ya'ni yevm-i ba'se kadar, "Vâ hasretâ!" diye teessüfler olunur.

ای خنک آنرا کہ پیش از مرگ مُرد جان او از اصل این رز بوی بُرد

1371. *Ey saâdet o kimseye ki, ölümden evvel öldü, onun canı bu asma çubuğunun aslından koku götürdü.*

Saâdet o kimseye ki, bu hayât-ı dünyeviyyede kendinin mevhûm olan varlığından geçti; gerek kendinin ve gerek mevcûdâtın sûretleri Hakk'ın zı-lâl-i esmâiyyesinden ibâret olduğunu ilmen ve hâlen ve zevkan gördü ve bildi. Ve موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmezden evvel ölün" hadîs-i şerîfine ittibâan

mevt-i ihtiyârî ile nefsinî öldürdü ve insân-ı kâmil olup, onun canı bu âlemin bağındaki asma çubuklarının aslı olan Hakk'ın tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyyesinden koku aldı.

قصه رستن خروب در گوشه مسجد اقصی و غمگین شدن سلیمان علیه السلام

Mescid-i Aksâ'nın köşesinde harrûb bitmesi ve Süleymân
(a.s.)'ın gamgîn olması kıssası

Arabî'si "harrûb" ve Fârisî'si "harnûb", keçi boynuzu dediğimiz nebâtır; Türkçe "harûb" dahi telaffuz olunup, ondan şerbet yaparlar ve "harûb şerbeti" derler.

پس سلیمان دید اندر گوشه نو گیاهی رسته همچون خوشهء

1372. İmdi Süleymân bir köşede salkım gibi bitmiş yeni bir nebât gördü.

دید بس نادر گیاهی سبزتر می ربود آن سبزش نور بصر

1373. Pek yeşil ve çok acib bir nebât gördü; onun yeşilliği gözün nûrunu kapardı.

پس سلامش کرد درحال آن حشیش او جوابش گفت و بشگفت از خوشیش

1374. Ba'dehû o ot derhâl ona selâm verdi, o ona cevâb söyledi ve onun hoşlûğundan taaccüb etti.

گفت نامت چیست بر گو بی دهان گفت خرو بست ای شاه جهان

1375. Dedi: "Adın nedir? Ağızsız söyle!" Dedi: "Ey cihânın şâhı harrûbdur."

Ağızsız söylemek, bâtından tekellüm etmek ma'nâsınadır. Nitekim her bir şeyin bâtınına sıfat-ı kelâmın sereyânı yukarılarda îzâh edilmiş idi.

گفت اندر تو چه خاصیت بود گفت من رستم مکان ویران شود

1376. Dedi: "Sende ne hâssiyet olur?" dedi: "Ben bittim, mekân vîrân olur."

Süleymân (a.s.) o nebâta: "Senin ne hâssiyetin vardır?" diye sordu; o nebât dahi: "Benim bittiğim ve neşv ü nemâ bulduğum mekân vîrân olur; benim hâssiyetimde mekânların vîranlığı vardır!" diye cevâb verdi.

من که خروٓبم خراب منزلم   هادم بنیاد این آب و گلم

1377. "Ben ki harrûbum, menzilin harâbiyım, bu suyun ve çamurun temelinin hâdimiyim."

Nebât sözüne devâm edip dedi ki: "Bana harrûb ağacı derler; mekânların harâblığına sebep olur[um], bu suver-i unsuriyye temellerinin yıkıcısıyım."

پس سلیمان آن زمان دانست زود   که اجل آمد سفر خواهد نمود

1378. *Binâenaleyh o zaman Süleymân hemen bildi ki, ecel geldi, sefer görünecektir.*

Ya'ni, harrûbun bu cevâbları üzerine Süleymân (a.s.) kendisinin eceli geldiğini bildi.

گفت تا من هستم این مسجد یقین   در خلل نآید ز آفات زمین

1379. *Dedi: "Ben oldukça bu mescid yakînen yeryüzünün âfetlerinden halele gelmez."*

Ya'ni, "Ben yaşadıkça bu Mescid-i Aksâ muhakkaktır ki, yeryüzünün her türlü âfetinden bir gûnâ bozukluğa uğramaz."

تا که من باشم وجود من بود   مسجد اقصیٰ مَخْلُوعٌ کی شود

1380. *"Tâ ki ben olurum, benim vücûdum olur, Mescid-i Aksâ ne vakit muhalhal olur?"*

"Muhahal", eczâsı birbirine güzelce yapışmamış ve bitişmemiş olan şeye denir (*Gıyâsü'l-Lügât*). Bu ma'nâ *Kâmûs*'da münderic değildir. Ya'ni, "Ben oldukça ve benim vücûdum bulundukça, Mescid-i Aksâ'nın eczâsı bitişmemiş olmaz" demek olur. Ba'zı nüshalarda "muhalhal" yerine "muhallem" vâki'dir ki, "halel-pezîr" ma'nâsındadır.

پس خراب مسجد ما بی گمان   نبود الا بعد مرگ ما بدان

1381. *"Binâenaleyh bizim mescidimizin harâbı şübhesiz ancak bizim ölümümüzden sonra olur."*

مسجدست آن دل که جسمش ساجدست   یار بد خروب هر جا مسجدست

1382. *Mesciddir o gönül ki, onun cismi sâciddir; kötü dost harrûbdur, her yerde ki, mescid vardır.*

Cismi secde eden gönül, o cismin kuvâsının secdegâhıdır; o cismin bütün temiz duyguları kalbde toplanıp secde ederler. O selîm olan kalbe tâbi' olurlar. Eğer bu duygular arasında kötü dostun muhabbeti bitmiş ve neşv ü nemâ bulmuş ise, o muhabbet harrûbdur, o mescidi harâb eder. Binâenaleyh mescid olan yerde, kötü dost harrûbdur.

یار بد چون رست در تو مهر او   هین از او بگریز کم کن گفت و گو

1383. *Uaktâki sende kötü dostun muhabbeti bitti, âgâh ol, ondan kaç, güft ü gû-yu az et!*

بر کن از بیخش که گر سر برزند   مر ترا و مسجدترا بر کند

1384. *Onu kökünden kopar, zîrâ eğer baş yukarı vurursa, seni ve senin mescidini koparır.*

O kötü dostun muhabbetini kökünden kopar, eğer kalbinde yerleşip yukarı doğru sürerek zâhir olursa hem seni ve hem de senin mescidin olan kalbini yerinden koparır ve kalbinin selîmliğini bozar.

عاشقا خروب تو آمد کزی   همچو طفلان سوی کز چون می غزی

1385. *Ey âşık, eğrilik senin harrûbun geldi, çocuklar gibi eğri tarafına niçin sürtünürsün?*

"Gajîden", çocuklar gibi, oturduğu yerde sürtünerek gitmek ma'nâsınadır. "Âşık"dan murâd, tarîk-i Hak sâlikidir. Sâliklerin kalblerinde türlü türlü eğri havâtır olup, bu havâtırın ahkâmına tâbi' olurlar ve terakkîden geri kalırlar. Ve ba'dehû müşşidlerinin lutfuyla yine yürümeğe başlarlar. Velhâsıl bu eğri havâtır, tarîk-i Hak'da, çocuklar gibi sürtünerek gitmelerine sebep olur.

خویش مجرم دان و مجرم گو مترس   تا نه دزد از تو آن استاد درس

1386. *Kendini mücrim bil ve mücrim söyle, korkma; tâ ki senden o üstâd ders çalmasın.*

"Üstâd"dan murâd, müşşid-i kâmilidir. Ya'ni, "Ey sâlik, tarîkate sülûk edip, bir iki vâkıât görmekle kendini mağfûrîn zümresine ilhâk etme; kabâ-

hatli ve günâhkâr bil ve günâhkârlığını i'tirâf et! Nâmûs-ı dervîşâneme doku-
nur diye korkma; tâ ki üstâdın olan mürşid-i kâmil senin i'tirâf-ı kusûruna
merhameten sana fazla teveccüh ile ikrâm etsin! Kendini mağfûr bilme ki,
mürşid senin gurûruna bakıp, sana vereceği ders-i hakâyıkı gizlemesin, ver-
diklerini de çalıp, kalbinden silmesin!" Zîrâ mürşid isterse verir ve isterse ver-
diklerini nez' eder.

چون بگوی جاهلم تعلیم ده ایچنین انصاف از ناموس به

1387. "Câhilim, ta'lîm ver!" dediğin vakit, böyle insâf nâmustan iyidir.

"Nâmûs", burada âr ve utanma demektir. Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin huzû-
runda "Bilmiyorum, bana öğret!" demekten arlanma ve utanma; zîrâ bu hâl
insâf yoludur ve insâf ise nefsin kibir ve enâniyetinden mütevellid olan âr ve
nâmûsdan daha iyidir."

از پدر آموز ای روشن جبین ربنا گفت و ظلمنا پیش ازین

1388. Ey alnı açık, babadan öğren; bundan evvel "Rabbenâ zalemnâ" dedi.

"Rûşen-cebîn", alnı açık demek olduğu gibi, görünmekten kinâyedir. "Ey
olduğu gibi görünmek isteyen sâlik, Âdem babamızdan öğren! O bundan ev-
vel nasıl Hakk'a karşı i'tirâf-ı kusûr etti de, رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَأَنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا
(A'râf, 7/23) ya'ni "Ey bizim Rabb'imiz, biz Havvâ ile berâ-
ber nefislerimize zulm ettik ve eğer sen bizi mağfiret etmezsen ve bize mer-
hamet eylemezsen, biz elbette ziyânkârlardan oluruz" dedi.

نی بهانه کرد و نی تزویر ساخت نی لوای مکر و حیل بر فراخت

1389. Ne bahâne yaptı ve ne tezvîr düzdü, ne mekir ve hîle bayrağını kaldırdı.

Ya'ni, "Hz. Âdem yaptığı kusûr için kendisini ma'zûr göstermek üzere
Hakk'a karşı ne bahâne buldu ve ne de kusûrunu tervîc için fiilini haklı gös-
terecek sözler söyledi ve ne de mekir ve hîle bayrağını kaldırdı; belki olduğu
gibi kusûrunu i'tirâf etti."

باز آن ابلیس بحث آغاز کرد که بدم من سرخ رو کردیم زرد

1390. O İblîs de bahse başladı ki, "Ben kırmızı yüzlü idim, beni sarı ettin!"
[1391]

İblîs'e gelince, o İblîs Hakk'a karşı bahs ve münâzaraya başlayıp dedi ki:
"Yâ Rab, ben evvelce sana âbid bir kul idim ve aslâ kusûrum ve kabâhatım

yok idi ve yüzüm latîf ve kırmızı idi. Benim yüzümü, beni bu günâha sevk etmekle sararttın ve utandırdın!"

رنگ رنگ تست صباغم تویی اصل جرم و آفت و داغم تویی

1391. "Renk senin rengindir, benim boyacım sensin; kabâhatimin ve âfetimin ve dâğımın aslı sensin!"

Ma'lûm olsun ki, İblîs bu sözlerini hamâkatinden ve hakâyika olan cehlinden söylemiştir. Zîrâ vahdete nazaran vücûd ve şuûnât her ne kadar Hakk'ın ise de, isneyniyete nazaran tekvîn abdindir. Hakk'ın yalnız "Kün!" emri vardır. "Kün!" emri üzerine, isti'dâdına göre zuhûr abdindir ve zuhûrda Hakk'ın cebri yoktur. Vücûdda Hak cebbâriyeti ile bilcümle eşyâyı muhîttir. Cebir ancak abdin kendi hakikatinden, yine kendinedir. Bu babdaki tafsîlât, I. cildde 625 numaralı beyitte geçtiği gibi; bu tekvîn bahsi de *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Sâlihî'de mündericidir. Ve Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Bu fass-ı münîfde bir misâl-i zâhirî ile bu hâli îzâh buyurmuşlardır: Bir kimse, bir nehir-den geçmek üzere tulumu şişirmiş ve ağzını da bağlamış, üstüne binip nehir-den geçerken yolda tulumun ağzı açılıp feryâda başlamış. Sâhilde bulunan birisi de فوك نفخ يداك او كنا و فوك نفخ ya'ni "Ağzın üfürdü ve elin bağladı!" diye cevâb vermiş. Binâenaleyh İblîs'in Hak'dan şikâyeti, ancak cehlinden ve hamâkatin-den olmuş olur.

هين بخوان رب بما اغويتني تا نگردي جبري و کز کم تنی

1392. *Âgâh ol, "Rabbi bimâ aqveytenî"yi oku, tâ ki cebrî olmayasın ve eğri-ye teveccüh etmiyesin!*

"Tenîden" masdarının altı kadar ma'nâsı vardır. *Gıyâsü'l-Lügât*'ın beyânına göre "teveccüh ve iltifât etmek" ma'nâsına da gelir. Burada o ma'nâ mü-nâsib görüldü. Ya'ni, "Ey ilm-i hakâyık ile meşgûl olan sâlik, kendine gel de, sûre-i Hicr'de olan رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي (Hicr, 15/39) ya'ni "Ey Rabb'im beni azdıran ve dalâlete atan sensin!" âyet-i kerîmesini oku; ve İblîs'in eğri fikrinden ibret al ve cebrî olma; ve eğri fikre teveccüh ve iltifât etme!" Bu mesele vahdet-i vücûdun gâmız olan bir meselesidir. İhâta sâhibi olamayanların burada ayakları İblîsiyete doğru kayar. Neûzü billâh!

بر درخت جبر تا کی بر جهی اختیار خویش را یکسو نهی

1393. *Ne vakte kadar cebir ağacına sıçrarsın, ihtiyârını bir tarafa koyarsın?*

Kazâ-yı ilâhî, abdin hakîkatının lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan taleb ettiği şeyin Hak tarafından hükm olunmasından ibârettir. Vücûd-ı izâfî âleminde abdin irâdesi, bu kazâ-yı ilâhî ahkâmının infâzına taalluk eder. Binâenaleyh Hakk'ın fiili, abdin talebine ve irâdesine ifâza-i vücûddan ibâret olduğundan, Hak tarafından cebir yoktur. وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْلَمُونَ (Saffât, 37/96) ya'ni "Allâh Teâlâ sizi ve amellerinizi yarattı" âyet-i kerîmesinde bu ma'nâyâ işâret buyrulur. Cebir abdin kendi hakîkatinden, yine kendinedir. Şu halde abdin intihâbı ve ihtiyân evvel ve âhir sâbittir. Bu hakîkate binâen beyt-i şerîfde buyrulur ki: "Ne vakte kadar cebir ağacına tırmanıp duracaksın ve kendi ihtiyâr ve intihâbını bir tarafa bırakacaksın da, "Ben ef'âlimde mecbûrum!" diyeceksin?"

همچو آن ابلیس و ذریات او   با خدا در جنگ و اندر گفت و گو

1394. O İblîs ve onun zürriyeleri gibi, Hudâ ile cenkte ve güft ü gûdasın.

Ya'ni, "Ne zamâna kadar kendinin nefsânî ve kötü olan ef'âlini, İblîs gibi ve İblîs'e tâbî' olan kimseler gibi Hakk'a isnâd edip, Hakk'a karşı kavgada ve dedikoduda olacaksın?" Ve ne zamâna kadar Hakk'ın مَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ (Nisâ, 4/79) ya'ni "Sana kötülükten bir şey isâbet ederse, senin nefsendendir" kelâmını tekzîb edip duracaksın?

چون بود اکراه با چندین خوشی   که تو در عصیان همی دامن کشی

1395. İkrâh nasıl olur? Bu kadar hoşluk ile sen isyânda etek çekici olursun.

"Sen, bu yaptığım günâhlarda "Mükreh ve mecbûrum!" dersin. Halbuki sen eteğini beline toplayıp, günâhlar ile meşgûliyetle öyle bir zevk ve hoşluk ile dalmışsın ki, seni o zevkten kimse ayıramaz." Bu senin hâlin ikrâh ve icbâr olunan kimsenin hâline benziyor mu? Fısk ve fücûra, kemâl-i zevk ile can atan kimsenin "Ben bu işde icbâr ve ikrâh olunuyorum!" demesi gülünç bir hâl değil mi?

آنچنان خوش کس شود در مکرهی   که چنان رقصان رود در گمرهی

1396. Mükrehlik içinde kimse öyle hoş olur mu ki, gümrâhlığa öyle raksân olarak gitsin?

İkrâh ve icbâr hâli içinde hiçbir kimse öyle senin gibi hoş ve keyifli olur mu ki, öyle oynaya oynaya dalâlet ve fısk ve fücûr tarafına gitsin! İcbâr olunan kimse kederli olur ve ağlaya ağlaya ve sürüklene sürüklene gider.

بیست مرده جنگ می کردی در آن   کت همی دادند پند آن دیگران

1397. *Onda yirmi adamlık cenk ederdin ki, sana o dîğerleri nasîhat verirler idi.*

Sen oynaya oynaya o ma'siyete giderken, sana başkaları: "Yapma, etme, günâhtır!" diye nasîhat verdikleri vakit, o hâl içinde o nâsihlere karşı yirmi adam kuvveti ile cenk ve nizâ' ederdin de derdin

که صواب اینست و راه اینست و بس   که زند طعنه مرا جز هیچ کس

1398. *Ki: "Doğru budur ve yol ancak budur, hiç olan kimseden başka bana kim ta'ne vurur?"*

"Benim yaşayışım ve ta'kîb ettiğim yol doğrudur; bana ancak akıl ve id-râki hiç olan kimseler i'tirâz eder!" der idin. Bu söz ise ihtiyâr ve intihâb ma'nâsını ifâde eder.

کی چنین گوید کسی کو مُکْرَهْسْت   چون چنین جنگد کسی کو بی رهست

1399. *Ne vakit böyle söyler bir kimse ki, o mükrehdir, nasıl cenk eder bir kimse ki o yolsuzdur?*

Ya'ni, bu yukandaki sözler icbâr ve ikrâh olunan kimsenin sözleri değildir. Ve meselâ bir seferde yolunu gâib edip, yolsuz kalmış olan kimseye birisi çıkıp: "Bu yol fenâdır ve tehlikelidir!" dese; o kimse: "Hayır ben bilirim, bu yol doğrudur!" der mi? Belki icbâr olunan kimseye i'tirâz olunduğu vakit o kimse: "Ben ne yapayım, beni bu yola zor ile götürüyorlar, ben ise aslâ istemiyorum, âh beni bu belâdan bir kurtaran olsa!" der.

هر چه نفست خواست داری اختیار   هر چه عقلت خواست آری اضطرار

1400. *Her neyi nefsin istedi, ihtiyâr tutarsın; her neyi ki aklın istedi, ıztırâr*
[1401] *getirirsin.*

Ey cebrî, nefsinin lezzet bulduğu ve hoşlandığı her şeyde ihtiyânın vardır; seni o lezzetten ve hazdan geri çekmek isteyenler ile mücâdele edersin; fakat aklının ve rûhunun istediği ezvâk-ı ma'neviyyeye gelince, o tarafa yanaşmayıp: "Ne yapayım ibâdât ve tââtı bana yaptırmıyorlar, bu ezvâk-ı ma'neviyyeyi terk husûsunda muztarım!" dersin ve kendini ma'zûr göstermek için ze-kâvetin ve dirâyetin kadar feylesofâne kıyâsâta başlarsın.

داند او که نیکبخت و مردمست   زیرکی ز ابلیس و عشق از آدمست

1401. *Bilir o kimse ki iyi bahtlı ve adamdır; zeyreklik İblîs'den ve aşk Âdem'dendir.*

Hakikat-ı mes'eleyi iyi bahtlı, ya'ni saâdet-i ezeliyye sâhibi ve Âdem meş-rebinde olan kimse bilir. İşin hakikati budur ki, bilcümle mezmûmâtın men-sei, abdin vücûd-ı izâfîsidir. Meselâ katl-i nefis ve zinâ gibi ef'âl-i menhiyye, ancak abdin vücûd-ı kesîfine vâbestedir. Bu vücûd-ı kesîfe olmasa, bu ef'âl zuhûra gelmez, vücûd-ı izâfî âlemi ise, taayyün cihetiyle zât-ı Hakk'ın gayri-dir; binâenaleyh abdden bir fiil-i mezmûm zuhûra geldiği vakit, Zât-ı Hakk'a değil, nefis-i abdânîsine izâfe etmesi pek açık bir meseledir. Fakat cebrîler bu kadar açık bir meseleyi tağlît edip derler ki: "Bu âlem-i kesâfet, vücûd-ı mut-lakın merâtib-i tenezzülâtından bir mertebedir. Ve bu mertebede zâhir olan ef'âlin menşei, eşyânın hakâyıkı ve a'yân-ı sâbitesidir; ve a'yân-ı sâbite ise sıfât ve esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesidir; ve sıfât ve esmâ ise mevsû-fun ve müsemmânın aynıdır. Binâenaleyh bilcümle merâtib, vücûd-ı Hakk'ın merâtibi olup, cemî'-i mevâtında Hakk'ın irâdesinden başka bir irâde yoktur. Böyle olunca, abd, ef'âlinde mecbûrdur." Bu ifâde ile abdin gayriyeti nefy edilmiş oluyor ki, bu bir mağlatadır. Bu mağlata içinde azîm bir cehil ve gaf-let de hâsıl olmuş oluyor ki, o da cebrînin kendisine vücûd verip, Hakk'a kar-şı mecbûr olduğunu beyân etmesidir; zîrâ cebir için "câbir" ile "mecbûr"un ay-rı ayrı vücûdları olmak lâzım gelir. Bakılırsa, bu ifâdeye göre cebrî, kendi vücûdunu nefy edip, ancak Hakk'ın vücûdunu isbât etmeli ve dedikoduları kaldırmalı idi. Halbuki böyle yapmadı da, Hakk'a karşı serkeşlik etti. İşte onun bu zeyrekliği ve zekâveti, İblîs'in zeyrekliği ve zekâveti cinsindendir; fa-kat İblîs kadar, Âdem dahi vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın tenezzülâtını bilir idi. Vücûd-ı izâfî âleminin zât-ı Hakk'a olan gayriyetini ve bilcümle mezmûmâtın bu gayriyete taalluku ve kendisinin aslı olan ma'sûk-ı hakîkîden aynılık için-de olduğunu bildiği için: "Yâ Rab, nefsimize zulm ettik!" demekle iktifâ etti ve aşk-ı Hak onu i'tirâf-ı kusûra sevk etti. Binâenaleyh aşk-ı ilâhî ile i'tirâf-ı zü-nûb keyfiyeti, Âdem'den evlâdına mîrâs kaldı.

زیرکی سباحی آمد در بحار   کم رهد غرقست او پایان کار

1402. *Zeyreklik denizlerde yüzücülük geldi; az kurtulur, işin sonunda o garktır.*

"İlm-i hakikat gâyet engîn bir deniz gibidir. Bu ilimde zekâvet-fürûşluk yapmak, engin denizlerde yüzmeğe benzer. Bu ilm-i hakikat deryâsında, ken-

di zekâvetlerine güvenip yüzenlerden pek azı kurtulur. Çoğu sonunda boğulup helâk olur.” Meselâ bir kısmı, “Bilcümle merâtib Hakk’ın vücûdunun mertebeleridir; kim kime ibâdet edecektir?” diye ta’til-i şerîat eder; ve bir kısmı yukarıda îzâh olunduğu üzere “cebrî” olur, bir kısmı mübâhî; velhâsıl birçok fırkalar peydâ olur ki, bunların kısm-ı a’zamı boğulup helâk-i ma’nevîye dûçâr olurlar. Nitekim hadîs-i şerîfde *استفترق امتی ثلاثا و سبعین فرقة کلهم فی النار الا واحدة* ya’ni “Benim ümmetim yakında yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, birisi müstesnâ olmak üzere hepsi nârdadır” buyrulur.

هل سباحه را رها کن کبر و کین نیست جیحون نیست جو دریاست این

1403. *Yüzmeyi bırak, kibir ve kîni terk et; Ceyhûn değildir, ırmak değildir, bu deryâdır.*

Binâenaleyh bu ilm-i hakîkatte kendi akıl ve idrâkin ile yüzmeyi bırak ve mürşid-i kâmile karşı kibrini ve kîni terk et de, onun terbiyesine teslîm-i nefis eyle! Zîrâ yüzmek istediğin sâha-i hakîkat Ceyhûn nehri gibi, mahdûd bir ırmak gibi dar bir sâha değildir, azîm deryâdır.

وآنکھان دریای ژرف بی پناہ در رباید هفت دریا را چو کاه

1404. *Ve ondan sonra derin penâhsız deryâdır, yedi deryâyı saman çöpü gibi kapar.*

Bu ilm-i hakîkat deryâsı, aynı zamanda gâyet derin ve sığınacak bir sâhili görünmeyen bir deryâdır ki, âlem-i sûretin yedi engin denizlerini bir saman çöpü gibi yutar ve yok eder.

عشق چون کشتی بود بہر خواص کم بود آفت بود اغلب خلاص

1405. *Aşk havâs için gemi gibi olur, az âfet olur, ekseriyâ halâs olur.*

Aşk, ma’sûkun murâdı önünde, kendi murâdından geçmeyi iktizâ eder. Meydanda iki irâde kalmadığı vakit, nizâ’ dahi kalmaz. Zîrâ nizâ’ ve husûmet iki irâdenin çarpışmasından hâsıl olur. Binâenaleyh bu deryâ-yı hakîkatte aşk-ı ilâhî Hakk’ın hâs kulları için bir gemi gibi olur; ve bu aşk gemisi içinde az âfet olur. Ya’ni fenâ-fillâh makâmında kalan az olur; çoğu fenâ-fillâh-dan sonra “bekâ-billâh” mertebesine vâsıl olup, insân-ı kâmil olur.

زیرکی بفروش و حیرانی بخر زیرکی ظنست و حیرانی نظر

1406. *Zeyrekliği sat ve hayranlığı satın al; zeyreklik zandır ve hayranlık nazardır.*

"Zeyrekliği sat da, onun yerine hayranlığı satın al; zîrâ Hakk'ın ef'âli muvâcehesinde zeyreklik ve zekâvet kişinin kendi zan ve tahmîninden ibârettir. Ve hayranlık ise, Hakk'ın tecellî-i esmâ ve sıfâtını ve ef'âlini müşâhede etmektir." Ve hayret iki nevi'dir: Birisi, "hayret-i mahmûde"dir ki, bilmek ve bildiğini görmekten neşet eder. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in رب زدنی فیک تحیرا ya'ni "Yâ Rab, senin hakkındaki hayretimi ziyâdeleştir!" buyurması, bu hayrete işârettir. İkincisi, "hayret-i mezmûme"dir ki, bilmemek ve bilemediği şeyi görmekten neşet eder.

عقل حیران کن به پیش مصطفیٰ   حسبی الله گو که الله ام کفی

1407. *Aklı Mustafâ'nın önünde hayrân et, "Allâh'ım kâfîdir!" diye "Hasbiyallâh!" de!*

Ey zeyrek ve zekî olduğunu iddiâ eden kimse, o da'vâyı bırak da aklını Sultân-ı enbiyâ hazretlerinin huzûrunda hayrân et ve onun gittiği yola git; zîrâ o Nebiyy-i zîşân çok iyi görür ve gördüğünü bilir ve bildiğini ve gördüğünü söyler. Sende ise o hiddet-i nazar yoktur; binâenaleyh o hayrete tâbi' ol, "Hasbiyallâh!" de ki, bu söz "Allâh'ım bana yetişir!" demek olur. Hind nüshalarında "hayrân" yerine, "kurbân" vâki'dir.

همچو کنعان سر ز کشتی وا مکش   که غرورش داد نفس زیر کش

1408. *Ken'ân gibi gemiden baş çekme ki, onun zeyrek olan nefsi, ona gurûr verdi.*

Ken'ân, Nûh (a.s.)'ın oğlunun ismidir. Tûfân başladığı vakit Hz. Nûh, merhameten onu gemisine da'vet etti; o yüzme bildiğini ve bir dağın başına çıkıp kurtulabileceğini iddiâ ederek gemiye binmekten istinkâf etti. Onlar bu mükâlemede iken, aralarına bir dalga gelip Ken'an'ı kapıp boğdu. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hûd'da Ken'ân'dan naklen buyrulur: سَاوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ (Hûd, 11/43) Ya'ni "Ken'ân Hz. Nûh'a cevâben dedi: Ben yüksek bir dağa ilticâ ederim, beni sudan hıfz eder." İşte Ken'ân, bu gurûruna binâen, kendi kendine dedi

که بر آیم بر سر کوه مشید   منت نوحم چرا باشد کشید

1409. *Ki: "Yüksek dağın başına çıkarım, bana Nûh'un minnetini çekmek niçin olsun?"*

“Sudan kurtulmak için niçin Nûh’a minnet edeyim! Benim akıl ve dirâyetim ve mehâretim vardır, yüksek bir dağın zirvesine çıkıp, kendimi bu belâdan kurtarayım!”

چون رمی از منتش ای بی رشد   که خدا هم منت او می کشد

1410. *Ey bî-reşed, onun minnetinden niçin ürkersin ki, Hudâ dahi onun min-*
[1411] *netini çeker.*

“Minnet”, burada imtinân ve nazlanmak demektir. “Minnetini çekmek” Türkçe’de, “nazını çekmek” demek olur.

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kulları umûmen iki sınıftır. Birisi “ehl-i nâz” ve diğeri “ehl-i niyâz”dır. Ehl-i nâz, Hakk'ın mahbûb ve ma'sûklarıdır ki, onlar peygamberlerdir ve ehassu'l-havâs olan evliyâ-yı kirâmdır ki, onları ancak Hak Teâlâ bilir; ve Hak Teâlâ onların minnetini ve nâzını çeker; ve iki âlemi onların emirlerine âmâde kılmıştır. Nitekim Süleymân Efendi hazretleri *Mevlid-i Şerîf*'inde Sultânü'l-ma'sûkîn Efendimiz hakkında Hak lisânıyla beyân eder. Beyit:

*Ben sana âşık olıcak ey şerîf
Senin olmaz mı dü âlem ey latîf!*

Ve ehl-i niyâz, Hakk'ın âşıklarıdır. Onlar halk nazarında belli olan evliyâ-yı kirâm hazarâtıdır ve alâ-merâtibihim Hakk'ı tanıyan ve Hakk'a tapan kullardır.

Ya'ni, “Ey doğru yoldan gâfil olan kimse, sen peygamberlere serfûrû edip, onların nâzını çekmekten niçin ürküyorsun? Onlar Hak indinde mahbûb ve ma'sûk olduklarından Hâlık-ı kâinât hazretleri onların nâzını çekip, onları medh ve senâ buyurur.”

چون نباشد منتش بر جان ما   چونکه شکر و منتش گوید خدا

1411. *Onun minneti nasıl bizim canımız üzerine olmasın, mâdemki Hudâ*
onun şükür ve minnetini söyler.

Hak Teâlâ'nın medh ve senâ ettiği ve nâzını çektiği kimsenin minnetini ve nâzını çekmek ve ona itâat ve serfûrû etmek nasıl olur da bizim canımızın üzerine terettüb etmez!

تو چه دانی ای غرارهء پر حسد   منت او را خدا خود می کشد

1412. *Ey hased dolu olan mağrûr, sen [ne] bilirsin, onun minnetini muhakkak*
Hudâ çekiyor.

“Garâre”, gâfil ve tecrübesiz demektir ki, burada gâfil ve mağrûr murâd olunur. “Ey kendi zekâvetine ve ilmine mağrûr olup, mahbûb-ı ilâhî olan enbiyâ ve evliyâyâ hased eden gâfil, senin bildiklerin nedir ve onların ne kıymeti vardır ki, kendini beğenip o Allâh'ın ma'sûklarına tâbi' olmaktan istin-kâf ediyorsun ve onlara minnet etmiyorsun; onların minnetlerini muhakkak Hak Teâlâ çekiyor, huzûr-ı ilâhîde sen kimsin?”

کاشکی کو آشنا ناموختی   نا طمع در نوح و کشتی دوختی

1413. *Keşki o yüzücülük öğrenmiye idi, nihâyet Nûh'a ve gemiye tama' dike idi.*

Keşki Hz. Nûh'un oğlu Ken'ân, yüzücülük öğrenmese idi de, Hz. Nûh'dan ve onun gemisinden kendisini müstağnî bilmese idi; ve onlara tama' edip baş eğmiş ve itâat etmiş olsa idi.

کاشکی چون طفل او جاهل بدی   تا چو طفلان چنگ در مادر زدی

1414. *Keşki o çocuk gibi câhil olaydı, tâ ki çocuklar gibi anasına pençe vura idi.*

Keşki o kendisini peygambere uymaktan müstağnî gören kimse, çocuk gibi câhil olup, kendisini mevki'-i aczde göre idi ve çocuklar aczleri hâlinde nasıl analarına koşup sarılır ve pençe vurursa, o da peygamberlerin ve âriflerin muvâcehesinde kendisini öyle hâl-i aczde görüp, onlara sarıla idi.

یا بعلم نقل کم بودی ملی   علم وحی دل ربودی از ولی

1415. *Yâhud ilm-i nakl ile az dolu olaydı; velîden gönül vahyinin ilmini kapa idi.*

“İlm-i nakl”den murâd, ulûm-ı nazariyye ve taklîdiyyedir. “Vahy-i dil”den murâd, evliyâullâhın kalbine vârid olan ulûm-ı ledünniyyedir. Ya'ni, “Vâris-i enbiyâ olan evliyânın kulûb-ı şerîfelerine vârid olan ulûm-ı ledünniyyeden istifâde için evvelen ulûm-ı nazariyye ve taklîdiyyeden boşalmak lâzımdır. Bu ilm-i taklîdî ile âlim olanlar, ulûm-ı ledünniyyeye eğri bakarlar. Keşki onlar da bu ilm-i taklîdî hiç olmasa veyâ az olsa idi!”

یا چنین نوری چو پیش آری کتاب   جان وحی آسای تو آرد عتاب

1416. *Böyle bir nûr ile vaktâki kitâbı öne getiresin, senin vahy dinlendirici ca-
nın itâb getirir.*

“Vahy”dan murâd, evliyânın kalblerine vârid olan ilhâmât-ı rabbâniyyedir. Ya'ni, “Böyle ilhâmât-ı ilâhiyye ile kalbine ulûm-ı ledünniyye vârid olan bir velî, nûr-ı ilâhîdir. Böyle bir nûr-ı ilâhî huzûrunda bulunduğun vakit, onun vâridât-ı kalbiyyesini cerh için, taklîdî olan ulûmu hâvî bir kitâbı delîl olarak îrâd edersen, vahy-i Hak ile âsûde olan ve râhat eden cânın sana bâ-tınından itâb eder.”

علم نقلی با دم قطب زمان

چون تیمم با وجود آب دان

1417. *İlm-i naklîyi, kutb-ı zamânın sözü ile, suyun vücûdu ile teyemmüm gibi bil!*

Ya'ni, “Su mevcûd iken toprak ile teyemmüm câiz olmadığı gibi, kutb-ı zamân olan bir velînin, ilhâmât-ı ilâhiyye olan sözü ve ilmi mevcûd iken, ilm-i naklînin hiçbir kıymeti kalmaz.”

“Kutb-ı zamân”, kalb-i Muhammedî üzere bulunan zât-ı şerîfdir ki, her asırda vücûdu bir olur ve kâffe-i mahlûkâta, isti'dâdlarına göre füyûzât-ı Hak onun kalbi vâsıtasıyla tevzî buyurulur. Bu mertebe ne ilim ile ve ne mücâhede ve riyâzet ile tahsîl olunamaz. Bu inâyet-i ezeliyye-i Hak'dır. İlm-i zâhirî ile münevver bir zâta ihsân olunduğu gibi, ba'zan ilm-i zâhirîden bî-behre ve basar-ı basîreti gayr-i mekşûf, âhâd-ı nâsdan birine dahi ihsân olunur. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî gibi havâss-ı evliyâullâhdan bir zât-ı şerîfin zamânında, kutb-ı zamân ümmî bir demirci idi ki, bunun hâlini Azîz Nesefî hazretleri *Zübdetü'l-Hakâyık*'ında îzâh buyurur. Ve bu sırr-ı kutbiyyet, bilcümle beşeri kendi nefsine takdîm edip, onların âlâmını yüklenmek meşrebini hâiz olmaktadır ki, onlar “Nefsî, nefsi!” diyenler değil, “Ümmetî, ümmetî!” diyenlerdir.

رستگى زين ابلهى يابى و بس

خويش آبله كن تبع مى رو سپس

1418. *Kendini ebleh yap, arkasına tâbi' olarak git; kurtulmaklığı ancak bu eblehlikten bulursun.*

“Ebleh”, ahmak ve safderûn ma'nâsınadır; burada “sâfderûn” demektir ki murâd, dünyâdan gâfil ve Hak'dan âgâh olan kimsedir. Ya'ni, “Kendini tahsîl ettiğin ulûm-ı dünyeviyyeden hâlî kıl ve kalbini ve dimâğını, seni mağrûr eden zekâvet ve dirâyetten sâf et! Böyle bir zât-ı şerîfin arkasına tâbi' ol da, Hak yolunda yürü! Ma'nâ uçurumlarından kurtulmayı ancak böyle bir sâfderûn olmaklıktan bulabilirsin!” Senin ilmin ve zekâvetin seni o uçurumlardan kurtaramaz.

اکثر اهل الجنة الله ای پدر
بهر این گفتست سلطان بشر

1419. Ey peder, "Ehl-i cennetin çoğu eblehtir" i Sultân-ı beşer bunun için buyurmuştur.

Ya'ni, "Sultân-ı beşer (s.a.v.) Efendimiz ﷺ اکثر اهل الجنة الله ya'ni "Ehl-i cennetin çoğu eblehlerdir" hadîs-i şerîfini, bu vahy-i kalbiye tâbi' olan kimselerin kurtulduklarını beyân için buyurmuştur.

زیرکی چون باد کبر انگیز تست
ابلهی شو تا بماند دل درست

1420. Zeyreklik mâdemki sana kibir koparıcı bâddır, bir ebleh ol, tâ ki gönül
[1421] dürrüst kalsın!

Akl-ı maâşın zeyrekliği ve zekâveti mâdemki senin arz-ı vücûdunda kibir tozunu koparıcı bir rüzgârdan ibârettir ve sen bu rüzgârın kopardığı kesîf tozun hâil olması yüzünden, ehl-i hakîkati görüp tâbi' olamıyorsun; binâenaleyh gel, bu kibir tozunu koparan zeyreklikten geç de, ebleh ol, tâ ki gönlün sağlam ve sâf kalsın ve bu safvet-i kalb sebebiyle ehl-i Hakk'a tâbi' olasın!

ابلهی نی کو بمسخرگی دو دوست
ابلهی کو واله و حیران هوست

1421. Bir ebleh değildir ki, o maskaralık ile iki kattır; bir eyle ki o "Hû"nun vâlih ü hayrânıdır.

"Bizim "ebleh" dediğimiz kimse halkın ma'nâ-yı lügavîsi i'tibârıyla anladığı "ebleh" değildir; zîrâ o ebleh halkın önünde akılsızlığı sebebiyle iki kat maskaradır, ya'ni pek maskaradır. Bizim murâdımız, eşyâda gördüğü esmâdan, müsemmâya intikâl edip, hüviyyet-i ilâhiyyenin vâlih ü hayrânı olan kimse-dir." Bu hayret hayret-i mahmûdedir; nitekim biraz yukarıda îzâh olundu.

ابلهاند آن زنان دست بر
از کف ابله وز رخ یوسف نذر

1422. O el kesici kadınlar eblehlerdir; el cihetinden ebleh ve Yûsuf'un yüzü cihetinden nüzürdür.

Ya'ni, Yûsuf (a.s.)'ın cemâl-i latîfini temâşâ için Züleyhâ'nın da'vet ettiği kadınların ellerini kestikleri Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Yûsuf'da hikâye buyurulmuştur. "İşte cemâl-i Yûsuf'u temâşâyâ dalıp, ellerindeki meyveyi bıçakla keserken, ellerini de berâber kesen kadınlardır; ebleh ve gâfildirler. Fakat onların gafletleri elleri cihetindendir ve elleri hakkındadır. Yûsuf'un yüzü cihetinden nüzürdürler." "Nüzür" kelimesi hakkında şârihler türlü türlü ma'nâ ver-

mişlerdir. En muvâfıkı İsmâîl-i Ankaravî hazretlerinin verdiği ma'nâdır. "Nüzür", inzâr ma'nâsıdır ve "inzâr," korkudan ve dehşetten haber vermeğe ve bu korkuyu bildirmeğe derler. Binâenaleyh burada Yûsuf'un yüzünün dehşetinden ellerini kesmek fiiliyle haber verici oldular. Ya'ni, "O kadınların ellerini kestiklerini görenler, cemâl-i Yûsuf'un dehşetinden haberdâr oldular" demek olur. Bu beyt-i şerîf bir misâldir. "Cemâl-i Hakk'ın müşâhedesinde müstağrak olanlar bu cemâlin dehşetinden haber vericidirler ve kendi cisimlerinden ve vücûd-ı izâfîlerinden ve akıllarından ebleh ve gâfil olurlar" demektir.

عقل را قربان کن اندر عشق دوست   عقلا باری از آن سویست کوست

1423. *Aklı, dostun aşkı önünde kurbân et, akıllar fi'l-cümle o taraftandır ki, o vardır.*

"Bârî", fi'l-cümle ma'nâsıdır. "Aklını dost-ı hakîkî olan Hakk'ın aşkında kurbân et, zîrâ yalnız senin aklın değil, cümlede olan akıllar, Hakk'ın varlığı cânibindendir ki, o cânibde ancak Hakk'ın vücûd-ı mutlakı vardır." Vücûd-ı mutlak-ı Hak kenz-i mahfidir ki, bütün akıllar o hazîneden çıktı ve o mertebeye akıllar ancak O'dur.

عقلا آن سو فرستاده عقول   مانده این سو که معشوقست گول

1324. *Akûl, akıllarını o tarafa göndermiştir; ahmak bu tarafta kalmıştır ki, ma'sûk değildir.*

"Ân sû"dan murâd, vahdet-i mutlaka tarafı; ve "akûl" sîga-i mübâlağa veyâ sıfat-ı müşebbehedir. "În sû"dan murâd, âlem-i süflî olan bu dünyâdır. Ya'ni, "Aklı çok olan kimseler, akıllarını o vahdet-i mutlaka tarafına göndermiştir. Ahmak olan kimse ise, o vahdet-i mutlaka tarafına gönderebilecek akıllı olmadığı için, bu âlem-i süflî olan dünyâ tarafına yapışmış kalmıştır. Binâenaleyh o ma'sûk değildir." Ma'sûk değildir lafzı "în sû"ya râci' olursa, "Dünyâ ma'sûk değildir" ve eğer ahmağa râci' olursa, "Ahmak ma'sûk-ı Hak değildir" demek olur.

زین سر از حیرت گر این عقلت رود   هر سر مویت سر و عقلی شود

1425. *Eğer hayretten nâşî senin aklın bu başdan giderse, senin her kılının başı bir baş ve bir akıl olur.*

Eğer bu hayretten dolayı, senin aklın bu sûrî başından gider ve fânî-fillâh mertebesine gelir isen, bekâ-billâh mertebesine nâiliyetle mükâfât olunursun.

Bu hâlde de senin her bir kılının ucu, akl-ı kâmil sâhibi bir baş olur ve vücûdunun her tarafı ile görür ve taakkul edersin.

نیست آن سو رنج فکرت بر دماغ   که دماغ و عقل روید دشت و باغ

1426. *Zîrâ o tarafta dimâğ üzerinde fikir zahmeti yoktur; zîrâ çöl ve bağ, dimâğ ve akıl bitirir.*

Dost-ı hakîkînin aşkı tarafında, bu cismin dimâğı üzerinde uzun uzadıya düşünmek zahmeti ve it'âb-ı zihn etmek yoktur; o tarafta sen düşünmeksin hakâyık ve esrâr-ı ilâhiyye ulûmu kalbine rüzgâr gibi eser; zîrâ o aşkın çölü ve bağı, senin vücûdunda dimâğ ve akıl bitirir.

سوی دشت از دشت نکته بشنوی   سوی باغ آیی شود نخلت روی

1427. *Çöl tarafında çölden nükte dinlersin; bağı tarafına gelirsin, senin nahlın suya kanıcı olur.*

"Çöl tarafı"ndan murâd, bu vücûd-ı izâfî âlemdir ki, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsıdır. "Bağ"dan murâd, ârifin kalbidir ki, onda bu meclâ-yı müşâhededen ma'rifet-i Hak gülleri neşv ü nemâ bulur. "Nahl"den murâd, ârifin vücûd-ı abdânîsidir. Ya'ni, "Esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin meclâsı olan bu vücûd-ı izâfî çölü tarafından, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye tecelliyâtının nüktelerini ve sırlarını dinlersin. Maârif-i ilâhiyye bağı olan kalbine teveccüh edersin. Senin nahl-i vücûdun irfân suyuna kanıcı olur." "Revî", sıfat-ı müşebbehedir, "suya kanıcı" demek olur.

اندین ره ترک کن طاق و طُرب   تا قلاوزت نجبد تو مَجُوب

1428. *Bu yolda tâk u turunbu terk et; kılavuzun kımıldamadıkça, sen kımıldama!*

"Tâk u turunb" ve "tâk u türunb" (طاق و ترنب) ve "tâk u turum", tumturak ve kerr ü fer ve hod-nümâlık, gösteriş, debdebe ve tantana ma'nâsına gelir. "Kılavuz" dahi Türkçe ve "rehber" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak yolunda kendini göstermek duygusundan vazgeç. Zekâvet ve bilgicilik da'vâsında bulunma; senin rehberin olan mürşid-i kâmilin ne yolda hareket eder[se], kendi hareketini ona tâbi' kıl!

هر که او بی سر بجنبد دم بود   جنبشش چون جنبش کُردم بود

1429. *Her kim o başsız hareket ederse, kuyruk olur, onun hareketi akrebin hareketi gibi olur.*

“Baş”tan murâd, Hak yolunun rehberi olan mürşid-i kâmilidir. Ya'ni, “Hak yolunda mürşidsiz hareket eden kimse, kuyruk gibi arkada kalır ve onun hayvan kuyruğundan farkı olmaz ve onun kendi başına olan hareketi dahi, akrebin hareketi gibi olur.

کُزرو و شبکور و زشت زهرناک پیشه او خستن اجسام پاک

1430. Eğri gidici ve gece kör ve çirkin ve zehirlidir; ve onun san'atı temiz ci-
[1431] simleri sokmaktır.

Akrebin yürüyüşü eğridir ve gece vakti kördür ve hey'eti çirkindir ve zehirlidir ve onun san'atı ve ma'rifeti, sâlim olan cisimleri sokmaktır.

Hind nüshalarında birinci mısra' زهرناک و زشت و کور و کُزرو ya'ni “Eğri gidicidir ve kördür ve çirkin ve zehirlidir” sûretindedir.

سر بکوب آنرا که سرش این بود خُلق و خوی مستمرش این بود

1431. Onun başını ez ki, onun sırrı bu olur, onun hulku ve huyu dâimâ bu olur.

Rehbersiz vâsıl-ı hakîkat olmak niyetiyle kendi akıl ve zekâsına güvenen kimse nefsinin mağlûbudur; ve nefsinin mağlûbu olan kimsenin bâtını akreb tabîatındadır, onun ahlâkı ve huyu, dâimâ selâmet-i sadr sâhibi olan kimsele-ri incitmektir; binâenaleyh böyle bir kimsenin başını ez ve halkı onun dest-i zulmünden kurtar.

خود صلاح اوست آن سر کوفتن تارهد جان ریزه اش ز آن شوم تن

1432. Onun başını ezmek, muhakkak onun salâhıdır, tâ ki onun can kırıntısı o tenin uğursuzluğundan kurtulsun.

“Bu tabîatta olan kimsenin başını ezmek ve ona fırsat vermemek, onun hakkında iyilik etmektir. Çünkü başı ezilmekle onun can kırıntısı olan rûh-ı hayvânîsi, cism-i unsurîsinin uğursuzluğundan kurtulmuş olur.” “Can kırıntısı”ndan murâd rûh-ı hayvânîdir; zîrâ “rûh-i hayvânî,” cism-i unsurînin iktizâsı olan bir şe'ndir. Nitekim bu cildin evâilinde bu babdaki îzâhât geçti. Bu rûhun hakîkatî, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının eşyâda sereyânıdır; ve her ferdin cism-i unsurîsi ayrı ayrı olduğu gibi, onların rûh-i hayvânîleri dahi ayrı ayrıdır. Bu husûsdaki tafsîlât yukarıda 412 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren yazılmıştır. “Rûh-i insânî” ise, bir hakîkatten ibâret olup, insân sûretindeki kalıplara aks eder. Can kırıntısı olan bu rûh-i hayvânî, rûh-i insânînin bir kesîf perdesi ve hicâbıdır. Bu kesîf perde mevcûd oldukça, insan sûretindeki mahlûkun bir hayvandan farkı yoktur.

واستان از دست دیوانه سلاح   تا ز تو راضی شود عدل و صلاح

1433. *Delinin elinden silâhı geri al, tâ ki adl ve salâh senden râzı olsun!*

Bir müfsidin sebep-i ifsâdı olan rûh-i hayvânîsini izâle etmek, delinin elinden silâhı almağa benzer. Eğer böyle yaparsan, adâlet ve salâh ma'nâları senden râzı olur. Nitekim âyet-i kerîmede *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* (Bakara, 2/179) ya'ni "Sizin için kısâsda hayât vardır" buyrulur. Zîrâ bir cânînin cinâyet icrâsındaki birinci âleti, rûh-i hayvânîsi ve ikinci âleti de silâhıdır; rûh-i hayvânîsi olmasa, silâhı müessir olamaz. Binâenaleyh rûh-i hayvânîsi izâle edilmekle, birinci âlet-i fesâdı elinden alınmış ve hey'et-i ictimâîyye-i beşeriyye onun taarruzundan muhâfaza edilmiş olmakla, hayât-ı beşeriyye idâme olunmuş olur.

چون سلاحش هست و عقلش نی بیند   دست او را ورنه آرد صد گزند

1434. *Uaktâki onun silâhı vardır ve aklı yoktur, onun elini bağla ve yoksa yüz zarar getirir.*

Akılsız kimsenin elinde silâh bulunması tehlikelidir; binâenaleyh öyle bir kimsenin eli bağlan[malı] ve halka zarar getirmeyecek bir hâle konulmalıdır. İşte şerîatte kısâsın ve habsin hikmeti budur. Nitekim cem'îyyât-ı beşeriyye-yi idâre eden ukalânın cezâ kânunlarına vaz' ettikleri i'dâm ve hapis cezâları da bu düşüncelere müsteniddir.

بیان آنکه حصول علم و مال و جاه مر بد گهر را فضااحت اوست همچون

شمشیر است افتاده بدست راه زن

Onun beyânındadır ki, kötü cevherli kimse için ilim ve mâl ve câh husûlû onun fazîhatıdır. Yol vurucunun eline bir kılıç düşmüş gibidir

"Fazîhat" ve "fazâhat", rûsvâyılık ve kötülüğün açığa çıkması demektir. Ya'ni, tıynetî ve cevheri bozuk olan kimse ilim öğrenir veyâhud zengin olur

veyâ bir mansıb ve rütbe sâhibi olursa, bu ilim ve mâl ve mansıb, onun cibilliyetini ve emelinin bozukluğunu meydana çıkarıp rezâlete başlar. Bu ve-sâit, dağlarda yol kesen bir şakînin eline geçen bir kılıca benzer.

بد گهر را علم و فن آموختن   دادن تیغی بدست راهزن

1435. *Kötü cevherli kimseye ilim ve fen öğretmek, yol vurucunun eline kılıç vermektir.*

تیغ دادن در کف زنگی مست   به که آید علم ناکس را بدست

1436. *Sarhoş zencinin eline kılıç vermek, iyidir ki, nâkesin eline ilim gele.*

Cevheri bozuk ve cibilliyetsiz bir kimsenin eline ilim geçmesinden ise, sarhoşun ve kapkara bir zencinin eline kılıç vermek daha ehvendir. Zîrâ zenci elindeki kılıçla nihâyet birkaç kişiyi harâb eder; halbuki bir müfsid, ilme müstenid olan tezvîrâtıyla bir cemiyeti perişân eder ve koca mülkü harâb eder.

علم و مال و منصب و جاه و قرآن   فتنه آمد در کف بد گوهران

1437. *İlim ve mal ve mansıb ve rütbe ve yakınlık, kötü gevherlilerin elinde fitne geldi.*

“Kırân”, yakınlık ma'nâsıdır. Burada hükümdarlara yakınlık demektir. “Kötü gevherli olan kimselerin ellerinde ilim ve mal ve mansıb ve rütbe ve hükümdarlara yakınlık fitnedir ve âlet-i fesâddır.”

پس غزا زین فرض شد بر مؤمنان   تا ستانند از کف مجنون سنان

1438. *Binâenaleyh gazâ bundan dolayı mü'minler üzerine farz oldu, tâ ki mecnûnun elinden mızrağı aldılar.*

Mâdemki akılsızların eline silâh verilemiyor, binâenaleyh mertebe-i akla da'vet eden mü'minlerin üzerine silâhla hücum eden deli münkirlerin elinden bu silâhı almak için, o mü'minlere, bu deli münkirlere karşı gazâ etmek farz oldu.

جان او مجنون تنش شمشیر او   واستان شمشیر را زآن زشت خو

1439. *Onun canı deli, onun teni onun kılıcıdır; o çirkin huyludan kılıcı geri al!*

Münkirin canı, ma'kulâtı idrâkten âciz olduğu cihetle delidir; ve cismini bu inkârının yolunda tahrik ehl-i hak ve hakîkate zarar îrâs etmekte olduğun-

dan, o delinin elinde bir kılıçtır; binâenaleyh o bâtını çirkin olan bu kimsenin kılıç mesâbesindeki cismini muattal bırakmak lâzımdır.

آنچه منصب می کند با جاهلان از فضیحت کی کند صد آرسلان

1440. *O şeyi ki mansıb fazîhattan câhillere eder, ne vakit yüz arslan edebilir?*
[1441]

Mansıbın ve yüksek makâmın câhillere yaptığı fazâhatı ve rezâleti, yüz yırtıcı arslan yapamaz.

عیب او مخفیست چون آلت بیافت مارش از سوارخ بر صحرا شتافت

1441. *Onun aybı mahfîdir, vaktâki o âlet buldu, onun yılanı delikten sahrâya acele etti.*

O müfsidin aybı ve fesâdı, sûret-i insâniyye altında gizlidir. İlim ve mâl ve mansıb gibi âlet-i fesâdı bulduğu vakit, onun yılan olan nefsi, saklandığı delikten hemen sahrâ-yı fiile çıktı ve kuvvede olan fesâdı, fiile geldi. “Mâr ber sahrâ şitâften”, zuhûrdan kinâyedir.

جمله صحرا مار و کژدم پر شود چونکه جاهل شاه حکم مَر شود

1442. *Câhil acı hükmün şâhı olduğu vakit, bütün sahrâ yılan ve akreple dolu olur.*

Câhil mevki-i iktidâra geçip acı ve zâlimâne hükümler verdiği vakit, onun maiyetindeki zâlimlerin nefs-i emmâre yılan ve akrepleri faâliyyete geçip, halkı sokmağa başlarlar. Binâenaleyh bütün etrâf ve eknâf, yılan ve akreple dolmuş bir hâle gelir.

مال و منصب نا کسی کآرد بدست طالب رسوائی خویش او شدست

1443. *Bir nâkes ki, mal ve mansıbı ele getire, o kendinin rüsvâlığını tâlib olmuştur.*

“Nâkes”, alçak, denî ve zelîl ve hasîs ma’nâsınadır. Ya’ni “Alçak tabîatlı bir kimse malı ve mansıbı elde ettiği vakit, o kimse kendisinin rüsvâlığını istemiştir.”

یا کند بخل و عطاها کم دهد یا سخا آرد بنا موضع نهد

1444. *Yâ buhl eder ve atâları az verir, yâhut sehâveti nâ-mevzi’e koyar.*

Denî kimsenin rüsvâlıkları budur ki, ya ihsân olunacak mahalden ihsânını esirger ve verdiği vakit de, gâyet az bir şey verir; veyâhud sehâvet ızhâr etmek isterse de, bu sehâveti ehline ve lâıykına karşı yapmaz, bilakis lâıyk olmayanlara karşı yapar.

این چنین باشد عطا کاحق دهد

شاه را در خانهء بیدق نهد

1445. *Şâhı beydak hânesine koyar, ahmağın verdiği atâ böyle olur.*

“Şâh”, burada şatranc oyununda müsta'mel “mühre”lerden, ya'ni taşlardan birinin ismidir. “Beydak”, piyâde demektir ki, bu da o oyunun taşlarından bir taşın ismidir. Bu oyunun îcâbınca, şâhı piyâdenin yerine koymak câiz değildir. İşte mansıb sâhibi olan ahmak dahi ihsanlarında ve atâlarında şatranc oyununda şâhı piyâdenin yerine koyan acemiye benzer.

جاه می پنداشت در چاهى فتاد

حکم چون دردست گمراهى فتاد

1446. *Uaktâki hüküm bir gümrâhın eline düştü, câh zannetti, çâha düştü.*

Hüküm bir azgın nefisli kimsenin eline düştüğü vakit, o kimse bunu mansıb ve bir makâm-ı âlî zannetti, halbuki ma'nâda kuyuya düştüğünden haberi yoktur.

جان زشت او جهان سوزى کند

ره نمى داند قلاووزى کند

1447. *Yolu bilmez, kulavuzluk eder, onun çirkin olan canı cihân yakıcılık eder.*

“Gerek zâhirde ve gerek bâtında doğru yolu bilmeyen bir kimsenin kulavuzluk ve rehberlik etmesi çok muzır bir şeydir. Onun çirkin ve noksan ve sıfât-ı nefsâniyye ile mülevves olan canı, cihân yakıcılık eder.” Cihânı yakması budur ki, böyle bir kimse zâhirde kılavuz olursa, zulmü “adl” zannedip halkı o yola sevk eder. Eğer bâtında rehber ve mürşid olursa, Hak yolunu bilmediği için müridlerini hazz-ı nefse ve fâsid i'tikâdâta sevk eder.

بى روانرا غول ادبىرى گرفت

طفل راه فقر چون پىرى گرفت

1448. *Fakr yolunun çocuğu vaktâki pîrlük tuttu, peyrevleri idbâr gülü tuttu.*

“Fakr yolunun çocuğu”ndan murâd, fenâ-fillâh ve bekâ-billâh mertebelerini idrâk edememiş olan sâliktir. Daha kendisi bir mürşid-i kâmilin terbiyesine muhtâç iken, gördüğü ba'zı rü'yâ ve ahvâl üzerine kendini mürşid addedip, irşâd-ı ibâda kıyâm eder. “İdbîr”, “idbâr”ın imâle olunmuş bir sûretidir,

"müdbir" ma'nâsınadır. "Gül", yukarılarda dahi beyân olunduğu üzere sahrâlarda yolculara temessül edip, yollarını şaşırtan bir nevi' cinnin ismidir. "İdbâr", geri gitmek ve bahtsız olup perîşân olmak demek olduğundan, idbâr, güle teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Kendisi henüz sâlik iken, mürşid oldum zannıyla irşâd-ı nâsa kıyâm eden kimseye tâbi' olanları idbâr gulyabânîsi tutup yollarını şaşırttı ve hepsini helâk-i ma'nevî vâdîsine sevk etti. Böyle kimseler nâsı irşâd ile iktifâ etmeyip, henüz nefsinin hükmü altında zebûn ve zâhirî terbiyeden bile ârî olan kimseleri de irşâda me'mûr ederler. Yûnus Emre hazretleri bu gibi mürşidlere remz ve işâretle buyururlar:

*İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş
Becid becid ismarlar gelsin alsın bezini*

Ya'ni "Kalb-i perîşânımı bir mürşid-i nâkîsa teslîm ettim; henüz makâm-ı cem' olan fenâ-fillâha getirmemiş, kemâl-i ciddiyetle bekâ-billâh makâmına geldin, gel hilâfetini al! diye da'vet eder de der"

که بیا تا ماه بنمایم ترا   ماہرا هرگز ندید آن بی صفا

1449. *Ki: "Gel, tâ ki sana ayı göstereyim!" O safâsız aslâ ayı görmedi.*

"Ay"dan murâd, mürîdin hakîkatî olan ayn-ı sâbitesidir ki, bu hakikat güneş gibi olan hakikat-ı muhammediyye mertebesinden parlamıştır, zîrâ a'yân-ı sâbite vâhidiyet ve hakikat-ı insâniyye mertebesinde müteayyin olurlar. Ve bu mertebe-i vahdetin, ya'ni hakikat-ı muhammediyye mertebesinin tenezzülünden zuhûra gelmiştir. Ya'ni, "Henüz sıfât-ı nefsâniyyesinden kalbi sâf olmamış ve temizlenmemiş olan bu sâlik, kendi hakikat-ı insâniyyesini görmediği halde, mürîd-i câhiline: "Gel, sana hakikat-i insâniyeni göstereyim!" der."

چون نمایی چون ندیدیستی بَعْمَر   عکس مه در آب هم ای خام غَمْر

1450. *Nasıl gösterirsin ey ham olan gâfil, mâdemki ayın aksini müddet-i ömründe su içinde dahi görmedin!*

"Gumr", ahmak ve tecrübesiz kimse demektir. Cenâb-ı Pîr, mürşid-i nâkîsı hâzır farzıyla ona hitâben buyururlar ki: "Ey tarîk-i Hak'daki müşkilâtı ve geçitleri görüp, tecrübe etmemiş olan ahmak ve ey riyâzet ateşleri içinde pişmemiş olan gâfil! Sen o hakikat-i insâniyyeyi nasıl gösterirsin? Mâdemki o hakikatin aksini, müddet-i ömründe su mesâbesinde olan rûh-ı izâfinin içinde göremedin!"

Ma'lûm olsun, ki bu ayn-ı sâbite her bir ferdin rabb-i hâssı olan ism-i ilâ hîdir. Sâlikin tamâm-ı sülûkü, ayn-ı sâbitenin kendisine inkişâfıyla olur ve mürşid-i kâmil mürîd-i müstaidlerini bu keşfe getirmekle mükelleftir. Nitekin Ebu'l-Hasan Şâzelî (kaddesallâhu sırrahu) hazretleri: Mürşid odur ki, sana عاقلان سرور شدستند و ز بیم عاقلان سرها کشیده در گلیم ya'ni "İşte sen, işte Rabb'in!" diye, buyurmuşlardır.

احمقان سرور شدستند و ز بیم عاقلان سرها کشیده در گلیم

1451. *Ahmaklar server olmuşlardır ve âkıllar korkudan başlarını abâ içine çekmişlerdir.*

Cenâb-ı Pîr, hitâbdan hikâyeye rücû' edip buyururlar ki: "Ahmaklar server ve reîs olmuşlar; gerek zâhirde ve gerek bâtında nâsa hükm etmekte bulunmuşlardır. Bu hâli gören âkıllar ve kâmiller, onların bu uğursuzluklarının korkusundan başlarını abâ içine çekmişler ve nâsdan ihtifâ edip, meydanı o cehele gürûhuna bırakmışlardır."

تفسیر یا ایها المزمّل

"Yâ eyyühe'l-müzemmil!" âyet-i kerîmesinin tefsîri

Bu sûre-i şerîfenin sebab-i nüzûlünde ulemânın ihtilâfı vardır. Cenâb-ı Pîr efendimizin zehâb-ı âlîlerine muvâfık olan sebebi İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) hazretleri şerh-i şerîfinde hülâsâ edip, şöyle buyururlar:

Peygamber Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri ibtidâsında Kureys kabîlesinin büyükleri kibir ve enâniyetleri sebebiyle Resûl-i Ekrem'in da'vetinden istin-kâf ettiler ve bir yere toplanıp müzâkerâta başladılar; içlerinden birisi dedi: "Siz bunu zemmederken mütenâkız sözler söylüyorsunuz. Kiminiz kâhin, kiminiz şâir, kiminiz deli, kiminiz yalancı diyorsunuz. Halbuki şimdiye kadar hiçbir kimse onun kehânet ve falcılık ettiğini ve şiir söylediğini görmemiştir; ve ondaki aklın kemâline ve bilcümle umûrundaki doğruluğuna herkes şehâdet eder. Binâenaleyh sizin bu sözlerinizi işitenler sâika-i garaz ve nefsâniyet ile iftirâ ettiğinize hükm edip, aslâ ehemmiyet vermez; bâni işiten kimselerin kabûl edebileceği bir söz söyleyiniz!" Velîd b. Mugîre dedi ki: "Ben ona pek

ziyâde münâsebeti olan sihirbâzlık vasfını düşündüm, ona sihirbâz diyelim; zîrâ sihirbâzın şânı, dostu dostan ayırmak ve birtakım hârikulâde ahvâl ızhâr etmektir; bunda ise bu haller tamâmiyle mevcûddur." Hâzır olanların hepsi bu vasfı muvâfık bulup dağıldılar. Bu haber Sultân-ı kevneyn (s.a.v.) Efendimiz'e vâsıl olunca, kalb-i şerîfleri mahzûn olup, hâne-i saâdetlerine gittiler ve bir kilim örtünüp yattılar. Hz. Cibrîl o anda bu âyet-i kerîmeyi getirdi. "Müzzemmil", "kilim örtünen ve esvâbına bürünen" demektir. *يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ* (Müzzemmil, 73/1) ya'ni "Ey kilime veyâ esvâbına bürünen!" demek olur.

خواند مزمل نبی را زین سبب   که برون آ از گلیم ای بو الهرب

1452. *Nebîye: "Ey Ebu'l-Hereb kilimden dışarıya çık!" diye bu sebebdan müzzemmil okudu.*

"Bü'l-herab", "herab" kaçmak ve "bü'l-herab", çok kaçıcı demektir ve "ih-tifâ sâhibi" demekten kinâye olur. Ya'ni, Hak "Sübhânehû ve Teâlâ hazretle-ri, ahmakların reîs ve hüküm sâhibi olup âkilerin, onların uğursuzluklanndan kilim içine örtünmeleri sebebinden dolayı, kilim içine örtünen Peygam-ber-i zîşânına: "Ey benim kilime bürünen Resûl'üm! O kilimden dışarıya çık!" diye hitâb buyurdu.

سر مکش اندر گلیم و رو میپوش   که جهان جسمیست سر گردان تو هوش

1453. *"Başını kilime çekme ve yüzünü örtme; cihân hayrân bir cisimdir ve sen akılsın!"*

"Cihân halkı bir cism-i câmid gibi akılsız ve anlayışsızdır, aslâ hakâyıkı müdrîk değildir; sen ise akl-ı tâmsın ve akl-ı külsün, halk-ı âleme senden anlayışlar ve idrâkler hâsıl olacaktır. Binâenaleyh dışarıya çık, yüzünü örtme!"

هین مشو پنهان ز ننگ مدعی   که تو داری شمع وحی شعشی

1454. *"Sakın müddeînin ârından gizli olma; zîrâ sen şa'saaya mensûb olan vahyîn şem'ini tutarsın!"*

"Şa'sa", parlamak ve yaldıramak; sonundaki "yâ" nisbet içindir. Vahy-i ilâhî şem'e teşbîh buyurulmuştur. "Şa'saî," bu şem'-i vahyîn sıfatıdır. "Neng-i müddeî"den murâd, münkirlerin Resûl-i Ekrem'e tâbi' olmaktan arlanmaları ve tekebbür etmeleridir. Ya'ni, "Ey Resûl-i Ekrem'im, sen münkirlerin ve câhillerin kendilerini büyük görüp sana tâbi' olmaktan utandıklarından dolayı mahzûn olarak saklanma, dışarıya çık! Zîrâ sende parlamaklığa

mensûb olan benim vahyim projektörü vardır ki, onunla zulümât-ı tabîyye âlemini aydınlatacaksın!"

هین قم اللیل که شمعی ای همام   شمع اندر شب بود اندر قیام

1455. *Âgâh ol, gece kalk ki, ey hümâm şem'sin, şem' gecede kıyâmda olur.*

"Hümâm", büyük ve pâdişâh ve âlî-himmet kimse. "Şem'", her asra göre değişen âlet-i tenvîrdir. Eski zamanlarda bal mumundan yapıldı ve şem' denilirdi; sonra petrol lambaları çıktı. Hâl-i hâzırda elektrik isti'mâl olunmağa başladı. Binâenaleyh "şem'" kelimesine âlet-i tenvîr ma'nâsı verilmek münâsib olur. Bu beyt-i şerifte *يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ* (Müzzemmil, 73/1) âyet-i kerîmesinin mâba'di olan *قُمِ اللَّيْلَ أَقَلِيلًا نَصَفَهُ أَوَانْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْزِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* (Müzzemmil, 73/2-4) ya'ni "Gecenin bir sülüsünde veya iki sülüsünde kâim ol ve kelimât-ı kur'âniyyeyi vâzıh bir sûrette oku!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni: "Ey âlî-himmet Resûl'üm, geceleri kalk, zîrâ sen âlet-i tenvîrim-sin, seninle zulümât-ı tabîyyeyi izâle edeceğim; zîrâ âlet-i tenvîr karanlıklarda kâim olmak icâb eder."

بی فروغت روز روشن هم شبست   بی پناهت شیر اسیر ارنبست

1456. *"Senin ziyân olmaksızın, aydınlık olan gündüz dahi gecedir; senin penâhın olmaksızın, arslan tavşanın esîridir."*

"Erneb", tavşan demektir. "Senin nûr-ı ma'nevîn olmaksızın, sûrî güneşin vücûda getirdiği aydınlık gündüz dahi, gece hükmündedir; zîrâ o aydınlık beşerin tab'-ı hayvânîsini izâle etmez, bilakis cismâniyetin zulmetini takviye eder. Senin penâhın ve himâyen olmaksızın, ma'nâ arslanları olduklarını iddiâ eden feylesoflar ve hakîmler, tavşan gibi hilekâr olan nefsin mağlûbudur."

Menkabe: Hükemâ-yı yunâniyye zamânında gâyet güzel ve meşhûr bir fâhişe varmış; bundan feylesofların hallerini sormuşlar cevâben demiş ki: "Ben onların ne düşündüklerini ve ne yaptıklarını bilmem, yalnız şunu biliyorum ki, akşam olunca onlar da sâir insanlar gibi, bizim kapıyı çalıyorlar."

باش کشتیان درین بحر صفا   که تو نوح ثانی ای مصطفی

1457. *"Bu safâ denizinde gemici ol, zîrâ sen ey Mustafâ, ikinci Nûh'sun!"*

Ya'ni, "Peygamberim olan Nûh, tûfân-ı sûrîde kesîf olan sularda gemicilik yaptığı gibi, ey mahbûbiyetle muhtâr kıldığım Resûl-i Ekrem'im, sen dahi bu

safâ denizinde ve ilm-i ledün deryâsında ikinci Nûh mesâbesinde bir gemici ol ve kullarımı zulümât-ı tabîyye tûfânına karşı helâkten kurtar!"

Bu ma'nâ bu cildin 540 numarasına müsâdîf olan بهر این فرمود پیغمبر که من [“Bunun için Peygamber buyurdu ki: “Ben zamânın tûfânında gemi gibiyim.”] beyt-i şerîfinde de mûnderic olup مثل امتی سفینه نوح ya'ni “Benim ümmetimin meseli, Nûh gemisinin meseli gibidir; ona temessük eden kimse necât buldu ve ondan tahallûf eden kimse boğuldu” hadîs-i şerîfini îzâh buyurur.

ره شناسی می بیاید با لباب هر رهی را خاصه اندر راه آب

1458. *Ukalâya her yol için, husûsiyle su yolunda bir yol tanıyıcı lâzımdır.*

“Lübâb”, her şeyin iyisi ve güzîdesi ve hâlisi demektir ve “akıllılar” ma'nâsına da gelir. Burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Ya'ni, “Zâhirde ve bâtında yol bilmeyen akıllılara rehberlik etmek üzere bir yol tanıyan kimse lâzımdır. Hele o yol zâhirde cisimler için tehlikesi çok olan deniz yolu olursa, mâhir bir kaptan ve bâtında rûhlar için tehlikesi ve geçitleri pek çok hak yolu olursa, muhakkak bir insân-ı kâmil lâzımdır.”

خیز بنگر کاروان ره زده هر طرف غولیت کشتیان شده

1459. *“Kalk, yolu vurulmuş kervana bak! Her tarafta gemici olmuş bir gulyabânî vardır!”*

“Kalk, İblîs-i şakî tarafından yolları vurulmuş beşer kervânına bak! Her tarafta doğru yolu gösteriyorum diye beşerin idrâk-i hakikat yollarını şaşırtan görünen ve görünmeyen bir gulyabânî vardır.”

حضر وقتی غوث هر کشتی توی همچو روح الله مکن تنها روی

1460. *“Vaktin Hızır'ısın her geminin mededi sensin, Rûhullâh gibi tenhâ gidicilik etme!”*
[1461]

Birinci mısra' hakkında şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: “Hızır” ta'bîri, “ulûm-i ledünniyye ifâza edici” ma'nâsından istiâre olunmuştur; binâenaleyh ma'nâ, “Bu vakitte ilim ifâza edici ancak sensin, başkası değildir!” demek olur. Yoksa maksad Server-i âlem (s.a.v.) hazretlerinin Hızır (a.s.)a teşbîhi değildir. Zîrâ a'lânın ednâya teşbîhi câiz olmaz.” Fakîr derim ki: *Kāmûs*'un beyânına göre Hızır kelimesi “ketf” vezninde “hazır” yeşil fida-na ve tâze ekine ve tâze sebzeye ve çayıra ve çimene ıtlâk olunur. Bu sûret-

te "Hazr-ı vaktî", "Sen nübüvvetin tâze fidanısın!" ma'nâsına alınırsa tekel-lüfe ve a'lânın ednâya teşbîhine de mahâl kalmaz. İkinci mısra'da "Rûhul-lâh"dan murâd İsâ (a.s.)dır. Bu mısra'ın ma'nâsı cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 21. faslında şöyle tavzîh buyururlar: "Peygamber (a.s.) "Lâ rehbanîyyete fi'l-İslâm" ya'ni "İslâm'da ruhbanîyyet yoktur" buyurdu. Ruh-bânlar için tarîk-ı halvet ve dağlarda sâkin olmak ve kadın almamak ve dün-yâyı terk eylemek vardır. Hak Teâlâ (azze ve celle) ince bir yolu Peygamber'e gizlice gösterdi; o da nedir? Cevirlerini çekmek ve onların muhâlâtını dinle-mek ve onun üzerine sa'y etmek ve kendini mühezzeb kılmak için kadın al-maktır." Ve yine o faslın bir fıkrasında da şöyle buyururlar: "İsâ (a.s.)ın tarî-kı, mücâhede ve halvet ve şehvetten ictinâbdır; ve tarîk-ı Muhammedî ise ka-dının ve erkeğin cevirlerini çekmektir."

Beytin hülâsaten ma'nâsı: "Sen bu vakitte nübüvvetin tâze fidanısın ve bu vücûd-ı izâfî deryâsında tabîat ve nefsânîyet fırtınaları arasında yüzen, her bir cism-i beşer gemisinin yardımcısı sensin; zîrâ biz seni bilumûm beşe-rin selâmeti için gönderdik. Nitekim مَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ (Sebe' 34/28) ya'ni "Biz seni ancak nâsın kâffesine gönderdik" buyurulur. Binâenaleyh sen İsâ (a.s.) gibi halveti ve nâsdan uzleti ihtiyâr etme!"

پیش ازین جمعی چو شمعی آسمان   انقطاع و خلوت آری را بمان

1461. *Çünkü sen bu cem'iyetten evvel göğün şem'i idin; inkıtâ' ve halvet getiri-ciliği bırak!*

"Göğün şem'i"nden murâd, كنت نبيا و آدم بين الماء والطين ya'ni "Ben nebî idim, halbuki Âdem su ile toprak arasında idi" hadîs-i şerîfinde işâret buyurulduğu üzere, Resûl-i Ekrem'in âlem-i ervâhdaki nübüvvetleridir. Ya'ni "Sen bu âlem-i cismânîyyette efrâd-ı beşer cem'iyetine gelmezden evvel, âlem-i ervâh-da cem'iyet-i ervâhın şem'i ve nebîsi [idin]. Bu âleme geldikten sonra sana halktan inkıtâ' ve kesilmek ve halvete çekilmek câiz değildir; bu hâli terk et!"

وقت خلوت نیست اندر جمع آی   ای هدی چون کوه قاف و تو همای

1462. *"Halvet vakti değildir, cem'e gel! Ey Resûl'üm hüdâ Kâf gibi ve sen hümâ gibisin!"*

"Ey Resûl-i Ekrem'im, tenhâ yaşamak vakti değildir; cem'iyet-i beşeriy-yeye kanş! Zîrâ benim ism-i Hâdî'min mazhar-ı etemmisin. Hidâyet Kâf da-ğı gibi ve sen Kâf dağının sâkini olan ankâ kuşu gibisin!" "Kâf dağı" eslâf ta-

rafından, dünyânın etrâfını kaplayan bir dağ olarak tahayyül ve ismi mevcûd, cismi ma'dûm olan ankâ kuşunun o dağda sâkin olduğu tevehhüm olunur idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu tahayyül ve tevehhüm üzerine, lisân-ı Hak'dan bir teşbîh yapmışlardır. Bu teşbîhdeki nükte budur ki, Resûl-i Ekrem hazretlerinin zuhûruyla âfâk-ı âlemi hidâyet istîlâ etmiş ve rahmet-i ilâhiyye kaplamıştır. Ve hakikat-ı muhammediyyeleri ankâ kuşu gibi, ehl-i cihân tarafından lâıykıyla idrâk olunamamıştır.

بدر بر صدر فلک شد شب روان سیر را نگذارد از بانگ سگان

1463. "Bedir, feleğin sadrı üzerine gece gidici oldu; köpeklerin bağırmasından seyri terk etmez!"

Meselâ "Ayn on dördü, arza nazaran evvelki felek üzerinde gece devr edici oldu; fakat onun devri esnâsında arz üzerindeki köpeklerin bağırmasından dolayı ay devrinden vazgeçmez." "Sadr" her şeyin evveline denir. "Sadr-ı felek", feleğin evveli demek olur ki, arzın peyki olduğuna işâret buyrulur.

طاعنان همچون سگان بر بدر تو بانگ می دارند سوی صدر تو

1464. "Senin bedr-i münîrine ta'n ediciler köpekler gibidir, senin sadrın tarafına bağırma tutarlar."

"Sadr" burada, yüksek mertebe ma'nâsınadır. "Senin bedr-i münîr mesâbesinde olan nübüvvetine ta'n edenler, aya karşı havlayan köpekler gibidir; senin o yüksek merteben tarafına ta'n ederler ve onların bu ta'nları köpeklerin av'avasıdır."

این سگان کردند ز امر انصتوا از سغه وع وع کنان بر بدر تو

1465. "Bu köpekler "Ensûtû!" emrinden sağırdılar. Senin bedrine sefâhet cihetinden hav hav edicilerdir."

Bu beyt-i şerîfde (A'râf, 7/204) وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ya'ni "Kur'ân okunduğu vakit, onu dinleyin ve susun, merhamet olunmanız me'mûldür" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni, "Köpek mesâbesinde olan bu ta'n ediciler, Hak Teâlâ'nın "Susun!" emrinden sağırdılar. Onların bu gibi emirler kulaklarına girmez, sefâhetleri ve akılsızlıkları cihetinden senin bedr-i nübüvvetine karşı hav hav diye bağırırlar."

هين بمگذار ای شفا رنجور را   توز خشم کر عصای کور را

1466. "Ey şifâ, sen sakın hastayı, sağırın öfkesinden dolayı, körün asâsını terk etme!"

"Ey vücûdu, emrâz-ı ma'neviyye ile hasta olanı beşere ayrı-ı şifâ olanı Re-sûl-i Ekrem'im, seni sakın hasta olanı beşeriyetin tedâvîsinden vazgeçme ve sağır olan münkirlere karşı öfkenden dolayı Hak yolunda kör olan bîçârele-rin asâsı olan evâmîr-i ilâhiyyemi teblîğden çekinme!"

نی تو گفتی قائد اعمی براہ   صد ثواب و اجر یابد از الہ

1467. "Sen demedin mi ki, a'mâyı yola kâid olan, ilâhdan yüz sevâb ve ecr bulur!"

Bu beyt-i şerîfde من قاد اعمی اربعین خطوة غفر له ما تقدم من ذنبه ya'ni "Kim ki, bir gözü görmeyeni kırk adım yeder ve çekerse, onun geçmiş günâhları mağfiret olunur" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

هر کہ او چل گام کوریرا کشد   گشت آمرزیده و یابد رشد

1468. "Her kim bir körü kırk adım çekerse mağfûr olur ve reşed bulur."

"Reşed", hayır ve rahmet ve hidâyet demektir. Bu beyt-i şerîf, yukanda zikr olunan hadîs-i şerîfini nazmen tercümesidir.

پس بکش تو زین جهان بی قرار   جوقِ کورانرا قطار اندر قطار

1469. "Binâenaleyh sen bu karârsız cihândan, körlerin bölüğünü katar katar çek!"

"Cevk", bölük ve fevc ma'nâsınadır. "İmdi mâdemki sen âlem-i hakîkatin yolunu görür ve bilirsin, binâenaleyh her biri bu yolda birer kör olan efrâd-ı be-şeri fevc fevc ve katar katar bu fânî olan cihândan, âlem-i hakîkat tarafına çek!"

کار هادی این بود تو هادی   ماتم آخر زمانرا شادی

1470. "Hâdînin işi bu olur; sen hâdîsin, âhir zamânın mâtemine şâdîsin!"

"Ey habîbim, seni berim ism-i Hâdî'min mazhar-ı etemmisin, böyle bir mazharımın işi, ancak halka hidâyet-bahş olmak olur. Ve sen dünyânın âhir ömründe meb'ûs oldun ve âhir zamanı peygamberi olduğun için, hayât-ı maddiyye-i beşerin son günlerinin mâtemine sürûr-ı rûhânîsin!"

Ma'lûm olsun ki, Peygamber'ımız (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri, alâmât-ı kıyâmettendir; ve zât-ı şerîfleri "Hâtem-i enbiyâ"dır. Şimdiye kadar hiçbir peygamber zuhûr etmedi ve bundan sonra da zuhûr edecek değildir. Nitekim hadîs-i şerîfde انا والساعة كهاتين buyurulmuştur. Ya'ni Resûl-i zîşân Efendimiz şehâdet parmaklarıyla orta parmaklarını açıp: "Benim ile kıyâmet arası böyledir" buyurmuşlardır. Ve kıyâmetin ta'dâd buyurdukları küçük alâmetlerinden ba'zılarını zikr edeyim: "Çocuklar analarına ve babalarına âsî olur, me'mûrlar arasında irtişâ çoğalır, içkiler mübâh sûrette kullanılır, rakslar çoğalır, halk arasında emniyet kalmaz, câmi'lerde Kur'ân-ı Kerîm kasîde okunur gibi cehren kırâat olunur. İlm-i dîne rağbet kalmaz; halk namaz kılmaz olur; fâizler mübâh hâline gelir, zulüm çoğalır ve zinâ ve fuhuş intişâr eder ve tüccâr hilekâr olur, erkekler kadın ve kadınlar erkek elbisesi giyerler. Kâfirlerle ve zâlimlere hürmet ve riâyet olunur. Çok yüksek binâlar yapılır ilh."

هين روان کن ای امام المتقين   این خیال اندیشگانرا تا یقین

1471. "Ey müttakîlerin imâmı, bu hayâl düşünücüleri yakîne kadar gidici et!"

"Takvâ", şerîata nazaran "âdâb-ı şerîatin muhafazası"dır; ve tarîkate nazaran "nefsin hazlanmı terk"tir; ve hakîkate nazaran "Hak'dan uzaklaştıran her şeyden mücânebet"tir. Binâenaleyh takvânın en yüksek mertebesi, kalbi Al-lâh'ın gayrinden külliyyen kat' edip, gayr ile meşgûliyeti harâm-ı mahz bilmektir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu üç nevi' takvânın imâmıdır. "Hayâl düşünücüler"den murâd, suver-i âleme gönül bağlayanlar ve Hakk'ın gayriyle meşgûl olanlardır; zîrâ suver-i âlem baştan başa hayâlden ibârettir. "Yakîn"den murâd, vücûd-ı hakîkî-i Hak'dır. Ya'ni, "Ey muttakîlerin imâmı olan Resûl-i zîşânım, gönüllerini Hakk'ın gayrine rabt edenleri, Hakk'a gidinceye kadar teslîk et!"

هر که در مکر تو دارد دل گرو   گردنش را من زخم تو شاد رو

1472. "Her kim senin mekrinde gönlünü rehin tutarsa, onun boynunu ben vururum; sen mesrûr olarak git!"

"Her kim senin vazîfe-i nübüvvetine ve senin zâtına karşı, mekr ve hile husûlüne gönlünü ve fikrini merhûn ve mahsûs tutarsa, kahnm ile onun boynunu ben vururum; sen vazîfe-i nübüvvetine şâd ve mesrûr olarak devâm et!" Nitekim Hak Teâlâ hazretleri اَنَا كَفَيْتُكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ (Hicr, 15/95) ya'ni "Muhakkak biz, seninle istihzâ edenlere kifâyet ederiz" ve اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ (Zümer, 39/36) ya'ni "Allâh kuluna kâfi değil midir?" buyurur.

بر سر کوریش کوریهام او شکر پندارد و زهرش دهم

1473. "Onların kör başları üzerine körlükler koyarım; o şeker zanneder, halbuki ona zehir veririm."

"O münkirlerin ta'nları üzerine körlüklerini iki kat yaparım, seni görmezler. Nitekim âyet-i kerîmede وَ تَرِيَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لَا يَبْصُرُونَ (A'râf, 7/198) ya'ni "Yâ Habîbim, sen onların sana baktıklarını görürsün, halbuki onlar görmezler" buyrulur. Onların körlükleri o mertebededir ki, ben onlara kahımla tecellî ederim ve zehir veririm, onlar ise bunu lutuf ve şeker zannederler."

Menkabe: Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin müridlerinden birisi o hazretin kabrini ziyârete gitmiş, o sırada Sultân Mahmûd-ı Gaznevî dahi oraya gelmiş ve dervîşe: "Bu sizin şeyhiniz ne der idi?" diye sormuş. Dervîş cevâben demiş ki: "Bizim şeyhimiz, "Beni göreni cehennem ateşi yakmaz!" buyururdu." Sultân Mahmûd: "Acıb şey! Senin şeyhin Peygamber'den daha büyük mü idi? Ebû Cehil Peygamber'i gördü, halbuki onu cehennem ateşi yakacaktır," dedi. Dervîş cevâben dedi ki: "Hayır, Ebû Cehil Hâtem-i Enbiyâ (s.a.v.) Efendimiz'i görmedi, o ancak Abdülmuttalib'in yetîmini gördü, eğer Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz'i göre idi, onu da cehennem ateşi yakmaz idi." Sultân Mahmûd dervîşin bu cevâbını tahsîn etmiştir. Münkirler Resûl-i Ekrem'in ancak sûretini görürler, ma'nâsını görmekten kat kat ködürler.

عقلها از نور من افروختند مکرها از مکر من آموختند

1474. "Akıllarını benim nûrumdan parlattılar, mekirleri benim mekrimden öğrendiler!"

Ya'ni, "Onların akılları, benim mertebe-i vahdetimin nûrundan parladı ki, o mertebeye "ulûhiyyet" ve "hakikat-i muhammediyye" ve "akl-ı kül" mertebesi derler. Ve münkirler mekirleri, benim mekrimden öğrendiler." Nitekim âyet-i kerîmede وَ مَكْرُواْ وَ مَكَرَ اللّٰهُ وَ اللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (Âl-i İmrân, 3/54) ya'ni "Ve onlar mekr ettiler, Âllâh da mekr etti ve Allâh mekr edenlerin hayırlısıdır" buyrulur. Ve Hak (Sübhânehû ve Teâlâ) hazretlerinin sıfât-ı kevniyye ile ittisâfının cevâzı hakkında âyât-ı kur'âniyye çoktur, ba'zıları şunlardır: اللّٰهُ يَسْتَهْزِءُ بِهِمْ (Bakara, 2/15) ya'ni "Allâh Teâlâ onlar ile istihzâ eder." Ve اِنَّ الدِّينَ يُدْوَنُ اللّٰهُ وَ رَسُوْلُهُ (Ahzâb, 33/57) ya'ni "Allah ve Resûl'üne ezâ eden kimseler." Ve وَ مَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهُ وَ رَسُوْلَهُ (Enfâl, 8/13) ya'ni "Allâh ve Resûl'üne meşakkat veren kimseler."

چيست خود الاچق آن ترکمان   پيش پای نره پیلان جهان

1475. "Cihânın erkek fillerinin ayağı önünde o Türkmen'in ullâçuku nedir!"

"Cihânın erkek filleri"nden murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan ehass-ı evliyâdır. "Ullâçuk" sahrâlarda göçebe hâlinde bulunan Türkmenler'i kıldan yapılmış çadırları ve çergileri ma'nâsınadır. Bundan murâd, münkirlerin kudret-i tasarruflandır. Ya'ni, "Enbiyâ ve evliyânın kudret-i tasarruf-ı ma'nevîlerinin önünde, münkirin kudret-i tasarrufiyye-i zâhirelerinin ne hükmü olur!" demektir.

آن چراغ او پيش صرصرم   خود چه باشد ای مهين پیغمبرم

1476. "Ey büyük Peygamber'im, onun o çerâğı, benim sarsarımın önünde ne olur!"

"Ey benim ulü'l-azm ve büyük Peygamber'im! O münkirlerin kendi çürük akıllarıca nûr dedikleri bâtil fikirler, benim bâd-ı sarsar gibi olan nûr-ı vahyimin önünde nedir; o bâtil fikirler bu şiddetli rüzgâra tahammül edebilir mi?"

خيز دردم تو بصور سهمناک   تا هزاران مرده بر روید ز خاک

1477. "Kalk, sen korkunç olan sûra üfle, tâ ki binlerce ölü topraktan bitsinler!"

چون تو اسرافیل وقتی راست خیز   رستخیزی ساز پيش از رستخیز

1478. "Çünkü sen muhakkak vaktin İsrâfîl'isin, kalk, kıyâmetten evvel kıyâmet düz!"

"Sûr", kıyâmet-i kübrâda ihyâ-yı emvât için Hz. İsrâfîl'in üfürdüğü bir borudur ki, keyfiyetini Hak Teâlâ hazretleri bilir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in halkı da'vet ve irşâdı sûr-ı İsrâfîl'e teşbîh buyurulmuştur. Bunun korkunç olması, halkın alıştıkları huzûzât-ı nefsâniyye ve hayvâniyyeden ayrılmaları kendilerine acı gelmesinden kinâyedir. "Ölülerin topraktan bitmesi" budur ki, halk cehl içinde hâkî olan vücûd-ı unsurleri kabirlerinde ölü idiler, ulûm-ı vahy ile bu kabir içinde rûhları dinlip kalktılar. "Kıyâmetten evvel kıyâmet düzmek" budur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleri envâ'-ı kıyâmetten bir nevi'dir; zîrâ kıyâmet halkın haşr u cem'ini müstelzimidir; halkın ictimâiyâtında bir inkılâb-ı azîm vâki' olduğu gibi, kıyâmetin diğer nevi'leri de vâki' olmuştur, şöyle ki: Resûl-i zîşân Efendimiz'in irşâd ve da'veti üzerine, ümmetinin havâssı arasında mevt-i irâdî ve ıztırâî vâki' olmuştur ki, bu mevt onla-

nn kıyâmetleridir. Onlar bu mevt ve kıyâmetten sonra, bu hayât-ı dünyeviyede neş'e-i uhreviyye üzerine yaşarlar ve meyyite münkeşif olan ahvâl, bunlara da münkeşif olur. Buna "kıyâmet-i suğrâ" derler. Ve diğer bir kıyâmet daha vardır ki, bunlar ârifin-i billâh hazerâtına "fenâ-fillâh" ve "bekâ-billâh"dan sonra "vahdet-i tâmme" ve "inkihâr-ı keserât" hâlinin zuhûrudur. Ârifin nefsinde vâki' olan bu tecellîye "kıyâmet-i kübrâ" derler. İşte bu kıyâmetler Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyeleriyle vâki' olmuştur.

هر که گوید کو قیامت ای صنم خویش بنما که قیامت نک منم

1479. "Her kim, hani kıyâmet? derse: Ey sanem işte kıyâmet benim, diye kendini göster!"

"Sanem", burada mahbûb ve ma'sûk ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey benim mahbûbüm olan Peygamber'im! Sana, "Kıyâmet hani?" diye soranlara: "İşte kıyâmet benim vücûdumdur!" diyerek kendini göster!" Zîrâ Resûl-i zîşân Efendimiz yukanda îzâh olunan kıyâmetlerin envâ'ını câmi'dir.

در نگر ای سائل محنت زده زین قیامت صد جهان قائم شده

1480. "Ey mihnet-zede sâil, bak bu kıyâmetten yüz cihân kâim olmuştur!"
[1481]

"Ey Habîbim, o kıyâmeti soran kimseye de ki: "Ey cismâniyet ve kesâfet âleminin mihnet-zedesi olan suâlcî! Bak benim kıyâmetimin bir nev'i olan bi'set-i seniyyemden birçok cihânlar kâim olmuştur. Onlardan ba'zılan budur ki, mütâbeat-ı Resûlullâh sâyesinde, nefsin her bir mertebesinin peyderpey kıyâmetleri kopar; ya'ni meselâ "nefs-i emmâre"nin kıyâmeti kopar, "nefs-i levvâme" dirilir; ve nefsi levvâmenin kıyâmeti kopar, "nefs-i mülhime" hayât bulur; ve onun kıyâmeti kopar, "nefs-i mutmainne" dirilir; ve her bir mertebedeki nefsin bî-nihâye sıfatlarından her birinin ayn ayn kıyâmetleri kopar ve mukâbilinde birer cihân peydâ olur.

ور نباشد اهل این ذکر و قنوت پس جواب احمق ای سلطان سکوت

1481. "Ve eğer bu zikir ve kunûtun ehli olmazsa, imdi ey sultân, ahmağın cevâbı sükûttur."

"Kunût", itâat etmek ve sâkit olmak ve duâ etmek ma'nâsınadır. Burada "itâat" ma'nâsı münâsibdir. "Zikr", "zâl"ın kesriyle, medh u senâdan lisân üzerine cârî olan şey; ve "zâl"ın zammı ile ["zükr"], tefekkür ve tedebbür

ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey Sultân-ı enbiyâ, kıyâmetten soran kimse, eğer bu kıyâmet ma'nâsını müdrik ve sana itâat ehli olmazsa, o kimse ahmaktır; binâ-enaleyh onun cevâbı senin sükûtundur; zîrâ o kimse kemâl-i hamâkatından, senin vereceğin cevâbın idrâkinden âcizdir. Binâenaleyh kendini yorma!"

ز آسمان حق سکوت آید جواب چون بود جانا دعا نا مستجاب

1482. "Ey cân, duâ nâ-müstecâb olursa, *Hakk'ın âsumânından cevâb olarak sükût gelir.*"

"Âsumân"dan murâd, levh-i kazâ ve kaderdir ki, bu levhin ahkâmı, vücûd-ı izâfî arzına ânen-fe-ânen nâzil olur. Ma'lûm olsun ki, duânın müstecâb olmaması, abdin isti'dâdına muhâlif olan talebinden nâşîdir. Eğer duâsı ve talebi isti'dâdına muvâfık olursa, fiilen icâbet vâki' olur, eğer muvâfık olmazsa, Hak tarafından kavlen "lebbeyk" ile icâbet olunup, ya isti'dâdına muvâfık bir şey verilir veyâhud isti'dâdın husûlüne te'hîr olunur. Bu suâl ve icâbet bahsi *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Şîsî'de tafsîl olunmuştur. Binâenaleyh Hak, cemî'-i mahlûkâtına isti'dâdlanna göre tecellî eder. Âkil ve zekî olan kul kendi isti'dâdını müdrik olup, duâlarını bu isti'dâdına göre yapar. Meselâ abd, san'ata veyâ ilme olan isti'dâdını görüp, Hak'dan onları talep eder ve levh-i kazâ ve kader âsumânından cevâb-ı fiilî alır; ve san'atta mâhir ve ilimde mümtâz olur. Bunlara isti'dâdı olmayan bir kul, eğer bunları talep ederse, levh-i kazâ âsumânından cevâb olarak sükût-i fiilî görür, ya'ni talebinin eseri sâha-i fiile gelmez.

Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 39. faslında terk-i cevâbın cevâb olduğunu beyânen buyururlar ki: "Âdemin her icrâ eylediği bir hareket suâldir ve onun karşısına ne çıkarsa, cevâbdır. Meselâ açlık, "Hâne-i tende bir hâlel vardır; bir kerpiç ve biraz çamur ver!" diye tabîatın suâlidir. Yemek, "Al!" diye cevâbdır. Ve yememek: "Henüz hâcet yoktur ve o sıra henüz kurnamamıştır, onun üstüne bir başka sıra yakışmaz!" diye cevâbdır. Tabîbin nabzı tutması, suâldir ve damarın hareketi, cevâbdır. Kârûreye nazar, suâldir ve cevâbı kelâmsızdır. Çekirdeği yere dikmek, "Bana falan meyve lâzımdır!" diye suâldir; ve ağacın neşv ü nemâsı, kelâmsız cevâbdır. Ve eğer çekirdek çürüyüp çıkmazsa, hem suâl ve hem de "Benim mâyem yoktur. Ben ne vereyim?" cevâbdır. Onun terk-i cevâbı cevâbdır."

Beytin hulâsa-i ma'nâsı: "Ey Habîbim! hani kıyâmet? diye soran kimse, senin zuhûrundan hâsıl olan netîceyi ve semereyi görüp, idrâk etmemiştir. Binâenaleyh onun suâli isti'dâdının hilâfında olduğu için, cevâbı sükûtur."

Nitekim isti'dâdının hilâfında bir şey taleb eden kimselere, Hakk'ın kazâ ve kader levhi âsumânından cevâb olarak sükût vâki' olur."

ای دریغا وقت خرمنگاه شد   لیک روز از بخت ما بیگاه شد

1483. *Eyvâh vakit harman vakti oldu, fakat bizim günümüz bahtımızdan vaktisiz oldu.*

Buraya kadar olan ebyât-ı şerîfe Hak tarafından Nebbiyy-i zîşânına hitâben vâki' olmuştur. Bu beyitten i'tibâren cenâb-ı Pîr efendimizin irşâdât-ı aliyyeleridir. "Vakt hirmen-gâh" terkîb-i izâfî değildir, bir cümle-i habeniyyedir, ona göre tercüme olunmuştur. Ya'ni, "Eyvâh vakit harman vakti oldu; Resûl-i zîşâna mütâbaat ve sünnet-i seniyyesiyle amel tohumunu ekenler biçtiler ve harmanlarıyla meşguldürler. Bizlere gelince, biz sû'-i isti'dâdımızın netîcesi olarak mütâbaat ve amel tohumunu ekmedik, vaktimizi boş geçirdik. Harman vakti iki ellerimiz böğrümüzde kaldı." Cenâb-ı Pîr efendimiz başkalarını irşâden üslûb-ı hakîmâne üzere bu teessüfe zât-ı şerîflerini de ilhâk buyururlar.

وقت تنگست و فراخی این کلام   تنگ می آید برو عمر دوام

1484. *Vakit dardır ve bu kelâm geniştir, ömr-i devâm onun üzerine dar gelir.*

Bu beyt-i şerîfde قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلَّمْتُ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا (Kehf, 18/109) ya'ni "Ey habîbim, Râbb'inin kelimelerini yazmak için denizler mürekkebe olsa, Râbb'inin kelimeleri bitmezden mukaddem, deniz biterdi; eğer onun mislini meded olarak getirsen" âyet-i kenîmesine işâret buyurulur. Zîrâ ârifin kelâmı, Kur'ân-ı Kenîm'in tefsîridir ve bu tefsîr, ilhâm-ı ilâhîdir. "Binâenaleyh dar olan vakitlere bu geniş kelâm sığmaz ve pek mahdûd olan ömr-i beşerin devâmı kifâyet etmez!"

نیزه بازی اندرین گوهای تنگ   نیزه بازارا همی آرد بتنگ

1485. *Mızrak oyunculuğu bu dar çukurlarda, mızrak oyuncularını âra getirir.*

Bu beyit, yukanki beyt-i şerîfi îzâhen vâki' olan bir temsîldir. Ya'ni, "Vaktin dar ve kelâmın geniş ve uzun olması, mızrak oyuncularının dar çukurlar içinde karşı karşıya geçip, mızrak oynamalanna benzer. Ellerindeki mızraklar uzun ve çukur dar olduğu için, orada oyunlarını iyi oynayamazlar ve sıkılırlar ve vakitlerini boş yere zâyî' ettiklerinden dolayı, kendilerine âr gelir." Ârif-i billâh olanların maârif ve esrâr-ı ilâhiyye mızraklarını dar vakitlere sığ-

dırmağa çalışmaları da onların kendilerine mahsûs olan evrâdlarından alıkoyduğundan sıkılırlar. Nitekim ahvâl-i nâzikî-i evliyâ hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'lerinin 29. faslında şöyle buyururlar: "Evrâd-ı vâsılâna gelince, anlayacak kadar söyleyeyim, şöyle ki, sabahleyin ervâh-ı mukaddese ve melâike-i mutahhara ve ^{لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ} (İbrâhîm, 14/9) ["Onları Allâh'dan başkası bilmez"] mûcibince, Hak Teâlâ'nın isimlerini mahfî tuttuğu halk, İslâm gayretinin şiddeti sebebiyle o vâsılları ziyâret ve selâmetine gelirler. Nitekim işâret buyurulur: ^{وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ} (Nasr, 110/2) ["İnsanların Allâh'ın dînine girdiklerini görürsün"] ve ^{وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ} (Ra'd, 13/23) ["Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır"]. Sen onların yanında oturmuş olduğun halde görmüyorsun ve onların kelâmlarını ve selâmlarını ve handelerini işitmiyorsun ve buna neden taaccüb ediyorsun? Hasta ölüm hâline kanb olunca birtakım hayâlât görür ki, yanında bulunan kimse'nin haberi olmaz ve ne dediklerini işitmez; o hakâyık, bu hayâlâttan bin def'a latîftir ve hasta olmadıkça böyle hayâlâtı görmez ve bu hakâyıkı işitmez ve ölmeden evvel ölmedikçe o hakikatleri görmez; ahvâl-i nâzikî-i evliyâyı ve onların azametini ve seher vakti onların huzûruna bu kadar sayısız melâike ve ervâh-ı mutahhara geldiğini bilen ziyâretçiler, böyle bir evrâd arasında dâhil olup, şeyhe zahmet vermemek için tevakkuf ve intizâr ederler."

وقت تنگ و خاطر و فهم عوام   تنگ تر صد ره ز وقتست ای غلام

1486. Ey oğul, vakit dardır ve avâmın hâtırı ve fehmi ise, vakitten yüz mertebe daha dardır.

چون جواب احمق آمد خامشی   پس درازی در سخن چون می کشی

1487. *Mâdemki ahmağın cevâbı hâmuşluk geldi, binâenaleyh niçin sözde uzunluk çekersin?*

Bu beyt-i şerîfde beyân buyurulan "ahmak"dan murâd, her bir asırda Resûl-i Ekrem Efendimiz'in nübüvvetleri semerâtını göremeyen ve Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdis-i şerîfenin dekâyıkını idrâk edemeyip kendi tahmînât-ı akliyyelerine tâbi' olan kimselerdir ki, bu husûsda onları iknâ' için söylenen esrâr ve maârif-i ilâhiyyenin aslâ te'sîri olmaz. Binâenaleyh temyîz sâhibi olmayan bu gibi ahmaklara cevâb olarak sükût ile mukâbele olunmak îcâb eder. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bir beyt-i şerîflerinde bu ahmaklar hakkında şöyle buyururlar:

اینچنین کس گر ذکی مطلقست چونکه این تمیز نبود احمقست

"Böyle bir kimse ulûm-ı zâhiriyyede zekiyy-i mutlak olsa da, mâdemki kendisinde bu matlûb olan temyîz yoktur, ahmaktır."

Cehilden mütevellid hamâkata gelince, bu hamâkat avâmın hamâkatıdır ki, ilim ile ve rahmet-i ilâhiyye ile ve cezbe-i rabbâniyye ile zâil olur. Âtîdeki beyt-i şerdîfde bu ma'nâya işâret buyrulur.

از کمال رحمت و موج کرم می دهد هر شوره را باران و نم

1488. *Rahmetin kemâlinden ve keremin dalgasından her çorağa yağmur ve rutûbet verir.*

Hak Teâlâ'nın rahmetinden ümîd kesilmez; zîrâ Hak (Sübhânehû ve Teâlâ) hazretleri rahmetinin kemâlinden ve kereminin dalgalarından, maârif-i ilâhiyye yeşillikleri bitmeyen her bir çorak kalbe, o rahmet yağmurlarını yağdırır ve rutûbet verip, katı bir kalbi yumuşatır ve aşk ve muhabbetini ilkâ buyurur.

در بیان آنکه ترك الجواب جواب مقرر این سخن که جواب الاحق

سکوت شرح این هر دو درین قصه گفته می آید

Onun beyânındadır ki, cevâbın terki cevâbdır. "Ahmağın cevâbı sükûttur", bu sözün mukarriridir; bu kıssada bu her ikisinin şerhi söylenmiş gelir

Bu ünvân, yukarıda geçen 1481 numaralı beyt-i şerîfe merbûttur. O beyt-i şerîfde buyurulmuş idi. Ya'ni bu bahiste "Cevâbın terki cevâbdır" sözü îzâh olunur ve "Ahmağın cevâbı sükûttur" sözü, bu "Cevâbın terki cevâbdır" sözünün mukarriri ve müekkidi; bu kıssada bu iki söz şerh olunur.

پادشاهی بود او را بندهء مرده عقلی بود و شهوت زندهء

1489. *Bir pâdişâh var idi, onun bir bendesi var idi, akli ölü ve şehveti diri idi.*

خردهای خدمتش بگذاشتی   بد سگالی را نکو پنداشتی

1490. *Onun hizmetinin incelerini terk ederdi, kötü fikirliliği iyi zanneder idi.*
[1491]

گفت شاهنشہ جرّاً اش کم کنید   ور بجنگد نامش از خط بر زنید

1491. *Şâhenşeh: "Onun ücretini eksiltiniz ve eğer cenk ederse, onun adını defterden çiziniz!" dedi.*

"Cîrâ", vazîfe ve maâş ve ta'yîn ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Pâdişâh o bendenin bu hâline gazab edip: Onun ücretini tenkîs ediniz; ve eğer ücretinin tenkîsinden dolayı nizâ' ederse, adını büsbütün me'mûrîn defterinden siliniz!" dedi.

عقل او کم بود و حرص او فزون   چون چرا کم دید شد تند و حرون

1492. *Onun akli nâkıs ve hırsı ziyâde idi; vaktâki ücretini noksan gördü, sert ve serkeş oldu.*

عقل بودی گرد خود کردی طواف   تا بدیدی جرم خود گشتی معاف

1493. *Aklı olaydı, kendi etrâfını tavâf ederdi; âkıbet kendi kabâhatini görürdü, muâf olurdu.*

چون خری پابسته تند از خری   هر دو پایش بسته گردد از سری

1494. *Ayağı bağlanmış bir eşek, eşeklikten dolayı serkeş olursa, onun her iki ayağı başından bağlanmış olur.*

Ya'ni, "Bir kul, başına gelen belânın, kendi kusûr ve günâhından mütevellid olduğunu bilmeyip, Hakk'a karşı serkeşliğe ve nizâ'a kıyâm ederse, serkeşliğinden dolayı ayağını bağladıkları bir eşeğe benzer; eğer serkeşliğine ve nizâ'ına devâm edip, yine kendi kusûrunu görmezse, bu def'a onun her iki ayağını başından bağlarlar; ya'ni yeniden diğerk bir belâ verirler." Bu gibi hallerde kulun kendi kusûrunu bilip, afvı için Hakk'a yalvarması lâzımdır.

پس بگوید خر که يك بندم بسست   خود مدان کآن دو ز فعل آن خسست

1495. *İmdi, eşek der ki: "Bana bir bağ yetişir. Muhakkak bilme ki, o iki, o alçağın fiilindendir.*

Eşek lisân-ı hâl ile der ki: "Bana bir bağ kâfi idi; bu iki bağ ne oluyor? Bu iki bağ, bana karşı bir zulümdür!" Ey âkıl, onun bu sözünü sen muhakkak bilme; zîrâ o iki bağ dahi o alçak eşiğin kendi kötü fiilinin netâyicindendir.

در تفسیر این حدیث مصطفیٰ صلی الله علیه و سلم ان الله تعالی خلق الملائكة و ركب فيهم العقل و خلق البهائم و ركب فيهم الشهوة و خلق بنی آدم و ركب فيهم العقل والشهوة فمن غلب عقله شهوته فهو اعلى من الملائكة و من غلب شهوته عقله فهو ادنى من البهائم

Mustafâ (s.a.v.)in bu hadîsinin tefsîri hakkındadır ki, buyururlar: “Muhakkak Allâh Teâlâ melâikeyi yarattı ve onlarda akli terkîb etti; ve hayvanları yarattı ve onlarda şehveti terkîb etti; ve benî-âdemi yarattı, onlarda akli ve şehveti terkîb etti. İmdi kimin akli şehvetine galebe etti ise, o meleklerden a'lâdır; ve kimin şehveti aklına galebe etti ise, o behâimden ednâdır!”

av · s·tū · s·p·i·t·s·d · â · m · h · r · a · h · k · t · l · s · t · h · e · r · e · v · c · v · t · m · s · i · m · h · t · m · s · r · h · c · h · n · h · f · b · i · s · nin inceliklerini ihmâl eden bir bendenin fermân-ı pâdişâhî ile ücreti tenkîs edilmiş idi. Akli nâkıs ve nefsinin arzûlarına harîs olan o bende, isti'fâ-yı kusûr edeceği yerde, büsbütün serkeşlik etti; zîrâ onun nefsinin arzûsu ve şehveti, aklına gâlib idi. Binâenaleyh nefesine müteveccih olan bu belâdan müte-nebbih olmadı. Ma'lûm olsun ki, “Belâ-i nefis”, muhtelif sebeblere müstenid-dir. 1. Ref'-i derecâta vesîle olmak içindir. Bu belâ Hakk'ın evliyâsına mah-sûstur ki, sûre-i Enfâlde: وَلَيَّلِي الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا (Enfâl, 8/17) [“Bunu, mü'minleri güzel bir imtihanla denemek için yaptı”] buyurulur. 2. Sâlikin nef-sini küstürüp, dünyâ muhabbetinden soğutmak içindir. 3. Muhâlif-i emr-i ilâ-hî olarak yaptığı huzûzât-ı nefsâniyyeyi kusturup, âhiret azâbını dünyâda çektiirmek içindir. 4. Küfrân-ı ni'mete mukâbil, cezâ olmak içindir. İşte yuka-riki kıssada mezkûr olan bendenin hâli bu idi.

در حدیث آمد کہ یزدان مجید خلق عالم را سه گونه آفرید

1496. *Hadîsde geldi ki, mecîd olan Hâlık, âlemin halkını üç türlü yarattı.*

يك گره را جمله عقل و علم و جود او فرشته ست او نداند جز سجود

1497. *Bir tâifeyi hep akıl ve ilim ve cûd etti; o melektir, o sücûddan başkasını bilmez.*

"Cûd", kerem ve sehâ ma'nâsıdır. Melâike cemî'-i umûrda füyûzât-ı ulûhiyyetin halka tevzîine vâsita olduklarından, cûd sıfatı kendilerine izâfe buyurulmuştur. "Sücûd", serfûrû ve itâat ma'nâsıdır ki, meleklerin hâl-i dâimîsi budur. Nitekim âyet-i kerîmede onlar hakkında *وَلَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ* (Tahrîm, 66/6) ya'ni "Allâh'ın emr ettiği şeyde Allâh'a isyân etmezler" buyrulur.

نیست اندر عنصرش حرص و هوا نور مطلق زنده از عشق خدا

1498. *Onun unsurunda hırs ve hevâ yoktur; aşk-ı Hudâ'dan diri nûr-ı mutlakdır.*

"Unsur", asıl demektir. Ya'ni "Meleklerin asl-ı vücûdlarında nefsin hırsı ve hevâsı yoktur; onların her biri nûr-ı mutlak ve rûh-ı mücerred olup, gıdaları aşk-ı ilâhîdir ve aşk-ı ilâhî ile diridirler."

يك گروه دیگر از دانش تهی همچو حیوان از علف در فربهی

1499. *Dîğer bir gürûh, dânişden boşdur, hayvan gibi alefden semizliktedir.*

او نه بیند جز که اصطلبل و علف از شقاوت غافلست و از شرف

1500. *İstabl ve alefden başkasını görmez; şekâvetten ve şereften gâfildir.*

"Alef", hayvan yemi; "ıstabl" ahır, hayvan hıfzına mahsûs mahal. Bu iki beyt-i şerîf hayvan cinsinin beyânına mahsûstur. Ya'ni, "Hak Teâlâ mah-lûkâtından bir tâife daha yarattı ki, onlarda ilim ve irfân nâmına hiçbir şey bulunmaz. Cisimleri yemden semirir. Bu tâife ancak yemi ve ahır bilir; aslâ şekâvetten ve şeref ve saâdetten haberleri yoktur. Yemi bulduğu vakit, kimin malı olursa olsun dalar; dişiyi buldu mu, kime mahsûs olursa olsun tanımaz, derhal aşar; edeb ve hayâ ve nâmus ve vefâ bilmez."

این سوم هست آدمی زاد و بشر از فرشته نیم او نیمیش خر

1501. *Bu üçüncü Âdem oğlu ve beşerdir; onun yarısı melekten, onun yarısı eşektendir.*

نیم خر خود مائل سفلی بود نیم دیگر مائل عقلی بود

1502. *Yarı eşek, muhakkak süflînin mâili olur; dîğer yarısı da akla mensûb olanın mâili olur.*

Beşerin eşek cinsinden olan yarısı, süfliyâta mensûb olan huzûzât ve lez-zât-ı hayvâniyyeye meyl eder; melek cinsinden olan diğer yarısı da akla ve ilim ve hikmete mensûb olan şeylere meyl eder.

آن دو قوم آسوده از جنگ و حراب وین بشر با دو مخالف در عذاب

1503. O iki kavim, cenkten ve muhârebeden âsûdedir; ve bu beşer iki muhâlif ile azâb içindedir.

O iki kavim, ya'ni melekler ve hayvanlar, kendi varlıklarında cenkten ve muhârebeden âzâdedirler; zîrâ gerek meleklerin ve gerek hayvanların terkîblerinde akıl ve nefis gibi birbirine zıd olan şeyler yoktur. İnsan ise akıl ve nefisten mürekkeb olduğundan, onun vücûdunda bu akıl ve nefis dâimâ birbiriyle mücâdele içindedirler ve cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı *Fîhi Mâ Fîh*'in 18. faslında şöyle îzâh buyururlar: "Mahlûkât üç sınıftır. Bir kısmı melâîkedir ki, onlar akl-ı mahzdırlar ve onların tâati ve ibâdeti ve zikri, tabîatları ve gıdâları ve taâmları ve hayâtıdır. Meselâ sudaki balıkların hayâtı sudandır; yatağı ve yastığı hep sudur. Onlar hakkında bunlar külfet değildir; çünkü şehvetten mücerred ve pâktırlar. Binâenaleyh eğer o pâk olup aslâ şehvete tâbî' değil ise, yâhud sâika-i nefis ile hevâyâ meyl etmez ise bir hüner mi olur? Çünkü bunlardan pâktır ve onun aslâ mücâhedesı yoktur. Eğer tâat ederse, onu tâat etmiş addetmezler; çünkü onun tabîatı odur ve onsuz olamaz. Ve sınıf-ı diğer behâimdir ki, onlar mahz şehvetirler; akl-ı zâcirleri olmadıgından, onlara teklîf vâki' olmamıştır. Kaldı, akıl ve şehvetten mürekkeb miskin âdemî. Onun yarısı melek, yarısı hayvan ve yarısı yılan ve yarısı balıktır. Balıklığı su tarafına, yılanlığı toprak tarafına çeker, keşâkeş ve nizâ' içindedir. Âdemîlerden ba'zıları, o kadar akla mütâbaat eylediler ki, külliyyen melek ve nûr-ı mahz oldular; onlar enbiyâ ve evliyâdırlar; ve havf ve recâdan kurtulmuşlardır. Nitekim Kur'ân-ı Mecîd'de beyân buyrulur: لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["...Onlara korku yoktur ve onlar üzölmeyecekler de."] Ba'zılarının akıllarına şehvet gâlib olduğundan, âkıbet külliyyen hayvân hükmünü iktisâb eylediler. Ve ba'zıları münâzaada kaldılar; ve onlar o tâifedir ki bâtınlarında bir derd ve renc ve hasret ve ef-gân zâhir olur ve yaşayışlarından râzı değildirler. Bunlar mü'minlerdir. Evliyâ onları kendi menzillerine eriştirmek ve kendileri gibi yapmak için, onlara muntazırdılar. Ve şeyâtîn dahi onları esfel-i sâfilîne, kendi taraflarına çekmek için muntazırdılar. Şiir:

ما میخوایم دیگران میخوانند تا بخت کرا بود کرا خواهد دوست

"Biz çağırıyoruz, başkaları da çağırıyorlar. Bakalım baht kimindir, kime yâr olacaktır?"

وین بشر هم ز امتحان قسمت شدند آدمی شکند و سه امت شدند

1504. *‘Ue bu beşer dahi imtihan cihetinden kısmet oldular; Âdemî şekillerdir ve üç ümmet oldular.*

(Mülk, 67/2) ya'ni "O öyle Al-lâh'dır ki, hanginizin âmeli daha güzeldir diye sizi imtihan etmek için ölümü ve diriliği yarattı" âyet-i kerîmesi mücibince, hayvâniyet ile melekîyetten mürekkeb olarak yarattığı beşer, imtihan cihetinden kısım kısım oldular. Vâkıâ hepsi şeklen insan görünür; fakat ma'nâları i'tibârîyle sûret-i umûmiyyede beşer üç ümmet ve tâife oldular ki, yukarıki beyitte zikr olunduğu üzere, birisi "akl-ı mahz" olan enbiyâ ve evliyâ ve diğeri şehvât-ı hayvâniyyesine tâbi' olan kimseler ve üçüncüsü de gâh akla ve gâh nefse tâbi' olup, akıl ve nefsi ile mücâdele içinde bulunan insanlardır.

يك گره مستغرق مطلق شدست همچو عيسى با ملك ملحق شدست

1505. *Bir gürûh mutlakın müstağrakı olmuştur; İsâ gibi meleğe mülhak olmuştur.*

Birinci tâife nefis ve tabîatın bağlanndan kurtulan rûh-ı mutlakın müstağrakı olup, İsâ (a.s.) gibi meleğe mülhak olmuştur ki, bunlar enbiyâ ve evliyâ-yı kirâmdır.

نقش آدم ليک معنی جبرئیل رسته از خشم و هوا و قال و قيل

1506. *Nakşî âdemdir, lâkin ma'nâsı Cebrâîl'dir; hışım ve hevâdan ve kâl ü küylden kurtulmuştur.*

O enbiyâ ve evliyânın nakşî ve cismi, âdemdir; fakat ma'nâsı, mazhar-ı akl-ı kül olan Cebrâîl'dir. Nefsin gazabından ve hevâ ve heveslerinden ve dedikodularından kurtulmuşlardır.

از ریاضت رسته وز زهد و جهاد گویا از آدمی او خود نژاد

1507. *Riyâzetten ve zühhd ve cihâddan kurtulmuştur; gûyâ o, muhakkak âdemîden doğmadı.*

Sıfât-ı nefsâniyyelerinden kurtulan zevât-ı kirâm, riyâzetten ve zühd-den ve mücâhededen dahi kurtulmuş olurlar; çünkü riyâzet ve mübâhâttan perhîz ve mücâhede, nefsi islâh etmek içindir. Bunlarda ise, nefsin sıfatları kalmamış ve rûh-ı mutlakın ahkâmında müstağrak olmuşlardır. Ve rûh ise Hak'da fânîdir ve ahlâk-ı ilâhiyye ile mütehallıktır; çünkü halîfe-i Hak'dır. Binâenaleyh onların zühd ve perhîzleri, ancak Hakk'ın nehy ettiği şeylere inhisâr eder. Nitekim Fahreddîn-i Irâkî hazretleri *Kitâb-ı Lemeât*'ında bu ma'nâda şöyle buyurur: "Eğer muhibb, nâ-marzîde Hakk'ın vechini görse bile rızâ vermemelidir; zîrâ onun nâ-marzîde vechi, ona râzı olmamasıdır. *وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ* (Zümer, 39/7) ["Kullarının küfrüne râzı olmaz!"] Bir muhib ki, Hakk'ı, Hak ile görür ve âlemi Hak görür, münkerâta Hak ile, Hak üzerine, Hak için inkâr eyler ve bu inkârda hüccetini ikâme edip, şer'an harâm olan her şeyde cemâl-i Hakk'ı görmez; şübhesiz ondan ictinâb eyler. Belki ona tab'an rağbeti olmaz. Burada bir şübhe müzâhame eyler, şöyle ki: "Muhib, mâdemki mahkûm-ı tecellîdir ve tecellî bütün eşyâyı şâmilidir, tecellîyi nazarından def' edebilir [mi?]" Buna cevâben deriz ki: "Tecellî iki nevi'dir: Tecellî-i zât ve tecellî-i esmâ ve sıfât. Tecellî-i zâtîyi kuvvet ve istilâsı hasebiyle def' edemez. Ammâ tecellî-i esmâ ve sıfâtı def'e kâdirdir. "Çünkü bu tecellî kuvve-i temeyyüz ve tasarrufu ref' edecek kuvveti câiz değildir." Tecellî-i kahrîyi, tecellî-i lutfî ile def' edebilir ve nâmeşrû' olan her şeyde kahır ve celâli ve marzî olan her şeyde de nişân-ı lutuf ve cemâli görür. Burada *اعوذ برضاك من سخطك* ya'ni "Senin gazabından, rızâna sığınırım!" der. Ve tecellî-i zâtîde *اعوذ بك منك* ya'ni "Senden sana sığınırım!" der. İmdi bu gibi kemâl-i irfâna vâsıl olan zevât, her ne kadar cismaniyet i'tibârıyla benî-âdemden ise de, gûyâ âdemden doğmamış olan bir melek hükmündedirler.

قسم دیگر با خران ملحق شدند   خشم محض و شهوت مطلق شدند

1508. *Dîğer kısım eşeklere mülhak oldular; hısm-ı mahz ve şehvet-i mutlak oldular.*

İnsanların bir kısmı tab'an eşeklere ve hayvanlara iltihâk etmiştir, tabiatları sâf ve hâlis gazab ve hiçbir kayd ile mukayyed olmayan şehvet esasları üzerine müstenid bulunmuştur. Hazz-ı nefislerine mâni' olan her bir şeyi gazab-ı şedîd ile eşekler gibi çifteler atıp mahv etmeğe çalışırlar ve her an nefislerinin şehveti ve hazzı arkasında koşarlar.

وصف جبریلی در ایشان بود و رفت تنگ بود آن خانه و آن وصف زفت

1509. *Onlarda Cibrîllik vasfı var idi ve gitti; o hâne dar ve o vasıf cesîm idi.*

Sûret-i insâniyyede mahlûk olmak i'tibâriyle onlarda Cibrîllik ve melekiyet vasfı var idi; tabîatlarına hayvâniyet galebe ettiği için o vasıf onlardan gitti. Çünkü hayvanlık evi dar ve o Cibrîllik ve melekiyet vasfı ise büyük ve cesîm idi; bu büyük vasıf, o dar eve sığmadı.

مرده گردد شخص کو بی جان بود خر شود چون جان او بی آن شود

1510. *Cansız olan şahıs ölmüş olur; vaktâki onun canı ânsız ola, eşek olur.*

“Ân”, letâfet ve hüsn ve câzibe ma'nâlarına gelir. Burada vasf-ı Cibrîlî ve akl-ı maâd ma'nâsını vermek münâsib olur. Ya'ni, “Ölmüş olan şahıs, rûh-i hayvânîsiz ve cemâd olur ve rûh-i hayvânî ile yaşayan bir şahsın bu rûhu ânsız, ya'ni akl-ı maâddan ve vasf-ı Cibrîlîden muarrâ olursa, o şahıs bir eşek olur.” Bu beyt-i şerîfde beşerin üç mertebesine işâret vardır ki, onlar da: Cemâd, hayvân ve insândır. Ya'ni rûhsuz olan sûret-i beşeriyye cemâddır ve akl-ı maâddan ârî ve rûh-i hayvânî sâhibi olan sûret-i beşeriyye dahi hayvandır, ve akl-ı maâd ile muttasıf olan sûret-i beşeriyye de insandır.

زآنکه جانی کآن ندارد هست پست این سخن حقست صوفی گفته است

1511. *Zîrâ ki, ân tutmayan bir can alçaktır; bu söz hakdır, sûfî söylemiştir.*

Çünkü aklı, mağlûb-ı şehvet olup ân ve letâfet sâhibi ol[may]an bir can alçaktır, zîrâ meyli âlem-i süflîyedir. Bu söz doğrudur ve bu sözü sûfî söylemiştir. “Sûfî”den murâd, sûfîlerin sultânı olan (S.a.v.) Efendimiz olmak münâsib olur; çünkü bu sûrh-i şerîfdeki hadîs-i şerîfde من البهائم من الغلبه عقلت فهو ادنى من البهائم و من غلب شهوته عقله فهو ادنى من البهائم ya'ni “Şehveti aklına galebe eden behâyimden ednâ ve alçaktır” buyurulmuş idi. Ve şehvetine mağlûb olan bir insanın ma'nâsında hüsn ve letâfet olmadığı meydandadır.

او ز حیوانها فروتر جان کند در جهان باریک کاریها کند

1512. *O hayvanlardan daha ziyâde can çekişir; cihânda ince işçilikler yapar.*

“Bârîk”, ince ve “kâr”, iş ma'nâsına olup, “bârîk-kâr” vasf-ı terkîbîdir, “ince işçilik” demek olur. “Kârî”deki “yâ” masdariyettir. Ya'ni, “Şehveti ak-

İna gâlib olan kimse hayât-ı dünyeviyyesinde, hayvandan daha ziyâde can çekiştir; ya'ni mihnet ve zahmet çeker. Zîrâ cihânda te'mîn-i maîşet etmek ve hırsını tatmîn eylemek için birtakım ince işçilikler yapar." Ma'lûmdur ki, insan dahi hayvanın bir nev'idir. Sâir hayvânât arasında akıl ile mümtâz olmuştur. Aklın iki sıfatı vardır ki, birisi ebedî olan, maâdından âgâh ve fânî olan maâşından gâfildir; ve diğeri ebedî olan maâdından gâfil ve fânî olan maâşından âgâhdır. Evvelki vukûf ve gaflet memdûh ve ikinci gaflet ve vukûf ise mezmûmdur. Aklın evvelki sıfatı, rûhun hüsnü ve letâfetidir; çünkü ayn-ı zekâvet ve kiyâsettir; ve ikinci sıfatı, rûhun kubhu ve rezâletidir, çünkü ayn-ı hamâkattır. Fakat akl-ı maâd ile ittisâf-ı kâmil, her insanın kârı değildir; ancak inâyet-i Hak'dır. Ve maâddan gâflet dahi hikmet-i ilâhiyeye müsteniddir. Nitekim *Fîhi Mâ Fîh*'in 19. faslında cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyururlar: "Dünyâyı ma'mûr etmeleri için Hak Teâlâ bir kavmin gözlerini gaflet ile bağladı. Eğer bir kısmını gâfil kılmasa, hiçbir âlem ma'mûr olmaz. Gaflet ma'mûrluklara ve âbâdanlıklara bâisdir. Nihâyet çocuk gafletten büyür. Akli kemâle vâsıl olunca artık büyümez olur. Binâenaleyh ma'mûrluğun sebep ve mûcibi gaflettir ve harâblığın sebebi de hüşyârî ve intibâhdır."

مکر و تلیسی که او داند تنید   آن ز حیوان دگر نآید پدید

1513. *Bir mekr ve telbîsi ki, o ızhâr etmeyi bilir, o başka hayvandan zâhir gelmez.*

"Telbîs", bir şeyi karışık ve şübheli kılmak demektir ki, mekr ve hîlenin mürâdifidir. "Tenîden" masdarrının müteaddid ma'nâsı vardır; burada "peydâ ve ızhâr etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "İnsan akl-ı maâş sıfatı ile öyle bir hîle ve teşvîşât peydâ etmeyi bilir ki, onları başka hayvanlar ızhâr edemez; zîrâ başka hayvanlarda bu sıfat yoktur."

جامهای زر کشی را بافتن   درها در قعر دریا یافتن

1514. *Sırmacılığa mensûb libasları dokumayı, denizin dibinde incileri bulmayı bilir.*

خرده کاریهای علم هندسه   با نجوم و علم طب و فلسفه

1515. *İlm-i hendesenin ince işçiliklerini, nücûm ve ilm-i tib ve felsefe ile beraber bilir.*

ره بهفتم آسمان بر نیستش

که تعلق با همین دنیااستش

1516. *Ki onun taalluku ancak bu dünyâyadır, onun nef'inin yedinci gök yolu yoktur.*

Ya'ni, "Akl-ı maâş sâhibleri sırmalı kumaşlar dokumayı ve denizin dibinden inciler çıkarmayı ve mühendisliğin ince işçiliklerini, ilm-i nücûmdan ahkâm istinbâtını, ilm-i tıbbı ve felsefeyi bilir ki, bunların hepsi ancak hayât-ı dünyânın zâhirine taalluk eder. Nitekim bunlar hakkında âyet-i kerîmede *يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ* (Rûm, 30/7) ya'ni "Onlar hayât-ı dünyâdan zâhir olanı bilirler, halbuki onlar âhiretten ve âlem-i bekâdan gâfildirler" buyurulur. İmdi bu ulûmun nef'i, ancak bu hayât-ı dünyeviyyeye taalluk eder; nefsin yedinci mertebesi olan "nefs-i sâfiye" ve "bâkiye" tarafına bu nef'in aslâ yolu yoktur." Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 4. faslında da bu ma'nâya dâir birçok hakâyık beyân buyurmuşlardır.

که عماد بود گاو و اشترست

این همه علم بنای آخرست

1517. *Bu hep ahır binâsının ilmidir ki, öküzün ve devenin vücûdunun sütüdür.*

"Ahır"dan murâd, cism-i beşerin mahall-i tekevvün ve tefessüdü olan dünyâdır. Ve "öküz" ile "deve"den murâd, rûh-ı hayvânî sâhibi olan ecsâm-ı beşeriyyedir. Ya'ni, "Bu yukarıda sayılan ilimlerin hepsi fânî olan dünyâyı binâ ve ma'mûr etmenin ilmidir ki, öküz ve deve mesâbesinde olan cism-i beşerin vücûdunun direğidir. Bu direkler olmazsa, vücûd-ı beşerin kıvâmı hâsıl olmaz."

نام آن کردند این گیجان رموز

بهر استبقای حیوان چند روز

1518. *Birkaç gün hayvanın istibkâsı için, bu ahmaklar onun adını rumûz ettiler.*

Birkaç günlük hayât-ı hayvâniyyenin bekâsını taleb için, hayât-ı ebediyeden gâfil olan bu gibi ulûm-ı zâhiriyye erbâbı, kemâl-i hamâkatlarından dolayı, bu ilimlerin adını yekdiğeri arasında, birtakım rumûz ve işâretler vaz' etmek sûretiyle konuştular. Meselâ altın yapmakla meşgûl olan kimyâgerler, cıvaya ve nişadıra ve kükürt aksâmına ve zırnık envâ'ına "ervâh ve ân" derler. Altına ve gümüşe ve kurşuna ve demire ve bakıra "ecsâd" derler. Sahîhu'l-mizâc olan delikanlıların başlarındaki siyâh saça "hacer-i esved" derler

ki, iksîr i'mâlinde kullanılır. Bu kimyâgerler daha bunlar gibi birçok elfâz-ı rumûz vaz' etmişlerdir. Ve ilm-i tıb ve hendese ve nücûmun dahi böyle birçok ıstılâhât-ı işânîleri vardır ki, erbâbı kendi aralarında kullanıp, ızhâr-ı fazîlet ettiklerini zannederler ve hayât-ı bâkîyelerine zerre kadar fâidesi olmayan bu ulûm ile iftihâr ederler.

صاحب دل داند آنرا یا دلش

علم راه حق و علم منزلش

1519. *Hak yolunun ilmini ve onun menziline ilmini, sâhib-i dil, yâhud onu, onun dili bilir.*

Hak yolunun ilmine ve o yolun menziline gelince, bu ilmi, gönül sâhibi bilir veyâhud o gönül sâhibinin gönlü bilir.

“Hak yolu”ndan murâd, kişinin mebd'e'ine rücû' yoludur ve bu yolun menzilleri الطرق الى الله بعدد انفس الخلائق ya'ni “Allâh'a yol mahlûkâtın nefesleri adedince” kavlince, her ferdin isti'dâdına nazaran gayr-i kâbil-i ta'dâddır. Ancak bu yolun kapısı Peygamber'in getirdiği şenâta ve onun ahvâline kemâliyle ittibâ'dır; ve şenâta ve ahvâl-i peygamberîye kemâliyle ittibâ' edenler, gönül sâhibi olup, bunlar da iki kısımdır: Birisi “ehl-i mükâşefe”dir ki, bu zevâta kalblerinin bildiği ahvâl mestûr olmaz; ya'ni kalblerinin bildiğini görür ve bilirler. Ve diğeri ehl-i mükâşefe olmadığından, kalbinin bildiğini görmez ve fakat kalbinin sevkıyla hareket edip, bu sevkın sebebini, âlem-i zâhirde hâdis olduğu vakit, çeşm-i zâhir ile görür.. Nitekim III. cildde mezkûr olan “Abdâl-ı seb'a” ile, Şeyh Dekûkî hazretlerinin halleri bunun delîlidir. Bu ma'nâyâ göre beyt-i şerîfdeki “yâ” terdîd için olur.

آفرید و کرد بادانش الیف

پس درین ترکیب حیوان لطیف

1520. *İmdi bu terkîbde hayvân-ı latîf yarattı ve dânişe elîf etti.*

Ya'ni, “Hak Teâlâ hazretleri akıl ile şehvetten ve melekîyet ile hayvâniyetten mürekkeb olmak üzere, bu âlem-i kevnde bir hayvân-ı latîf yarattı ki, o insandır. Ve ona “hayvân-ı latîf” buyurulması, latîf ile kesîften mürekkeb olmasından nâşîdir. Zîrâ hayvâniyeti, kesîf ve melekîyeti latîftir. Ve bu hayvân-ı latîfi dânişe ve ilme dost ve elîf yaptı.” Zîrâ, ister zâhîn ve ister bâtîn olsun, bu her iki nevi' ilim ile tevaggule hâhişger olan ancak bu hayvân-ı latîftir. Şu kadar ki, ulûm-ı zâhiriyye ve dünyeviyye ile bütün ömrünü isrâf edip şehvât-ı tabîyyesine mağlûb ve ulûm-ı bâtniyye ve uhreviyyeden bîhaber kalan insanlar, yukarıda îzâh olunduğu üzere hayvana mülhaktırlar.

نام کالانعام کرد آن قوم را   زآنکه نسبت کو یقظه نوم را

1521. O kavmin adını "En'âm gibi" etti, zîrâ ki uykunun uyanıklığa nisbeti hani?

Bu hayvana mülhak olan insanlara Hak Teâlâ hazretleri sûre-i A'raf'da vâki' olan *وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ* (A'râf, 7/179) ya'ni "Biz insanların ve cinlerin çoğunu cehennem için yarattık; kalbleri vardır, idrâk etmezler; gözleri vardır, görmezler; kulakları vardır, işitmezler; işte onlar hayvânât-ı ehliyye gibidirler ve belki onlardan daha şaşkındırlar; onlar gâfildirler" âyet-i kerîmesinde "Ke'l-en'âm" ["Hayvanlar gibi"] adını taktı; zîrâ bu insanlar uyku içindedirler ve rü'yâ mesâbesinde olan bu dünyânın hayâlâtıyla meşguldürler ve akl-ı maâşlarını, akl-ı maâda tahvîl etmek lüzûmunu hissetmeyip, ulûm-ı dünyeviyyenin tahsiline hasr-ı ömr etmişlerdir. Ve rûh-ı insânîlerinden gaflet içindedirler. Velâkin akl-ı maâd sıfatını hâiz olan insanlar, bu dünyânın uyku hâlinden farkı olmadığını bildiklerinden, onlar uyanıktırlar. Bu iki tâife arasındaki nisbet, uyku ile uyanıklık arasındaki nisbetlere benzer. Hiç uyku hâli, uyanıklık hâline benzer mi? Bu zikr olunan âyet-i kerîme, II. cildin 3071 numaralı beytinde dahi *گرچه پر مکرست آن گنده بغل* "O kimse ki, en'âm gibi, belki onlardan daha şaşkın oldu, o koltuğu kokmuş her ne kadar mekr dolu ise de."] sûretinde mürûr etti.

روح حیوانی ندارد غیر نوم   حسهای منعکس دارند قوم

1522. Rûh-ı hayvânî uykudan başkasını bilmez; kavm mün'akis hisler tutar.

Ya'ni "İnsanın rûh-ı hayvânîsi, âlem-i hakîkatin muvâcehesinde uykudan başkasını bilmez ve rü'yâ mesâbesinde olan suver-i âlemden başka, suver-i rûhâniyye olduğunu inkâr eder. Meselâ uykuda olan bir kimse ancak gördüğü rü'yâ ile meşgûl olur ve o sûretlerin müşâhedesinde müstağrak bulunur. Uyanıklık hâlindeki tarz-ı maîşetinden ve evinden barkından ve san'atından bî-haber kalır. Uyanıklık hâlinde denizde yürümek ve havada uçmak ve gâyet yüksek bir mahalden bir adımda aşağıya inivermek mümkün olmadığını bilirken, rü'yâ âleminde hiç çekinmeksizin bunları yapar. Binâenaleyh rü'yâsındaki hisleri, uyanıklık hâlindeki hislerinin aksi olur." Bunun gibi bu dünyâda rûh-i hayvânîlerinin ahkâmına tâbi' olan kimseler dahi, âlem-i âhîret ve hakîkate nazaran mün'akis hislere mâliktirler. Meselâ rûh-i hayvânînin ölü-

mü, hayâttır ve hayât-ı dünyeviyye ise ölümdür. Nitekim Hz. Pîr bir gazelle-
rinde şöyle buyururlar:

مرگ حیاتست و حیاتست مرگ   عکس نماید نظر کافری
خانهء تن گر شکند هین منال   خواجه یقین دان که بزندان دری

Nazmen tercüme:

"Mevt hayâttır ve hayâttır ölüm
Kâfir onun aksini eyler gümân
Ger yıkılırsa ten evi ağlama
Mahbesini yıktın efendi inan!"

Velhâsıl rûh-ı hayvânî ahkâmında müstağrak olanların sâir hisleri dahi böyle mün'akıdır. Binâenaleyh hakikat-ı hâli müşâhede eden enbiyâ ve evliyâ bu dünyânın ezvâkından müctenib olmuşlar ve zarûret mikdânyla iktifâ etmişlerdir.

یقظه آمد نوم حیوانی نماند   انعکاس حس خود از لوح خواند

1523. *Uyanıklık geldi, hayvanlık uykusu kalmadı; kendi hissinin in'ikâsını levhden okudu.*

Uyanıklık iki sûretle olur. Birisi "mevt-i ihtiyârî" ile ve diğeri "mevt-i ıztırârî" ile. Mevt-i ihtiyârî bilcümle hevâ-yı nefîsden ve lezzât-ı cismâniyye ve müsteheyât-ı nefsâniyyeden ve muktezeyât-ı tabîat ve şehvetten fânî olmaktır. Mevt-i ıztırârî, rûhun cisimden alâkasını kesmesidir. Havâss-ı beşer, mevt-i ıztırârîden evvel uyanıp, bu âlemin rü'yâ olduğunu bilirler ve beşerin ehl-i gaflet olanları, mevt-i ıztırârî ile uyanırlar; kendilerinde hayvanlık uykusu kalkmayınca dünyâ, rü'yâsındaki hislerinin berzahdaki hislerin tamâmiyle aksi olduğunu, kendi hakikatının levhinde okur. Meselâ dünyâdaki sıfat-ı kibrin, âlem-i berzahda zillet ve zenginliğin, fakr olduğunu kendi nefsinde müşâhede eder.

همچو حس آنکه خواب آنرا ربود   چون شد او بیدار عکسیت نمود

1524. *O kimsenin hissi gibi ki, onu uyku kaptı, vaktâki bîdâr oldu, aksliği göründü.*

Nitekim dünyâ uykusunda insan, hayât-ı dünyeviyyesindeki tarz-ı maîşetinin aksi olan birtakım rü'yâlar görür. Fakîr iken, kendisini rü'yâsında

zengin bir halde veyâ hasta iken kendisini hâl-i sıhhatte müşâhede eder. Uyandığı vakit, gördüğü sûretlerin tamâmiyle tersine olduğunu anlar. Ez-cümle insan, "ahsen-i takvîm" üzere yaratılmış bir mahlûk iken, hayât-ı dünyeviyyesinde sıfât-ı insâniyye ile ittisâfı bırakıp, sıfât-ı hayvâniyyeyi ihtiyâr ettiğinden dolayı ölüm vâsıtasıyla uyandığı vakit, kendisini sûret-i insâniyyeden muarrâ ve hangi hayvanın sıfatı gâlib ise, o hayvanın sûretiyle mu-savver bulur. Nitekim II. cild-i *Mesnevî*'nin 1408 numaralı beyt-i şerîfnde şöyle buyurulmuş idi:

سیرتی کآن بر وجودت غالبست   هم بر آن تصویر حشرت واجبست

"Bir sîret ki, o senin vücûdunda gâlibdir, o tasvîr üzerine de haşrin vâcibdir."

Ve Hakîm Senâî hazretleri dahi *Zâdü's-Sâlikîn* ismindeki eser-i âlilerinde şöyle buyururlar:

گر فرشته صفت شوی اینجا   با فرشته است حشر تو فردا
ور تو سگ سیرتی بوقت نشور   هم سگی خیزی از میانهء گور

"Eğer bu dünyâda melek-sıfat isen, yarın senin haşrin melek iledir; ve eğer köpek tabîatlı isen vakt-i nüşûrda dahi kabrin içinden bir köpek olarak kal-karsın."

لا جرم اسفل بود از سافلین   ترك او كن لا احب الاقلین

1524*. [Şübhesiz o, sâfillerden daha süflî olur; onu terk et! "Ben ufûl edenleri sevmem!"]

Böyle olunca o kimse isti'dâd-ı insânîsinin kıymetini bilmediği için, sâfil olan hayvanlardan daha süflî olur. Binâenaleyh insanlar arasından ufûl eden ve hayvanlar arasında zâhir olan böyle kimselerin sohbetini terk et; zîrâ ben ufûl edenleri sevmem.

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Kehf'de vâki' *وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا* (Kehf, 18/28) ya'ni "Sabah ve akşam Rab'lerinin vec-hini isteyip, Rab'lerini zikir edenler ile nefsinin habs et; hayât-ı dünyânın zîne-

* Şârih bu beytin sâdece îzâhını yazmış, Farsçasını ve tercümesini yazmayı, belki de temize çekerken, atlamıştır. Atlanan bu beyit ve tercümesi tarafımızdan hazırlanıp mükerrer olarak 1524 ile numaralandırılmıştır. (Yayına hazırlayanlar)

tini talep ederek onlardan gözlerini çevirme ve kalbini bizim zikrimizden gâfil kılan ve hevâsına tâbi' olan kimseye itâat etme, onun işi berbâddır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

در بیان تفسیر این آیت که وَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
اِلٰى رِجْسِهِمْ و قوله تعالى يُضِلُّ بِهِ كَثْرًا وَيَهْدِيْ بِهِ كَثِيْرًا

Bu "Kalblerinde maraz olan kimselere gelince, o maraz onların murdarlıklarına murdarlık ziyâde eder" (Tevbe, 9/125) âyetinin tefsîri ve Hak Teâlâ'nın "Kur'ân sebebi ile çok kimseleri ıdlâl eder ve çok kimselere hidâyet verir" (Bakara, 2/26) kavlinin tefsîri beyânındadır

زانکه استعداد تبدیل و نبرد بودش از پستی و آنرا فوت کرد

1525. *Zîrâ onun tebdîl ve mücâhede isti'dâdı var idi ve onu alçaklığından dolayı fevt etti.*

Kalblerinde hayvanlık hastalığı olan kimselerin murdarlıklarının çoğalması ve dalâlete düşmeleri o sebebden vâki' oldu ki, onlarda hayvâniyet sıfatlarını, mücâhede ile melekiyet sıfatına tebdîl etmek isti'dâdı var iken, tabîatlarına hayvanlık daha hoş geldi; bu isti'dâdlarını fevt ettiler ve dalâlete düştüler.

باز حیوان را چو استعداد نیست عذر او اندر بهیمی روشنیست

1526. *Hayvan için dahi, mâdemki isti'dâd yoktur, onun özrü hayvanlık içinde pek rûşendir.*

Hayvanda melekiyet sıfatını iktisâb etmek isti'dâdı olmadığından, o hayvanlık içinde kalmakta ma'zûrdur.

زو چو استعداد شد کآن رهبرست هر غدایی کو خورد مغز خروست

1527. *Mâdemki rehber olan isti'dâd ondan gitti, o her bir gıdâyı ki yer, eşek beynidir.*

"Eşek beyni yemek," dimâğın kuvvetini izâleye sebep olduğundan "mağz-ı har horden", aklı olmamaktan ve boş lâf söylemekten kinâyedir (*Bahâr-ı Acem*). Ya'ni "Hayvâniyet tarafını iltizâm eden kimsede selâmet-i fikrin rehberi olan isti'dâd-ı melekîyyet gitmiş olduğundan, artık ondan âkılâne fikir ve mütâlaa beklemek abes olur." Kur'an'ı ve ahâdis-i nebeviyyeyi ve kelâm-ı evliyâyı yanlış ve tersine anlar. Meselâ evliyâullâh şiirlerinde "mey"den ve "mahbûb"dan bahs ederler; bunlarda hayvâniyet gâlib olduğundan, "mey"den murâd şarâb-ı maddîdir ve "mahbûb"dan murâd, sûrî güzellerdir diye iddiâ ederler. Velhâsıl bunların fikirleri fâsid ve muhâkemeleri sakîm olur.

گر بلادِ خورده او افیون شود   سکتہ و بی عقلیش افزون شود

1528. *Eğer belâdur yese, o afyon olur; ona sekte ve akılsızlık ziyâde olur.*

"Belâdur", bir ağacın meyvesidir ki, emrâz-ı bânidede isti'mâl ederler. Bûrûdet dimâğa te'sîr ederek bî-huşluk hâdis olduğu vakit, belâdur ile tedâvî ederler. "Afyon" ma'lûm maddedir ki, uyku verir ve aklı izâle eder. "Sekte" bir hastalıktır ki, tecvîfât-ı dimâğa rutûbetin te'sîrinden hâdis olur. Bu sebeble tamâmiyle beden hissi ve hareketi gider. "Belâdur", bu hastalığa nâfi'dir. Ya'ni, "İsti'dâd-ı melekîyyetine sekte gelmiş olan bir rûh-ı hayvânî mağlûbuna "belâdur" mesâbesinde olan fikr-i müstakîm ilkâ olunsa, afyon gibi onun gaflet uykusunu arttır ve sektesini ve akılsızlığı çoğaltır."

ماند يك قسم دگر اندر جهاد   نیم حیوان نیم حی با رشاد

1529. *Diğer bir kısım, yarısı hayvan, yarısı reşâd ile diri olarak cihâdda kaldı.*

Yukarıda îzâh olunan üç sınıftan ikisinin hâli zikr olundu. Bir sınıf kaldı ki, melekîyeti ile hayvâniyeti birbirine gâlib gelmek kasdıyla dâimâ münâzaa ve cihâd içindedir. Bu sınıf büsbütün hayvan hükmünde değildir; büsbütün melek hükmünde de değildir. Gâh huzûzât ve şehvât-ı nefsâniyyeye meyl eder ve gâh melekîyet tarafına nazar edip bu hayvâniyet hâlini takbîh eder. Ve reşâd ile, ya'ni doğru yolu bulup gitmek sûretiyle dirilik eseri gösterir; ve sonra yine galebe-i hayvâniyet ile yolunu şaşırır ve tekrâr uyanır, yine doğru yola teveccüh eder. Velhâsıl bu iki muhâlif sıfatın te'sîri altında mücâhede eder.

روز و شب در جنگ و اندر کش مکش   کرده چالیش آخرش با اولش

1530. *Gece ve gündüz cenk içinde ve keşmekeştedir, onun âhiri, evveli ile nizâ' etmiştir.*
[1532]

“Âhir”den murâd, rûh-ı hayvânî ve “evvel”den murâd, rûh-ı insânî ve izâfîdir. Ya’ni, “Bu üçüncü sınıfta bulunan insanların rûh-ı hayvânîleri, rûh-ı izâfîleriyle gece ve gündüz cenk ve nizâ’ içindedir.

چالیش عقل با نفس همچون تنازع مجنون با ناقة میل مجنون سوی حره

میل ناقة واپس سوی کره چنانکه گفت مجنون :

هوا ناقتی خلفی و قدّامی الهوی و ائی و ایاها لمختلفان

Aklın nefis ile mücâdelesî, Mecnûn’un deve ile nizâ’ı gibi ki,
Mecnûn’un meyli hürre tarafına ve devenin meyli geriye,
yavru tarafınadır. Nitekim Mecnûn dedi: “Devemin
muhabbeti benim arkama ve benim muhabbetim önümedir.
Ben ve o, muhakkak ihtilâf edicilerdir”

Cenâb-ı Pîr efendimizin *Fîhi Mâ Fîh*’in 4. faslında bu sûrh-i şerîfî muvazzih olan beyânât-ı aliyyeleri vardır ki, şöyle buyururlar: “Senin için âlemde bu hâb u hôr gıdâsından başka, nûr-ı Hak’dan bir gıdâ vardır ki, [“Ben Rabb’imin indinde gecelerim, beni yedirir ve içirir”] onun burhânıdır. Bu âlemde o gıdâyı unutmuş ve bu gıdâ ile meşgûl olmuşsun ve gece ve gündüz teni beslersin, nihâyet bu ten senin atındır ve bu âlem onun ahıdır; onun gıdâsı, yiyeceğinin gıdâsı olamaz. Onun meyli hâb u hôr ve tena’umadır. Sebebi odur ki, hayvanlık ve behîmelik sana galebe etmiştir. Sen onun üstünde, onların ahırında kalmışsın ve âlem-i bekânın pâdişâhları ve emîrlerinin sınıfında makâmın yoktur, gön-lün oradadır. Fakat sen gâlib olunca, tenin hükmüne girip ona esîr olmuşsun. Nitekim Mecnûn Leylâ’nın şehrine kasd edip, akli başında oldukça devesini o tarafa sürdü. Vaktâki bir lahza Leylâ’ya müstağrak olup kendini ve devesini unuttu. Devesinin köyde bir yavrusu olduğundan, fırsat bulup geri döndü ve köye vâsıl oldu. Mecnûn kendine gelince, iki günlük yoldan geri dönmüş idi. Böylece üç ay yolda kaldı. Âkıbet “Bu deve benim belâmdır!” diye bağırıp, deveden aşağıya atladı ve mâşiyen gitti ve dedi:

هوى ناقتى خلفى و قدامى الهوى و انى و اياها مختلفان

Nazmen tercüme:

"Devemin arkadadır meyli, benimki önde
İki sevdâ-yı muhâlif arasında kaldım!"

همچو مجنونند و با ناقش يقين مى كشد آن پيش و اين واپس بكنين

1531. *Mecnûn ve onun devesi gibidirler; yakînen o, öne ve bu, kîn ile geriye çeker.*

Ya'ni, "Rûh-ı insânî bir kişiyi Mecnûn gibi öne ve âlem-i aşk ve ma'rife-
te; ve rûh-ı hayvânî dahi Mecnûn'un devesi gibi kîn ve gazab ile geriye ve
âlem-i süflînin şehvâtı ve huzûzâtı tarafına çeker.

ميل مجنون پيش آن لیلی روان ميل ناقه پس پی کرهش دوان

1532. *Mecnûn'un meyli o Leylâ'nın önüne gidicidir; devenin meyli arkaya yavrusu için koşucudur.*

Mecnûn gibi olan rûh-ı insânînin meyli, Leylâ-yı hakîkî olan Hakk'ın hu-
zûruna gidicidir; ve deve gibi olan rûh-ı hayvânînin meyli, yavrusu mesâbe-
sinde olan kuvâ-yı nefsanî için, geriye ve âlem-i süflî tarafına koşucudur.

يك دم ار مجنون ز خود غافل بدی ناقه گردیدی و واپس آمدی

1533. *Eğer Mecnûn bir dem kendinden gâfil olaydı, deve dönerdi ve pek geriye gelir idi.*

عشق و سودا چونکه پر بودش بدن مى نبودش چاره از بیخود شدن

1534. *Onun bedeni aşk ve sevdâ dolu olduğundan, bî-hod olmaktan ona çâre ol-
madı.*

O Mecnûn'un cismi aşk ve sevdâ dolu olduğundan, kendinden geçmek hâ-
linden kurtulmak için ona çâre yok idi; zîrâ aşk ile dolu olan cismin hâli budur.

آنکه او باشد مراقب عقل بود عقل را سودای لیلی در ربود

1535. *O kimse ki murâkıb olur, akl idi. Akli ise, Leylâ'nın sevdâsı kaptı.*

Vücûd-ı beşerde, efkâr ve ef'âlin murâkıbı akıl idi; halbuki akli Leylâ'nın
aşk ve sevdâsı kaptı; binâenaleyh murâkıb-ı efkâr ve ef'âl kalmadı.

لیک ناچه بس مراقب بود و چُست چون بدیدی او مهار خویش سست

1536. *Fakat nâka çok murâkıb ve çevik idi, o yularını gevşek gördüğü vakit,*

فهم کردی زو که غافل گشت و دنگ رو سپس کردی بکرّه بی درنگ

1537. *Ondan anlardı ki gâfil ve bî-huş oldu, bilâ-te'hîr, geriye yavruya teveccüh ederdi.*

"Deng", dîvâne ve bî-hûş ve hayrân kalmış olan kimseye denir. Ya'ni "Mecnûn'un vücûdunda murâkıb olan akıl, aşk-ı Leylâ ile zâil olmakla berâber, bindiği deve, yavrusu tarafına çok murâkıb ve çevik bir halde idi. Mecnûn devenin yulannı gevşek bıraktığı vakit, deve Mecnûn'un bî-hûş ve gâfil olduğunu anlar ve hemen geriye, yavrusu tarafına teveccüh ederdi."

چون بخود باز آمدی دیدی ز جا کو سپس رفتست بس فرسنگها

1538. *Uktâki yine kendine gelir idi, görürdü ki o yerinden çok fersahlar geriye gütmiştir.*

"Fersah ve ferseng", üç mil, ya'ni 7500 zirâ' uzunluğunda olan mesâfe-dir. Ya'ni, "Mecnûn o bî-hûşluk ve istiğrâk hâlinde kendine geldiği vakit, bulunduğu yerden birçok fersah mesâfelerce geriye gittiğini görürdü."

در سه روزه ره بدین احوالها ماند مجنون در تردد سالها

1539. *Üç günlük yolda bu ahvâller ile Mecnûn senelerce tereddüd içinde kaldı.*

"Ahvâlâ" kelimesi cem'ü'l-cemdir. Birçok hallerin müctemian tekerrürü ma'nâsını beyân için isti'mâl buyurulmuştur. Ya'ni "Rûh-ı izâfî, merkebi olan nefsi ile, ma'sûk-ı hakîkî olan Hak tarafına teveccüh eder ve onun gafletini ve bîhuşluğunu anlayan nefis, hemen kendi kuvâsı tarafına döner. Sâlik üç günlük yolda senelerce tereddüd içinde kalır." "Üç günlük yol"dan murâd, fark ve cem' ve cem'u'l-cem' halleridir.

گفت ای ناچه چو هر دو عاشقیم ما دو ضد پس همراه نالایقیم

1540. *Dedi: "Ey deve, mâdemki her ikimiz âşıkız, biz iki zıddız, binâenaleyh lâıyıkız yoldaşız."*

Ba'zı nüshalarda ikinci mısra'daki "pes" yerine "bes" vâki'dir. Bu halde ma'nâ: "Biz iki zıddız; çok lâıyıkız yoldaşız!" Ya'ni "Mecnûn devesinin mâ-

ni'-i vuslat-ı ma'sûk olduğunu görünce, devesine hitâben dedi: "Ey deve, ben Leylâ'ya âşıkım, sen de yavruna âşıksın. Benim teveccühüm ileriye, senin teveccühün ise geriyedir. Biz birbirimize zıd olan iki yolcuyuz, binâenaleyh birbirimize refâkatımız lâyük olmaz!"

نیستت بر وفق من مهر و مهار   گرد باید از تو صحبت اختیار

1541. "Senin muhabbetin ve yuların benim vefkım üzere değildir; senden sohbeti döndürmeyi ihtiyâr etmek lâzımdır."

"Senin muhabbetinin taalluk ettiği cihet ve seni çekip götüren yular, benimkilerine muvâfık değildir. Binâenaleyh senden sohbeti döndürmeyi ihtiyâr etmek icâb ediyor." "Gerd" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır; burada "dönmek ve döndürmek" ma'nâsıdır.

این دو همراه یکدگر را راهزن   گمره آن جان گر فرو ناید ز تن

1542. *Bu iki yoldaş birbirinin yol vurucusudur; eğer tenden aşağıya gelmezse o can azgındır.*

Mecnûn ve deve misâli vech ile, rûh-ı izâfî ile rûh-ı hayvânî birbirinin yollarını vuran iki yolcudur. Eğer rûh-ı izâfî, devesi olan cismin hükmünden kurtulmaz ve onun sevkine tâbi' bulunur ise, o rûh azgındır ve şakîdir.

جان ز هجر عرش اندر فاقهء   تن ز عشق خار بن چون ناقهء

1543. *Can arşın hecrinden fâka içindedir; ten diken ağacının aşkından deve gibidir.*

"Arş" kelimesinin birçok ma'nâları vardır, burada الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) ["Rahmân arşa istivâ etmiştir"] âyet-i kerîmesinde mezkûr olan "arş-ı Rahmân" murâd buyurulur ki, onun keyfiyetinin beyânı ve ta'rîfi şer'an câiz değildir. Çünkü arşa vusûl keyfiyeti zevkî ve vicdânîdir ve "cem'u'l-cem'" makâmıdır ve bu "mak'ad-ı sıdk"dır. Nitekim âyet-i kerîmede فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) ya'ni "Muttakîler, muktedir olan melîk indinde mak'ad-ı sıdıkdadır" buyurulur. Ya'ni, "Cân böyle bir arşdan ayrıldığı için, ona vuslat ihtiyâcı içindedir. Ten ve cisim ise, diken ağacı mesâbesinde olan bu âlem-i kesîfin aşkından deve gibidir; ve deve, diken yemeyi sevdiği gibi, cisim de bu âlemin diken mesâbesinde olan ezvâkıyla mahzûz olur.

جان گشاید سوی بالا بالها در زده تن در زمین چنگالها

1544. *Cân yukarı tarafa kanatlar açar; ten zemîne pençeler vurmıştır.*

Cân, yüksek olan âlem-i ervâh tarafına kanatlar açar, cisim ise süflî olan arza yapışmıştır; aslâ o kesâfet ve süfliyetten ayrılmak istemez.

تا تو با من باشی ای مردهء وطن پس ز لیلی دور ماند جان من

1545. *"Ey vatanın mürdesi, sen benim ile oldukça, benim cânım Leylâ'dan uzak kalır!"*

"Mürde", lügaten "ölmüş" ma'nâsına ise de, burada "âşık ve fırîfte" ma'nâsına gelir. Ya'ni, "Senelerce çalışıp makâm-ı "cem'u'l-cem""e vusûl husûsunda nefsinin mümâneatını gören sâlik, nefesine hitâben der ki: "Ey âlem-i süflî olan bu dünyânın âşıkı ve aldanmış! Bu seferde sen benim ile berâber oldukça, benim rûh-ı izâfîm, ma'sûk-ı hakîkîden uzak kalır."

روزگارم رفت زین گون حالها همچو تیه و قوم موسی سالها

1546. *"Bu türlü hallerden dolayı Tîh ve kavm-i Mûsâ gibi, senelerce vaktim geçti!"*

"İkimizin arasında vâki' olan muhâlif hallerden dolayı, senelerce maksûduma vâsıl olmaksızın vaktim geçti. Benim hâlim Tîh Sahrâsı'nda kırk sene hayrân ve perîşân bir halde kalan Mûsâ (a.s.) in kavmine benzedi."

خطوتینی بود این ره تا وصال مانده ام در ره ز شست شصت سال

1547. *"Bu yol visâle kadar iki adım idi; senin tuzağından altmış sene yolda kaldım."*

Bu beyt-i şerîfde الدنیا حرام علی اهل الآخرة و الآخرة حرام علی اهل الدنيا و هما حرامان ya'ni "Dünyâ, ehl-i âhirete harâmdır ve âhiret, ehl-i dünyâyâ harâmdır ve her ikisi ehlullâha harâmdır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Binnâenaleyh "iki adım"dan murâd, birisi dünyâdan geçmek ve diğeri de âhiretten geçmektir. Şiblî hazretlerine birisi: "Yâ Şeyh! abd ile Rab arasında kaç menzil vardır?" diye sormuş, o da: "İki adımdır, geçtiğin vakit vâsıl oldun" diye cevâb vermiştir. Emir Hüsrev dahi bu iki adımı bir beytinde şöyle beyân etmiştir:

يك قدم بر نفس خود نه ديگرى در كوى دوست

هر چه بينى دوست بين با اين و با آن كار نيست

"Bir adım kendi nefsin üzerine, diğerini dostun mahallesine koy; her ne görür isen dostu gör, bununla ve onunla iş yoktur."

Fakat dikkat buyurulursa, iki sözün de ma'nâsı bir yola çıkar. Zîrâ gerek dünyâ lezzetini ve gerek âhîret ni'metini kişi hazz-ı nefsi için ister; binâena-leyh nefsinden geçmek, dünyâ ve âhîret lezzetlerinden ve ni'metlerinden geçmek demek olur ki, ikinci adım vuslat-ı Hak'dır. Gerek dünyâ ve [gerek] âhîret tâlib-i zât-ı Hak olanların hicâbıdır. Dünyâ, hicâb-ı zulmânî ve âhîret, hicâb-ı nûrânîdir. Bu iki hicâbdan geçenler ancak zât-ı Hakk'ın âşıklarıdır. Mertebe ve makâm tâlibleri olan sâlikler, hicâbât-ı nûrâniyye içindedirler. İmdi himmeti âlî olan sâlik der ki:

راه نزدیک و بماندم سخت دیر   سیر گشتم زین سواری سیر سیر

1548. "Yol yakındır, halbuki ben pek geç kaldım; bu süvârîlikten doymanın to-ku olarak doydum."

Ya'ni, "Ma'sûka giden yol, iki adımdan ibâret olarak pek yakın iken, ben pek geç kaldım; bu ten devesine olan binicilikten pek doydum ve bıktım."

Hakîm Senâî hazretleri dahi *Zâdü's-Sâlikîn* isimindeki risâlelerinde yolun yakınlığı hakkında şöyle buyururlar:

در قدم بیش نیست اینهمه راه   راه نزدیک شد سخن کوتاه

یکقدم بر سر وجود نهی   و آن دگر بر درِ ودود نهی

"Bu yolun hepsi iki adımdan ziyâde değildir; yol yakın oldu ve söz kısa. Bir adımı varlığın ve vücûdun başı üzerine korsun ve o diğer adımı da Hz. Ve-dûd'un kapısına koyarsın.

"Süvâr", binici, "yâ" masdariyettir. "Süvârî" binicilik demek olur.

سرنگون خود را ز اشتر در فکند   گفت سوزیدم ز غم تا چند چند

1549. Kendini deveden baş aşağı bıraktı, "Ne zamâna kadar, ne zamâna ka-dar gamdan yanarım?" dedi.

تنگ شد بر وی بیابان فراخ   خویشتن افکند اندر سنگلاخ

1550. Geniş sahrâ onun üzerine dar oldu, kendisini taşlığa attı.
[1552]

آنچنان افکند خود را سخت زیر   که مُخَلَّلْ گشت جسم آن دلیر

1551. *Kendisini öyle şiddetle aşağıya attı ki, o cesûrun cismi muhalhal oldu.*

“Muhalhal”, “halhale” masdarından ism-i mef’ûl olup, kemik üzerindeki etin cümlesini sıyırmak ma’nâsınadır. Ya’ni, “Mecnûn, vuslat-ı yâre mâni’ olan devesinin üzerinden kendisini taşlık üzerine öyle şiddetle attı ki, cismi taşlara çarparak kemikleri üzerinde etler sıyrıldı.”

چون چنان افکند خود را سوی پست   از قضا آن لحظه هم پایش شکست

1552. *Uaktâki kendisini öyle alçak tarafa attı, kazâ cihetinden o lahza onun ayağı da kırıldı.*

Ya’ni, Mecnûn dört türlü mesâib ihtiyâr etti. 1. Baş aşağı düşmek. 2. Kendini taşlığa atmak. 3. Şiddetle atmak ve etleri sıyrılmak. 4. Ayağı kırılmak. Bunların her birisi Hak yolu sâlikinin ihtiyâr etmesi lâzım gelen haller-i işârettir. “Baş aşağı düşmek,” rûh-ı râkibin, nefsin irâdesine muhâlefettir. “Taşlığa atlamak,” nefse hoş gelmeyen mücâhedât ve riyâzâttır. “Şiddetle atılıp, etleri sıyrılmak,” nefsin sıfatlarından soyunmaktır; ve “ayağı kırılmak,” rûh-ı izâfînin âlet-i meşy ve hareketi olan rûh-ı hayvânînin kuvvetini kesr etmek ve onu mevt-i ihtiyârî ile öldürmektir.

پای را بر بست گفتا گو شوم   در خمِ چو گانش غلطان می روم

1553. *Ayağını bağladı. “Top olurum, onun çevgânının kıvrımında yuvarlanarak giderim!” dedi.*

“Gû”, top ma’nâsına olan “gûy” kelimesinin muhaffefidir ki, bu top cirit oyununda çevgân ile çelinir. “Ham”, büküm ve kıvrım ma’nâsınadır. “Çevgân” üç bükümlü ve eğri bir sopadır ki cirit oyununda top bu eğri sopa ile çelinir ve yuvarlanır. Bu beyt-i şerîfde sâlikin ma’sûk tarafına olan seyr-i rûhânîsine işâret buyrulur.

زین کند نفرین حکیم خوش سخن   بر سواریِ کوفرو ناید ز تن

1554. *Hoş sözlü hakîm bundan dolayı nefrîn eder, bir süvâriye ki, o tenden aşağıya gelir.*

Ya’ni, “Latîf sözlü olan Hakîm Senâî hazretleri *Hadîka* nâmında eser-i şerîfinde ten ve cisim merkebinden aşağıya inmeyen bir süvârîyi, bu yukarıda zikr olunan sebebeden dolayı, takbîh ve zemmeder.” Nitekim o hazret-i Hakîm-i Rabbânî *Zâdü’s-Sâlikîn* ismindeki eserinde şöyle buyurur:

نفس بس کافرست اینست بس   گر شدی با نفس زهی ناکس
چون تو محکوم نفس خود باشی   یقین دان که نیک بد باشی
گر کنی قهر او نفیس شوی   ور مرادش دهی حسیس شوی
تا که دیوت بود براه دلیل   نکند با تو همسری جبریل
ترك يوسف کنی ز بی نظری   همدم گرگ باشی اینت خری

"Nefis çok kâfirdir, işte bu söz yeter. Eğer nefis ile berâber oldun ise, ne kadar nâkessin. Eğer sen kendi nefsinin mahkûmu olursan, yakînen bil ki, pek kötü olursun. Eğer onu kahr edersen nefis olursun ve eğer onun murâdını verir isen alçak olursun. Senin dîv-i nefsin yola delîl oldukça, Cebrâîl seninle berâberlik edemez. Sen nazarsızlıktan dolayı Yûsuf'u terk ediyorsun da, kurdun musâhibi oluyorsun, işte eşeklik!"

عشق مولی کی کم از لیلی بود   گوی گشتن بهر او اولی بود
1555. *Mevlâ'nın aşkı ne vakit Leylâ'dan nâkıs olur? Onun için top olmak evlâ olur.*

"Aşk-ı Hak ile top olarak seyr etmek evlâ olur" ta'bîriyle "vuslat-ilallâh"ın cisim kaydından kurtulan rûh ile vâki' olacağına işâret buyrulur.

گوی شو می گرد بر پهلوی صدق   غلط غلطان در خم چو گان عشق
1556. *Sıdk pehlûsu üzerinde, aşk çevgânının kıvrımında yuvarlanıcı olarak top ol!*

"Galt-ı galtân", terkîb-i terâdüfidir, te'kîd ma'nâsını mutazammındır. "Sıdk" ile "aşk" kelimelerinde kâfiye "kaf" harfleridir ki ehl-i kâfiye, bir ve iki harfin kâfiye olmasını câiz görmemişlerdir. Ya'ni "Ey sâlik, Mecnûn, aşk-ı Leylâ için ten ve cisim kaydıyla mukayyed olmayıp ma'sûku tarafına top gibi yuvarlanarak gitmeyi tasvîb etti. Hakk'ın aşkı, Leylâ'nın aşkından aşağı değildir. Binâenaleyh o ma'sûk-ı hakîkîye vuslat için cisim kaydından kâmil kurtulmak ve top gibi yuvarlanarak rûh ile gitmek lâzımdır." Aşkta sadâkat bu hâli iktizâ eder.

کین سفر زین پس بود جذب خدا   وآن سفر بر ناقه باشد سیر ما
1557. *Zîrâ bu sefer, bundan sonra Hudâ'nın cezbi olur ve o nâka üzerindeki sefer, bizim seyrimiz olur.*

Ma'lûm olsun ki, ehl-i îmân için cezb-i Hak iki nevi'dir: Birisi "cezb-i âmm," diğeri "cezb-i hâss"dır. Cezb-i âmm ile kulun kalbinde Hakk'a teveccüh duygusu hâsıl olur ve kulcağız Hakk'a teveccüh edip nefis ve tabîat kaydında seyr eder. Gâh ileri gider ve gâh geriye düşer; vaktâki sebebsiz bir inâyet olarak cezb-i hâss-ı ilâhî vukû'a gelir, sâlikin benliği ve enâniyeti zâil olmakla ten ve cân kaydından geçer. Sâlikin cezb-i âmm üzerine vâki' olan seyrine, "seyr-ilallâh"; ve ikinci cezb üzerine vâki' olan seyrine de, "seyr-bil-lâh" derler *جذبة من جذبات الرحمن توازي عمل الثقلين* ya'ni "Cezebât-ı Rahmân'dan bir cezbe ins ve cinnin ameline muvâzî olur" hadîs-i şerîfinde bu cezbe-i hâssa işâret buyrulur. Hazret-i Mısırî-i Niyâzî bu cezbeğe işâreten buyurur. Beyit:

*Aldın çü beni benden geçtim bu cân u tenden
Aklım dahi her vârim yağmadır alan alsın!*

Ve cenâb-ı Pîr efendimizin bir gazellerinde buyurdıkları şu beyt-i şerîfde de kezâlik bu cezbeğe işâret buyrulur:

قل تعالوا آيتست از جذب حق   *ما بجذب حق تعالى می روم*

"Kul teâlev" (En'âm, 6/151) ["De ki: Gelin!.."] âyet-i kerîmesi cezb-i Hak'dan nişândır; biz Hak Teâlâ'nın cezbi ile gidiyoruz."

اینچنین سیر یست مستثنی ز جنس   *کآن فرود از اجتهاد جن و انس*

1558. *Böyle bir seyr cinsden müstesnâdır; zîrâ o ins ve cinnin içtihadından ziyâdedir.*

Böyle cezb-i hâss-ı ilâhî üzerine vâki' olan bir seyr, diğer cezbler ile vâki' olan seyr cinsinden müstesnâdır; zîrâ böyle bir seyr *جذبة من جذبات الرحمن توازي عمل الثقلين* ["Cezebât-ı Rahmân'dan bir cezbe, ins ve cinnin ameline muvâzî olur"] hadîs-i şerîfi mûcibince ins ve cinnin amel ve içtihadından efdaldır.

اینچنین جذبیست نی هر جذب عام   *که نهادهش فضل احمد والسلام*

1559. *Böyle bir cezb vardır, her âmmın cezbi değildir ki, onu fazl-ı Ahmed koydu vesselâm!*

Ma'lûm olsun ki, *الطرق الى الله بعدد انفس الخلائق* ya'ni "Allâh'a giden yollar mahlûkâtın nefesleri adedince" kavli mûcibince, halâik sûret-i umûmiyyede, bilsin bilmesin, Hakk'a müteveccihen seyr ederler; zîrâ Hak, bilcümle mahlûkâtın nâsiyesinden âhizdir. Nitekim sûre-i Hûdd'a vâki: *مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا* (Hûd,

11/56) ya'ni "Hak Teâlâ'nın nâsiyesinden tutup çekmediği bir dâbbe yoktur" âyet-i kerîmesinde bu cezbe işâret buyrulur. Ve bu cezb-i âmm, her bir kimsenin rabb-i hâssı olan isim vâsıtasıyladır. Binâenaleyh mü'min ve kâfir hepsi Hakk'a müncezibdir ve hepsi seyr-ilallâhdadır. Fakat ism-i Hâdî'nin cezb-i, ism-i Mudill'in cezb-i gibi değildir. İsm-i Hâdî cemâle ve ism-i Mudill celâle çeker. Her iki sınıf, kendi sırât-ı müstakîmleri üzerinde seyr ederler. Yukarıda îzâh olunduğu üzere, ism-i Hâdî'nin mazhanı olan ehl-i îmân arasındaki cezb dahi ya umûmî veyâ husûsî olur. Bu beyt-i şerîfdeki cezbler, bu umûmî ve husûsî cezblerdir. İmdi bu cezblerin hepsi, cezb-i ilâhî cinsinden ise de, ism-i Hâdî mezâhiri arasında vâki' olan bu cezb-i hâss-ı ilâhî üzerine vâki' olan seyr-billâh, diğer seyrlerin cinsinden müstesnâdır; çünkü ins ve cinnin amel ve içti-hâdından efdaldır; ve bu cezb-i hâss, sâir ümemin ehl-i îmânı arasında da vâki' olmamıştır. Çünkü o cezb-i, Ahmed (a.s.)'ın fazl-ı ızhâr eyledi. Nitekim bu fazla işâreten bu *Mesnevî-i Şerîf*'in II. cildinde vâki' 354, 355, 356 numaralı beyitlerde şöyle buyurulmuştur:

دور تست ایرا که موسی کلیم   آرزو می برد زین دورت مقیم
چونکه موسی رونق دور تو دید   کاندرو صبح تجلی می دید
گفت یا رب آن چه دور رحمتست   آن گذشت از رحمت آنجا رؤیتست

[“Bu devir senin devrindir, Mûsâ-yı Kelîm senin devrinde bulunmayı isterdi. Çünkü Mûsâ senin devrinin parlaklığını ve onda tecellî sabâhının zuhûra geleceğini gördü. De ki: “Yâ Rab, o nasıl bir rahmet devridir; hattâ o devir rahmeti de geçmiştir ki, onda rû'yet vardır!”]

Bu fazl-ı ilâhî hakkındaki tafsîlât ve îzâhât bu beyitlerde beyân olundu.

قصه نبشتن آن غلام قصه شکایت بنقصان اجر سوی پادشاه

O gulâmın noksan ücret sebebiyle pâdişâh tarafına kıssa-i şikâyeti yazmasının kıssasıdır

Bu kıssa yukarıda 1489 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren beyân buyrulan kıssanın mâba'didir.

قصه کوتاه کن برای آن غلام   که سوی شه بر نبشتست او کلام

1560. *Kıssayı kısalt, o gulâm için ki, o pâdişâh tarafına kelâm yazmıştır.*
[1562]

Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından zât-ı şerîflerine hitâben vâ-ki' olmuştur. Ya'ni, "Ey Mevlânâ, ücreti tenkîs edilmesinden dolayı öfkelenen gulâmın kıssasını beyân ederken, araya birçok hakâyıkın beyânı giriverdi. Bu hakâyıkı kısa kes de o gulâmın kıssasını itmâma başla ki, o gulâm pâdişâh tarafına, şikâyeti hâvî bir istid'â-nâme yazmıştır."

قصهء پر جنگ و پر هستی و کین   میفرستد سوی شاه نازنین

1561. *Kîn ile ve varlık ile ve cenk ile dolu bir kıssayı, nâzenîn olan pâdişâhın tarafına gönderdi.*

O gulâmın pâdişâha gönderdiği istid'â-nâmenin meâli, nefsânî bir kîn ve enâniyet ve nizâ' ile dolu idi.

کالبد نامه است اندر وی نگر   هست لایق شاه را آنگه بیر

1562. *Kâlbüd, nâmedir, onun içine bak, şâha lâayık mıdır? Ondan sonra götür!*

"Kâlbüd" ve "kâlbed", insan ve hayvânâtın bedeni ve kalıp ve şekil ve ci-sim ma'nâlarıdır. Ya'ni, "Âdemin bu kalıbı ve cismi, şâh-ı hakîkî olan Hakk'a hitâben yazılmış bir mektûbdur. Ve mektûbun sûreti ve ma'nâsı var-dır. Mektûbdan maksûd olan onun ma'nâsıdır ve mektûb mesâbesinde olan kalıb-ı insânînin ma'nâsı efkâr ve endîşelerdir. İmdi ey Allâh'ın kulu olan in-san, senin cisminin mektûbunda şâh-ı hakîkîye arza lâayık efkâr var ise, onu huzûra götür!"

گوشهء رو نامه را بگشا بخوان   بین که حرفش هست در خورد شهان

1563. *Bir köşeye git, mektûbu aç, oku! Gör ki, onun kelâmı şâhlara lâayık mıdır?*

Mahfî bir köşeye çekil ve orada fikirlerini ve endîşelerini tedkîk et, gör ki o düşüncelerin şâhlara, ya'ni enbiyâyâ ve onların vârisleri evliyânın huzûr-larına arza lâayık mıdır? Zîrâ insan düşünceden ibârettir, nitekim II. cildin 275 numaralı beyt-i şerîfde ریشهء ما بقى را استخوان و ریشهء ای برادر تو همان اندیشهء ya'ni "Ey birâder sen ancak endîşesin, bâkî olan şeyin kemik ve elyâftır" buyurulmuş idi.

گر نباشد در خور آنرا پاره کن   نامه دیگر نویس و چاره کن

1564. *Eğer lâayık olmazsa onu parçala, başka bir mektûb yaz ve tedbîr et!*

Eğer o gûşe-i mahfide yaptığın tedkîkât netîcesinde kalıbında şâhlara lâ-yık efkâr ve endişeler olmadığını anlarsan, onları yırt ve bu fikirleri tarîk-ı se-dâd üzerinde değiştir ve bu lâayık fikirlerin tebdîli çârelerini araştıır!

لیک فتح نامه تن زب مدان   ور نه هر کس سر دل دیدی عیان

1565. *Fakat ten mektûbunun açmasını kolay bilme; ve yoksa herkes gönül sir-rını âşikâr görürdü.*

"Zeb", kolay ve bedâva ma'nâlarına gelen bir kelime-i Fârisî'dir. Ya'ni, "Mahfî bir köşeye çekilip, mektûbu okumak için açmak kolay değildir; veyâ-hud mektûbu açmak bilâ-bedel ve bedâva mümkün olmaz. Uzun uzadıya mü-câhede ve riyâzet lâzımdır; ve bu mücâhede ve riyâzet bir mürşid-i kâmilin ve tabîb-i hâzıkın tertîbi dâiresinde olmak lâzım gelir."

Ma'lûm olsun ki, insan, efkârının sakâmet ve istikâmetini kolay kolay ta'yîn edemez. Pek çok vâki' olur ki, eğriyi doğru ve doğruyu da eğri görür. Zîrâ nefsinin sıfatlarından kurtulmamış olan kimseler, hakikat-i hâlden hi-câb içindedirler ve muhâkemeleri bu sıfât-ı nefsâniyyelerinin ve enâniyet-i mevhûmelerinin te'sîrâtı altında vâki' olduğundan ölçüleri bozuktur. Binâ-enaleyh kendi nefislerine insâfı takdîm edenler pek nâdirdir ki, bunlar da an-cak sıfât-ı nefsâniyelerinden tecerrüd etmiş olan insân-ı kâmillerdir.

نامه بگشادن چه دشوارست و صعب   کار مردانست نه طفلان لعب

1566. *Mektûbu açmak ne güç ve müşkildir! Merdlerin işidir, oyun çocukla-rının değil.*

"Mektûbu açmak, kişiye fikrinin mâhiyetini ta'yîn edebilmektir ki, bu pek güç ve müşkildir. Bunu ta'yîn etmek her kişinin kânı değildir. Bunu hakkıyla ta'yîn edebilenler ancak enâniyyet-i mevhûmelerinden kurtulmuş olan in-sân-ı kâmillerdir, oyun çocukları değildir." "Oyun çocukları"ndan murâd, ha-yât-ı dünyânın zâhirine aldanan kimselerdir. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de "وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ" (Ankebût, 29/64) ya'ni "Ve bu hayât-ı dünyâ nedir? Ancak lehv ve laibdir" buyurulur. Fikrin mâhiyetini ta'yîn edebilmek güç olduğuna misâl olarak *Fîhi Mâ Fîh*'de mezkûr olan fik-ralar kâfidir. Mezkûr kitâbın 22. faslında şu fıkralar mündericidir:

“Şeyh-i mahalle dedi: Evvelen müşâhede, ba'dehû söylemek lâzımdır. Nitekim sultânı herkes görür, velâkin hâss olan kimse, pâdişâhın tekellüm ettiği kimsedir.

Hız. Pîr-i destgîr cevâben buyurdular: Bu fikir eğridir, fezâhatır ve aksidir. Mûsâ (a.s.) söyledi ve dinledi ve rû'yet istedi. Makâm-ı kelâm Mûsâ (a.s.)'ın, makâm-ı rû'yet ise Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'indir. Binâenaleyh söz nasıl doğru gelir?”

Velhâsıl efkâr ve havâtırın mâhiyetlerini ta'yîn etmek keserât-ı mevhûme-ye ve suver-i fâniyeye bağlanmış kalmış olan çocuk tabîatlı insanların kârı değildir.

جمله بر فهرست قانع گشته ایم   زآنکه در حرص و هوا آغشته ایم

1567. Cümlemiz *fihrist* üzerine *kânî* olmuşuz, *zîrâ ki hırs ve hevâya bulaşmışız*.

Bu beyt-i şerîf, bir suâl-i mukadderin cevâbıdır. Ya'ni, “Bir sâil der ki: Biz muhakkiklerin gösterdikleri esâs üzerine kalbimize gelen efkâr ve havâtırın menba'ı ve bu menba'a göre de mâhiyetini ta'yîn eder ve bu sûretle mektûbumuzu okuyabiliriz; ve biliriz ki havâtırın menbaı dörttür: Rahmânî, nefsânî, melekî ve şeytânîdir. Rahmânî olan havâtır hayra müteallık olarak kuvvetli gelir ve nefsânî olan havâtır dahi kezâlik kuvvetli olarak ve fakat şerre müteallık olur. Melekî olanlar hayra müteallık ve fakat zayıf olarak gelir ve şeytânî olanlar da kezâ zayıf ve şerre müteallık olur.”

Cenâb-ı Pîr, bu suâle cevâben buyururlar ki: “Bunlar bir kitâbın *fihristi* mesâbesindedir ve bunların her birisi bir bâb ve faslın ünvanıdır; biz ise *fihrist*ten ibâret olan bu ma'lûmâta kanâat etmişizdir. Çünkü her bir bâbın uzun uzadıya mütâlaasına mübtelâ olduğumuz hırs-ı dünyâ ve hevâ-yı nefis mâni'dir.”

Bu bahis bir menkabe ile tavazzuh eder: Hz. Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında mezkûrdur ki, Fudayl b. İyâz (k.s.) pek müsinn olmakla, farz namazları oturduğu yerde kılar imiş. Bir gün bulunduğu şehirde cihâd için seferberlik i'lân edilmiş, Hz. Fuzayl, nefsinde cihâda iştirâk fikri kuvvet bulup gâzilere iltihâk etmek üzere ayağa kalkmış ve fakat bir fiil-i hayra teşvîkden ibâret olan bu fikrin tedkîkine lüzûm görüp nefsinde hitâben demiş ki: “Ey nefis! Cihâd farz-ı kifâyedir, namaz ise farz-ı ayndır. Ben ihtiyarlığım ve kuvvetsizliğim hasebiyle bu farz-ı aynı oturduğum yerde edâ ederken, senin bu farz-ı kifâyeye iştirâke meylinin sebebi nedir? Eğer bunu bana îzâh etmezsen, seni azîm bir riyâzet altına koyarım!” Nefsi cevâben demiş ki: “Ben ri-

yâzete tahammül edemem, bu meylimin sebebini söyliyeyim: Sen şimdi kılıcını alıp, gâzîlere iltihâk için çıktığın vakit, halk seni görüp: "Bakınız şu Fuzayl'a ki, bu kadar ihtiyâr olduğu halde, gayret-i dîn ile gazâyâ iştirâk ediyor!" diye alkışlarlar. Ben bu alkışlardan son derece mağrûr ve mesrûr olurum." Hz. Fuzayl der ki: "Ey nefis, bu alkışlar nihâyet şehir içinde olur, şehirden dışarıya çıkınca herkes kendi başının derdi ile meşgûl bulunur ve sen âciz bir ihtiyarsın. Seninle kimse meşgûl olamaz. Nihâyet düşmanlara mülâkî olur ve maktûl olursun. Sana ölümden ne zevk olur?" Nefis cevâben der ki: "Ey Fuzayl sen beni her gün öldürmektesin, ben bu cihâd içinde ölüp, senin nefsin olmaktan kurtulmağa râzıyım; ve öldükten sonra da, Fuzayl mer-tebe-i şehâdeti ihrâz etmiştir, diye nâmım dillerde söylenir." Hz. Fuzayl bu-yurur ki: "Nefsimin sûret-i hakdan görünerek, ihlâsımı kökünden koparmak istediğini anladım ve cihâda iştirâkten vazgeçtim."

Havâtûr ve ilkâât-ı şeytânî de böyledir. Şeytân ya büyük bir hayırdan men' için, küçük hayrı ilkâ eder; nitekim II. cilddeki Muâviye ile İblîs arasındaki kıssa bunun delilidir; veyâhud zımında bir şer olan fikr-i hayn ilkâ eder; veyâhud nefsi huzûzâtına ve şehvâtına teşvîk eder. İmdi yukarıdaki fihristi bilmekle bunlar temyîz olunamaz. Bunları anlamak ve okumak, Hz. Fuzayl gibi merdân-ı ilâhînin kândır.

تا چنان دانند متن نامه را

باشد آن فهرست دامی عامه را

1568. O fihrist âmmeye bir tuzak olur, hattâ mektûbun metnini öyle bilirler.

Ma'lûm olsun ki, emr-i dînde fihristlerin envâ'ı çoktur. Bir nev'i yukarıda zikr olundu; bir nev'i de İslâm'ın binâsıdır ki, bu da oruç, namaz, hac, zekât ve kelime-i şehâdet'tir. Bunların her biri kitâb-ı İslâm'ın birer bâbının ünvânıdır; ve kezâ îmânın altı şartından her biri dahi, kitâb-ı îmânın birer bâbının ünvânıdır. Bunlar bu kitâbların fihristidir. Avâm bu fihristleri bilmekle bu kitâbların metnini bu kadarcık zanneder. Meselâ İslâm'ın binâsının birisi, "kelime-i şehâdet"tir; ve bu kelime "Lâ ilâhe illallâh" lafzını, ma'nâsını bilerek söylemek ve vücûd-ı Hakk'ı tevhid etmekten ibârettir; fakat vücûd-ı Hakk'ın vahdetini zevk-ı irfân ve vicdân ile idrâk etmeyenler, lisanları ile söyledikleri bu kelimenin ma'nâsına, birçok fikirleriyle ve filleriyle muhâlefet ederler ve bunun farkında bile olmazlar. Bununla beraber kendilerini muvahhid zannederler. Nitekim Aynü'l-Kuzât Hemedânî (k.s.) buyurur: "Lâ ilâhe illallâh" demek başka ve "lâ ilâhe illallâh"ı bilmek başka ve "lâ ilâhe illallâh" olmak başkadır." Meselâ avâm, başlarına bir felâket geldiği vakit, îmânın şartlarından

binisi olan “Hayır ve şer Hak’dandır” düstûrunu unutup, bunu halktan bilirler ve Hak’dan gâfil olarak halk ile mücâdele ederler. Binâenaleyh İslâm’da ve îmânda bu fihristler avâmın tuzakları olur ve avâm bunları bilmeyi kâfi addetmekle, tuzağa tutulmuş bir kuş gibi bağlanıp kalır ve semâ-yı zevk-i irfân ve vicdâna doğru uçamaz.

زین سخن واللہ اعلم بالصواب

باز کن سرنامہ و گردن بتاب

1569. *Sernâmeyi aç ve bu sözden boyun bük! Ve Allâh Teâlâ doğruyu pek çok bilir.*

“Ey hakikat tâlibi olan kimse, kitâbın unvânını aç ve bu sözden ya’ni kelâm-ı unvândan boynunu çevir ve kalbini Hakk’a tevcih eyle! Ve o unvândan maksûd olan ma’nânın en doğrusunu Allâh Teâlâ hazretleri bilir!” Ve kemâl-i teveccühün hasebiyle Hak Teâlâ hazretleri o unvânın tafsîlini senin kalbine ilhâm ve ihsân eder.

Bu ma’nâ “be-tâb” kelimesi emr-i hâzır olduğuna göredir. Hind nüshalarında nehy-i hâzır sîgasıyla “me-tâb” yazılmıştır. Bu sûrette ma’nâ, “Sernâmeyi aç ve tedkik et ve bizim bu sözümüzden boyun çevirme ve Allâh Teâlâ doğruyu pek çok bilir; ve biz ise nâib-i Hak olduğumuzdan sözümüz Hakk’ın sözüdür, binâenaleyh söylediğimiz doğrudur.”

متن نامہء سینہ را کن امتحان

ہست آن عنوان چو اقرار زبان

1570. *O unvân, dilin ikrârı gibidir; mektûbun metni olan sîneni imtihân et!*
[1572]

“Unvân”dan murâd, ef’âl-i zâhiriyyedir. Ya’ni, “Unvân mesâbesinde olan ef’âl, dilin ikrârı gibidir. Meselâ namaz kılmak bir fiildir, bu ikrâr-ı lisâna benzer ve kitâbın unvânı gibidir, bu kitâbın metni ise kalbde münderiçdir. İmdi bu namaz fiili, kalbde vâki’ bir ihlâsa mı müsteniddir, yoksa zâhiren ve bâtınen bir menfaat ümîdiyle mi vâki’ olmuştur, bunu bir tecrübe et! Zîrâ sûrî menfaat elde etmek için namaz kılanlar çok olduğu gibi, cennete girip yiyip içmek ve hûrî kızlarını kucaklamak ümîdiyle Hakk’a tapanların adedi de milyonlara bâliğdir. Birinci sınıf îmândan ârî olan münâfıklardır; ve ikinci sınıf ise, Hakk’a ibâdet perdesi altında amel eden gâfil mü’minlerdir. Hakk’a mahzâ azametinden dolayı tezellül edip tapanlar pek azdır.

Beyt-i şerîfdeki “çü” edât-ı teşbîh olduğuna göre, ma’nâ yukandaki vech ileddir. Edât-ı illet olduğuna göre ma’nâ: “Çünkü o unvân, dilin ikrârıdır, bu unvân ile iktifâ etme, mektûbun metni olan kalbinin hâlini imtihân et!” demek olur.

که موافق هست با اقرار تو   تا منافق وار نبود کار تو

1571. *Ki senin ikrârına muvâfık mıdır? Tâ ki senin işin münâfık gibi olmasın.*

Mektûbun unvânı ile metnini imtihân et ki, o metn-i kalbî, senin ikrâr lisânına tevâfuk ediyor mu? Tâ ki a'mâl-i zâhiriyyen münâfıkların amellerine benzemesin!

چون جوالی بس گرانی می بری   زآن نیاید کم که در وی بنگری

1572. *Çok ağır bir çuvalı götürdüğün vakit, ondan vazgeçmezsın ki, ona bakasın.*

"Kem âmeden", *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre "güzâştên", ya'ni terk etmek ve vazgeçmek ma'nâsınadır. "Ağır çuval"dan murâd, efkâr ve havâtır-ı muhtelif ile dolu kalbdır. Ya'ni, "Zâhirde ağır bir çuvalı taşıdığın vakit, içinde ne olduğunu anlamak için bakmaktan vazgeçmezsın."

که چه داری در جوال از تلخ و خوش   کر همی ارزد کشیدن را بکش

1573. *Ki acıdan ve hoştan çuval içinde nen vardır? Eğer taşımağa değerse taşı!*

O ağır çuvalın içinde acıdan ve tatlıdan nen vardır diye bakmaktan vazgeçmezsın. Binâenaleyh ağır bir çuval mesâbesinde olan kalbine dikkatle bir bak, îmândan ve inkârdan ve sakîmden ve müstakîmden ne fikirlerin vardır. Eğer bu fikirleri, kalbde taşımağa değerse ve bunların bir kıymeti varsa taşı ve huzûr-ı Hakk'a götür!

ور نه خالی کن جوال را ز سنگ   باز خر خود را ازین پیکار و ننگ

1574. *Ve yoksa çuvalını taştan boşalt, kendini bu cenk ve ârdan kurtar!*

"Bâz harîden", bir şeyden kendini halâs etmek ve kurtarmak ma'nâsınadır. "Peykâr", cenk ve cidâl ma'nâsınadır. Ba'zı nüshalarda "bî-kâr" vâki'dir. Ma'nâsı, "işsiz" demektir. Ya'ni, "Kendini işe yaramaz ve ayb olan bu hamallıktan kurtar" demek olur. Efkar-ı vâhiye ve bâtile bu beyt-i şerîfde "taş"a teşbîh buyurulmuştur.

در جوال آن کن که می باید کشید   سوی سلطانان و شاهان رشید

1575. *Çuval içine onu koy ki, reşîd olan sultanların ve şâhların tarafına taşımak lâzım ola.*

"Sultanlar ve şâhlar"dan murâd, enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır. Ya'ni, "Ahvâl-i kalbe vâkıf olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının huzûr-

larına fenâ fikirleri taşıma! Zîrâ onlar senin kalb çuvalının içinde neler olduğunu görürler.” Nitekim Hz. Pîr efendimiz bir gazel-i şerîflerinde şöyle buyururlar:

چنانکه از رنگ رنجوران طیب از علت آگه شد   ز رنگ رو و چشم تو بدینت پی برد بینا
ببند حال دین تو بداند قهر و کین تو   ز رنگت لیک پوشاند نگرداند ترا رسوا
نظر در نامه می دارد ولی بالب نمیخواند   همی داند کزین حامل چه صورت آیدش فردا

Nazmen tercüme:

“Reng-i rencûru görünce illeti anlar tabîb
Böylece renginden anlar dînini bînâ olan
Hâl-i dîn ü kînini gördükte renginden bilir
Setr eder lâkin seni etmez o rûsvây-ı cihân
Gözleri mektûbdadır etmez kırâat lebleri
O bilir ferdâ bu hâmilden ne sûrettir doğar”

حکایت آن فقیه با دستار بزرگ و آنکه بر بود دستارش و بانگ می زد که
باز کن بین چه می بری

O büyük sarıklı fakîhin ve onun sarığını kapamıyorsa kimsenin ve “Aç da gör, ne götürüyorsun!” diye onun bağırmasının hikâyesidir

یک فقیهی ژندها در چیده بود   در عمامهء خویش در پیچیده بود
1576. Bir acîb fakîh eskiler toplamış idi; kendi sarığına sarmış idi.
“Yek fakîhî”de “yâ” taaccüb içindir; “bir acîb fakîh” demek olur.

تا شود زفت و نماید آن عظیم   چون در آید سوی محفل در حطیم
1577. Tâ ki cesîm ola ve o, hatîmde mahfil tarafına geldiği vakit büyük görüne!

Ya'ni, “İlm-i fıkha vâkıf olan acîb bir kimse, câmi'deki mahfilde va'z için tefrîk olunan bir mahalde, başındaki sanki halka cesîm ve azîm görünmek

için, sarığın içine birçok eskiler sıkıştırmış idi." *Kāmûs*'un beyânına göre "hâtîm" kelimesi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Hulâsası beyt-i şerîfden muhrec ve müfrez bir mahallin ismidir. Burada câmi'deki mahfilde bir mahal murâd buyurulduğu anlaşılır.

ظاهر دستار از آن آراسته

ژندها از جامها پیراسته

1578. *Elbiselerden eskileri tertîb etmiş, sarığın zâhirini ondan süslemiş idi.*

Ya'ni, o fakîh eski elbise parçalarını tertîb ve tanzîm edip, sarığın zâhirini onlardan süslemiş idi.

چون منافق اندرون رسوا و زشت

ظاهر دستار چون حلهء بهشت

1579. *Sarığın zâhiri cennet hullesi gibi, içerisi münâfık gibi rûsvây ve çirkin idi.*

Ya'ni sarığın dış tarafı eski elbiselerin temiz parçalarından tanzîm ve tertîb edilerek sarılmış olduğundan, cennet hullesi gibi süslü ve parlak idi; içerisi ise birtakım paçavralar ile doldurulmuş olduğundan, bir münâfığın kalbi gibi rûsvây ve çirkin idi.

در درون آن عمامه بد دفین

پاره پاره دل و پنبه و پوستین

1580. *Parça parça eski ve pamuk ve postekiler o sarığın içinde gömülmüş idi.*

[1582]

تا بدین ناموس یابد او فتوح

روی سوی مدرسه کردی صبح

1581. *O bu nâmûs ile fütûh bulmak için sabahleyin medrese tarafına teveccüh etti.*

"Nâmûs", vakâr ve sâhib-i sır ma'nâsınadır. "Subûh", sabah vakti demektir. "Fütûh", bir şeyin kendisinden ümîd olunmayan bir şeyin husûlü ma'nâsınadır. Burada parça ve sâir menâfi'-i mâddiyye murâd olunur. Ya'ni, "O fakîh koca sarık ile takındığı vakâr yüzünden bir menfaat-i maddî ele geçirmek için sabahleyin erkenden medrese tarafına teveccüh etti."

منتظر بود ایستاده بهر فن

در ره تاریک مرد جامه کن

1582. *Karanlık yolda elbise soyucu adam, fen için muntazır durmuş idi.*

"Fenn", müteaddid ma'nâsı vardır; burada bir adamı muâmelede aldatmak ve renc ve zahmet ma'nâları münâsibdir.

در ربود او از سرش دستار را   پس دوان شد تا بسازد کار را

1583. *O onun başından sarığı kaptı, akabinde iş yapmak için koşucu oldu.*

“O soyucu adam fakîhin sarığını kapar kapmaz, iş yapmak, ya'ni satıp para kazanmak için, koşucu oldu.” Ba'zı nüshalarda “devân” yerine “revân” ya'ni “gidici” vâki'dir.

پس فقیهش بانگ بر زد کای پسر   باز کن دستار را آنگه بیر

1584. *Ba'dehû fakîh ona: "Sarığı aç da, ondan sonra götür ey oğul!" diye bağırdı.*

اینچنین که چار پره می پری   باز کن آن هدیه را که می بری

1585. *"Böyle ki, dört kanatlı uçuyorsun, o hediye aç, kime götürüyorsun?"*

İkinci mısra'daki “ki”, kâf-ı mevsûle olduğuna göre ma'nâ: “Götürdüğün o hediye aç!” demek olur.. “Çâr perre”, “dört kanatlı” ta'bîri, sür'atle koşmaktan kinâye olur.

باز کن آنرا بدست خود بمال   و آنگهان خواهی بیر کردم حلال

1586. *"Onu aç, kendi elin ile sıva, ondan sonra istersen götür, helâl ettim!"*

چونکه بازش کرد آنگه می گریخت   صد هزاران ژنده اندر ره بریخت

1587. *Uaktâki onu açtı, ondan sonra kaçtı; birçok eski, yola döküldü.*

Fakîhin bağırması üzerine hırsız, sanğın bumbar dolması gibi doldurulmuş olan içini açtı, ondan sonra işi anlayıp kaçtı ve birçok eski kıntılar yola dökülüp saçıldı.

زان عمامه زفت نا بایست او   ماند يك گز کهنهء در دست او

1588. *Onun nâ-bâyest olan cesîm sarığından, bir arşın bir eski onun elinde kaldı.*

“Nâ-bâyest”, lâzım olmaz ve işe yaramaz ma'nâsınadır.

بر زمین زد خرقه را کای بی عیار   زین دغل ما را بر آورده ز کار

1589. *"Ey ayârsız, bu hileden nâşî bizi işten alıkoydun!" diye eski bezi yere çarptı.*

"Bî-iyâr", terâziye ve dirheme gelmeyen demektir ki, "kıymetsiz" ma'nâsı murâd olunur. Burada ahlâkı, mîzân-ı ahlâka tevâfuk etmeyen kimse demektir. "Degal", hîle ve mekr ma'nâsınadır.

گفت بنمودم دغل لیکن ترا از نصیحت باز گفتم ماجرا

1590. Dedi: "Hîle gösterdim, fakat nasihat cihetinden sana mâcerâyı açık
[1592] söyledim."

Bu sanki kıssasının yukarıya ve aşağıya rabtı budur ki, yukarıda 1567 numaralı beyitte "Cümlemiz fihrist üzerine kâni' olmuşuz, zîrâ ki hırs ve hevâya bulaşmışız" buyurulmuş idi. Bu kıssada "dünyâ," büyük sankli fakîhe; ve "dışı müzeyyen içi bozuk olan sarık", dünyânın müzeyyenâtına ve suver-i cemîlesine; ve "harîs-i dünyâ olan kimseler" dahi sarığı kapana teşbîh buyurulmuştur. Nitekim âtîdeki sûrh-i şerîfde îzâh buyurulur.

نصیحت دنیا اهل دنیا را بر بان حال و بی وفایی خود را نمودن ب وفا طمع
دارندگانرا ازو

Dünyânın, ehl-i dünyâya lisân-ı hâl ile nasîhatı ve ondan vefâ tutuculara kendinin vefâsızlığını göstermesi

همچنین دنیا اگر چه خوش شگفت بانگ هم زد بی وفایی خویش گفت

1591. Bunun gibi gerçi dünyâ latîf açıldı, fakat hem de bağırdı, kendi vefâsızlığını söyledi.

Dünyâ dahi fakîhin sarığı gibi süslü ve latîf bir sûrette açıldı ve zâhir oldu; fakat onun suver-i cemîlelerine ve lezzâtına yapışanlara bağırdı ve fiilen kendi vefâsızlığını söyledi.

اندرین کون و فساد ای اوستاد آن دغل کون و نصیحت آن فساد

1592. "Ey üstâd, bu kevn ü fesâd içinde, o hîle kevnidir ve nasîhat o fesâddır."

“Ey ilm-i zâhirîde üstâd olan kimse, bu dünyâ sûretlerinin tekevvünü ve peyderpey vücûda gelmesi ve bir taraftan bozulması halleri içinde, o “tekev-vün-i suver,” hîle ve onun “bozulma”sı, o sûretlerin meftûnlarına ve âşıkla-rına nasîhattır.

کُونِ مِی گوید بیا من خوش یم   و آن فسادش گفته رو من لاشیم

1593. *Kevn, “Gel ben hoş izliyorum!” der ve onun o fesâdı, “Git ben lâ-şeyim!” demiştir.*

Dünyânın peyderpey tekevvün eden güzel sûretleri lisân-ı hâl ile: “Ben la-tîf izliyorum, gel beni ta’kîb et!” der; ve o sûretlerin bozulması dahi, yine lisân-ı hâl ile: “Git, boş yere arkamdan koşma, ben lâ-şeyim ve hiçim!” der.

ای ز خوبی بهاران لب گزان   بنگر آن سردی و زردی خزان

1594. *Ey bahârın güzelliğinden dudak ısıracı, sonbahârın o soğukluğuna ve sarılığına bak!*

روز دیدی طلعت خورشید خوب   مرگ او را یاد کن وقت غروب

1595. *Gündüz güneşin cemâlini güzel gördün, gurûb vaktinde onun ölümünü de yâd et!*

بدر را دیدی برین خوش چار طاق   حسرتش را هم بین اندر مُحاق

1596. *Bedri bu hoş çâr-tâk üzerinde gördün, onun hasretini de muhâkda gör!*

“Çâr-tâk”, Türkçe’de “çardak” dediğimiz şeydir, Burada teşbîh tarîkıyla “gök” murâd buyurulur. “Muhâk”, Arabî ayların sonunda ayın kâmilin gö-rünmez bir hâle gelmesidir. Meşhûru mîmin zammıyladır. Üç hareke ile de te-laffuzu câizdir: “Muhâk, mihâk” ve “mehâk”.

کودکی از حسن شد مولای خلق   بعد فردا شد خَرَفَ رسوای خلق

1597. *Bir çocuk güzellikte halkın efendisi oldu, yarından sonra bunak ve hal-kın rüsvâyı oldu.*

Ter ü tâze bir şâbb-ı emred çocuk, letâfet-i cemâli hasebiyle halk tarafın-dan hürmet ve riâyet görür; fakat onun bir kere de âtisine bak! Yaşadıkça o güzellik peyderpey zâil olur ve dimâğı zayıf olup bunak bir hâle gelir ve saç-ma sapan söylemeğe başlayıp, halk indinde rüsvây olur. “Harif”, feth-i hâ ve kesr-i râ ile “bunak ihtiyar” ma’nâsınadır.

گر تن سیمین تنان کردت شکار   بعد پیری بین تنی چون پنبه زار

1598. *Eğer seni sîmîn-tenlerin teni şikâr etti ise, ihtiyarlıktan sonra pamuk tarlası gibi ten gör!*

Ey sûret-perest olan kimse, eğer seni cisimleri gümüş gibi beyâz ve parlak olan güzellerin teni avladı ve meftûn kıldı ise, onların sonraki hallerine bak! O güzeller ihtiyarladıktan sonra yüzleri gözleri buruşur ve saçları ağanp, vücûdları pamuk tarlasına döner.

ای بدیده لوتهای چرب خیز   فضلهء آنرا بین در آبریز

1599. *Ey yağlı taâmlar görmüş olan, kalk onun fuzlasını helâda gör!*

"Çerb", yağlı ve lezîz; ve "lût", taâm ve gıdâ; "fuzla", bir şeyin artığı demektir. Burada gıdânın bağırsaklardan çıkan artığı, murâd olunur. "Âb-rîz", su dökülecek mahal demektir ki, helâ murâd olunur.

مر خبث را گو که آن خوبیت کو   بر طبق آن نغز و آن ذوقی و بو

1600. *O habîse de ki: "Senin o güzelliğin hani? Tabak üzerindeki o letâfet ve [1602] o zevk-ı azîm ve koku nerede?"*

Ya'ni, o bağırsaklardan mündefi' olan ifrâzât-ı habîseye de ki: "Sen evvelce tabaklar üzerinde latîf taâm idin ve sende zevk-ı azîm ve güzel kokular var idi, senin o güzelliklerin nereye gitti?"

گوید آن دانه بد من دام آن   چون شدی تو صید شد دانه نهان

1601. *O der: "O dâne ve ben onun tuzağı idim, vaktâki sen sayd oldun, dâne nihân oldu."*

Ya'ni, o habîs olan kazûrât sana cevâben der ki: "O nefis taâmının evveli olan o güzellikler dâne ve yem idi ve kevn-i latîf idi ve ben de âhîni olan tuzak idim. Vaktâki sen onların letâfetlerine ve kevnlerine sayd oldun, dâne nihân oldu ve kevn gitti, şimdi fesâdı kaldı." Nitekim yukanda 1593 numaralı beyitte "Kevn, "Gel ben hoş izliyorum!" der ve onun fesâdı: "Git, ben lâ-şeyim ve hiçim!" der" buyurulmuş idi. Bu beyt-i şerîf, mezkûr beytin îzâhıdır. Ya'ni hâl-i kevnde olan güzel taâmı: "Gel, ben hoş izliyorum!" diye seni da'vet etti ve sen de ona aldanıp sayd oldun; ba'dehû onun kevnîyeti gizlendi ve fesâdı olan hubs zâhir oldu, şimdi lisân-ı hâl ile sana: "Git, ben lâ-şeyim ve hiçim!" diyor.

بس انامل رشك استادان شده در صناعت عاقبت لرزان شده

1602. Çok parmaklar sanâatda üstâdların mahsûdu olmuştur; âkıbet titreyici olmuştur.

Çok ehl-i san'atın parmakları mâhirâne işler ve san'atlar yaparak o san'at üstâdlarının hasedini celb etmiştir; fakat sonunda o san'atkârın ihtiyarlık sebebiyle kudreti zâil olup, parmakları titrek bir hâle gelmiş ve artık o mahâreti gösteremiycek bir hâle gelmiştir.

نرگس چشم خماری همچو جان آخر اعمش بین و آب از وی چکان

1603. Can gibi olan bir mahmûr nergis-çeşmi, nihâyet a'meş ve ondan su damlayıcı gör!

["Nergis-] çeşm", mahmûr, süzgün bakışlı göz; "a'meş" Müntehabü'l-Lügât'te hastalık sebebiyle gözünden su akan kimseye derler; "çipil gözlü" demek olur. Ya'ni, "Evveli gâyet güzel ve sevimli olan bir gözün, âhiri böyle sevimsiz ve çirkin bir hâle gelir. Evvelki hâl kevnîyeti ve ikinci hâl fesâdıdır.

حیدری کاندل صف شیران رود آخر او مغلوب موشی می شود

1604. Bir haydar ki, arslanların safında gider, nihâyet o bir fârenin mağlûbu olur.

"Haydar", arslan demektir; burada şecî bir kimse murâd olunur. Ya'ni, "Şecâatli bir kahramân, kendi gibi şecâatli kahramanların safında giderken, sonunda za'f-ı pîrî sebebiyle, fâre gibi korkak ve kuvvetsiz kimselerin mağlûbu olur."

طبع تیز دور بین مُحْتَرَفُ چون خر پیرش بین آخر خَرَفُ

1605. Muhterif uzak görücü olan keskin tab'ını, sonunda ihtiyar eşek gibi bunak gör!

"Muhterif", san'at sâhibi; "harif", bunak ihtiyar ma'nâlarıdır.

زلف جعد مشکبار عقل بر آخر آن چون ذنب زشت خنکِ خر

1606. Akıl götürücü müşk-bâr kıvrıcık zülf, sonunda uyuz eşeğin çirkin kuyruğu gibidir.

"Zülf", başın yanından sarkan saçlar; "ca'd", kıvrıcık; "hink", umûmen beyaz olan her şey; husûsiyle "beyaz kıllı at" demektir (*Burhân-ı Kâtı*). Bu-

rada, "ihtiyarlığı hasebiyle tüyleri ağaran boz eşek" ma'nâsına gelir. Hind nüshalarında "zenb" yerine "düm" vâki' olmuştur. "Dümm-i zîşt" dahi aynı ma'nâyadır.

خوش بین کونش ز اول با گشاد و آخر آن رسوایش بین و فساد

1607. *Onun evvelden şâdîli olan kevnini hoş ve sonunda o rüsvâyılığını ve fesâdını gör!*

Ya'ni, "Suver-i dünyânın ibtidâdan şâdîli ve tarablı olan kevnini ve oluşunu ve sonundaki o rüsvâyılığını ve fesâdını gör de aldanma!" "Güşâd", hoşluk ve şâdî ve tarab ma'nâsınadır.

زانکه او بنمود پیدا دام را پیش تو بر کند سبلیت خام را

1608. *Zîrâ ki, o tuzağı âşikâr gösterdi, senin önünde hâmin bıyığını kopardı.*

"Zîrâ ki o dünyâ, kevnin tuzak olan hüsn ve letâfetini açıktan açığa gösterdi ve senin önünde o fânî olan hüsn ve letâfete mübtelâ olan hâmların bıyığını kopardı." "Seblet kenden", bıyığını koparmak, âciz bırakmaktan kinâ-yedir (*Bahâr-ı Acem*).

پس مگو دنیا بتزویرم فریفت و نه عقل من ز دامش می گریخت

1609. *Binâenaleyh dünyâ beni tezvîr ile aldattı ve yoksa benim âklım onun tuzağından kaçardı deme!*

Hind nüshalarında ikinci mısra'daki "mî gürîht" yerine, "mî-şigîft", vâki'dir; "sabr ederdî" demek olur.

طوق زرین و حمایل بین هله غلّ و زنجیری شدست و سلسله

1610. *Hele zerrîn gerdanlık ve hamâili gör! Demir halka ve zincir ve silsile*
[1612] *olmuştur.*

"Gull", demir halka; "tavk", gerdanlık, omuzdan geçirilen kılıç askısı demektir. Ya'ni, "Hele o sırmalı gerdanlık ve hamâilin kalbinde sakladığın muhabbetlerine bak! Seni bu âlem-i süflîye bağlayan demir halka ve zincir ve silsile olmuştur. Bunların muhabbeti senin âlem-i ulvîye terakkî etmene mâni'dir."

همچنین هر جزو عالم می شمر اول و آخر در آرش در نظر

1611. *Âlemin her cüz'ünü böyle say, onun evvel ve âhirini nazara getir!*

هر که آخر بین تر او مسعود تر   هر که آخر بین تر او مبعود تر

1612. *Her kim âhiri ziyâde görücü ise, o ziyâde mes'ûddur; her kim ziyâde ahırî görücü ise, o ziyâde meb'ûddur.*

“Her kim bu kevnin sonu fesâd olduğunu ziyâde görücü ise, o ziyâde mes'ûddur.” Ve “ziyâde görücülük”den murâd, suver-i kevnîyye ne kadar güzel ve câzib olursa olsun, gönül bağlamamaktır. Böyle bir kimse kuyûd-ı nefsânîyye ve tabîyyeden yakasını kurtarmış olacağından elbette o kimse pek mes'ûddur; zîrâ o kimse Peygamber'e mütâbaat etmiştir. “Ve her kim ziyâde ahırî, ya'ni hayvâniyetin ahın olan bu dünyânın sûretlerine aldanmış ise, o kimse Peygamber'e mütâbaattan ve Hakk'a takarrübden uzaktır.”

Ma'lûm olsun ki, birçok kimseler ibâdet-i zâhiriyye ifâsıyla Peygamber'e mütâbaat ettiklerini zannederler; bu mütâbaat değil, ancak mübâyaattır, zîrâ Peygamber'in sünnet-i şerîfesine kemâl-i mütâbaat, ancak tabîat kaydından ve mevhûm varlık bağından kurtulmak ile olur. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'in 63. faslında Emîr Pervâne'nin “Ey Mevlânâ, asl olan mütâbaat mıdır?” suâline cevâben şöyle buyururlar: “Evet, ammâ halkın anladıkları bu mütâbaat değildir. Mütâbaatın ma'nâsı odur ki, meselâ ihsân ve atâsı bol, âdil, halîm, kerîm ve envâ'-ı mehâsin ile muttasıf ve asâkiri kesîr ve memleketi ma'mûr olan bir pâdişâh, irtihâl eder. Onun veliyy-i ahdi olan vârisini tahta çıkarırlar. العلماء ورثة الانبيا [“Âlimler nebîlerin vârisidir”] hükm-i münîfine tebean o vâris, pâdişâh-ı muntekullin sîreti ve ihsân ve atâsı ve ahlâkı üzere sa'y eder. İşte mütâbaat buna derler. Yoksa her bir dilenci ve külhancının mütâbaat da'vâsına kıyâmı değildir. Mütâbaat başka, mübâyaat başkadır.”

روی هر يك چون مه فاخر بین   چونکه اول دیده شد آخر بین

1613. *Her birinin yüzünü fâhir ay gibi gör! Mâdemki evvel görülmüş oldu, âhiri gör!*

Eczâ-yı âlemden her birinin yüzünü güzel ve nefîs olarak tekevvün ettiğini gör! Fakat onun ibtidâ-yı tekevvünündeki güzelliğine meclûb olup kalma, onun sonundaki tefessüdünü ve bozulmasını da gör!

تا نباشی همچو ابلیس اعوری   نیم بیند نیم نی چون ابتری

1614. *Tâ ki İblîs gibi bir gözü kôr olmayasın, bir ebter gibi yarısını görür, yarısını görmez.*

"A'ver", bir gözü kör olan kimse; "ebter", hayır ve nef' ve hüsn-i zikirten munkatı' olan kimse ma'nâlarıdır. Ya'ni, "İblîs, Âdem'in sûret-i zâhiresini gördü ve ma'nâsını görmedi; binâenaleyh zâhire bakan gözü açık ve bâtına bakan gözü kör idi. Ey tâlib-i hakikat, sakın sen dahi İblîs gibi bir gözlü olma; eczâ-yı âlemin hem tekevvününü ve hem de tefessüdünü gör!"

دید طین آدم و دینش ندید   این جهان دید آن جهان بینش ندید

1615. *Âdem'in tıynini gördü, dînini görmedi; bu cihânı gördü, onun o cihânı görücüsünü görmedi.*

İblîs Âdem'in topraktan mahlûk olan cismini gördü ve onun rûhuna taalluk eden dînini görmedi. O yalnız bu cismânî olan cihânı gördü, Âdem'in o ma'nâ cihânını görücü olan kalbini göremedi; ve onun kalbini[n] esmâ-yı Hakk'ın hakikat-ı câması olduğunu bilemedi.

فضل مردان بر زنان ای بو شجاع   نیست بهر قوت و کسب و ضیاع

1616. *Ey şecâat sâhibi, erkeklerin kadınlar üzerine fazlı, kuvvet ve kazanç ve emlâk için değildir.*

"Ziyâ", (ضیعة) "zay'a"nın cem'idir ki, arz ve akâr gibi mülk ma'nâsıdır. Bu beyt-i şerîfde الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ (Nisâ, 4/34) ya'ni "Erkekler, kadınlar üzerinde kavvâm ve müdebbirlerdir" ve لِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ (Bakara, 2/228) ya'ni "Kadınlar üzerinde erkekler için bir derece vardır" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur. Ya'ni, "Bu âyetler mûcibince kadınlar üzerine erkeklerin fazlı, kuvvette, kâr ve kesbde ve emlâk sâhibi olmakda tefevvuk etmelerinden dolayı değildir."

ور نه شیر و پیل را بر آدمی   فضل بودی بهر قوت ای عمی

1617. *Ve yoksa ey amcam, arslanın ve filin kuvvet için benî-âdem üzerine fazlı olurdu.*

Eğer erkekler kuvvetten dolayı kadınlar üzerine tefevvuk ede idi, ey amcam kuvvette arslanlar ve filler insana kat kat fâik olduğundan, bu hayvanların benî-âdem üzerine fazlı olmak lâzım gelirdi.

فضل مردان بر زن ای حالی پرست   زآن بود که مرد پایان بین ترست

1618. *Ey hâlî-perest, erkeklerin kadın üzerine fazlı ondan olur ki, erkek ziyâde son görücüdür.*

“Hâlî” deki “yâ”, yâ-yı tenkîrdir. “Ey bir hâle tapıcı” demek olur. Zîrâ eczâ-yı âlemnden her birinin sûret-i tekevvünü bir hâldir ve o sûretin evvelidir, onun sonu fesâddır. Bu ma'nâya binâen beyt-i şerîfde yâ-yı tenkîr isti'mâl buyurulmuştur. “Ey kevnin sûretlerinden herhangi birine tapıcı” demek olur. “Erkeklerin kadınlara tefevvuku ancak erkekler akıl gözleriyle daha ziyâde her şeyin sonunu görücü olduklarındandır.” Kadınların akılları hâle nâzır olduğundan nâkısdir. Kadınların bu hallerini isbât için başka delîl aramağa hâcet yoktur. Moda denilen illete mübtelâ olmaları kâfidir. Her kaç mal olursa olsun, tezeyyünâtta moda olan şeyi ele geçirmeğe çalışırlar. Bir müddet sonra o modanın hükmü zâil olup, paralarının isrâf edilmiş olacağını aslâ düşünmezler.

مرد کاندرا عاقبت بینی خمست   او ز اهل عاقبت چون زن کمست

1619. Erkek ki, âkıbet görücülükte hamdır, o ehl-i âkıbetten kadın gibi nâkısdir.

“Ham”, eğri demektir; ya'ni “Her şeyin sonunu görücülükte eğri ve nâkıs olan erkek, isterse pehlivân olsun, âkıbeti gören ve düşünen kimselerin önünde kadın gibi nâkısdir.”

از جهان دو بانگ می آید بضد   تا کدامین را تو باشی مستعد

1620. Cihândan zıd ile iki sadâ gelir, acabâ sen hangisine müstaidsin?
[1622]

“Tâ küdâmîn”de “tâ”, taaccüb içindir. “Bu cihânın sûretlerinden birbirine zıd olan iki türlü ses gelir; acabâ sen bu iki zıd olan sadâlardan hangisini kabûle müstaidsin?”

آن یکی بانگش نشور اتقیا   وآن یکی بانگش فریب اشقیا

1621. Onun sadâsının birisi nüşûr-ı etkuyâdır; ve onun sadâsının biri de eşkıyânın hûlesidir.

“Nüşûr”un Kāmûs'da müteaddid ma'nâları vardır. Biri hastaya rukye ve efsûn etmek ma'nâsınadır ki, illeti neşr ve izâle eder; ve biri de dirilmek ve hayat ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde bu ma'nâlar münâsibdir. Ya'ni, “Cihandan birisi cemâlî ve diğeri celâlî olmak üzere birbirine zıd iki sadâ gelir. Sen nidâ-yı cemâlîyi mi, yoksa nidâ-yı celâlîyi mi kabûle müstaidsin. Zîrâ nidâ-yı cemâlî etkuyânın, ya'ni ehl-i takvânın yaşayışıdır ki, onlar bu cihânın kevnine aldanmazlar ve fesâdını görürler, kevninden perhîz ederler; veyâhud nidâ-yı cemâlî, etkuyânın hastaya okudukları rukye ve efsûn mesâbesindeki da'vetleridir. Onlar, “Bu cihânın kevnine bakma, fesâdına bak!” derler. Ve diğeri ehl-i celâl

olan eşkıyânın da'vetidir ki, onlar da, "Bu cihânın fesâdına bakma, kevninden istifâde et ve lezâiz-i cihân ile meşgûl ol!" der, halkı aldatırlar.

من شکوفهء خارم ای خوش گرمدرار گل بریزد من بماتم شاخ خار

1622. *Ey latîf harâret tutucu! Ben dikenin gülüyüm, gül dökülür, ben diken dalı olarak kalırım.*

Cihânın yeniden zuhûr eden suver-i unsûriyyesi hakikat âşıklarına hitâben der ki: "Ey hamiyet ve gayret sâhibi, ben diken gibi olan fesâd içinde bitmiş bir gülüm. Gül gibi olan letâfetim ve güzelliğim gider ve dökülür; ve benim benliğimi teşkîl eden anâsır, diken dalı gibi bir halde kalır." Hind nüshalann-da "Ey hoş germ-dâr" yerine "ey fahr-ı kibâr", "ey kibârın fahn" vâki'dir.

بانگ اشگوفه ش که اینک گل فروش بانگ خار او که سوی ما مکوش

1623. *Onun gülünün sesi budur ki: "İşte, gül satıcı!" Onun dikeninin sesi ki: "Bizim tarafımıza sa'y etme!"*

Ya'ni, dünyânın yeni tekevvün eden sûretlerinin sesi diyor ki: "Ey mef-tûn-ı letâfet olan kimse, işte gül satıcı ve letâfet arz edici buradadır. Bizim tarafımıza gel! "Cihânın diken gibi olan fesâdının sesi dahi diyor ki: "Sakın bizim tarafımıza sa'y etme ve koşma!" Cihânın kevnî ile fesâdı, lisân-ı hâl ile dâimâ böyle bağırmaktadır.

این پذیرفتی بماندی زآن دگر که محب از ضد محبوبست

1624. *Bunu kabûl ettin, o diğëerinden kaldın; zîrâ muhib, mahbûbunun zıddından sağırdır.*

"Bu iki zıd da'vetten birisi hoşuna gidip kabul ettiğin vakit, bittabi' o diğëer buna zıd olan şeyin da'vetine icâbetten geri kaldın. Ya'ni dünyânın kevninin nidâsını kabûl ettin, fesâdının nidâsını işitmekten sağır oldun. Zîrâ muhib, kendi mahbûbunun zıddı olan şeyin sesini işitemez." Nitekim hadîs-i şerîfde حبك الشيء یعنی و یصم ya'ni "Sen bir şeye muhabbet ettiğin vakit, bu muhabbetin onun fenalığını görmekten ve işitmekten seni kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

آن یکی بانگ این که اینک حاضرم بانگ دیگر بنگر اندر آخرم

1625. *O sesin birisi bu ki, "İşte hâzırım!" Diğëerinin sesi, "Bak ki, ben sonum!"*

O sesin birisi budur ki, kevn-i dünyâ: "İşte ben hâzırım ve 'âcilim!" der; ve dîğèrinin sesi budur ki, fesâd-ı dünyâ: "Bak ki, ben sonum ve âcilim!" der.

حاضری ام هست چون مکر و کمین   نقش آخر ز آینه اول بین

1626. *Benim hâzırlığım mekr ve pusu gibidir; âhirin nakşını, evvelin âyînesinden gör!*

Ya'ni, dünyânın kevn-i der ki: "Benim hâzırlığım ve 'âcilliğim mekr ve hîle ve pusu gibidir. Bana sarılan fesâdı da kabûl etmiş olur ve bundan haberi olmaz. Benim letâfetim zâil olup, fesâdım zâhir olduğu vakit feryâda başlar. Binâenaleyh ey mütefekkir insan, âhirin nakşını ve sûret-i fesâdını evvel olan kevnin âyînesinden gör!"

چون یکی زین دو جوال اندر شدی   آن دگر را ضد و نا درخور شدی

1627. *Vaktâki bu iki çuvaldan birisinin içine gittin, o dîğere zıd ve nâ-lâyık oldun.*

Ya'ni, "Sûret-i cihânın kevn-i, âlem-i şehâdeti ve onun fesâdı, âlem-i âhireti tevlîd eder. Vaktâki sen kevnin da'veti tarafına gittin, huzûz ve lezzâtının çuvalı içine girdin, artık âlem-i şehâdetin zıddı olan âlem-i âhiretten haz almağa nâ-lâyık oldun." Nitekim sûre-i Şûrâ'da vâki' olan âyet-i kerîmede *مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ* (Şûrâ, 42/20) ya'ni "Kim ki hars-i âhireti isterse, o âhiretin harsi hakkında onun için ziyâde edirik; ve kim ki dünyâ harsini isterse, ondan ona veririk ve onun için âhirette nasîb yoktur!" buyrulur.

ای خُتُّکُ آن کو ز اول آن شنید   کش عقول و مسمع مردان شنید

1628. *Ey ne mutlu o kimseye ki, o onu evvelden işitti ki onu merdânın akılları ve mahall-i sem'leri işitti.*

"Mesma", "ism-i mekândır "mahall-i sem"" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Hak yolunda yürüyen erkeklerin akıllarının ve kulaklarının bu âlem-i kevn ve fesâd-dan işittiği şeyleri ve nasâyihî evvelden işiten kimse ne saâdet sâhibidir!" Ba'zı nüshalarda "ukûl-i müstemi" yazılmıştır. Bu sûretle ma'nâ "Merdân-ı ilâhînin işitici olan akıllarının işittiğini işiten kimseye ne mutludur!" demek olur.

خانه خالی یافت جا را او گرفت   غیر آتش کثر نماید یا شگفت

1629. *Hâneyi boş buldu, yeri o tuttu, onun gayri eğri yâhud acîb görünür.*

Kalb evini hangisi boş buldu ise, o iki zıddan birisi girip yer tuttu. Mese-lâ huzûz ve lezzât-ı dünyeviyye ile iştigâl ve inkâr-ı âhiret fikri tuttuğu vakit, bu fikrin zıddı olan terk-i huzûz-ı dünyevî ve îmân-ı âhiret fikri eğri veyâhud acîb görünür. İnkâr ehli, îmân ehline nazar-ı taaccüble bakıp: "Bu zavallı hurâfâta dalıp, nefsini lezzât-ı dünyeviyyeden mahrûm etmiştir!" der.

کوزهء نو کو بخود بویی کشید   آن خبث را آب نتواند بُرید

1630. *Yeni bir bardak ki, kendisine bir koku çekti, o habsü su kesemez.*
[1632]

"Topraktan ma'mûl olan yeni bir bardak kendisine bir fenâ koku çektiği vakit, o habîs kokuyu su kesemez ve izâle edemez." Hind nüshalanında "bû-yî" yerine "bevî" vâki'dir. Ya'ni, "Topraktan ma'mûl yeni bir bardak, kendi-sine bir sidik çektiği ve massettiği vakit, içine işler, o fenâyı su temizleyemez."

در جهان هر چیز چیزی می کشد   کفر کافر را و مُرشد را رَشَدُ

1631. *Cihanda her şey bir şeyi çeker; kâfiri küfür, irşâd olunmuşu da reşed!*

"Mürşed", ism-i mef'ûl sîgasıyla, "irşâd olunmuş"; ve "reşed", doğru yo-lu bulmak ma'nâsınadır. "Bu cihân, mezâhir-i celâliyye ve cemâliyye ile do-ludur. Binâenaleyh cihânda her şey, kendisine münâsib olan bir şeyi kendi tarafına çeker. Mazhar-ı celâl olan kâfire münâsib bulunan şey küfürdür, onu küfür kendi tarafına çeker; ve irşâd olunmuş ve doğru yolu bulmuş olan mü'mini de, doğru yol olan îmân çeker."

کهر با هم هست و مقناطیس هست   تا تو آهن یا کهی آبی بشست

1632. *Kehribâ da vardır ve mıknaţis da vardır; sen demir yâhud saman olduk-ça tuzağa gelirsin.*

"Kehribâ"dan murâd nefis ve şeytan; ve "mıknaţis"dan murâd enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtıdır. "Saman"dan murâd, huzûz-ı dünyeviyyeye karşı metânetsiz olan insanlar; ve "demir"den murâd, sâhib-i metâ-net olan ve dünyânın vefâsızlığını idrâk eden insanlardır. Nitekim Hz. Attâr buyururlar. Şiir:

سر احوال جهان پرسیدم از فرزانه
گفت یا خوابست و یا باداست و یا افسانه
گفتمش احوال عمر ما بگو تا چیست عمر
گفت یا برقست و یا شمعست و یا پروانه
گفتم آنکس را چه گویی کاندین دل می نهد
گفت یا کورست و یا مستست و یا دیوانه

"Ahvâl-i cihânın sırrını bir ferzâne-i ilâhîden sordum. "Ya rû'yâdır veyâ rûzgâr-
dır veyâ masaldır," dedi. Ona "Bizim ömrümüzün ahvâlini söyle, acabâ ömür ne-
dir?" dedim. "Ya şimşekdir veyâ şem'dir veyâ pervânedir!" dedi. "Buna gönül ve-
ren kimse için ne dersin?" dedim. "Yâ kördür, yâ sarhoştur veyâ delidir," dedi.

برّد مقناطیس ار تو آهنی
ور کھی بر کھربا بر می تنی

1633. *Eğer sen demir isen, mıknatıs götürdü; ve eğer saman isen, kehribâ üze-
rine teveccüh edersin.*

Ya'ni, "Bu cihânda iki türlü tuzak vardır. Birisi demirin, diğeri samanın tu-
zağıdır. Eğer demir isen seni mıknatıs çeker ve eğer saman isen kehribâ ta-
rafına teveccüh edersin." "Tenîden" masdarının buradaki ma'nâsı "iltifât ve
teveccüh etmektir" (*Bahâr-ı Acem*).

آن یکی چون نیست با اخیار یار
لا جرم شد پهلوی فجار جار

1634. *O biri, mâdemki ihtiyâr ile yâr değildir, şübhesiz füccârın yanına komşu
oldu.*

O biri, ya'ni saman çöpü mesâbesinde olan fesaka ve münkirîn, mâdem-
ki Allâh'ın hayırlı kullarının dostu değildir, şübhesiz kendileri gibi olan er-
bâb-ı fücûrun musâhibi ve arkadaşı olurlar.

هست موسی پیش قبطی بس ذمیم
هست هامان پیش سبطی بس رجیم

1635. *Mûsâ Kıbtî'nin indinde çok mezmûmdur. Hâmân Sibtî indinde çok
rahîmdir.*

"Kıbtî", Fir'avn'ın tebaası; ve "Sibtî", Mûsâ (a.s.)a tâbi' olan Benî-İsrâ-
îl'dir. "Hâmân", Fir'avn'ın vezîrinin ismidir. Ya'ni, "Mûsâ (a.s.) Fir'avn'ın te-
vâbii olan Kıbtî kavminin indinde mezmûmdur ve fenâdır; ve Fir'avn'ın ve-
zîri olan Hâmân dahi Mûsâ (a.s.)ın ümmeti olan Sibtî indinde matrûd ve
mel'ündür; zîrâ bunlar yekdiğerinin cins-i muhâlifidir."

معدہ خر کہ کشد در اجتذاب
معدہ آدم جذوب گندم آب

1636. *Eşegin mi'desi ictizâbda otu çeker; Adem'in mi'desi buğday çorbasını çe-
kicidir.*

"Açlık ve ictizâb-ı taâm vaktinde eşeğin mi'desine ot ve saman lâyıktır. Onun mi'desi bu samanı iştihâ ile çeker ve hazm eder; ve âdemin mi'desine de buğday çorbası lâyıktır; o da bu latîf gıdâyı çeker." Bunun gibi kâfirin kalbine saman mesâbesinde olan küfür ve inkâr münâsibdir ve mü'minin kalbine de, gıdâ-yı latîf mesâbesinde olan îmân lâyık olur.

گر تو شناسی کسی را از ظلام   بنگر او را کوش سازیدست امام

1637. *Eğer zulmetlerden dolayı sen bir kimseyi tanımaz isen, ona bak ki, o onu imâm yapmıştır.*

"Eğer sende tabîat karanlığından dolayı firâset-i şer'iyye ve cehil karanlığından dolayı firâset-i hikemiyye olmadığı için, bir kimsenin hâlini ve meyl-i kalbîsini tanıyamaz isen, nazar et ki, o kendisine kimi imâm etmiştir ve nasıl bir kimseye tâbî' olmuştur!" Ya'ni tâbî' olduğu kimse peygamber midir, yoksa peygamberin zıddı olan şeytan mıdır? Zîrâ peygambere tâbî' olanlar ile olmayanları tefrîk için elde mîzân vardır ve o da Kur'ân'ın ahkâmı ve şer'-i Ahmedî'dir. Ef'âlî Kur'ân'a ve şer'e tevâfuk etmeyenlerin, şeytanı imâm ittihâz ettiği derhâl anlaşılır, zîrâ ef'âl zâhirdir.

بیان آنکه عارف را خدا نیست از نور حق که آیت عند ربی یطعمنی و یسقینی و قوله
عليه السلام الْجُوعُ طَعَامُ اللَّهِ يُحْيِي بِهِ أَبْدَانُ الصَّادِقِينَ أَيْ فِي الْجُوعِ يَحِلُّ طَعَامُ اللَّهِ

Onun beyânındadır ki, ârife nûr-ı Hak'dan bir gıdâ vardır. Der ki: "Ben Rabb'im indinde geceledim; bana yedirdi ve içirdi"; ve "Açlık Allâh'ın taâmıdır ki, onunla siddîkların bedenlerini diri kılar" (A.s.)ın kavlidir. "Açlıkta Allâh'ın taâmı vâsıl olur" demektir

Bu sûrh-i şerîf, yukarıdaki 1636 numaralı beyte merbûttur.

زآنکه هر کره پی مادر رود   تا بدان جنسیتش پیدا شود

1638. *Zîrâ ki her hayvân yavrusu anasının arkasından gider; nihâyet onunla, onun cinsiyeti zâhir olur.*

Ya'ni tâbi'e baktığın vakit, metbû'un mâhiyetini anlarsın; zîrâ metbû' tâbi'in ve tâbi' dahi metbû'un cinsindendir. Metbû' şerîf ise, tâbi' dahi şerîftir.

شیر خر را نیم زیرینه رسد

آدمی را شیر از سینه رسد

1639. *Benî-âdemin sütün göğüsten erişir; eşeğin sütün aşağıya mensûb olan yarıdan erişir.*

Ya'ni, "Benî-âdemin emdiği süt, anasının göğsünden ve kısım-ı ulvîsinden gelir; eşeğin emdiği süt ise, anasının yarı belinden aşağısından ve kısım-ı süflîsinden gelir." Bu vaz'iyet-i cismâniyye birinin şerâfetine, dîğerinin hasâsetine işârettir. Bu beyt-i şerîfde "süt" ile hayâtın zevkine işâret buyrulur. Ya'ni insanın ezvâk-ı hayâtiyyesi sîneden doğan ilim iledir; ve hayvanın zevk-i hayâtı ise, kısım-ı süflîsindeki âlet-i şehvetinden husûle gelir. Binâenaleyh zevk-i ilme arkasını dönüp, zevk-i şehvete müteveccih olanlar, insan sûretinde hayvan olmuş olurlar.

عدل قسّامست و قسمت کردنیست این عجب که جبر نی و ظلم نیست

1640. *Adl taksîm edicidir ve taksîm etmeğe de lâyıktır. Bu acebdır ki, cebir*
[1643] *yoktur ve zulüm de yoktur.*

Ya'ni adl-i ilâhî her ferdin hakkını taksîm ve tevzî' edicidir ve o adl hakkıyla taksîm etmeğe de lâyıktır; zîrâ ondan zerre kadar bir hatâ vukû'u melhûz değildir; binâenaleyh bu azîm taksîmât ve tevzîât esnâsında bir cebir olmadığı gibi, zulüm de vâki' değildir.

Ma'lûm olsun ki, "a'yân-ı sâbite"den her bir "ayn"ın bir isti'dâdı ve kâbiliyyet-i mahsûsası vardır, aslâ biri dîğerine benzemez. Ve a'yân-ı sâbiteye vücûd-ı ilmî bahş eden atâ-yı zâtîdir. Ve adl ve dâd-ı ilâhî olmasa, hiçbir sûret mertebe-i ilimde peydâ olmaz ve onların isti'dâd ve kâbiliyyâtı dahi mevzû'-i bahs olmaz idi. Bu isti'dâd ve kâbiliyâtta aslâ Hakk'ın cebri yoktur. Atâ-yı zâtî ve tecellî-i ilâhî ve "nefes-i rahmânî" ale's-seviye vâki'dir. Tenfis-i rahmânîyi müteâkib, her bir ayn, kendi isti'dâdına ve kâbiliyet-i zâtiyyesine göre müteayyin olmuştur. Binâenaleyh her bir ayn, kendi kendine cebr etmiştir.

Misâl: Bir kimse zemherîde lâ-yenkâtı' bir cam üzerine nefesini irsâl etse, bî-sûret olan bu nefes cam üzerine ale's-seviye temâs eder; fakat şiddet-i bürûdet hasebiyle bu nefes cam üzerinde tekâsûf ederek incimâd eylediği vakit, türlü şekiller zâhir olur ve bu zâhir olan eşkâlin hiçbirisi ne tûlen ve ne de arzan yekdîğerine benzemez. Bu eşkâlin her biri bî-sûret olan o nefesde

mündemiç idi, bittekâsûf böylece zâhir oldular. Ve bu sûretle, kendi isti'dâd ve kâbiliyetlerini irâe ettiler. Bu isti'dâd ve kâbiliyetlere aslâ müteneffisin icbârı yoktur, belki ayn-ı nefesde onlar, isti'dâd ve kâbiliyetlerine göre, kendilerini yine kendileri icâd ettiler. Ancak müteneffisin vücûdu, onların illet-i izhârı oldu ve onlar ma'lûl oldular. Şimdi bu eşkâl içinden birisi çıkıp da bilfarz müteneffise hitâben: "Sen beni niçin yanımda mütekevvîn olan şu güzel çiçek gibi tersîm etmedin, böyle upuzun bir şekilde kaldım?" suâlini soramaz. Sorsa, müteneffis ona cevâben der ki: "Bu şekilde hudûsün için benim tarafımdan senin üzerine hiçbir cebir vâki' olmadı, ben ancak seni tenfis ettim. Sen de bîkuvve mevcûd ve bilfil ma'dûm olan kâbiliyet ve isti'dâdın hasebiyle böyle tekevvün ettin; cebir ancak senden sana vâki' oldu, niçin bana tevcîh-i hitâb ediyorsun?"

İmdi nefes-i rahmânînin hîn-i tenfisinde her bir ayn, o nefesde "Kün!" emrine imtisâlen, kendi isti'dâd ve kâbiliyeti dâiresinde, kendi kendini tekvîn etmiş ve ona o sûrette tekevvünü için cebir vâki' olmamış olduğundan Hak *لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ* (Enbiyâ, 21/23) ["Allâh yaptığından suâl olunmaz"]dır. Zîrâ Hakk'ın fiili onları tenfis etmek ve onlara ifâza-i vücûd eylemektir. Bu ise atâ-yı Zâtî'dir. Hiç atâ-yı Zâtî'sinden dolayı Hakk'a suâl teveccüh eder mi? Belki suâl, isti'dâd-ı âlî dururken, isti'dâd-ı süflîyi beğenip, o isti'dâd dâiresinde mütekevvîn olanlara teveccüh eder. *وَهُمْ يُسْأَلُونَ* (Enbiyâ, 21/23) ["Onlar ise sorguya çekileceklerdir"] onlar hakkındadır. Cenâb-ı Hak Zeyd'i cebren cânib-i saâdete ve Amr'ı da cebren şekâvete sevk etmekten münezzehtir. Hakk'ın meşîyyeti ancak isti'dâd ve kâbiliyete taalluk eder; zîrâ Hak Teâlâ ilminde sâbit olan şeyi murâd eder ve murâd eylediği şeyi işler. *وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ* (Nahl, 16/118) ya'ni "Biz onlara zulm etmedik, velâkin onlar nefislerine zulm ettiler" âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyrulur.

ظلم بودی کی نگهبانی بُدی

جبر بودی کی پشیمانی شدی

1641. *Cebir olaydı, ne vakit pişmânlık olurdu? Zulüm olaydı, ne vakit nîgeh-bânlık olurdu?*

Eğer insanın efkârı ve bâtını üzerinde bir cebr eden olaydı, o fikre müsteniden işlediği fiilin fenâlığı zâhir olduğu vakit, onda pişmânlık duygusu peydâ olmazdı; zîrâ pişmân olmak, fiilinde muhtâr olup hatâ ettiğini i'tirâf etmektir; ve kezâlik Hak tarafından kula zulüm olsa idi, Hak Teâlâ onların ef'âlinin hâfızı olup, onlara kitâb ve peygamberler göndererek doğru yolu gösterir mi idi? Fus-

silet sûre-i şerîfinde buyurulur: مَنْ عَمَلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (Fussilet, 41/46) Ya'ni "Kim ki âmâl-i sâlih işledi, o amel kendi nefsinin lehinedir; ve kim ki kötülük yaptı, o da nefsinin aleyhinedir ve senin Rabb'in, kullarına zulm edici değildir." Bu cebir hakkında I. cildin 625 numaralı beytine müsâdîf این نه جبرست معنی جباریست ["Bu cebir değildir, Cebbârlığın ma'nâsıdır"] beytinde de îzâhât verilmiştir.

روز آخر شد سبق فردا بود   راز ما را روز کی گنج بود

1642. *Gün âhir oldu, ders yarın olur; bizim sırrımızı gün ne vakit sığdırıcı olur?*

"Gün âhir, ya'ni akşam oldu, binâenaleyh bu bahisteki dersi yanna ta'lîk etmek lâzım gelir. Bizim sırrımızı elfâz ve ibârât ile beyân için bir gün kâfi gelmez, günler lâzımdır." İhtimâl ki bu bahisler cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından, cenâb-ı Hüsâmeddîn efendimize gündüz imlâ ettirilmekte idi, bahis bitmeden akşam oldu; onun üzerine bu beyt-i şerîf ile o meclise hâtime verildi. Ankaravî hazretleri günü, "dünyâ" ile ve yârını da, "âhiret" ile te'vîl buyurmuşlardır.

ای بکرده اعتماد واثقی   بر دم و بر جابلوسی فاسقی

1643. *Ey bir fâsıkın demine ve câblûsluğuna bir muhkem i'timâd etmiş olan!*

"Fâsık", dâire-i şer'den hâriç olan kimsedir. "Dem", burada firîb ve hîle; "câblûs" ve "çâplûs", aldatıcı ve tatlı dilli demektir. "Çâplûs" telaffuzu galat-ı âmm olduğunu Hind şârihlerinden Şeyh Abdüllatîf yazıyor. Hind nüshalarında bu beyt-i şerîfden evvel şu tarzda bir sûrh ve unvân mundericidir: ya'ni "Dünyâ mağrûrlarına ve nefis esîrlerine hitâbdır." Fakat bu sûrh Ankaravî'de mün'derîç değildir. Ya'ni, "Ey mürşidlik da'vâsına kıyâm edip bir fâsıkın hîlesine ve tatlı dille aldatmasına muhkem i'timâd etmiş olan kimse!" demektir.

قبهء بر ساختستی از حباب   آخر آن خیمست بس واهی طناب

1644. *Habâbdan bir kubbe düzmüşsün; nihâyet o, tınâbı çok gevşek olan çadırıdır.*

"Habâb", "sehâb" vezninde su üzerinde peydâ olan kabarcıklardır ki, içinde hava mahbûs olup, muhîti sudan ibâret olur. "Vâhî", gevşek ve zayıf ve âciz demektir. "Tınâb", çadır ipi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Fâsıkın hîlesi ve tatlı dili, su kabarcığından hâsıl olan kubbeye benzer. O çadırın ipi gevşektir. Su kabarcıkları nasıl bir püfle söner ise, bu hîleler ve tatlı diller dahi bir sebab-i

hafif ile zâil olur. Binâenaleyh senin bu kadar gevşek bir şeye muhkem i'timâdın câiz midir?"

زرق چون برقست اندر نور آن   راه نتوانند دیدن رهروان

1645. *Zerk, şimşek gibidir, onun nûrunda yolcuların yol görmesi mümkün değildir.*

"Zerk", niyâ ve hîle demektir. Ya'ni, "Riyâ ve hîlenin parlaklığı pek muvakkattır, şimşeğe benzer. Karanlıkta yolcular şimşegin ışığı sâyesinde ne derecede yolu görüp istifâde edebilirlerse, hîle ve riyânın sahte ışığından da, Hak yolunun sâlikleri o kadar istifâde edebilirler. Bu ise aslâ istifâde değildir, bir tehlikedir."

این جهان و اهل او بی حاصلند   هر دو اندر بی وفایی یک دلند

1646. *Bu cihân ve onun ehli bî-hâsıldır; her ikisi bî-vefâlıkta müttehiddirler.*

Bu dünyâ ve dünyânın ehli bî-hâsıldır; zîrâ dünyânın hâlinde bekâ ve sebât olmadığı gibi, ehl-i dünyânın hâlinde dahi kezâlik bekâ ve sebât yoktur. Her ikisi de vefâsızlıkta müttehiddirler; binâenaleyh dünyâdan ve dünyânın ehlinden vefâ ve sadâkat beklemek abestir.

زادهء دنیا چو دنیا بی وفاست   گرچه رو آرد بتو آن رو قفاست

1647. *Zâde-i dünyâ, dünyâ gibi bî-vefâdır; her ne kadar sana yüz getirir ise de o yüz, kafadır.*

Dünyânın oğlu, ya'ni ehl-i dünyâ babası olan dünyâ gibi vefâsızdır. Her ne kadar sana yüz gösterir ve yüzüne güler ise de, bil ki o yüz, arkadır; ya'ni senin yüzüne gülmesi, bilâhire seni helâk etmek içindir. Zîrâ dünyânın zâhiri ni'met ve bâtını nıkmettir.

اهل آن عالم چو آن عالم زیر   تا ابد در عهد و پیمان مُستمِر

1648. *O âlemin ehli, o âlem gibi, ihsân cihetinden ebede kadar ahd ü peymân-da müstemirdir.*

"Birr", iyilik ve ihsân ma'nâsınadır. "Müstemir", dâim ve muttasıl olan. Ya'ni, "Rûh âleminin ehli, o rûh âlemi gibi ihsân cihetinden vâki' olan ahd ü peymânda ebede kadar dâim ve sâbittir, aslâ bî-vefâ değildir. Binâenaleyh rûh âleminin ehli olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazarâtı halk-ı

cihâna iyilik etmek husûsundaki ahd ü peymânlarına dâimâ sâdık kalmışlar ve iyiliklerine ve ihsânlarına mukâbil cihân halkından ne mal ve ne câh istemişlerdir."

خود دو پیغمبر بهم کی ضد شدند معجزات از یکدیگر کی بستند

1649. *İki peygamber muhakkak birbiriyle ne vakit zıd oldular, ne vakit birbirinden mu'cizât aldılar?*

Zîrâ zıddiyet tehâlûf-i efkârdan hâsıl olur ve tehâlûf-i efkâr ise hakîkatin adem-i müşâhedesinden neş'et eder. Peygamberler ise, halkı müşâhede ettikleri bir hakîkate da'vet ettiler. Âlem-i hakîkatte televvün yoktur, televvün âlem-i şehâdettedir. Onun için ehl-i dünyânın ahvâli mütelevvindir, ehl-i hakîkatin ahvâlinde aslâ televvün ve tehâlûf yoktur; ve cümlesi aldıklarını hakîkat-ı vâhideden alırlar. Binâenaleyh birbirinden mu'cize almalarına ihtiyâç yoktur.

کی شود پژمرده میوه آن جهان شادی عقلی نگرده اندهان

1650. *O cihânın meyvesi ne vakit pejmürde olur? Akla mensûb olan sürûr [1653] gamlar olmaz.*

"Enduhân", "endûhân"ın muhaffefidir. "Endûh", gam ma'nâsınadır. "Zî-rûh"un gayri lisân-ı Fârisî'de "hâ" ile cemi'lenmek lâzım gelirken bu kelimenin zî-rûh gibi "ân" ile cemi'lenmesi gayr-i kıyâsîdir (*Burhân*). Ya'ni, "Âlem-i hakîkatte televvün olmadığından, onun meyvesi ve mahsûlû, âlem-i kevn ü fesâd olan dünyânın maddî ve ma'nevî mahsûlâtı gibi pejmürde olmaz. Zîrâ âlem-i ma'nâ âlem-i sûretin zıddıdır; ve zıd, zıddıyla içtimâ' edemez. Nitekim aklın sürûru ve sevinci, kendisinin zıddı olan gamlar olmaz. Zîrâ inkılâb-ı hakâyık mümkün değildir."

نفس بی عهدست ز آن رو کشتنیست او دنی و قبله گاه او دنیست

1651. *Nefis bî-ahddır, o cihetten öldürmeğe lâyıktır; o alçaktır ve onun kible-gâhı da alçaktır.*

Nefis, nakz-ı ahd eden bir düşmandır. Nakz-ı ahd eden bir düşman ile harb etmek lâzım geldiği gibi, nefse karşı da cihâd ve harb i'lânı ile onu öldürmek lâyık olur; ve nefis, âlem-i süflî olan bu dünyâdan mütekevvîn olduğu için alçaktır ve onun kiblesi ve teveccüh ettiği yer dahi alçaktır. Binâenaleyh ondan vefâ ve fazîlet ve meziyet beklemek abestir.

نفسها را لایقست این انجمن   مرده را در خور بود گور و کفن

1652. *Nefislere bu cemiyet lâyıktır, ölüye mezar ve kefen lâyük olur.*

“Encümen”, cemiyet demektir ki, âlem-i keserât olan bu dünyâ-yı denî murâd olunur. Ya’ni, “Nefisler bu âlemden mütekevvîn olduğundan, onların âlem-i hakikat ile alâkası olamaz. Onlara ancak bu dünyâ-yı denî lâyük olur; ve nefis hakikat-ı vâhîde muvâcehesinde ölü mesâbesindedir. Binâenaleyh ölüye mezar gibi dar olan âlem-i cismâniyyet ve kefen gibi dikişsiz ve nizâm-sız sıfât lâyük olur.”

نفس اگر چه زیر کست و خرده دان   قبله اش دنیاست او را مرده دان

1653. *Gerçi nefis zekîdir ve ince bilicidir; onun kiblesi dünyâdır, onu ölmüş bil!*

İnsanın nefs-i hayvâniyyesi gerçi idrâk husûsunda zekîdir ve ince şeyleri bilicidir; fakat onun zekâvetinin ve bilgilerinin teveccüh ettiği kible dünyâdır, âlem-i hakikat değildir. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*’in 13. faslında şöyle buyururlar: “Bu dünyâ ve ezvâk, âdemin hisse-i hayvâniyetidir. İnsan bunların cümlesini, kuvve-i hayvâniyyesine verir. Halbuki insâniyetten ibâret olan aslı za’f içindedir. Nihâyet insân, hayvân-ı nâtıktır, derler. Binâenaleyh insan iki şeydir. Kuvve-i hayvâniyyede mündemiç olan şey, şehvâtîr ve arzûlardır; ammâ onun hülâsası ve gıdâsı olan şey, ilim ve hikmet ve dî-dâr-ı Hak’dır. Âdem’in hayvâniyeti Hak’dan ve insâniyeti dünyâdan gînzandır.” İmdi nefs-i insânî cemâd âlemi olan bu dünyâdan mahlûk olduğundan, o da aslına tebean ölü ve cemâddır ve hayât-ı hakîkiyyeden uzaktır.

آب و حی حق بدین مرده رسید   شد ز خاک مردهء زنده پدید

1654. *Hakk’ın vahiy suyu bu ölmüşe erişti, ölmüş topraktan diri zâhir oldu.*

“Vahy”den murâd, burada cezbe-i ilâhî ve ilhâm-ı rabbânîdir ki, ıstılâh-ı sûfiyyede “vahy-i kalb” derler. Ya’ni, “Ölü mesâbesinde olan ehl-i nefsin kalbine Hakk’ın cezbese ve ilhâmı eriştiği vakit, ölmüş toprak mesâbesinde olan cisminden insanlığı dirilir ve mağrûr olduğu idrâkât-ı nefsâniyyesindeki zekâvetinin hiç olduğunu anlar.

تا نیاید وحی تو غره مباش   تو بدآن گلگونهء طال بقاش

1655. *Sana vahy gelmedikçe, onun bekâsının uzunluğu düzgününe mağrûr olma!*

"Gülgüne", kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün. "Kāl", kavî ma'nâsına geldiği gibi, "tâl" dahi tûl ve uzunluk ma'nâsına gelir. "Bekâş"daki "şın" zamîr-i gâibi, nefse râci'dir. Ya'ni, "Hakk'ın sana cezbesi ve ilhâmı gelmedikçe, nefsin idrâkâtına aldanma! Nefis sana hayât-ı hayvânîyyesinin bekâsı hakkında, kadın düzgünü gibi süslü fikirler verir. Meselâ bir cenâze ile kabristana gittiğin vakit, bir gün bu ölüm hâlinin senin de başına geleceğini düşünmeğe başlarsın. Bu düşünceden nefsinin keyfi kaçıp, sana: "Hayır bunu düşünme, sıhhatin yerindedir, biz daha çok yaşanz ve ezvâk-ı dünyeviyye ile mütena'im oluruz!" diyerek o fikr-i hakîkî üzerine yalancı bir düzgün sürer.

بانگ و صیتی جو کہ او حامل نشد   تاب خورشیدی کہ آن آفل نشد

1656. *Bir sıyl u sadâ iste ki, o nazardan sâkıt olmaya; bir güneşin ziyâsını iste ki, o gurûb etmiye!*

"Hâmil", nazardan düşücü ve tam ve nişânsız demektir. Ya'ni, "Ulûm-ı zâhiriyye kıyl u kâllerini kemâl addetme; zîrâ bu dedikoduların âlem-i hakîkatte hiçbir kıymeti yoktur, çünkü ölüm ile fenâ bulur. Âlem-i hakîkatde nazardan sâkıt olmayacak bir kemâl iste ki, o tâbi' olduğun Nebî'nin bâtını olan şems-i velâyetinin sana aksidir, bu güneşin ziyâsını iste ki, o aslâ gurûb etmez.

آن هنرهای دقیق و قال و قیل   قوم فرعونند اجل چون آب نیل

1657. *O ince hünerler ve kâl ve kıyl, Fir'avn'ın kavmidirler, ecel de Nil suyu gibidir.*

"İnce hünerler"den murâd, dünyânın sanâyi' ve maârif-i dakîkasıdır; ve "kâl ve kıyl"den murâd dahi, ulûm-ı zâhiriyye dedikodularıdır ki, bu ulûmun âlimleri, birbirlerine karşı tefevvuk ve iftîhâr-ı nefsanî için dâimâ bahs ve münâzara ederler. İmdi bu hünerler ve dedikodular mâdemki nefsanîdir, Fir'avn'ın kavmi ve tebaası mesâbesindedirler. Zîrâ vücûd-ı beşerde "nefis," Mûsâ-yı rûha muhâlif olan Fir'avn'dır ve ecel gelince vâki' olan "ölüm" dahi Nil suyu gibidir. Nil suyu kavm-i Fir'avn'ı nasıl boğup bî-nâm ve nişân etti ise, ölüm dahi bu âlimlerin hünerlerini ve kıyl ü kâllerini öylece nâbûd eyler.

Ma'lûm olsun ki, cenâb-ı Pîr'in murâd-ı âlîleri, dünyevî hünerlerin ve maârif ve ulûmun ibtâlî değildir; vazîfe-i insânîyyenin ancak bunları tahsîlden ibâret olduğu kanâatını izâle etmektir. Bu ulûm-ı zâhiriyyenin tahsîli ile berâber, Hak'dan gâfil olmamaktan ibâret olan vazîfe-i insânîyye ihmâl edilmez-

se, kemâl üzerine kemâl olur. Nitekim I. cild [997. beyit]de bu ma'nâyı te'yî-den cenâb-ı Pîr efendimiz şöyle buyurmuşlar idi: *چيست دنیا از خدا غافل بدن نی* Ya'ni, "Dünyâ nedir? Hudâ'dan gâfil olmaktır, yoksa kumaş ve gümüş ve evlâd ve kadın değildir."

رونق و طاق و طُرب و سحر شان گرچه خلقانرا کشد گردن کشان

1658. *Onların revnakı ve tâk ve turunbu ve sihri, gerçi halâiki cebren çeker.*

"Tâk u turunb", kerr ü fer ve gösteriş demektir. Ya'ni, "Ehl-i dünyânın revnakı ve zâhirî parlaklığı ve gösterişi ve nefisleri avlayan sihri, gerçi halâiki cebren dünyâ tarafına ve kendileri tarafına çeker."

سحرهای ساحران دان جمله را مرگ چوبی دان که شد آن ازدها

1659. *Hepsini sâhirlerin sihri bil; ölümü bir asâ bil ki, o ejderhâ oldu.*

Ehl-i dünyânın bu gösterişlerini ve parlaklıklarını, sihirbazların sihirleri mesâbesinde bil! Ölümü dahi Mûsâ (a.s.)'ın ejderhâ olan asâsı mesâbesinde bil! Asâ nasıl sihirbazların sihirlerini yuttu ise, ölüm dahi ehl-i dünyânın o revnak ve tâk u turunblarını yutar.

جادویها را همه يك لقمه کرد يك جهان پر شب بد آنرا صبح خورد

1660. *Bütün sihirbazlıklarını bir lokma etti. Bir cihan gece dolu idi, onu sabâh yedi.*
[1663]

Fir'avn'ın sihirbazlarına karşı, Mûsâ (a.s.)'ın asâsı ejderhâ olup, onların sihirbazlıklarını bir lokma ederek yuttu. Bir cihân, ya'ni kavm-i Fir'avn'ın âlem-i hayâtı gece ile, ya'ni sıfât-ı nefsâniyye zulmetleri ile dolu idi. Mûsâ (a.s.)'ın sabâh-ı nübüvveti o zulmetleri yedi ve yuttu.

Ma'lûm olsun ki, vak'a-i sihir hakkında iki kavil vardır; birisi budur ki: Mûsâ (a.s.)'ın asâsı sâhirlerin sun'î olan sihirlerini ibtâl ve onların hîlesini ve keydini yuttu. Ya'ni ejderhâ yine asâ olduğu vakit, sâhirlerin ipleri ve değnekleri kemâ-kân ip ve değnek olarak kaldı. Nitekim sûre-i Tâhâ'da vâki' (Tâhâ, 20/69) *وَالَّذِي مَأْفَى يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٍ* ya'ni "Yâ Mûsâ sağ elindeki asâyı bırak, sihirbazların tasnî' ettikleri şeyi yutsun; onların tasnî' ettikleri şey, sihirbazın hîlesidir" buyrulur.

İkinci kavil budur ki: Asâ ejderhâ olduğu vakit, sihirbazların sihirledikleri ipleri ve değnekleri yuttu; tekrâr asâ olduğu vakit, meydanda bunların hiçbi-

rinden eser kalmadı. Asâ bu kadar âsârı yutmakla vücûdu ziyâdeleşmedi ve kalınlaşmadı. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ve âtîdeki beyitlerde bu iki kavle de işâret buyururlar.

نور از آن خوردن نشد افزون و بیش بل همانسانست کو بودست پیش

1661. *Nûr onu yemekten artık ve ziyâde olmadı, belki ancak evvel olduğu gibi oldu.*

Nübüvvet sabâhının nûru olan asâ, sihir zulmetini yuttuğu için o asânın vücûdu artmadı ve ziyâdeleşmedi, belki evvelce ne halde idiye, onu yuttuktan sonra da, o halde oldu.

در اثر افزون شد و در ذات نی ذات را افزونی و آفات نی

1662. *Eserde ziyâde oldu ve zâtta değil; zât için ziyâdelik ve âfât yoktur.*

Gerçi asânın hâlinde bir ziyâdelik görüldü, asâ iken ejderhâ oldu; fakat bu ziyâdelik asânın zâtında değil, eserinde vâki' oldu; zîrâ her şeyin zâtı ve hakîkati, mazhan olduğu bir ism-i hâssın sûret-i ilmîsi olduğundan, âlem-i kevnde zâhir olan eseri, o hakîkati ve ayn-ı sâbiteyi ziyâdeleştirdi. Meydanda ziyâde görünen ancak eserdir, yoksa zât değildir. Böyle olunca zât için ziyâdelik ve noksanlık olamaz.

حق ز ایجاد جهان افزون نشد آنچه اول آن نبود اکنون نشد

1663. *Hak cihânın icâdından ziyâde olmadı; o şey ki o, evvel olmadı, şimdi de olmadı.*

Câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan Hak Teâlâ'nın nûr-ı vücûdu, eserden ibâret olan cihânın icâdından dolayı ziyâde olmadı; zîrâ cihân, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesinin zılâlinden ibârettir; ve zıllın zuhûru için üç şey lâzımdır: 1. Zıllın zâhir olduğu mahal, 2. Zıllın sâhibi, 3. Zıllın zuhûrunu icâb eden nûrdur. Zıllın mahall-i zuhûru, bu âlem-i kesîf-i şehâdet ki, bu mertebe, vücûd-ı mutlakın bir mertebe-i tenezzülüdür. Sâhib-i zıl Hak'dır ve zıllın zuhûrunu icâb eden nûr dahi, Hakk'ın ism-i Zâhir'idir. Ve bu tecelliyât, Hakk'ın kendi vücûdunda olduğundan esmâ ve sıfât eserlerinden ibâret olan mezâhir-i âlemin zuhûruyla Hakk'ın zâtı ziyâde olmaz ve onların ma'dûm olmasıyla da Hakk'ın vücûdu eksilmez. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûsufî'dedir.

لیک افزون گشت اثر ز ایجاد خلق در میان این دو افزونیست فرق

1664. *Lâkin icâd-ı halktan eser ziyâde oldu; bu iki ziyâdeliğin arasında fark vardır.*

Ya'ni bir, zâtın ziyâdeliği ma'nâsı ve bir de eserin ziyâdeliği ve zuhûr-ı vücûdu ma'nâsı vardır. Eserin ziyâde olmasından, zâtın ziyâde olması lâzım gelmez. Meselâ denizin zâtı ve nefsi vardır ve dalgaların dahi zâtı vardır. Dalgaların taayyün-i zâtîleri zâhir olduğu vakit, denizin zâtı ziyâdeleşmez, fakat dalgaların zevât-ı müteayyineleri zât-ı deryâ üzerinde bir ziyâdelik gösterir. İşte bu iki ziyâdelik arasında fark vardır. Zîrâ deniz, deniz olmak için dalgaların vücûduna muhtâç değildir; fakat dalgalar, dalga olmak için, denizin vücûduna muhtâcdırlar. İmdi dalgalar zât-ı deryâdandır ve taayyünleri i'tibâriyle o deryâ-yı azîmin gayridirler; fakat hakikatleri ve zâtlan deryânın "ayn"ıdır ve hey'et-i mecmûası deryâdır.

Dîğer bir vecih de budur ki: Hak cihânın icâdından ziyâde olmamıştır, fakat âlem-i kesâfette bu halk-ı müdrikin dahi icâdı vardır ki, o halkın icâdından dolayı eser ziyâde olur. Nitekim insanlar tayyâreler, tahte'l-bahirler, torpidolar, diritnotlar, radyo âledleri ve türlü türlü makineler icâd etti ve peyderpey de etmektedirler. Bu icâdlardan eserler ziyâde oldu. Hakk'ın âlemi icâd etmesi bu kabîlden değildir. Bu iki icâd ve ziyâdelik arasında fark-ı küllî vardır; zîrâ insan ile, onun masnû'u ve eseri arasında gayriyyet-i hakîkiyye-i lügaviyye vardır ve hiçbir vecih ile ayniyet ma'nâsı vârid değildir; fakat vücûd-ı Hak ile eşyâ arasında böyle gayriyyet-i hakîkiyye-i lügaviyye yoktur, belki gayriyyet-i hakîkiyye-i ıstılâhî ile ayniyet-i hakîkiyye-i ıstılâhî vardır. Meselâ aynaya bakan bir şahsın zâtı ve sıfâtı o aynada zâhir olur ve sıfâtının zuhûru budur ki, o şahsın her bir hareket ve sükûnu, gülmesi ve ağlaması ilh. akisde görünür. Bu cihetten şahıs, aksin "ayn"ıdır ve bu ayniyet, ayniyet-i hakîkî-i ıstılâhîdir. Eğer lügavî olsa idi, akisde vâki' olan her bir keyfiyetin, şahısta dahi vukû'u vâcib olurdu. Eğer akis üzerine bir boya atsalar, şahıs onunla boyanmaz, kendi hâlinde kalır. İşte bu cihetten de gayriyyet-i hakîkî-i ıstılâhî sâbit olur.

تا پدید آید صفات و کار او

هست افزونی اثر اظهار او

1665. *Eserin ziyâdeliği onun ızhârıdır, tâ ki onun sıfâtı ve kârı zâhir gele.*

Ma'lûmdur ki, sıfât-ı ilâhiyye, niseb-i zâtıyyedir. Zât ise kendi nisbetleriyle ziyâdeleşmez. Meselâ vâhidin birtakım nisbetleri vardır 1/2, 1/3, 1/5, 1/8

ilh... Bu nisbetlerin cümlesi vâhidde mündemiçdir ve aslâ vâhidi ziyâdeleştirmez; fakat nisebin izhân, iktizâ-yı zâtî olduğundan, Hak bu iktizâ-yı zâtîsi üzerine, onları kendi vücûdunun merâtibinde, o merâtibin îcâbına göre izhâr eder. Eserin ziyâdeliği, ancak onun vücûdunun tecellî-i sıfâtîyye ile zuhûrundan ibâret olur. Nitekim I. cildde 1814-1815 numaralı beyit[ler]de şöyle buyurulmuş idi:

این من و ما بهر این بر ساختی   تا تو با خود نرد خدمت باختی
این من و تو ها همه یکسان شوند   عاقبت مستغرق جانان شوند

“Bu beni ve bizi bunun için yaptın, tâ ki sen kendin ile hizmet tavlasını oynayasın, tâ ki benler ve senler hep müttehid ola; âkıbet cânânın müstağrakı ola.”

هست افزونی هر ذاتی دلیل   کو بود حادث بعلتها علیل

1666. Her bir zâtın ziyâdeliği delîldir ki, o hâdis ve illetler ile alîl ola.

Herhangi bir zâtın bir sebeble ziyâde oluşu ve tekessür edişi, o zâtın hâdis ve illetler ile ma'lûl olmasının delîlidir. Halbuki yukarıda îzâh olunduğu üzere, zât-ı Hak âsâr ile ziyâdeleşmez. Binâenaleyh hudûsdan ve illetler ile ma'lûl olmaktan münezzehtir.

تفسير فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى

“Fe evcese fî nefsihî ilh... (Tâhâ, 20/67) ya'ni “Mûsâ (a.s.) nefsinde havfı gizledi. Biz dedik: Korkma! Muhakkak sen a'lâsın!” âyet-i kerîmesinin tefsîridir

Bu âyet-i kerîme Tâhâ sûre-i şerîfesinde vâkî'dir.

گفت موسی سحر هم حیران کنیست   چون کنم که خلق را تمیز نیست

1667. Mûsâ dedi: “Sihir dahi pek hayrân edicidir; nasıl edeyim ki halkın temyîzi yoktur!”

Bu sûrh-i şerîf, yukarıdaki 1664, 1665 numaralı beyitlere merbûttur. Ya'ni "İcâd-ı Hak vardır, bir de icâd-ı halk vardır. Asânın ejderhâ olması icâd-ı Hak'dır ve değneklerin ve iplerin yılan sûretinde görünmesi dahi sihir vâsıtasıyla icâd-ı halktır. İmdi icâd-ı Hak, hakikat içinde halk ve icâd-ı halk, hayâl içinde hayâldir. Ya'ni asânın zâtı ve hakikati ejderhâ idi, hayâl olan bu vücûd-ı izâfî âleminde asâ libâsıyla zâhir oldu; ve değnekler ve ipler kendi hakikatlerinin hayâli idi ve sihir ise bu hayâllere müstenid olan hayâl idi. İmdi Hakk'ın kisve-i hayâlden soyarak ızhâr ettiği hakikat ki, onun icâdıdır, bu icâd halkı hayrette bırakıcıdır; fakat hayâl içinde hayâl ve icâd-ı halk olan sihir dahi hayrân edicidir. Fakat ne yapayım ki, halkta bu iki icâd arasını fark ve temyîz edecek kuvvet yoktur!" demek olur.

Bu beyt-i şerîf cenâb-ı Mûsâ tarafından Hakk'a hitâbdır.

گفت حق تمیز را پیدا کنم عقل بی تمیز را بینا کنم

1668. *Hak buyurdu: "Ben temyîzi peydâ ederim; temyîzsiz olan aklı görücü ederim!"*

Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)a cevâben buyurdu ki: "Ben icâdım olan mu'cizeyi ve icâd-ı halk olan sihiri temyîz edecek kadar halkın akıllarına kuvvet veririm ve onlarda temyîz peydâ ederim."

گرچه چون دریا بر آوردند کف موسی تو غالب آیی لا تخف

1669. *"Gerçi deryâ gibi köpük çıkardılar, ey Mûsâ sen gâlib gelirsin, korkma!"*

"Sihirbâzlar gerçi denizin dalgalanıp köpük çıkardığı gibi, âlem-i hayâl olan bu vücûd-ı izâfî deryâsının köpüğü mesâbesinde sihir gösterdiler; ey Mûsâ, benim icâdım olan mu'cizen ile, onların icâdı olan sihirlerle gâlib gelirsin, korkma! Zîrâ hakikat dâimâ hayâle gâlibdir."

بود اندر عهد خود سحر افتخار چون عصا شد مار آنها گشت عار

1670. *Kendi zamânında sihir iftihâr idi; vaktâki asâ yılan oldu, onlar âr oldu.*
[1673]

Ya'ni, Mûsâ (a.s.) zamânında sihir, halk arasında şâyân-ı iftihâr bir san'at idi. Vaktâki asâ yılan olup, kendi hakikatiyle zâhir oldu, onların sihirlerinin ancak hayâlden ibâret olduğu anlaşıldığından, artık sihir ve sihirbâzlık âr ve şâyân-ı ta'yîb bir san'at oldu.

هر کسی را دعویٰ حسن و نیک   سنگ مرگ آمد نمکها را محک

1671. *Her bir kimsenin hüsn ü letâfet da'vâsı vardır; ölüm taşı, letâfetlerin mihekkî geldi.*

“Nemek”, tuz demektir; burada mecâzen letâfet-i ma'nevî murâd buyrulur. “Her bir kimsenin mehâret ve letâfet-i ma'nevî da'vâsı vardır; fakat bu da'vâ, sihirbâzların da'vâsına benzer. Zîrâ bu da'vâ, hayât-ı dünyeviyyeye merbûtiyet esâsına müsteniddir. Vaktâki bu hayât-ı dünyeviyyeyi yıkan ölüm mevzû'-i bahs olur, bu da'vâ sâhibi korkar ve titrer. Çünkü ölüm, bu letâfet-i ma'nevînin mihekkidir.” Hakîkatte böyle bir letâfete sâhib olan zâtın aslâ muzhir-i bâtın olan ölümden korkusu yoktur.

سحر رفت و معجزهء موسی گذشت   هر دو را از بام بود افتاد طشت

1672. *Sihir gitti ve Mûsâ'nın mu'cizesi geçti; vücûd damından her ikisinin leğeni düştü.*

“Tâst ez bâm üftâden”, ya'ni “leğen damdan düşmek”, ma'denî bir leğenin damdan düşmesi bir gürültü peydâ edip, halkın nazar-ı dikkatini celb edeceğinden bu ta'bîr, “şâyi' olmak”tan kinâyedir. Ya'ni, “Bu vücûd-ı izâfî âleminde sihirbâzların sihirleri gitti, Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesi de geçti; fakat onların arasındaki bu hâdise, nâs arasında şâyi' oldu ve târîh sahîfesine geçti.”

بانگ طشت سحر جز لعنت نماند   بانگ طشت دین بجز رفعت نماند

1673. *Sihir leğenin sesi, la'netden gayri kalmadı; din leğenin sesi rif'atın gayri ile kalmadı.*

Ya'ni, sihrin şöhret-i şâyiası ancak la'nete ve matrûdiyete mukârin oldu, dîn-i ilâhînin şöhreti ancak rif'at ve ulviyet ile berâber yaşadı ve hâlâ dahi yaşamaktadır.

چون محک پنهان شدست از مرد و زن   در صف آای قلب اکنون لاف زن

1674. *Mâdemki mihek erkekten ve kadından gizli olmuştur, ey kalp şimdi safâ gel, ögün!*

“Mihek”ten murâd, ölüm; “erkek”ten murâd, âlâyiş-i dünyeviyyeye aldanmayan kimseler; ve “kadın”dan murâd, âlâyiş-i dünyâyâ kapılan kimseler; “kalp”dan murâd, kendinde olmayan kemâlâtı da'vâ edenler; “saf”tan murâd, kâmilîlerin safıdır; “lâf zeden”, ögünmek ve kendini medh etmektir.

Ya'ni, "Ey halkı başına toplayarak irşâd da'vâsında bulunan meftûn-ı dünyâ, mâdemki hâl-i hayâtta'sın ve ölüm mihekki henüz gizlidir; ey kalp ve yalan-cı mürşid, bâri kâmillerin safına gel de öyle öğren!"

وقت لافستت محک چون غائبست می بردت از عزیزی دست دست

1675. *Mâdemki mihek gâibdir, senin öğrenme vaktin olmuştur; azîzlik cihetinden seni elden ele götürürler.*

Ey müddei-i kâzib, mihek olan ölüm gâib ve senin hayât-ı dünyeviyyen devâm ettikçe, senin öğrenme vaktindir. Temyîz sâhibi olmayan halk sende izzet ve rif'at tahayyül ederek seni elden ele götürürler.

قلب می گوید ز نخوت هر دم ای زر خالص من از تو کی کم

1676. *Kalp, kibirden nâşî her dem bana der ki: "Ey hâlis altın, ben senden ne vakit nâkısım?"*

Mürşidlik da'vâsında bulunan kalp ve riyâkâr efendi, her dem bana karşı tekebbür ederek der ki: "Ey hâlis altın, ya'ni ey mürşid-i kâmil, sende ulûm-ı akliyye ve nakliyye varsa, bende de var, ben senden ne vakit nâkısım?"

زر همی گوید بلی ای خواجه تاش لیک می آید محک آماده باش

1677. *Altın der: "Ey kapı yoldaşı, fakat mihek geliyor, hâzır ol!"*

Altın gibi olan mürşid-i kâmil, müddei-i kâzibe cevâben der ki: "Ey kapı yoldaşı, kalp ile hâlisi birbirinden tefrîk eden ölüm mihekki yaklaştı, eğer ayâ-rın tamâm ise o mihekke hâzır ol!" "Hâce-tâş", bir efendinin bendesi ma'nâ-sınadır; zîrâ gerek insân-ı kâmil, gerek insân-ı nâkıs, Hakk'ın bendeleridirler.

مرگ تن هدیه است بر اصحاب راز زر خالص را چه نقصانست گاز

1678. *Tenin ölümü ashâb-ı râz üzerine hediyedir, hâlis altına makasdan ne noksandır?*

Ya'ni, mihek mesâbesinde olan tenin ölümü ve cismin fenâsı, ashâb-ı râz olan insân-ı kâmil üzerine hediyedir; nitekim hadîs-i şerîfde الموت تحفة المؤمن ya'ni. "Ölüm mü'minin hediyesidir" buyurulmuştur. Eğer makas hâlis altını kesmiş olsa, o altının hâlisiyetine bir noksan gelmez; ve kezâ insân-ı kâmilin hâlis altın mesâbesinde olan cismini, ölüm makası keserse, o ölümden ona noksan gelmez. Nitekim âşıkların ölümü hakkında cenâb-ı Pîr efendimiz Dî-vân-ı Kebîr'lerinde şöyle buyururlar:

عاشقانی که با خیر میرند   پیش معشوق چون شکر میرند
از الست آب زندگی خوردند   لا جرم شیوهء دیگر میرند
تو گمان می بری که شیران نیز   چون سگان از برون در میرند

“Âşıklar ki, hayır ile ölürler. Ma’şûkun önünde şeker gibi ölürler. “Elestü bi-Rabbiküm” (A’râf, 7/172) [“Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?”] hitâbı bezmin-den dirilik suyunu içtiler; şübhesiz başka şîvede ölürler, sen zannedersin ki arslanlar dahi, köpekler gibi kapının dışında ölürler.”

قلب اگر در خویش آخر بین بدی   آن سیه کآخر شد او اول شدی

1679. *Kalp eğer kendi hakkında âhir görücü olaydı, o siyeh ki, âhir oldu, o evvel olurdu.*

O kalp altın mesâbesinde olan riyâkâr, kendi ahvâlinin sonunu görücü olaydı, o sonunda, ya’ni âhiretinden olan kara yüzlülük, evvelinde, ya’ni dünyâda olurdu ve kendi haddini dünyâda iken bilir ve bu kara yüzlülükten kurtulmanın çâresini arar idi.

چون شدی اول سیاه اندر لقا   دور بودی از نفاق و از شقا

1680. *Eğer likâda evvelâ siyâh olaydı, nifâktan ve şikâktan uzak olurdu.*

Eğer insân-ı kâmile mülâkî olduğu vakit, bâtını siyâh olduğunu, âhirete intikâlden evvel göre idi, nifâktan ve şekâvetten uzak olur ve ancak kendini islâh ile meşgûl bulunur idi.

کیمیای فضل را طالب بدی   عقل او بر زرق او غالب بدی

1681. *Eğer fazl kimyâsını tâlib olsa idi, onun akli, onun riyâsına gâlib olurdu.*

“Kimyâ-yı fazl”dan murâd, insân-ı kâmilidir; zîrâ insân-ı kâmil yeryüzünde fazl-ı ilâhîdir ve bakır gibi olan nâkıs insanları, altına kalb eden kimyâdır. “Eğer da’vâ-yı irşâda kıyâm edip, mürşid-i kâmil ile boy ölçüşmeğe kalkan riyâkâr, kendini nâkıs görüp, fazl-ı ilâhînin kimyâsı olan insân-ı kâmilin terbiyesine tâlib olaydı, onun akli, riyâkârlığı üzerine gâlib olur idi, ya’ni riyâ-kârlığı terk ederdi.”

چون شکسته دل شدی از حال خویش   جابر اشکستگان دیدی بپیش

1682. *Eğer kendi hâlinden münkesir-i kalb olaydı, kırıklar sarıcıyı önde görürdü.*

"Câbir", cebir masdarından ism-i fâildir; ve "cebr", lügatte kırılmış a'zâyı bağlamak demektir. Nitekim I. cildde 1089 numarada vâki' جبر چه بود بستن یا پیوستن رگ بگسسته را ya'ni "Cebir ne olur? Kırılmışı bağlamak, yâ-hud kopmuş damarı bitştirmek" beyt-i şerîfinde mezkûr idi. Burada "câbir-i işkestegân"dan murâd insân-ı kâmilidir. Ya'ni, "Eğer ey müddei-i kâzib, kendinin nâkıs olduğunu bilerek kalbin münkesir olaydı, kırıklar sarıcı olan insân-ı kâmilî önünde görürdün ve onun lutfuna nâil olurdun."

عاقبت را دید و او اشکسته شد از شکسته بند در دم بسته شد

1683. O âkıbeti gördü ve münkesir oldu; kırık bağlayıcıdan derhâl bağlanmış oldu.

O kimse ki kendi hâline baktı ve âkıbetinin fenâ olduğunu gördü ve bu sebepten kalbi münkesir oldu. Böyle münsıfâne nazarı sebebiyle kırık bağlayıcı olan insân-ı kâmilden, derhâl kınğı bağlanmış oldu. Ya'ni onun kırık me-sâbesinde olan sıfât-ı nefsâniyyesi berâ-yı tedâvî, kâmil tarafından bağlandı.

فضل مسها را سوی اکسیر راند آن زر اندود از کرم محروم ماند

1684. Fazl, bakırları iksîr tarafına sürdü; o kalp altın, keremden mahrûm kaldı.

Fazl-ı ilâhî ve inâyet-i rabbânî bakır gibi olan nâkısları, iksîr gibi olan insân-ı kâmil tarafına sürdü ve iksîre mukârenet hasebiyle o bakırlar altın oldu; fakat kendisini kâmil addedip, kâmil ile mücâdeleye cür'et eden riyâkâr, bu altın olmak kereminden ve fazl-ı ilâhîden mahrûm kaldı.

ای زر اندوده مکن دعوی بین که نماند مشتری اعمی چنین

1685. Ey kalp altın, da'vâ etme! Gör ki senin müşterin böyle kör kalmaz.

Ey müddei-i kâzib, insân-ı kâmil ile müsavât da'vâsını etme, sen işin sonuna bak! Zîrâ şimdi hayât-ı dünyeviyyede, sende kemâl tasavvur ve tahay-yül eden müşterilerin ve tevâbiin ile'l-ebed böyle kör kalmaz.

نور محشر چشم شان بینا کند چشم بندی ترا رسوا کند

1686. Nûr-ı mahşer onların gözlerini görücü eder; senin gözbağcılığını rüsvây eder.

Ey sıfât-ı nefsâniyyesi bâkî iken, halkı irşâda kıyâm eden yalancı şeyh efendi! Sen halka sahte kemâlât göstermekle, kendi bâtınını setr ettin, onlar seni göremediler; fakat emîn ol ki, mahşerin nûru senin halktan sakladığın bâtınını meydana çıkarıp, bilcümle fenâ sıfatlarını onlara gösterecektir ve se-

nin gözbağcılığını ibtâl ve seni rüsvây ve rezîl edecektir. Nitekim âyet-i kerîmede نَاصِرٌ يَوْمَ تَبْلَى السَّرَائِرُ فَمَالَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ (Tânk, 86/9-10) ya'ni, "O günde ki sırlar âşikâr olur, imdi onu men' edecek kuvvet ve yardımcı yoktur" buyrulur.

بنگر آنها را که آخر دیده اند   حسرت جانها و رشک دیده اند

1687. Onlara bak ki, âhiri görmüşlerdir, canların hasreti ve gözlerin reşkidirler.

Ey tâlib-i tarîkat ve hakîkat, mevtın-ı dünyâ ile, mevtın-ı âhiretten hicâba düşmüş olan nâkısın bırak da, âhireti gören kâmillere bak! Bu kâmillerin hâline canlar hasret çekerler ve gözler onların safvet-i bâtınlarına gıpta ederek bakarlar.

بنگر آنها را که حالی دیده اند   سر فاسد ز اصل سر بریده اند

1688. Onlara bak ki, bir hâl görmüşlerdir; fâsid olan sırrı, başın aslından kesmişlerdir.

Bu beyt-i şerîf yukanki beyt-i şerîfin te'kîdidir. Ya'ni, "O kâmillere bak ki, onlar bir hâl ve bir cezbe-i ilâhî görmüşlerdir; fâsid olan bâtını, başın kökünden kesmişlerdir." "Fâsid olan bâtın"dan ve "sır"dan murâd, havâtır-ı nefsâniyye ve şeytâniyyedir. Bunların menba'ı ve esâsı nefsin diriliğidir. Eğer nefis فَاغْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ (Bakara, 2/54) ["Nefislerinizi öldürün!"] âyet-i kerîmesindeki işâret vech ile öldürülmüş olursa, bu sırr-ı fâsidin başı kökünden kesilmiş olur. Binâenaleyh tarîkatte sâlike lâzım olan evvelen nefsin lakırdılarını kesmektir; ve nefislerini öldüren kâmiller âhir görücü olan tâife-i aliyyedir.

پیش حالی بین که در جهلست و شک   صبح صادق صبح کاذب هر دو یک

1689. Bir hâli görücünün önünde ki, cehilde ve şekdedir, subh-ı sâdık, subh-ı kâzib her ikisi birdir.

Ya'ni, "Müstakbel olan âhireti görmeyip, ancak hâl olan dünyâyı gören kimse, ahvâl-i âhiretten cehil ve şek içinde olduğundan, onun önünde subh-ı sâdık ile subh-ı kâzibin her ikisi de birdir." "Subh-ı sâdık"tan murâd, hayât-ı bâkiye-i uhreviyye ve "subh-ı kâzib"den murâd, hayât-ı fâniye-i dünyeviyyedir.

صبح کاذب صد هزاران کاروان   داد برباد هلاکت ای جوان

1689*. Ey delikanlı, subh-ı kâzib birçok kârbânı helâk rüzgârına verdi!

* Bu numara mükerrerdir.

Ey tâlib-i hakikat olan genç efendi! Subh-ı kâzib gibi parlayan bu dünyâ, birçok kâfile-i beşeri helâk rüzgârlarına kaptırdı. Nitekim sûre-i Enbiyâ'da vâki' âyet-i kerîmede (Enbiyâ, 21/11) ya'ni "Biz ne kadar kurâ ehlini kırdık ki, onlar zâlim idiler ve ondan sonra başka kavimler inşâ ettik" buyrulur.

نیست نقدی کش غلط انداز نیست وای آی جان کش محک و گاز نیست

1690. [1694] *Bir nakid yoktur ki, o galat-endâz değildir; vay o câna ki, onun mihek-ki ve makası yoktur.*

"Nakd", peşin ve muaccel demektir. Ya'ni, "Hiçbir peşin ve muaccel olan şey yoktur ki, insanı galata düşürücü olmasın! Binâenaleyh peşin ve muaccel olan ezvâk ve lezzât-ı dünyeviyye, müccel olan niam-ı uhreviyyeden insanları mahrûm eder; ve galata düşen cânlar, mihek ve makas mesâbesinde olan şerîat-ı peygamberîye ve ahlâk ve sîret-i evliyâyâ vâkif olmayanlardır. Bunlardan cehil içinde bulunan cânların vay hâline!" Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in ve ahâdis-i nebeviyyenin ikâziyle müteyakkız olan cânlar, dünyânın peşin ve muaccel olan ezvâk ve huzûâtının ayn-ı âteş olduğunu idrâk edip, tevakkî ederler. Nitekim hadîs-i şerîfde de *حفت النار بالشهوات حفت الجنة بالمكاره* ya'ni "Ateş, şehvât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür ve cennet de mekrûhât-ı nefsâniyye ile örtülmüştür" buyrulur.

زجر مدعی از دعوی و امر کردن او را بمتابعت

Müddeînin da'vâdan zecri ve ona mütâbaat ile
emr etmek beyânındadır

بو مُسَيَّلَمٌ گفت من خود احمدم دین احمد را بفن بر هم زدم

1691. *Ebû Müseylem dedi: "Ben de Ahmed'im; Ahmed'in dînini hîle ile karıştırayım!"*

"Ebû Müseylem," Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretlerinin son zamanlarında peygamberlik da'vâsıyla zuhûr eden bir şahsın adıdır. Bu habîs, Server-i

â em Efendimiz'e: "Allâh'ın resûlü Müseyleme'den, Allâh'ın Resûlü Muhammed'e" adresiyle bir mektûb da göndermiştir. Benû Hanîfe tâifesi, bu habîse îmân etti; Kureys'den ba'zıları da irtidâd edip ona iltihâk etti. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in irtihâlinden sonra efdalü's-Sıddıkîn Ebû Bekir (r.a.) hazretleri tarafından ona karşı harb olundu. Hamza (r.a.) efendimizin kâtili olan Vahşî, onu öldürmüştür. Merkûmun ismi ondan sonra "Müseylemetü'l-Kezzâb" kalmıştır. Bu beyt-i şerîfde "Müseyleme"den murâd, nefsinde kemâl olmadığı halde, halkı irşâda kıyâm eden müzevvir ve yalancı şeyhlerdir ki, bunlar insân-ı kâmil ile müsâvât da'vâsını edip, birtakım sâde-dilleri başlarına toplarlar ve topladıkları adamların her birinden inde'l-îcâb bir menfaat-ı dünyeviyye istih-sâl edebileceklerini teemmül ederler. Meselâ îcâb ettiği vakit bedâva hekîm elde edebilmek için bir hekîmi ve evlerine ucuzca eşyâ tedâriki için tâcirleri başlarına cem' ederler ve bu menfaatler tarikat perdesi altında vâki' olur. Halbuki insân-ı kâmil kimseden bir şey beklemez, ibâdullâha hizmeti Hak içindir.

هو مسيلم را بگو كم كن بطر   هل تو اول لعنت آخر نگر

1692. Ebû Müseylem'e de ki: "Batarı az et, sen evveli bırak, âhirin la'netine bak!"

"Batar", şiddet-i ferah ve tekebbür ma'nâlarıdır; burada "kibir" demektir. Ya'ni, "Ey sâhib-i kemâl, sen Ebû Müseyleme tabîatında olan müzevvire de ki: "Halkın sana olan teveccühünden dolayı kibri ve enâniyeti az yap! Bu hayât-ı dünyeviyye, senin nefsine vukûfunun evvelidir. Bir de hayât-ı uhreviyye vardır ki, o da senin nefsine vukûfunun âhiridir. Bu evveldeki makbûliyet, âhirde matrûdiyete sebep olur; binâenaleyh evveldeki makbûliyeti bırak da, âhirdeki la'nete ve matrûdiyete bak!" Beyit:

Bir aceb sevdâya düştü tutuşur Şemsî müdâm
Hakk'a makbûl olmak ister, halka menfûr olmadan

این قلاوژی مکن از حرص جمع   پس روی کن تا رود در پیش شمع

1693. Hırs-ı cem'den dolayı bu kılavuzluğu etme; arkadan gidicilik et, tâ ki önde şem' gide!

Ya'ni, başına halkı toplayıp onlardan hürmet ve maddî menfaat beklemek hırsından dolayı Hak yolunda kılavuzluk ve rehberlik da'vâsından vazgeç! Mürşid-i hakîkî olan bir kâmilin arkasından git ve ona tâbî' ol ki, önde giden o şem'-i ilâhînin ışığı ile, nefsinin zulmetleri arasında doğru yolu göresin.

شمع مقصد را نماید همچو ماه کین طرف دانه است و یا خود دامگاه

1694. *Şem'*, "Bu taraf dânedir, veyâhud tuzak mahallidir!" diye maksadı ay gibi gösterir.

Ya'ni, şem' gibi olan mürşid-i kâmil, Hak yolunda sana rehberlik edip, "Bu tarafta dâne, ya'ni feyz-i ilâhî vardır, veyâhud o tarafta tuzak mahalli, ya'ni kahr-ı ilâhî tuzağı vardır!" diye sana maksad-ı hakîkî olan tarîk-ı vuslatı ay gibi apaçık gösterir.

گر بخواهی ور نخواهی با چراغ دیده گردد نقش باز و نقش زاغ

1695. *İstesen istemesen, doğanın nakşıyla karganın nakşı, çerâğ sebebiyle görülmüş olur.*

Ey tâlib-i hakikat, çerâğ-ı ilâhî olan kâmilin nûruyla, doğanın sûreti, ya'ni veliyy-i Hak ve karganın sûreti, ya'ni müzevvirin hâli, ister istemez sana görülmüş olur.

ور نه این زاغان دغل افروختند بانگ بازان سپید آموختند

1696. *Ve yoksa bu kargalar hîle parlattılar, akdoğanların sesini öğrendiler.*

"Kargalar"dan murâd, müzevvir ve riyâkâr olan şeyhler, "akdoğanlar"dan murâd, hakîkî mürşidlerdir. Ya'ni, "Bu müzevvir şeyhler, kâmilin sohbetlerinde bulunup, onlardan birtakım ıstılâhât-ı sûfiyyeyi öğrendiler ve kitâblardan ba'zı menâkıb-ı evliyâyı ezberlediler." Meclislerde bunlardan bahs edip halkı avladılar. Halbuki bâtınları nûrsuz idi. Zâhirlerini kelâm-ı evliyâ ile parlattılar. Nitekim I. cildin 324 numaralı beyt-i şerîfinde dahi aynı ma'nâ şöyle buyurulmuş idi:

حرف درویشان بدزد مرد دون تا بخواند بر سلیمی را فسون

"Alçak olan adam, bir selîm üzerine o efsûndan okumak için, dervîşlerin kelâmını çalar."

بانگ هدهد گر بیاموزد فتا راز هدهد کو و پیغام سبا

1697. *Eğer delikanlı hüdhüdün sesini öğrense, hüdhüdün sırrı hani ve sabânın haberi hani?*

Hind nüshalarında "fetâ" yerine قطاء (kutâ') vâki'dir; ve "kutâ' " bağirtlak kuşu ma'nâsına olan (قُطَاة) "kutât"ın cem'idir. Bu sûrette ma'nâ: "Eğer bağirt-

lak kuşları hüdhüd kuşunun sesini öğrenir ise, derin mahallerde havada uçarken suyu görmesi hâssiyeti nerede ve Süleymân (a.s.)a Yemen'de vâki' Sabâ şehrinin hükümdârı olan Belkîs'dan haber getirmesi nerede!" Bu hâssiyetler hüdhüd kuşundadır. Onun sesini öğrenip taklîd etmekle bağırtlak kuşuna intikâl eder mi? Bunlar gibi müzevvir şeyhler, kâmillerin kelâmını öğrenmekle onların esrârından haberdâr olabilirler mi?

بانگ بر رسته ز بر بسته بدان   تاج شاهانرا ز تاج هدهدان

1698. *Ber-restenin sesini, ber-besteden bil, şâhların tâcını hüdhüdlerin tâcından bil!*

"Ber-reste", bî-edeb adamdan kinâyedir (*Burhân*). "Ber-besten", fâideye mâlik olmak ma'nâsınadır. "Ber-reste"den murâd, Hak yolunda edepsiz olan müzevvir şeyhlerdir. "Ber-beste"den murâd, feyz-i ilâhîyi hâmil olan mürşid-i kâmilidir. Ya'ni, "Şeyh-i müzevvirin sözlerini, mürşid-i kâmilin sözlerinden fark et! Nitekim sûrî pâdişâhların tâcı ile hüdhüdlerin tâcı arasında fark vardır. Evvelkilerin tâcı masnû'-ı insân, sonrakilerin tâcı masnû'-ı ilâhîdir; binâenaleyh masnû'-ı halk ile, masnû'-ı Hak arasını iyice tefrîk ve temyîz et!"

حرف درویشان و نکته عارفان   بسته اند این بی حیایان بر زبان

1699. *Dervîşlerin kelâmını ve âriflerin nüktelerini bu hayâsızlar dil üzerine bağlamışlardır.*

هر هلاک امت پیشین که بود   زآنکه جندل را گمان بردند عود

1700. *Her ümmet-i mâziyenin helâki ki oldu, o sebebden idi ki, çakıl taşını öd ağacı zannettiler.*

"Cendil", çakıl taşı ma'nâsınadır. Ya'ni, "Geçen ümmetlerin sebep-i helâki kendilerine doğru yolu gösteren kâmilleri bırakıp, fâsidlere tâbi' olmaları idi." "Çakıl taşı" ile murâd, aslâ bâtınından bir eser zuhûr etmeyen fâsidlerdir; ve "öd [ağacı]"ndan murâd dahi, bâtınlarının kokusu latîf olan kâmillerdir.

بود شان تمیز کآن مظهر کُند   لیک حرص و آز کور و کر کند

1701. *Onların temyîzi var idi ki, onu ızhâr olunmuş ede; fakat hırs ve tama' kör ve sağır eder.*

"O helâk olan ümem-i mâziyenin akılları ve temyîzleri var idi; Zîrâ hepsi sûret-i insâniyyede mahlûk olup onlarda o akli ve temyîzi ızhâr etmek has-

sası var idi. Fakat âlâyiş-i dünyâ hırsı ve huzûzât-ı nefsâniyye tama'ı, insanın bâtın kulağını sağır ve akıl gözünü kör eder." "Muzhar", if'âl bâbindan ism-i mef'ûldür.

کورئ کوران ز رحمت دور نیست   کورئ حرصست کان معذور نیست

1702. *Körlerin körlüğü rahmet-i ilâhîden uzak değildir; hırsın körlüğüdür ki, o ma'zûr değildir.*

Zâhir gözleri kör olanların bu körlüğü şâyân-ı merhamettir ve Hakk'ın rahmeti bu biçârelerden uzak değildir; fakat hırs-ı dünyâdan mütevellid olan kalb gözünün körlüğü, insanın insanlığına yakışmayan bir kabâhat olduğundan şâyân-ı ma'zeret değildir; binâenaleyh kabâhat sâhibi cezâyâ müstehak olur.

چارمیخ شه ز رحمت دور نیست   چارمیخ حاسدی مغفور نیست

1703. *Şâhın işkencesi rahmetten uzak değildir; bir hâsidin işkencesi mağfûr değildir.*

"Şâh"dan murâd, şâh-ı hakîkî olan Hak'dır. "Bir hâsid"den murâd, benî-âdeme hased eden şeytân-ı laîndir. Ya'ni, "Zâhir gözünün körlüğü, şâh-ı hakîkî olan Hak tarafından bir hikmet üzerine binâ olunmuş bir işkencedir ve Hakk'ın tecellî-i celâlîsidir ve tecelli-i celâlînin âkıbeti cemâle müteveccih olduğundan bu işkence-i şâh rahmetten uzak değildir; fakat benî-âdemin makbûliyetine hased eden İblîs-i laînin bir işkencesi olan kalb körlüğü mağfûr değildir." Zîrâ kalb körlüğü enbiyâya muhâlefet ve İblîs'e muvâfakattan tevellüd eder.

ماہیا آخر نکو بنگر بشت   بد گلوبی چشم آخر بینت بست

1704. *Ey balık, nihâyet oltaya iyi bak! Pis boğazlık, senin âhir görücü olan gözünü bağladı.*

"Ey bu vücûd-ı izâfî deryâsında yüzen insan! Şehvet-i nefsâniyyeye ve huzûzât-ı dünyeviyyeye hırs ve tama' oltasına iyi bak! Pis boğazlık sebebiyle o huzûzâtın ancak evveline nazar edersin. Onların berbâd olan âhirini göremezsın; zîrâ tama'-i lezzât senin akıl gözünü kör ve bâtın kulağını sağır etmiştir." Nitekim hadîs-i şerîfde *ياکم والطمع فان الطمع یعمی و یعمی* ya'ni "Tama'dan sakının, zîrâ tama' kör ve sağır eder" buyurulmuştur.

با دو دیده اول و آخر بین   هین مباحش اعور چو ابلیس لعین

1705. *İki göz ile evveli ve âhiri gör, sakın İblîs-i laîn gibi bir gözlü olma!*

İki göz ile, ya'ni zâhir gözüyle dünyânın suver-i zâhiriyyesini ve huzûzât-ı maddiyyesini gör, fakat bâtın gözüyle de onların âhirlerine nazar et, sakın matrûd olan İblîs gibi bir gözlü, ya'ni yalnız zâhir gözlü olma!" Zîrâ İblîs-i laîn ancak âdemin sûret-i zâhiresine nazar etti, bâtını görmekten kör oldu.

اعور آن باشد که حالی دید و بس   چون بهایم بی خبر از پیش و پس

1706. *Bir gözlü o olur ki, ancak hâle mensûbu gördü; behâyim gibi ileriden ve geriden bî-haberdîr.*

"Bir gözlü olmak"tan murâd, ancak hâl-i hâzıra mensûb olan huzûzâtı ve lezzâtı görmek ve muaccel olan bu huzûza saldırıp, hayvanlar gibi bunların ilerisinden ve gerisinden bî-haber kalmaktır; ve her bir hazz-ı dünyevînin arkasında birçok elem gizli olduğunu görememektir." Nitekim âriflerden biri buyurmuştur ki: "Bizim fitne-i evlâd ile ibtilâmız, meşrû' olan lezzetlerimizi ce-zâsıdır; artık gayr-i meşrû' olan lezzâtın cezasını buna kıyâs et!"

چون دو چشم گاو در جرم تلف   همچو یک چشمست کش نبود شرف

1707. *Çünkü öküzün iki gözü, cürm-i telefde bir göz gibidir, zîrâ onun şerefi yoktur.*

Evveli görüp âhiri görmemek, ya'ni zâhiri ve hâl-i hâzırın görüp, bâtını akıl gözü ile görmemek pek büyük bir şerefsizliktir ve hayvâniyet mertebesine tenezzül etmektir. Nitekim bir kimse zulmen birinin öküzünün iki gözünü çıkarmış olsa, o kimseye şer'an insanı gözünün nısf-ı diyeti lâzım gelir. Binâ-enaleyh hayvanların iki gözünün hükmü âdemin bir gözü hükmündedir. Zîrâ hayvan ancak zâhir gözüyle gördüğünü bilir ve onun âhirini ve âkubetini göremez ve taakkul edemez.

نصف قیمت ارزد آن دو چشم او   که دو چشمش راست مسند چشم تو

1708. *Onun iki gözü nısf-ı kıymet değer, zîrâ senin gözün onun iki gözüne mesneddir.*

Öküzün iki gözünün dînde, insanı gözü diyetinin yarım kıymetine muâdil olmasının sırrı ve hikmeti budur ki, öküzün iki gözü, ancak insanın gözlerine istinâden iş görebilir ve insanın gözü öküzün gözüne rehber olur.

ور کئی یک چشم آدم زادهء نصف قیمت لازمست از جادهء

1709. *Ve eğer bir âdem-zâdenin bir gözünü çıkarsan, büyük caddeden yarım kıymet lâzımdır.*

"Câdde", şeh-râh, geniş yol demektir. Âhirindeki hemze yâ-yı ta'zîme mukâbildir. Murâd, "şerîatin geniş yolu" demek olur. Ya'ni, "Âdemin iki gözünün kıymeti diyet-i kâmilemdir; eğer bir gözü çıkarılırsa, bu diyetin nısfı lâzım gelir, hükm-i şer'î böyledir" Meselâ bir öküzün kıymeti elli lira olsa, çıkarılan iki gözünün kıymeti, nısf-ı kıymeti olan 25 lira olur. Fakat bir kölenin kıymeti üç yüz lira olsa, onun bir gözü çıkarıldığı vakit, nısf-ı kıymeti olan 150 lira olur ve iki gözünün kıymeti ise, diyet-i kâmile olan 300 liradır.

زآنکه چشم آدمی تنها بخود بی دو چشم یار کاری می کند

1710. *Zîrâ ki âdemînin gözü yalnız kendisi ile, yârin iki gözü olmaksızın bir iş yapar.*

Çünkü insanın bir gözü kaldığı vakit, o göz kendi başına ve bir yardımcının iki gözüne muhtâç olmaksızın bir iş görebilir. Halbuki öküzün iki gözü iş görmek için kendisine yardımcı olan insanın gözlerine muhtâçdır.

چشم خر چون اولش بی آخرست گر دو چشمش هست حکمش اعورست

1711. *Eşeğin gözü, mâdemki onun evveli âhirsizdir, eğer onun iki gözü olsa da, onun hükmü a'verdir.*

Meselâ eşeğin zâhiren iki gözü vardır ve eşyâ-yı mahsûseyi müşâhede eder; fakat gördüğü şeylerin netâyici ve avâkıbını idrâk edemez. binâenaleyh onun bu iki gözü, bir göz hükmündedir ve kendisi bir gözlü i'tibâr olunur. İnsan ise hem âlem-i mülkü ve hem de âlem-i melekûtu görür.

این سخن پایان ندارد آن خفیف می نویسد رقعه بر طمع رغیف

1712. *Bu sözün nihâyeti yoktur, o hafîf, ragîf tama'ı üzere ruk'a yazar.*

"Hafîf"ten murâd, ta'yîni tenkîs edildiği için pâdişâha darılan bendedir. "Ragîf", pide ve "fodla" ma'nâsınadır. "Ruk'a", mektûb demektir. Ya'ni, "Yukarıdan beri söylediğimiz sözlerin nihâyeti yoktur, tedkîk ve ta'mîk ettikçe uzar. O gulâmın hikâyesine rücû edelim, o hafîfü'l-akl olan gulâm, pideye ve fodlaya tama'ından dolayı pâdişâha mektûb yazıyor."

بقیه قصهء نبشتن آن غلام رقعه بطلب اجرای

O gulâmın ücret talebiyle mektûb yazması kıssasının bakıyyesi

رفت پیش از نامه پیش مطبخی کای بخیل از مطبخ شاه سخی

1713. *Mektûbdan evvel matbah müdürünün yanına gitti, dedi ki: "Ey cömert şâhın matbahından bahîl olan kimse!"*

O hafîfü'l-akl olan köle, pâdişâha mektûb yazmazdan evvel, matbah-ı âmire müdürünün yanına gidip, ona ta'rîz etti ve dedi ki: "[Ey] o cömert olan pâdişâhın matbahından verilen ta'yînleri çok görüp buhl eden müdür efendi!"

دور ازو وز همت او کین قدر از جری ام آیدش اندر نظر

1714. *"Ondan ve onun himmetinden uzaktır ki, benim ta'yînimden bu kadarı onun nazarına gele!"*

"Cîrî", ta'yîn ve vazîfe ve nafaka ma'nâlarıdır. Ya'ni "Benim ta'yînimden kesilen mikdâr-ı cüz'î, muhakkak pâdişâh tarafından kesilmemiştir. Çünkü o cömert pâdişâhdan ve onun âlî olan himmetinden bu cüz'î mikdârın nazar-ı dikkate alınıp benden kesilmiş olması müsteb'addır."

گفت بهر مصلحت فرموده است نی برای بخل و نی تنگی دست

1715. *Dedi: "Ne buhl ve ne de el darlığı için değil, maslahat için emir buyurmuştur!"*

Matbah müdürü o gulâma cevâben dedi ki: "Cömert olan şâh, senin ta'yîninin kesilmesini ne buhlünden ve ne de bütçe darlığından dolayı değil, siyâset ve maslahat için bizlere emir buyurmuştur."

گفت دهلیزیست والله این سخن پیش شه خاکست خود زر کهن

1716. *Dedi: "Uallâh bu söz dehlîze mensûbdur; şâhın indinde eski altın bile topraktır!"*

"Dehlîz", iki kapı arası demektir. "Zerr-i kühen", eski altın; hâlisiyeti tecrübe edilmiş olan altından kinâyedir. Gulâm matbah müdürüne cevâben de-

di: "Vallâhi bu senin söylediğin söz, şâhın indinden hâdis olmuş bir söz de-
ğildir; belki iki kapı arasında gezip dolaşan bendegândan sâdır olmuş bir ifti-
râdır. Şâh benim cüz'î mikdârdaki ta'yînimi nasıl çok görüp, tenkîsini emr
eder ki, onun indinde hâlis altın bile toprak mesâbesinde kıymetsizdir."

مطبخى صد گونه حجت بر فراشت او همه رد کرد از حرصى كه داشت

1717. *Matbah müdürü yüz türlü hüccet kaldırdı, o mâlik olduğu hırstan nâsî
hepsini reddetti.*

Matbah müdürü, ta'yînin tenkîsi pâdişâhın emriyle vâki' olduğunu isbât
için birçok deliller ve burhanlar ikâme etti; fakat gulâmın gözünü hırs bürü-
müş olduğundan bu delillerin hepsini reddetti.

چون جری کم آمدش در وقت چاشت زد بسی تشنّیع او سودی نداشت

1718. *'Uaktâki ta'yîn kuşluk vaktinde ona eksik geldi, o çokluk teşnî' ederdi,
bir fâide tutmadı.*

Gulâma kendi ta'yîni kuşluk vaktinde tevzî' olunduğu vakit, fenâ fenâ
söylendi durdu; fakat bu söylenmesi, hiç fâide etmedi.

گفت قاصد می کنید اینها شما گفت نی که بندهء فرمانیم ما

1719. *Dedi: "Siz bunları bana kasd edici olarak yapıyorsunuz!" Dedi: "Ha-
yır, zîrâ biz emir kuluyuz!"*

Gulâm, matbah müdürüne hitâben dedi ki: "Siz bu özrü bana kasden ya-
pıyorsunuz, pâdişâhın bundan haberi yoktur!" Matbah müdürü cevâben de-
di: "Hayır, bizim sana karşı bir garazımız yoktur, biz emir kuluyuz; pâdişâ-
hın bize olan emirlerini icrâya me'mûruz!"

این مگیر از فرع این از اصل گیر بر کمان کم زن از بازوست تیر

1720. *"Bunu fer'den tutma, bunu asıldan tut, yaya az vur ki, ok bâzûdandır!"*
[1724]

"Biz emr-i idârede fer'iz, pâdişâh asıldır; ve kezâ bizler okun yayı gibiyiz
ve pâdişâh yayı çeken bâzû hükmündedir; ve onun emirleri ok mesâbesinde-
dir. Binâenaleyh sen hakkındaki muâmeleyi fer' olan bizlerden bilme, o mu-
âmele asl olan pâdişâhdan münbaistir ve emr okunu atan şâhdır, yayların
atılan oktan dolayı ne kabâhatı olur?"

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Zuhruf'da vâki' *نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا*
(Zuhruf, 43/33) ya'ni "Biz hayât-ı dünyâda, onların mâîşetlerini aralarında
taksîm ettik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Eğer hayât-ı dünyeviyyede

bir kimse, diğer bir kimsenin tenkîs-i maîşetine sebep olursa, bu tenkîsî o kimseden görüp ta'n ve teşnî etmemek icâb eder. Zîrâ Hakk'ın taksîm ettiği rızkı hiçbir kimse kesemez; ve kezâ Hakk'ın tenkîs ettiği bir rızkı dahi ehl-i âlem bir araya gelse, tezyîd edemez. Binâenaleyh efrâd-ı halk yekdiğerinin erzâkını tevzî' husûsunda ancak âlettir. Menba'-ı tevzîât, hazîne-i ilâhiyyedir; o hazîneden çıkanlar, ancak Hakk'ın emriyle çıkar.

ما رميت اذ رميت ابتلاست   بر نیی کم نه گنه کآن از خداست

1721. "Mâ rameyte iz rameyte" ibtilâdır; nebî üzerine kabâhati az koy o Hudâ'dandır.

Bu âyet-i kerîmenin tefsîri II. cildin 1299 ve 1300 ve III. cildin 3644 ve 3647 ve bu cildin 766 numaralı ebyât-ı şerîfesinde geçti; ve bu cildin nihâyetine doğru ve VI. cildin birkaç mahallinde de gelecektir. Ya'ni "Ve attığın vakit sen atmadın velâkin Allâh attı" ma'nâsında olan وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (Enfâl, 8/17) âyet-i kerîmesi kullar için ibtilâ ve imtihândır. Zîrâ bu âyet-i kerîme vahdette isneyniyeti ve isneyniyette vahdeti isbât eder. İmdi isneyniyet içinde müstağrak olanların tevhdîleri nâkısıdır; zîrâ onlar bu eşyâda sereyân-ı zâtîyi nefy edip, yalnız ihâta-i ilmiyye isbât ederler ve sıfâtın kendi mevsûfundan ayrı olarak bizâti-hî kâim olabileceği ma'nâ-yı gayr-i ma'kûlüne kâil olurlar. Binâenaleyh onlara göre eşyânın vücûdu sâbit olduğundan, "Attığı vakit kul atmıştır;" Hak ancak onda atmak fiilini halk etmiştir. Fakat eşyâda sereyân-ı zâtîyi isbât eden ehl-i vahdet, vücûd-ı mutlakın her mertebede bir hükmü olup, başka bir isim ile müsemma olduğunu ve binâenaleyh abdiyet kisvesinde zâhir olanın dahi bir hakîkatten ibâret olup, bilcümle tasarrufât hakîkatte Hakk'ın olduğunu ve abdin vücûdu bir âlet mesâbesinde bulunduğunu beyân ederler. İmdi bu vücûd-ı izâfî âleminde abdin vücûdu, mâdemki Hakk'ın fiilinin âletidir, o halde demek ki, Peygamber harbde insanlara silâh attı da, öldürdü diye onun fiiline kabâhat bulma! Zîrâ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ (Enfâl, 8/17) ya'ni "Siz onları öldürmediniz, velâkin onları Allâh Teâlâ öldürdü" âyet-i kerîmesi de bu husûsta bir burhândır.

آب از سر تیره است ای خیره چشم   بیشتر بنگر یکی بگشای چشم

1722. Ey boşuna öfkelenen, su baştan bulanıktır, daha ileriye bak, bir mertebe gözünü aç!

"Hîre", burada "beyhûde ve boş" demektir. "Âb ez ser tîre est", ya'ni "su baştan bulanıktır" bir darb-i meseldir. Ya'ni "Ey ef'âl-i ibâdî nâhoş görüp öfkelenen kimse, senin öfken boşunadır. Eşyâ mezâhir-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyy-

yedir; onlardan zâhir olan ancak Hakk'ın şuûnâtıdır. Gözünü, bulunduğu mertebeden daha ileriye bakmak üzere aç da, ef'âl-i ibâdî Hak'dan gör!" Ef'âlin kötülüğü kula izâfe edilmek nisbetiyledir, yoksa Hakk'a nisbetle bu ef'âlin cümlesi hikmettir.

شد ز خشم و غم درون بقعهء سوی شه بنوشت خشمین رقعهء

1723. *Öfkeden ve gamdan bir mekânın içine gitti, şâh tarafına öfkeli bir mektûb yazdı.*

Ya'ni, ta'yîni kesilen gulâm matbah müdüründen bu sözleri dinledikten ve onlara karşı i'tirâz ettikten sonra, öfkesinden ve gamından dolayı bir yere gitti, pâdişâha hitâben öfkeli bir mektûb ve bir arz-ı hâl yazdı.

اندر آن رقعه ثنای شاه گفت جوهر جود و سخای شاه سفت

1724. *O mektûbun içinde şâhın senâsını söyledi, şâhın cûd ve sehâsının cevherini deldi.*

O gulâm, yazdığı mektûbun içine evvelen şâhın medh ü senâsına dâir sözler yazdı, o medih sırasında şâhın cömertliğinden ve sehâvetinden bahs etti, şöyle

کای ز بحر و ابر افزون کف تو در قضای حاجت حاجات جو

1725. *Ki: "Ey hâcât isteyenlerin, hâcetinin kazâsında senin elin denizden ve buluttan ziyâdedir!"*

"Ey şâh-ı sahî, muhtâç olanların ihtiyâçlarını kazâ etmek husûsunda senin elin, denizler gibi inciler ve cevherler verir ve bulutların yağdırdığı yağmurlar gibi ihsânlar yağdırır.

ز آنکه ابر آنچه دهد گریان دهد کف تو خندان پیایی خوان نهد

1726. *"Zîrâ bulut o verdiği şeyi ağlayarak verir; senin elin gülerek bir biri ardınca sofra koyar."*

"Evet senin elin ihsân husûsunda buluttan ziyâdedir, çünkü bulut verdiği şeyi, ağlayarak verir." Bu beyt-i şerîfde bulutlardan yağan yağmurlar sebebiyle arzın hubûbât vermesi, bulutların ihsânına ve yağmurlar, bulutların ağlamasına teşbîh buyurulmuştur.

ظاهر رقعه اگر چه مدح بود بوی خشم از مدح اثرها می نمود

1727. *Gerçi mektûbun zâhiri medh idi; medihten öfke kokusu eserler gösterdi.*

زان همه کار تو بی نورست و زشت   که تو دوری دور از نور سرشت

1728. *Ondan dolayı senin bütün işin nûrsuz ve çirkindir, zîrâ sen nûr-ı cibilîden uzaksın, uzak!*

“Nûr”dan murâd, nûr-ı tevhîddir. “Sirişt”, tıynet ve hilkat ve tabîat ma'nâsınadır. Ya'ni “Ey tâlib-i hakikat olan kimse, senin muâmelât ve ibâdât gibi bilcümle işlerinde nûrsuzluk ve çirkinlik olmasının sebebi, senin nûr-ı halkî ve tabîî olan, nûr-ı tevhîdden uzak olman ve Hakk'ı halkın âyînesinde müşâhede edememendir.”

رونق کار خسان کاسد شود   همچو میوه تازه زو فاسد شود

1729. *Alçakların işinin revnakı kâsîd olur, tâze meyve gibi çabuk fâsîd olur.*

Bu âlem-i mahsûsâtı her vech ile vücûd-ı Hakk'ın gayri görüp, ona rabt-ı kalb eden alçakların işinin revnakı kâsîd olur ve ulûm-ı dünyeviyye ile iktisâb olunan parlaklık ve şöhrat çabuk söner; tâze meyve gibi çabuk bozulur.

رونق دنیا بر آرد زو کساد   زآنکه هست از عالم کون و فساد

1730. *Dünyânın revnakı çabuk kesâd getirir, zîrâ ki kevn ü fesâd âlemindeydir.*

[1734] Dünyânın revnakı ve parlaklığı pek çabuk i'tibârdan sâkıt olur. Çünkü dünyâ kevn ü fesâd âlemindeydir, onun sûretleri bir taraftan tekevvün eder ve bir taraftan bozulur. Bir zaman için mu'teber olan revnak-ı dünyâ, diğer zaman için kâsîd olur ve revâcını gâib eder.

خوش نگردد از مدیحی سینها   چونکه در مداح باشد کینها

1731. *Vaktâki medh edicide kinler ola, bir medîhden sîneler hoş olmaz.*

“Medîh” kelimesini Ankaravî hazretleri mef'ûl ma'nâsına alıp “memdûh” i'tibâr buyurmuştur, “medh olunmuş” demektir. Bu sûrette ma'nâ: “Bir medh edicinin kalbinde kîn olduğu vakit, onun lisânen yaptığı medhden dolayı, bir medh olunmuştan sîneler hoş olmaz” demek olur. Hind şârihlerinden İmdâ-dullâh ve Velî Muhammed Ekberâbâdî hazarâtı “medîh”i masdar ma'nâsına alıp, “sütûden”, ya'ni medh etmek mukâbilinde almışlardır. Bu sûrette ma'nâ: “Bir medh edicinin kalbinde kînler ve düşmanlıklar olduğu vakit, öyle bir medhden memdûhun kalbinde sürûr ve hoşluk hâsıl olmaz!” demek olur.

ای دل از کین و کراحت پاک شو   و آنگهان الحمد خوان چالاک شو

1732. *Ey gönül, kinden ve kerâhetten pâk ol ve ondan sonra “el-hamdü” oku, çevik ol!*

Yukarıki beyitte “medh” ve bu beyt-i şerîfde dahi “hamd” ta’bîrleri îrâd buyurulmuştur. Bu kelimelerin her ikisinin ma’nâsı da Türkçe’de “öğmek”tir. Fakat “medh,” isteyerek ve istemeyerek vâki’ olan ögmelere râci’ olur. “Hamd” ise ancak bir cemîli isteyerek ögmektir. Şu halde “medh” âmmdır ve “hamd” ise hâssdır. Ya’ni her öğmek medihdir, fakat “hamd” değildir, belki ba’zı öğmek hamddir. İmdi bu ma’nâyâ göre, bir kimsenin kalbinde kazâ-yı ilâhîye karşı kîn ve kerâhet ve adem-i memnûniyyet bulunsa, onun “el-hamdülillâh” demesi, indallâhda makbûl değildir. Onun için cenâb-ı Pîr bu beyt-i şerîfde buyururlar ki: “Ey mü’min kullann kalbi, Cenâb-ı Hakk’a karşı kîn ve kerâhetten ve adem-i memnûniyyetten pâk ol! Ondan sonra lisânen “el-hamdü lillâh” de ve evâmîr-i ilâhiyyeyi icrâda çevik ve çâlâk ol!”

بر زبان الحمد و اکراه درون از زبان تلیس باشد یا فسون

1733. *Dil üzerinde el-hamdü ve kalbin ikrâhı; dilden telbîs, yâhud füsûn olur.*

Ya’ni, “Kalb, ef’âl-i Hak’dan gayr-i memnûn olduğu halde, dilin “el-hamdü lillâhi rabbi’l-âlemîn” demesi, ya telbîs ya’ni zamîrini gizlemek ve kalbinde şübhe taşımak olur veyâhud halkı aldatmak için bir füsûn ve hîle olur.”

Ma’lûm olsun ki, kalbdeki ikrâh ve kînin sebebi, abdin nefesine mülâyim gelmeyen tecelliyât-ı Hak’dır. Abdin nefsi diri ve enâniyeti bâkî oldukça, kalbden bu adem-i memnûniyyetin izâlesi gâyet müşkildir. Bu ikrâhı ve ef’âl-i Hakk’a i’tirâzı izâlenin çâresi evvelâ lutuf ve inâyet-i Hak’dır; ve sâniyen bir mürşid-i kâmil bulunabildiği takdirde, onun feyz-i sohbetine mürâcaat ve bulunamadığı takdirde evliyâullâh tarafından beyân buyurulan maârif ve hakâyık dikkatle ve kendine mâl ederek mütâlaasıdır ki, bu sâyede abd Hakk’a karşı kendi haddini bilmeyi öğrenir ve bu ilmi ile lutf-ı Hakk’ın tecellîsi esbâbına tevessül edebilir. Âtîdeki menkabe bu ma’nâyı tamâmiyle tavzîh eder:

[Menkabe:] “Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretlerinin yeğeni Ebu’l-Hasen Ali nakl eder ki. Bir gün Seyyid hazretlerinin halveti kapısında oturmuş idim. Huzûrunda bir kimsenin sesini işittim, baktım, hiç görmediğim bir zât var. Bir hayli müddet sohbet ettiler; sonra o zât odanın penceresinden çıkıp, havada uçarak gitti. Hz. Seyyid’in huzûruna gittim, şu mükâleme cereyân etti:

Ben – Efendim, bu zât kim idi?

H. Seyyid – Sen onu gördün mü?

Ben – Evet, gördüm.

H. Seyyid – O kimse Hak Teâlâ’nın Bahr-i Muhîr’i vücûdu ile hıfz ettiği bir zâttır ve ricâl-i erbaanın biridir. Üç günden beri mertebesinden mehcûrdur; fakat kendisi bilmez.

Ben – Efendim, mehcûrluğuna sebep nedir?

Hız. Seyyid – Bu zât, Bahr-i Muhît adalarının birinde mukîmdir; orada üç gün, üç gece yağmur yağdı, bu zâtın kalbinden: “Keşki bu yağmur ma'mûr yerlere yağsa idi, hâtırası geçti!..” Ondan sonra istiğfâr etti, bu i'tirâzı sebebiyle mehcûr olmuştur.

Ben – Ona mehcûrluğunu bildirdiniz mi?

Hız. Seyyid – Hayır, utandım, söyleyemedim.

Ben – Eğer emr ederseniz ben bildireyim.

Hız. Seyyid – Bildirir misin?

Ben – Evet bildiririm.

Hız. Seyyid – Başını yakana çek!

Ben buyurdukları gibi yakamı başıma çektim, kulağıma: “Yâ Alî, başını kaldır!” diye bir ses geldi; kaldırdım. Kendimi Bahr-i Muhît cezîrelerinin birinde gördüm. Bu işe hayrette kaldım, kalkıp biraz yürüdüm, o zâtı gördüm, selâm verdim ve kıssayı söyledim. Bana and verip, “Sana her ne dersem yap!” dedi. Ben de “Peki yapayım!” dedim. “Hırkamı boğazıma tak ve beni yeryüzünde sürü ve bu Hak Teâlâ'nın ef'âline i'tirâz eden kimsenin cezâsıdır diye bağır!” dedi. Ben de dediği gibi, hırkasını boğazına geçirdim ve onu yerlerde sürümek istedim. Cânib-i gaybdan: “Ey Ali, onu bırak, zîrâ göğün melekleri onun için niyâz ettiler ve ağladılar ve Hak Teâlâ ondan hoşnûd oldu!” diye bir nidâ geldi. Bu sesi işittiğim vakit, kendimden geçtim; aklım başıma geldiği vakit, kendimi dayımın huzûrunda [buldum]; vallâhi nasıl gidip geldiğimi bilmedim.” (*Nefehâtü'l-Üns*'den muktebestir.)

وآنگهان گفته خدا که ننگرم   من بظاهر من بیاطن ناظرم

1734. *Ve ondan sonra Hudâ buyurmuştur ki: “Ben zâhire bakmam, ben bâtına bakarım!”*

Hak Teâlâ'nın zâhire değil, bâtına nazar buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif âyât-ı kerîmesinde mündericidir. Ezcümle *يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ* (Şuarâ, 26/88,89) [“O gün, ne mal fayda verir, ne de evlâd; ancak Allâh'a kalb-i selîm ile gelenler(fayda bulur)"] âyet-i kerîmesinde selâmet-i kalb ve bâtının mu'teber ve makbûl olduğu musarrahdır. Ve kezâ sûre-i Nahl'de vâki' *مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مِنْ أَكْثَرِ مَا كَفَرَ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ* (Nahl, 16/106) [“Kim îmân ettikten sonra Allâh'ı inkâr ederse-kalbî îmân ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka-...”] âyet-i kerîmesinde, kalbi îmân ile mutmain olduğu halde ikrâh ve icbâr üzerine zâhiri küfr eden kimselerin bu küf-

üne bir hüküm terettüb etmeyeceği vâzıhtır. Ve kezâ sûre-i Enfâl'de vâki': (Enfâl, 8/47) Ya'ni "Şunlar gibi olayınız ki, memleketlerinden harbe gidecekleri vakit, kibir ile ve nâsa gösteriş larak çıkarlar" âyet-i kerîmesi, hulûs-i kalb ile olmayan a'mâl-i zâhireye i'tiâr olmadığına delildir. Ve bu bâbdaki âyât-ı kur'âniyye'nin hulâsası olan bir adîs-i şerîfde Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyururlar: ان الله لا ينظر الى صوركم و Ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz; belki kalblerinize ve niyetlerinize nazar eder."

حکایت آن مداح که از جهت ناموس شکر ممدوح می کرد و بوی اندوه و غم
اندرون او و خلافت دلّ ظاهر او می نمود که آن شکرها لافست و دروغ

O medh edicinin hikâyesidir ki, nâmûs cihetinden memdûhun şükrünü ederdi; halbuki onun bâtınının keder ve gam kokusu ve onun zâhir olan yamalı hırkasının eskiliği o şükrün lâf ve yalan olduğunu gösterirdi

باز پرسیدند یاران از فراق

آن یکی با دلّ آمد از عراق

1735. O birisi Irak'dan eski libâs ile geldi; dostlar dahi firâkdan sordular.

"Delk", yamalı hırka veyâ abâ. Ya'ni, "Eski abalı dervîş kıyâfesinde bir kimse Irâk cihetinden avdet etti; dostları memleketinin aynılığından müteessir olup olmadığını sordular."

بود بر من بس مبارک مژده ور

گفت آری بد فراق الا سفر

1736. Dedi: "Evet firâk var idi, ancak sefer bana çok mübârek müjdeli oldu!"

O dervîş dostların suâline cevâben dedi: "Evet memleketin ve dostların aynılığından teessür var idi; şu kadar ki, sefer ve seyâhat benim için çok mübârek ve saâdet-i hâlden müjde verici oldu."

که قرینش باد صد مدح و ثنا

که خلیفه داد ده خلعت مرا

1737. "Zîrâ halîfe bana on hil'at verdi ki, yüz medh ü senâ onun karîni olsun!"

"Hil'at", mansıba ta'yîn olunan veyâhud ziyârete ve arz-ı bendegîye gelen zâtlara pâdişâh veyâ vezîr tarafından teşrîfen verilen libâs. Ya'ni, "Ben Irak'da halîfenin ziyâretine gittim, bana teşrîfen on kat hil'at ve libâs verdi ki, o cömerd pâdişâh pek çok medh ü senâlara lâyıktır!"

شکرها و مدحها بر می شمرد تا که شکر از حد و اندازه ببرد

1738. *Şükürler ve medihler saydı, hattâ ki şükri had ve endâzeden götürdü.*

Şükür hakkında cenâb-ı Pîr *Fîhi Mâ Fîh*'in 47. faslında şöyle buyururlar: "Şükür, ni'metleri avlayıp bağlamaktır. Sadâ-yı şükri işittiğin vakit tezyîd-i ihsâna âmâde olursun. Şükür bir tiryâktır ki, kahn lutfâ tebdîl eder. Âkıl ve kâmil, huzûr ve belâ içinde Hudâ'ya şükr eden kimsedir. Şükür maksûda îsâ-li ta'cîl eder. Şükür, ni'met memesini emmektir. Şükre mâni' olan şey, hâmtama'lıktır; zîrâ bu tama' sâhibi, kendisinin eline geçen şeyi daha evvel tama' etmiş idi. İşte o tama'-ı hâm, onu şükürsüz kıldı. "Ni'metlere hamd etmek" ile "şükr eylemek" arasındaki fark budur ki, "Onun cemâline ve şecâatine şükr ettim" denilmez. Hamd ise şükürden eamdır."

"Medh" ile "hamd" arasındaki fark da yukanda 1732 numaralı beyitte îzâh olundu. Ya'ni "O dervîş halîfe hakkında o kadar şükürler ve medihler, saydı döktü ki, haddini ve ölçüsünü tecâvüz etti."

پس بگفتندش که احوال نژند بر دروغ تو گواهی میدهند

1739. *Müteâkiben ona dediler ki: "Pejmürde olan haller, senin yalanın üzerine şâhidlik verirler."*

"Pejmürde", solmuş, kurumuş ve eskimiş ve harâb ve mütegayyirü'l-ahvâl olan. Ya'ni, "Dostlan onun bu medih ve sitâyîşine karşı cevâben dediler ki: "Evet, senin üstünün başının pejmürdeliği bu medh ü senânın yalan olduğuna şehâdet ediyor!"

تن برهنه سر برهنه سوخته شکر را دزدیده یا آموخته

1740. *"Ten çıplak, baş çıplak, yanmışsın. Şükri çalmış, yâhut öğrenmişsin!"*

[1744] "Tenin çıplak, başın çıplak ve esnâ-yı seferde güneşin te'sîrinden yanmışsın! Halîfenin ihsânı olan libâslar nerede? Gâlibâ sen, şükri halîfenin perverdelerinden çalmışsın, yâhud teşekkür etmek usûlünü onlardan öğrenmişsin!" Çalmakla öğrenmenin farkı budur ki, çalmak, kendinde olmadığını bildiği bir hali, başkalarına var göstermektir; ve öğrenmek, kendi hâlinden gaflette olarak şükürde başkalarını taklîd etmektir. Evvelki hâl, ikinciden eşna'dır.

کونشان شکر و حمد میر تو   بر سر و بر پای بی توقیر تو

1741. "Senin beyinin şükür ve hamdinin nişânı, senin tevkûrsiz olan başının ve ayağının üzerinde hani?"

Hind nüshalarında "kāf" ile "tevkîr" yazılmıştır. Ma'nâsı: "Senin riâyetsiz ve ta'zîmsiz olan başının ve ayağının üzerinde, senin beyinin hamd ve şükürünün alâmeti olmak lâzım gelen pabuç ve külâh nerede?" demek olur. Ankaravî'de "fâ" ile "tevfîr" yazılmıştır. "Tevfîr", çok etmek ve bir kimsenin hakkını tamâm vermek demektir. Bu sûrette ma'nâ: "Senin tamâmen hakkı verilmemiş olan başının ve ayağının üzerinde, o halîfenin hamd ve şükürünün nişânı nerede?" demek olur. Zîrâ ayağın hakkı pabuç verilmek ve başın hakkı da külâh giydirilmek idi. Bu haklar tamâmen verilmemiştir; binâenaleyh halîfenin şükürünün alâmeti başında ve ayağında yoktur.

گر زبانت مدح آن شه می تند   هفت اندامت شکایت می کند

1742. "Gerçi dilin o şâhın medhini ızhâr eder, senin yedi a'zân şikâyet eder."

"Tenîden", dokumak ve örmek ve ızhâr etmek ma'nâlarına gelir. Burada "ızhâr etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Senin zâhiren dilin pâdişâhı medh ediyor; fakat senin yedi a'zândan mürekkeb olan vücûdun, hâlen: "Pâdişâhın bana olan ihsânı yalandır; ve ihsân yalan olunca bu adamın medhi de yalandır!" diye şikâyet ediyor.

در سخای آن شه و سلطان جود   مر ترا کفشی و شلواری نبود

1743. "O şâhın ve cûd sultânının sehâsında, sana mahsûs bir pabuç ve şalvâr olmadı."

"O ihsânından bahs ettiğin şâhın ve cömertlik sultânının sâha-i sehâvetinde sana mahsûs olarak bir pabuç ve şalvar mevcûd olmadı."

گفت من ایثار کردم آنچه داد   میر تقصیری نکرد از افتقاد

1744. "Dedi: "O verdiği şeyi ben îsâr ettim; bey mihribanlık cihetinden bir tak-sîr etmedi!"

"Îsâr", kendi muhtâç iken, elindekini başkalarına bahş ve i'tâ etmek demektir. "İftikâd" burada, mihribanlık ve gam-hârlık ve hâl soruculuk ma'nâsınadır. Dervîş dostların i'tirâzına cevâben dedi: "Ben halîfenin bana verdiği şeyi muhtâçlara îsâr ettim; yoksa bey, muhabbet ve şefkat cihetinden bana karşı aslâ kusûr etmedi!"

بستدم جمله عطاها از امیر   بخش کردم بر یتیم و بر فقیر
1745. "Bütün ihsanları emîrden aldım, yetîme ve fakîre bahş ettim."

مال دادم بستدم عمر دراز   در جزا زیرا که بودم پاک باز
1746. "Mal verdim, cezâda uzun ömür aldım, zîrâ ki pâk-bâz idim."

"Pâk-bâz", oyunda aslâ bir hîle etmeyen ve kendi levâzımını tedârik eden ve zâhid ve mücerred ve ma'sûka temiz nazar ile bakan âşık ma'nâlarına gelir; burada "zâhid ve mücerred" ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Ben halîfeden aldığım malı muhtâç olanlara verdim ve bu infâk mukâbilinde mükâfât olarak *الصدقة ترد البلاء و تزيد العمر* ya'ni "Sadaka belâyı red ve ömrü tezyîd eder" hadîs-i şerîfi mûcibince uzun ömür aldım; zîrâ ki ben mücerred ve zâhid idim ve zühdüm îcâbınca böyle yapmam lâzım idi."

پس بگفتندش مبارک مال رفت   چیست اندر باطن این دود و تفت
1747. Sonra ona dediler ki: "Ey mübârek, mal gitti, senin bâtınında olan bu duman ve harâret nedir?"

Dervîşin bu sözlerine cevâben dostları dediler ki: "Ey mübârek zâhid, haydi malı infâk ettin, elinden gitti; ya senin içindeki bu fakr u zarûret ateşinin dumanı olan âh ve vâh nedir? Mâdemki mâl-i dünyâdan gönül rızâsıyla tecerrüd ettin, artık bâtınında fakr u zarûret âteşi ve gamı olmamak îcâb ederdi." Ankaravî hazretleri "mübârek" kelimesini harf-i nidâsı mahzûf bir münâdâ addedip, yukarıdaki ma'nâyı vermiştir. Hind şârihleri "münâdâ" addetmişler ve "mübârek olsun" ma'nâsı vermişlerdir. Ya'ni, "İnfâkın mübârek olsun; bu infâk ile mal gitti, ya senin bâtınındaki harâretin dumanı nedir?" demek olur. Ve Hind nüshalanında "dûd", "teft"e muzâf-muzâfunileyh olarak yazılmıştır. "Harâretin dumanı" demektir ki, bundan "âh" murâd olunur.

صد کراہت در درون تو چو خار   کی بود آندہ نشان ابتشار
1748. "Senin içinde diken gibi yüz kerâhet vardır; gam ne vakit ibtişârın nişânı olur?"

"Senin bâtınında fakr u zarûret fikrinden dolayı, diken gibi batıp seni ta'zîb eden birçok kerâhet vardır. Gam ne vakit meserret ve müjdelenmek alâmeti olur?"

کو نشان عشق و ایثار و رضا   گر درُستست آنچه گفتی ما مضی
1749. "O şeyi ki geçmişte söyledin, eğer doğru ise, aşkın ve îsârın ve rızânın alâmeti nerededir?"

خود گرفتم مال گم شد میل کو   سیل اگر بگذشت جای سیل کو

1750. ^[1754] "Haydi tutalım ki, mal gâib oldu, meyl hani? Eğer sel geçti ise, selin yeri hani?"

Ankaravî hazretleri "meyl"i şâh tarafına atf edip, buyururlar ki: "Haydi tutalım ki, şâhın ihsânı olan malı infâk ettin ve elinden gitti, bu ihsânın sâhibi olan şâh tarafına, ya'ni onun hizmeti tarafına meylin hani?" Ve Hind şârihlerinden İmdâdullâh hazretleri buyururlar ki: "Meyl" Hak tarafına râci'dir, ya'ni "Hak tarafına meylin hani?" "Eğer malı Hak yolunda sarf ettin ise, muhabbet ve aşk-ı ilâhî nerede?" Ve kezâ Hind şârihlerinden Hasan Sâhib buyurur ki: "Eğer mal gitti ise, gınâ-yı kalbî ve cânib-i âhirete meyl bâkî kalmalı idi; halbuki sende aslâ muhabbet ve meyl-i âhîret yoktur. Binâenaleyh ma'lûm oldu ki, her ne söyledin ise, libâs-ı sıdktan muarrâdır." Fakîr de meylî, cânib-i "fakr"a râci' zannederim. Ya'ni, "Mâdemki zühd ve tecerrüd sâika-sıyla şâhın ihsânını fukarâya dağıttın, o halde kalbinde fakr-ı ihtiyârî cânibi-ne meylin olmalı idi; maahâzâ senin içinden fakr u zarûret âteşinin dumanı olan âhlar çıkıyor!" demek olur. İkinci musrâ' bir temsîldir ki, bir şey eserin-den belli olur ma'nâsını müeyyiddir.

چشم تو گر بد سیاه و جانفزا   گر نماند او جانفزا ازرق چرا

1751. "Eğer senin gözün kara ve can-fezâ idiye, o can-fezâ kalmadı ise, niçin gâktür?"

Bu beyt-i şerîf dahi temsilen îrâd buyurulmuştur. Ya'ni, "Meselâ sen, gençliğimde ben gâyet güzel ve can-fezâ bir kara göze mâlik idim, şimdi ben-de o can-fezâ göz kalmadı, diyorsun; halbuki senin bu günkü gözünün rengine bakıyoruz, onu gök ve mâî görüyoruz, bir insan ne kadar ihtiyar olsa, gözünün rengi değişmez; binâenaleyh gözünün hâl-i hâzın, da'vânın yalan olduğuna şehâdet ediyor."

کو نشان پاکبازی ای ترش   بوی لاف کز همی آید خمش

1752. "Ey suratsız, pâkbâzlık alâmeti hani? Eğri lâf kokusu geliyor, sus!"

"Türüş", ekşi yüzlü ve suratsız. "Pâk-bâz"ın ma'nâsı yukanda 1746 numarada gösterildi.

صد نشان باشد درون ایثار را   صد علامت هست نیکو کار را

1753. "Bâtında îsârın yüz nişânı olur, iyi işin yüz alâmeti vardır!"

“Nîkû-kâr”, terkîb-i tavsîfidir, “iyi amel” demektir. Ya’ni, “İsâr, ef’âl-i haseneden biridir; ef’âl-i hasenenin ve iyi amelin bâtında ve kalbde birçok nişânların ve alâmetleri olur ki, bunlardan ba’zıları safvet-i kalb ve gınâ-yı kalb ve dünyâdan ihtirâz ve âhirete teveccühdür; sende bunların hiçbirisi mevcûd değildir.”

مال در ايثار گر گردد تلف در درون صد زندگی آيد خلف

1754. “Eğer mal îsâr husûsunda telef olursa, bâtında yüz dirilik halef gelir.”

“Halef”, ivaz ve bedel ma’nâsınadır. Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfede sûre-i Bakara’da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (Bakara, 2/261) Ya’ni “Allâh yolunda mâllarını infâk edenlerin meseli, yedi başak bitiren buğday veyâ arpa habbesinin meselidir ki, her bir başakta yüz habbe vardır. Allâh Teâlâ dilediği kimse için muzâaf ve katmerli yapar, Allâh Teâlâ’nın varlığı geniştir ve Zât-ı şerîfi, mübâlağa ile bilicidir.” âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Şurrâh-ı kirâmdan Bahru’l-Ulûm ve İmdâdullâh hazarâtı buyururlar ki: “Zemîn-i kalbde a’mâl-i sâlihadan her ne tohum ekilirse, kalbde maârif-i ilâhiyye başakları zâhir olur. Ve bu beyitlerde lisân-ı işâretle maksûd olan dahi budur, iyice teemmül et!”

در زمین حق زراعت کردنی تخمهای پاک و آنگه دخل نی

1755. “Hak zemîninde temiz tohumları zirâat etmeklik, sonra da mahsûl olmamak hâ!”

Ya’ni, “Zemîn-i Hak olan kalbde, hüsn-i amel tohumları ekilsin de, sonra mahsûl olmasın hâ! Bu aslâ mümkün değildir. O amel-i sâlih tohumunun, mahsûl-i latîf vermesi muhakkaktır.”

گزر نروید خوشه از روضات هو پس چه واسع باشد ارض الله بگو

1756. Eğer Hû bahçelerinden salkım bitmezse, o halde söyle Allâh’ın arzı nasıl vâsi’ olur?

“Hûşe”, salkım ve başak demektir. “Hû bahçeleri”nden murâd, kalb-i mü’min-i ârifdir. Zîrâ hadîs-i şerîfde لا يرضى ارضى ولا سمائى و لكن وسعنى قلب عبدى “Yerime ve göğüme sığmadım velâkin takî ve nakî olan mü’min kulumun kalbine sığdım” buyrulur. “Kalbe sığmak”tan murâd, kalbdeki maârif-i azîme-i ilâhiyyedir ki, o maârif, tecellî-i zâtîyi celb eder; yoksa hüviyyet-i zâtîyye bilcümle eşyâyı muhîttir. Ya’ni, “Eğer hüviyyet-i

ilâhiyye bahçeleri olan âriflerin kalblerinde, onların a'mâl-i hasene tohumla-
n olan maârif-i rabbâniyye başakları bitmezse, o halde söyle, Allâh'ın arz-ı
melekûtu nasıl geniş olur?"

چونکه این ارض فنا بی ریع نیست چون بود ارض الله آن مستوسعیت

1757. *Mâdemki bu fenâ arzı mahsûlsüz değildir, o azîm müstevsâ' olan ar-
zullâh nasıl olur?*

Mâdemki Allâh'ın bu fânî olan arzı ve âlem-i mülkü, mahsûlsüz değildir
ve ekilen hubûbât-ı maddiyyenin başakları kat kat peydâ olmaktadır, o hal-
de Allâh'ın âlem-i melekûtu olan ve pek geniş bulunan o arz-ı ma'nânın
mahsûlâtı nasıl olacağını var kıyâs et!

این زمین را ریع او خود بی حدست دانهء را کمترین خود هفصدست

1758. *Bu zemîn için, onun mahsûlü muhakkak hadsizdir, bir dâne için en aşa-
ğı muhakkak yedi yüz vardır.*

Ya'ni, "Âlem-i ma'nâya nisbeten dar olan bu âlem-i mülkün toprağından
hadsiz ve hesâbsız mahsûl peydâ olur. Bir buğday dânesinden yedi başak çı-
kar ve her bir başakta da, yüz buğday zâhir olur. Dar olan bu âlemin mah-
sûlü böyle olursa, geniş olan bu âlem-i melekûtun mahsûlü nasıl olur?" Ni-
tekim sûre-i Neml'de (Neml, 27/89) مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا (Kim bir ha-
sene ile geldi ise, onun için o haseneden hayırlısı vardır" buyrulur ki, o ha-
sene tohumunun mahsûlü ziyâde olduğuna delâlet eder.

حمد گفتی کو نشان حامدون نی برونست هست اثر نی اندرون

1759. *"Hamd dedin, hâmidlerin nişanı hani? Ne içinde, ne dışında eser vardır!"*

Bu beyit, husûsiyet cihetinden Irak'dan gelen dervîşe dostlarının i'tirâzı-
dır. Umûmiyet i'tibârıyla bir suâl-i mukaddenin cevâbıdır. Meselâ bir sâil çıkıp
der ki: "Ben lisânın a'mâl-i hasenesinden olan vazîfe-i hamdi ifâ ediyorum ve
bu amel-i sâlih tohumunu ekiyorum; fakat Hakk'ın zâhirî ve bâtınî olan
ni'metleri benden eksiliyor!" Cenâb-ı Pîr cevâben buyururlar ki: "Ey efendi,
sen lisânınla, "Allâh'a hamd ve senâ olsun!" diyorsun, fakat sende hakîkî
olarak hamd edenlerin alâmeti yoktur. Senin ne içinde ve ne de dışında o
söylediğin hamdin eseri yoktur. Hamd edenlerin içinin eseri budur ki, onlar
Hakk'ın hiçbir tecellisine kalblerinde sıkıntı duymazlar; belki Hakk'ın gerek
lutuf ve gerek kahır sûretindeki tecelliyâtına âşıktır." Nitekim Hz. Pîr, ileride
bu *Mesnevî-i Şerîf*lerinde şöyle buyururlar:

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد   بو العجب من عاشق این هر دو ضد

"Ben o Hakk'ın kahrına ve lutfuna cidden âşıkım; pek acîb şeydir ki, ben her iki zıddın âşıkıyım."

Ve kezâ Eşref-i Rûmî hazretleri de şöyle buyurur:

Gelse celâlinden cefâ, yâhud cemâlinden vefâ
İkisi de câna safâ senden o hoştur hem bu hoş

Ve böyle hamd edenlerin dışının eseri budur ki, zâhirleri ahvâl-i kalbiyyelerin te'sîriyle şen ve şâtır olup, lisanlarından aslâ bir kelime-i şikâyet işitilmez ve bilcümle a'zâ-yı bedenlerini emr-i ilâhî ve âdât-ı peygamberî dâiresinde kullanırlar. İşte böyle bir hamd, kalbde maârif-i ilâhiyye mahsûllerini peydâ eder. Nitekim sûre-i Neml'in âhîrinde buyurulmuştur: وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا (Neml, 27/93) Ya'ni "El-hamdü lillâh de! Allâh Teâlâ size âyetlerini gösterecektir, müteâkıben siz o âyât-ı ilâhiyyeyi bileceksiniz."

حمد عارف مر خدا را راستست   که گواه حمد او شد پا و دست

1760. Ârifin Hudâ'ya hamdi doğrudur, zîrâ onun hamdinin şâhidi eli ve
[1764] ayağı oldu.

Ya'ni, "Ârif Hakk'a zâhiren ve bâtinen hamd ettiği cihetle onun hamdi doğrudur ve onun hamdi yukarıda 1733 numaralı beyt-i şerîfde mezkûr olan eğri hamd kabîlinden değildir. Ârifler bilcümle uzuvlarını emr-i ilâhî dâiresinde kullandıklarından, elleri ve ayakları Hakk'a hamd ettiklerinin şâhididir." Zîrâ o uzuvları Hak Teâlâ ne vazîfe için ihsân buyurmuş ise, ancak o husûsta kullanırlar. Ezvâk-ı cismâniyyeleri müsâade-i ilâhiyye dâiresine mahsûrdur. Meselâ gözlerini âsâr-ı ilâhiyyeden ibret almak ve kulaklarını hikemiyât-ı ilâhiyyeyi dinlemek ve dimağlarını tecelliyât-ı Hakk'ı ve mebde' ve maâdlarını düşünmek ve ferclerini ancak tevlîd-i veled etmek husûsunda kullanırlar. Meselâ bir hükümdâr birisine elmaslı bir baston ihsân etse ve o kimse dahi o bastonu hayvan sürmek husûsunda kullansa, bu tarz-ı isti'mâl o ihsâna hamd etmek değil, bilakis hakâret etmek olur. Bunun gibi bir kimse her bir uzvunu, hilâf-ı emr-i Hak ef'âlde kullansa, ihsân-ı ilâhiye hakâret etmiş olur.

از چه تاریک جسمش بر کشید   وز تگ زندان دنیا اش خرید

1761. Onu cisminin karanlık kuyusundan çekti ve onu dünyâ zindânının dibinden satın aldı.

"O hamd veyâ hamd sebebiyle Hak, ârifi, karanlık kuyu mesâbesinde olan cismâniyet âleminden rûhâniyet ve nûrâniyet âlemine çekti ve o ârifi dünyâ zindânının dibinden satın aldı." Nitekim âyet-i kerîmede *إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ* (Tevbe, 9/111) ya'ni "Allâh Teâlâ mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukâbilinde satın aldı" buyrulur.

اطلس تقوى و نور مؤتلف آیت حمدست او را بر کتف

1762. *Takvâ atlası ve ülfet edici olan nûr, onun omuzu üzerinde hamd alâmetidir.*

Ma'lûm olsun ki, takvânın derecâtı vardır. Birinci derecesi, Hak Teâlâ'dan korkması sebebiyle abdin günâhlardan sakınmasıdır. İkinci derecesi, huzûzât-ı nefsâniyyenin terkidir; üçüncü derecesi, abdi Hak'dan uzaklaştıran şeylerin hepsinden ictinâbıdır. Bunda mubâhât ile iştigâl dahi dâhildir. Ve takvânın en yüksek mertebesi hakkında *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Hûdî'de Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî hazretleri şöyle buyururlar: *این المتقون ای الذين اتخذوا الله وقاية فكان الحق ظاهرهم ای عين صورهم الظاهرة و هو اعظم الناس و احقه و اقواه عند الجمع* ya'ni "Müttakiler nerededir ki, Hak onların zâhirleri oldu; ya'ni onların zâhir olan sûretlerinin "ayn"ı oldu; ve o müttakî inde'l-cemî' nâsın a'zamı ve ehakkı ve akvâsıdır." Ârif bu takvâ derecâtı ile müzeyyendir ve sırtında bu takvâ atlası vardır. "Nûr-ı mü'telif"den murâd, nûr-ı maârifdir ki, cânib-i gaybdan ale't-tevâlî onun omuzu üzerine vârid olmağa alışmıştır ve halk arasında o ârif bu nûr ile yürür. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: *أَوْمِنْ كَانَ مِيتًا فَاحْيَيْنَاهُ وَ جَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مِثْلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا* (En'âm, 6/122) Ya'ni "O kimse kî cehl ile ölü mesâbesinde iken, biz onu îmân ile diri kıldık ve onun için nûr-ı irfân halk ettik. O ma'rifet ile nâs arasında basîret ile yürür, cehl karanlıkları içinde olan kimse gibidir ki, ondan çıkmağa mecâl yoktur." İşte takvâ atlası ve nûr-ı irfân, ârifin omuzu üzerinde hamd-i kâmilinin alâmetidir.

وا رهیده از جهان عاریه ساکن گلزار و عین جاریه

1763. *Âriyet olan cihândan kurtulmuş, gülzârın ve akıcı pınarın sâkini olmuştur.*

Bu beyt-i şerîf'de, sûre-i Gâşiye'de olan *وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَآغِيَةً فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ* (Gâşiye, 88/8-12) ya'ni "O gündé yüzler vardır ki âsâr-ı ni'metle beşâsette ve sa'yinden nâşî râzıdır, âlî olan cennettedir; orada beyhûde söz işitmezler; kelâmları zikir ve hikmettir, orada dâimâ akıcı pınarlar vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur ki, urefâ-i billâh bugün cennet-i âcîl içindedirler ve bu vücûd-ı izâfî kuyûdundan, mevt-i ihtiyârî ile kur-

tulmuşlardır. Ardı arası kesilmeyen hikem ve esrâr-ı ilâhî peyderpey kalble-rine vârid olur. Onlar kendi aralarında bu cennet-i irfân içinde aslâ boş ve beyhûde sözler konuşmazlar, musâhabeleri zikir ve hikmettir.

بر سریر سرِّ عالی همتش مجلس و جای و مقام و رتبتش

1764. *Onun meclisi ve mahalli ve makâmı ve rütbesi, onun âlî-himmet olan sırrının tahtı üzerindedir.*

Ya'ni, ârifin meclis-i maârifî, âlî-himmet olan sırrının tahtı üzerindedir ki, o taht o sırrın hakikatidir ve o hakikat onun ayn-ı sâbitesidir; ve kezâ o sırrının tahtı üzerinde onun mahall-i mahsûsu ve makâm-ı mümtâzı ve ism-i hâssı iktizâsınca rütbesi vardır.

مقعد صدقی که صدیقان درو جمله سر سبزند شاد و تازه رو

1765. *Bir mak'ad-ı sıdkdır ki, siddîkler, onda hep latîf ve mesrûr ve tâze-rûdurlar.*

“O âlî-himmet olan sırrın tahtı bir mak'ad-ı sıdkdır ki, o hakikatü'l-hakâyık olan vücûd-ı mutlaktır. Siddîkların hakikat-i zâtiyyeleri o taht üzerinde latîf ve kesâfetten ârif ve mesrûr ve inkılâbdan muarrâ ve tâze-rûdurlar.” Nitekim Kur'ân-ı Kenîm'de bu makâm hakkında şöyle buyrulur: *إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَ نَهَرٍ فِي مَقْعَدِ صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ* (Kamer, 54/54,55) ya'ni “Muhakkak müttakîler cennetlerde ve nehirlerdedir; melîk-i muktedir indinde olan mak'ad-ı sıdkdadırlar.” “Ser-sebz”, tâze, genç ve ikbâlli ve tâli'i uygun olan ma'nâsınadır.

حمد شان چون حمد گلشن از بهار صد نشانی دارد و صد گیر و دار

1766. *Onların hamdi, bahârdan gülşenin hamdi gibidir, yüz nişân ve yüz gîr u dâr tutar.*

“Gîr u dâr”, emr edicilik ve hükümrânlık demektir. Ya'ni “Kâmillerin hamdi, bahârın te'sîrinden ve tecellîsinden, gülşenin hamd-i fiilîsi gibidir, zîrâ gülşen bahârın tecellîsinden güllerini ızhâr eder; bu ızhâr-ı letâif onun hamd-i fiilîsidir. İnsân-ı kâmil dahi Hakk'ın tecelliyât-ı mütenevviasından, türlü türlü maârif güllerini ızhâr eder. Bu da gülşenin bahârdan olan hamd-i fiilîsi gibidir. Onların bu hamd-i fiilîlerinin birçok alâmeti ve birçok hükümrânlığı vardır. O hükümrânlıklar dahi onlarda âsâr-ı esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin zuhûrudur ki, ölüyü diriltirler ve diriye bir nazar ile öldürürler.

بر بهارش چشمه و نخل و گیاه   آن گلستان و نگارستان گواه

1767. *Onun bahârî üzerine pınar ve nahl ve otlar, o gülîstân ve nigâristân şâhiddir.*

Ma'lûm olsun ki, ârif-i kâmil, cem'iyet-i esmâiyyenin mazharı ve kâinâtın zübdesidir. Binâenaleyh esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olan âlemin hey'et-i mecmûasında her ne varsa, onların nazîri kâmilin vücûdunda zâhirdir. Nitekim Hz. Pîr'in peder-i âlîleri Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddîn el-Veled (k.s.) hazretleri Bağdad'da bir ay besmele-i şerîfi tefsîr buyurduğu sırada zabt olunan ifâdât-ı münîfelerinden me'hûz olan şu parça bu ma'nâyı te'yîd eder: "Öyle gördüm ki, Allâh cümle hûbânı bende ve benim eczâmda münderiç kıldı. Benim eczâmın cümlesi onların eczâsında karışmıştır. Benim her cüz'üm-den süt aktı, cemâlden, kemâlden, muhabbetten, lezzetten ve hoşluktan vücûd-pezîr olan her sûret benim altı cihetimde Zâtullâh'dan zuhûra geldi. Nitekim bir kimse parlak elbise giyse, o câmeye türlü türlü nakışlar aks eder. Allâh hüsünden ve onu bulmaktan ve suver-i cemîleden ve hûbândan ve onların aşk-bâzlıklarından ve mevzûnluklarından ve suver-i akliyyâtta ve hûr ve kusûrdan ve âb-ı revândan ve acâibât-ı sâire-i bî-nihâyeden bende kendisinden yüz bin sûret gösterir. Nazar edip bu sûretleri müşâhede ediyorum ki, bu kadar cemâl-ârâste bende görünüyor; ve istediğim her sûreti Allâh bana gösteriyor. Ve bunların cümlesi benim eczâmda zâhir oluyor. Ve Allâh Zü'l-celâl hazretlerini gördüm ki, yüz bin reyhân ve gül ve gülîstân ve sarı ve beyâz yâsemen ızhâr buyurdu ve benim eczâmı gülzâr eyledi ilh."

شاهد شاهد هزاران هر طرف   در گواهی همچو گوهر در صدف

1768. *Güzelin binlerce şâhidi, her tarafta sadefin içindeki inci gibi, şâhidliktedir.*

Birinci "şâhid", şehâdet masdarından ism-i fâil ve ikinci "şâhid" Fârisî olup güzel ve mahbûb ma'nâsınadır. Yukandaki îzâhât bu beyt-i şerîfe dahi râci'dir. Ya'ni, "Mahbûb-ı hakîkî olan Hakk'ın cemâlinin binlerce şâhidi, insân-ı kâmilin âyînesinde, sadefin içindeki inci gibi, şehâdet etmektedir." Zîrâ insân-ı kâmil, cem'iyet-i esmâiyyenin mazhandır ve Hakk'ın endâm âyînesi mesâbesindedir. Binâenaleyh insân-ı kâmil Hakk'ın güzelliğidir.

بوی سرِّ بدِّ بیاید از دمت   از سر و رو تابد ای لاف‌ی غمت

1769. *Senin nefesinden fenâ sır kokusu gelir, ey lâfçı, senin gamın başından ve yüzünden parlar.*

Bu beyt-i şerîf yukarıda geçen 1742 numaralı beyte merbûttur. O beyt-i şerifte "Gerçi dilin o şâhın medhini ızhâr eder; senin yedi a'zân şikâyet eder" buyurulmuş idi. Ya'ni "Ey müddei-i kâzib, senin bâtının ahkâm-ı ilâhiyyeden müşteki olduğu halde, dilin hamd ile meşgûldür. Fakat ey kemâl da'vâsında bulunan yalancı, içinin gamı ve sıkıntısı dışından belli olur."

بو شناساند حاذق در مصاف تو بجلدی های و هو کم کن گراف

1770. *Mesâfda mâhir koku tanıyıcılar vardır; sen cür'etle beyhûde hây u hû-*
[1774] *yu az yap!*

"Mesâf", "mesaff"ın cem'idir; cenk için durdukları mahaller ma'nâsına gelir. "Mesâf"dan murâd, esmâ-i mütekâbilenin mahall-i mücâdelesini olan bu vücûd-ı izâfî âlemidir. "Koku tanıyanlar"dan murâd, ahvâl-i bevâtına nâzır olan insân-ı kâmillerdir. "Hây u hûy", gürültü ve şamata ma'nâsınadır ki, murâd kemâl da'vâsı hakkındaki dedikodulardır. Ya'ni "Hâdî ve Mudill ve Dârr ve Nâfi" gibi mütekâbil olan esmâ-yı ilâhiyyenin mahall-i cidâli bulunan bu dünyâda, efrâd-ı beşerin ahvâl-i bâtine ve kalbiyyesine nâzır olan kâmil-ler vardır. Binâenaleyh sen cür'et ve cesâretle boş dedikoduları az yap!"

از دم تو می کند مکشوف راز تو ملاف از مشک کآن بوی پیاز

1771. *Sen müşgten lâf etme, zîrâ o soğanın kokusu senin nefesinden râzı mek-*
şûf ediyor.

Sen içinde müşg olduğundan bahs ederek öğünme ve kemâlâtından bahisle kendini satma; zîrâ mi'dendeki soğanın kokusu, soluğundan içindeki maddenin mâhiyetini ızhâr ediyor ve kelâmından soğan kokusu mesâbesinde olan nefsânî sıfatların kalbinde muzmer olduğu anlaşılıyor.

گلشکر خوردم همی گویی و بوی میزند از سیرگه یاوه مگوی

1772. *"Gülbeşeker yedim!" diyorsun; halbuki sarmısaklıktan koku çarpıyor, he-*
zeyan söyleme!

"Sîr", sarmısak; "geh", "gâh" edâtının muhaffefidir. "Sîr-gâh" ism-i mekân olup "sarmısaklık" ve "sarmısak mahalli" demek olur. Burada "sarmısaklık"dan murâd, âlem-i rûhâniyyette pek fenâ kokan sıfât-ı nefsâniyyenin müstevlî olduğu kalbdır. "Gül-şeker"den murâd, sıfât-ı rûhâniyyedir. Ya'ni "Ey müddei, sen benim kalbim sıfât-ı rûhâniyyenin mecma'idır diyorsun.

Halbuki kelâmından kalbinin bir sarmısak tarlası gibi sıfât-ı nefsâniyye mecma'ı olduğu anlaşılıyor. Boş sözler söyleme!"

هست دل ماندهء خانهء کلان   خانهء دل را نهان همسایگان

1773. *Gönül büyük ev gibidir; gönül evinin gizli komşuları vardır.*

از شگاف روزن و دیوارها   مطلع گردند بر اسرارها

1774. *Pencere ve duvarların aralığından esrârlara muttâli olurlar.*

O kalb penceresinin ve duvarlarının aralığından, o gizli komşular birçok sırlara vâkıf olurlar.

از شگافی که ندارد هیچ و هم   صاحب خانه ندارد هیچ سهم

1775. *Bir aralıktan ki hiç vehim tutmaz, hâne sâhibi hiç sehim tutmaz.*

"Gizli komşular"dan murâd, âriflerin kalbidir. Ma'lûm olsun ki, bir insanın kemâliyle kendisini bilmesi gayet müşkildir. Kalbin o kadar derin sırları vardır ki, onlar ancak bir sâikin te'sîriyle sâha-i fiiliyyâta geldikçe zâhir olur. İnsân-ı kâmilin nazarları ise, aslâ vehme gelmeyecek olan aralıklardan, kalblerin en derin köşelerine kadar nüfûz edip o kimsenin ahvâline muttali' olur. Ve onların bu sûretle vâki' olan ittîlâ'larına kalb sâhibinin aslâ vukûfu olmaz. "Sehm", nasîb ve hisse ma'nâsınadır. Ya'ni, "Kalb sâhibinin, ârifin vukûfundan aslâ nasîbi ve hissesi yoktur" demek olur. Ba'zı nüshalarda "sehm" yerine "fehm" vâki'dir. Bu sûretde ma'nâ "Kalb sâhibi, ârifin vukûfunu anlayamaz" demek olur.

از نبی بر خوان که دیو و قوم او   میرند از حال انسی سر و بو

1776. *Kur'an'dan oku ki, şeytan ve onun kavmi, insana mensûb olan halden sır ve koku götürürler.*

Ya'ni, "Ey sâlik, ârifin gizli aralıklardan kalbinin ahvâline muttali' olmasını istib'âd etme! Bunun delîlini istersen Kur'an-ı Kerîm'i oku ki, sûre-i A'râf'da vâki' olan âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: *إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ* (A'râf, 7/ 27) Ya'ni "Zîrâ şeytan ve kabîlesi, sizin onları görmediğiniz bir haysiyetle sizi görür. Biz şeytanları, îmân etmeyenlerin dostu yaptık."

زان رهی که انس از آن آگاه نیست   ز آنکه زین محسوس و زین اشباه نیست

1777. *O bir yoldan ki, insan ondan âgâh değildir, zîrâ bu mahsûsden ve bu eşbâhdan değildir.*

Ya'ni, "Ecsâm-ı şeytânî, son derecedeki nikkat ve letâfetlerinden dolayı mahsüs ve bu âlem-i kesîfin müşâbihleri olmadığından, sizin nazarınıza gelmez." Onlar ise sizi, sizin cisimlenizin gızzatı ve kesâfeti ve mahsüsiyeti hasebiyle görürler. Binâenaleyh onların letâfetleriyle sizin latîf olan bâtınlarınız arasında cinsiyet vardır. Ve bu cinsiyetleri hasebiyle sizin bâtınlarınıza musallat ve kalblerinizin ahvâline muttali' olup vesvese ilkâ ederler. Ve siz onların size musallat oldukları yola vâkîf olamazsınız.

در میان ناقدان زرقی متن   با محک ای قلب دون لافى مزن

1778. *Nâkıdlar arasında riyâ izhâr etme. Ey aşağı olan kalb, mihenk üzerinde bir lâf vurma !*

"Nâkıd", hâlis ile kalpı ayıran demektir. Ya'ni, "Hâlis ile kalpı birbirinden ayıran ârifler arasında riyâ izhâr etme !" "Me-ten", "tenîden" masdarından nehy-i hâzırdır. Burada "izhâr etmek" demektir. "Mihekk"den murâd, kezâ kalp ile hâlisi ayıran âriflerdir. "Ey sıfât-ı nefsâniyye ile dolu olan müdde-i kâzib, mihekk olan insân-ı kâmilin huzûrunda kemâl da'vâsını etme ve kendini öğme!"

هر محک را ره بود بر سر قلب   که خدایش کرد امیر جزر و جلب

1779. *Her mihekk için kalbın sırrına yol olur ki, Hudâ onu cezr ve celbin emîri etti.*

"Zîrâ her mihekk taşı için kalp olan altının gizli olan kalplığına yol olur. Çünkü Hudâ o mihekki kalpın geri atılmasına ve hâlisin ileri çekilmesine hâkim kıldı." Ya'ni insân-ı kâmil sâdık ile kâzibi tefrîk için bir mihekk taşıdır. Hak Teâlâ hazretleri kâzibi dergâhından red ve sâdıkı dergâhına celb için o kâmilleri me'mûr etti. Bu beyt-i şerîf Hind nüshalarında şöyledir: هر محک را ره مر محک را ره Ya'ni, "Muhakkak mihekin hâlis ve kalp üzerine yolu olur. Zîrâ Hudâ onu cisim ve kalb üzerine emîr etti." "Mihekk"den murâd, insân-ı kâmil ki, Hak Teâlâ o insân-ı kâmilî cisim ve kalb üzerinde tasarruf sâhibi yaptı.

چون شیاطین با غلیظیهای خویش   واقفند از سر ما ای خوب کیش

1780. *Ey iyi mezhebli, mâdemki şeytanlar kendi galîzlikleriyle bizim sırrımızdan vâkıflardır;*

مسلكى دارند دزدیده درون   ما ز دزدیهای ایشان سر نگون

1781. *Bâtında çalınmış bir meslek tutarlar; biz onların hırsızlıklarından baş aşağıyız.*

O şeytanlar letâfet-i vücûdları hasebiyle bizim latîf olan bâtınımızda çalınmış ve gizli bir meslek tutarlar, ve biz onların bu hırsızlıklarından dolayı baş aşağı oluyoruz.

صاحب نقب و شگاف روزند دمبدم خبط و زيانی میکنند

1782. *Dembedem fesâda verme ve azîm ziyân yaparlar. Delmek ve yarmak ve pencere sâhibidirler.*

"Habt", sehv etmek ve unutmak ve ağaca vurup yaprağı dökmek ve fe-sâda vermek ma'nâlarına gelir. Burada "fesâda vermek" ma'nâsı münâsibdir.

پس چرا جانهای روشن در جهان بیخبر باشند از حال نهان

1783. *Binâenaleyh cihanda rûşen canlar, niçin gizli halden bî-haber olsunlar?*

Ya'ni, "Şeytanların insanların bâtınına olan tasallutları bu sûretle olunca ve onların nâfî olan rûhları benî-âdem üzerinde böyle tasarrufa kâdir olunca, rûhları nûrî olan kâmiller bu cihân-ı kesîfde niçin gizli olan ahvâl-i kalbiyye-den bî-haber olsunlar?"

در سرایت کمتر از دیوان شدند روحها که خیمه بر گردون زدند

1784. *Sirâyette şeytanlardan daha aşağı mı oldular, o rûhlar ki çadırı felek üstüne vurdular?*

"Sirâyet", kendi te'sîrini etrâfa yaymak demektir. Ya'ni, "Ervâh-ı nûriyye-den olan ve kesîf âlem-i taayyünâtın üstüne çadırlarını kuran insân-ı kâmiller, te'sîr husûsunda ervâh-ı nâriyyeden olan şeytanlardan daha aşağı mı oldular?"

دیو دزدانه سوی گردون رود از شهاب مُحَرَّقْ او مطعون شود

1785. *Şeytan felek tarafına hırsızca gider. O şihâb-ı muhrikdan mat'ûn olur.*

"Şihâb", ateş şu'lesi ve uçan yıldız; "mat'ûn", vurmak, cezb etmek ma'nâsına olan "ta'n" masdarından ism-i mef'ûldür; "vurulmuş" ma'nâsındır. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Cin'de vâki' *وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ* (Cin, 72 / 9) ya'ni "Biz mukaddemâ gökte meleklerin kelâmını işitmek için bir mahalde oturur idik. Şimdi kim ki dinlemek kasdında bulursunsa, kendi için hazır bir şihâb bulur" âyet-i kerîmesine ve kezâ sûre-i Hicr'de vâki' *وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ إِلَّا مِنْ أَسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ* (Hicr, 15/16-18) ya'ni "Biz gökde burçlar yarattık ve bakanlar için onu süsledik ve onu her bir şeytân-ı racîmden sakladık. Şu ka-

dar ki, meleklerden söz çalmak isteyen şeytanı apaçık bir şihâb ta'kîb eder" âyet-i kerîmelerine işâret buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, melek kuvvet ve şiddet ma'nâsınadır. Ve melâike iki kısımdır: Birisi tabîî, diğeri unsurîdir. "Melâike-i tabîiyyûn" anâsırın bulunmadığı fezâda suver-i tabîiyyeden mütekevvin olan ervâh-ı ulviyyedir. "Melâike-i unsuriyyûn" anâsıra mensûb olan ervâhdır. Melâike-i unsuriyyûn avâlim-i bî-nihâye-i kesîfenin tedbîrine me'mûrdurlar. Bunların a'dâdı hasr ve ta'dâda gelmez. Melâike âlem-i his ve şehâdette eşhâs-ı kesîfe gibi görünmezler; zîrâ ervâhdır. Âlem-i hayâlde suver-i muhtelifeye mütemessilen meşhûd olurlar. Bu temessül râînin ahvâl ve i'tikâdâtı ile münâsebetdârdır. Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e ve diğeri melâike-i kirâmın Lût (a.s.) ve sâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a temessülleri gibi. Onların bu temessülleri esnâsında râînin nezdinde hâzır olanlar, bu melâikeyi müşâhede edemezler. Zîrâ âlem-i hayâle dâhil olan ancak râîdir. Meğer ki huzzârdan dahi âlem-i hayâle dâhil olanlar bulunsun; bu temessülü bunlar da görebilirler.

İmdi anâsırdan mürekkeb olan ecrâmın mâfevkinde ervâh-ı ulviyye mevcûddur. Ve bu ervâh suver-i tabîiyyeden olduğundan bunlara "melâike-i tabîiyyûn" dahi derler. Zîrâ kendi mertebelerine göre bunlarda dahi zuhûr vardır. Ve "nefes-i rahmânî" ise bunlara nazaran bâtındır. Bu ervâh dahi a'yân-ı anâsıra nisbeten bâtın ve a'yân-ı anâsır bunlara nazaran zâhirdir. Ta'bîr-i diğeri ile ervâh-ı ulviyye insanın nefesini ihrâç ettiği vakit, yavaş ve bilâ-sadâ söz söylemesine ve a'yân ve anâsır ise cehren ve sadâ ile tekellümüne müşâbihdir. Bundan anlaşılır ki, melâike-i tabîiyyûn ile melâike-i unsuriyyûn arasında zuhûr ve butûn i'tibârıyla münâsebet-i dâime vardır. Zîrâ melâike-i tabîiyyûn ilm-i ilâhîde sâbit olan ahkâmı ve emr-i ilâhîyi melâike-i unsuriyyûn vâsıtasıyla âlem-i kesâfete inzâl ederler. فَالْمُدِيرَاتُ أَمْرًا (Nâziât, 79/5) ["... İş düzenleyenlere and olsun!"] âyet-i kerîmesinde bu melâikeye işâret buyrulur. Ervâh-ı unsuriyye-i nâriyyeden olan şeyâtîn ise, bi'set-i seniyyeden evvel, letâfet-i cismâniyyeleri hasebiyle fezâyâ suûd edip melâike-i tabîiyyûn ile melâike-i unsuriyyûn arasındaki esrâra muttali' olurlar ve onların mükâlemât ve teblîğâtını çalıp ziyâde ve noksan olarak kâhinlere söylerler ve kâhinler de onların etbâ' ve mukallidi olarak onu efrâd-ı beşere ihbâr ederler idi. Bu kâhinlerin ihbân ekseriyâ doğru ve ba'zan dahi bu şeytanların kendi re'yleriyle bu habere ilâve ettikleri yalanlar sebebiyle de yalan olur idi. Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz'in bi'set-i seniyyelerinden sonra şeyâtîn istimâ'dan memnû' oldular; ve eğer kasd-ı istimâ' ederlerse bu melâike-i tabîiyy-

yûn ve unsuriyyûn, o şeyâtîni şihâblar ile vurup yakmağa başladılar. Ya'ni şihâbların kuvve-i nâriyyesi, şeyâtînin kuvve-i nâriyyelerinden şedîd olduğu cihetle, onları kendi kuvvetlerinde mahv ve müstehlek kıldılar. Nitekim yukarıda mezkûr olan âyetler bu hâli mübeyyindir.

سرنگون از چرخ زیر افتد چنان   که شقی در جنگ از زخم سنان

1786. *Felekten aşağıya öyle baş aşağıya düşer ki!..Şakî cenkde mızrak yarısından düşer.*

“Felek”den murâd, melâike-i tabîyyûnun bulunduğu felek-i esîrdir ki, uçar yıldız veyâhud uçar yıldız şeklinde görünen şu'le-i âteş, o ervâh-ı nâriyyeyi, kendi kuvve-i galebesiyle o sâhadan aşağı iskât ve tard eder. Nitekim şakîyi de cenkde ehl-i cihâd mızrak darbesiyle böyle vurup düşürürler.

آن ز رشک روحهای دل پسند   از فلکشان سرنگون می افکنند

1787. *O dil-pesend rûhların gayretinden dolayı, onları felekten baş aşağı bırakırlar.*

Ya'ni, “Makbûl olan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ, eflâke suûd edip, melâike arasındaki esrâra muttali' olurlar. Eğer ervâh-ı şeyâtîn bu sıfatta onlara şerîk olsa, bu ervâh-ı makbûleye reşk ve gayret vâki' olur. Bu ervâh-ı makbûlenin reşk ve gayretinden dolayı melâike, şeyâtîni felekten baş aşağı atarlar.” Ve onlardaki bu gayret ervâh-ı nâriyyenin ervâh-ı nûriyye mertebesine irtikâ cür'etini kesir içindir.

تو اگر شلی و لنگ و کور و کر   این گمان بر روحهای مه میر

1788. *Eğer sen çolak ve total ve kör ve sağır isen, o ay rûhlar üzerine şekketme!*

Ey müddeî-i kâzib, senin rûhunun kolu çolak olup kâmillerin makâmına elin erişmezse ve ma'nevî ayağın total olup onların merâtibine vusûl kudretin yok ise ve basar-ı basîretin kör olup onların âlî mertebelerini göremiyor isen ve rûhunun kulağı sağır olup onların âlem-i melekûtta medh ve senâlarını işitmiyor isen, bâri kendi hâline insâf edip o ay rûhların ya'ni ervâh-ı nûriyyenin kadr ve menziletleri hakkında şübheye düşme! Onların huzûrunda mütevâzi' ol!

شرم دار و لاف کم زن جان مکن   که بسی جاسوس هست آن سوی تن

1789. *Utan ve az öğün, can çekişme! Zîrâ o cisim tarafına çokluk câsus vardır.*

Ey yalancı mürşid ve müddeî-i kâzib! Kâmilin huzûrunda, kendi bâtının noksânına bak da utan ve kemâlâtından bahs ile az öğün ve mübâhasât-ı li-

saniyye ile onu mağlûb etmek için beyhûde yere can çekişme! Zîrâ senin o cismin ve cisminin kuvâsı ve efkârın tarafına kâmilin çok câsusu vardır ki, senin ahvâlini tecessüs eder.

دریافتن طبیبان الهی امراض دل و دین را در سیمای مرید و بیگانه و لحن گفتار او و رنگ چشم او و بی این همه نیز از راه دل که انهم جواسیس القلوب فجالسوههم بالصدق

İlâhî olan tabîblerin gönül ve din hastalıklarını, mürîdin ve yabancıнын sîmâsında ve onun sözünün lahninde ve onun gözünün renginde ve bütün bunlar olmaksızın dahi gönül yolundan anlaması beyânındadır. Zîrâ muhakkak onlar kalblerin câsuslarıdır. Binâenaleyh onlar ile sıdk ile oturun!

Ya'ni, tabîbân-ı ilâhî olan insân-ı kâmiller, gönülde bulunan sıfât-ı nef-sâniyye ve dîn hakkındaki şek ve şübhe hastalıklarını, gerek mürîdlerinin ve gerek yabancıların sîmâlarında ve onların sözlerinin tavrında ve gözlerinin bakışında görürler. Nitekim âyet-i kerîmede, (وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ) (Muhammed, 47/30) ya'ni "Sen elbette onları kavlin lâhninde ârif olursun" ve (تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ) (Bakara, 2/273) ya'ni "Sen elbette onları sîmâlarıyla ârif olursun" buyrulur. Bu anlayışa "firâset-i hikemiyye" derler ki, zâhirde görülen alâmetten ahvâl-i bâtına intikâl olunur. Meselâ bir kimsenin zâhiren lisânı mülâyim olur; fakat içindeki gazabı ve öfkesi sadâsının ihtizâzından veyâhud kullandığı kelimelerin birinden veyâhud gözünün bakışındaki halden anlaşılır. Bu anlayışta ehl-i zekâ olan nâkıs insanlar ile kâmiller müşterektir. Fakat insân-ı kâmillerin anlayışında aslâ hatâ olmaz ise de, nâkısaların anlayışlarında ba'zan hatâ vâki' olur. Zîrâ insân-ı kâmillerde firâset-i şer'iyye vardır; nâkıslarda bu firâset yoktur. Nitekim sûrh-ı şerîfde, bütün bu alâmetler olmaksızın dahi kâmillerin gönül yolundan anladıkları beyan buyrulur. Bu firâset-i şer'iyye hakkında (اتقوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ) ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakının, zîrâ o Allâh'ın nûriyle nazar eder!" hadîs-i şerîfi vârid olmuştur. Firâset-i hikemiyye ile firâset-i şer'iyye hakkında Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretleri, *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî*

İslâhi Memleketi'l-İnsâniyye nâmındaki eser-i âlîlerinde îzâhât i'tâ buyurdıkları gibi, *Fütûhât-ı Mekkiyye* lerinin "Fîrâset" bâbında dahi ma'lûmât-ı müfîde beyân buyururlar. Sûrh-i şerîfdeki *انهم جواسيس القلوب* ibâresi *اذا جالستم اهل الصدق فاجلسوهم بالصدق فانهم جواسيس القلوب يدخلون في قلوبكم وينظرون الى هممكم* ya'ni "Ehl-i sıdk ile mücâleset ettiğiniz vakit, sıdk ile oturunuz! Zîrâ onlar kalblerin câsuslandır; kalblerinize girerler ve himmetlerinize nazar ederler" hadîs-i şerîfinden muktebesdir.

بر سقام تو ز تو واقفترند

این طیبیان بدن دانشورند

1790. *Bu cisim tabîbleri, ilim saçıcıdırlar; senin hastalığına senden daha ziyâde vâkıfdırlar.*
[1794]

هم ز نبض و هم ز رنگ و هم ز دم
بو برند از تو به هر گونه سقم

1791. *Hem nabzdan, hem renkden, hem de demden, senden her türlü hastalığa koku götürürler.*

Ya'ni, "Bu zâhirî doktorlar ilm-i tıbbâ âşinâ olduklarından senin hastalığına senden daha ziyâde vâkıf olup nev'ini teşhîs ederler. Nabzının atışından, yüzünün renginden, hem de deminden ya'ni kanının tahlîlinden; ve "dem" nefes ma'nâsına olduğuna göre, nefesinden, ya'ni sana nefes aldırıp ciğerinin hâlinden, sendeki hastalığın nev'ini anlarlar."

چون ندانند از تو بی گفت دهان

پس طیبیان الهی در جهان

1792. *Binâenaleyh tabîbân-ı ilâhî cihanda, senden ağzın sözü olmaksızın niçin bilmesinler?*

"Cisim tabîblerinin hâli, yukanda zikr olunduğu gibi olunca, ilâhî olan tabîbler, sen kendi hâlinden lisânınla bahsetmeksizin, onlar senin ahvâl-i bâtineni niçin bilmesinler?" Zîrâ ilâhî tabîbler insân-ı kâmilidir. Ve insân-ı kâmil hem ism-i Zâhir'in ve hem de ism-i Bâtın'ın meclâsıdır. Binâenaleyh onlar hem cisim hastalığını ve hem de rûh emrâzını tedâvîden âciz değildirler. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr* da munderîç şu menkıbe bu ma'nâyı îzâh eder:

"Ashâbın ekâbirinden bulunan Mevlânâ Fahreddîn-i Sivâsî (rahimehul-lâh) hummâ-yı muhrıkaya tutulup bir müddet esîr-i firâş oldu; etubbâ onu tedâvîden âciz kaldılar. Hz. Mevlânâ (r.a.) iyâdetini teşnîf edip, emir buyurdu. Soyulmuş sarmısak getirdiler; döğüp kaşık ile ona verdiler. Etubbâ hastaya sarmısak yedirildiğini işitince, onun sıhhatından ümîdlerini kesdiler. Lutf-ı

Hudâ, o gece terledi, sıhhat bulmağa başladı. Etubbâ bunu müşâhede edince: "Bu hâl kâide-i tıbbâ ve kânûn-i hikmete müstenid değil, belki hikmet-i ilâhîdir" dediler." Nitekim Hz. Pîr buyururlar. Beyt:

حکیمیم طبیبیم ز بغداد رسیدیم   بسی علتیانرا ز غم باز خریدیم
حکیمان الیهیم ز کس مزد نخواهیم   که ما در تن رنجور چو اندیشه رویم

"Biz hakîmiz, biz tabîbiz, Bağdad'dan erişdik. Biz çok illete mensûb olanları gamdan kurtardık. İlâhî hakîmleriz, kimseden ücret istemeyiz. Zîrâ biz hasta olan cisme endîşe gibi koşarsınız."

هم ز نبضت هم ز چسمت هم ز رنگ   صد سقم بینند در تو بی درنگ
1793. *Senin hem nabzından hem cisminden hem renginden sende bilâ-tevakkuf yüz hastalık görür.*

این طبیبان نو آموزند خود   که بدین آیات شان حاجت بود
1794. *Bu tabîbler muhakkak yeni öğrencidirler. Zîrâ onların bu alâmetlere hâceti olur.*

İlâhî olan tabîblerin ilmi, hem rûhâniyete ve hem de cismâniyete taalluk ettiği ve ruhâniyet cismâniyetden mukaddem olduğu cihetle, onların ilmi, cismânî olan doktorların ilmine nazaran eski ve cismânî doktorların ilmi ise onlara nazaran yenidir. Binâenaleyh onlar bu yeni olan ilmi öğrencidir; ve bu sebeble onların nabız ve renk ve kan ve idrar muâyenesi [gibi] delâile ihtiyaçları vardır.

کاملان از دور نامت بشنوند   تا به قعر باد و بودت در دوند
1795. *Kâmiller senin adını uzakdan işitirler; senin bâd ve bûdunun dibine kaddar gider.*

"Bâd ve bûd"a, Ankaravî hazretleri "kevn ve vücûd" ma'nâsı vermiştir. Fakîr bu terkîbi *Heft Kulzüm*, ve *Bahâr-ı Acem* ve *Şemsü'l-Lügât* ve *Gıyâsü'l-Lügât* ve *Çerâğ-ı Hidâyet* ve *Burhân* isimindeki lügat kitaplarında bulamadım. Binâenaleyh ne gibi ma'nâdan kinâye olduğu nazar-ı fakîrde lâykıyle tavaz-zuh edemedi. "Bâd" ile "bûd"un ayrı ayrı ma'nâları vardır. "Bâd", nahvet ve gurûr ve kibir ve hod-bînî ma'nâsına da geliyor. "Bûd", vücûd ve varlık ma'nâsıdır. Eğer bu ayrı ma'nâlar birleşirse, "kibir ve varlık" demek olur. Fakat Hind nüshalannda "bâd u bûd" yerine "târ u pûd" vâki' olmuştur ki, bir kumaşın enişi ve argacı demektir. Ya'ni kumaşın mensûc olduğu ipliklerin üste ve alta ve enine ve boyuna gelen kısımları demek olur. Ba'zı nüsha-

larda "pûd u târet"; ve ba'zı nüshalarda da "zâd u pûdet" vâki'dir. Fakat gerek "bâd u bûdet" ve gerek "târ u pûdet" ibârelerinin her ikisi de burada münâsib olur. Ya'ni, "Kâmiller senin adını uzakdan işitirler. Senin enâniyetinin ve varlığının kevnine kadar giderler veyâhud nescinin esâsına kadar giderler" demek olur ki, bunlardan murâd senin ayn-ı sâbitenin isti'dâd-ı ezeli'sidir ve mazhar olduğun rabb-i hassın hâssıyetidir.

دیده باشند ترا با حالها

بلکه پیش از زادن تو سالها

1796. *Belki doğmandan senelerce mukaddem seni, senin hallerin ile berâber görmüş olurlar.*

Nitekim Sadreddîn Konevî hazretleri, kendi şeyhi olan Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) hazretlerinden nakl edip buyururlar: "Şeyhim buyurdu ki: "Hak Teâlâ hazretleri, senin pederin İshak bin Muhammed'in sohbetini ve senin sohbetini, ahvâlini ve ulûmunu ve ezvâkını ve makâmâtını ve tecelliyâtını ve mükâşefâtını ve Hak Teâlâ'dan bilcümle huzûzunu, benim Endülüs'den Rûm tarafına hareketimden mukaddem, bana gösterdi." Ve Hz. Sadreddîn (k.s.), *Kitâb-ı Fûkûk*'de buyururlar ki: "Bizim şeyhin husûsî bir nazarı var idi. Bir kimsenin hâline muttali' olmak istediği vakit, ona bir nazar ederd. Onun uhrevî ve dünyevî ahvâlinden haber verirdi." Velhâsıl menâkıb-ı evliyâda bu gibi ahvâl çokdur. İşte bu gibi zevât, nâkısın terbiye kudretini hâizdirler. Kendilerinde bu nazar olmayan evliyâ, nefislerinde kâmil iseler de, başkalarını mertebe-i kemâle îsâle muktedir değildirler. Artık meşâyih-ı rûsûma ne kalacağı kıyâs olunsun.

مژده دادن ابایزید از زادن ابو الحسن خرقانی رضی الله عنه پیش از سالها

و نشان صورت او و سیرت او یک یک و نوشتن تاریخ نویسان آنرا جهت رصد

Ebu'l-Hasan Harakânî (r.a)in doğmasından senelerce evvel Ebâ Yezîd'in müjde vermesi ve onun sûretinin ve sîretinin bir bir nişânını vermesi ve târîh yazıcıların onu rasad için yazması

Sûrh-i şerîfin nihâyetindeki "cihet-i rasad" ifâdesi yerine, Hind nüshalarında "cihet-i sıdk-ı o" yazılıdır. "Rasad", bir şeye dikkatle bakıp ahvâl ve ha-

rekâtını gözetlemek demektir. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin doğacağını ve evsâf ve ahlâkî şöyle ve böyle olacağını haber verdi; ve müridleri o haberi kayd edip bu zâtın zuhûrunu gözetlediler. Veyâhud bu haberin sıdkına intizâren kayd ettiler" demek olur. Bu iki zât-ı şerîfin tercüme-i hâlleri *Nefehâtü'l-Üns*'de münderiçdir.

آن شنیدی داستان بایزید   که ز حال بو الحسن پیشین چه دید

1797. *O Bâyezîd'in hikâyesini işittin ki, Ebu'l-Hasan'ın hâlinden evvelce gördü.*

O Bayezîd-i Bistâmî hazretlerinin menâkıbında mazbût olan bir kıssayı işittin ki, Ebu'l-Hasan Harakânî hazretleri doğmadan evvel onun hâlinden ve evsâfından haber verdi. Şöyle ki:

روزی آن سلطان تقوی میگذشت   با مریدان جانب صحرا و دشت

1798. *Bir gün o takvâ sultânı müridleriyle berâber, sahrâ ve çöl tarafına geçiyor idi.*

بوی خوش آمد مر او را ناگهان   در سواد ری ز سوی خارقان

1799. *Ona ansızın Harakan tarafından, Rey şehri etrafında latîf koku geldi.*

"Harakân", Bistâm'a yakın Horasan'dan bir karyenin adıdır. "Ha"nın kesri ve "râ"nın sükûnuyla "Hırkân" dahi derler. "Sevâd", müteaddid ma'nâları vardır. Burada "şehir etrafı" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin meşâmmına Harakân karyesi tarafından bir koku geldi."

هم بر آنجا نالهٔ مشتاق کرد   بوی را از باد استنشاق کرد

1800. *Hem orada nâle-i müştâk etti; kokuyu havadan kokladı.*
[1805]

بوی خوش را عاشقانه میکشید   جان او از باد باده میچشید

1801. *Latîf kokuyu âşıkça çekiyordu. Onun canı havadan bâde tadıyordu.*

O duyduğu latîf ma'nevî kokuyu âşıklara mahsûs olan bir tavr ile içine çekiyor idi. Onun rûhu, havâ-yı nesîmîden ilâhî olan bâdeyi tadıyor idi.

کوزهءِ کو از یخ آبه پر بود چون عرق بر ظاهرش پیدا شود

1802. *Bir bardak ki, o buzlu sudan dolu olur, onun zâhirinde ter gibi peydâ olur.*

آن ز سردیءِ هوا آبی شد ست از درون کوزه نم بیرون نجست

1803. *O, havanın soğukluğundan bir su olmuştur; o bardağın içinden dışarıya rutûbet sıçramadı.*

باد بوی آور مر او را آب گشت آب هم او را شراب ناب گشت

1804. *Koku getirici hava ona su oldu; su dahi ona hâlis şarâb oldu.*

Bu üç beyt-i şerîf, ma'nevî latîf koku getiren havanın ne vech ile bâde olduğunu akla takrîb için îrâd edilmiş olan bir misâldir. Meselâ bir sûrâhînin içine buzlu su konulduğu vakit, onun sathının etrâfında bir buğu peydâ olur ve onun etrâfı terler. Sûrâhînin dışındaki ter ve rutûbet, içindeki suyun hârice neşf etmesinden değildir; belki onu muhît olan sıcak havâ-yı nesîmî, o sûrâhiye temâs edince soğuyup tekâsûf etmiştir. Zîrâ bi'l-kimyâ havâ-yı nesîmî ile suyu terkîb eden esâs-ı anâsır müttehiddir ki, müvellidü'l-mâ ile müvellidü'l-humûzadır. Binâenaleyh havâ-yı nesîmî suya istihâle etmiştir. Ve suver-i eşyâda fennen istihâlât-ı mütemâdiye sâbittir. İşte bunun gibi, o ma'nevî latîf kokuyu getiren hava suya ve su dahi Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri için hâlis şarâba istihâle etmiştir. Vücûdda istihâle sâbit olduktan sonra, evliyâullah için aklen bu nevi' istihâlât dahi müsteb'ad değildir.

چون در او آثار مستی شد پدید يك مرید او را از آن دم بر رسید

1805. *Uktâki onda âsâr-ı mestî zâhir oldu, o demde bir mürîd ona erişdi.*

Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine havadan istihâle eden şarâb-ı ma'nevî erişip ondan sarhoşluk eseri zâhir olduğu vakit, onun huzûruna bir mürîd geldi.

پس پرسیدش که این احوال خوش که برون است از حجاب پنج و شش

1806. *Müteâkiben ona sordu ki: "Bu ahvâl-i latîf ki, beş ve altı hicâbından hâriçdir ?"*

"Beş"den murâd, havass-i hamse-i zâhire ve "altı"dan murâd, alt, üst, aşağı, yukarı, sağ ve sol cihetlerdir ki muktezâ-yı taayyünâtır. Bunlar âlem-i ervâhın hicâbları ve perdeleridir. Mürîd, şeyhi olan Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine sordu ki: "Sende zâhir olan bu ahvâl-i latîf, beş havâs ve altı cihet perdelerinin hâricindendir ?"

گاه سرخ و گاه زرد و گاه سید   میشود رویت چه حالست و نوید

1807. "Senin yüzün gâh kırmızı ve gâh sarı ve gâh beyaz oluyor. Ne hâldir ve ne beşârettir?"

"Bu ahvâl-i latîf sebebiyle sen renkten renge giriyorsun; o hâl ne hâldir ve nasıl bir müjdedir?"

میگشی بوی و به ظاهر نیست گل   بی شک از غیبت و از گلزار کل

1808. "Koku çekiyorsun; halbuki zâhirde gül yoktur; şübhesiz gaybdandır ve gülün gülzârındandır?"

"Gül"den murâd, mertebe-i ulûhiyyet ve hakikat-i muhammediyyedir ki, bu mertebe, kâffe-i esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye cem'iyetini hâizdir. Bu sebeble ona "mertebe-i küll" dahi derler. "Gülzâr"dan murâd, mertebe-i ervâhdır. Ya'ni, "Zâhirde koklanacak bir gül olmadığı hâlde, sen muttasıl koku çekip duruyorsun. Anlaşıyor ki, bu koku sana gayb tarafından gelmektedir; ve bu koku şübhesiz küll olan mertebe-i ulûhiyyetin gülzârı olan mertebe-i ervâhdandır?"

ای تو کام جان هر خود کامهء   هر دم از غیبت پیام و نامهء

1809. "Ey sen, her bir hodkâmenin cânının kâmısın. Her dem sana gaybdan bir haber ve nâm° vardır."

"Kâm", maksûd ve murâd ve arzû ma'nâsınadır. "Hod-kâme"nin ma'nâyı lügavîsi "kendini beğenen ve hod-pesend" demek olur. Ankaravî hazretleri "kendi murâdına vâsıl olan ve kendi kendini seven ve murâd eden" ma'nâsını vermiştir. Hînd şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Hod-kâme"den murâd, âşık-ı Hakkânîdir; ve âşık-ı hodkâm odur ki, kendi maksûdunu ihtiyâr husûsunda hiçbir kimse ile meşveret etmez ve kimsenin sözüyle kendi maksûdundan dönmez. Nitekim Hâfız-ı Şîrâzî buyurur:

همه کارم ز خود کامی به بدنامی کشید آخر

"Benim bütün işim hodkâmlıktır; nihâyet beni bed-namlığa çekti."

Ya'ni "Ey âşık-ı Hakkânî, sen bir rûhun maksûdusun. Her an sana cânib-i gaybdan bir haber ve bir mektûb gelir" demek olur.

هر دمى يعقوبوار از يوسفى   میرسد اندر مشام تو شفى

1810. "Her bir dem Ya'kûb gibi bir Yûsuf'dan senin meşâmmına bir şifâ erişir."
[1815]

"Şifî" , şifâ kelimesinin imâle olunmuş şeklidir. "Yûsuf"dan murâd, ervâh-ı kâmilândan birinin rûh-ı şerîfidir.

قطر بر ریز بر ما ز آن سبو   شمه ز آن گلستان با ما بگو

1811. "O testiden bizim üzerimize bir katre dök; o gülistandan bize bir şemme söyle!"

Ya'ni, "O şarâb-ı aşk-ı ilâhî ile dolu olan testiden bizim üzerimize de bir katre dök! Biz de o zevk-i sekr ile mütezevvik olalım ve o gülistân-ı ervâh-dan bize de bir şemme îzâhât ver!"

خو نداریم ای جمال مهتری   که لب ما خشک و تو تنها خوری

1812. "Ey büyüklüğün cemâli, âdeî tutmadık ki bizim dudağımız kuru, sen yalnız içesin!"

Ya'ni, "Bizler senin mürîdin ve ma'nevî evlâdınız. Ey büyüklük ve ulüvv-i cenâb ma'nâsının cemâlini ve güzelliğini temsîl eden üstâdımız! Şimdiye kadar cânib-i gaybdan aldığın füyûzâttan bize de taksîm ve tevzî' buyurdun ve ihsân-ı ilâhîden bizi mahrûm etmedin, biz bu hâle alıştık. İçtiğin şarâbın lezzetinden bize de tattırdın. Dudaklarımız o şarâbdan kuru kalmadı. Binâenaleyh şimdi bu şarâbdan da bize ihsân et!"

ای فلک پیمای چست چست خیز   ز آنچه خوردی جرعه بر ما بریز

1813. "Ey feleği çevik tayyedicî ve çevik kalkıcı, içtiğin şeyden bizim üzerimize bir cür'a dök!"

"Felek"den murâd, merâtib-i vücûddur ve etvâr-ı seyr-fillahdır; ve "çevik kalkmak"dan murâd, hâl-i sekirden sür'atle hâl-i sahva gelmektir. Ya'ni, "Ey vücûdun merâtibini sür'atle tayyeden ve seyr-i fillahdaki etvârı çabuk çabuk kat' eyleyen ve o merâtib ve etvârın ahkâmında istiğrâkdan çabuk ayılıp hâl-i sahva gelen üstâdımız! Bu seyr esnâsında içtiğin şarâb-ı ma'nevîden bizim üzerimize de bir cür'a dök!" Zîrâ sen kâmilisin ve hiçbir mertebenin ahkâmıyla hicâb içinde kalmazsın!

میر مجلس نیست در دوران دگر   جز تو ای شه در حریفان در نگر

1814. "Devranda artık senden başka meclisin beyi yoktur. Ey şâh, harîflere nazar et!"

"Harîf", işi ve san'atı bir olan ve dost ve musâhib ma'nâsınadır. Ya'ni, "Bu devirde bizim için senden başka bizim cem'iyetimizin beyi ve reîsi ve üs-

tâdı yokdur. Biz ta'lîm-i maârif ve hakâyık husûsunda, ancak seni üstâd itti-hâz ettik. Ey şâhımız, yârânına ve musâhiblerine nazar et!"

کی توان نوشید این می زیر دست می یقین مر مرد را رسوا گر است

1815. "Bu meyi el altında içmek ne vakit mümkün olur? Mey muhakkak adamı rüsvâ edicidir!"

"Bu şarâb-ı ma'nevîyi gizli içmek mümkün değildir; o şarâb, mutlakâ eserini meydana çıkarıp adamı rüsvây eder. "Rüsvây etmek"den murâd, hâl-i temkînden çıkarır demektir."

بوی را پوشیده و مکنون کند چشم مست خویشتن را چون کند

1816. "Kokuyu mestûr ve meknûn eder; kendinin sarhoş gözünü nasıl yapar?"

Ya'ni, "Şarâb içen kimse, onun kokusunu karanfil gibi ba'zı kokulu şeyler yemek sûretiyle setr eder ve saklar. Kendinin sarhoş gözünü ve mestâne bakışlarını nasıl saklayabilir?" Sen dahi bu şarâb-ı ma'nevînin kokusunu, tasarrufât-ı mürşidânen ile bizim meşâmm-ı rûhumuzdan saklayabilirsin. Fakat senin cism-i şerîfinde zâhir olan o sarhoşluk eserini ve evzâ'ını bizim zâhirî gözümüzden nasıl saklarsın? Biz senin evzâ'ından şarâb-ı ma'nevî içtiğini anlamaktayız.

خود نه آن بویست این کاندلر جهان صد هزاران پردهاش دارد نهان

1817. "Bu ise, o koku değildir ki, cihanda yüz binlerce perde onu gizli tuta!"

"Ey üstâd, bu senin kokladığın kokunun te'sîrini bu âlem-i sûrette, yüz binlerce tedbîr örtüp nazarlardan saklayamaz; zîrâ ma'nâ sûrete hâkimdir."

پر شد از تیزی او صحرا و دشت دشت چه کز نه فلک هم در گذشت

1818. "Onun keskinliğinden sahrâ ve çöl dolu oldu; çöl nedir ki ! Dokuz feleği de geçti!"

Ehl-i keşfe nazaran dokuz felek şunlardır. 1. Felek-i Arş'dır ki, "cism-i küll" dahi derler. 2. Felek-i Kürsî'dir ki, "felek-i sevâbit ve "felekü'l-burûc" dahi derler. 3. Felek-i Zühâ 4. Felek-i Müşterî 5. Felek-i Mirrîh 6. Felek-i Şems 7. Felek-i Zühre 8. Felek-i Utârid 9. Felek-i Kamer. Ehl-i keşfin bu beyânâtı ilm-i hey'et ulemâsının nokta-i nazarından başkadır. Zîrâ ehl-i keşf fezâ-yı bî-nihâyede peyderpey tekevvün ve tefessüd eden âlem-i cisme "felek-i Arş" ve "cism-i küll" dahi derler ki, ehl-i hey'etin keşfiyyât-ı rasadiyyesi bu felek-i Arş

ve cism-i küll dâiresinde vâki' olur. "Arş" , lügatte mülk ve taht ve binâ ma'nâlarına gelir. Ve cism-i küll ve vücûd-ı izâfî âlemi ise Rahmân'ın mülkü ve tahtı ve binâsıdır. Zîrâ vücûd-ı mutlak-ı Hak bu vücûd-ı izâfî Arş'ına sârîdir. الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (Tâhâ, 20/5) ["Rahmân arş üzerine istivâ etti"] âyet-i kerîmesinde bu ma'nâyâ işâret buyrulur. Arzın sekenesinden olan ehl-i keşf, münâsebât ve irtibâtât-ı halkıyye sebebiyle, felek-i Arş'dan, yaşadıkları arza nüzûl sûretiyle, merâtib-i felek ta'yînine lüzûm gördüklerinden, bu felek-i Arş'dan felek-i Kamer'e kadar dokuz felek i'tibâr etmişler ve bu dokuz felek arasındaki nüzûl ve urûc hakkında da birçok tafsîlât ve îzâhât i'tâ buyurmuşlardır. Ma'nâ-yı beyt-i şerîf budur: Ya'ni, "O kokunun keskinliğinden dolayı te'sîri, sahrâyı ve çölü doldurdu. Sahrâ ve çöl ne demek! Dokuz feleği, ya'ni cismâniyet ve mülk âlemini geçti, âlem-i melekûta yayıldı!"

این سر خم را بکھگل در مگیر کاین برهنه نیست خود پوشش پذیر

1819. "Bu küpün başını siva ile tutma, zîrâ bu çıplak muhakkak örtü kabul edici değildir!"

"Kehgil", saman ile karışık çamur ma'nâsınadır ki, siva murâd olunur. "Hum", küpden murâd, vücûd-ı beşerî; "siva"dan murâd, evzâ'-ı cismânî ve elfâz-ı lisânîdir. "Çıplak"dan murâd, nefes-i Rahmânî'dir. Ya'ni, "Ey üstâd, vücûd-ı beşerînin küpünün ağzını evzâ'-ı cismânî ve elfâz-ı lisânî ile sıvayıp kapatma, ya'ni sükût etme! Zîrâ bu taayyünden muarrâ ve çıplak olan nefes-i Rahmânî, kemâl-i şiddetinden dolayı, örtü kabûl edici değildir. O her bir örtüyü yırtıp meydana çıkarır."

لطف کن ای راز دان راز گو آن چه بازت صید کردش باز گو

1820. *Lutf et, [ey sır bilen], sır söyleyici olan! O şeyi ki senin doğanın onu sayd etti, açık söyle!"*

"Doğan"dan murâd, Hz. Bâyezîd'in rûh-ı şerîfidir. Ya'ni, "Esrâr-ı gayba vâkîf olup o esrârı haber veren üstâdımız, senin doğan kuşu gibi olan rûh-ı şerîfinin âsumân-ı gaybdan avladığı şey, ya'ni sır ne ise, onu bize açık söyle!"

گفت بوی بو العجب آمد به من همچنان که مر نبی را از یمن

1821. *Dedi: "Nebî'ye Yemen'den geldiği gibi bana çok acîb bir koku geldi!"*

Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) hazretleri mürîdin suâline cevâben buyurdu ki: "Resûl-i zîşân Efendimiz'e Yemen cihetinden gelen bir koku gibi, bana da acîb bir koku geldi!"

که محمد گفت بر دست صبا از یمن میآیدم بوی خدا

1822. "Öyle ki, Muhammed "Sabânın eli ile bana Yemen'den Hudâ'nın kokusu geliyor!" buyurdu."

"O koku hakkında Server-i âlem Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, "Sabâ rüzgânı vâsıtasıyla bana Yemen'den Hakk'ın kokusu geliyor" buyurdu." Bu beyt-i şerîfde انی لأجد نفس الرحمن من قبل الیمن ya'ni "Ben Yemen tarafından nefes-i Rahmân'ı buluyorum" hadîs-i şerîfine işârettir. Bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ba'zıları "Rahmân'a mensûb olan nefes", "Medîne'de sâkin bulunan ensâr-ı kirâm tâifesidir; zîrâ Resûl-i zîşân ile ashâb-ı kirâm Kureyş münkirlerinin ezâ ve cefâsından bu tâife-i kirâm sebebiyle halâs oldular; ve ensârın aslı Yemen tarafından olup Medîne-i Münevvere'de tavattun etmiştir" demişlerdir. Ba'zıları da, "Ahâlî-i Yemen'den olan Üveys Karanî hazretleridir." demişlerdir. Âtîdeki beyt-i şerîfin sarâhatına nazaran Hz. Pîr efendimiz Üveys Karanî ma'nâsını iltizâm buyurmuşlardır. Metn-i hadîs-i şerîfde "sabâ" lafzı bulunmadığı halde beyt-i şerîfde "sabâ"nın zikri, sabâ rüzgânının Yûsuf (a.s.)'ın kokusunu peder-i Ya'kûb (a.s.)'a getiren latîf bir rüzgâr olmasından nâsîdîr ki, yukarıda 1810 numaralı beyitte bu ma'naya işâret buyurulmuştur. Ve âyet-i kenîmede de Ya'kûb (a.s.)'dan hikâyeten إني لأجد ريح يوسف (Yûsuf, 12/94) ya'ni "Ben muhakkak Yûsuf'un kokusunu buluyorum" buyurulur. Ve âşıklar bu rüzgân ma'sûklarının muhbiri ve resûlü addedip ekseriyâ şiirlerinde ona hitâb ederler. Mısra':

Gel ey nesîm-i sabâ kûy-i yârdan ne haber

Ve:

În nilte yâ rîha's-sabâ yevmen ilâ arzı'l-Harem

Belliğ selâmî Ravzaten fîhe'n-Nebiyyü'l-muhterem

"Ey sabâ rüzgârı, eğer sen bir gün arz-ı Harem'e nâil olursan, benim selâmımı, kendisinde Nebiyy-i muhterem medfûn bulunan Ravza'ya tebliğ et!"

Bu sebepten Şeyh Ebû Ali Dekkâk (k.s.) الریح رسول العشاق ya'ni "Rüzgâr âşıkların elçisidir" buyurmuştur.

بوی رامین میرسد از جان ویس بوی یزدان میرسد هم از او یس

1823. *Vis'in canından Râmîn'in kokusu erişirdi; Yezdân'ın kokusu da Üveys'den erişir.*

“Vîs” ve “Vîse” âşkın ve “Râmîn” dahi onun ma’sûkasının ismidir. Ya’ni, “Vîs’in canı ma’sûku olan Râmîn’in aşk ve muhabbeti ile dolmuş olduğundan, o aşk ve muhabbet, teneffüsü vâsıtasıyla ve âhlanyla dışına taşar; esen rüzgârlara kanşır; ve rüzgârlardan kendisine, ma’sûku olan Râmîn’in kokusu erişir idi. Bunun gibi Üveys Karanî hazretlerinin cân-ı latîfi de aşk-ı ilahî ile dolu olduğundan, onun vücûd-ı şerîfinden, seher vakitlerinde pek ziyâde taşan bu aşk ve muhabbet dahi sabâ rüzgârına kanşır ve bu rüzgâr vâsıtasıyla Resûl-i zîşân Efendimiz’in meşâmm-ı nübüvvet-penâhîlerine vâsıl olurdu.”

از اويس و از قرن بوى عجب   مر نبى را مست کرد و پر طرب

1824. *Üveys'den ve Karan'dan acîb koku, muhakkak Nebî'yi sarhoş ve pür-tarab etti.*

“Karan”, Yemen karyelerinden birinin ismidir. Ya’ni, “Üveys hazretlerinden ve Yemen’in “Karan” karyesinden intişâr eden Hak kokusu, Resûl-i Ekrem hazretlerini sarhoş ve ziyâde mesrûr etti.” Ma’lûm olsun ki, meşâmm-ı cism, âlem-i ecsâmın iyi ve kötü kokulannı duyduğu gibi, meşâmm-ı rûh dahi, âlem-i rûhânînin iyi ve kötü kokulannı duyar. Meşâmm-ı rûhâniyyeti, meşâmm-ı cismâniyyet ile mesdûd olan kimseler bu rûhânî kokuları duymaz. Meselâ âlem-i cismaniyyette, gâyet latîf esans kokuları içinde vâkî olan fuhşiyâtın âlem-i rûhâniyyete intişâr eden kokuları gâyet pis ve murdar olur. Bu kokular ancak meşâmm-ı ruhâniyyeti açık olanlar duyar. Bu gibi zevât, bu sebeble o gibi mahallerden sür’atle kaçarlardı. Ve âlem-i rûhâniyyete mün-teşir olan bu kokular, ric’at-ı kahkariyye ile tekrar âlem-i cismâniyyete yayılıp türlü türlü mikropların tekevvününe bâis ve kolera ve vebâ gibi türlü türlü hastalıkların intişânna sebep olur. Nitekim I. cildin 88 numaralı beyt-i şerîfinde وز زنا افتد وبا اندر جهات ya’ni “Zinâdan dahi her tarafa sâî hastalık müstevlî olur” buyurulmuş idi. Fakat meşâmm-ı rûhâniyyeti mesdûd olan cismânî kimseler, böyle kokular olduğunu, kemâl-i cehillerinden inkâr ederler.

چون اويس از خویش فانى گشته بود   آن زمينى آسمانى گشته بود

1825. *Vaktâki Üveys kendinden fânî olmuş idi, o zemîne mensûb, âsumâna mensûb olmuş idi.*

Ya’ni “Üveys Karanî hazretleri vaktâki kendinden fânî ve Hak’la bâkî olmuş idi, binâenaleyh o zemîne ve cismâniyyete mensûb olan zât-ı şerîf, âsumâna ya’ni rûhâniyyete mensûb olmuş idi ve ondan rûhâniyet âsârı zâhir olurdu.”

آن هلیله پروریده در شکر چاشنی تلخیش نبود دگر

1826. *O helîle şekerde perverde olmuştur, artık onun acılığının çeşnisi olmaz.*

"Helîle" ve "helîlec", Hindistan eriği dedikleri şeydir ki, ta'mı acı olur ve onu döğüp tabiatı telyîn için yerler. Beyt-i şerîfde cismâniyyet-i beşeriyye acı olan "helîle"ye ve tecellî-i Zâtî-i Hak "şeker"e teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "Acı olan helîle, şeker ile mezc edildiği vakit, artık onun acılığı kalmadığı gibi, cism-i beşere vâki' olan tecellî-i Zâtî dahi, o cismin acı olan sıfât-ı nefsâniyyesini izâle eder."

آن هلیله رسته از ما و منی نقش دارد از هلیله طعم نی

1827. *O helîle bizlikden ve benlikden kurtulmuştur, helîleden nakış tutar, ta'm değil.*

O helîle mesâbesinde olan sûret-i beşeriyye, "mâ" ve "menî" den, ya'ni enâniyyet-i nefsâniyyesinden, bu tecellî-i Hakkânî ile kurtulmuştur ve sıfât-ı rabbâniyye ile kâim bulunmuştur. Gerçi halk arasında sûret-i beşeriyye ile oturur, kalkar; fakat onda hâssa-i beşeriyyet olan enâniyyet-i nefsâniyye ta'mı yoktur, belki enâniyyet-i Hakkâniyye vardır ki, rızâsı Hakk'ın rızâsı ve gazabı da Hakk'ın gazabıdır. Bunların sûret-i beşeriyyelerine bakanlar, kendilerine kıyâs edip aldanırlar.

این سخن پایان ندارد باز گرد تا چه گفت از وحی غیب آن شیر مرد

1828. *'Bu sözün nihâyeti yokdur, rücû' et! Acabâ o arslan adam gaybın vahyinden ne söyledi?*

"Bu Hak'da fânî ve kuyûd-ı cismâniyyetden kurtulmak sözünün nihâyeti yoktur, kıssaya rücû' et! Acabâ o arslan adam, ya'ni Bâyezîd-i Bistâmî (kuddise sırrıhu's-sâmî) hazretleri, âlem-i gayba âid olan vahy ve ilhâm-ı Hak'dan ne söyledi ve ne haber verdi?" "Tâ çi" deki "tâ" taaccüb içindir.

گفت ازین سو بوی یاری می رسد کاندرا این ده شهریاری می رسد

1829. *Dedi: "Bu taraftan bir yârin kokusu erişiyor ki, bu köyde bir şehriyâr erişecektir."*

Hız. Bâyezîd gaybın vahyinden haber verip buyurdu ki: "Bu taraftan, ya'ni Harakân karyesi tarafından bir yâr-ı ma'nevînin rûhânî kokusu erişiyor ve bu koku haber veriyor ve diyor ki: "Bu karyede sâhib-i iktidâr bir şâh-ı azîm zâhir olacaktır." "Şehriyâr" ta'bîriyle Ebu'l-Hasan hazretlerinin sâhib-i tasarruf bir kutb-ı zamân olduğuna işâret buyurulur.

قول رسول الله عليه وآله وسلم اني لاجد نفس الرحمن من قبل اليمن

Resûl (a.s.)'ın "Muhakkak ben Yemen tarafından nefes-i
Rahmân'ı buluyorum!" kavli

Bu sûrh-i şerîf yukanda geçen 1823 numaralı beyt-i şerîfe merbût ve onun ma'nâsını müeyyiddir. Sûrh-i şerîfi ta'kîb eden beyitlerde Hz. Üveys'den bahs edilmeyip, ancak Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinden bahis buyurulması, bu hadîs-i şerîf ma'nâsının, erbâb-ı rûhâniyyet arasında umûmiyetini ve her zamanda vukû'unu isbât içindir.

بعد چندین سال میزاید شہی   میزند بر آسمانها خرگهی

1830. "Bu kadar sene sonra bir şâh doğar, gökler üzerine bir çadır kurar!"
[1835]

Hiz. Bâyezîd yine gaybın vahyinden olmak üzere buyurdu ki: "Şu kadar sene sonra bu Harakân karyesinde ma'nevî bir şâh doğar, gökler ya'ni âlem-i taayyünât üzerine hâkimiyet ve tasarruf çadırını kurar." *Nefehâtü'l-Üns*'ün beyânına göre, Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin irtihâli 234 sene-i hicrîsinde ve Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin irtihâlî ise, 435 sene-i hicrîsinde vâki' olduğuna nazaran, aralarında iki yüz sene kadar bir fark vardır.

رویش از گلزار حق گلگون شود   از من او اندر مقام افزون بود

1831. "Onun yüzü, Hakk'ın gülzârından gülgün olur, o makâmda benden ziyâde olur."

Ya'ni, "O Ebu'l-Hasan Harakânî'nin zât-ı şerîfi Hakk'ın sıfât ve esmâsı gülzârından mülevven olur. Binâenaleyh o esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyeye mazhariyet husûsunda ve meclâiyyet makâmında benden ziyâde olur." Bu beyt-i şerîfde Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin havâss-ı evliyâullâhdan olmakla berâber, makâm-ı kutbiyyetde bulunmadığına ve Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin, makâm-ı kutbiyyetde bulunduğuna işâret buyurulur ki, Azîz Neseî hazretlerinin *Zübdetü'l-Hakâyık*'daki beyânât-ı aliyyelerini müeyyiddir. Ve *Zübdetü'l-Hakâyık*'da şöyle buyurulur: "Sultânü'l-ârifîn Bâyezîd buyurmuş-

lardır ki: “Benim vaktimde kümmelîn-i evliyâdan yetmiş bin kadar velî var idi; ve onların her biri ibâdet ve riyâzet ve keşif ve kerâmet sâhibleri idi. Onların mâdûnunda çok velîler var idi. Lâkin o asrın kutbu henüz keşfe erişmemiş ümmî bir demirci idi ki, gece ve gündüz evlâd u iyâl nafakası için dükkânında demircilik san’atı ile meşgûl idi. Ben ise hayretde kalmış idim ki, acabâ sırr-ı kutbiyyet nedir ki, bu kadar velîlerden birisine verilmeyip de bir ümmî ve henüz dîde-i basîreti küşâde olmamış bir demirciye verildi?” der idim. Bir gün o demircinin dükkânına vardım, selâm verdim; demirci elimi öptü ve duâ istedi. Ben dedim ki: “Ben senin ayaklarını öpeyim, sen bana duâ et!” O zât buyurdu ki: “Yalnız sana duâ etmekle benim içimin derdi sâkin olmaz.” Dedim ki: “Derdiniz nedir? Söyleyin, çâresine bakalım?” Buyurdular ki: “Acabâ mahşer gününde bu kadar kulların hâlî nasıl olacaktır?” deyip, zâr zâr ağlamağa başladı. Bana da te’sîr edip, berâber ağladım. O vakit sırrıma nidâ olundu ki, “Bunlar “Nefsî, nefsi!..” diyenlerden değildir. Belki bunlar “Ümmetî, ümmetî!..” diyenlerdendir.” Hemen kalbimdeki hayret ref’ olunup, bildim ki bu zâtların isti’dâdı başkadır. Bunlar kalb-i Muhammedî üzere vâki’ olup, mazhar-ı hakikat-ı muhammediyye olmuşlardır. Lâkin o halde henüz hâl-i keşifte olmadığından, kendisinin kutub olduğundan haberi yok idi.”

چيست نامش گفت نامش بو الحسن حليهاش وا گفت ز ابرو و ذقن

1832. “Onun adı nedir?” “Onun adı Ebu’l-Hasan’dır” dedi. Onun hilyesini kaşından ve çenesinden açık söyledi.

Bâyezîd hazretlerinin müridi, “Onun adı nedir?” diye sordu; o hazret de, adı[nın] Ebu’l-Hasan olduğunu haber verdi ve onun şekil ve şemâilini, kaşını ve gözünü ve çenesini açıkça söyledi.

قد او و رنگ او و شکل او يك به يك وا گفت از گيسو و رو

1833. Onun boyunu ve onun rengini ve onun şeklini, saçından ve yüzünden açık söyledi.

Ebu’l-Hasan hazretlerinin boyunu bosunu, rengini ve eşkâlini, saçını ve yüzünün biçimini açık söyledi.

حليهای روح او را هم نمود از صفات و از طریق و جا و بود

1834. Onun rûhunun hilyelerini dahi sıfâtından ve tarîkından ve makâmından ve vücûdundan gösterdi.

Ya'ni, "Hz. Bâyezîd, o hazretin zâhir vücûduna ve cismine âid nişanları ve alâmetleri söylediği gibi vücûdunun bâtınına ve rûhuna âit alâmetleri dahi bir bir beyân etti ki, onlar da sıfatları ve ta'kîb ettiği meslek ve ind-i ilâhî-deki makâmı ve vücûd-ı Hakkânîsi idi."

حلیه تن همچو تن عاریتی است   دل بر آن کم نه که آن يك ساعتی است

1835. *Tenin hilyesi, ten gibi âriyetdir; onun üzerine az gönül ver ki, o bir sâatdir.*

Ya'ni, "Cismin şekil ve şemâili, cisim gibi fânî ve âriyetdir. Binâenaleyh evliyâullâhın cismânî olan şekil ve şemâillerine çok merbût olma. Zîrâ o cisim ve cismin şemâili bir sâatdir; ya'ni her ân-ı gayr-i münkasimde bir tecellî ile ma'dûm ve bir tecellî ile mevcûd olur ki, ona "teceddüd-i emsâl" derler."

حلیه روح طبعی هم فناست   حلیه آن جان طلب کان بر سماست

1836. *Rûh-ı tabî'nin hilyesi dahi fenâdır; o canın hilyesini taleb et ki, o gök üzerindedir.*

"Rûh-ı tabî"den murâd, rûh-ı hayvânîdir ki, insan bu rûh ile hayvanlarda müşterekdir. "Hilye"den murâd, bu rûhun sıfatlarıdır, yemek ve içmek gibi hayvâniyetin iktizââtıdır. Ya'ni "Rûh-i hayvânînin hilyesi dahi, ten gibi fânîdir. Binâenaleyh fânîyi bırak. Besâtetî hasebiyle fenâdan ârî olan rûhun hilyesini ve sıfâtını iste ki, o gök üzerinde, ya'ni âlem-i taayyünâtın fevkindedir ve taayyünâta hâkimdir."

جسم او همچون چراغی بر زمین   نور او بالای سقف هفتمین

1837. *Onun cismi, yer üzerinde bir çerâğ gibidir; onun nûru, yedinci sakfın yukarısındadır.*

Ya'ni, "İnsân-ı kâmilin cismi, yeryüzünde yanan bir mum gibidir. Mumun kesâfet-i vücûdu yerde ve nûru yukarıya münteşir olduğu gibi, insân-ı kâmilin nûru da yedi kat göğün üstüne münteşirdir."

آن شعاع آفتاب اندر وثاق   قرص او اندر چهارم چارطاق

1838. *O güneşin şua'ı evlerde onun kursu dördüncü çardaktadır.*

"Dördüncü çardak"dan murâd, mahrek-i şemsdir ki, bu mahrek arzdan i'tibâren dördüncüdür. 1. Utârid, 2. Zühre, 3. Arz, 4. Güneş. Ya'ni, "Güneşin kendi kursu ve cirmi, dördüncü mahrekde bulunduğu halde, arzda bulu-

nan evlere ziyâ saçar. Bunun gibi insân-ı kâmilin güneş gibi olan hakîkatı, âlem-i şehâdete nazaran dördüncü felek olan mertebe-i vâhidiyyetden, cisim evlerine nûr-ı illâhîyi ifâza eder. Mertebe-i vâhidiyyetin dördüncü felek olması şudur: 1. Mertebe-i şehâdet, 2. Mertebe-i misâl, 3. Mertebe-i ervâh, 4. Mertebe-i vâhidiyyet veyâ hakikat-ı insâniyye ve a'yân-ı sâbite mertebesi. Bu mütâlaa, "güneş" insân-ı kâmilin ayn-ı sâbitesi olduğuna göredir. Eğer rûh-ı şerîfi murâd olunursa, "dördüncü felek" âlem-i ervâh olur ki, tertîbi şudur: 1. İnsân-ı kâmilin sûret-i cismâniyyesi, 2. Âlem-i şehâdet, 3. Âlem-i misâl, 4. Âlem-i ervâh.

نقش گل در زیر بینی بهر لاغ   بوی گل بر سقف و ایوان دماغ

1839. *Gülün nakşı latîfeden dolayı bu renk altındadır; gülün kokusu dimâğ eyvânının tavanı üzerindedir.*

"Lâğ", latîfe, mizâh, dil şakası ve eğlence ma'nâlarıdır. "Eyvân", yüksek binâ ve dîvân-hâne. "Dimâğ", vücûd-ı beşerde, fikir kalabalıklarının toplandığı bir mahal olduğundan bir pâdişâhın dîvân-hânesine teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, "Gülün nakşı ve sûreti insanın burnunun altında tutulur ve insan onun sûret-i cemîlesini görüp eğlenir, fakat onun kokusu, dimâğ dîvân-hânesinin tavanına kadar çıkar; bunun gibi insân-ı kâmilin sûreti yerde ve nûru göklerde dir."

مرد خفته در عدن دیده فرق   عکس آن بر جسم افتاده عرق

1840. *Uyumuş adam Aden'de korku görmüştür, cisim üzerinde onun aksi ter*
[1845] *vâki' olmuştur.*

"Aden", Yemen'in cenûbunda Bâbü'l-Mendeb Boğazı civârında bir şehrin adıdır. "Farak", korku ma'nâsıdır. "Meselâ uyumuş bir adam rû'yâsında kendini Aden şehrinde bulup, orada korkunç bir hâle ma'rûz kalır; bu müşâhedesinde cisminin dahli ve hareketi yokdur. Maahâzâ bu korkunun te'sîri cismine aks edip terler." Bu beyt-i şerîf rûhâniyet âleminde olan şeyin, cismâniyet âlemine olan te'sîrinin misâlidir.

پیرهن در مصر رهن یک حریص   پر شده کنعان ز بوی آن قمیص

1841. *Gömlek Mısır'da bir harîsin rehînidir; o gömleğin kokusundan Ken'ân dolu olmuştur.*

Bu beyt-i şerîf rûhâniyetin te'sîri için uzaklık ve yakınlık olmadığına mi-sâldir. Ya'ni, "Yûsuf (a.s.) pederi Ya'kûb (a.s.)a götürülmek üzere gömleğini harîs-ı dünyâ olan Yahûda ismindeki bir kardeşine verdi. O da gömleği alıp, Mısır'dan sahrâya çıktı ve Ya'kûb (a.s.)ın sâkin olduğu Ken'ân iline müte-veccih oldu. Bu mesâfeden Ken'ân ili gömleğin kokusu ile doldu." Ma'lûm-
dur ki, bu kokuyu Ken'ân ilinde ancak Ya'kûb (a.s.) duydu. Çünkü ancak onun meşâmm-ı rûhu, sıfât-ı nefsâniyye ile mesdûd değil idi. Nitekim âyet-i kerîme bu ma'nânın şâhididir وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُون (Yûsuf, 12/94-95) ya'ni "Vaktâki kâfile ayrıldı, on-ların babası, benî muhakkak Yûsuf'un kokusunu buluyorum, dedi. Etrâfında bulunan oğulları, Allâh'a yemîn ediniz ki sen eski şaşkınlığındasın!" dediler. Şu halde beyt-i şerîfde "Ken'ân'ın koku ile dolu olması"ndan murâd, Ya'kûb (a.s.)ın meşâmm-ı rûhu olmuş olur. Ve bu ta'bîr zâhiren zikr-i küll, irâde-i cüz kabîlinden mecâz olur. Fakat nazar-ı hakîkatla bakılırsa, mecâz değil, ayn-ı hakîkat olur. Çünkü Ya'kûb (a.s.) nebiyy-i zîşân olmakla asıldır ve metbû'dur ve diğer halk fer' ve tâbî'dir; binâenaleyh Ken'ân ili hakîkatte ancak Hz. Ya'kûb'dan ibâret olur.

از کباب آراستند آن سیخ را

بر نبشتند آن زمان تاریخ را

1842. O zaman târihi yazdılar, o şişi kebâbdan tezyîn eylediler.

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bu zikr olunan haberleri verdiği zaman Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin bu haber verilen târîh-i velâdetini yazdılar, âlem-i misâli delip, âlem-i şehâdete nüfûz eden o haber-i gaybî şişini suver-i kelimât ve elfâz kebâblarıyla tezyîn ettiler.

زاده شد آن شاه و نرد ملک باخت

چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست

1843. Vaktâki o vakit ve o doğru târih erişti, o şâh doğmuş oldu ve mülk tav-lasını oynadı.

Vaktâki Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin doğum vakti ve Bâyezîd haz-retlerinin haber verdiği o doğru târih geldi. O kutb-ı zamân ve şâh-ı cihân doğmuş oldu. Ve âlem-i mülk ve şehâdetde kazâ-yı ilâhîye müsteniden tasarrufât tavla oyununu oynadı. "Tavla" oyununa teşbîhin sebebi budur ki, tav-la oyununda oyuncular zarın hükmüne tebean oyun pullarında tasarruf eder-ler ve aktâb hazarâtı dahi tavla pulları mesâbesinde olan efrâd-ı beşer üzerin-de, zâr mesâbesinde olan kazâ-yı ilâhîye müsteniden tasarruf buyururlar.

زادن بوالحسن خرقانی بعد از وفات بایزید قدس الله روحهما سالها

Bâyezîd (kaddesallâhu rûhahû) hazretlerinin vefâtından senelerce sonra Ebu'l-Hasan Harakânî (kaddesallâhu rûhahû)nun doğması

از پس آن سالها آمد پدید بوالحسن بعد وفات بایزید

1844. *Ebu'l-Hasan, Bâyezîd'in vefâtından sonra, o seneleri müteâkib zâhir geldi.*

جمل خوهای او ز امساک و جود آن چنان آمد که آن شه گفته بود

1845. *Onun cümle huyları imsâk ve cûddan öyle geldi ki, o şâh söylemiş idi.*

“Ebu'l-Hasan Harakânî hazretlerinin bütün şekil ve şemâilî ve ahvâl ve sîreti, kabz ve bastan ya'ni esmâ ve sıfât-ı mütekâbileden, o şâh-ı ma'nevî Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin söylediği vech ile zuhûra geldi.” “İmsâk”den murâd, kabz ve “cûd”dan murâd, bastıdır. Zîrâ insân-ı kâmil bilcümle esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mazhan olduğundan, onda Kâbız ve Bâsıt ve Mâni' ve Mu'tî ve Hâfid ve Râfi' gibi esmâ-i mütekâbilenin ahkâmı da zâhir olur. Vel-hâsıl Bâyezîd hazretlerinin keşfi tamâmiyle doğru çıktı.

روح محفوظ است او را پیشوا از چه محفوظ است محفوظ از خطا

1846. *Ona pîşvâ levh-i mahfûzdur. Neden mahfûzdur? Hatâdan mahfûzdur.*

Zîrâ Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin pîşvâsı ve muktedâsı levh-i mahfûz-
dur ki, onda âlem-i sûretde zuhûru lâzım gelen şeylerin hepsi mündericdir.
O levhin münderecâtı hatâdan mahfûz olduğu için, ona levh-i mahfûz de-
mişlerdir. Hind şârihlerinden Abdü'l-Fettâh kendi şerhinde şöyle buyurur:
“Şeyh Abdülvehhâb Şîrâzî *Levâmi'u'l-Envâr*'da *Fütûhât-ı Mekkiyye*'den
naklen yazar ki, levh-i mahfûzun altında üç yüz altmış altı levha-i mahv ve
isbât tutulmuşdur ki, ahkâm-ı mütereddide merktumdur. Eğer sâliklerin na-
zarı bu mahv ve isbât levhalanna müsâdif olursa, keşiflerinde hatâ olur.

Eğer keşifleri levh-i mahfûzdan vâki' olursa, o vakit hatâ olmaz." İmdi nazaran levh-i mahfûza müsâdif olanlar ancak kümmelîn-i evliyâdır ve onların keşiflerinde hatâ vâki' olmaz. Sâliklerin haber verdikleri keşif, mahv ve isbât levhlerinden olduğu için, çoğunun haberleri doğru çıkmaz.

این نه نجمست و نه رملست و نه خواب وحی حق و الله اعلم بالصواب

1847. *Bu ne necmdir, ne remldir ve ne rü'yâdır, vahy-i Hak'dır; ve Allâh doğruyu en çok bilicidir.*

Bu beyt-i şerîf, *Mesnevî-i Şerîf* tederîs eden üstâdlar tarafından her dersin nihâyetinde, اینچنین فرمود مولانای ما کاشف اسرارهای کبریا ["Hakk'ın sırlarını açıklayan Mevlânâ'mız böyle buyurdu ki"] beytine terdîfen okunup o dersin fâtıhası çekilir.

Ya'ni, "Bu âlem-i gaybdan alınıp, söylenen sözler ilm-i nücûm veyâ ilm-i reml ile çıkarılmış olan ahkâm-ı gaybiyye değildir; rü'yâda görülen taayyünât cinsinden dahi değildir, belki levh-i mahfûza nazaran alınmış olan esrâr-ı ilâhiyyedendir ve vahy-i Hak'dır."

Ma'lûm olsun ki, "ilm-i ahkâm-ı nücûm", seb'a-i seyyârâtın bu arz üzerinde hayır ve şerden vâki' olacak te'sîrâtını kable'l-vukû' bilmekten ibâretidir ki, buna dâir ayrıca kitablar yazılmıştır. "İlm-i reml", birtakım eşkâl-i mevzû'a vâsıtasıyla zamâir ve esrâra vukûfdan bahs eder ki, bu ilme mahsûs olan eşkâl-i mevzû'a ve kavâid-i mahsûsa ayrıca yazılan risâlelerde mûndericidir. Bu şerhin başka mahallerinde de sırası düştükçe îzâh olunduğu üzere rü'yâ üç kısımdır: 1. Keşf-i mücerred, 2. Keşf-i muhayyel, 3. Hayâl-i mücerred. "Keşf-i mücerred", rü'yâda görülen sûretin aynıyla zuhûrudur. "Keşf-i muhayyel", rü'yâda görülen sûrete münâsib bir ma'nânın, hâl-i yakazada zuhûrudur ki, bu rü'yâ erbâbı tarafından ta'bîre muhtâcdır. "Hayâl-i mücerred", rûh-ı hayvânînin mizâcına bir tagayyür ânz olur; o illet sebebiyle nâim bu illete münâsib ve muvâfık şeyleri mülâhaza eder. Meselâ mizâcda eğer harâret gâlib olursa, rü'yâda ateş görür ve eğer bürûdet gâlib olursa, kar ve soğuk görür ve eğer rutûbet müstevlî olursa yağmurlar ve seller ve denizler görür; ve eğer yübûset gâlib olursa, toz ve toprak ve dağlar ve taşlar ve onların emsâlini görür. Bu nevi' rü'yâyâ i'tibâr yoktur.

از بی رو پوش عامه در بیان وحی دل گویند آن را صوفیان

1848. *Beyânda âmmenin yüz örtüsü olmak için, ona sûfîler "vahy-i dil" derler.*

“Hakk’ın evliyâsına bu sûretle olan vahyine, avâmın i’tirâzına mahal kal-
mamak için sûfîler “vahy-i dil” derler. “Vahy-i Hak” yerine böyle bir ıstılâh
vaz’ edip kullanırlar.” “Avâm”dan murâd, ulemâ-yı mukallidîndir. Onların
indinde “vahy-i Hak” yalnız peygambere mahsûsdur; başkalanna vahy-i
Hak vâki’ olmaz ve âyet-i kenîmede وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ (Kasas, 28/7) ya’ni “Biz
Mûsâ’nın vâlidesine vahy ettik” وَإِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ الْحَوَارِيِّينَ (Mâide, 5/111) ya’ni
“Hani ben havâniyyûna vahy etmiştim” وَوَحَّىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ (Nahl, 16/68)
ya’ni “Rabb’in bal arısına vahy etti” buyurulmasını da “ilhâm” ile te’vîl eder-
ler. Zîrâ onların zu’munca, eğer evliyâ hakkında dahi vahy-i Hak kabûl edil-
se, enbiyâ ile müsâvî olmaları lâzım gelir. Halbuki “vahy,” işâret, risâlet, ki-
tâb, ilhâm ve kelâm-ı hafî ma’nâlarına gelir. Binâenaleyh evliyâyâ olan il-
hâm-ı ilâhîye “vahy-i Hak” demekle, evliyânın enbiyâ ile müsâvî olmaları lâ-
zım gelmez; fakat avâm bu ta’bîrden ürktükleri için sûfîler “vahy-i dil” ıstılâ-
hını kullanırlar.

وحی دل گیرش کہ منظر گاہ اوست چون خطا باشد چو دل آگاہ اوست

1849. Onu vahy-i dil tut ki, onun manzar-gâhıdır, mâdemki gönül onun âgâhı-
dır, nasıl hatâ olur?

Ey müstemi’, evliyâyâ vâki’ olan o vahy-i Hakk’ı, sen avâmın nefretinden
ictinâben, sûfîlerin dediği gibi, “vahy-i kalbî” farz et! Bu faraziyeden hatâ etmiş
olmazsın; çünkü gönül Hakk’ın nazar ettiği mahaldir. Gönül Hakk’ın âgâhı olup,
onun zikriyle meşgûl bulunursa, öyle bir kalbin idrâkinde hatâ olur mu?

مؤمننا ينظر بنور الله شدى از خطا و سهواً آمن آمدی

1850. Ey mü’min, Allâh’ın nûruyla nazar eder oldun; hatâ ve sehvdan emîn
[1855] geldin.

Ya’ni, “Ey mü’min sen اتقوا فراصة المؤمن فانه ينظر بنور الله ya’ni “Mü’minin firâse-
tinden sakının, zîrâ o, Allâh’ın nûruyla nazar eder” hadîs-i şerîfi mûcibince,
mâdemki Allâh’ın nûruyla nazar eder bir haldesin, nûr-ı ilâhîde sehv ve ha-
tâ olmak ihtimâli olmadığından, sen dahi sehv ve hatâdan emînsin.” “İmin”,
“âmin” kelimesinin imâle olunmuşudur.

Menkabe: Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri va’z ederken, meclis-i va’za bir de-
likanlı gelip oturdu ve Hz. Cüneyd’e hitâben: “Ey şeyh, Resûl-i Ekrem haz-
retlerinin buyurduğu; اتقوا فراصة المؤمن [“Mü’minin firâsetinden sakınınız!”] ha-
dîs-i şerîfinin ma’nâsı nedir?” [dedi.] Hz. Cüneyd bir müddet başını önüne
eğdi ve sonra başını kaldırıp dedi: “Ey delikanlı, müslüman ol ki, senin müs-

lûman olmak vaktin gelmiştir.” Meğer o delikanlı islâm kisvesiyle meclise gelen bir hristiyan imiş. Bunun üzerine delikanlı derhâl İslâm’a geldi.

رجوع بحکایه کمی أجرای آن غلام و در بیان أجرای دل و جان صوفی از طعام الله

O gulâmın ta'yînâtının eksikliği hikâyesine rücû' ve sûfinin taâmullâhdan kalbinin ve canının ta'yînâtı beyânındadır

“Ecrâ”, “cerv” kelimesinin cem'idir, bahşış ve fâide ma'nâsınadır. Diğer cemi'leri de vardır ki, “ecr, ecriye” ve “ecrâ” ve “cirâ” sûretleridir. Burada “ta'yînât ve maâş” ma'nâsınadır. Bu sûrh-i şerîf Ankaravî nüshasında نقصان رجوع بحکایه کمی أجرای آن غلام و در بیان أجرای دل و جان صوفی از طعام الله Ya'ni, “Sûfinin taâmullâhdan dil ve cânının ta'yînâtının noksânı” sûretinde vâki'dir.

صوفی از فقر چون در غم شود عین فقرش دایه و مطعم شود

1851. *Bir sûfî fakrdan niçin gam içinde olsun? Onun ayn-ı fakrı dâye ve mat'am olur.*

“Bir sûfî, fakr ve ihtiyâc-ı sûrîden gamnâk olmamalıdır; zîrâ onun bu fakrının “ayn”ı onun rûhunun dâyesi ve mürebbîsi ve mahall-i it'âmı olur ve o fakr içinde rûhu taâm-ı ma'nevîyi yiyerek kuvvet bulur.” Cisim, taâm-ı sûrîden kuvvet bulursa da, rûh zayıf olur ve taâm-ı sûrîyi bulamamakdan cisim zayıf olur ise de, rûh kavî olur. Vaktâki rûh kuvvet bulur, bu kuvvet bilâhire cisme de sârî olup, sâlik gıdâ-yı sûrîden pek az bir mikdâr ile iktifâ eder. Nitekim hadîs-i şerîfde الجوع طعام الله فی الأرض یحیی به ابدان الصدقین Ya'ni, “Açlık yeryüzünde Allâh'ın taâmıdır ki onunla siddîkların ebdânı hayât bulur” buyurulmuştur.

ز انکه جنت از مکاره رسته است رحم قسم عاجزی اشکسته است

1852. *Zîrâ ki, cennet mekrûhlardan bitmiştir; merhamet âcizin ve münkesirin nasîbidir.*

“Kısm”, hisse ve nasîb ve bölmek ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîfde حفت ز انکه جنت از مکاره رسته است Ya'ni, “Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür” hadîs-i şerîfine işâret bu-

yurulmuştur. Ya'ni, "Cennet bu dünyâda nefse çirkin görünen açlık ve susuzluk ve a'mâl-i hasene ile örtülmüştür ve insanın cenneti bu nefse çirkin görünen şeyleri ihtiyâr etmekle tekevvün eder; zîrâ nefse muhâlefetden dola-yı, o nefis âciz ve münkesir olur. Ve merhamet ise âcizlerin ve münkesir olan-ların hissesi ve nasîbidir; zîrâ düşkün ve âciz olanlara herkes acır."

آن که سرها بشکند او از علو رحم حق و خلق ناید سوی او

1853. O kimse ki ulûvden başlar kırar, onun tarafına Hakk'ın ve halkın rah-mi gelmez.

Ya'ni, "Ulûv ve kibirden nâşî herkesin başlarını kıran kimseye karşı ne Hakk'ın ve ne halkın merhameti müteveccih olmaz; zîrâ kibir ve ulûv, ma-hall-i merhamet değildir."

این سخن پایان ندارد و آن جوان از کمی اجرای نان شد ناتوان

1854. Bu sözün nihâyeti yokdur. Ve o civân, ekmek ta'yînâtının noksanlığın-dan nâtüvân oldu.

Açlığın taâmullâh olması ve cennetin mekrûhlar ile örtülmüş olması söz-lerinin nihâyeti yokdur; o ta'yînâtı tenkîs edilen gulâmın kıssasına gelelim. Velhâsıl o delikanlı kendisine mahsûs olan ekmek ta'yînâtının tenkîs edilme-sinden dolayı âciz kaldı.

شاد آن صوفی که رزقش کم شود آن شبّه ش در گردد و او یم شود

1855. Mesrûrdur o sûfî ki, onun rızkı noksân ola, onun o şebesî inci ve o de-niz ola.

"Şebe", bir taşın ismidir ki siyâhdır ve parlaklıkda ve yumuşaklıkda ve hafiflikde kehrübâya (kehrîbâra) benzer ve ondan boncuk yapıp, inci dizisi-nin başına geçirirler. "Şebe"den murâd, sâlikin bulanık olan kalbi; ve "in-ci"den murâd, kalb-i sâf; ve "deryâ"dan murâd, nûr-ı yakîn veyâ nûr-ı ma'rifetdir. Ya'ni, "Bir sûfinin cismânî olan gıdâsı noksan olduğu vakit, mes-rûr olur; çünkü kesret-i taâm ile kararmış olan kalbi, açlıktan ve riyâzetden sâf ve inci gibi parlak olur; ve kendisi nûr-ı yakîn deryâsı olur veyâ ma'rifet deryâsı olur." Menâkıb-ı Sipehsâlâr'da mündericdir ki: "Hz. Mevlânâ (r.a.), evâil-i sülûklerinde üç gün ve bir hafta ve kırk gün oruç tutup iftâr ederler idi. Velâkin ramazân-ı şerîfin nihâyetinde iki def'a iftâr buyururlar idi. Ve bü-tün ramazân-ı şerîfde, bayram günü iftâr buyurdukları biddefâat görülmüş-

dür. Sultânu'l-mahbûbîn Mevlânâ Şemseddîn-i Tebrîzî (azzamallâhu zikrehû) hazretlerine ilk def'a mülâkî olduklarında tamâm altı ay her ikisine ekl ve şûrb ve hâcet-i beşerîden bir ihtiyâç vâki' olmamak üzere oturmuşlar idi. Ve iftâr buyurdıkları vakit, bir nevi' gıdâ ile iktifâ buyururlar idi. Ve en çok taâm yedikleri vakit dahi on lokma yemezler ve bir müddet sonra tekrâr mi'delerini tathîr ederlerdi; ve buyururlar idi ki: "Benim sînemde bir ejderhâ vardır ki, gıdâya tahammül etmiyor." Ve vakt-i istifrâğdaki mücâhedeleri mücâhede-i cû'dan ziyâde olup, mübârek alınlarından katre katre ter dökerler idi." Ve açlık hakkında şöyle buyururlar. Şiir:

مرغت ز خور و هیضه ماندهست در این بیضه بیرون شو ازین بیضه تا باز شود پرها

صفرای صیام ار چه سودای سرافزاید لیکن زچنین سودا یابند ید بیضا

"Senin can kuşun, yemekden ve mi'de fesâdından bu vücûd yumurtası içinde kapanıp kalmıştır. Bu yumurtadan çık ki, kanatların büyüsün! Açlıktan safra kabarması gerçi hayâlât-ı dîmâğiyeyi ziyâdeleştirir; fakat işte bu hâyalâtdan yed-i beyzâyı ve nûr-ı kudreti bulurlar."

ز آن جرای خاص هر که آگاه شد او سزای قرب و اجرا گاه شد

1856. O hâs olan nafakalardan her kim âgâh oldu, o kurba ve nafaka mahalli olmağa lââyık oldu.

"Cerâ'", "cerv" kelimesinin cemi'lerinden birisidir, nitekim bu sûrh-i şerîfin ibtidâsında beyân olundu; "bahşişler ve fâideler ve nafakalar" demektir. Ya'ni, "Her kim Hakk'ın husûsî nafakalarından ve taâmlarından âgâh olup, sıyâma devâm etti ise, o kimse Hakk'a yakîn olmağa ve bu nafakanın mahalli ve ehli olmağa lââyık oldu."

ز آن جرای روح چون نقصان شود جانیش از نقصان آن لرزان شود

1857. Uaktâki rûhun nafakaları noksan olur, onun canı onun noksanından lerzân olur.

Vaktâki rûhun o hâs olan nafakaları eksilir, sâlikin canı o nafakaların eksilmesinden dolayı, titreyici olur.

پس بداند که خطایی رفته است که سمن زار رضا آشفته است

1858. Binâenaleyh bilir ki, bir hatâ vâki' olmuşdur ki, rızâ yâsemenliği perîşân olmuşdur.

Ya'ni, "Sâlik bu rûhânî nafakaların eksilmesinden kendisinden bir hatâ zuhûr etdiğini ve bu hatâ, yâsemenler gibi nûr-ı ma'rîfet bitiren nızâ-yı ilâhî bahçesini perîşân etdiğini bilir ve anlar."

همچنان کآن شخص از نقصان کشت رقعہ سوی صاحب خرمن نُبشت

1859. *Nitekim ki o şahıs, mahsûlün noksânından dolayı, harman sâhibi tarafına mektûb yazdı.*

Nitekim kıssasını beyân ettiğimiz gulâm pâdişâh tarafına ta'yînâtının ten-kîs edilmesinden dolayı, kendi nefsine hatâ isnâd etmeyip, başkalarını kabâhatlı gördü ve harman sâhibi olan, ya'ni, veliyy-i ni'met olan pâdişâh tarafına mektûb yazdı.

رقعہ اش بردند پیش میر داد خواند او رقعہ جوابی وا نداد

1860. *Onun mektûbunu adâlet beyi huzûruna götürdüler; mektûbu okudu, sonra bir cevâb vermedi.*

گفت او را نیست الا درد لوت پس جواب احمق اولی تر سکوت

1861. *Dedi: "Onun için yiyecek derdinin gayri yokdur, binâenaleyh ahmağın cevâbı sükût daha evlâdır."*

Pâdişâh o gulâmın mektûbunu alıp okudu ve dedi ki: "Bu gulâmın derdi ancak yemek ve içmekden ibâretedir; bundan başka bir derdi yokdur; halbuki bu cihânda yemek ve içmek derdinden başka bir derdi olmayan kimse ahmakdır ve kendi varlığının hikmetinden ve sırrından gâfildir. Binâenaleyh böyle bir ahmağa verilecek cevâb, ancak sükût etmek olur."

نیستش درد فراق و وصل هیچ بند فرع است او نجوید اصل هیچ

1862. *Ona aslâ vasl ve firâkının derdi yokdur, fer'in bendidir, o hiç aslı istemez.*

Ya'ni, "Huzûrumuzdan ve visâlimizden ayrıldığı için, bu gulâm kalbinde aslâ derd ve elem duymaz; o ancak bizim fer'imiz olan sıfat-ı in'âm ve ihsânımızın âşıkıdır. Bu fer'in aslı olan zâtımızı hiç istemez."

Ma'lûm olsun ki, insanlar üç kısımdır: Bir kısmın himmetleri, hayât-ı dünyânın zâhiridir ve maksad-ı aslîleri, hayât-ı dünyânın metâ'ı olan kadın, evlâd, para, mal ve mülkdür. Bunların hayât-ı uhreviyye ile aslâ alâkaları yokdur. Eğer bunlar Hakk'a ibâdet ederlerse, metâ'-ı dünyevînin ziyâdeliğini taleben ederler. Eğer niam-ı dünyeviyye ellerinden giderse, Hakk'a ve ka-

zâ-yı ilâhîye muğber olup, şikâyet ederler. Allâh'a hamd etmek için bunlara niam-ı ilâhiyyenin temâdîsi lâzımdır. Binâenaleyh bunlar hicâbât-ı zulmâniyye içindedirler. İkinci kısmın, himmetleri metâ'-ı âhiret ve derecât-ı cenetdir. Metâ'-ı dünyevîye ihtiyâç ve zarûret mikdârı sa'y ederler. Bunlar "ashâb-ı yemîn" olan mü'minlerdir ki, dünyadaki ni'metlere şükür ve belâya sabr ederler ve fakat âhiretin ni'metlerine pek harîs olup, derecât ve makâm ihrâzına âşıkdırlar ve azâb-ı âhiretten çok korkarlar; binâenaleyh bunlar hicâbât-ı nûrâniyye içindedirler. Üçüncü kısım "mukarrebler"dir. Onlar hicâbın en büyüğü olan hubb-ı nefisden geçtikleri için, niam-ı dünyeviyye ve uhreviyyeyi ve derecât ve makâm hayâllerini kendilerine harâm etmişlerdir; zîrâ onların kalbleri tecelliyât-ı rabbâniyyenin meclâsı ve âyînesidir. Bir âyîne de hubb-ı nefis ve aşk-ı enâniyyet olmadığı gibi, bunlarda da bu duygu kalmamıştır.

احمق است و مردهء ما و منی   کز غم فرعش فراغ اصل نی

1863. *Ahmadır ve bizliğin ve benliğin mürdesidir; zîrâ ona fer'in gamından, aslın ferâğı yoktur.*

"Mürde", "ölmüş" ta'bîri, meftûn ve âşık olmakdan kinâyedir. "Ferâğ", boşalmak ve dökülmek ve kasd etmek ma'nâlarıdır. Burada "kasd" ma'nâsındır. "Mâ vü menî", bizlik ve benlik, âlem-i keserâtdan kinâyedir ki, başlıca menşei kişinin kendi varlığına ve vücûduna i'timâdıdır. Aslı bırakıp fer'e ve gölgeye yapışan ve i'timâd eden bir kimsenin ahmak olduğunu isbâta hâcet yoktur. Ya'ni, şâh, gulâm hakkında diyor ki: "Mâdemki bu gulâmda asıldan aynlığın derdi yoktur; o fer' olan sıfatlara ve gölgelere bağlanmışdır o ahmadır ve gölgeden ibâret olan kendi varlığına dayanmıştır ve fer'in ve gölgenin gamından, asla teveccühü ve kasdı yoktur."

آسمانها و زمین يك سيب دان   کز درخت قدرت حق شد عیان

1864. *Gökleri ve yeri bir elma bil ki, Hakk'ın kudret ağacından ayân oldu.*

Ecrâm-ı semâviyyeyi ve arzı birer elma mesâbesinde kürevî cisimlerden ibâret bil ki, bunların her biri, vücûdda ve varlıkda asl olan Hakk'ın ağaç mesâbesindeki kudretinden peydâ ve zâhir oldu. Ve her birerleri de o aslın fer'idirler; ve kudret ağacının bâğbânı ise vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır ki, bunları terbiye edip yetiştirir. Binâenaleyh bu fer'leri bırak da, asl olan Hakk'a teveccüh et!

تو چو کرمی در میان سیب در   و ز درخت و باغبانی بیخبر

1865. *Sen o elmanın içinde bir kurt gibisin ve ağaçdan ve bir bahçıvandan bî-haber!*

“Ey mahlûk-ı müdrik olan insan, sen o elma gibi yuvarlak olan küre-i arzın içinde bir kurt gibisin ki, ağaç mesâbesinde olan kudret-i Hak’dan ve bâğbân mesâbesinde olan vücûd-ı mutlak-ı Hak’dan, elma içindeki bir kurt-cağız gibi gâfilsin ve içinde yaşadığın küre-i arzın sûret-i tekevvününden bî-habersin.” “Sîb-der”de “der”, tekmiî-i vezn için zâiddir.

آن یکی کرمی دگر در سیب هم   لیک جانیش از برون صاحب علم

1866. *Elma içinde başka bir kurt dahi vardır; fakat onun canı hâriçden sâhib-i alemdir.*

“Sâhib-i alem”, bayrak sâhibi, metbû’ ve reîs olmakdan kinâyedir. Ya’ni, “Ehl-i cihân, elma içinde yaşayan kurtlara benzerler. Bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı, yukarıdaki beyt-i şerîfde zikr olundu; ve ikinci kısım kurtlar, enbi-yâ ve evliyâ hazarâtıdır. Onların canları ve ma’nâları, bu âlem-i sûret hâri-cinden, ilim sâhibi ya’ni, metbû’ ve reîs olarak gelmiştir.”

جنبش او واشکافد سیب را   بر نتابد سیب آن آسیب را

1867. *Onun hareketi elmayı yarar, elma o sadmeye tâkat getiremez.*

O sâhib-i alem olan enbiyâ ve evliyâ hazarâtının cân-ı latîflerinin hareke-ti o elmayı ve o âlem-i sûreti yarar, elma ve o sûret âlemi o sadmeye ve hü-cûma tâkat getiremez. Bu beyt-i şerîfde *يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ* (Rahmân, 55/33) Ya’ni, “Ey ins ve cin tâifesi, aktâr-ı semâvât ve arzdan geçmeğe kudretiniz varsa geçiniz! Geçemezsiniz, ancak sultân ile, ya’ni, kudret-i rûhâniyye ile geçebilirsiniz” âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

بر دریده جنبش او پردهها   صورتش کرم است و معنی ازدها

1868. *Onun hareketi perdeleri yırtmıştır, onun sûreti kurtdur ve ma’nâsı ejderhâdır.*

Ya’ni, “O enbiyâ ve evliyânın sûret-i cismâniyyeleri elma içindeki kurda müşâbih ve ma’nâları ve rûh-ı ulvîleri ejderhâ olduğundan bu rûhlarının hareketi zulmânî ve nûrânî perdeleri yırtmıştır; binâenaleyh onların sâir cisim sâhiblerinden farkları, ervâh-ı aliyyelerinin kuvvet ve şerâfetidir.”

آتشی کاؤل ز آهن میجهد او قدم بس سست بیرون مینهد

1869. *Bir ateş ki, evvelâ demirden sıçrar, o kademi hârice çok zayıf koyar.*

Bu beyt-i şerif evliyâyı kendilerine mürebbî itdihâz eden ehl-i sülûk hakkındadır. Yukarıya rabtı budur ki: Elmanın içindeki kurtlardan, rûhları elmayı yarmak için hareket eden sâliklerin irâde-i cismâniyye sadmesi ibtidâ zayıftır. Onların bu sadmesi, demirden sıçrayan kıvılcıma benzer. Kıvılcım ilk adımını dışarıya zayıf ve gevşek olarak koyduğu gibi, sâlikin irâdesi dahi cismâniyetden çıkmak için ibtidâ bir hücum-ı zayıf yapar.

دایه اش پنبه ست اول لیک اخیر می رساند شعلها را تا اثیر

1870. *Onun dâyesi olan pamuktur; lâkin sonra şu'lelerini esîre kadar eriştirir.*
[1875]

O sıçrayan kıvılcımın dâyesi ve mürebbîsi evvelâ yumuşak pamuktur; sonra fırladığı noktadan ittisâ' edip, şehri tutuşturur ve şu'lesi esîre, ya'ni, havaya kadar yükselir.

مرد اول بستهء خواب و خور است آخر الامر از ملائک برتر است

1871. *Âdem evvelen uykunun ve taâmın bağlanmışdır; nihâyetü'l-emr meleklerden daha yüksektir.*

Bunun gibi, sâlik olan âdem, evvelen sâbika-i beşerîyyet ve hayvâniyyet ile uykuya ve taâma bağlanmışdır ve tabîatı demir gibi bâridir. Bir kâmil tarafından onun isti'dâdına nazar sebebiyle rûh-ı hayvânîsinden bir irâde-ateşinin kıvılcımı sıçrar; pamuk gibi yumuşak ve leyyin olan isti'dâdı ve kâmilin kibrit gibi olan nazarlarına ma'rûz kalır. Zîrâ âdem evvelen hayvân olarak bu âlemde zâhir olur; fakat onun isti'dâd-ı ezelişi meleklerden yüksektir. Beyit:

صائب ز ملائک مطلب رتبت انسان آینهء بی پشت چه صورت بنماید

"Ey Sâib, insanın rütbesini meleklerden isteme, zîrâ sırsız bir ayna ne sûret gösterebilir?"

در پناه پنبه و کبریتها شعله و نورش بر آید بر سها

1872. *Pamuğun ve kibritlerin hıfzında onun şu'lesi ve nûru Sühâ üzerinde zâhir olur.*

Ya'ni, "O sâlik pamuk gibi mülâyim ve latîf olan isti'dâdı ve kâmilin kibrit gibi olan nazarları penâhında terakkî eder ve rûh-ı insânîsi inkişâf ederek,

şu'lesi ve nûru Sühâ üzerinde zâhir olur." "Sühâ", Benât-ı na'ş yıldızlarından gâyet küçük görünen bir yıldızdır ki, halk gözlerinin kuvvetini onunla tecrübe eder. Ya'ni, o sâlikin rûhunun nûru, âlem-i ulvîde zâhir olur.

عالم تاریک روشن میکند   کُندۀ آهِن به سوزن می کند

1873. *Karanlık âlemi aydınlık eder, demir bukağıyı iğne ile koparır.*

"Künde", mücrimlerin ayaklanna geçirdikleri "bukağı" ma'nâsınadır. "Bu sâlik-i tañk-ı Hak o derece terakkî eder ki, onun nûru gâyet karanlık olan gaflet ve hayvâniyet âlemini aydınlık eder. Demir bukağı mesâbesinde olan nefsin sıfatlarını iğne gibi ince ve sivri olup, rûh-ı hayvânîyi acıtan niyâzet ve mücâhede ile koparır."

گر چه آتش نیز هم جسمانی است   نه ز روح است و نه از روحانی است

1874. *Gerçi ateş dahi cismânîdir, ne rûhdan ve ne de rûhânîden değildir.*

Gerçi sâlikin rûh-ı hayvânîsinden sıçrayan irâde ateşi dahi cismânîdir. Ne rûh-ı izâfî cinsinden ve ne de rûh-ı izâfîye mensûb olanların cinsinden değildir; zîrâ irâde cism-i hayvânînin icâbındandır. Nitekim hayvanı "müteharrik bi'l-irâde", ya'ni, "irâdesiyle hareket eden" diye ta'nîf ederler. Ve rûh melek cinsinden olduğundan, o ancak Hakk'ın irâdesine tâbi'dir. Hakk'ın irâdesine muhâlefet, nefsi hayvânî ve cismâniyet iktizâsıdır. Rûhânîlere gelince, onlar da kendi irâdelerinden kurtulmuşlardır, çünkü mevt-i irâdî ile ölmüşlerdir. *Sipehsâlâr Menâkıbı*'nda mezkûrdur ki, Sultânü'l-Ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî (k.s.) buyurmuşdur ki: "Otuz yıl vardır ki, Hak buyurdu ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim Hak onu yapar." Zîrâ mebâdî-i sülûkde henüz onun irâdesi, irâde-i Hak'da müstehlek değil idi. Otuz yıl kendi nefsinin Hakk'ın evâmîr ve nevâhîsine mutâvaata sevk eyledi; ve otuz yıldan sonra, onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu ve onda Hakk'ın irâdesinden başka irâde kalmadı; ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur.

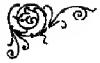
جسم را نبود از آن عز بهرهء   جسم پیش بحر جان چون قطرهء

1875. *Cismin o izzetden behresi olmaz; cisim, can bahrinin önünde bir katredir.*

Cismin ve cisme âit olan kuvvetlerin, rûha âit bulunan izzetden behresi ve nasîbi yokdur; çünkü cisim, can bahrinin ya'ni, rûh-ı küllînin önünde bir kat-re mesâbesindedir.

جسم از جان روز افزون میشود چون رود جان جسم بین چون شود

1876. *Cisim candan gün artırıcı olur; vaktâki can gider, gör ki cisim nasıl olur?*

“Rûz-efzûn”, ya’ni, “gün artırıcı” olmak, yaşamakdan kinâyedir. Ya’ni, “Cisim candan yaşar ve kâim bir halde bulunur ve kokmaz ve çürümez. Vaktâki can cisimden alâkasını keser; o cisim tefessüh eder ve kokusunu duymamak için herkes burunlarını tıkar ve nihâyet kokusu halkı bîzâr etmemek için toprağa defn olunur.”

حد جسمت يك دو گز خود بیش نیست جان تو تا آسمان جولان کنی است

1877. *Senin cisminin haddi muhakkak bir iki arşındır, ziyâde değildir; senin canın göğe kadar cevelân edicidir.*

Ey insan, senin cisminin boyu, bir iki arşından ziyâde değildir, binâenaleyh bundan daha ziyâde irtifâ’ı olan bir yere elin yetişemez; fakat canının eni ve boyu mahdûd değildir. Senin canın cisminin yetişemediği göklere kadar cevelân edicidir.

تا به بغداد و سمرقند ای همام روح را اندر تصور نیم گام

1878. *Ey büyük, rûhun tasavvurda Bağdad’a ve Semerkand’a kadar yarım adımı vardır.*

Ey fitraten mükerrem olan insan, cismin Bağdad’a ve Semerkand’a gidebilmek için hayvan ve araba ve otomobil ve şimendifer gibi vesâite muhtâcdır; ve mâsiyen gitmek için yüz binlerce adım atmak lâzımdır. Halbuki rûhun Bağdad’a ve Semerkand’a gitmeyi tasavvur edince, yarım adımda oralara gider ve ân-ı vâhidde elektrik cereyânı gibi oralarda dolaşabilir.

دو درم سنگ است پیه چشمتان نور روحش تا عنان آسمان

1879. *Gözünüzün yağı iki dirhem veznindedir; onun rûhunun nûru âsumân nevâhîsine kadardır.*

“Anân”, nevâhî-i âsumân ve onun etrâfı demektir. عنان السماء ما بدء لك منها ya’ni, “Anânü’s-semâ’ demek, ona baktığın vakit, sana zâhir olan şey demektir” (*Akrabü’l-Mevârid*). “Seng”, taş ma’nâsına olduğu gibi, vezin ve ağırlık ma’nâsına da gelir. Burada vezin ve ağırlık demektir. Ya’ni, “Ey insanlar, gözünüz cismen gayet küçükdür ve onun yağı iki dirhem ağırlığının

dadır; fakat onun rûhunun ve ma'nâsının nûru, gökden görebildiğin nâhiyelere ve taraflara kadar gider."

نور بی این چشم میبیند به خواب چشم بی این نور چه بود جز خراب

1880. *Nûr, bu göz olmaksızın rû'yâ görür; bu nûr olmaksızın göz harâbdan*
[1885] *başka ne olur?*

Gözün cismi uyku ile faâliyyet-i zâhiriyyeden sukût eder ve etrâfindakileri göremez; fakat gözün cismâniyetinde mahfî olan nûru, faâliyetini muhâfaza edip, rû'yâlar görür. İmdi bir sebep-i maddî te'sîriyle nûr-ı mahfîsi zâil olan bir gözün cismâniyetinde ne kıymet kalır, bir harâbeden başka ne olur?

جان ز ریش و سبیل تن فارغ است لیک تن بیجان بود مردار و پست

1881. *Can cismın sakalından ve bıyığından fâriğdir; fakat cansız cisim, cîfe ve süflîdir.*

بار نامه روح حیوانی است این پیشتر رو روح انسانی بین

1882. *Bu, rûh-ı hayvânînin esbâb-ı tecemmülüdür, ileri git ve rûh-ı insânîyi gör!*

"Bâr-nâme", esbâb-ı tecemmül ve haşmet ve büyüklük ma'nâsınadır; ve tefâhür ve gurûr ma'nâsına da gelir; ve icâzetnâme ma'nâsına ve diğer ma'nâlara da gelir. Burada esbâb-ı tecemmül ve tefâhür ve gurûr ma'nâları münâsibdir. Ya'ni, "Bu sakal ve bıyık, rûh-ı hayvânînin süsü ve tefâhürü ve gurûrudur; rûhun sakal ve bıyık ve sûret ile işi yokdur. Binâenaleyh ey sâlik, sûretten ve cismâniyetden geç ve rûh-ı insânîyi gör!"

بگذر از انسان وهم از قال و قیل تال دریاى جان جبرئیل

1883. *İnsandan ve kıyl u kâlden dahi geç, Cebraîl'in canının deryâsının kenârına kadardır!*

Ya'ni, insân bu âlem-i şehâdetde hayvâniyet ile melekîyet terkîbinden hâsıl olan bir mahlûkdur. Onun kesîf olan hayvâniyetine, latîf olan rûhunun pertevi aks etdiği için, hayvâniyeti, sâir hayvânâtın fevkindedir. Ve onda hâsıl olan zekâ-yı hayvânî sebebiyle ulûm-ı dünyeviyye ve zâhiriyye dedikoduları ile meşgûl olur. "Gerek bu sûret-i beşeriyye ve insânîyye ve gerek bu insânîyetin ve beşerîyetin îcâbı olan kuvve-i müfekkire vâsıtasıyla elde edilen ulûm-ı dünyeviyye dedikoduları hep hakîkatin hicâbıdır. Bu hicâblar-

dan geçmedikçe, rûh-ı insânî Hz. Cibrîl'in canının deryâsının kenârı olan mahall-i vahye vâsıl olamaz. Binâenaleyh "Ey sâlik, gerek insan mertebesinden ve gerek onun dedikodularından geç ki, mahall-i vahy olasın!"

بعد از آنت جان احمد لب گرد جبرئیل از بیم تو واپس خزد

1884. Ondan sonra sana Ahmed'in cânı dudak ısıtır; Cebrâîl senin korkundan geri geriye sürtünür.

"Hazîden", çocukların sürtünerek geri geriye yürümesi ma'nâsınadır. Ya'ni, "Sen, mahall-i vahye vâsıl olduktan sonra, makâm-ı mahmûd ve rûh-ı a'zam sâhibi olan Ahmed (a.s.v.) hazretlerinin bu rûh-ı küllîsi sana dudak ısıtır ve Cebrâîl (a.s.) senin himmetinin ulviyetinden ve etvârından korkup geri geriye sürtünür." Hind şârihlerinden İmdâdullâh ve Bahrü'l-Ulûm ve Velî Muhammed Ekberâbâdî hazarâtı buyururlar ki: "Cân-ı Ahmed'in dudak ısırması"ndan murâd, sâliki öpmesi ve muhabbet etmesidir. Beyt-i şerîfin hülâsa-i ma'nâsı budur ki: Bu yüksek mertebeye vâsıl olduğun vakit, Server-i âlem (s.a.v.)in rûhu sana muhib olur. Sana birtakım ulûm ve maârif ifâza eder ki, oraya Cebrâîl giremez. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in tufeyli olarak o makâma erişirsin ki, Cebrâîl (a.s.) der ki: "Eğer bir kavis mikdârı bu makâma yaklaşırsam, yanarım. Burası "fenâ fi'r-resûl" makâmıdır." "Cebrâîl (a.s.)ın korkması"ndan murâd, hakikat-ı muhammediyye mertebesinin inkişâfından ürkmesidir ki, bu ma'nâ, bu cildde vâki' âtîde gelecek olan şu:

احمد ار بگشاید آن پر جلیل تا ابد مدهوش ماند جبرئیل

Ya'ni, "Eğer Ahmed (a.s.) o celîl olan kanadını açarsa, Hz. Cibrîl ebede kadar medhûş kalır" beyt-i şerîfinde beyân buyurulmuştur.

1. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
19 / 21	tal'ati	tal'at	149 / 11	مرد و مال	مرد مال
26 / 7	gibi şekilde	şeklinde	149 / 27	Esb-tâzî	Esb-i tâzî
35 / 29	نوا	نوی	150 / 11	sûi'l-kazâ	sûu'l-kazâ
35 / 30	ادهاست	ازدهاست	152 / 17	o akıl, câriyesi	o akıl câriyesi,
37 / 10	kudsî	kudsî-i	159 / 13	<i>Dîvân-ı Kerbîr</i>	<i>Dîvân-ı Kebîr</i>
37 / 12	evvel-i	evvel	176 / 12	برای گد	برای گدا
37 / 24	أئما	أئما	183 / 23	olsaydı	olmasaydı
38 / 27	mu'ciz-nizâm	mu'ciz-nizâm-ı	195 / 14,18	tohumunu	tohumunu
38 / 29	nemegîn-i	nemekîn-i	207 / 3	مینکن	در میفکن
48 / 10	هستهای	هستیهای	209 / 10	هر	هم
48 / 29	نهء	نهء	215 / 10	پیس او	پیش او
59 / 25	zebânîler	rabbânîler	217 / 14	meşe'idir	menşe'idir
59 / 26	kiblelerin	kabilelerin	217 / 27	mesetti	messetti
63 / 15	سَفَرَةُ كِرَامٍ بَرَّةٍ	سَفَرَةُ كِرَامٍ بَرَّةٍ	226 / 3	الْمُطْمِئِنِّ	الْمُطْمِئِنَّةِ
66 / 27	فینقصم	فینقصم	226 / 27	هستی	عیسی
69 / 18	Urmu	[Urmiye]	226 / 28	cân-ı İsâ	cân İsâ'sı
78 / 20	isti'dâd mazharlanna	isti'dâd-ı fitrîlerine	234 / 1	Bunu gibi	Bunun gibi
79 / 6	قَبْلُ	قَبْلُ	239 / 21	بیماری	بیماری
94 / 13	Hafz	Hafs	240 / 17	Hani	Hani [sana]
94 / 19	idim, ben	idim, [ney gibi] ben	241 / 21	alâkası	alâmeti
101 / 26	-gerd-	-gird-	246 / 1	دیگر	دیگر
104 / 23	feyz	kabz	249 / 21	bu	bir
119 / 3	شر	شد	252 / 26	شرح	شرح
119 / 29	حانش	جانش	253 / 24	تمامی	تمامی
121 / 9	râzı olmuş	râzı olunmuş	256 / 11	تسمع	تسمع
123 / 3	خوش	خوشی	259 / 14	عبد	عبدی
123 / 3	آتش	آتشی	264 / 10	نفع	نفع
126 / 23	nev'i insanı,	nev'i, insanı	269 / 4	جزو	جزؤ
130 / 30	gönül	göğün	273 / 23	efs-i	nefs-i
144 / 30	mülâkî	mülâkî	282 / 3	و حمت	رحمت

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهوى	الهوى	440 / 4	alkıma	aklıma
285 / 31	الشرعية	شرعية	442 / 1	عقل وگوش	عقل وگوش
293 / 19	mürekkəbini	merkebin	444 / 4	şey'ün" yerine	şey'in" yerine
298 / 11	جزو	جزؤ	444 / 4	"mâ fi	"mâ fîhi
304 / 5	ترجیح	ترجیح	444 / 8	قطرها	قطره‌ها
307 / 26	kedûret-i	küdûret-i	445 / 25	سفره است	سفره‌ست
310 / 20	مقبول	مقبول	446 / 22	kazıcının	kazıcının canının
310 / 28	وی	بی	452 / 10	فستغفرون	فیستغفرون
314 / 18	لنزول	لنزول	452 / 30	merteb-i	meretebe-i
326 / 14	یونا	مِنَ الْجِبَالِ یُونَا	454 / 21,25,28	Hakem	Hikem
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler	468 / 14	غلام هر	غلام وهر
330 / 19	خوگوش	خرگوش	472 / 1	مگوفت	نگفت
334 / 26	بعدزان	بعدازان	473 / 3	أَشَاءُ	أَشَاءُ
341 / 11	معلم	معلم بود	479 / 7	یؤمن	یؤمن
346 / 13	جئت	جئت به	480 / 23	شرح	شرح
348 / 22	گرا	را	496 / 20	هو	هر
350 / 13	sûret	su	498 / 25	شریک	شریکی
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid	510 / 29	هم آتشی	هم آتش
352 / 9	نفرق	لَا نَفَرُقُ	519 / 10	حوف	حرف
353 / 8	الذین	الذین	525 / 23	هو	هر
369 / 18	خلقه	خالقه	526 / 5	hûn-ı bahâmızı	hûn-bahâmızı
381 / 10	مستی	مستی	527 / 9	bir akıl	bu akıl
384 / 16	تو چنان	چنان	528 / 25	شیرین	شیرینی
396 / 4	Mürde rîk	Mürde-rîg	532 / 14	muvâfik	demek muvâfik
397 / 29	hafîz	hazîz	534 / 22	نالها	نالها
398 / 23	زآب خاک	زآب و خاک	536 / 27	cânıdan	cânından
412 / 5	آزانه	ازانه	545 / 29	کلمات	کلمات
419 / 11	کشدن	کشتن	552 / 4	پای	پایی
422 / 10	küşd	küşed	555 / 3	انی	انی
423 / 7	بنی	نبی	556 / 13	hoşcağızlar	kuşcağızlar
423 / 10	کاف	قاف	558 / 19	قاصداش	قاصدانش
423 / 14	kesîfim	kesîfimin	564 / 10	هوتا	هوتا
423 / 16	ربك	ربك	567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله كان
423 / 20	خرد	خود	570 / 5	مطويات	مطويات

3. Cildin ilk baskısı için YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
17 / 6	ساحل	ساحل	91 / 33	arasındaki ve hadd-i	arasındaki hadd-
18 / 12	a'tuyyât	a'tuyât-ı	94 / 1	کر	کار
18 / 24	بندآن	بند آن	96 / 18	جزوآن	جزو آن
19 / 24	duvar gibi	duvar nakşî gibi	97 / 2	uyşin	ayşin
20 / 15	Vücûd-u hakîkî	Vücûd-ı hakîkî	100 / 6	بوم	بدیم
21 / 6	nûr-ı Bâkî'yi	nûr-ı Bâkî'yi,	113 / 21	حد	حد
23 / 29	سایه یار	سایه یار	114 / 15	بريست	بگریست
27 / 25	Zîrâ bir toprak	[Uaktûkî] bir toprak [yâr buldu]	117 / 9	بشانس	بشناس
29 / 3	uyamak	uyumak	120 / 21	بی دور	نی دور
29 / 4	بخسیم	بخسیم	128 / 4	خصه	خاصه
32 / 9	omak	olmak	130 / 15	dânik	dâny
35 / 7	وَجَعَلَ	هُوَ الَّذِي جَعَلَ	130 / 17	Dânik	Dâng
35 / 7	kıldı	kılan	131 / 1	ازان	زان
38 / 26	سیحان	سیحانی	131 / 10	بضع	بضع
39 / 15	وسال	وصال	135 / 10	إقترَب	إقترَب
44 / 5	"Hâk be-rûy"	"Hâk ber vey"	141 / 18	ıys	ayş
46 / 10	به بیستی	بیستی	156 / 2	zekv-i	zevk-i
49 / 2	hakkânî	Hakkânî	165 / 25	کی	که
53 / 22	ازحق	ازحق	167 / 27	بمان	بمال
54 / 8	از گوهر	ای گوهر	180 / 5	erkekler	erkekler
55 / 15	آرای	آری	182 / 10	آشقم	عاشقم
65 / 22	gayri gönülden	[ağyân dilden]	184 / 4	o olur	o, o olur
73 / 11,12	mukaddemât	mukaddimât	185 / 2	kaldım	kaldın
76 / 5	الرُّوحُ قُلِ الرُّوحُ	الرُّوحُ قُلِ الرُّوحُ	188 / 30	تا بشب	تا شب
82 / 28	صخن	سخن	190 / 22	زیان	زیان
89 / 8	جیست	جست	193 / 22	neşir-i müretteb	neşr-i müretteb
			194 / 29	Ebî	Ebû

SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU	SAYFA / SATIR	YANLIŞ	DOĞRU
285 / 31	الهوى	الهوى	440 / 4	alkıma	aklıma
285 / 31	الشرعية	شرعية	442 / 1	عقل و گوش	عقل و گوش
293 / 19	mürekkebini	merkebin	444 / 4	şey'ün" yerine	şey'in" yerine
298 / 11	جزو	جزؤ	444 / 4	"mâ fî	"mâ fîhi
304 / 5	ترجیح	ترجیح	444 / 8	قطرها	قطرها
307 / 26	kedûret-i	küdûret-i	445 / 25	سفره است	سفره ست
310 / 20	نقبول	مقبول	446 / 22	kazıcının	kazıcının canının
310 / 28	وى	بى	452 / 10	فستغفرون	فيستغفرون
314 / 18	لتزول	لتزول	452 / 30	merteb-i	mertebe-i
326 / 14	يوتا	من الجبال يوتا	454 / 21,25,28	Hakem	Hikem
326 / 15	hâneler	[dağlardan] hâneler	468 / 14	غلام هر	غلام و هر
330 / 19	خو گوش	خر گوش	472 / 1	مگوفت	نگفت
334 / 26	بعدزان	بعدازان	473 / 3	أشَاءُ	أشَاءُ
341 / 11	معلم	معلم بود	479 / 7	يؤمن	يؤمن
346 / 13	جثت	جثت به	480 / 23	شرح	شرح
348 / 22	گرا	را	496 / 20	هو	هر
350 / 13	sûret	su	498 / 25	شريك	شريكى
351 / 2,3	müeyyed	müeyyid	510 / 29	هم آتشی	هم آتش
352 / 9	نفرق	لا نفرق	519 / 10	حوف	حرف
353 / 8	الدين	الدين	525 / 23	هو	هر
369 / 18	خلفه	خلفه	526 / 5	hûn-ı bahâmızı	hûn-bahâmızı
381 / 10	مستی	مستی	527 / 9	bir akıl	bu akıl
384 / 16	تو چنان	چنان	528 / 25	شيرين	شيرينى
396 / 4	Mürde rîk	Mürde-riğ	532 / 14	muvâfık	demek muvâfık
397 / 29	hafîz	hazîz	534 / 22	نالها	نالها
398 / 23	زآب خاک	زآب و خاک	536 / 27	cânıdan	cânından
412 / 5	آزانه	ازانه	545 / 29	كَلِمَاتُ	كَلِمَاتُ
419 / 11	كشدن	كشتن	552 / 4	پاي	پايى
422 / 10	küşd	küşed	555 / 3	انى	انى
423 / 7	بنی	نبی	556 / 13	hoşçağızlar	kuşçağızlar
423 / 10	کاف	قاف	558 / 19	قاصداتش	قاصداتش
423 / 14	kesifim	kesifimin	564 / 10	هوتا	هوتا
423 / 16	ربك	ربك	567 / 2	ماشاء الله	ماشاء الله كان
423 / 20	خرد	خود	570 / 5	مطويات	مطويات